Srpski književni glasnik

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

УРЕДНИЦИ:
Павле ПОПОВИЋ и Др. Јован СКЕРЛИЋ.

КЊИГА ШЕСНАЕСТА.

БЕОГРАД:
Штампарија Светозара Николића, Обилићев Венац, бр. 2.

УРЕДНИШТВО И АДМИНИСТРАЦИЈА ЛИСТА:
СКОПЉАНСКА УЛИЦА БР. 9.

САДРЖАЈ КЊИГЕ ШЕСНАЕСТЕ.

ЗА ЈАНУАР, ФЕВРУАР, МАРТ, АПРИЛ, МАЈ И ЈУН 1906.

СВЕСКА ПРВА.

СВЕСКА ДРУГА.

СВЕСКА ТРЕЋА.

СВЕСКА ЧЕТВРТА.

СВЕСКА ПЕТА.

СВЕСКА ШЕСТА.

СВЕСКА СЕДМА.

СВЕСКА ОСМА.

СВЕСКА ДЕВЕТА.

СВЕСКА ДЕСЕТА.

СВЕСКА ЈЕДАНАЕСТА.

СВЕСКА ДВАНАЕСТА.

СТРАНА

С Р П С К И
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 1. — 1 јануар, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(1.)

I. ДИО.

I.

— Милко! Милко, јеси ли готова? — као пријекорно узвикну стара, дуговрата тетка Анђелија, дижући се лагано са ниске клупице, гдје је сједило, обучених у чисто, бијело, празнично рухо, још четири пет стрина, ујна и тетака, око којих се разливао слаб, лаган, изнемогао мирис полу свелог босиока, што су га, умотана у јаглуке, држале у рукама. — Јеси ли готова? — запита тетка Анђелија јаче, као љутећи се. — Вријеме ће бити да полазимо...

— Сад ћу ја, тето, сад, — одазва јој се пријатан, чист, звонак дјевојачки глас, из велике собе, горнице, у којој су мати, стрина и родица, готово пун сахат китиле и намјештале лијепо, младо дјевојче, шеснаестих година, љубимицу своју. Мати, још снажна и свјежолика жена, рашчешљавала јој је плетенице и уплетала у косу карамфиле, стрина јој сапучала јечерму и размјештала златне огрлице по прсима, а родица, дјевојче њезиних година, удешавала ногавице од димија и облачила јој везене папучице. Све као да су се надметале: која ће

је што љепше окитити и уредити. По три пута измицале су се на леђа и, са стране, посматрале да ли јој све добро стоји. И сваки пут имале су још понешто да поправе, увијек нешто да измијену. Тек кад је тетка Анђелија по пети пут подвикнула и оштро напоменула да се више не може чекати, размакоше се све и рекоше јој да устане. Милка устаде. Поносито се исправи, тресну огрлицама и ђерданима, који ситно зазвекташе, и, увијајући се као шибљика, пође пред њима; оне лагано, гледајући је са необичним задовољством, готово са неким поштовањем као икону какву, кренуше за њом. На авлији све тетке, ујне и стрине, као по команди скочише са клупе и правећи најљубазније лице, као из једнога грла заграјаше:

— Ево нам је! Ево наше султаније!

Милка је, међу њима, одиста изгледала као каква султанија: онако њежна, млада, витка, танкострука. Знајући добро да јој се све диве и обожавају је, увијала се све то више, и наклонивши главу према десном рамену, са једним осмијехом који залуђује, приступала је свима, да се изгрли и изљуби. Управо нијесу се толико грлиле, јер се свака тетка и ујна бојала да што не поквари на њој, него су се само лако дотицале рамена јој и љубиле је у чело, пазећи добро да не замрсе оне чуперке што су јој стршили изнад очију. Одредивши све, Милка их прва позва да иду. И све послушно кренуше. Двије најстарије тетке одмакоше напријед, а мати и остале опколише Милку и са једне и са друге стране, чак и иза леђа, као стража каква, и непрестано је гледајући, изиђоше из авлије.

Пролазећи чаршијом нијесу говориле ништа. Ишле су побожно, као у цркву, оборених очију, држећи руке на појасу. Само понека тетка није могла срцу да одоли, а да испод ока не погледа како младе дућанџије истрчавају из својих дућана и магаза и како задивљено гледају Милку. И свака се осјећала некако угодно; свакој мило што је и нехотице постала предмет пажње сви-

јетске и свака се старала да се што више приближи Милки, као да би ла је заклони од злих очију...

Кад су заокренуле кроз уске сокаке, гдје их није могло много очију гледати, пођоше брже. Свака као да је једва чекала да се час прије докопа винограда, куда су се и упутиле, те да тамо, под голубастим гранама широколисте смокве, одахне и одмори се у дебелу хладу.

У винограду их дочека, гунђајући и љутећи се, стара, погрбљена слушкиња Фимија, која је још отприје дошла, и по ријеткој трави, испод смокве, прострла тежак ћилим, оградивши га са неколико невеликих јастука. Она је већ била намјестила и понуде и, осим грожђа и смокава, којима бјеху препуњене три големе чиније, ту се злáтила још неохлађена халва, жутили се пексимети, масни уштипци и медене хурмашице. Опазивши ћилим, све тетке, стрине и ујне као да за часак заборавише на Милку. Хитајући и грабећи се која ће прије, све посједаше по јастуцима, завалише се и почеше отхукивати. Једина тетка Анђелија бијаше толико присебна, да задњи јастук не хтједе освојити, него га уступи Милки, а сама леже под један овећи лозов трс, и не гледајући на чиније, онако лежећи поче брати грожђе и трпати га у уста.

— Узмите, узмите, једите! — поче нудити Стака, Милкина мати, оне око себе, гурајући пред сваку по чинију и указујући на јела. — Има, фала Богу, свега... Анђелија, ти се одваљала у страну к'о брвљива овца... Што се не примакнеш?...

— Лијепо је мени и овако, — одговори Анђелија, кидајући грозд по грозд и жваћући. — Једите ви шта хоћете, а мени само оставите грожђе.

— Милко, што ти не једеш? — запита ујна Аника, смјешкајући се. — Шта је теби?

— Мисли на момке, — брзо одговори тетка Анђелија. — Момци јој у глави.

— А јесте ли виђели како Саво Варага за њом гледа? — опет ће ујна Аника, намигујући час једној час другој. — Испадоше му очи гледајући.

— Он је увијек гледа онако, — дочека љепорека тетка Марија бирајући уштипке. — Чак је и ишао за нама... Ја сам му чула кораке...

Затим почеше набрајати редом момке који су гледали за Милком, наравно, пропуштајући свакога кроз своје решето. Неке су необично хвалиле, неке кудиле. Два пута само подијелиле су се у мишљењу и док је једна странка једнога у звијезде ковала, друга га је грдила на сва уста. Друга препирка била је много жешћа од прве и умало није дошло до жестоке свађе, да се, најпошље, није Стака умијешала и пресјекла инад једном врло паметном реченицом: како је Милка још дијете и како се још неће удавати...

Док су се оне препирале, Милка није говорила ништа. Играјући се јагодама грожђа и бацајући час једну час другу у вис и ловећи их, пажљиво је слушала сваку ријеч тетака, а по лицу, по бледуњавим, осмијехом преливаним образима, могло се познати, колико јој то годи. Тихим, нечујним шапатом понављала је име свакога момка, кога су оне споменуле, као да би хтјела да га боље запамти. Сваки, и онај кога су хвалиле и кога су кудиле, њојзи је био једнак и свакога би рада запамтити само зато што је потрчао за њом или што је чудније погледао.

За вријеме њихове препирке, стара је Фимија, љутећи се и проклињући све тефериче на свијету, пекла кахву на ватри, наложеној у мргињу виноградском. Кад се препирка свршила, и кахва је већ била печена, те Фимија љутито гурну ибрик и филџане преда њих и окрену им леђа. Милка, која није пила кахве (да јој од ње не би лице поцрнило), устаде и лагано се упути, између старих, големих трсова, под врх винограда, гдје су се, на танким гранама између жућкастог лишћа, руменили дебели, мало напукли, шипци. Под њима се заустави, и чупкајући ситно шипково лишће, гледаше некуд далеко у голе, камените стијене, чије гребенасте врхове прекриваше, попут свиленог дувака, танка, свијетло-пла-

вичаста магла... Милка се, као хотимично, не хтједе окренути на другу страну, према осталим винроградима, одакле се чуо смијех, кикот и весела пјесма других дјевојака, које су опет са својим теткама изашле на теферич... И што је њихова пјесма јаснија и гласнија била, што се више разлијевала и растапала у ведром плаветнилу, она се све више мрштила и све упорније гледала у голе, камените стијене. Није се могло познати: је ли јој жао што није с њима или јој криво што се друге више веселе и проводе, друге које се ни сравнити с њоме не могу. Барем све тетке и ујне њезине, још откако се задјевојчила, пуниле су јој уши тиме како је она љепша од свих других, како је „права султанија", а све остале како не вриједе њезина малог прста. Тетке и ујне и одвојиле су је од осталих дјевојака, не пуштајући је између себе и не престајући са ласкањем; оне су учиниле да, осим под својим кровом, нигдје нити је тражила, нити је могла наћи другарице. Касније је сама бјежала од њих и готово их презирала, нарочито оне које нису биле лијепе; а ако је, на примјер у цркви, морала доћи у њихово друштво, онда се старала да у свему изгледа друкчија него оне, да и међу њима изгледа као *права султанија*.

Дуго, дуго је стајала Милка и очупала готово читаве двије гране шипкове, кад, изненада, недалеко од себе, зачу мушке гласове. Бијаху то гласови момака, који, знајући за женске тефериче, оставише дућане и кренуше у винограде, да беру грожђе као у својима, да сочним јагодама гађају дјевојке и да се шале с њима. Једна јагода паде и Милки на главу и прије него се окренула, читав грозд један разби јој се пред ногама. Она погледа и иза овеће смокве, опази једно момче, како је гута погледом и спрема се да и други грозд баци преда њу. Познаде Саву Варагу. Погледавши јој у очи, он спусти руку којом бијаше измахнуо и поче поред себе махати оним гроздом као кадионицом.

— Што си се ти осамила? — запита је.

— А шта ће ми ко? — тихо одговори она. — Најволим сама...

— А није ти драго да ти које момче дође?

— Није ми ни мрско.

Саво издиже грозд и поче јести

— Не ваља ти што си тако поносита, — рече. — Готово ти чојек не смије приступити к'о никоме. А видиш ...ја бих први волио да ти приступим него царево благо... Не ваља тако, — додаде мало тишије. — Не ваља, па ето...

Милка не одговори. Само га је гледала својим великим, лијепим очима и играла се ухваћеном јагодом.

— Ја бих ти често дош'о и на врата па да с тобом говорим, — опет ће он мало слободније. — Дош'о бих са дружином да се прошалимо... ама се бојим... бојим те се...

— Зар сам ја толико зла да ме се бојиш? — тихо запита она.

— Нијеси, не дај Боже! — брзо дочека он. — Ти си, можебит', боља него све друге... Ама си лијепа, па некако поносита, па... их, видиш, сви те се боје, — рече јаче и измаче се. — Ено, нико од дружине не смједе да се заустави код твог винограда; нико осим мене. Сад ми је рѣда да трчим и да их стигнем... Ето... така си ти!..

И што је могао брже пође низ виноградe да сустигне дружину. Ипак се није могао савладати а да се два пут не осврне и не погледа Милку, која је једнако стајала и, гледајући за њим, једнако се играла јагодом. Кад се трећи пут осврнуо, она већ није била украј шипка, него је лагано, оборене главе, ишла теткама, поново се мрштећи на пјесму, која се орила из других винограда и звонила у висини:

Снијег паде, друми западоше,
Драги драгој доћи не могаше...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

Обична и свакидања гунгула у кавани: људи који се мимоилазе и поздрављају, врата која се отварају и затварају с треском; момци што журно пролазе, њишући на послужавницима шоље и чаше воде; у вику наручивања и празно ударање кугла на билијару, мијеша се ватрено и гласно расправљање пензионираца о народним питањима, претрпано њемачким ријечима. Около, на својим сталним мјестима, стари гости каване, наваљени, заклоњени новинама које су прошаране празним, конфискованим ступцима; кадгод се, с једне стране, зачује кратка, ватрена ђачка свађа и утиша се; звекне која сабља и зазвекћу мамузе; од времена на вријеме, чује се с касе женски смијех, безбојан и вјечно једнак. И та сва граја још је више повећала спарину у кавани, пуној дима који је правио маглицу, дизао се према стропу и гушио у грудима.

За столовима за играње, видјели се погнути људи; играло се с ватром и занимањем, с лупом падале карте по зеленој чоји, настајала тренутна тишина, са звеком падао који пут новац на земљу и од времена на вријеме дизала се свађа.

Једно ђачко друштво очито се досађивало. Карте се лијено мијешале, немарно узимале, бројиле без занимања, погледи падали на друге столове; видјело се да сви једва чекају да се сврши партија која се бесконачно отегла. И сви, у један мах, са уздахом олакшавања, бацише карте, бришући марамама знојна лица и посиједаше око прозора.

Напољу, једно натуштено јунско поподне, са сунцем које се изгубило иза густих облака, али које је оставило

у ваздуху топлину својих зрака, упијену у плочник и земљу. Топао вјетар дигне покаткад дебелу прашину, завитла је у ваздух и с њом нагло projури, у неколико махова, улицу; тресне вратима каване, здрма прозоре; негдје у суседству тресну вјетар прозором и стакло се расу по плочнику; некоме вјетар понесе шешир. Тласти облаци мијешају се немарно и смућено. У ваздуху нешто тешко што заражује чамом и малаксалошћу.

Њихови погледи пратили су крупне капље кише која је шкропила плочник, распрскавајући се, узимајући маха све јаче, пљуштећи, стварајући локве и поточиће што су кривудаво отјецали. Снажни млазови разбијали се о прозор кроз који су они гледали, и цијedили се низа стакло. Људи, с уздигнутим јакама, и жене, прихватајући сукње, журили се, трчећи и тражећи заклона. У кавану јурну нагло једно мноштво људи, налазећи једва и с муком мјеста.

Гавре Ђаковић, мали, крупан, црн, наслонио се, заваљен на канапе од црвене кадифе, с опруженим ногама, с палцима у џеповима од прслука, с изгубљеним очима на стропу, у збрканим сецесионистичким сликама које су тада ушле у моду. До њега, један висок, крупан, глават Босанац који говори у басу, бубња прстима по прозору и сваки час страховито зијева; један Сријемац, ситан, плав и кицош, с високом крагном, црвеним прслуком и вазда тијесним панталонима, шара једном оловчицом по мраморном столу, љутећи се што му киша поквари један красан састанак у Тушканцу. У њиховом друштву налази се још један млад, штркљаст, голобрад ђак, на сваки начин један нов гост каване, који носи с уживањем цвикер и намијешта га сваки час, огледајући се у великим огледалима уоколо, очито с допадањем.

Са другог стола зовну један познаник Гавру Ђаковића да играју билијара. Он махну руком и одби. Није осјећао ни најмање воље за игру. Узе у руке једне новине које је редовно читао. Није био расположен за читање и он их баци на страну.

И колико год се трудио да нађе разлог зашто је нерасположен, није га налазио. Није изгубио на картама, имао је пара, није се ни с ким посвађао, није се сјећао да му се десило нешто неугодно. Осјећао је само у себи нешто сломљено, сатрвено, тјескобно; кад се то десило и зашто је дошло тако изненада, у једном тренутку, није знао. Тек завитлало се нешто у њему, заиграло тешко и болно, стегло га, стресло га и тјерало га даље, даље отуда, из тога бљутавог живота у коме се гушио више од осам година.

И његове очи гледаху са запрепашћењем сав овај свијет у кавани, који је, у једном трену, изгубио за њега свој обични изглед, као да је било нешто што га је скривало, уљепшавало и наједном ишчезнуло, као да се здерао неки вео с тих лица која је он научио да виђа гдје улазе у кавану у стално вријеме, сједају на своја мјеста, читају исте новине, и опет, у сталан час, крећу се, дижу и излазе. И он с чуђењем посматраше мноштво ђачких лица, с картама, таковима у рукама, заваљених и без мисли; чиновника што доносе са собом задах канцеларије и дебелих протокола; утегнутих, намирисаних, уображених официра; сиједих и ћелавих пензионираца, запуштених, необријаних, зараслих у браде, с наочарима што падају ниско по носу, са својим свакидањим, лаганим навикама, који читаве сате читају новине и расправљају о политици сутра у раној шетњи око цмрока у Тушканцу. И у томе свијету он је провео толико година, умирао, трунуо заједно с њима, живећи као и они. Познавао је те људе по одијелу, шеширима, навикама; њихови гласови долазили му гадни, њихове кретње одвратне, њихови погледи глупави. И он, за један тренутак, нађе у себи само страшну мржњу за њих и низак презир за себе. Он осјећаше неодољиву потребу да оде, да утече од њих, да их не чује, не види, не мисли на њих. Па онда, он је осјећао у себи слабост да их бијесно мрзи, они су га само умарали, као да се на њега സручио сав терет њихових живота које они тако мучно и напорно вуку, и

лијено, оловно мртвило њихових душа. Он је сазнао у једном трену да не може више да живи међу њима, узрујавала су га та непромјенљива лица која редовно виђа, улице којима сваки дан пролази, његова стара ђачка соба, пуна нереда, која се већ уживила у њега.

Њега је гушио тај ваздух.

Чинило му се да ће да одахне кад угледа врлетне планине, с голим главицама, на којима у вече умире сунце; суре шуме са пропланцима на којима овце налич на бијело камење што се креће; да отисне око низ поља, пуна боја, изрезана и испресијецана међама, пуна јечма што се жути, зоби што се зелени, ријетких, малих кукуруза, густих, зелених конопаља и шарених бара и кошаница. А жива, свјежа пруга Уне испресавијала се као сјајна змија преко поља, изгубљена покаткад између брежуљака, заустављана млиновима, рушећи се шумним и запјенушеним слаповима што прскају и шире хладноћу око себе, губи се у кланце кроз које се провлачи стијешљена и изубијана између стрмих, одсјечених литица што сијеку воду. И он осјети жељу да види оне високе, крупне, поцрњеле људе, да им стисне њихову тврду, жуљевиту руку; да угледа ситне кућице, са црном иструлом шимлом, малим прозорчићима, неједнако изрезаним у дрвету, високим праговима, отвореним вратима, кроз која се црвени дрхтава ватра на огњишту.

Гавре Ђаковић се диже, рукова се хладно с друштвом и изиђе на улицу.

Улице су биле блатне и каљаве. Свијет је пажљиво прелазио с једне стране на другу, обилазећи локве воде и гомиле блата које се згртало; жене показивале доње сукње, упрскане блатом Средином улице, правећи велике кораке, пролазили сељаци и сељакиње у бијело, с кошарама на глави: сељакиње с тробојкама у коси, кратким кошуљама до кољена и бијелим чарапама; сељаци с малим шеширићима, налик на печурке, у тијесним капутима од бијеле чоје с гајтанима.

Облаци се размицали и цијепали. Помаљало се опрано,

чисто плаветнило неба, сунце одсијевало у локвицама воде; осјећало се нешто безазлено, с много доброг, дјетињег осмјеха.

Он се журио кроз ту гомилу свијета, не марећи да опази икога, да се осврне за којом женом, да поздрави некога или да коме врати поздрав. Заустави га семинар који је пролазио Илицом, правећи вечерњу шетњу: дугачка поворка младих клерика, сва црна; са широким шеширима што бацају сјенку на лице и праве га тамним; у уским мантијама, са црним појасима; већина са дугачким, испијеним, избријаним лицима, са наочарима, скидајући, у један мах, лагано и дубоко, шешире, опазивши једног каноника, малог, забреклог у сало, с набубреним, руменим, чистим лицем, задовољног и спокојног, који се лагано мицао и пријатељски им климнуо главом. Они су пролазили ћутећи, лијено се провлачили улицама и уносили у свјеже предвечерје, пуно смијеха и младог живота, нешто мрачно и туробно, налик на спровод.

Посвршавао је брзо све послове: спремио мало ствари, рекао газдарици да иде на извјесно вријеме кући, брзојавио да му се код куће спреми соба. И већ се спуштао сутон, са небом на западу још свјеже окрвављеним од сунца, кад се он лагано приближавао станици. Успут га срете један његов колега, узе му цигарету дувана и двије круне на зајам „до сутра“. Он му их даде без ријечи, рекавши да иде мало у Карловац. Није ни сам знао зашто га је слагао. И он слеже раменима. Свеједно.

У томе часу, забрујаше звона са катедрале *Здраву Марију* и проламаху ваздух својим пуним и широким звуком. За часак се огласише звона с других цркава, несложно, гласови се сударали и разбијали; ситно и високо пиштала звона с једне капелице, надгласивала остала, губила се у брујању великих звона и плачно се поново истицала.

Он вечераше на станици и ишчекујући воз, досађивао се, пушио и посматрао једно друштво официра који су гласно разговавали њемачки и грохотом се сми-

јали, гледајући изазивачки жене које су пролазиле и правећи глупаве и дрске примједбе.

Кад је изишао на перон, вече је било угодно и свјеже, облаци се били сасвим изгубили, небо било прошарано звијездама. Њега се угодно дојимала лупњава возова и машина што су јуриле поред њега, нервозно трчкарање чиновника с фењерима, мађарски узвици и псовке. Он се трудио да не мисли ништа. Тек само једном натисну му се мисао: „куд ја то, до ђавола, идем?“ и изгуби се у оној ломљави и метежу.

Његов воз пројури и стаде одједном; из њега куљну мноштво свијета и, пролазећи поред њега, ишчезаваше кроз једна врата. Он се попе у кола и стајаше на прозору.

Из чекаонице треће класе појури једно разнолико мноштво: сељаци и сељакиње, с кошарама и великим завежљајима, гурајући се, спотичући се, сударајући се, журећи се да што прије ухвате мјесто; неколико војника, натоварени телећацима који су их тиштали, с пушкама, са савијеним кабаницама преко груди, путујући на одређено мјесто; достојанствено се пењала у кола два жандарма, с бајонетима на пушкама, правећи некоме друштво. Помоли се гомила Личана, збркана, неспретна, шарена; једни још у гаћама и опанцима, с црвеним капицама на глави, вукући вреће својих ствари и дрвене мале сандуке; други, са великим шеширима, искривљених крила, у прљавим, широким, искрпљеним панталонима, и тешким ципелама у којима нијесу знали да иду и које су лупале. Они су дизали галаму својим гласним разговором, вичући, дозивајући се, смијући се из свега гласа, понеки мало напити и загрљени, хитајући да сједну, сметени далеким путем на који се спремају, уносећи међу свијет добродушну и просту забуну, сметајући пролаз, бојећи се да не остану иза воза. Они су били пројурили читав перон и враћали се натраг, исто тако згужвани, смијешани, смућени, с истом грајом, довикивањем, једва дишући под теретом који су вукли, не могући да нађу свој воз, запиткивајући чиновнике, који су

се на њих отресали мађарски. Кад један Личанин прође поред Гавре Ђаковића, заостао, хитајући да достигне остале, он га запита:

— Далеко идете?

— Преко мора, одговори онај доброћудно и празно, не појимајући значење те ријечи, насмија се, показа своје јаке зубе и оде брзо. Он видје гдје их потрпаше у један други воз који оде прије његовог. Они пројурише поред њега, са пјесмом, грајом и галамом, надвикивајући лупњаву жељезничких кола. Са прозора му махаше руком онај с којим је проговорио неколико ријечи. Гавре Ђаковић се силом осмјехну и махну руком.

Он се спусти на сједиште и би му нешто тешко кад му изиђе пред очи гомила његових земљака. Воз се међутим уздрма и крену. Он се пружи, зари главу у кожни јастук и притисну руком очи, трудећи се да заспи.

Воз се љуљао, трескао и тутњао; кондуктер пролажаше, лупајући вратима, с фењером у руци. То једнолично лупатање навлачило му је дријем на очи, али му није дало да спава. Гавре Ђаковић тражио је силом сна да се одмори, да све заборави, да преспава овај познати пут гдје зна и имена станица и којим редом долазе и како изгледају. Све што му је полазило за руком, било је да пронађе неку врсту полудријемежа, измијешану са полусном, пуним страшних привиђења, трзајући се сваки час, намијештајући се и преврћући се. Вазда, кад је отварао очи, видио је, у другом, најудаљенијем ћошку кола, у прљавој свјетлости напола застрте свјетиљке, једног човјечуљка, мршавог и кржљавог, с малим, неуредним, накострпијешеним брцима што су улазили у уста, са жутим лицем и ситним очима; шћућур'ен, згурен, збијен уз дрво, непомичан, с великим рукама које држаше неспретно на кољенима, с једним големим завежљајем изнад своје главе, испод којега он изгледа још ситнији,屋 јаднији, кржљавији, са својим преплашеним очима, бојећи се вјечно нечега. И кад год је Гавре Ђаковић дизао очи, видио је

њега, вазда једнаког, са истим држањем, истим преплашеним очима, испод истог големог завежљаја.

Кроз отворен прозор ударао је вјетар и уносио оштар ноћни ваздух; машина сипала кишу варница што се гасиле; бјеласале се ријеке, с ломљавом се прелазили мостови; заустављали се на станицама, са ситним и звецкавим куцкањем звонаца, с једноличним трчкарањем чиновника што машу фењерима, с увијек истим узвицима. Машина избацивала снажно и дахтаво пару, у пуним, густим и дебелим душцима и воз се поново кретао у таму, у непознату даљину, пуну мрака, бунећи својом тупом ломљавином мртвачку тишину заспалих поља; наличио на немирну и несрећну животињу која јури преко мртвих предјела, кроз једну вазда исту ноћ, као да тражи пута кога нема.

Гавре Ђаковић осјећаше се сав раздрман, изломљен, изубијан, као да путује неколико дана. Лагано га је бољела глава. Он осјећаше по себи нешто тешко што га сажима под својим теретом. Све га је сметало, бунило, узрујавало. Он је већ толико пута, и нехотице, прочитао натписе у колима и знао их готово на памет; неке фразе, грозне и сакате, урезале му се у памет и непрестано се понављале, мучећи, прогонећи, kињећи. О чемугод почимаше да мисли, увијек се утискивала у ту мисао она саката и наказна изрека, штампана једним неспретним и здепастим словима. Њега то све умараше, и вожња, и мисли, и натписи, и онај непомични човјечуљак с мишјим очима и огромним завежљајем више главе. Пред освит, он осјети још већи умор, очни капци бијаху му тешки и запаљени, дуван му није пријао, уста му бијаху горка, и оловна малаксалост умртвљаваше му цијело тијело.

Ноћ је блиједила, звијезде се трнуле, помаљале се телеграфске жице, нејасно дрвеће пролијетало поред воза; поља добиваху помало боје, али још бијаху једнолика, непомична и непробуђена.

Вељко Милићевић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(12.)

XIV.

ЉУБАВНИ САСТАНАК.

Госпођа ће доћи за који час,
На неколико речи моли вас.
Молијер, *Тартиф.*

Мержи се пресели у стан свога брата; он оде да захвали краљици матери и поново се појави на двору. Кад је ступио у Лувр, примети да је у неку руку наследио Коменжев углед. Људи које је познавао само из виђења поздрављали су га понизно и пријатељски. Мушки су, у разговору с њим, невешто крили своју завист под привидном и срдачном учтивошћу, а жене су га изазивачки посматрале кроз догледе, јер је слава стечена у двобојима била у оно време нарочито поуздано средство да се њихово срце задобије. Три четири човека убијена у необичном двобоју вредело је више но лепота, богатство и духовитост. Укратко, кад би се појавио у одајама Лувра, наш је јунак чуо око себе жагор: „Ево младог Мержија који је убио Коменжа. — Како је млад! Какав диван стас! — Како је леп! — Како су му бркови поносито усукани! — Зна ли се која му је љубазница?“

И Мержи је узалуд тражио у гомили плаве очи и црне обрве госпође од Тиржиса. Он шта више оде њеној кући; али дознаде да је убрзо по смрти Коменжевој отпутовала на једно своје добро, двадесет миља далеко од Париза. Ако је веровати злим језицима, туга за човеком који јој се удварао беше је нагнала да потражи какво усамљено место, где би се могла на миру предати своме болу.

Једно јутро, док је капетан, лежећи на дивану и

чекајући на доручак, читао *Страхота пуни живот Пантагруелов*, и док је његов брат свирао на гитару под надзором сињора Уберта Винибеле, један момак јави Бернару, да га нека врло пристојно обучена старица чека у предсобљу, и да је, тајанствено, молила да говори с њим. Он одмах сиђе, и прими из препланулих руку једне старице, која није била ни Марта ни Камила, једно писмо које је пријатно мирисало; оно је било запечаћено златном жицом и широким жигом од зелена воска, на коме се, уместо грба, видео само Амор с прстом на устима, са овом кастилијанском девизом: Callad[1]. Он га отвори, и нађе у њему један једини ред на шпањолском, који је с доста муке разумео: Esta noche, una dame espera à V. M.[2]

— Ко вам је дао ово писмо? упита он старицу.

— Једна госпођа.

— Како се зове?

— Не знам; Шпањолка је, како вели.

— Откуд ме познаје?

Старица слеже раменима.

— Глас који уживате и ваша нежност према женскињу навукли су вам ову непријатност, рече она подругљиво; него, одговорите ми, хоћете ли доћи?

— Где треба да идем?

— Будите вечерас у осам и по сахата у цркви Светога Германа Осерског. на левој страни.

— И у цркви ћу видети ту госпођу?

— Не; доћи ће неко да вас води к њој. Али немојте о томе никоме говорити, и дођите сами.

— Добро.

— Обећавате ли?

— Дајем вам своју реч.

— Онда збогом. Само вас молим да не идете за мном.

Она се дубоко поклони и одмах оде.

— Но! шта је хтела с тобом та племенита подво-

[1] Ћутите.

[2] Једна госпођа очекује вас вечерас.

дачица? упита капетан кад се Бернар вратио и кад је учитељ свирања отишао.

— Ништа, одговори Мержи равнодушно и гледајући с много пажње Богородицу о којој је било речи.

— Но, немој крити од мене. Треба ли те пратити на какав љубавни састанак, чувати улицу, и дочекати љубоморне ударцима мача пљоштимице.

— Ништа, кажем ти.

— Добро, како ти је воља. Задржи своју тајну за себе, ако хоћеш; али кладим се да бар толико желиш да ми је кажеш, колико ја желим да је дознам.

Мержи расејано удари прстима неколико жица на гитару.

— Збиља, Жорже, ја не могу вечерас на вечеру код Г. од Водреја.

— А! дакле вечерас је то? Је ли лепа? је ли каква госпођа са двора? пучанка? трговачка жена?

— Право да ти кажем, не знам. Треба да будем представљен некој госпођи... која није Францускиња... Али којој?... то не знам.

— Али знаш ваљада где ћеш се с њом наћи?

Бернар показа писмо и понови оно што му је старица рекла мало пре.

— Рукопис је изврнут, рече капетан, и не знам шта да мислим о толикој предосторожности.

— Мора да је нека велика госпођа, Жорже.

— Ето што су ти наши млади људи; најмањим поводом уображавају да ће им се најодличније госпође бацити у наручја.

— Помириши само мирис који има ово писмо.

— Шта то доказује?

Капетаново чело наједанпут се помрачи, и једна црна мисао сену му кроз главу.

— Коменжеви су злопамтила, рече он, и ово је писмо можда само позив с њихове стране да те намаме на какво усамљено место где ћеш скупо платити ударац који их је начинио наследницима.

— Којешта! шта ти пада на ум!

— То не би било први пут да неко употреби љубав као средство за освету. Ти си читао Библију; сети се Самсона кога је издала Далила.

— Ја бих морао бити велика кукавица, кад бих због тако невероватне претпоставке пропустио љубавни састанак који ће можда бити одвећ пријатан! Једна Шпањолка!...

— Онда бар иди оружан. Ако хоћеш, наредићу да те прате моја два момка.

— Шта! Зар да цела варош буде сведок мојих љубавних подвига?

— То није данас ни мало необично. Колико сам пута видео свога доброг пријатеља Арделија, да иде својој драгани с панцирском кошуљом на леђима и с два пиштоља за појасом!... а за њим четири војника из његове чете с пуним пушкама. Ти још не познајеш Париз, драги мој; и веруј ми, сувише обазривости никад не шкоди. Лако је скинути панцирску кошуљу, кад буде сметала.

— Ја сам сасвим спокојан. Кад би ми Коменжеви сродници радили о глави, могли би ме лако напасти ноћу на улици.

— Како му драго, тек ја ћу те пустити да идеш једино под погодбом да понесеш пиштоље.

— У добри час! али ће ми се смејати.

— И то није све; треба још и да добро вечераш, да поједеш две јаребице и што више петлових креста, да учиниш вечерас част породици Мержија.

Бернар оде у своју собу, у којој је провео најмање четири сахата у чешљању, коврчењу косе, сипању мириса, и најзад у припремању речитих говора које је намеравао држати лепој туђинци.

Можете мислити да ли је био тачно на време на месту састанка. Било је више од по сахата како се шетао по цркви. Беше већ три пут пребројао свеће, стубове и ex voto, кад га једна стара жена, брижљиво уви-

јена у огртач мрке боје, узе за руку и, не рекавши му ништа, изведе на улицу. Ћутећи непрестано, и после дужег кривудања, она га одведе у једну врло тесну и на први поглед пусту улицу. У дну те улице заустави се пред једним малим и врло ниским вратима на лук, која отвори кључем који је извадила из џепа. Она уђе прва, а Мержи за њом, држећи је за огртач због помрчине. Кад су ушли, Мержи чу како се за њим навлаче огромне резе. Његов вођа напомену му тада тихим гласом да је на подножју једних степеница, и да има двадесет и седам басамака уз које се ваља попети. Степенице беху врло узане, а басамаци искварени и неједнаки тако да више пута умало што није пао. Најзад, после двадесет седмог басамака који се завршавао једним одмориштем, старица отвори једна врата и јака светлост засени за часак очи Мержијеве. Он одмах уђе у једну собу, која је била много лепше намештена но што се могло мислити по спољашњем изгледу куће.

Зидови беху обложени тапетима, мало застарелим до душе, али још сасвим добрим. На средини собе био је сто, који су осветљавале две свеће од ружичаста воска, и на коме је било више врста воћа и колача, с чашама и стакленим боцама, пуним, како је изгледало, ра̀зних вина Две велике наслоњаче, једна на једном друга на другом крају стола, као да су чекале на госте. У једном алкову, упола затвореном свиленим завесама, била је постеља богато украшена и застрта црвеном свилом. Из неколико судова ширио се по соби сластвен мирис.

Старица скиде свој огртач, и Мержи свој. Он одмах познаде жену која му беше донела писмо.

— Света Богородице! узвикну старица кад је угледала Мержијеве пиштоље и мач, мислите ли ви да ћете се тући с џиновима? Мој лепи витеже, овде вам мач неће требати.

— И ја се надам; али нас лако могу браћа или какав зловољан муж узнемирити при разговору, и зато сам се спремио да им бацим прах у очи.

— Ничега сличног не треба овде да се бојите. Него, реците ми, како вам се чини ова соба?

— Врло је лепа, заиста; али би ми ипак било досадно, ако би у њој морао остати сам.

— Доћи ће неко да вам прави друштво. Али ми, пре свега, морате нешто обећати.

— Шта?

— Ако сте католик, положићете руку на ово распеће (она га извади из једног ормана); ако сте хугенот, заклећете се Калвином... Лутером, укратко свима вашим боговима.

— А на шта треба да се закунем? прекиде је он смејући се.

— Заклећете се да нећете покушавати силом да познате госпођу која ће доћи.

— Услов је тежак.

— То вам је. Закуните се, иначе ћу вас одвести на улицу.

— Добро, дајем вам своју реч; она вреди више но смешне заклетве које ми предлажете.

— Тако; а чекајте стрпљиво; једите, пијте, ако вам се прохте; за који час доћи ће Шпањолка.

Она узе огртач и изиђе, закључавши врата за собом.

Мержи седе у једну наслоњачу. Срце му је силно куцало; осећао је силно узбуђење и готово исте врсте какво је осећао пре неколико дана на Ђачкој Ливади, у тренутку кад се срео са својим непријатељем.

Најдубља тишина владала је у кући, и прошло је једно преко мере досадно четврт часа, за време кога му је машта наизменце износила пред очи: Венеру како излази иза завеса да му полети у загрљај; графицу од Тиржиса у ловачком оделу; неку кнегињицу краљевске крви; гомилу убица, и напослетку најужаснију помисао, неку стару жену заљубљену.

Наједанпут, без и најмањег шума који би казивао да је неко ушао у кућу, кључ се нагло окрену у брави;

врата се отворише и затворише као сама од себе, чим је једна жена под образином ступила у собу.

Била је повисока и лепа у струку. Хаљина врло стегнута у појасу одавала је отмено држање; али ни по лепој нози, у плиткој обући од беле свиле, ни по малој руци, која је на жалост била покривена везеном рукавицом, нису се могле тачно погодити године непознате. Нешто, можда неки привлачни утицај, или, ако хоћете, неко предосећање, казивало је да нема више од двадесет и пет година. Одело јој је било богато, отмено и просто у исти мах.

Мержи сместа устаде и једним коленом клече пред њом. Госпођа му приђе један корак и рече му умиљатим гласом:

— Dios os guarde, caballero. Sea V. M el bien venido[1].

Мержи се трже изненађен.

— Habla V. M. español[2]?

Мержи није говорио шпањолски, и једва га је разумевао.

Госпођи то као да није било пријатно. Она допусти да је Мержи одведе до једне наслоњаче, на коју седе, и даде овоме знак да седне на другу. Затим отпоче разговор на француском, али са страним нагласком који је по који пут био врло јак и као претеран, а покадшто сасвим престајао.

— Господине, ваше велико јунаштво учинило је да заборавим на обичну обазривост нашега пола; ја сам желела да видим једног савршеног витеза, и видим га онаквог за каквог важи.

Мержи поцрвене и поклони се.

— Зар ћете бити толико свирепи, госпођо, да задржите ту образину, која ми као какав завидљив облак крије зраке сунца. (Ову реченицу беше прочитао у једној књизи преведеној са шпањолског.)

— Господине витеже, ако будем задовољна вашим

[1] Бог вам помогао, господине. Добро дошли.

[2] Говорите ли шпањолски?

држањем, видећете ме више пута без образине; али за данас задовољите се уживањем у разговору са мном.

— Ах! госпођо, то уживање, ма како велико да је, само изазива у мени још јачу жељу да вас видим.

Био је на коленима, и као готов да дигне образину.

Poco à poco[1]! господине Французе; ви сте сувише жустри. Седите, или ћу сместа отићи. Кад бисте знали ко сам, и чему се излажем да се с вама видим, била би вам довољна и сама част коју вам указујем тиме што сам дошла овде.

— Заиста, чини ми се да ми је ваш глас познат.

— Међутим сад га први пут чујете. Реците ми, јесте ли кадри волети постојано једну жену која би вас волела?...

— Већ осећам поред вас...

— Ви ме нисте никад видели, према томе не можете ме волети. Знате ли да ли сам лепа или ружна?

— Уверен сам да сте дражесни.

Непозната трже руку, за коју је он беше узео, и принесе је образини као да је хтела да је скине.

— Шта бисте радили, кад би се пред вама указала жена од педесет година, ружна као страшило?

— То није могућно.

— И у педесетој години воли се још. (Она уздахну, и млади човек уздрхта.)

— Овај лепи стас, ова рука коју узалуд покушавате да сакријете, све ме уверава да сте млади.

У овој реченици било је вишо љубазности но убеђења.

— Вај!

Мержи поче бивати по мало неспокојан.

— Вама људима није довољна љубав. Треба вам још и лепота.

— Допустите ми, преклињем вас, да скинем ту образину...

— Не, не; и она га живо одгурну. Сетите се свога

[1] Полако!

обећања! Затим додаде веселијим гласом: Ставила бих много на коцку, кад бих открила лице. Задовољство ми је да вас гледам пред својим ногама, и кад случајно не бих била ни млада ни лепа... бар по вашем мишљењу... можда бисте ме оставили саму.

— Покажите ми само ову ручицу.

Она скиде намирисану рукавицу и пружи му руку белу као снег.

— Ја познајем ову руку! узвикну он; само је једна у Паризу овако лепа.

— Истина! А чија је та рука?

— Једне... графице.

— Које графице?

— Графице од Тиржица.

— Ах!... знам шта хоћете да кажете. Јест, госпођа од Тиржиса има лепе руке, захваљујући тесту од туцаних бадема које узима од свога продавца мириса. Али смем се похвалити да су моје руке нежније од њених.

Све то било је изговорено сасвим природним тоном, и Мержи, коме се беше учинило да је познао глас лепе графице, поче двоумити и био је већ готов да напусти ту мисао.

„Две уместо једне, помисли; ја сам дакле штићеник вила?“ Он се потруди да на овој лепој руци позна отисак једнога прстена који беше уочио на госпођи од Тиржиса; али ови обли и врло правилни прсти нису имали ни најмање трага од каквог притиска, ни најмање неправилности.

— Тиржис! узвикну непозната смејући се. Ви сте врло љубазни што мислите да сам госпођа од Тиржиса! Богу хвала! мени се чини да сам мало лепша од ње.

— Графица је, моје ми части, најлепша жена коју сам икад видео.

— Ви сте дакле заљубљени у њу?... упита она живо

— Може бити; али преклињем вас, скините образину и покажите ми жену лепшу од госпође Тиржис,

— Кад будем уверена да ме волите... тада ћете ми видети лице.

— Да вас волим!... Али, до врага! како вас могу волети док вас не видим?

— Ова је рука лепа; замислите да моје лице сасвим одговара њој.

— Сад сам сигуран да сте дражесни, јер сте се издали не мењајући глас. Ја сам га познао, у то сам уверен.

— И то је глас госпође од Тиржиса? рече она смејући се и са јаким шпањолским нагласком.

— Тако је.

— Варате се, варате се, господине Бернардо; ја се зовем доња Марија... доња Марија од... Рећи ћу вам доцније своје друго име. Ја сам из Барцелоне; мој отац, који веома мотри на мене, на путу је од пре кратког времена, те сам се користила његовим одсуством да се проведем и да видим париски двор. Што се тиче госпође од Тиржиса, престаните, молим вас, да ми говорите о тој жени; одвратно ми је њено име; то је најпакоснија жена на двору. Ви знате, у осталом, како је остала удовица!

Казивали су ми нешто.

— Да чујем, говорите... Шта су вам казали?

— Да је, затекавши мужа у врло нежном разговору са собарицом, докопала нож и њиме га ударила мало јаче. Јадник је после месец дана умро од ране.

— И ово вам се дело чини... ужасно?

— Признајем вам да је извињавам. Она је, кажу, волела мужа, и ја поштујем љубомору.

— Ви тако говорите што мислите да сте пред госпођом од Тиржиса; али ја знам да је у души презирете.

У овом гласу било је нечега тужног и меланхоличног; али то није био глас госпође Тиржис.

Мержи не знађаше шта да мисли.

— Шта! рече он, ви сте Шпањолка, и не поштујете љубомору?

— Оставимо се тога. Какав вам је то гајтан што вам виси о врату?

— То је једна амајлија.

— Ја сам мислила да сте протестант!

— И јесам. Али ову амајлију дала ми је једна госпођа, и носим је као успомену на њу.

— Слушајте, ако хоћете да ми се допаднете, нећете више мислити на госпође; хоћу да сам ја за вас све госпође. Ко вам је дао ту амајлију? Да није опет Тиржис?

— Није, верујте.

— Лажете!

— Ви сте дакле госпођа од Тиржиса?

— Сад сте се издали, господине Бернардо!

— Како?

— Кад се видим с госпођом од Тиржиса, питаћу је зашто се огрешила и дала ту светињу једноме јеретику.

Неизвесност Мержијева била је сваког тренутка све већа.

— Дајте ми ту амајлију.

— Не могу.

— Али ја то захтевам. Зар ме смете одбити?

— Обећао сам да је вратим.

— То је обећање детињарија! Обећање дато лицемерној жени не вежи. У осталом, чувајте се, то је можда нека чаролија, нека опасна амајлија. Тиржис је, кажу, велика врачарица.

— Ја не верујем у врачање.

— Ни у врачаре?

— Верујем по мало у *врачарице.*

Он удари гласом на ову последњу реч.

— Слушајте, дајте ми ту амајлију, па ћу можда скинути образину.

— Е, ово је баш глас госпође од Тиржиса!

— И последњи пут, хоћете ли ми дати ту амајлију?

— *Вратићу* вам је, ако скинете образину.

— Ах! баш сте несносни с том вашом Тиржис; волите је колико хоћете; шта ме се то тиче?

Она се окрену на својој столици, као да се срди. Свила која јој је покривала груди дизала се и спуштала брзо.

Неколико минута ћутала је; затим се наједанпут окрену и рече подругљиво:

— Vala, me Dios! V. M. no es caballero, es un monge[1]!

Једним ударцем руке, она обори обе свеће које су гореле на столу, и половину боца и тањира. Буктиње се одмах угасише. У исти мах, она тржe с лица образину. У најпотпунијем мраку, Мержи осети врела уста која су тражила његова, и две руке које су га снажно стезале.

XV.

МРАК.

Ноћу су све мачке сиве.

Сахат на једној оближњој цркви изби четири.

— Исусе! Четири сахата! Једва ћу имати времена да одем кући пре но што сване.

— Шта! да ме оставите тако рано! то није лепо.

— Морам; али ускоро ћемо се опет видети.

— Опет видети! али, драга графице, ви заборављате да вас ја нисам никако видео.

— Оставите се те ваше графице; баш сте дете. Ја сам доња Марија; и кад будемо добили светлости, уверићете се да нисам она на коју мислите.

— На којој су страни врата? Хоћу да зовем.

— Не, пустите ме, Бернардо, да сиђем; мени је позната ова соба, и знам где ћу наћи огњило.

— Пазите да не станете на комаде од стакла; јуче сте их неколико полупали.

— Не бојте се.

— Јесте ли нашли?

— Ах! Ово је мој струк. Света Богородице! шта ћу сад? Исекла сам све врпце вашим ножем!

[1] Боже ме прости! ви нисте витез, ви сте калуђер!

— Треба искати друге од старице.

— Не мичите се, оставите ме да сама иштем. Adios, querido Bernardo!

Врата се отворише и одмах затворише. Подужи гласан смех зачу се напољу. Мержи увиде да му је плен умакао. Он покуша да је стигне; али је у мраку ударао о намештај, саплетао се о хаљине и завесе, не могући наћи врата. Наједанпут врата се отворише, и неко уђе са слепим фењером у руци. Мержи одмах загрли личност која је носила фењер.

— Ах! сад сте моји, нећете ми више умаћи! узвикну он љубећи је нежно.

— Та пустите ме, господине од Мержија, рече неки крупан глас. Какав је то начин, стезати тако?

Он познаде старицу.

— Да вас ђаво носи! узвикну.

Он се ћутећи обуче, узе оружје и огртач и изиђе из ове куће као човек који је, после одличне малаге, са расејаности слуге који га служи, прогутао чашу сирупа против скорбута, из боце која је годинама лежала заборављена у подруму.

Мержи је био доста затворен према своме брату; говорио је о некој Шпањолки особите лепоте, у колико је о томе могао судити у мраку; али не рече ни речи о својој слутњи односно њеног инкогнита.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

СУНЦЕ ЈАРКО...[1]

I.

Сунце јарко, сунце јарко — ти једнако свуда сијеш,
и над сињим морем шумним и над родном земљом мирном,
и једнако од вјекова животворном зраком grijeш —
grijeш живо и неживо, овом свијету сјајућ ширном.

Grijeш храшће те на суром брду гране шири густе,
и цвијет шарни те у ниској доли с траве главу диже;
grijeш главу гордог лава те из горе риче пусте,
и главицу ситног црва те по калној цести гмиже.

Grijeш алем те се сјајан с окруњене главе блиста,
отргнуту грану суху, о коју се просјак штапи;
дјевојачко око стидно, с којег душа трепти чиста,
и јуначку груд те врелу крв до задње лије капи.

Grijeш лице гавановo те се пуно, рујно смије,
и бијединика прсте блатне те под столом купе мрве;
grijeш руку силеника који бичем оштрим бије,
и десницу сињег роба те се с тешким ланцем хрве.

Grijeш свијетло чело умно, с ког се мисли вију лаке,
и дивљачку зјену тупу, која тупо у свијет гледа;
grijeш китне зибке бијеле, grijeш голе тамне раке,
све за живот што се бори и од смрти живећ преда.

II.

Сунце јарко, дани свићу и у мрачне ноћи гину,
а за даним љета дуга и вјекови за њим дужи —
а на твојој топлој зраци још небројна срца стину
и још с њих се пјесма вије те се вјечно небу тужи.

[1] Из зборника „Сан и јава".

Још се игра иста игра, стара игра од вјекова,
прокађена шарним цвијећем, исплетена с оштрих драча,
од вјекова игра стара, кроз вјекове игра нова,
веселога игра смијеха, неутажног игра плача.

И све мучно што се труди, и све јадно што се пати,
све што цвијели и што куне, и све болно и нејако,
теби пјева уздишући с боли која живот трати:
Сунце јарко, с неба сијеш, — ал не сијеш свим једнако.

И чемерна пјесма вапи ко с дубине мукла јека,
над облаке вапи суре ко да с земље вапећ моли:
од вјекова рана пече — а ти рани подај лијека,
и вјековној лијека биједи, и вјековној лијека боли.

Подај лијека болном свијету, среће жедном од источи —
болном свијету те се мало, мало смијо, много плако,
све што живо да запјева, к теби јасне дижућ очи:
Сунце јарко, с неба сијеш, — с неба сијеш свим једнако.

Марин Сабић.

„КНЕЗ КОНСТАНТИН НЕМАЊА"
ЛАЖНИ ПРЕТЕНДЕНТ НА СРПСКИ ПРЕСТО
У ПАРИЗУ 1825 ГОДИНЕ.

I.

Светска историја очувала нам је спомен о многим лицима која су се у разним земљама, на различне начине и с разноликим успехом, издавала за сроднике или потомке појединих владалачких породица. Примери таквих лажних кнежева и претендената на престоле, нису били ретки ни у старом веку, у Персији, Асирији и другим земљама. У средњем и новом веку то је било још чешће. Услед готово опште наклоности према свему што је тајанствено, састављане су и распростиране — приликом смрти многих владалаца — читаве приче којима је њихова смрт довођена у сумњу, објашњавано где су скривени, и тако даље, и те су приче, у многим земљама, јако помагале појаву и успех варалица поменуте врсте.

Колико их се, за то време, јавило само у Византији, у Турској, у Русији, у Енглеској и у Француској! Пада у очи да је Исток готово од вајкада имао неку врсту монопола за лиферовање тих самозваних кнежева, који су, долазећи из непознатих и далеких крајева, често с успехом експлоатисали лаковерност становништва западне Европе.

Знатан број таквих индивидуа долазио је у Француску, и за неке од њих ни до данашњега дана није било могуће утврдити поуздано, ко су и одакле су били. Помиње се на пример неки *Зага-Христ* (Zaga Christ), који се, 1634 године, издавао у Паризу за *„сина етиопског Краља"* и који је, после непуне четири године, услед једне љубавне авантуре, жалосно живот завршио, у једном

селу у Француској[1]. Помиње се, даље, један Румун, који је — принуђен да због неког скандала утекне из Молдавије, — дошао био у Цариград, примио мухамеданство па затим стао јурити по Европи, издајући се за *„турског Кнеза и пуномоћника господара Јерусалима, Кипра* и *Трапезунта!“* Помиње се, затим, неки лапонски сељак Никола Ерн (Oern), који се у Паризу издавао за *„Кнеза Лапоније“*, и тако даље.

У ред тих кнежева могао би бити стављен и један „наше горе лист“, о коме до данас, — што је веома карактеристично — ништа није знала јавност ни код нас, ни на страни. То је такозвани *„Константин Немања*, последњи потомак династије Немањића“, који је 1825 долазио у Париз, да од француског краља, Шарла X, затражи помоћ, с којом би се, као једини законити претенденат на престо Србије, могао вратити у своју отаџбину, збацити с управе и казнити свога „намесника“ Милоша Обреновића, који му је власт био „узурпирао“, и узети владу у своје руке.

О том нашем „кнезу“ остало је само неколико података у извесним његовим молбама и савременим дипломатским актима, која се чувају у Архиви Министарства Иностраних Дела, у Паризу, и у неким полицијским извештајима, који се находе у Народној Архиви, такође у Паризу.

II.

18 маја 1825 године, стигао је из Италије у Алткирх (округ Горње Рајне), у Француској, *„Константин Немања*,

[1] На његов гроб ставио је неко овај натпис:

Ci-gît du Roi d'Ethiopie,
L'original ou la copie.
Le fut-il? Ne le fut-il pas?
La mort a fini les débats.
[Овде почива Краља Етиопије
Оригинал или копија
Да ли је то био? Није ли то био?
Смрт је завршила спор о томе.]

родом из Крушевца, у Србији, који се назива Кнезом и путује у Париз, ради преговора о Грчкој, у пратњи свога тумача, Целза Галинга и Васе Митровића, послужитеља“.

Варошки кмет, коме су се ови путници одмах пријавили, одузео им је два пасоша, издата у Кому, у Ломбардији, 10 маја, и послао их ради „визе“ Главном Директору Полиције у Париз, а њима је за продужење путовања, издао потребну путну објаву[1].

Сутра дан, 19 маја, путници су приспели у Белфор. Тамошњи срески начелник, по кратком испиту, коме их је подвргао, одобрио им је продужење путовања, али је нашао, да на „кораке те три личности треба мотрити“, и одмах је о томе известио Главног Директора француске полиције[2].

21 маја, „Немања“ је, са својим пратиоцима, већ био стигао у Париз[3].

* * *

Чим је акт кмета вароши Алткирха, од 18 маја, био приспео у Париз, Министар Унутрашњих Дела, спровео је префекту париске полиције пасоше наших путника на „визирање“, скренувши му пажњу на то, да „Немањи“ његов пасош *не даје никаква права на кнежевску титулу*, и да је он њом почео да се служи тек по преласку на француско земљиште. Осем тога, Министар је био наредио префекту да најпажљивије прати сваки корак његов у Паризу, и да се труди да сазна да ли је он одиста послат у Француску у каквој мисији, „или да се није компромитовао у последњој побуни, која је планула у Сме-

[1] Потпуковник Делаван, кмет вароши Алткирха, Главном Директору Полиције у Париз, 18 маја 1825 г. Народна Архива у Паризу. F [7] 6970.

Сви датуми у овом чланку наведени су по новом календару.

[2] Граф Д'Антрег, срески начелник из Белфора, Главном Директору Полиције, у Париз, 19 маја 1825 г. Народна Архива у Паризу. Исто.

[3] Кнез Константин Немања Краљу Шарлу X, 13 јуна 1825, Архива Министарства Иностраних Дела у Паризу. Turquie. Correspondances politiques. Supplément, vol. 26.

дереву, против Гувернера Отоманске Порте“, и да га о резултату свога трагања одмах извести[1].

У исто време, Министар Унутрашњих Дела известио је о „Немањи“ и свога колегу Министра Иностраних Дела, и замолио га да му, ако буде нашао да га треба надзиравати, достави обавештења која о њему буде добио[2].

Што се тиче самога „Немање“, он је тек 11 јуна дошао да се јави префектури париске полиције и да затражи „дозволу за становање“ (permis de séjours). Ту је тада испитан о своме положају, о условима свога путовања, о својој кнежевској титули, и тако даље, и том је приликом између осталога изјавио да „није послат ни у каквој мисији у корист Грка̂, него да је у Париз дошао да за себе измоли заштиту краља француског“[3]. Наскоро затим „Немања“ је затражио аудијенцију од самог Министра Иностраних Дела. Министар, који је — као што је већ поменуто — био још раније извештен о доласку његову у Париз, немајући ни од кога од француских агената на страни извешћа да је он послат у ма каквој мисији с чије било стране, и уверивши се да је сасвим непознат у канцеларијама Министарства — нашао је да његове наводе треба примати с резервом и да његово кретање треба надзиривати. Место да га сам прими, наредио је „једном лицу из Министарства“, да га саслуша и да од њега сазна ради чега путује и шта тражи[4].

Шта је Немања том приликом рекао чиновнику који га је у Министарству саслушао, није познато, али циљ његова путовања у Париз види се јасно из једне

[1] Министар Унутрашњих Дела префекту париске полиције, 21 маја 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

[2] Министар Унутрашњих Дела Министру Иностраних Дела, 21 маја 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

[3] Префект париске полиције Министру Унутрашњих Дела, 11 јуна 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

[4] Министар Иностраних Дела Главном Директору Полиције, 17 јуна 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

његове молбе коју је, још 13 јуна, био упутио Краљу, Шарлу X[1]. *„Константин, последњи потомак старе династије Немањића“*, како он себе називље, изложио је у тој својој молби Краљу ове занимљиве, већим делом нетачне или измишљене податке о себи и о савременој историји Србије:

Србија је, почиње он, потпала под Турке, по смрти Кнеза Лазара, на Косову (Koskovo). Од тада је више пута чинила племените напоре да се ослободи јарма, који је притискивао, али они нису били крунисани успехом све до 1804, докле „његов брат Станоје (Stanoke), уз помоћ храброг Црног Ђорђа, — својим сјајним победама, није засновао независност нације, под заштитом Русије“. За време Наполеонова похода на Русију, цар Александар повуче своју војску из Влашке, не затражив никаквих гарантија за Србе. Србија остаде тада у рату са силнијим непријатељем. Црни Ђорђе и многи други главари пређоше из непознатих разлога на границе аустријску и руску, а он (Константин Немања) и његов брат (Станоје), „решени да радије умру на развалинама отаџбине, него да издаду ствар ради које се беху латили оружја, продужише рат. Али Диван, било што је био заморен тим ратом за истребљење, било што је се бојао очајања народа, који му је био уништио половину војске, отпоче преговоре, и независност Србије би призната, без икаквог посредовања сила, под условом да Србија дâ таоце (hotages) за поузданост и трајање уговора о миру!“

Међутим, њега брат му Станоје и Сенат беху послали цару Александру као пуномоћника за преговоре о заштити рускога двора над Србијом. Цар га прими у Шафхаузену, у Швајцарској, и позове га да га прати у Париз, уверавајући га да ће тамо српска ствар бити решавана. У Паризу га тада прими и краљ Луј XVIII и да му „краљевско обећање да ће се заузети за заштиту Ср-

[1] Архива Министарства Иностраних Дела, у Паризу. Turquie, Corréspondances politiques. Supplément, vol. 26.

бије и по потреби помоћи је“. Затим је, вели, био у Бечу за време Конгреса. Те године умре му брат Станоје, и „депутати дођу у Беч и позову га у име народа да се врати у отаџбину и да узме владу у своје руке. Али цар Александер се успротиви томе, убеди га да је много потребније његово присуство на Конгресу, и посаветује га да постави себи наменсника (lieutenant). Како Црни Ђорђе и други виђенији главари не бејаху тада у Србији, он по истим депутатима пошље пуномоћна писма двојици највиђенијих поданика, Милошу Обреновићу и Вујици Вулићевићу, да уместо њега земљом управљају“!

Пошто на Бечком Конгресу није било питања о Србији „услед тога што Отоманска Порта није посредовала“, он отпрати цара Александра у Русију, да с њим засебно преговара. Али, услови за заштиту које је он предложио, беху тако тешки да их није било могућно примити; осем тога, неко покуша још и да га отрује, те се тако он реши да се врати у отаџбину, и не свршивши мисију за коју је био послат.

Прелазећи преко Молдавије и Влашке, наиђе на многе Србе који су раније с Црним Ђорђем били напустили своја огњишта, и они радосно пођу за њим, „верујући да се враћају отаџбини“. Али у Драгошану на граници (Dragossan frontière) један одред турских војника, узевши их за Грке, који тада беху устали на оружје, нападне их, и том приликом он добије три ране у лево раме. Мехмед, паша силистријски, опазивши затим да су се преварили, пусти Константина и његове људе да на миру прођу.

Тако рањен пренет је у Херманштат, где је провео четири месеца. Ту добије глас да су му покрађени „коњи, кола и новац, које је био оставио у једном манастиру близу Драгошана, и да је султан, пошто је на њ била бачена сумња да је у договору с вођама грчкога устанка у Влашкој и Молдавији, наредио да се затворе његови таоци у Цариграду“! Услед тога, он се крене у Цари-

3*

град да се правда. Кад је тамо стигао, Капиџи-паша и Бостанџи-паша, његови стари пријатељи, сазнавши за циљ његова путовања, напомену му да султан може наредити да га ухвате а можда и да га убију, и посаветују му да бега из Цариграда. Истога дана позајме му једну дубровачку лађу, на којој се одвезе у Каламатос у Грчкој, а затим на Крф.

Уверен да га је његов „намесник“ Милош, да би своју непоуздану власт утврдио, оптужио султану као саучесника у грчком устанку, и извештен да је он Црнога Ђорђа и двадесет других првака народних вешто привукао у Србију, и наредио да их поубијају, — побоји се за свој живот, и „реши се, у марту 1824, да од гувернера Јонских острва узме пасош и да одмах оде у Париз код Његовог Величанства Луја XVIII, да га моли за заштиту и помоћ“. Из Крфа је стигао у Анкону, а одатле у Рим. Ту га је лепо примио папа Лав XII и Кнежеви пруски и баварски, који су се ту десили, и пошто су му пасош визирали „амбасадори који обитавају у тој престоници хришћанства“, кренуо је првих дана маја у Милано.

„Не затекавши ту Њ. В. великог војводу Рајнера, настављa Константин Немања, поднео сам речени пасош на визу главном гувернеру, графу од Штрасолда, који ми рече, на моје велико чуђење, да га не може визирати док о моме доласку не извести свога цара и, под изговорем да из мојих артија хоће да се увери да ли сам ја лице које је у пасошу квалификовано, затражи да му их предам. Он задржа све па и мој печат, који сам наследио од својих предака уверавајући ме да ће за непуних двадесет дана имати одговор на оно што о мени буде писао.“ Али у очекивању тога одговора протекла је пуна година дана. Да би га утешио, директор полиције саопшти му да цар треба да стигне у Милано првих дана маја, 1825, и да ће том приликом моћи да му се представи. Али 8 маја, у очи доласка царева, полиција му изда наредбу, да се до зоре креће из Милана! Сви

његови протести били су узалудни. Тога дана спроведен је био, под стражом, у Комо; ту му је издат пасош, без помена његове титуле (qualité), а затим је одатле, на исти начин, допраћен до швајцарске границе.

Приспевши у Париз, „дао је да му се изради нов печат, и одмах је известио аустријског цара, како је према њему поступано, а тако и енглеског амбасадора о повреди међународног права, пошто га је све гонило да верује да је у таквом понашању према њему било неке тајне, којој аустријски кабинет није могао бити стран“.

На крају своје молбе Константин Немања предлаже краљу Шарлу X савез између Србије и Француске. Он тражи пре свега, да „краљ нареди *да му се позајми или да му он гарантује зајам од 100.000 франака* с обвезом да га врати како се буде хтело, чим се буде вратио у отаџбину“. Затим, „да би био у стању да одговори часно свом рођењу и владалачком рангу, и да би у исто време онемогућио славољубивом Милошу не само свако средство да му шкоди, него да би га казнио за злочине за које је пред народом скривио својим убиствима и насилним присвајањем власти“, он моли краља да му уступи „довољну пратњу од својих трупа са средствима за превоз и с платом до српске границе, гарантујући собом и својим великим добрима, да ће благајна његове државе платити поред горњих 100.000 франака не само све те трошкове, него и трошкове за повратак, и да ће осим тога ти војници према чиновима добити награду сразмерну трајању њихова службовања“!

Осем те пратње „за своју личну сигурност и сјај своје инсталације“, он моли краља, да му да још „5 виших официра, ђенерала и пуковника, 3 вешта инжењера, 2 лекара и 2 хирурга (који ће почети да вежбају своје таленте лечећи његове ране), 10 вештих артиљериста, и то једног доброг подофицира, 5 војника изучених да бацају бомбе, 10 добошара и толико исто бубњара (caisses).“ Све то тражи „у циљу да своје сељаке организује онако као што су уређене швајцарске трупе, подвргавајући их,

кад то служба буде захтевала, дисциплини француске војске“. Најпосле тражио је пет лица вештих администрацији, ради правилне организације, разреза порезе на различне редове његових поданика, одржања доброга поретка, унапређење земљорадње и најпотребнијих уметности!

На крају своје молбе Немања подсећа Шарла X на *сродство његових предака са старим Немањићима*, уверава га, да ће српски народ прихватити савез са Француском, па ма какви услови његови били. „Интерес мога народа — завршио је он своју молбу — и мога суверенитета над њим, моје околности, чак моје ране, које ни издалека нису извидане, и које захтевају ново лечење од годину дана најмање (као што ме је о томе уверио учени хирург Деиитрен из Париза), принуђавају ме да замолим ваше Величанство, да ме не остави дуго у неизвесности о томе да ли прима или одбија предлог који сам му поднео. У случају непримања (мисао, коју се трудим да одагнам од себе, кад помислим да су несреће које је само Ваше Величанство трпело, морале учинити ваше срце осетљивим према другим несрећним кнежевима), чије ћу разлоге ипак поштовати не улазећи дубље у њих, — благоволећете да ми поклоните поверење, и да ми позајмите суму или гарантујете зајам с којим бих могао отићи до Лондона, да учиним нов покушај код Њ. В. краља енглескога, последњи мој корак, који ако исто тако остане безуспешан, у очајању за ствар..... (избрисано) вратићу се сам у отаџбину и покушати по цену свога живота сва средства да је ослободим од узурпатора“..... (избрисане две врсте у рукопису).

Наводи и захтеви, које је „Немања“ изложио, најпре усмено и укратко, у префектури париске полиције и у Министарству Иностраних Дела, а затим на дугачко, у овој својој молби краљу, изгледали су и сувише чудновати, да је француска влада могла њима озбиљно да се позабави. Али у Министарству Иностраних Дела зажелели су, и покрај свега тога, да о његовој личној про-

шлости и о „рангу његове породице“ добију који поуздан податак.

Како је Србија 1825 још била турска провинција, а како је Немања у својој молби краљу био навео, између осталога, и то да је у пријатељству с двојицом високих турских чиновника (Капици-Пашом и Бостанџи-Пашом), — Министар Иностраних Дела нашао је за најбоље, да о претензијама Немањиним извести француског амбасадора у Цариграду и да му нареди да се тамо о њима распита и да му саопшти резултат својих распитивања.[1]

* * *

За време истраге која је о Немањи, поводом његове молбе, вођена у иностранству, он се није најбоље проводио у француској престоници.

По доласку свом у Париз становао је више недеља код неког Дирјео (Durieo), који је био познат полицији као интригант и рђав човек. Живот који је тада водио, није ни најмање одговарао кнежевској титули, с којом је парадирао. Оставши у брзо сасвим без средстава за живот, обраћао се многим личностима, у нади да од њих добије новчане помоћи. Походио је у то време, више пута, графа Поцо Ди Борго, руског амбасадора, а ишао је и аустријском амбасадору. Али, помоћ коју је од њих добио, била је, како изгледа, веома незнатна. У големој невољи која га је тада притисла, принуђен је био, још у половини јула, да пошаље свога тумача Галинга у Будим, по некакав новац[2]. Тада се упознао и с „једном младом особом, заљубио се у њу и узео је к себи у нови стан, rue Bréda, бр. 12“. Тамо је живео

[1] Министар Иностраних Дела Амбасадору у Цариград. 16 јуна 1825 г. Архива Министарства Иностраних Дела у Паризу. Turquie. Correspondances politiques. Vol. 241, f. 65.

[2] Галинги је издат пасош за Угарску 5 јула. В. Префект Полиције Министру Унутрашњих Дела, 5 јула 1825. Народна Архива у Паризу. Исто

повучено, не примајући никога к себи.[1] „Немања“ је готово пун месец дана с нестрпљењем очекивао повратак свога тумача из Угарске, намеравајући, — разочаран, — без сумње, пријемом који му је учињен у Паризу, — да се одмах, по његову доласку, крене, преко Немачке, за Србију („Грчку“). Међутим, Галинга се никако није враћао с пута, нити је свом господару давао каква гласа од себе.

Нагнат оскудицом, коју даље није могао сносити, он се одлучи да понови раније кораке код француског двора. Отишао је, 10 августа, у Сен-Клу, и тамо је нашао начина да самом краљу преда своју нову молбу. На питања какав је утисак та молба произвела на краља, изгледа да му је, наскоро затим, било одговорено: да ће му се извесно дати новац за повратак у отаџбину.[2]

У ствари, Краљ тада о његовој молби није био донео никакве одлуке. Први племић краљев послао је ту молбу на реферат Министру Краљева Двора, тек пред крај августа.

Дознавши за то, „Немања“ је затражио аудијенцију и Министар га је примио 30 августа, у вече. Покрај осталога што је већ познато, он је на тој аудијенцији изјавио да је „одрастао у Русији“, али — ваљада услед слаба успеха својих ранијих посета, — никако није хтео пристати да поново оде у руску амбасаду.

Министар Краљева Двора био је склон да нашега „претендента“ узме за простога авантуристу. Како му је већ сутра дан, 1 септембра, ваљало реферисати Краљу о њему и његовој молби, затражио је од Директора Полиције, да му, још исте вечери, достави све податке који су о „српском кнезу“ били дотле прибрани.[3]

[1] Префект Полиције Министру Унутрашњих Дела, без датума. Народна Архива у Паризу. Исто.

[2] Константин Немања Министру Иностраних Дела, 15 октобра 1825 г. Архива Министарства Иностраних Дела, у Паризу. Turquie, Corr. pol. Suppl., vol. 26.

[3] Војвода од Дудовила Директору Полиције, 30 августа увече. Народна Архива у Паризу. Исто

Судећи по подацима које је полиција тада усмено саопштила Министру Краљева Двора, — а то су подаци које сам већ изложио — о Немањиној молби, ни тога дана није била донета никаква одлука. Остављено је било, по свој прилици, да се сачека одговор француске амбасаде у Цариграду, на познато нам писмо Министра Иностраних Дела, од 16 јула, па да се ствар Немањина тада реши.

Тај је одговор стигао тек око половине октобра. Тамошњи амбасадор, граф Гијмино јавио је Министру да су сва његова распитивања о Немањи остала бесплодна. „Нико од лицâ — писао је он — која сам питао, а која најбоље познају стару и нову историју Србије, не познају личност о којој је реч.“[1] Овај одговор саопштен је Немањи 14 октобра, и тада му је, без сумње, стављено на знање да му се никаква помоћ не може указати.

Поводом тога саопштења он је одмах сутра дан упутио Министру Иностраних Дела подуже писмо којим га је преклињао да му одобри помоћ за повратак у отаџбину.

Изложивши укратко министру своју историју, и пријам који је раније нашао код краља Луја XVIII, „Немања“ напомиње у свом писму да је у Париз дошао у нади да ће га Шарл X, као брат покојнога Краља, примити исто тако добро, да му је он до тада предао две молбе, и да је три пута био извештен да је краљ сагласан да му се дâ новац за повратак у отаџбину, али да га је из двора тек после два месеца упутио Министарству, „кад је почео умирати од глади“. Он моли Министра да узме у обзир његову молбу, и да му „не одрече помоћ за срећан повратак у отаџбину, уверавајући га да ће му тада доказати да је он одиста Немања и кнез српски, и да у целом српском народу нема другог

[1] Амбасадор из Цариграда Министру Иностраних Дела 17 септембра 1825. Архива Министарства Иностраних Дела у Паризу. Turquie, Corr. politiques, vol 241, f. 17.

кнеза, осем њега и његове породице."[1] Ни та молба Немањина није била, како изгледа, срећније судбине од ранијих његових молаба.

Видећи да се Галинга још никако не враћа с новцем из Будима, и сматрајући, без сумње, да би свако његово даље бављење у Паризу било само губљење времена, он се одлучи да се крене на пут, у Немачку.

8 новембра затражио је Немања у префектури полиције пасош за Штутгарт.[2] Пасош му је визиран већ 10 новембра,[3] а 26 истог месеца кренуо је за Нанси. Поболевши се на путу, лежао је неколико дана у Нансију, а затим је отпутовао у Штутгарт.

Колико је у Штутгарту остао, какве је покушаје, код кога и с колико успеха тамо чинио, остало је непознато. Париској полицији онога времена дошло је било до знања само то, да је Немања („le sieur Nemania"), наскоро по свом одласку, јавио из Штутгарта у Париз једном месару, из улице Монторгеј, коме је нештоduговао, да га је виртембершки краљ веома ласкаво примио и да се нада да ће ускоро моћи да се врати у Париз, и да плати своје дугове.[4]

III.

Ко је, у ствари, био тај „Константин Немања, последњи потомак династије Немањића"?

Нико други до Константин Игњатијевић, звани Славуј, родом из Беркасова, некадашњи семинарист карловачки, потом стражмештер у аустријској војсци, учитељ

[1] Архива Министарства Иностраних Дела у Паризу. Turquie, Corr. politiques. Supplément, vol. 26.

Ово писмо написано је руски, али веома оригиналним стилом и правописом.

[2] Министар Унутрашњих Дела Министру Иностраних Дела, 8 новембра 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

[3] Префект Полиције Министру Унутрашњих Дела, 10 новембра 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.

[4] Префект Полиције Министру Унутрашњих Дела, 19 јануара 1826. Народна Архива у Паризу. Исто.

у доба Првог Устанка и варошки капетан у Београду, одакле је по паду Србије 1813 пребегао у Аустрију а потом у Русију. То је једна вечита луталица, један занесењак, који је лаковернима по свету куда је пролазио, давао титуле и дипломе на племство, па се докотрљао и до Париза, потом отишао у Влашку, отуд у Турску, из ове био пребачен у Србију, где пред кнезом Милошем није истицао своја права о којима је говорио у Паризу.[1]

Гргур М. Јакшић.

---

[1] Прилажем овде у верном преводу и „лични опис“ нашега лажног кнеза и претендента, према једном службеном препису пасоша, који му је био издат 10 маја 1825, у Кому, у Ломбардији:

„Године 43, — Висина 1.72
„Косе, обрва и браде смеђе,
„Чела осредњег; очију сивих
„Уста осредњих. Лица овална
„и црнкасте боје. බркат.“

(Писмо грофа Д' Антрега, среског начелника у Белфору Главном Директору Полиције, од 19 маја 1825. Народна Архива у Паризу. Исто.)

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

Беше ми намера да цео школски одмор ове, 1905, године проведем у Румунинији ради упознавања румунског језика, историје и књижевности, како бих се после тога са бољим успехом могао одати проучавању Румуна Краљевине Србије и тиме учинити још један прилог упознавању несрпског становништва наше земље[1]. Све сам већ био припремио, па чим се школска година заврши, мишљах да се кренем за Румунију.

Али како пословица вели: друго мисли један кум, друго мисли други кум. Ја сам тако мислио, а „Српске Новине“ од 6 јуна објавише да сам одређен за председника бирачког одбора за избор народних посланика, који ће бити 10 јула. Дакле баш у средини распуста! Одмах написах молбу да се ослободим, али одговора по њој не добих. Дође и распуст, одговора нема. Шта сам сам знао но да одложим пут за Румунију после избора. Да бих пак време до 10 јула ма колико употребио за циљ који имађах, реших се да дотле учиним ма и овлашну екскурзију кроз наше Румуне.

И у друштву са колегом Г. Драгутином Д. Марјановићем, професором Учитељске школе у Алексинцу, кре-

[1]) Први прилог томе упознавању несрпског становништва су ми Цигани Краљ. Србије, о којима сам до сад наштампао: Die Zigeuner in S e r b i e n, Ethnologische Forschungen von Tih R. Gjorgjević, I Teil, Budapest, 1903.; *Обичаји у Цигана Краљевине Србије* (у годишњици Николе Чупића књ. *XXII*); *О Циганима уопште и о њиховоме досељењу на Балканско Полуострво и у Србију* (у »Српском Књижевном Гласнику« од 16 марта 1904); *Физичке и душевне особине Цигана Краљ. Србије* (»Српски Књижев Гласник« од 1 септембра 1901). У рукопису имам и читаво дело о Циганима Краљевине Србије.

тох се 20 јуна 1905 г. из Алексинца да прођем средином оних крајева Србије у којима живе Румуни, које ми обичније зовемо Власима.

Због тога што ја ова наша екскурзија била, тако да рекнем, на јуриш, не треба у овим белешкама тражити ни исцрпности ни системе. Овај је мој пут био изненадан и намених га само ма и овлашном оријентисању и добијању што прегледније слике посла који тек намеравам предузети. Због тога сам уз пут бележио што сам стигао и за шта беше прилике да се забележи. Детаљно се не упуштах ни у једну ствар, јер не имађах времена за то, оставив за доцније да потпуније пишем о истом предмету. Па ипак мислим да у овим белешкама има података и важних и занимљивих.

Ја знам да ће на ово многи наш забринути „патријота“ значајно замахати главом и рећи да чиним „издајство“ према Отаџбини, кад се усуђујем да говорим о Румунима у Србији, које по мишљењу многих ваља крити или бар пренутнивати, јер свако истицање Румуна у Србији може одвести тако званом „румунском питању“ у Србији, од кога, по мишљењу многих, „прети опасност“.

Може и то бити, али и без ових мојих редова цео свет зна да у Србији има Румуна. То не одриче ни наша званична статистика. То се зна и у Краљевини Румунији, где се води рачуна чак о Цинцарима у Македонији, Епиру и Албанији[1] и о Румунима у Малој Азији[2],

[1] P. Papahagi и N. Vurduna, Jocuri copilarerii culese de la Români din Macedonia, Букурешт 1893. (Extras din Analele Academici române). — Joan Nerițescu, De la Românii din Turcia Europeana, Букур. 1895. — P. Papahagi, Românii din Meglenia, Бук. 1900. — P. Papahagi, Din literatura poporana a Aromunilor (Materialuri folkloristice culese și publicata sub auspiciile Ministrului cultelor și invețiamintului, vol. II), Бук. 1900. — P. Papahagi, Megleno-Românii, studiu etnografico filologic, I—II, Бук. 1902. (Extr. din Anal. Acad. rom.). — Jon Arginteanu, Istoria macedoneni din timpurile cele mai vechi până in zilele noastre, Бук. 1904.

[2] Teodor T. Burада, O calatorie la Românii din Bithinia (Asia Mica), Јаш 1893.

Моравској[1], Шлезији[2], полуострву Истри[3], Босни и Херцеговини[4], итд., а и да не говорим о областима које су јој у непосредној близини као Трансилванија, Буковина и Бесарабија, — а камо ли не о Румунима у Србији који су им само преко Дунава. О њима Румуни истина немају никаквих списа, али у сваком школском уџбенику где се набрајају земље у којима живе Румуни, никад се не заборављају ни ови наши из Србије. У осталом, преко сто хиљада Румуна у тако малој земљи као што је Србија не даду се сакрити.

Што ја покушавам да се са Румунима Краљевине Србије упознам то је само у интересу науке, јер мислим да је боље да то упознавање изврши неко од нас но туђинац. Без испитивања у данашње доба, у културној земљи не може бити. Потребу испитивања наших Румуна подупире још и то што се о њима врло мало зна, и ако су и то синови наше земље. У осталом, ја се ограничавам само на констатовању онога што јесте.

*

У Краљевини Србији Румуни живе на простору скоро од планине Ртња па до Дунава и од Велике Мораве до Тимока, управо у четири округа североисточне Србије: *тимочком* (у два среза: зајечарском и бољевачком), *моравском* (у три среза: параћинском, деспотовачком и ресавском), *пожаревачком* и *крајинском*. Што се у осталим окрузима у нашим званичним статистичким подацима нађе покоји Румун, то су или случајни становници, или радници, или томе слично. Румуна који би у групи живели у осталим окрузима Србије нема.

Румуна највише има у Србији према Дунаву и Ти-

[1] T. T. Burada, O calatorie la Românii din Morava, Jaш 1894.

[2] T. T. Burada, O calatorie la Românii din Silesia Aurtriaca, Jaш 1894.

[3] T. T. Burada, O calatorie in satele romaneşti din Istria, Jaш 1896.

[4] Isidor Jeşan, Românii din Bosna şi Herţegoviua in trecul şi in prezent, Бук. 1905. (Extr. din Anal. Acad. rom).

моку, а што се више иде на југ и на запад све их је мање. Последња су њихова села на југу у округу *тимочком*: у срезу зајечарском: Бор, Брестовац, Прлита, Николичево, Грљан, Шљивар, Бучје, Топла, Кривељ, Лубница, Гамзиград, Метовница, Оштрељ и Слатина; а у срезу бољевачком: Валаконје, Савинац, Бачевица, Добро Поље, Злот, Луково, Мали Извор, Осниh, Боговина, Подгорац и Шарбановац. На западу су последња румунска села у округу *моравском* у срезовима: параћинском: Бигреница, Батинац, Влашка и Супска: деспотовачком: Исаково, Бељајка, Жидиље, Језеро и Ресавица: ресавском: Бобоља, Витежево, Суботица. Јасеново, Тропоње и Гладна. Даље на западу су крајња румунска села у округу *пожаревачком* у срезовима: моравском: Бошњак, Кочетин, Влашки До, Врбница, Миријево, Орљево, Свиларево, Тиhевац и Породив; пожаревачком: Брежане, Петка, Пољана, Шљивовац, Велико Село, Трњане и Забрега.

По моме сазнању, раније је било Румуна чак и у неколиким селима преко Велике Мораве, али су се постепено потпуно претопили у Србе, те их данас више нема. По попису становништва у Србији од 1859, Румуна је било још и у смедеревском округу, у пределу између ушhа Мораве и Језаве, поглавито у селу Куличу, и то свега 264 душе[1], али ти Румуни сад су веh посрбљени.

На читавоме простору североисточне Србије на коме станују Румуни, не живе они сами, веh су њихова селе измешана на много места са српским селима, и према селима у којима живе чисти Срби чине мањину, На читавоме простору румунских становника Србије има око 425 места, али само у 165 има Румуна у знатнијем броју, што по окрузима изгледа овако:

у округу	тимочком (у два среза) има	49	срп. и	26	румунских	села
„	„	моравском (у три среза) има	95	„	14	„	„
„	„	пожаревачком „	193	„	69	„	„
„	„	крајинском „	85	„	56	„	„
Свега		„	422	„	165	„	„

[1] Државопис Србије, св. I, стр. 91—92,

Но ваља знати да у многим румунским селима има још и Срба, који често пута у неким селима чине већину становништва.

Вођење статистике становништва помоћу пописа започето је у Србији још у јуну 1834 г. Тада је према тадашњим могућностима извршен први доста тачан попис становништва и непокретног имања Србије, поглавито с обзиром на две најважније потребе: на порезу и на војску. Сви су други подаци изостављени. Из тих разлога нису издвојени ни Румуни као засебни становници, но су бројени уједно са Србима. Из истих разлога тако је бројено становништво Србије и у многим доцнијим пописима, те због тога не налазимо Румуне издвојене ни у подацима пописа од 1841 и 1843 год., и за то време не можемо ништа рећи о њиховоме бројноме стању. У попису од 1846 г. било је у поменута четири округа *у местима у којима живе Румуни*:

у округу	црноречком	19545	Румуна	и	18719	Срба
„	„ ћуприском	7348	„	„	35563	„
„	„ пожаревачком	36696	„	„	62999	„
„	„ крајинском	33626	„	„	18272	„
Свега		97215	„	„	135553	„[1]

У број Срба овде нису рачунати они Срби који живе у српским селима поменутих округа.

Из штампаних података пописа од 1850 такође се не може одредити број Румуна у Србији. Међутим, како нас уверава економско-статистичко одељење Министарства Финансија „пописом од 1850 год. снимљена су и она места у којима Власи чисто или помешано са Србима живе, и то тако да се приближно — са највише 5% погрешке, — назначити може колико у ком крају и Влаха у Србији живи“[2] те се на тај начин изналази да је 1850 било у Србији око 104.343 Румуна на 828.999 Срба.

[1] В. Якшичь, О племенномъ составѣ населенія въ Княжевствѣ Сербскомъ, С. Петербургъ, 1873., стр. 20—21.

[2] Државопис Србије, св. I, стр. 91.

Из објављених података пописа од 1854 г., број се Румуна такође може видети.

По пописним подацима из 1859 било је у Србији у она четири округа у којима Румуни живе:

у	округу	црноречком	24232	Румуна	и	22658	Срба
„	„	ћуприском	8064	„	„	41852	„
„	„	пожаревачком	47690	„	„	74969	„
„	„	крајинском	42607	„	„	20304	„
Свега			122595	„	„	159783	„

Из података пописа становништва Србије од 1863 г., не види се број румунског становништва.

Пописом становништва Србије од октобра 1866 г. нађено је у Србији:

у	Београду		33	Румуна	и	24612	Срба
„	Топчидеру		—	„	„	156	„
„	округу	алексиначком	—	„	„	48136	„
„	„	београдском	—	„	„	63880	„
„	„	ваљевском	—	„	„	83483	„
„	„	књажевачком	—	„	„	55079	„
„	„	крагујевачком	6	„	„	98141	„
„	„	крајинском	42852	„	„	70293	„
„	„	крушевачком	—	„	„	67439	„
„	„	подринском	—	„	„	48827	„
„	„	пожаревачком	48507	„	„	140601	„
„	„	рудничком	1	„	„	47467	„
„	„	смедеревском	30	„	„	60077	„
„	„	ужичком	—	„	„	104377	„
„	„	црноречком	26056	„	„	53284	„
„	„	чачанском	—	„	„	58037	„
„	„	шабачком	—	„	„	73619	„
„	„	ћупријском	9840	„	„	55884	„
„	„	јагодинском	1	„	„	62184	„
Свега			127326	„	„	1215576	„[1]

Из података пописа од 1874 опет се број Румуна не може видети.

По подацима пописа од 1884 г. у Србији је било:

[1] Државопис Србије, св III, стр. 100.

ОКРУЗИ и МЕСТА	РУМУНА								СРБА							
	По варошима			По селима			СВЕГА	По варошима			По селима			СВЕГА
	муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега		муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега	
алексиначки	—	—	—	—	—	—	—	3940	3562	7532	30271	29003	59277	66809
београдски	—	—	—	—	—	—	—	1631	1431	3092	42228	40377	82605	85697
ваљевски	—	—	—	—	—	—	—	4445	3184	7639	45390	44406	89796	97435
врањски	2	2	4	—	—	—	4	4480	4267	8747	29289	27834	57123	65570
јагодински	1	1	2	—	—	—	2	3368	3143	6511	31631	30575	62206	68717
књажевачки	1	2	3	—	—	—	3	1798	1664	3462	29318	28581	58599	62861
крагујевачки	—	4	4	2	—	2	6	8400	6617	15017	52321	51485	103806	11882
крајински	1607	1423	3030	24790	24199	48989	52019	3933	3512	7445	11483	11221	22704	30149
крушевачки	2	1	3	—	—	—	3	3719	3071	6790	37775	37072	74847	81637
нишки	3	4	7	5	—	5	12	13765	12727	26492	53426	51036	104462	130954
пиротски	1	—	1	—	—	—	1	4704	4486	9190	34394	32961	67355	76545
подрински	—	—	—	—	—	—	—	1807	1562	3369	28935	28846	57781	61150
пожаревачки	750	615	1365	28787	27416	56203	57568	9401	8146	17547	52284	50937	103255	120802
руднички	1	1	2	—	—	—	2	769	524	1293	28898	28690	57588	58831
смедеревски	29	20	49	—	—	—	49	4176	3523	7999	40523	39742	80265	88261
топлички	—	—	—	—	—	—	—	2339	2130	4469	34364	31068	65432	69901
ћупријски	68	28	96	5368	5157	10525	10621	7619	6853	14472	22107	21231	43338	57810
ужички	—	—	—	—	—	—	—	5198	4611	9809	59028	59353	118381	128190
црноречки	281	263	541	14725	14082	28807	29351	1269	1074	2343	13147	12542	25689	28032
чачански	3	—	3	—	—	—	3	3491	2558	6049	36394	36315	72709	78758
шабачки	—	—	—	—	—	—	—	5211	4332	9543	40232	39122	79354	89197
Београд	43	40	83	—	—	—	83	15890	12001	27891	—	—	—	27891
Свега	2792	2404	6196	83677	70854	144531	149727	111723	94978	206701	753942	732730	1487672	1693373 [1]

[1] Државопис Србије, св. VI. стр. 259, 263 и 267.

По попису од 31. децембра 18:0 било је у Србији:

ОКРУЗИ и МЕСТА	РУМУНА							СРБА						
	По варошима			По селима			СВЕГА	По варошима			По селима			СВЕГА
	муш.	жен.	Свега	муш	жен.	Свега		муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега	
ваљевски	2	—	2	46	27	73	75	5532	3606	9138	51027	49907	100934	110072
врањски	1	1	2	9	1	10	12	11227	10366	21493	63023	59599	122622	144115
крагујевачки	14	8	22	8	2	10	32	11258	8476	19734	59871	59456	119327	139061
крајински	1700	1582	3282	24995	24634	49629	52191	4443	3870	8313	14031	13579	27610	35923
крушевачки	16	1	17	72	55	127	144	8109	6248	14357	66926	65381	132308	146664
моравски	109	55	164	4182	4127	8309	8473	12733	10871	23604	63411	61875	126286	148890
пиротски	—	1	1	—	1	1	2	7511	6829	14340	53019	51401	104120	118823
подрински	23	5	28	4	2	6	34	7562	6172	13734	78862	77844	156706	170440
подунавски	71	58	129	346	278	624	753	6697	5132	11829	94916	92457	187373	199202
пожаревачки	905	712	1617	25501	24697	50198	51815	11577	9372	20949	68358	62259	125617	146566
руднички	—	1	1	—	1	1	2	6028	3555	9683	70748	70168	140916	150599
тимочки	—	—	—	—	2	2	2	4021	2891	6912	42130	41489	83619	90539
топлички	1	—	1	2	2	4	5	3218	2703	5921	58530	54702	113232	119153
ужички	—	—	—	—	—	—	—	5837	4378	10241	62875	64090	126965	137179
црноречки	174	133	307	14523	14214	28737	29044	3610	2732	6342	16160	16064	32224	38566
Београд	134	61	195	—	—	—	195	26413	16823	43236	—	—	—	43236
Ниш	177	8	185	—	—	-	185	9884	7039	16923	—	—	—	16923
Свега	3327	2626	5953	69688	68043	137731	143684	145561	111225	256786	858887	840271	1699158	1955944[1]

[1] Статистике Краљевине Србије, књ. I, део V, стр. 114—115.

По попису од 31 децембра 1895, било је:

ОКРУЗИ и МЕСТА	РУМУНА							СРБА						
	По варошима			По селима			СВЕГА	По варошима			По селима			СВЕГА
	муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега		муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега	
ваљевски	9	4	13	17	9	26	39	6059	4213	10272	54286	53199	107485	117757
врањски	—	1	1	25	19	44	45	11324	10679	22003	68760	65375	134135	156138
крагујевачки	82	16	98	3	—	3	101	11760	8779	20539	62356	62123	1244 9	145018
крајински	1225	1159	2384	26246	25934	52198	54582	4885	4310	9195	13817	13645	27463	36658
крушевачки	8	1	9	127	144	271	280	7990	6365	14355	71992	70785	142272	157082
моравски	117	47	164	4596	4523	9119	9283	13737	11971	25708	69131	66978	136109	161817
пиротски	6	11	17	—	4	4	21	7869	6884	14753	55515	53929	109144	124193
подрински	4	4	8	118	105	223	231	8408	6473	14881	83957	82795	166752	181633
подунавски	109	99	208	214	148	362	570	7396	5645	13041	102590	100187	202786	215827
пожаревачки	1444	1034	2178	28829	28004	56833	59011	13054	10917	23971	64551	63345	127896	151867
руднички	1	4	5	10	5	15	20	6039	3816	9855	75212	74284	149496	159351
тимочки	—	1	1	45	62	107	108	4068	2996	7064	44919	44087	89006	96070
топлички	3	1	4	1	1	2	6	3750	2889	6639	64295	60264	124559	131198
ужички	1	2	3	—	—	—	3	5537	4500	10037	67152	67866	135018	145055
црноречки	222	189	444	17357	16996	34353	34797	4111	2567	7378	15156	15041	130197	37575
Београд	168	119	287	—	—	—	287	29317	18664	47981	—	—	—	47981[1]
Ниш	111	15	126	—	—	—	126	10764	7494	18258	—	—	—	18258
Свега	3243	2707	5950	77606	75954	153560	159510	156368	119362	275930	913699	893853	1807552	2083482

[1] Статистика Краљевине Србије, књ. XIII, стр. 276.

По попису од 31 децембра 1900. било је:

ОКРУЗИ и МЕСТО	РУМУНА							СРБА						
	По варошима			По селима			СВЕГА	По варошима			По селима			СВЕГА
	муш.	жен.	Свега	муш.	жен	Свега		муш.	жен.	Свега	муш.	жен.	Свега	
београдски	36	25	61	136	130	266	327	2200	1718	3918	59690	57479	117169	121087
ваљевски	13	—	13	47	46	93	106	7379	4560	11939	58844	57517	116361	128300
врањски	5	18	23	2	—	2	25	14370	13293	27663	90605	87152	177757	205420
крагујевачки	60	30	90	9	1	10	100	16470	12366	28774	64062	64176	128238	157012
крајински	1063	1026	2089	21640	21988	43558	45647	5723	4520	10243	20312	20013	40325	50568
крушевачки	13	4	17	4	6	10	27	6049	4074	10123	63077	62602	125679	135802
моравски	74	24	98	4358	4317	8675	8773	14033	12153	26186	67251	65604	133855	159041
нишки	36	7	43	—	3	3	46	17727	11175	28902	71281	6[illegible]412	139693	168595
пиротски	14	4	18	—	3	3	21	6454	5167	11621	423[illegible]8	4076	83073	94694
подрински	5	1	6	295	308	603	6[illegible]	8753	63[illegible]8	15561	90941	90003	180944	196505
пожаревачки	690	621	1311	20174	19972	40146	41457	1[illegible]019	13262	30281	76839	75803	152642	182923
руднички	5	4	9	4	-	4	13	7450	4692	12142	91241	90850	182091	194233
смедеревски	18	36	54	93	58	151	205	6885	5420	12305	53539	53695	107234	119539
тимочки	210	138	348	12386	12047	21433	24781	8943	5302	14245	47178	47057	94235	108480
топлички	2	—	2	—	—	—	2	3621	3082	6703	42416	39623	82039	88742
ужички	3	—	3	—	—	—	3	6545	4241	10786	60012	60518	120530	131316
Београд	183	104	287	—	—	-	287	34352	21942	56294	—	—	—	56294[1]
Свега	2430	2042	4472	59148	58809	117957	122429	183911	133775	317686	999596	981269	1980865	2298551

[1] Статистика Краљ. Србије, књ. XXIV. стр. 98, 100—101.

Сви Румуни у Краљевини Србији говоре дијалектима румунског језика. Како ови дијалекти стоје међу собом и према књижевном језику Краљевине Румуније, засад не могу ништа ближе рећи. Проучавање дијалеката којим говоре Румуни у Србији било би од особите вредности, јер бисмо њиховим упознавањем и поређењем са дијалектима румунскога језика ван Србије одредили порекло наших Румуна. Колико сам ја могао запазити језик наших Румуна Унгурана, кроз које сам прошао, одступа од румунског књижевног језика поглавито у изговору неких сугласника испред непчаних самогласника. Ти су сугласници c, d, l, n, t. У румунском књижевном језику би се рекло: rece (рече = хладно), unde (унде = где), limba (лимба = језик), mine (мине = мени), dute (дуте = иди). Наши би Румуни Унгурани то изговорили: реше, унђе, љимба, миње, дуће Има још неких разлика али због малог задржавања међу Румунима ја не могу о њима дати тачнога рачуна.

Сем румунскога језика, знатан део Румуна зна и српски. По попису од 31 децембра 1900, знало је поред румунскога још и српски 32.556 Румуна који су били овако распоређени:

ОКРУЗИ и МЕСТА	ПО ВАРОШИМА			ПО СЕЛИМА			У ОПШТЕ		
	муш.	жен.	свега	муш.	жен.	свега	муш.	жен.	свега
београдски	12	13	24	128	129	257	140	141	281
ваљевски	12	—	12	20	18	38	32	18	50
врањски	1	—	1	—	—	—	1	—	1
крагујевачки	1	2	3	4	—	4	5	2	7
крајински	305	195	500	7111	3417	10528	7416	3612	11028
крушевачки	2	—	2	—	—	—	2	—	2
моравски	44	10	54	1240	309	1549	1284	319	1603
нишки	4	—	4	—	1	1	4	1	5
пиротски	—	—	—	—	—	—	—	—	—
подрински	1	—	1	—	—	—	1	—	1
пожаревачки	48	45	93	8436	5963	14399	8484	6008	14492
руднички	1	—	1	1	—	1	2	—	2
смедеревски	4	2	6	52	8	80	56	30	86
тимочки	17	6	23	3948	847	4795	3965	853	4818
топлички	2	—	2	—	—	—	2	—	2
ужички	1	—	1	—	—	—	1	—	1
Београд	136	41	177	—	—	—	136	41	177
Свега	591	313	904	20940	10712	31652	21531	11052	32556

Сви су Румуни у Србији вере источно православне.

О душевним и физичким особинама наших Румуна засад не могу изрећи тачан и правилан суд. Не бих рекао да су особито бистри и окретни. Исто тако нису ни храбри ни поносни, а подмукли су и пакосни. Повучени су и на туђе доста лакоми. Ничега узвишенијега и племенитога не може се међу њима наћи у великој мери.

Нису врло крупни, али су једри и развијени, особито женскиње. Међу статистичким подацима пописа од 31 децембра 1895 и 1900 год. налазимо још и ове податке које се односе на телесне особине наших Румуна:

(Види таб. на стр. 56.)

Сексуална сразмера у Румуна види се јасно из статистичких података које се односе на број румунског становништва.

Сви Румуни у Краљевини Србији деле се у две групе у ***Царане*** и ***Унгуране.*** Царанима се називају они Румуни који су се доселили из Румуније (Ţara românească).[1] Они живе поглавито у округу крајинском. Унгурани или Унгурјани су они Румуни који су се доселили из Угарске.[2] Они живе у свим осталим крајевима Србије где је румунско становништво. Да ли има места у којима живе измешани Царани и Унгурани није ми познато.

Унгурјанима припадају и ***Буфани.***[3] То су Румуни који долазе у Мајданпек на рад из Угарске са места Уј-Молдава још откако је у њему отпочето рударство. Њихов је специјалитет рударство, и због тога се зову ***окнари*** (рудари), и угљарство, ***карбонарија.*** До скора они су били једини мајстори за грађење дрвеног угља, ***карбонари,*** у Мајданпеку.

Између Царана и Унгурана има доста велике ра-

[1] Ţăran у Румунији значи сељак.

[2] И у Румунији Ungurean значи Румун из Трансилваније (Угарске).

[3] У Nouveau Dictionaire roumain-français par Frederic Damé код речи Bufan стоји: [Banat] Румуни из Краљевине који су се настанили у Банату око Бокше, Оровице, Комлоша, итд.

31 децембра 1895 г.:

СА НЕДО-СТАТЦИМА	РУМУНА								СРБА							
	ПО ВАРОШИМА				ПО СЕЛИМА				ПО ВАРОШИМА				ПО СЕЛИМА			
	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских
Слепих	2	2	4	1000,0	84	95	179	1131,0	197	153	350	776,6	1006	864	1870	558,8
Глувонемих	5	1	6	200,0	164	91	225	554,9	224	132	356	589,3	2019	1256	3365	595,5
Душевно бол.	2	3	5	1500,0	47	39	86	829,8	231	153	384	622,3	547	427	974	780,6[1]

31 децембра 1900 г.:

СА НЕДО-СТАТЦИМА	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских	мушких	женских	свега	на 1000 мушких било је женских
Слепих	1	1	2	1000.0	70	79	149	1128,5	216	164	380	759,2	927	798	1725	860,8
Глувонемих	7	5	12	714,3	113	62	175	548,6	230	139	369	604,3	1965	1198	3163	604,5
Душевно бол.	—	—	—	—	33	30	63	909,1	347	207	554	596,6	848	508	1356	599.0[2]

[1] Статистика Крал. Србије, књ. XIII, стр. CXX, CXXVи CXXXI.

[2] Статистика Краљевине Србије, књ, XXIV, стр. 158., 164 и 170.

злике. Највећа је разлика како сами тврде у говору, а затим у ношњи и у обичајима. Царани себе сматрају чистијим и правијим Румунима, што им ни Унгурани не одричу. Како је цео мој пут водио кроз Унгуране, то се све моје белешке из путописа односе само на њих, а о Царанима немам засад никаквих ближих података.

О пореклу, досељењу и прошлости наших Румуна мало ми је што познато. Само питање о пореклу Румуна уопште врло је заплетена ствар у којој се испитивачи мало слажу.[1] О нашим се Румунима још мање зна. О њима није писано готово ништа. О њима нема ништа ни у румунској литератури.

Ја не знам да ли је у овим крајевима у старо доба било више средњевековних Влаха но у осталим крајевима негдашње Србије. В Карић[2] о нашим Румунима вели ово: „Међу овим Власима тешко данас да има потомака оних староседелаца, које Срби затекоше доселивши се овамо Имена мѐста, во̏да̑, брегова̀ и планѝна̑ у целоме томе крају, са веома малим изузетком, сва су српска. Многа од тих места по имену своме и по предањима која око њих лебде, у свези су са чисто српском историјом. Морало је дакле протећи дуже време, у коме су Срби били искључиви становници и овога краја кад су му у свему тако јасан и неизгладив српски печат ударили. И заиста, и Кучево и Браничево били су пре најезде Турака густо Србима насељени, али су им ратови у другој четвртини петнаестога века знатно проредили становништво. Године 1481 пак, кад су кнез Павао и Змај деспот Вук превели преко 50.000 душа у Банат ови су крајеви морали остати готово сасвим пусти. Тако је створена могућност за насељавање народом из других крајева, тим пре што су долине Мораве, Млаве,

[1] Види о томе прегледан чланак Д-ра Ј. Радонића: Писмо А. И. Тургењева Митрополиту Стевану Стратимировићу и одговор Митрополитов с прилогом његове расправе о Власима (»Летопис Матице Српске«, књ. 228, стр. 68—96.).

[2] »Србија«, стр. 92—95.

Пека и Тимока родношћу и питомином вазда имаће довољно привлачне снаге за околне становнике.

„У томе су се времену стали овамо насељавати и Власи из Румунске и Сибиња. Ту су сеобу доцније изазивале и велике незгоде, којима беху излагани у њиховој домовини. Из Сибиња су се почели нагло досељавати тек за време владе Франца Јосифа, пред Кочину Крајину, услед веома грозног свирепства, којим је угушивана њихова тамошња побуна под Хоријом. Ови Власи одовуд населили су се по Кучеву и Браничеву, а прешли су понегде и одонуд водомеђе, у водопађу тимочку. Да је јаче досељавање ових Влаха падало у доцнија времена, сведочи нам и извештај егзарха Максима, писан 1773 године, у коме су побројана сва села што су онда у Браничеву и Кучеву постојала, па им поменут и број становника и њихова народност, али у коме нема никако многих села што их данас у томе крају находимо, и са становништвом готово искључиво влашким. Кучевски и Браничевски Власи зову се Унгурјани, што казује да су се доселили из Маџарске; они говоре и данас наречјем њихова језика који се говори у Сибињу. Власи пак из Влашке почели су се јаче досељавати одмах по ослобођењу Србије, а њихова најјача сеоба пада тек после 1832 године, услед некаког регуламента који је и онако бедно стање сељака у Румунији учинио још беднијим. Ови Власи из Румунске зову се Царани, што значи да су из земље Влашке, а говоре и наречјем које се тамо говори. Слободна Србија у којој је сељак сам притежалац земље и ковач среће своје, мамила је и доцније Влахе из суседних земаља у којима стењу и данас под спахијским јармом. Има села по свима крајевима североисточне Србије, па чак и у Морави, која су се доселила тек пре мало десетина година. Влашко је становништво најгушће у водопађи горњега Пека, затим у пределу, одонуд Голубиња, Стола и Мироча; идући одавде на запад и на југ оно је све јаче испробијано Србима и све ређе, тако да се у Морави са свим губи“.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Избори у Босни и Херцеговини. — Уставна Црна Гора.

Уредба црквено-просветне управе српских православних епархија у Босни и Херцеговини почела се већ примењивати. На основу ове уредбе извршени су у Босни и Херцеговини избори за црквене и школске одборе, за епархијске црквене судове и за шире управне и просветне епархијске савете. После ових избора одмах се показало да уредба није удешена према правим потребама онога народа, већ да је више једна накаламљена црквено-школска уредба, која је, можда, била добра за прилике и Србе у Војводини, али не и за прилике и потребе Срба у Босни и Херцеговини. Она подсећа на наш грађански законик; (аустријски Срби преведоше 1844 год. аустријски грађански законик и прогласише га српским).

Приликом ових избора било је разних неправилности и незаконитости; али, тога има свуда при изборима и са најсавршенијим изборним системом. У одборе су ушли, готово свуда и у већини, виђени Срби, и то је добро. Али, у многе одборе су изабрани и чиновници разних грана босанско-херцеговачке управе. Чиновници могу бити и најбољи Срби и најчеститији људи, али су они чиновници који зависе од владе. Због њих црквено-школски одбори у својим одлукама неће имати одрешене руке. Чиновницима одборницима, у многим питањима, биће претежнија служба од одборске дужности, те ће се за то и народни послови моћи увек ометати. И то, дакле, није добро. Али још горе је то што ће у самоме почетку примене црквено-школске уредбе доћи до оштрога сукоба и борбе између народа и свештенства. А ево и зашто.

На основу члана XII основних одредаба црквено-

просветнога штатута, (и § 262) има се прибирати 10% приреза од свију непосредних земаљских пореза и од тога прихода плаћати и трошкови за црквено-школске послове, и свештеницима плате, и дневнице црквено-школских одборника. Свештеници православни којима је до сада православни народ у Босни и Херцеговини давао бир у природним производима, устали су, и на основу чл. XII основних одредаба, траже добре плате и додатке, — у „Српској Ријечи“ о томе је било чак и циничних изјава од једнога свештеника из Јајца. Кад је склопљен рачун о томе колико ће се скупити новаца од овога приреза 10%, онда се видело да прибран новац неће бити довољан за све трошкове и издатке које предвиђа уредба. На пример, по рачуну који је направљен за Херцеговину изашло је да се не може, после свих других трошкова, дати свештеницима више од по 1000 круна годишње плате. Свештеници неће, то је сигурно, пристати на такве плате, и тражиће од народа оно што мисле да им још треба дати. Народ неће моћи, а може бити, неће ни хтети, то издржати и свештенство ће се тада обратити митрополиту, т. ј. влади, и од ње тражити оно што од народа није добило. (Чланови епархијског црквенога суда и ширег управног и просветног савета за епархију херцеговачко-захумску већ су поднели митрополиту, као своме председнику, представку да се заузме код владе да влада из државних средстава дадне још 100.000 круна сваке године поред прирезом прикупљенога новца, тражећи да свештенству у тој епархији почетна плата буде 1800 круна годишње, а сваке пете године да се свештенику додаје једна периодска повишица од по 200 круна годишње и то све до навршене четрдесете године свештеничке службе). Влада ће то на сваки начин дати свештеницима, а онда је са њиховом независношћу и са слогом и љубави између њих и њихове пастве сасвим свршено. И то ће бити почетак онога што је било читаво пола века у карловачкој патријаршији; т. ј. борба Срба између себе око уређења народно-црквене аутоно-

мије, која, као што се сад види, није дала резултате који су очекивани. Место да се сви заложе за своја национално-политичка права у Војводини, Срби су се залагали за црквену аутономију и трошили су се у међусобицама на штету правих српских интереса. Право је да се уреди свештенички положај у Босни и Херцеговини, али свештенство треба да се умери у својим захтевима, да рачуна за сада само с оним што се има у рукама, и да оно само настане да се одложи решење свештеничког питања до бољих времена. Оно треба да пази да својим неумереним захтевима не пресуши изворе добровољних прилога за школе и цркве и не почне затварати српске школе, — за које неће ништа остати ако од прикупљенога пореза узму све за себе свештеници, — кад је већ уредбом за школе тако мало предвиђено у свакоме погледу. Свештеници православни треба да штеде народ коме сад тек предстоје рад и борба, које су досад руководили њихови прваци, а он их треба и мора сад заједно с првацима водити. Рад и борба за политичка права њих треба да затече у једноме и истоме реду. Ако свештенство не поштеди тај народ овога пута, он може не бити више чио и готов за рад и борбу, већ може постати равнодушан и немаран.

Ово последње треба да имају, у осталом, на уму сви, и свештеници, и прваци, и млађи, и народ. Сви они треба да не троше снагу у овим и оваким ситним и личним питањима, кад су тако крупна питања, као што су народно-политичка права, и економско сређивање и напредовање њихове отаџбине, на помолу. Снагу заједнички треба уложити сада за та права; борећи се за њих, бориће се и за ова ситнија питања. Много уздржљивости код млађих и много више такта код старијих потребни су сада. Немило мора дирати свакога који српски осећа оно што је писала „Српска Ријеч" о босанско-херцеговачкој омладини која се школовала на страни. Омладина је можда изазвала полемику, али „Српска Ријеч" и њени директори нису је смели прихватити у оном и онаквоме облику.

У месецу октобру пр. године издао је кнез црногорски проглас којим је Црногорце позвао у Скупштину за св. Николу. У току месеца новембра свршени су избори за Скупштину. 6 децембра пр. године скупштина је црногорска отворена престоном беседом којом је проглашена Црна Гора уставном монархијом и објављен устав. У престоној беседи је објављено да се ова основна промена чини за то што је дух времена такав, што је прошло време кад се без сарадње народа могло њиме и његовом судбином управљати. У њој се, даље, објављује све што је до св. Николе 1905 године урађено и излаже се програм којега ће се нова црногорска влада држати управљајући државним пословима. Програм је пун лепих обећања нарочито за културно и економско развијање кнежевине. Низ досадањих закона и законских уредаба, и оних који се помињу у Престоној Беседи кнеза Николе, ако су само израђени према приликама и потребама Срба у Црној Гори, — који су за последњих неколико година видели мучних дана, — донеће доиста и бољитка и напретка. Ако октроисани Устав буду чували поштено и онај који га је дао и они којима је дат, и поштовали своја узајамна права и испуњавали своје дужности, Црна Гора ће се правилно и темељно развијати попут других срећних држава. Црногорцима треба то нарочито пожелети.

Инострани.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Ермете Новели.

Ово дана био нам је гост, на позорници нашег Народног Позоришта, чувени талијански глумац, Ермете Новели. Играо је три вечера; први пут Александра Фару у добром комаду Марка Праге „Алилуја", други пут Шајлока, трећи пут Краља Лира. Новели ужива одскора врло велики глас; по гласу који му име прати, он би се могао данас сматрати као најбољи европски глумац. Ни његов имењак и земљак Ермете Закони, па можда ни сам Коклен, не би се у том погледу могли мерити с њим. Једини који би се у том погледу могао с њим такмичити, енглески глумац Ервинг, умро је пре кратког времена. Ервингов глас, у осталом, није био довољно раширен међу широком публиком на континенту; Ервинг није путовао, а путовање глумаца доприноси много више но што се мисли и ширењу и растењу њихова гласа.

Од тога гласа који Новели ужива, један је део, један велики део, оправдан над сваком сумњом. Глумац који Александра Фару уме да игра као што га је играо Новели, глумац је првога реда. Слика Александра Фаре коју је Новели створио пред нашим очима остаје урезана у памети као тип, нов тип, нов један живи човек којим се богати наша машта, и достојан да уђе у галерију најбољих типова које смо запамтили од других уметника, с позорнице или из дела романописаца или сликарских. Све је у Новелијевој игри те вечери било савршено. Маска несрећнога Фаре, оно озбиљно, обријано лице с јаким борама, с мало јачим кукастим носом, и поштеним и паметним очима (Новели је врло лепо био осетио да је његова властита маска потпуно прикладна за ту улогу, и није јој савршено ништа додао; ни нај-

мањи глумачки лепак; ни чуперак косе није на својој глави пореметио); даље, оно мрко-жуто, кабасто, свакидашње одело; онај високи раст, и прости, широки покрети човека који је провео свој век у раду, за себе и за своје, за своју породицу и за своје раднике; оно суморно расположење које га кроз цео комад не оставља, и које се тако лепо осећало и у ведријим и пријатнијим тренуцима, и под смехом; све је било изванредно лепо смишљено, одмерено, и изведено, све је необично лепо пристајало јадном „Алилуји“, — некад веселом другу (отуда му надимак), а данас безмало трагичном фабричару који је ради свога детета, своје кћери, прикрио у раније доба неверу своје жене, али је и данас памти, и горко осећа, и слути у исто доба „да све још није свршено, и да у ваздуху има још нека несрећа која га чека.“ Кад се, даље, та несрећа заиста догоди, када и његова обожавана кћи превари свога мужа, као што је некад њена мати преварила њенога оца; у оним призорима у којима „Алилуја“ испитује своју кћер и она га, наравно, лаже да мужа није преварила; кад трпи заједања брата свога зета, једнога сплеткаша; у призору кад несрећник, нашавши једно писмо своје кћери, дознаје праву истину и има трагична објашњења са својом кћерју и својом женом; у оном низу призора у којима пролази кроз све мене зебње, умирења, клонулости, и очајања; и најзад, у последњим призорима, кад погођен капљом, узет у целу једну страну, с искривљеним лицем и с пљувачком на устима, посрћући, тепајући, али несрећан и поштен до краја, отима своје дете из руку кћериних и предаје га оцу његовом, своме зету, као јединоm достојном да га код себе задржи — Новелијева је вештина на сваком кораку расла, била врло велика, потпуна, таква да би тешко и од кога и у буди чему могла бити надмашена. Нарочито две слике из комада остају неизгладиве у памети: она клинички проучена и натуралистични изведена, али непрестано уметничка слика „Алилујине“ болести и агоније на крају комада, и, Алилујина слика, слика поште-

нога и јаднога „Алилује“, заплетенога међу невољама овога света и двема женама, Евиним кћерима, које лажу и варају. Новели је толико трагичности унео у ову слику да је на тај начин ову грађанску драму подигао до велике драме, до јуначке трагедије. Салвини кога Београђани добро познају, врло је велики глумац, и Отело је једна од његових најбољих улога. У тој улози он има сличан призор, у коме, између Дездемоне и Емилије, долази до очајања са „женског неваљалства“, и у том призору је врло јак. Новели, у овој грађанској драми, у призорима с овим женама, даје тај утисак који Салвини даје у Шекспировом Отелу. И све је у његовој игри, и увек, било не само истинито и јако у појединостима, но јако и складно у својој целини; све сливено, без стршања какве било појединости, без и једног погрешног покрета, без и једне лажне интонације. Разуме се да после овога суда није ни потребно да додам да је његово извођење, његова глумачка техника, беспрекорна, адекватна; његово лице, његове руке, цело његово тело безусловно су у његовој власти. Кад бисмо у две речи хтели обележити Новелијев дар, могли бисмо рећи да је он одличан, велики глумац модерне школе, прави, потпун реалист, интелигентан, посматрач, са савршеном реалистичном техником, и врло чистим и вазда будним укусом.

Штета је што није могуће исто тако лепо говорити о Новелијевој игри у његове две последње улоге, у Шајлоку и Краљу Лиру. У тим улогама су од њега његови гледаоци, нарочито пошто су првог вечера видели с каквим сјајним глумцем имају посла, највише очекивали. Међутим, на велико наше изненађење, које се с почетка јављало у нама с великим устезањем, али је брзо постајало све јаче и одређеније — Новели је у тим улогама био знатно слабији но у првој; он је, сразмерно према свом великом гласу, као Шајлок био скоро слаб, а као Краљ Лир само добар. То је било тако као што кажем. Сасвим противно ономе што смо видели на првој представи, Новелијева игра у последњим комадима није

по готову ни у ком правцу била јаче уметничка. Одмах после првог чина „Млетачког трговца“ (који је био игран као први од та два комада) могло се опазити да Новелијевој игри у том комаду недостаје нека снага, нека поезија, нешто живописно и надахнуто, она дубина узбуђаја, онај романтични полет живописне маште и израза, који су неопходни у романтичној драми, и које имају романтични глумци, глумци „са челенком на челу“, као што каже француска реч. Новели је, као што сам рекао, битно, и као што сад додајем, искључиво реалист; он није романтичан глумац ни по једној својој особини, ни телесној ни душевној; ни по изгледу, ни по лицу, ни по стасу (по стасу кажем, не по расту), ни по покретима, ни по гласу, ни по машти, ни по темпераменту. Тако су му баш оне особине које су га чиниле онако савршеним у улози „Алилује“, сметале да то буде и у улогама Шајлока“ и Краља Лира; као цео свет, и он има мане својих врлина. Све појединости, све стране његове игре у те две улоге потврде су за ово што кажем. Пре свега, ни прва ни друга од тих улога није ми у целини, према његовој игри, остала у памети као израђена, заокругљена и жива слика Шајлокова и Лирова; обе су биле неодређено оцртане, и ниске у тону, без боје, као оно сликарство које ради „сиво на сиво“. Више још — изузимајући два призора у „Краљу Лиру“: призор кад Лир долази „фантастично окићен цвећем“, и призор „под шатором у француском логору“ — ни поједини призори нису од оних који остају урезани у памћењу као лепша слика, или остављају трага у успомени као јаче или нежније узбуђење. У „Краљу Лиру“: призори при подели краљевства, у шуми на бури, и последњи, о смрти Корделијиној; у „Млетачком трговцу“: призор препирања с Антонијем, призор кад Шајлок дознаје Џесикино бегство, призор с Тубалом, велики призор у судници — дакле сви главни призори у тим комадима — остали су хладни, незанимљиви, претерани. Једна примедба коју сам у себи стално понављао за време оба комада, била је да Новели „претерује“.

Нарочито је сувише често и претерано викао. У призору кад као Шајлок дозна за бегство Џесикино, и у призору у судници, његово је викање било скоро нелагодно слушати; толико је глас био подигнут и ван тона. А претеривање је постојани и поуздани знак оскудице у правом надахнућу. Уметник осећа да треба да узбуди, и да зато треба да је узбуђен; али како му довољно право узбуђење недостаје, он се напреже, неискрено, и претеривање је онда неизбежно. У тим комадима је Новели, из истог разлога, прибегавао и оним малим „вештинама", оним ситним „радњама" и „проналасцима", који у оскудици ефекта од правог надахнућа треба да оживе поједина места, и који су у таквом случају увек само споља накалемљени. Као „Шајлок", Новели је више пута употребљавао ону „радњу", да заусти да говори кад други глумац има нешто да каже; па онда, као заинтересовавши се за оно што чује, полако је заустављао започети покрет руком, окретао главу, и полако затварао уста. Тако је више пута, пре но што му је долазило време одласку, улазио — разуме се, без потребе — у капију од своје куће, говорио из капије, враћао се на позорницу, и опет одлазио. Такав је „проналазак" и онај потпуно излишни скакућући ход Шајлоков. Такав, најзад, и оно масно изговарање гласа *р*, које је требало да буде значајна појединост на типу Шајлока, а било у ствари уметничка погрешка. Њега, доиста, у овим драмама оставља и његов иначе тако поуздани и тако будни укус; кад се нешто ради с напрезањем, пажња не може да је довољно будна. Он у овим комадима није ни текст рецитовао онако правилно, с разумевањем, како га је говорио у „Алилуја", где га је прекрасно говорио; овде је речи врло често непотребно, сувише подвлачио, док им других пута није давао довољно нагласка; на пример у оном дивном говору Шајлоковом, који почиње: и који је прошао неопажен. Чак маска његова у тим комадима потврђује његову оскудицу у романтичкој инвенцији; она је била без ичег новог, без и једне живописније

појединости; колико је, на пример, изостајала од оних увек живих, тако значајних и живописних „образина“ Салвинијевих! Новели је — врло значајно за оцену његова дара — као „Алилуја“, без икакве маске, правио више илузију но под пуном маском Лировом и Шајлоковом. Најзад је сам начин на који је он схватио обе улоге значајан за његову оцену. Новели је и Лира и Шајлока спустио за неколико степена ниже од романтизма ка реализму. Његов је Краљ Лир више набусит старац но онај горостасни Лир, трагичан тип међу трагичнима; он је у њему нагласио више оно што на Лиру има недостојанственога но оно што је на њему достојанствено. А Шајлока је схватио као простачкога Јеврејина, као човека заиста ниже расе, са сервилним навикама и ниском и задивљалом душом таквога човека; наглашујући и страну тако звану grotesque те улоге. Од већег броја Шајлокâ које сам гледао, међу којима је био и Шајлок Ервингов, Новелијев је Шајлок био једини који није симпатичан ни једног тренутка, који је антипатичан од почетка до краја. Ја знам врло добро све што се може рећи у прилог Новелијевом тумачењу и једне и друге улоге; оно има донекле свога основа у самој Шекспировој традицији; ја при свем том држим да је оно погрешно; и у сваком случају такво тумачење потврђује оно што сам рекао о реалистичној, нероманичној природи Новелијева дара. У прилог томе говори поврх свега још и та околност, што је Новели дуго времена, по својој струци био само комичар; врло удаљен од романтичних и јуначких улога. Тек доцније, пошто је изишао на глас доброга, великога глумца, у њему се јавила амбиција да игра Шекспира. Али та амбиција није поникла из његовог уметничког темперамента; она је дошла с поља, из обзирâ који најзнатнијим делом немају непосредне везе с уметношћу. Она је накалемљена, и (као што то често бива у таквом случају) није се примила.

У модерној, друштвеној драми, дакле, Новели је изванредан; у романтичној драми њему недостаје снага,

и живописна творачка машта романтичних глумаца. Он ту није онај велики глумац каквога нам је обрицао врло велики глас који му име прати.

Могуће је, међутим — да будем потпун, и сасвим обазрив — да је Новели играо у Београду под рђавим околностима, и да није био на својој обичној висини. Пре свега, био је очито уморан; то му се познавало и по гласу и по покретима, по напору који се стално осећао под његовом игром у последња два комада. Даље, трупа му је у Шекспировим комадима била нарочито рђава, и, у осталом, бројем сасвим недовољна. Призор у судници у „Млетачком трговцу“ био је у оба смисла скоро комичан. Отуда је тај призор, један од најјачих у целој драмској књижевности, био чудновато слаб на Новелијевој представи. И како је неуметнички био скраћен! Са тог малог броја чланова — из кога би разлога било иначе? — Новели је и позорницу правио увек сувише малом; многи призори су с тога чинили тако неки чудан утисак скученога, несвечанога, недостојанственога. Заједничка игра, даље, и сценичко уређење били су такође одсудно аљкави. Вероватно је, дакле, да би Новелијева игра, под другим околностима, с бољом трупом, с брижљивије удешеном и лепшом сценеријом, у појединим тренуцима боља изгледала. Али за све ове недостатке, ко има да сноси одговорност? А после, под бољим околностима Новелијева би игра у извесним тренуцима изгледала боља; али њена природа, њен основни карактер, остали би по нужности исти. А баш је природа његове игре њена основна мана.

С тога ћемо ми, кад будемо желели гледати Шекспира онако представљеног како треба да је, чекати Салвинија (који заиста долази овога пролећа); а кад Новели дође идућега пута (као што је обећао), ми ћемо га молити да игра комаде из свога модерног и комичног репертоара, и онда ћемо поново имати пред собом једног великог глумца. Б. П.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

„Набоб“ Алфонса Додеа у српском преводу. — [*Набоб.* Париске друштвене прилике. Роман Алфонза Додеа. С пишчевом изјавом. Превео с француског проф. Ал. Станојевић. Београд. Издање књижаре Рајковића и Ћуковића. 1905. 8°, 604. Цена 3 динара].

1877 године писао је Иван Тургењев своме пријатељу Алфонсу Додеу ове редове: „„Набоб“ је најзнаменитија и најмање једнака књига коју сте ви створили. Ако се „Фромон и Рислер“ представи правом линијом ———, „Набоба“ треба овако означити VVV, и врхове те криве линије могао је достићи само таленат првога реда.“ Велики руски писац, који је био човек од тананог књижевног укуса и поузданога суда, није се преварио: у пространом делу Алфонса Додеа, „Набоб“ је једна од најбољих и најлепших књига, једнака или боља од „Жака“, „Сафо“, „Бесмртника“, „Нуме Руместана“ и „Евангелисткиње“.

Сав свој редак посматрачки дар, сву своју нарочиту и драгоцену способност да види „лице ствари“, сву ону фину уметничку осетљивост, све своје снажно осећање лепоте, топлину своје песничке душе, моћ живописног и живог изражавања, све оно прекрасно комбиновање поезије и стварности, нежности и опажања, унео је Доде у овај роман који сваком страницом опомиње да га је писао савестан уметник и велики песник. Као у мало у ком делу овога савршенога стилиста, у „Набобу“ су све оне блиставе особине једног сасвим „уметничког писања“, онаквог како су схватали и којим су писали браћа Гонкури. То је стил нервозан, гибак, сочан, збивен, сажиман,

елиптичан, пун новина и слобода, са бојама које се преливају и подсећају на сликарску кичицу, са рељефом који као да реченицама даје физичке облике и опомиње на вајарство, са складом и благогласношћу која иде до музике, стил импресионистички до крајњих граница.

Онај који је научио на одмерену, трезвену, кристално јасну и класично просту прозу старијих француских писаца, једнога Волтера на пример, осетиће се засењен, збуњен, изгубљен у овом нервозном и блиставом стилу Додеовом. Такве књиге, које чине највише уживање људима од уметничкога осећања, бацају у очајање филологе и граматичаре, и „Набоб" је тешко дело не само за једног странца, и прилично упућеног у француски језик, но чак и за једног рођеног Француза осредње књижевне културе, и врло је мало француских књига тако тешких за превођење као што је овај роман. У „Набобу" има ствари које су готово непреводљиве, а нарочито на један још неразвијен и сиров језик као што је српски, где може имати двадесет и пет речи за делове плуга, али где нема речи за мало утанчанија осећања, за сложеније појаве душе, за преливе и све оно што иде у суптилности уметности.

Требало је бити *неко*, како би рекли Французи, и имати широка плећа па узети на се један тако велики терет као што је превођење „Набоба" на српски. У првом реду ваљало је знати француски језик, и то дубоко и потпуно, како се само изузетно зна; требало је имати врло ретко књижевно осећање, јаку књижевну културу, осећање прелива, давати не буквалан смисао него пренети на читаоца оно свеже осећање лепоте, онај уметнички утисак који се као мирис цвета прима из отворене књиге. Најзад, поред свих тих изузетних способности, тражио се за један овакав посао и дуг, упоран, мучан рад, који би месецима трајао, а можда и годинама.

У место свега тога, ми смо добили један брз, овлашан, блед и слаб превод, који је на парче излазио у подлистку једног дневног политичког листа, и који је

радно један човек са недовољним знањем француског језика, а са још мање књижевне културе и уметничког осећања. За преводе такве врсте вреди оно старо поређење о пригњеченом увелом цвету без боје и мириса, или оно талијанско: traditore, traduttore.

Пред тешкоћама, које су — потребно је поновити — често биле несавладљиве, Г. Проф. Ал. Станојевић се помагао како је знао и умео. Каткада, то му треба признати, срећа га је послужила и преводио је знатно боље но што се од њега могло очекивати. Али он је обично својом грешном и невештом руком мењао, удешавао, објашњавао или изостављао. Наиђе ли на какав тежак елиптичан израз, или финији стилистички украс, он га једним потезом пера брише или упрошћава да ништа више не значи. Још гора је његова манија да поправља, објашњава и допуњује Алфонса Додеа. У оригиналу стоји „остатак старога сјаја“, у преводу „мио остатак старога сјаја“. „Лепи згрчени сфинкс“ тако постаје: „лепи сфинкс ваљао се још непрестано по дивану“ (294), а „отужност понављања“ „понављање једног истог“. Доде каже „горчина“, Г. Станојевић: „јеткост и срдња“, као што „чорба од боба“ у оригиналу, постаје „боб и пасуљ“ у преводу. У оригиналу стоји „пустиња са њеном прашином“, Г. професор преводи „дебео слој прашине као у пустињи“. Просто cela tient du prodige (то је чудесно), он овако шири: „то је срећа која човека збуњује, нешто што се не да лако веровати“, Када нађете овакве реченице: „Хе, не треба се чудити“.... или „њихово ближе познанство зближи управо — Фелиција“, будите уверени да Доде није тако казао.

Складне, еуфоничне периодичне реченице, које се вију и омотавају као најлепша свилена трака, Г. Проф. Ал. Станојевић је цепао у онолико реченица колико му је на памет пало. Од једног симетричнога параграфа правио је по неколико, као што је два или три параграфа крпио у један велики. Логичну и паметну француску интерпункцију он је преокренуо у немачку, које-

какву и бесмислену. Он поправља и правопис самих особних имена: тако Ле Саж постаје Ле-Саж и Лесаж. У свом предговору српском преводу „Планине“ Елизеа Реклиа, Г. Професор је узео себи слободу да цензурише великог научника и мислиоца: „На два три места смо по једном реченицом мало и у тексту допунили неке пишчеве мисли, као што смо опет на два три места ублажили по науку непотребну оштрину политичких алузија, које је писац унео у оригинал“. И то га је охрабрило да сакати и једног великог уметника и стилиста таквог као што је Доде. И овај други грех ни мало не уступа оном првом.

Г. Проф. Ал. Станојевић не зна значења речи, и за потврду тога ево извесног броја примера, узетих само из неколико глава романа. Уз те примере иде и прави смисао, како је требало на датом месту превести. Тако le casque (шлем) преводи са „круна“ (198); les courtines somnolentes (дремљиве завесе) са „јоргани што само успављују“ (346) distraire (расејати) са „раздрагати“; le pli (набор) са „кут“ (212); le perchoir (седало) са „шипка“ (250); l'osier (ивовина) са „врба“; vermoulu (црвоточив) са „изанђао“; ramper (гмизати) са „тискати“ (289), douloureux (болан) са „рањен“; enamouré (заљубљен) са „љубоморан“ (363); par-dessus le marché (поврх свега) са „преко мере“ (307), sinistre (злокобан) са „ужасан“ (286), le rencontre (сусрет) са „случајност“ (134) imaginatif (онај који има уобразиљу) са „сањалачки“ (132), chevaucher (јахати) са „изаћи“ (209); l'aplomb (поуздање) са „достојанство“ (335); rayer (испругати, ишарати) са „обасјат“; la hallebarde (халебарда, копље са секирицом на врху), „ханџар“ (331); démâté (без катарке) са „без крме“ (352), la fusée (ракетла) са „вулкан“; soi-disant (тобожњи, такозвани, самозвани) са „што би се рекло“ (211). Le portefeuille није „новчаник“ (187), но бележник, али то преводиоцу ништа није сметало да пише о „малом, бедном новчанику“, где се записују и воде рачуни!

Saint-Romans de Bellaigue није „Св Роман код Белега“ (237) него Свети Роман Белешки или просто Сен-

Роман де Белег; Bourg-Saint-Audéol није „паланка Сент-Одеол“ (243) него Бург-Сент-Одеол. M-me Joyeuse, née de Saint-Amand није „Госпођа Жоајез, која је била из Сент-Амана“ (213); но Г-ђа Жоајез, рођена де Сент-Аман. Le mistral није „северозападни мистрал“ (250) него је или северозападни ветар или мистрал, како га зову у Провансп. Фарандола није неки музички инструменат да се уз њу може играти (250), него провансалска народна игра, налик на наше коло. La cour d' amour није „ритерска љубав“, но „љубавни судови“ у трубадурској Провансп, који у осталом нису ни постојали. Le suisse пред вратима није „Швајцарац“ (334) него нарочито униформисан вратар. Le prévôt de salle није „стуб сале“ него помоћник учитеља борења. La salle des Pas-Perdus није „Сала „Нечујних корака““ (365) него велика дворана у суду, у скупштини, у великим јавним зградама, која служи као предсобље осталим собама. Le fermier général није „племић баштиник“ (237) него виши финансијски чиновник у старој француској монархији, који је за рачун краља скупљао њему дужну порезу. Les aphrodisiaques није „роба што људе гради лепим“ него средства за изазивање сексуалнога нагона. А када Г. Станојевића мрзи да нађе тачну српску реч, он оставља француску, отуда и: авантурист, провинцијалац, резерва, пардон, перон, атеље, соаре, бифе, рисковати, кулоар, буржоа, пикантан, вицепредседник, басен, силуета, журнал, гамен, апартман, фиксна идеја, и тако даље.

Како је разумевао значење речи, тако је Г. Проф. Ал. Станојевић преводио и изразе и реченице. Тако „grâce à la prescription dont il bénéficie“ (захваљујући застарелости којом се користи) преводи „према једном законском пропису којим се користи“ (272); „un mot juste et profond“ (тачна и дубока реч) постаје: „озбиљна и умесна реченица“. La satisfaction d' un esprit blasé que le nouveau amuse si simple qu' il paraisse, што значи задовољство једнога преситеног духа којега новост забавља, па ма колико она изгледала проста, Г. Проф. Ал.

Станојевић преводи овако: „задовољство једне засићене природе коју нови познаник забавља, па ма како јој он био прост“ (197). Jl m' a fait penser au Nabab, moins la distinction toutefois... (он ме подсећа на Набоба, али на Набоба без отмености), преводи са: „он ме је спомињао на Набоба само му је недостајао углед који овај има [у ?] друштву“ (219). Nous la tirions tout doucement par les p'umes de son chapeau (ми је вукосмо сасвим лагано перима на њеном шеширу), он преводи: „ми смо сасвим љубазно погледали на њено перје на шеширу“ (195). Joyeuse était toujours très long à tout ce qu'il faisait, à cause de ses subites échap; ées dans la lune (Жоајез је увек био врло спор у свему што је радио, због његових наглих полетања на месец (у облаке)), Г. Проф. Ал. Станојевић је овако разумео: „Жоајез је увек био спор на свему што би радио и то због оних напрасних заноса, јаких нарочито о пуном месецу...“ (196).

Када је смисао тако прошао, може се мислити шта је било са стилом. Стил је изгубио скоро свуда сав свој сјај, боју, лепоту, као када се незграпном руком скине онај златни прах са лептирових крила. Речитост периода, ритмичност реченица, боја и изразитост речи — све се то изгубило. Свака личност код Додеа има свој особени језик; у српском преводу подједнако говори и отмени и скептични војвода де Мора, као стари Пасажон, Маркиз де Монпавон као Господин Ноел. Талијанске или провансалске реченице и речи превођене су на српски. Отменост и грација је отишла, и нелагодан утисак чини, у преводу једног Додеовог романа наћи речи из речника ниже београдске штампе, као: нашорен, гњавити, заглавити, профућкати, ћорити, мрнцати, и тако даље.

Когод зна за велике и сложене лепоте До еовога романа у оригиналу мора зажалити што „Набоб“ није био боље среће у српском преводу но „Фромон и Рислер“ и „Краљеви у Изгнанству“. Недовољно знање француског језика које је показао Г. Станојевић толико и не чуди; знатном броју крупних грешака није много ни за-

мерити, када се има на уму са каквим тешкоћама имао је да се бори. И ако се овде није потврдила стара латинска изрека да „смеле срећа служи“, ипак није могуће завидљиво не дивити се великој храбрости за улетање у један овакав посао. J. Скерлић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Извештаји о југословенској књижевности. — Из „Српског Књижевног Гласника“ оштампана су три извештаја Г. Г. Вел. Јорданова, М. Ив. Дежмана и Павла Поповића о данашњем стању бугарске, хрватске и српске књижевности. Читаоци наши су имали прилику да оцене једрину и занимљивост ових извештаја који дају описну слику југословенских књижевности, између којих има тако мало веза и које, поред свега, имају толико заједничког. Пред извештајима су имена бугарских, хрватских, словеначких и српских учасника на Састанку Југословенских Књижевника и Публициста, држаном у Београду 6, 7 и 8 новембра 1905 године. Ова књига у издању „Српског Књижевног Гласника“ оштампана је свега у 200 примерака, и неће се пуштати у књижарски промет. Као појава она је сасвим нова у целој нашој књижевности, и биће забележена у историји југословенске идеје и књижевне узајамности. Л.

Престанак „Омладинског Гласника“. — После двогодишњег мучног, и незахвалног рада, у тренутку када су његови пријатељи мислили да му је опстанак обезбеђен, „Омладински Гласник“ престао је излазити крајем 1905 године. Група бечких ђака која је овај лист покренула и одржавала, осетила се побеђена нашом несрећном равнодушношћу и бесприморним немаром, и најзад положила оружје пред фаталном силом ствари, против које ни сами богови ништа не могу. „Ми више не можемо“, веле они просто у својој „Исповести“. Место горких прекора наводе цифре о одзиву које је лист нашао у круговима целокупне српске омладине: 160 српских ђака примало је „Омладински Гласник“, и од тога броја плаћало је свега 83. А лист је за ђаке стајао 5 круна у Аустро-Угарској, 6 франака у Србији! Преста-

нак овога листа стваран је губитак не само по нашу школску омладину но и по општи духовни напредак у нас. „Омладински Гласник“ је био најпотпунија смотра свију покрета у нашем ђачком свету, и у њему су чињени напори, достојни сваке похвале, да се у наше устајало друштво унесу свежије и ведрије идеје, да се разбистре бар основни појмови, и да се створи идеал и унутрашњи живот нашем младом нараштају. У „Омладинском Гласнику“ су изалазили радови као што је Жила Пајоа: „Васпитање воље“ и „Темељи научнога морала“ и Габриела Сеаја „Унутрашњи живот и рад у друштву“, и то није мала заслуга. Желети је да овај престанак буде само привремен, или да бар не обесхрабри и друге који би ишли истим путем. С.

Божићни књижевни додаци београдских дневних листова. — Сви београдски дневни листови, који иначе воде врло мало обзира о појавама у нашој књижевности, завели су обичај да уз свој божићни и ускршњи број унесу књижевне додатке. Како, покадшто, у тим божићним и ускршњим додацима има ствари од вредности, за препоруку је листовима да своје додатке издају у књижицама, у облику брошуре, како би што дуже и више се очували у нашој немарној публици дневних листова, која је иначе тако далеко од књижевности. Додатци уз божићне бројеве прошле године били су доста обилати и по радовима и по радницима. Они су донели од Милутина Јовановића импресивну песму „На гробљу“ („Дневни Лист“) и две песме под насловом „Тиха срећа“ („Политика“); од М. Ускоковића „Пред циљем“ („Политика“) и „Последње писмо“ („Самоуправа“), у којима има добрих стихова и лепих сликова; од покојног Јакова Шантића четири песме: „У Пролазу“, „Позив из дубине“, и две „Из последњих песама“ („Дневни Лист“); од Милорада Петровића усиљену „Посланицу пријатељу“ („Дневни Лист“) и пријатну „У децембру“ („Одјек“); од С. Пандуровића ритмичну песму „Зима“ („Српска Застава“); од Сокољанина слабе и безбојне песме: „Тајна“ („Самоуправа“), „На стази“ („Дневни Лист)“, „Цвеће“ („Правда“); „Перивоју“ и „Крај Језерца“ („Штампа“); од Авде Карабеговића две доста топле песме у не баш хармоничним стиховима „Ноћас ћу ти драга доћи („Дневни Лист“) и „Сусрет“ („Самоуправа“); од Dis-а лепо срочену и ако не што бледу „Гробницу лепоте“ („Одјек“); од Влад. Станимировића песму „У пролазу“ („Дневни Лист“); уз то

два три поновна а слаба превода из Хајнеа („Правда“) („Вечерње Новости“), и у („Дневном Листу“) под насловом „Из Француских песника“ у прози, преведену по једну песму од Теофила Готјеа, Андре Лемоана, Е. Маниела, Жана Мореаса, Жана Ришпена и две од Сили-Придома. Од приповедака, у божићним додацима, штампао је Св. Ћоровић своју врло добру и занимљиву причу „Васиљев Божић“ („Дневни Лист“), најбољу ствар у додацима; Г. С. Сремац лепу и пријатну скицу „Нацкова Женидба“ („Српска Застава“); Бранислав Нушић има два занимљива фељтона „Мона Вана“ и „Шта је љубав?“ („Политика“) и нешто слабији „Палилулски роман („Београдске Новине“); Милутин Јовановић са „Allons enfants!...“ („Политика“) и „Божић редова Љубивоја“ („Дн. Лист“) наставља своје „Касарнске Фотографије“; Ускоковићев „Мој Божић“ („Политика“) је топла и ако небрижљиво рађена ствар, „У кафани“ („Београдске Новине“), и лепу стилистички „Пролетњу причу“ („Самоуправа“). Невесињски, најплоднији писац додатака дневних листова, написао је неколико својих херцеговачких прича „Цицвара“ („Дневни Лист“), „Све Полако“ („Политика“), „У „Невиђелици“ („Правда“), „Хаџи-бег“ („Одјек“); Јефта Угричић „Једну божићну успомену“ („Политика“) ствар можда добра да се прича за столом али овако написана од мањег је интереса. Из „Сатира“ је прештампана у „Правди“ слаба и без вредности цртица „Три печенице“; уз то иду већином слаби и рђави преводи прича писаца без имена; од бољих писаца преведен је „Лопов“ од Мопасана („Мали Журнал“); из Тургењевљеве „поезије у прози“ превео је Г. Јован Максимовић „На прагу“ и Г. Јефта Угричић „Христос“ (обоје у „Политици“); од Емила Гебара „Бегство у Египат“ („Трговински Гласник“); од Катила Мандеса „Марти“ („Одјек) и „Искушеница“ („Самоуправа“); од Марсел Превоа „Моја тетка Роза“ („Одјек“) и од Вазова „Лишће пада“ („Одјек“) и „Људождери“ („Штампа“). Од чланака донео је „Одјек“ своју редовну књижевну кронику Ј. Скерлића о чланку Жана Вињоа „Да ли сељак чита“, и из бележака И. Иванића „Народна предања о Краљу Марку“. У „Трговинском Гласнику“ изишла је занимљиво испричана „Опасна мисија“ од Ј. Стефановића-Виловског; у „Самоуправи“ преведен је чланак Марсела Превоа „Да ли је француски роман неморалан?“ Да напоменемо још да је у овим додатцима било прештампавања хрватских ствари; тако је „Штампа“ прештампала „Божји дар“ од Рикарда Каталанића-Је-

ретова; „Дневни Лист“ из „Pokreta“ превод Машареве сатиричне приче „Поповски лист о Исусу Христу“, и „Вечерње Новости“ из „Obzora“ на кајкавском наречју цртицу „Дечки кај ми већ нисмо феш“. А.

Вардар, календар за редовну 1906 годину, издање друштва Кола „Српских Сестара“. Намењен помоћи пострадалих Срба у Ст. Србији и Маћедонији, овај календар би био једао добар савремен патриотски алманах за Србе, да му није оног конфузног чланка „Шта је Маћедонија“ и оне епизоде „Божинче“. Кад се низом оних јуначких епизода онако лепо у овоме календару утврдило како Срби гину за браћу и слободу. требало је много боље приказати историју, обичаје, дух и улогу земље за коју су они Срби, чије слике треба свако да види у „Вардару“, живот дали. Али, ипак, треба похвалити и њега и друштво издавачко које је задовољило једну потребу у Српству и показало, боље него много друго патриотско друштво, да бар има разлога своме постојању. J.

Светозар Ћоровић на бугарском. — „Македонско-Одрински прѣгледъ“, у своме божићњем броју од 1905 године, донео је приповетку нашег сарадника Г. Светозара Ћоровића: „Пьрва любовь“, „скица из мостарския животъ“. Преводилац се потписао шифром „Strovia“. Л.

ЧИТУЉА.

Paul Meurice. — Ноћу у очи понедеоника друге недеље у децембру, по новом, у својој малој и пријатној кући у улици Фортини у Паризу, умро је Пол Мерис један од најстаријих радника на француској књизи. Родио се фебруара 1820; био је стар 85 година кад је умро. Као журналиста, романсијер и драматичар, писао је много; био је то један од оних људи чији је сав живот испуњен радом и активношћу; покашто је радио заједно са Жорж-Сандовом, Виктором Игом и Шарлом Игом. Од драма познатије су му: „Benvenuto Cellini“, „Fanfan la Tulipe“, „Schanye“, „Les Beaux Meussieurs de Bois Doré“, „le Songe d'une nuit d'eté“, „Antigone“; од романа: „la Famille Aubry“, „Cézara«, „Les Chevaliers de l' ésprit“. Драме су му имале великог успеха. Велики поштовалац Виктора Ига, с којим је још од младости, преко свог пријатеља Огиста Вакери, ступио у односе и везе, почео је на неколико година пред своју смрт

да издаје дефинитивно издање Игових дела у четрдесет књига. А.

Милош Цветић. — Једним глупим случајем погинуо је Милош Цветић, некада толико хваљени и слављени драмски писац, у последњим годинама готово сасвим заборављен и занемарен; само његова тако сензациона смрт могла је изазвати јаче писање наших дневних листова. Родио се у Чуругу 1845, и пошто је побегао са шегртства у једној радњи у Нов. Саду, ступио је као младић од седамнаест година у Кнежевићеву дружину. У београдско Народно Позориште ступио је 1866, и с једним малим прекидом, за које је време био у Загребачком позоришту, остао ту све до априла 1894. Његов историјски драмат „Немања“, 1887, имао је необичних успеха за своје доба, сва га је критика обилато хвалила, изузимајући покојног К. Араницког, од чијег се писања одмах тада потрудило уредништво „Отаџбине“ да огради; данашња критика сматра то дело за слабо и ван књижевности. То је био најтипичнији случај у нашој књижевности, онога што би се дало назвати „књижевна зараза“. Написао је још, вредности као „Немања“, неколико историских драмата: „Душан“ (1888) „Лазар“ (1889). С. Књижевна Задруга је издала његовог „Тодора од Сталаћа“ (1896). Трошком Краља Александра штампан му је драмат „Милош Велики“ (1903). У подлиску „Београдских Новина“ штампао је бескрајно досадан и дуг роман „Златно срце“. Последње године написао јо драмат о „Карађорђу“ који је управа Народног Позоришта одбила, а он га тада поднео Коларчевој Задужбини. А.

Јаков Шантић. — На Јадрану, на Лусинпиколу, једном острву у Кварнерском заливу, 9 децембра 1905, као раније брат му Јефтан, умро је од дуге и тешке сушице Јаков Шантић у својој двадесет четвртој години. За њим је остала једна мала свеска стихова (Јаков Шантић, *Пјесме*. У Мостару, 1904.) симпатичних, топлих, писаних не без дара и талента. Јер у тој његовој првој свесци од шест стотина стихова има и лепих импресивних песама, као „Један Живот“ на пример. Јаков Шантић је био и сарадник „Српског Књижевног Гласника“; у 108 броју од 16 јула 1905, штампан је његов сонет „Са Хвара.“ А.

Власник, Др. Воислав Вељковић.

Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 2. — 16 јануар, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(2.)

II.

Кућа Јована Радетића била је на гласу, не толико због богатства колико ради своје велике родбине. Мало је ко имао толико шура кумова и пријатеља колико Јован; то се најбоље могло видјети о крсном му имену, када за ручком, готово у двије овеће собе, није могао смјестити све званице. И сам газда Јован био је на велику гласу, највише због своје чудне нарави. Био је то врсан, стасит човјек, необично снажан, са големом, као лубеница округлом главом, крупним закрвављеним очима, расплесканим носом, испод кога су се извијали и стршили, над дебелим уснама, дугачки, вјечито неуређени бркови. У својим младим годинама, док је још „кућу кућио", торбарио је по селима; зато је и остао мало погурен и ишао тако као да и сад носи торбу на леђима. Од торбарења му је остало и то што је увијек, ма о чему говорио, силно викао, као да дозивље муштерије, и што се волио непрестано препирати као да се и сад прекладе с муштеријама. Све чаршинлије обично су се уклањале испред газда Јована, бојећи се да им, случајно, не сврне у дућан, јер је од његова гласа сва чаршија зво-

нила и свијет се окупљао као на чудо, мислећи да се неко у том дућану свађа или бије. Али на славама и свадбама газда Јован није смио изостати. Тамо су га сви радо звали, пошто нико није знао љепше наздрављати од њега, нити је ко знао толико масних шала и прича колико он.

У кући, коју је називао својим гнијездом, био је готово тиранин. Сва чељад стрепила су од њега. Кад се враћао из чаршије, ни једно га чељаде није смјело на вратима или на прозору дочекати; свако је морало бити у неком послу. Пошто би се спустио у авлији под стару, гњилу, дупљасту мурву, на своју малу троножницу, сви су се морали окупити око њега: једно да му изува кундуре, друго да му донесе чибук, треће ракију. И док је он пушио и испијао чашу за чашом, сви су морали стајати у страни, да му одговарају на разна питања, или да слушају нове заповијести.

Једина Милка, мезимица и љубимица читаве куће, што је смјела слободније да му приступи, да сједне поред њега и, мазећи се, да му наслони главу на раме и милује га и љуби по образу. На њу као да се није љутио, нити је могао заружити. Шта више, њезино улагивање и чаврљање као да му је годило, те би се, често пута, осмјехнуо или је, у шали, потегао за нос. Ако је Стаки или брату Николи, или ма коме другоме што требало, једино је Милка од оца могла измамити. Додуше, то јој није, испочетка, најлакше полазило за руком, јер би се љутио и почео гунђати, али је кашње све више попуштао, док је најпосле не би лагано одгурнуо од себе и, као кроз зубе, проциједио:

— Хајде, хајде... Угодићу ти... Биће то!

У колико је Милка била разговорна и лагодила се уз оца, у толико је Никола, брат јој старији, био ћутљив и као да је зазирао од оца. Он је у очевој радњи служио као помоћник, гдје га је стари, који је сав посао собом водио, непрестано грдио и пребацивао му, како је млитав, мртав, нерадиша, те га нагонио да ради од јутра

до мрака. Ако није имао шта радити, нагонио га је да лови мухе, да их тамани, само нек није беспослен!... Пребацивао му је и да је распикућа, да ће му кућу раскотарити и строго му забрањивао да се не примиче чекмеџи с новцима (које је стари по трипут дневно бројао), и ако се на Николи ни по чему није могло познати да ће и једну пару бацити узалудно. Није му дозвољавао ни да се љепше одијева, да се *лицка*, те је морао носити старо рухо и једва је Милка успијевала, да му за Божић или Васкрсеније какву нову хаљину измоли. Зато је Никола зазирао од оца и склањао се од њега кад год је могао. И док је отац сједио под мурвом, он се затварао у своју малу собу и, сакривен, као заборављен од свакога, пушио, чувајући да му не би дим избио кроз прозоре, те изазвао нове пријекоре.

И ипак се није могло опазити да је Никола незадовољан својом судбином, или да је завидио Милки што је толико у милости очевој. Не! Њему се чинило да то све тако мора бити и био је задовољан што га у вече није нико узнемиравао. Милку је необично волио и ништа му није милије било него ако би она, за кратко вријеме, оставила оца и дошла њему да га разговори. И ако је био туњав и ћутљив, волио је да слуша њу и волио да гледа како шета пред њим по соби, како се увија и игра рупцем или марамицом.

Осим Јована, Стаке, Милке и Николе, живило је у кући још двоје чељади, богом и људима заборављене чељади. То је била Госпава, жена Јованова брата одавно покојног Марка, и кћи јој Љубица. Газда Јован примио их је у своју кућу „из милости“ и старао се да то оне и саме увиде. Зато их је држао далеко од себе. Једва ако би у петнаест дана с којом ријеч проговорио или се јавио, премда су му оне и кундуре изували и чибук доносиле. Изгледало је као да, у његовим очима, нијесу много одмакле од слушкиње Фимије, а то су и оне осјећале и правиле се мање од маковог зрна. Од сваког његовог жешћег узвика сирота Госпава сва би се стресала

и поплашено га гледала. Дешавало се, кад би улазила у собу носећи какво јело, а кад би је он оштрије погледао или узвикнуо, да је од страха, запрепашћена, застајала и испуштала све из рука. И тада, под кишом грдња и пријетња, бјежала је из собе, крила се у кухињу и, сабијена у једном куту, плакала као дијете. На све грдње и увреде није одговарала ништа, бојећи се да јој по свијету не би пукао „рђав глас“ и да то не науди „срећи ђевојачкој“ њезине Љубице... „Он ме храни, он ме може и ружити“, мислила је у себи, плашљиво се освртући и као бојећи се да јој ко и мисао не погоди. А била је сва сретна ако је опазила да јој ко Љубици рекне лијепу ријеч, или ако јој Милка поклони коју своју изношену хаљину...

И газда Јован поносио се тиме што га се сви укућани толико боје. Тим је хтио свакоме доказати како је он „прави домаћин“ у својој кући и, за чудо, многи су му одобравали. Било их је који су га другима стављали за углед и старали се да му ни у чему не уступе...

III.

У недјељу, јутром, док се газда Јован спремао у цркву и, махмуран, неиспаван, из свега гласа грдио чељад по кући, Милка је, у лаким спаваћим хаљинама, још сједила у својој соби, поред малог, цвијећем окићеног прозора, и заклоњена танким завјесама, разабирајући цвијет по цвијет, гледала како чаршијом врви свијет и како младе дућанџије, сједећи или стојећи пред својим дућанима, весело дозивају један другога и задиркују здраве, једре сељанке што, празнично обучене и окићене, журе у цркву. Њихове ведре и духовите шале као да јој се свиђаху. Два или три пута осмијехнула се и замахнула малим цвијетком, да га баци међу њих. Ипак се сваки пут савладала и опет опустила руку. „Ни један није моја прилика“, прошапта најпошље, презриво, напућивши усне, „имаћу ја и бољих момака!“... И, као стидећи се што их је икако могла и гледати толико, одмакну

се од прозора, стаде према огледалу и поче расплећати дебеле, дуге плетенице. Разбацивши свилене, густе бичеве по голим плећима и раменима, измакну се малко. скрсти обнажене руке на прсима, накриви главу и дуго... дуго огледаше се, блажено се осмјејкујући, потпуно задовољна сама собом. Огледајући се није ни опазила како се врата растворише и лагано, плашљиво провири глава Љубичина иза каната.

— Зар си се пробудила? — запита Љубица тихо, гледајући је ся страхопоштовањем. — Ја сам мислила да још спаваш...

Милка не одговори. Није је ни чула.

— Хоћеш ли да те очешљам? — јаче запита Љубица и приступи јој ближе. — Хоћеш ли?...

— Не чини ли ти се да сам мало руменија? — отегнуто запита Милка и не гледајући је. — По огледалу би рекла да јесам...

— Јеси, јеси руменија, — дочека Љубица живље и помилова је по коси. — А и без руменила ти си лијепа... лијепа к'о слика...

— А нијесу ми очи, иза спавања, ни мало помућене?

— Твоје су очи вазда ведре и свијетле, — одговори Љубица узимајући чешаљ. — Ах... да ја имам таке очи!...

Милка се задовољно осмјехну, и узваливши се на столици, завали главу, да је Љубица лакше и љепше може очешљати. Огледало је једнако држала у рукама и није могла одвојити погледа од њега. Непрестано је стављала разне примједбе Љубици и заповиједала како да јој намјести косу и како да оплете плетенице.

— Јеси ли готова? — запита најпошље, остављајући огледало. — Ти све полахко радиш...

— Нека... да још запитам стрину Стаку, — одговори Љубица благо. — Треба и она да види... Знаш да ће се љутити ако је не зовнем...

Милка одобри главом, и наслонивши се лактом на столицу, чекаше матер. Кад Стака изађе, она лагано устаде и пољуби је у руку. Стака пољуби њу у образ.

— А што нијеси још спавала? — запита је. — Неђеља је данас, па си могла...

— Не спава ми се, — одговори Милка хладно, као љутећи се што је мати ни о чем другом не пита него о спавању. — Рано сам устала и гледала шта свијет ради по чаршији.

— Нијеси јој лијепо косу уредила, — прекори Стака Љубицу, показујући на Милкине плетенице. — Онако не ваља.

Љубица поруменн.

— Ја нијесам знала боље, — одговори шапатом.

— Знала си ти; знала си, ама нећеш, — дочека Стака љутито и сама поче урећивати Милкину косу. — — Ако је ја не чешљам, други нико не зна и неће.

Затим обје прихватише за хаљине и помагаху Милки да се обуче. Нагиздаше је, уредише, окитише дукатима. Поново јој поправише наборе од димија испод појаса, причврстише јој плитки фесић за косу и измакоше се од ње.

— Је ли готово? — запита Милка нестрпљиво.

— Готово је, — одговорише обје некако покорно и смјерно, као да су готове тога часа и поклонити се пред њом.

Милка се хитро спусти на авлију, приступи сандуцима са цвијећем, који су били поређани испод степеница, и убра неколика алкатмера и кадифе. Закитивши се њима, пође на врата. Отвори канат и прислонивши се уз њега, гледаше по чаршији. На познате јој дућанџије и дућане није ни сад гледала, него као да очекиваше каква необичнијег пролазника. Чекала је да се откуда јави какав газдински, а наочит син. И чим би кога, из даљега, опазила, одмах се почела увијати и вртити, старајући се да јој дукати на прсима што јаче зазвекећу, те да тим обрати пажњу на се. При том се смјешкала на пролазнике и правила се весела, како јој и опет не би који, као оно Саво Варага, рекао, да је „поносита“.

А Саво Варага одржао је обећање и дошао јој на

врата. Угледавши га, чим се помолио из оближњег сокака, она се хтједе уклонити, — није јој се много свиђао, — али, бојећи се нових пријекора, ипак остаде и сачека га.

— Нешто си данас веселија? — запита је, накрививши капу и заустављајући се код ње. — Данас нијеси к'о другијех дана.

— Ја сам увијек овака, — одговори она. Мени се чини да се ни у чем нисам промијенила.

— Драго ми је кад си весела, — опет ће он гледајући јој у очи. — Слободније ти чојек приступа. Видиш, ја бих имао пуно да разговарам с тобом... пуно... Одавно сам хтио говорити, ама, каз'о сам ти већ, нијесам смио... Сад ћу, чини ми се, једва једном смјети... Хоћу ли?

Милка слегну раменима.

— Ја ником не браним да говори, — рече.

— Ама у мене има пуно на срцу, — дочека Саво ватреније, — па бих ја то све да истресем... Овако ми се купи, па ми тешко, тешко — читав товар! Не знаш ти како ја то... а знаћеш једном... Али не жалим и више муке, само ако бих ти све могао казати! — узвикну јаче.

— Па кажи! — осијече Милка. — Ко ти смета?

Саво зазину, па застаде.

— Нека, — рече одмахнувши руком. — Бојим се да ме језик не изневјери, па нећу рећи све што треба... Боље је то, што се рекне, на писмено. У писму ћу ти казат' све... Хоћеш ли!

— Бојим се ја писама, — дочека Милка. — Боље је овако...

— Није боље! — узвикну Саво. — А немаш се рашта бојати писма, јер неће из њога вукодлак на те насрнути... Само кад ти мени не браниш, а остало је мој пос'о...

— На климну главом и, весео и задовољан, крену уз чаршију.

— Шта ли ће писати? — запита Милка саму себе

и не гледајући за њим — О чему?... И шта ће мени његово писмо?

— Мислећи о писму, није ни осјетила да су јој два цвијета испала из руке. Тек кад зачу лак шушак близу себе, трже се и спази једно момче, како диже са земље она два цвијета. Кад се момче исправи, познаде она једног од најчувенијих момака варошких, познаде Ату Кујунџића. Високо, стасито, лијепо момче погледа је крупним, плавим очима, осмјехну се и оба цвијета гурну у њедра, покрај срца.

— Свему што је из твоје руке, овђе је мјесто, — рече он, и погледавши је још једном, пође даље.

Милка порумени. Пламенови јој лизнуше уз образе и све цвијеће што га је држала у рукама, испусти да се разасне по тлима...

IV

Кад је Милка, другога јутра, испратила оца на авлију и вратила се у собу да попије кахву, закуца неко алком на канату и као да је поче дозивати. Она брже боље остави филџан, скочи и потрча вратима. Отворивши канат, опази пред собом стару, изнемоглу бабу Станију, чувену у читавој вароши са своје вјештине да сретно удешава свадбе како стоји прислоњена уз дирек, и бојажљиво се осврћући око себе, из њедара вади нешто.

— Шта је баба? — запита је Милка зачуђено. гледајући шта ради. — Каква те невоља амо дотерала?

— Није, није невоља, него добра воља, — дочека баба тепајући (јер није имала предње зубе) и вадећи мало, скушљано писамце. — Све ће добро бити ако Бог да... Донијела сам ти овај пешкеш, а знам да ће ти бити драг...

— Од кога је? — запита Милка, не примајући писма, које јој баба пружаше. — Ко га шаље?

Баба лукаво намигну.

— То ћеш ти боље знати од мене, — рече. —

Знаш с киме си разговарала.. Узми, узми, — додаде брзо кад опази како се Милка устеже да прими писмо. — Није гуја у њему, не бој се!.. Неће те ујести!...

— Па... дај га, — рече Милка најпошље, пружајући руку. — Не знам од кога је, ама...

— Ама ће ти бити драго, — брзо упаде баба. — Док прочиташ, па ћеш виђсти... А чим прочиташ, одмах му одговори, јер гори к'о на жеравици... Не може ништа да ради, мислећи на те... Чини ми се, грешне ми душе, да си га обенђијала...

— Ако буде што лијепо и одговорићу, — прошапта Милка и ухвати за канат да затвори врата.

— А хоћу ли га поздравити? — запита баба задржавајући је. — Биће му драго, ако га поздравиш.

— Не, немој ништа, — брзо дочека Милка. — Нит' ћу га поздравит' ни одговорити ишта док не прочитам писмо.

И лупнувши канатом пред бабиним носом, врати се у авлију и хитно пођe у своју собу. Закључавши добро врата, сједе крај прозора, међу цвијеће, и брзо, нестрпљиво поче отварати писмо.

— Од кога је? — запита саму себе. — Је ли баш од Саве или... од Ате?

Па се наслони лактом на демире и поче читати:

Драга Милко!!!

Обећах ти писати и ево пишем. Откако сам говорио с тобом не бојим те се онако више ко прије иако ме ни сад страх није сасвијем оставио. Ама сад није друге него ти морам ко попу исповиђети све што ми је на срцу па куд изашло да изашло. Морам јер не могу више трпити пошто ми пусто срце пуца за тобом пуну годину дана а једва једном дође вријеме да се састанем с тобом и да ти то рекнем. Поносита си била то сам ти казао а то ти и сад кажем јер си лијепа јер си златна па се имаш чиме и поносити. Ама то ти не ваља јер тим одбијаш момке, па ћеш најпотље наудити сама себи пошто је више женских страдало због своје љепоте

него због своје ружноће. Могла би лахко и ти страдати ако се не промијениш ијако љенше не погледаш на онога који умире за тобом. А ја умирем. Ако не будеш моја чини ми се да ћу кидисати себи. С тога одбаци тај понос смилуј се и одговори ми. Одговори ми само да ти нисам мрзак а јаћу се старати да ти добро одражам.

Искрено те поздравља

твој
Саво Варага с. р.

Милка спусти писмо поред себе, скрсти руке и замишљено гледаше кроз пенџер, несвјесно чупкајући лист по лист са једне гранчице шебоја. Неколико минута сједила је тако, нијема, забринута... Затим опет узе писмо, опет прочита, мрштећи се и напућивши усне, па, кушљајући га у једној руци, диже се и пође вратима.

— Љубице! Љубице! — викну, откључавајући врата. — Ходи да видиш нешто!... Чудно и смијешно писмо, — рече, кушљајући га јаче. — Чудно, к'о што је и он чудан...

Кад Љубица изађе, Милка јој се приближи, ухвати је за руку и повуче у крај.

— Не знаш... дошло ми писмо... љубавно писмо, — рече смјешкајући се. — Ух, да га видиш само!...

— Од кога је писмо? — запита Љубица радознало и пружи руку да га узме. — Је ли кршан?

— Погађај!

— Их, како ћу погађати!... Ти си лијепа и није чудо кад би ти сви момци писали... Ко би то погодио?

— Прочитај! — узвикну Милка и удари је писмом у лице. — Ха, ха, ха, како пише!... Љубавно писмо, а ружи ме... Каже да сам поносита!...

Љубица прочита писмо и врати јој га.

— Па... лијепо пише, — рече мирно. — Рашта се смијеш?...

— Ама зар нијеси читала, како ме опет кори да сам поносита?... Нико ме не кори, него он... И он пророк, па вели да ћу ја због љетопе страдати. Он то вели, он!...

— Драга си му, па с тога вели...

Милка одгурну писмо ногом.

— Ама он мени није драг, — рече. — Добар је, ама није лијеп, није онаку к'о... к'о, на прилику, Ато Кујунџић... Ето, његово писмо мени није драго, а, кажу, да се свака ђевојка обрадује првом љубавном писму, па макар од кога оно било ..

Љубица обори главу.

— Хоћеш ли му одговорити? — запита.

— Одговорити? А што? — узвикну Милка пркосно. — Да му кажем да ми није драг, да се не нада?... Нећу!... Нека он мене воли и нек се нада колико хоће... Да ме и десеторица воле, ја ни једном не бих рекла да се не нада... Рашта?... Слатко је кад знаш да си лијепа и да пуно њих чезну за тобом.

— А што би џаба чезнули? — запита Љубица благо. — Изабери једнога, а остале одбаци...

Милка заврти главом.

— Нећу, нећу, — осијече. — Овако бих се играла с њима к'о мачка с мишевима... Један, два, три, четири, пет!... На сваки прст по један!... Кад би их пет долазило, било би забавније... Замисли само: кад би ми одједном дошло пет писама, како би то лијепо било!... Пет писама... Пет!... Ух!...

Љубица слегну раменима.

— А ти чини како знаш, — рече. — Стани, ево ти се коса замрсила, па да поправим! — узвикну јаче и поче јој поправљати косу. — Чини како знаш, а ја не бих тако...

— Чујеш, немој о овом ником говорити, — рече Милка, стављајући прст нâ уста. — Ником... Ни мајци!...

— Не бој се!

— Знаш... ако чују, љутиће се...

Па опет одгурну писмо чак до пред ноге Љубичине.

— Носи, па баци на ватру, нек му ни трага не остане!... Баци га!... Или немој! — викну и ухвати је за руку. — Нека баш остане у мене, да га још који пут прочитам и да се насмијем.

— Јадан Саво! — прошапта Љубица, излазећи из собе. — Џаба му мука!...

— Барем да ми хоће још ко писати, ама неко други, — прошапта Милка и узе једну књигу, која је, на пола прочитана, неколико дана лежала под огледалом... Ех... да хоће!...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

МАЛИ.

Милутину Јовановићу.

Ја знам ту ужасну историју, о којој су некад писали сви наши листови, а ниједан је није могао расветлити; ја знам целу причу о Малом.

Отац му је био полицијски чиновник и звао се Момир Ристић. Момир је још на Великој Школи заволео ћерку једног вишег чиновника министарства народне привреде и узео је за жену чим је био готов са школом. Цео мираз који му је она донела, поред девојачке спреме, била је помоћ њеног оца да Момиру нађе место у београдској полицији и изради указ раније за неколико месеца. Пошто је то свршио, таст је умро, оставивши своме зету и својој јединици једино мржњу својих непријатеља.

У том браку родио се Мали. То му име није дао кум, већ су га тако из милоште звали отац и мајка, па по њима и цео комшилук. Тако су га звали сви комшилуци по свима оним местима куда су Момира премештали после смрти његова таста. А премештали су га по свима крајевима Србије, по вољи свих других, само не по његовој, нити по службеној потреби, како се то обично писало у службеним обзнанама. И истеривали су га из службе неколико пута. Кажу, није „наш човек". И доиста, он није био ни радикал ни напредњак ни либерал, већ само смирен чиновник, који извршује све што му се заповеди.

Од дванаест година колико је протекло од дана кад је Малога отац ступио у државну службу, имао је само седам указних година. По чину и плати дотерао је

до писара прве класе, а његови другови већ су давно били срески начелници и судије. Томе је сам био крив, што је и он признавао. Он није умео да ларма, а у свету треба лармати и дизати прашину. Такав је био од вајкада, такав у детињству, такав у гимназији, такав на Великој Школи. Прошао је он туда, и нико њега није опазио, нити он кога. Ничега он није осетио нигде. Једино уживање што му је било на Великој Школи, ако се на чијој слави опије или коме на сансу добије кафу или који грош. Иначе тада није пио. Само кад би напољу било рђаво време, он би се свратио у кафану и ту поручио ракију, као најјевтиније пиће, и пио тек да не седи џабе.

Али како га први пут преместише у срез, он отпоче да пије, испрва част од сељака, а после и за свој новац. Пио је махом ракију, али је знао за меру. Нико из његових сивих, безизразних очију и укочене, чиновничке појаве не би могао закључити да је Момир пијан. Ни његова жена не би то познала, да му ракија није ударала из уста.

Отпочео је и да се коцка, најпре за чашицу ракије, а после за више. Човеку који има малу плату и много дугова није тешко одлучити се на коцкање. Пити, коцкати се, живети и одговарати чиновничком достојанству, на рачун мале плате полицијског чиновника, није могуће а не задужити се. Дугови су расли и били све тежи, јер се задуживало не само на тефтере и признанице, већ и на менице.

У кући се осећао све већи дефицит, све више пуцао процеп који је он правио, да се нешто морало наћи да дефицит уклони или затишка. Имало се два пута: један у крајњу беду, у одрицање и најпречих задовољстава, други у позајмицу државног новца који се имао у рукама. Момир је изабрао овај други пут.

— — Мали је био већ у четвртом разреду основне школе кад се десио слом.

Најмања ситница тог страшног дана зарезала се

дубоко у његову душу и ту остала. Кад год би помислио на то, живо би му изашао цео догађај пред очи.

Послужитељ Влајислав ушао је у разред и не погледавши на ђаке. Шануо је нешто на уво Господину. Господин се стресао, погледао по целој школи, за часак се задржао на Малом, после казао Радошу Трифуновићу, који је био на табли, да иде на место, па прозва њега, Малог. Мали пошао табли, али га Господин повратио:

— Узми ствари и капу!

И тада га извео у двориште, уз тајанствен шапат у школи, помиловао га по коси, казао му благо да иде кући, да се нешто тамо десило, његовом оцу, коме ли; да не плаче, он је добро дете, Мали је добро дете

Али Мали није могао послушати Господина и плачући је отишао кући. Мајка је вриснула кад га је угледала, и почела да кука и бије се у прса. И он је стао да вришти.

Доцније су га довели да пољуби оца, који је лежао на два стола, зинуо и био рањав. Више њега горела је воштаница, а по соби седели људи и жене, и гледали у Малог.

Тада је тек Мали дознао све.

— — Ах, ово је само увод у ову причу!

Без пензије и икаква прихода, Мали и његова мајка мучили су се као нико њихов. Испрва је било и које како: што није отишло за Момирове дугове продавало се. Они су продавали најпре наките: прстење, минђуше, брош, један стари златан новац, часовник, по неки ћилим и огледало Продавали су пошто је ко хтео.

После су се преселили у мањи стан, где су наставили распродају: јастуке, душеке, застираче и посуђе. Продавали су све, и што им је требало и не требало.

Ристићка није умела да зарађује. Васпитана, у заводу и код оца удовца, само да чита књиге које јој дођу до руке, пошто посвршава најпотребније послове у кући

или највише да што навезе, она није умела наћи посла у једној убогој паланци, где су и мушки остајали без рада. А било је још нешто: она се није хтела да понизи пред женама млађих писара од њеног мужа, пред трговачким и занатлиским домаћицама; она није хтела да сагне главу ни пред женом среског начелника, јер је била ћерка једног чиновника, пред ким би начелник играо. Она није хтела да зна да је све то прошло.

Кад је цео кућни намештај спао на два блехана кревета, Мали и његова мајка преместе се у стан, који је имао само једну собу и био јевтин. Управо, то је био један подрум, чији је један једини прозор гледао под степенице које су водиле на горњи спрат те куће, а сунце је грејало у подрум само у подне, и то кроз врата. Она није хтела да продаје те кревете; били су јој мили, јер су је опомињали на прве дане њеног живота са Момиром, а волела је да умре од глади и неколико дана раније на њима, него доцније убрзо — на патосу. Сем тога, кад би продали и кревете, газда би их из куће истерао, јер не би тада имали ствари.

Имали су стан, и могли су у њему седети све док дуг од кирије не премаши вредност кревета, а за јело би имали, ако би се ко преварио, те им давао на кредит.

Мали је већ био у гимназији и тамо добијао све што му треба за школу; а за живот?... Они су се већ били научили, да буду задовољни и најмањим Били су весели кад се нађе доста и сувог хлеба.

Хлеб им је давао на кредит један хлебар који је био ту у близини. Испрва је давао леп, а доцније све гори. Што се није могло да прода, хлебар је њима давао: јучерашње ђајице, давнашње лепиње и хлебове који су се стврдли као камен. Ристићка је све то узимала и кувала у води. Кад би могла, она би ту попару зачинила машћу, маслом, кајмаком, зејтином или самом соли, па би били задовољни, и она и Мали, јер некад није ни соли било

Баш на Светог Саву, кад се Мали враћао са школ-

ске славе, сав испуњен оним слатким димом који пуни младу дечију душу о ванредним данима у мучном и једноликом за ове малишане школском животу, посла га мајка код Крсте, тог хлебара, да узме хлеба или шта му друго дâ.

Мали се врати и заплака се кад каза мајци шта је било код Крсте. Његова мека душа, увређена животом, углачана под невољом споља и изнутра и изломљена рâним познанством суровости живота, била је увек готова на плач, и за најмањи потрес његове мршаве груди имале су доста пуних, крупних суза.

Крста га је изгрдио што му не плате оно што су раније узели и отерао га кући, казавши му, да ако им шта треба, нека му дође мајка, да с њом види шта она мисли да чини. Ристићка је отишла после малог оклевања. Шта ће она тамо учинити, Мали није знао, али је био уверен, да му није однела ни пет пара, те се бојао да се и она не врати празних шака.

Ристићка се вратила са хлебом и сиром. Хлеб, свеж и мек, извађен истог дана и хладан, леп сир, слатко су падали кроз гушу у празан стомак. Тек пошто се најео, Мали се запитао, шта је сад хлебару наспело да мајци дâ хлеба, и то још свежа, и сира. И доцније се чудио кад му је хлебар давао хлеба, па и готова новца, кад мајка затражи.

Једанпут кад је био сâм и мислео о томе, дође му једна одвратна мисао да му се згади на самог себе. Та га је мисао бола као трње, и он је плакао и проклињао себе што је тако рђав.

Сиромах Мали! Сва је његова кривица била што је био паметан.

Једно вече Мали је имао да научи повелику лекцију из немачке читанке. На мајчину опомену да не гори гас и да ће га она сутра раније пробудити, Мали леже у постељу, али са оном широком боцкавом плашњом која обузима ђака кад не научи своју лекцију.

Спавао је врло рђаво. Неки чудни снови долазили

су му у главу. Уснио је да га професор немачког језика испитује из француског, и ако Мали никад није учио француски, те му није умео ни одговорити. Професор га је стао грдити и хтео да га отера на место.

У томе се пробудио. Нестало је и школе и професора. Он је лежао на својој постељи, под својим покривачем, завукавши ногу у поцепан чаршав од покривача. У соби је био мрак и тишина. Са̂мо се чуло дисање у мајчином кревету.

— Али то не дише само мајка! — готово гласно изговори Мали.

Ужасан страх, а после бол раздра му груди. Он задрхта од неке душевне зиме. Као нож забадало се у његове уши и главу двоструко дисање у мајчином кревету.

Варају се сви који мисле да наша деца мало знају. Наш је живот тежак, и тежина његова не штеди ни децу. Често пута он сурово притиска њихове нежне душе и тера их да мисле о ономе што је за њихово доба још много рано. Науче наша деца много ствари раније од свога буквара. Многа лаж падне пред њиховим очима, силом прилика упртим да гледају на позорницу живота, чија се завеса дигла.

Мали, у том часу, угледа своју мајку рашчупану, нагрђену и нагу. Пред његовим се очима створи одвратна слика нечијих груди, које су некад биле чисте, беле и у које је само он могао да завлачи своју руку. Живо му се представи, како сад туђа рука, прљава и испуцана, улази у ту белину, остављајући за собом прљав траг. И траг расте, и блато је све веће. Соба се претвара у бару помија и гада, у којој једу црви његову некадању мајку. По бари плива његов кревет. Он то осећа осећа пливање и гибање. Сваки час ће се и он претурити у то усмрдело зеленило, и по њему ће се ухватити љигава жабокречина, а на нос попети крастава жаба.

Мали би тада најрадије вриснуо, да је могао: чи-

чило би му се да би се тада спасао од нечега што га је стезало за гушу и клечало му на прсима.

— Али, ја ово само сањам, као и испит из француског језика! Мама није тако рђава, она ће пре умрети!

Тада се неко накашља у мајчином кревету. То није била Ристићка. То је Крстин кашаљ!

И једина обмана: о сану, одлете као што лете снови. Опет се повратише старе слике баре и црва. Умешa се сад и отац, онако крвав, блед и зинуо, привезан за неки плот. Он куне. Куне своју жену, свој живот и своје дете.

У томе положају допаде се Малом његов отац, и радо би потрчао к њему, да га загрли и да се исплаче на његовим широким грудима, докле му буде воља. То учини да се у његовој дечијој глави роди брзо једна мисао, да побегне из ове баре, да се спасе црви и трулежа.

Он загрли место свог оца свој искрпљени јастук, по коме падаху крупне сузе напуштеног детета, док се сан не смилова и умртви његове живце.

Ристићки је, из јутра, требало дуго да дрма Малог, па да га тргне из слатког мртвила у ужасну, црну јаву.

Мали устаде, али не хте учити, говорећи да ће то учинити у школи. Тада му мајка одсече кришку хлеба, намаза је маслом, и даде му да једе. Више мислећи стомаком, Мали загризе хлеб, али брзо залогај испљува.

— Је ли ово Крстин хлеб? — запита он Ристићку.

— Јесте.

— Зато је тако горак!

— Откуд је горак, кад сам га ја јела у сласт?!

На ове материне речи Мали зграби књиге и готово побеже путем у школу. Кад је дошао до једне поткивачнице, која је била на пола пута за школу, он удари лево, путем којим је некад одлазио на купање.

Мислио је о тренутку, који ће брзо доћи, кад ће се састати са оцем, негде далеко тамо иза оловног неба, у плавој пољави где увек сунце греје.

— Отац није крив — мислио је Мали. — Ако је крив, он се покајао и сâм себе казнио. А Бог није рђав! Он га је пустио у рај. И мајку ће он пустити, само док се покаје и убије. Па ћемо се сви горе опет састати и као пре живети, живети далеко тамо где вечито сунце сја.

Занесен тако ишао је низ реку и зауставио се на једном месту, где никад није смео да се купа.

Одозго је ударала матица у обалу и ту, у дубоком виру, правила коловрат. Вода се зеленила као јутра кад су некад, још док је живео отац, ранили у месецу мају, и била је топла, кротка и тиха. Њени таласи шапутали су обали неку лепу јутарњу новост, а непоткресивано грање обалског дрвећа висило над водом и у њој се огледало.

Са воде склизну Малог поглед уз брег, наспрам њега, покривен давно напалим, плавичастим снегом. Даље, на северу, у сивини и зими мрштила се варош.

Мали поново погледа у воду.

Она се пушила и њена пара дизала се косо у небо. По гдегде би промакла понека рибица, која би весело завртила својим репом и изгубила се у мраку дубоког вира. Под тихом површином бистре реке љушкао се један други Мали, љушкао се као да лежи на зеленој кадифи.

Маломе се допаде ова његова слика. Он се све више нагибао и извиривао да у води угледа своје обрве, нос и браду, док се једанпут није занео и раширених руку полетео у загрљај томе другом Малом.

Вода се и даље пушила у камените, сиво небо; пушила се тиха, зелена вода у небо, јер је била топлија од њега.

М. М. Ускоковић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(13.)

XVI.

ПРИЗНАЊЕ.

Амфитрион.

Престанимо Алкмено, молим вас,
И говоримо озбиљно.

Молијер, *Амфитрион.*

Два су дана прошла без икакве поруке од лажне Шпањолке. Трећега, оба брата чуше да је госпођа од Тиржиса у очи тога дана дошла у Париз, и да ће зацело истога дана ићи на подворење краљици матери. Они одмах одоше у Лувр, и нађоше је у једној дворници, у гомилици госпођа с којима је разговарала. Кад је угледала Мержија, није се на њој приметило ни најмање узбуђење. Ни најлакша румен није облила њене образе који су обично били бледи. Чим га је спазила, она му даде знак главом, као старом познанику, и после првих поздрава рече му на уво:

— Сад је, надам се, хугнотска сталност мало поколебана? Требало је да се деси чудо па да пређете у католике.

— Како?

— Шта! нисте ли *сами на себи* осетили чудновата дејства амајлијине моћи?

Мержи се насмеши као човек који не верује.

— Успомена на лепу руку која ми је дала ову кутијицу, и љубав коју је она пробудила у мени, удвојиле су моју снагу и моју вештину.

Она му попрети прстом, смејући се.

— Ви постајете неучтиви, господине заставниче. Знате ли коме ви то говорите?

Говорећи ово, она скиде рукавицу да намести косе, и Мержи је непомично гледао њену руку, а са руке преносио је погледе на тако живе и готово пакосне очи лепе графице. Зачуђено лице младога човека изазва у ње грохотан смех.

— Што се смејете?

— А ви, што ме гледате тако зачуђено?

— Извините!... али од неког времена наилазим само неке чудноватости.

— Збиља! то мора да је занимљиво. Испричајте нам брзо коју од тих чудноватости на које наилазите на сваком кораку.

— Не могу вам о томе говорити *сад*, и на овом месту; у осталом, запамтио сам извесну шпањолску девизу, којој су ме научили пре три дана.

— Какву девизу?

— Једну једину реч: Callad.

— Шта то значи?

— Како! Зар ви не знате шпањолски? рече он посматрајући је с највећом пажњом.

Али она издржа његов поглед не показујући ничим да је разумела какав прикривен смисао у његовим речима, и шта више, очи младога човека, које су у први мах гледале право у њене, убрзо се спустише, приморане признати већу моћ очију које су се усудиле изазивати.

— У своме детињству, одговори она сасвим мирно, знала сам неколико шпањолских речи, али мислим да сам их сад заборавила. Зато, говорите ми француски, ако хоћете да вас разумем. Дакле, шта вели та ваша девиза?

— Она препоручује ћутање, госпођо.

— Бога ми, наши млади дворани требало би да узму ту девизу, нарочито ако би могли постићи да је оправдају својим понашањем. Него, ви сте врло учени господине од Мержија. Ко вас је то научио шпањолском? Опкладила бих се да је нека госпођа?...

Мержи је погледа нежно и смешећи се.

— Ја знам свега неколико речи шпањолски, рече он тихим гласом, и љубав их је урезала у мојој памети.

— Љубав! понови грофица подругљиво.

Како је говорила врло гласно, неколико госпођа окренуше главу на ову реч, као да питају у чему је ствар. Мало увређен њеним исмевањем, и незадовољан што се према њему овако понаша, Мержи извади из џепа шпањолско писмо које беше примио од старице, и пружајући га графици рече:

— Ја не сумњам да сте ви исто толико учени колико и ја; ви ћете лако разумети овај шпањолски.

Дијана од Тиржиса шчепа писмо, прочита га, или се учини да га чита, и, смејући се из свег грла, даде га једној госпођи која јој је била најближа.

— Ево, госпођо од Шатовија', прочитајте, молим вас, ово љубавно писмо које је Г. од Мержија добио од своје драгане, и које, како вели, хоће да ми жртвује. Што је најлепше, ја познајем руку која га је писала.

— Ја у то не сумњам, рече Мержи мало срдито али непрестано тихим гласом.

Госпођа од Шатовија прочита писмо, насмеја се и додаде га једном племићу, овај другоме, и за тили часак није било у дворници никога који није знао за наклоност једне шпањолске госпоће према Мержију.

Кад се смех мало стишао, графица упита Мержија подругљиво, налази ли да је лепа жена која је то писмо писала.

— Моје ми части, госпођо, није мање лепа од вас.

— Боже! шта рекосте? Исусе благи! Та то сте је морали видети само ноћу; јер ја је добро познајем, и... заиста, честитам вам на таквој љубави.

И она се стаде смејати још јаче.

— Лепа моја, рече госпођа од Шатовија, кажите нам име те шпањолске госпође која је била тако срећна да задобије срце Г. од Мержија.

— Пре но што је именујем, молим вас, господине од Мержија, да кажете пред овим госпођама, јесте ли видели ту вашу драгану на дану?

Мержију је заиста било врло непријатно, и неспокојство и зловоља беху исписани на његовом лицу доста комично. Он не одговори ништа.

— Да се оставимо тајанствености, рече графица, ово је писмо од сењоре доње Марије Родригец; познајем јој рукопис као рукопис свога оца.

— Марије Родригец! повикаше све госпође смејући се.

Марија Родригец имала је преко педесет година. Била је некад дојкиња у Мадриду. Не знам како је дошла у Француску, ни због чега је Маргерита од Валоа узела у своју кућу. Можда је ово чудовиште држала поред себе само зато да би још могла истицати своје дражи поређењем, онако као што су сликари на истом платну стављали лик какве лепотице свога времена и карикатуру њеног кепеца. Кад би се појавила у Лувру, Родригец је све госпође на двору забављала својим укоченим држањем и својим античким оделом.

Мержи уздрхта. Он беше видео ову дворкињу, и сети се са ужасом да му је госпођа под образином казала да се зове доња Марија; његове се успомене збркаше. Он изгуби присуство духа, и смех се удвоји.

— То је врло смотрена госпођа, говорила је графица од Тиржиса, и бољи избор нисте могли учинити. Изгледа заиста лепо кад метне своје вештачке зубе и црну власуљу. У осталом, она зацело нема више од шездесет година

— Мора да му је учинила! узвикну госпођа од Шатовија.

— Ви дакле волите старпне? упита друга једна госпођа.

— Каква штета! рече сасвим тихо и уздишући једна дворска госпођица, каква штета што људи имају тако смешне ћуди!

Мержи се бранио што је боље умео. Иронична честитања падала су на њ као киша, и изгледао је врло глуп, кад се наједанпут појави краљ на крају дворнице,

те смех и шале сместа умукоше. Сваки похита да стане у ред, и тишина наступи после вреве.

Краљ је испраћао Адмирала, с којим се дуго разговарао у своме кабинету. Он је пријатељски наслањао руку на раме Колињију, чија седа брада и црно одело беху у противности са Карловом младошћу и његовим хаљинама које су се блистале од веза. Кад их човек погледа, рекао би да је млади краљ, са увиђавношћу која је ретка на престолу, изабрао за свога љубимца најчеститијег и најмудријег међу својим поданицима.

Кад су прелазили преко дворнице и кад су сви погледи били управљени на њих Мержи чу на своме уву графичин глас, који је сасвим тихо роморио:

— Не љутите се! и не гледајте док не будете напољу.

У исти мах паде му нешто у шешир који је држао у руци. То беше запечаћена хартија у којој је било увијено нешто тврдо. Он је метну у џеп, и после четврт часа, чим је изишао из Лувра отвори је и нађе у њој омањи кључ са овим речима:

> „Овај кључ отвара врата од моје баште. Ноћас, у десет сахата. Волим вас. Нећу више имати образину за вас, и најзад ћете видети доњу Марију и
>
> Дијану“.

Краљ испрати Адмирала до краја дворнице.

— Збогом, оче, рече рукујући се с њим. Ви знате да вас ја волим, а ја знам да сте ми ви одани душом и телом.

Он пропрати ову реченицу гласним смехом. Затим, враћајући се у свој кабинет, застаде пред капетаном Жоржем.

— Сутра, после службе, рече, доћи ћете у мој кабинет, имам да говорим с вама.

Он се окрену и баци готово неспокојан поглед на врата кроз која је Колињи мало пре изишао, затим оде из дворнице и затвори се с маршалом од Реца.

XVII.

НАРОЧИТА АУДИЈЕНЦИЈА.

Macbeth.

Your patience so predominant in your nature
That you can let this go?

Шекспир.

Капетан Жорж оде у Лувр у означени час. Чим је казао своје име, вратар подиже једну завесу и уведе га у краљев кабинет. Владалац, који је седео за једним малим столом, у положају човека који пише, даде му руком знак да остане миран, као да се бојао да говорећи не изгуби везу у мислима којима је тада био обузет. Капетан смерно стаде на шест корака од стола, и имао је времена да разгледа собу и да у појединостима размотри њене украсе. Украси су били врло прости, јер су се састојали једино из ловачког прибора, који је без реда висио о зиду. Једна доста добра слика, која је представљала Богородицу, с великом граном шимшира озго, висила је између једне дуге пушке и ловачког рога. Сто на коме је монарх писао беше претрпан хартијама и књигама. На поду су лежале бројанице и један молитвеник заједно са замкама и прапорцима за соколове. Један велики хрт спавао је ту у близини на једном јастуку.

Наједанпут краљ баци перо на земљу љутито и опсова нешто кроз зубе. Оборене главе, он пређе два три пута преко собе неједнаким корацима; затим, заустављајући се често пред капетаном, баци на њ преплашен поглед, као да га је видео први пут.

— А! ви сте! рече и измаче се један корак.

Капетан се поклони до земље.

— Мило ми је што вас видим. Имао сам да говорим с вама... али...

Он застаде.

Полуотворених уста, опружена врата, с левом ногом за шест палаца испред десне, укратко у ставу који би

сликар дао, чини ми се, каквој фигури која представља пажњу, тако је стојао Жорж, очекујући крај започете реченице. Али краљ беше поново оборио главу на прса, и изгледаше занет мислима које су биле хиљаду миља далеко од оних које је мало час хтео исказати

Неколико минута владала је тишина. Краљ седе и принесе руку челу, као човек који је уморан.

— Тај ђаволски слик! узвикну он и лупну ногом тако да су му зазвечале дугачке мамузе на чизмама.

Велики хрт нагло се пробуди и узе овај ударац ногом као позив њему упућен: он устаде, приђе краљевој наслоњачи, метну му две шапе на колена, диже своју танку главу која је доста надвишавала главу Карлову, разјапи чељуст и зевну без икаква устручавања; тако је тешко обучити псето дворском понашању.

Краљ отера пса који снуждено оде да поново легне. Његове се очи опет сукобише с капетановим као случајно, и он му рече:

— Извините, Жорже; мучим се овде око једног ....[1] слика.

— Можда сам на досади Вашем Величанству, рече капетан и дубоко се поклони.

— Нисте, нисте, рече краљ. Он устаде и пријатељски метну руку на раме капетану. У исти мах узе се смешити, али се смешио само уснама, и његове расејане очи нису у томе имале ни мало удела.

— Јесте ли још уморни од ономадашњег лова? рече краљ, очевидно у забуни како да пређе на ствар. Дуго смо гонили оног јелена.

— Господару, био бих недостојан заповедати одредом лаке коњице Вашега Величанства, кад би ме заморила трка као што је она ономадашња. У последњим ратовима, видећи ме непрестано у седлу, Г. од Гиза називао ме је *Арнчутином*.

[1] Оставља се читаоцу да дода један придев; Карло IX често се служио псовкама, истина врло јаким, али мало отменим.

— Да, причали су ми да си добар коњаник. Него, реци ми, умеш ли добро да гађаш из пушке?

— Па, доста добро, Господару; међутим ни из далека нисам тако вешт као Ваше Величанство. Али то није дато свакоме.

— Ено, видиш ону дугу пушку тамо, напуни је са дванаест крупнијих сачама. Бог ме убио ако на даљини од шездесет корака једна једина буде ван груди безбожника кога будеш узео на око.

— Шездесет корака, то је доста велика даљина; али се не бих усудио чинити огледе на себи с таквим стрелцем као што је Ваше Величанство.

— И на две стотине корака послала би зрно у човечије тело, само кад би зрно било њенога калибра.

Краљ даде пушку капетану.

— Рекао бих да је исто толико добра колико је украшена, рече Жорж пошто је пушку пажљиво разгледао и огледао јој обарачу.

— Видим да се разумеш у оружју. Узми је на око, да видим како нишаниш.

Капетан послуша.

— Лепа је ствар пушка, настави Карло говорећи лагано. На даљини од стотину корака и једним покретом прста, овако, може човек поуздано да се опрости каквог непријатеља, и ни панцирска кошуља ни оклоп не вреде пред добрим зрном!

Карло IX, рекао сам већ, било по навици из детињства, било из урођене стидљивости, није готово никад гледао у очи личности с којом је говорио.

Овога пута међутим он погледа капетана право у очи, с чудноватим изразом. Жорж обори очи нехотице, и краљ учини то исто готово у исти мах. Опет настаде за часак тишина; Жорж је прекиде први.

— Ма како вешто да се човек служи ватреним оружјем, ипак су мач и копље поузданији...

— Да; али пушка... Карло се насмеши некако не-

обично. Он одмах настави: — Кажу, Жорже, да те је Адмирал љуто увредио?

— Господару...

— Ја то знам, знам поуздано. Али бих волео... хоћу да ми ти сам испричаш како је било.

— Истина је, господару; говорио сам му о једној несрећној ствари за коју сам се најживље заузимао.

— О двобоју твога брата. О! то је красан младић, тај је лепо смрсио конце своме противнику; ја имам о њему лепо мишљење; Коменж је био уображен, и добио је само што је и заслужио. Али, до сто ђавола! како је онај седи старац могао наћи у томе повода да те нападне?

— Бојим се да су несрећне разлике у вери, и моје католичење за које сам мислио да је заборављено...

— Заборављено?

— Како је Ваше Величанство претходило примером у заборављању верских размирица, и како његова ретка и непристрасна правичност...

— Знај, пријатељу, да Адмирал ништа не заборавља.

— О томе сам се уверио, Господару.

И лице Жоржево натушти се.

— Па шта си, Жорже, наумио?

— Ја, господару?

— Да; говори слободно.

— Господару, ја сам и сувише мали племић, а Адмирал је и сувише стар да га изазовем; у осталом, Господару, рече он поклонивши се, као да је гледао да каквом удворичком реченицом заглади утисак који је оно што је он сматрао за дрскост учинило на краља, и кад бих могао, бојао бих се да услед тога не изгубим наклоност Вашега Величанства.

— О, што се тога тиче! узвикну краљ.

И он наслони своју десну руку на раме Жоржу.

— На срећу, настави капетан, моја част није у рукама Адмираловим; и кад би се неко мени раван усудио посумњати у моју част, ја бих тада преклињао Ваше Величанство да ми допусти...

— И тако ти се нећеш осветити Адмиралу?... Међутим тај... постао је од неког доба страховито дрзак!

Жорж разрогачи очи.

— Јест, јест, настави краљ. он те је увредио. Љуто те је увредио, како ми рекоше... До врага, племић није што и слуга, и има ствари које се не могу отрпети, па ни од владаоца.

— Како бих му се могао осветити? Он би сматрао по своме пореклу за понижење да се туче са мном.

— Можда. Али...

Краљ узе пушку и прислони је уз образ.

— Разумеш ли ме?

Капетан се измаче два корака. Покрет владарев био је доста јасан, и сотонски израз његова лица објашњавао га је и сувише.

— Шта! Господару, ви бисте ми саветовали?...

Краљ снажно удари кундаком о под, и гледајући капетана гневним очима узвикну:

— Саветујем! до сто ђавола! ја ти не саветујем ништа.

Капетан не знађаше шта да одговори; он учини оно што би многи учинили на његовом месту, поклони се и обори очи.

Карло убрзо настави блажијим гласом:

— Кад би га гађао из пушке да осветиш своју част... то би ми било сасвим свеједно. Сто му мука! племић нема драгоценијег добра од своје части, и, да њу опере, нема ничега што не може учинити. А после, ти су Шатијони охоли и дрски као џелатски момци; ти би ми лупежи радо заврнули шију, ја то знам, па да дођу на моје место... Кад видим Адмирала, дође ми по који пут да му ишчупам сву браду.

На ову бујицу речи од човека који у њима обично није био издашан, капетан не одговори ни речи.

— Дакле, до сто врага! шта си смислио? Знаш шта? да сам на твоме месту, ја бих га сачекао кад изађе из своје... богомоље, и са каквог прозора послао

бих му један метак у ребра. Мој рођак од Гиза био би ти захвалан, и ти би много учинио за спокојство краљевине. Знаш ли ти да је тај хугенот више краљ у Француској но сам ја? То се не може више издржати... Ја ти кажем сасвим отворено оно што мислим; треба научити памети тог... да не дира више у част једнога племића. Повреда части захтева повреду коже, једно за друго.

— Част једнога племића не пере се убиством но каља.

Овај одговор био је за владаоца као гром. Непомичан, опружевих руку према капетану, он је још држао пушку коју му је пружао као оруђе његове освете. Уста су му била бледа и полуотворена, и његове збуњене очи, које су укочено гледале у Жоржеве, чисто су очаравале ове, као и ове њих у исти мах.

Напослетку пушка испаде из краљевих уздрхталих руку и тресну о под; капетан сместа похита да је дигне, и краљ седе тада у своју наслоњачу и суморно обори главу. Нагли покрети његових уста и обрва одавали су борбу која је беснела у његовој души.

— Капетане... рече он после подужег ћутања, где је твој одред лаке коњице?

— У Моу, Господару.

— Кроз који дан отићи ћеш к њему и лично ћеш га довести у Париз. Кроз... неколико дана добићеш за то заповест. Збогом!

Глас му је био оштар и љут. Капетан се дубоко поклони, и Карло му, показавши му руком врата, објави да је аудијенција свршена.

Капетан пође натрашке, с уобичајеним клањањем, кад краљ нагло скочи и шчепа га за руку.

— Ником ни речи! Разумеш!

Жорж се поклони и метну руку на груди. Излазећи из собе, чу краља како осорљиво зове хрта и пуца својим ловачким бичем, као да је хтео да на невиној животињи искали своју љутину.

Чим се вратио кући, Жорж написа ово писамце које посла Адмиралу:

„Неко који вас не воли, али који воли част, опомиње вас да се чувате војводе од Гиза, па чак и некога који је још моћнији. Живот вам је у опасности.“

Ово писмо није имало никаква дејства на неустрашиву душу Колињијеву. Зна се да га је кратко време после тога, 22 августа 1572, ранио из пушке један злочинац по имену Моревел, који је том приликом добио надимак *краљоубица*.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

3*

1.

Поред тебе ходим и враћам се с тобом
Најсрећнијем часу само срцем вођен.
Наша млада љубав родила се тада,
Тада сам за живот и ја био рођен.

Знаш обману слатку, онај свети занос,
Кад смо прву љубав пријатељством звали,
Кад смо осећаје у дну срца крили,
И животу смис'о и нов позив дали.

А сад нигде краја љубави и тузи...
Ал' се нове жеље, тако чудне, роје.
Несрећни смо оним што садашњост пружа,
А пред нама дани неизвесни стоје.

2.

Јеси л' дошла старе да походиш дане,
Што, с љубављу нашом, још живе и трају?
Да ли ти још душу успомене хране?
Шта си ново срела у свом родном крају?

Шта је искушење учинити знало
У твом младом срцу? Кад се Богу молиш,
Да л' утехе тражиш, је л' ти среће мало,
Кајеш ли се икад због тога што волиш?

3.

Кад ти опет будем, силном чежњом гоњен,
Слеп за твоју срећу, дош'о једног дана,
У твом мирном куту починућу склоњен,
Твоја ће ми жртва бити добро знана.

Доћи ћу спокојство да нарушим твоје...
Ал' ће после стићи час заносан; свечан.
Он доноси нову, решену будућност:
Ил' растанак вечни, или живот вечан.

Влад. Станимировић.

У РАНО ЈУТРО...

Кад процвета сунце крваво и златно
И таласне ветар круне у браника,
Беласне се речно танко, нежно платно,
Сетно бруји звоно с далеког звоника.

Таласа, таласа. И мени се чини
Да рањена круже голубова јата,
Па падну и умру негде у долини,
Докле дан полако лугова се хвата.

Знам. Вечности песма. Песма свију дана
Прохујалих редом у чврстоме низу,
Тајанствена песма бедних самостана:
Смрт је тако близу.

Милосав Јелић.

СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА И БЕЧКИ КОНГРЕС.
1814—1815.

Карађорђе и његове прве војводе, прешавши у Аустрију, били су позатварани од тамошњих власти; најзад Аустрија их је распоредила по разним тврђавама далеко од турске границе. На ову услугу Порта је имала право по својим уговорима са Аустријом, нарочито по 18 члану Београдског Мира од 1739 године.

Међутим, Аустрија је оставила у Срему, у слободи, многе мање знатне српске емигранте, али ипак људе од великога угледа. Међу овима су били: прота Матија Ненадовић, архимандрит студенички Мелентије Никшић, војводе Петар Николајевић-Молер, Павле Цукић, Стојан Чупић и Макса Крстић, и многи други: војводе, капетани и свештена лица. Заједничке невоље често су их састављале; место састанка било је, обично, манастир Фенек. Ту је било пренесено тело Св. Краља из Србије, и они су му ишли тобож на поклоњење. Увек су гледали да их не буде у великом броју да не би пробудили подозрење аустријских власти. На тим састанцима говорило се о приликама у Србији, и наравно претресало се: на који начин да се помогну и себи и угнетеном народу у Србији.

У Србији није дуго трајала она релативна благост турске управе, којом је Сулејман-паша започео своје везирство над Београдским Пашалуком. И Срби и Турци осећали су да стање, наметнуто Србији 1813 године, није крајње решење њене судбине. Срби су се надали у Русију, Турци су од ње страховали; Порта је знала да је, прегазивши Србију, прегазила Букурешки Уговор, и с тога је утврђивала градове на Дунаву и у Србији да се од Русије брани.

Фебруара 1814 године, у Србији почињу турски из-

греди; с дана на дан, стање је постајало све несносније. Поред свег страха од Турака осетила се неодложна потреба да се старешине и народ у Србији ставе у додир с Русијом, те да се затражи њена помоћ и интервенција и да се дозна чему се народ може од ње надати.

Та посредничка улога природно је пала у део српској емиграцији у Срему, са којом су Милош и оно неколико заосталих старешина и знатнијих људи одржавали везе преко писама и преко поузданих људи, који су послом прелазили у Аустрију. Турци, да би повратили нешто више српских бегунаца из Аустрије, нису се устручавали да шаљу у Земун саме знатније људе да приволевају народ на повратак, и ми знамо не само из приповедања већ и из дипломатских докумената, из извештаја Недобиних графу Неселроде, да је у тој мисији прелазио, у фебруару 1814, главом Милош Обреновић.

Тако је, у априлу 1814 год., била достављена архимандриту студеничком, Мелентију Никшићу, који је стално живео у Фенеку, народна молба, под 21 априлом, и пуномоћије од Милоша и осталих српских старешина. Наложено му је да иде цару Александру да му поднесе ту молбу и потражи одговор. У ово време, руски цар са својим савезницима био је у Француској, гласови о слави и победи рускога оружја над Наполеоном продрли су и у саму Србију, где се пажљиво ослушкивало шта се у Европи ради. „Сад је цео народ, вели се у молби, са најтоплијом жељом и надом обратио своје сузне очи Престолу Вашега Императорског Величанства, чије је оружје Бог благословио, са најсмиренијом молбом ...да би био избављен од насиља и грабежи турске“.

На молби био је потписан, на првоме месту, као свештено лице, Глигорије Радојичић, архимандрит манастира Благовештења, затим, по реду: Милош Обреновић, Лазар Мутап, Филип Петровић, бивше војводе, и најзад Марко, кнез нахије крагујевачке. Кад је молба дошла у Срем, потпишу се још: Матеја Ненадовић, Стојан Чупић и Максим Крстић.

Мелентије Никшић одмах се крене у Русију, ну у Сибињу наиђе на једног Србина који га извести да руски цар из Француске неће ићи у Русију, већ да ће доћи у Беч. У ово време савезни владаоци били су свршили са Наполеоном и Беч је био одређен као зборно место европских дипломата, где ће се решавати о судбини Европе. Тако М. Никшић дође у Беч, у мају 1814 године.

Ну овде настане друга тешкоћа: конгрес је био одложен и према томе и долазак рускога цара. Услед тога М. Никшић преда молбу пуковнику Стевану Живковићу, да је он уручи цару где га буде нашао, сам пак остане у Бадену код Беча да се лечи. М. Никшић био је душа народне агитације, за време свога бављења у Бечу и његовој околини, био је у сталној вези са Димитријем Давидовићем и Димитријем Фрушићем, и преговарао шта би се и како имало да ради за Србију на конгресу, он је пак лично намеравао, чим сврши лечење, да иде у Фенек, а одатле одмах у Русију. Ту се био договорио и са познатим архимандритом Спиридоном Филиповићем, који је живео у блиским односима са руским амбасадором у Бечу, графом Стакелбергом, да га на овоме путу прати.

Крајем јуна, М. Никшић се врати у Фенек, у скоро за њим дође и Спиридон Филиповић; ну у последњем тренутку, из непознатих разлога, али вероватно из бојазни од Аустрије, М. Никшић изјави да му послови не допуштају да иде у Русију, те тако овај план пропадне. Његов, по Христу брат, оде сам у Русију, укоравајући га што је променио своје прво решење.

У то стигне емигрантима из Србије писмо Милошево и осталих кнезова, датирано у Топчидеру, 8 августа 1814 године. Старешине су биле тада искупљене у Београду да приме извесне налоге Сулејман-пашине, и, користе се том приликом да напишу заједнички још један апел на своју браћу у Срему. „Благородни Господине, прото Матеја Ненадовићу и Господару, војвода Петре Николајевићу-Молере, здравствујте, о Господе, на

многаја љета и примите наше љубезно и плачевно целованије!“ Садржина писма одговарала је потпуно овоме тужноме уводу: глобе у земљи велике и неисказане, насиља несносна, страх и трепет уселио се у старо и у младо, сви очекују тренутак кад ће бити исечени од љутога турског мача. „А нама није познато зашто нас цар овако остави“. Затим их преклињу да иду у име сиротиње цару и милост просе. „Камо студенички архимандрит Мелентије, камо Стеван Живковић, камо Миленко Стојковић и Петар Тодоровић-Добрњац? Где су? Зашто се и опет не трудите, трошка ако немате, зашто пешке не идете и леба не просите, док до цара дођете; на путу умирите од глади, и ми браћа ваша и род умиремо сваки минут од страха и зулума по путови, ми на вас уздамо се, да ћете ви соједините сузе ваше са сузама нашима и да ћете непрестано умивати ноге и престол нашег великог цара Александра и наше велике надежде Русије, и духа којим једва јоште дишемо, које чујемо да је и туђе народе многе избавио од зулума, дигао и прославио, нека и нас избави од овог нестерпимога ига, нека излије милост и славу своју, којом га је вишња десница прославила, и на нас једноверни и једнокровни убоги род свој што скорије да до конца не будемо истребљени, да у страху сви вообшче веру своју као Босна и Вук Бранковић [не променимо и] богомрску турску не примимо. Зато отиђите, просите и видите, јесмо ли сасвим од нашега цара остављени, дођите и кажите нам истину коју од вас чекамо, тако вам великога Бога и Христова страшнога втораго пришествија и суда. Ако неодете и недођете скоро да нам истину кажете, то сви, од малог до великог, ваши соперници [да] будемо на страшном суду божијем! Опет вас с горким сузама поздрављамо и заклињемо у име све сиротиње.“

Емигранти стану се саветевати кога да пошљу у Русију кад Мелентије Никшић не може да иде, и њихов избор једногласно падне на проту Матеју Ненадовића. „И пређе си ишао и пријатеља имаш у Петрбургу!“,

говорили су му они. Прота одмах прими пуномоћије, на коме је било потписано једанаест лица, које војвода, које капетана Србије, и седам најзнатнијих лица из емиграције. Сем тога, прота је понео писма на име цара Александра, графа Н. Салтикова, архимандрита Спиридона Филиповића, Родофиникина, Амвросија, митрополита петроградског, и Марка Ивелића, на којима је потписан „у име целога народа“ Милош Обреновић.

Прота Матеја имао је у главном за мисију да представи и пространо разложи цару Александру народну молбу од 21 априла, коју му је Стеван Живковић доставио у Брислу. Жеље народне остале су исте, вели се у молби, коју је прота носио, и тражено је да Русија сматра ту молбу као једину праву молбу српскога народа. Овом последњом изјавом ишло се на то да се сузбије радња Карађорђева и његових другова, који су са своје стране, и у име народа, преко оданих лица, тражили руску помоћ и заштиту. Борба је већ била отворена о томе ко је прави заступник народа код Русије. Она је морала неминовно избити у околностима, у којима је Србија пропала, и у приликама које су претходиле тој катастрофи. Милош и његови једномишљеници држали су да имају све у својим рукама да та борба у његову корист испадне. У првој својој молби императору Александру од 21 априла, Милош је одлучно напао негдашње старешине и оптуживао их за пропаст земље; у молби од 15 августа, изјављено је отворено цару Александру да народ неће више никако да прими у своју средину Карађорђа са његовим присталицама и сродним војводама, који су му били „гори од Турака“. У писмима, упућеним руској господи, напади су били још црњи и жешћи.

У овој отвореној оптужби не треба само гледати или назирати мрачне планове појединих људи, жељних власти, или кивних на своје негдашње старешине, већ их сматрати и као одјек општег расположења народног према Карађорђу и његовим првим доглавницима. Писац

ових оптужаба није само Милош Обреновић, оне нису у Србији ни састављене, већ су их у Фенеку емигранти и „у друштву" начинили као што то изрично вели прота Матеја. Ништа боље не показује колико је то расположење било неповољно према Карађерђу и његовој околини, као тај факт, што је таква мисија, тако неповољна по Карађорђа, била поверена главом проти Матеји Ненадовићу!

Пред полазак имало је да се реши и друго једно питање: где ће се наћи новац за тако далек и скуп пут? Јер се, наравно, с новцем натезало. Прота Матеја је имао, које својих, које позајмљених, само двеста педесет дуката, а то је било мало. Павле Цукић дода још педесет дуката, као помоћ. „Ако Србија срећна буде, рекао је он, да ми се врати, ако ли не буде, а оно и више ми је пропало!"

Петнаестог августа, крене се прота Матеја из Фенека у Русију са својим братом Симом, који му је био потребан због немачког језика. Преко Трансилваније, Хотина, Каменец-Подолског они дођу у Житомир, и ту тек буду извештени да је цар Александар отишао у Беч. Прота се распита о дужини пута, направи рачун, пребројн оно новаца што му је преостало, и нађе да му до Беча недостаје још тридесет дуката. Нашавши се у овој новој неприлици, прота отиде вице-губернатору, преда му свој златан крст, и замоли га да му на њега позајми потребну суму новаца. Вице-губернатор, пољубивши крст, врати га проти с овим речима: „Ко вам је дао овај крст, тај вам може и тридесет дуката дати!" Тако прота добије потребан новац и срећно стигне у Беч.

Већ прво вече нађе га Недоба и запита: каква је то буна у Србији? Наравно, прота му није знао ништа одговорити, пошто је отишао још у августу са границе Србије. Ту се у Бечу прота нашао и са пуковником Стеваном Живковићем, затим са Дим. Фрушићем и Дим. Давидовићем, уредницима „*Српских Новина*", с којима се М. Никшић непрестано саветовао, преко писама и

преко Јевте Чотрића, о раду на конгресу и о своме евентуалном доласку у Беч.

Прота Матеја, као прави народни пуномоћник, био је свима овима добро дошао. Стеван Живковић служио им је као посредник код Каподистрије и остале руске господе. Очекујући вести из Србије, прота је ишао са Недобом Каподистрији, Неселроду, Булгакову, и показао им своје пуномоћије. Наишао је свуд на леп одзив: казано му је да ће Русија српско питање изнети пред конгрес, обећано да ће му се дати упутства како треба да саставља српске молбе и на чије име.

Ова обећања и пријем јако су улили наде проти Матеји. Пре његовог доласка говорило се, међу Србима у Бечу, да је руска влада решила „да се сви српски пуномоћници, куд им драго, вратити имају“, и да ће Русија сама радити на конгресу за Србију, ако ништа друго бар да јој се учини привремена олакшица. Импровизованих пуномоћника српског народа било је са свију страна. „Полномошчника овде од стране Сербије сила Божија има, писао је Д. Фрушић Мелентију Никшићу. Бог ће дати да ће добро бити. Камо срећа да се сви согласно и о једном освобожденију јадне Сербије труде! Но честнога сердца човеку сва утроба стрести се мора, слушајући неподносима хуленија и бљудословија једнога о другому!...“

Најзад дође тачно извешће да је Хаџи-Продан дигао буну. Недоба одмах позове проту Матеју те оду Каподистрији, а затим, и Неселроду. Обојица препоруче живо проти Матеји да што пре оде на границу Србије, и да поручи народу да се одмах са Турцима измири, пошто сад није време за такво предузеће, кад већ зима настаје, и кад су Турци свуда на миру.

Прота се крене одмах на пут, али кад је стигао у Купиново, Милош је већ био свршио посао: Хаџи-Продановa буна била је угушена.

Међутим, протиним одласком припрема за рад на конгресу није застала. Стеван Живковић, Дим. Фрушић,

Дим. Давидовић и Ј. Чотрић продужили су енергично своја саветовања, особито са Каподистријом: решавали су коме све има да се пише и како, и, према тим саветима, они су и акта концептирали, нека на српском, а нека на немачком језику. Све је то спремано да се по Јевти Чотрићу пошље у Фенек на препис и потврду, те да прота, по повратку из Срема, донесе сва та акта потврђена потписима и печатима народних старешина.

Дим. Фрушић гледао је да придобије и самог Мелентија Никшића, кога је иначе обожавао, да дође у Беч. Држао је да би српска ствар јако добила, кад би се и он придружио проти Матеји и Чотрићу. Из непознатих разлога М. Никшићу није се долазило у Беч, без нарочите дозволе од стране Аустрије. „Ви неимате се никаквог подозренија бојати, писао му је Д. Фрушић, господин Капо д' Истрија каже да где се једног целог народа тиче, ту не треба имати никакова подозренија, нити страха, ма да би глава пропасти имала, а камо ли што се ту чест и слава человеческа оснива!“

Дим. Фрушићу чинило се да је моменат врло повољан, и да треба да се рад што пре отпочне; у то време изашао је и његов мемоар о приликама у Србији, мемоар, који је имао леп успех у круговима конгреса. Бечке и европске новине, пак, говориле су, у ово време, у велико, о свирепствима у Србији.

Ну и у Срему емигранти нису губили време.

Онога дана, кад је Фрушић опремао Ј. Чотрића за Фенек, прота Матеја искрсне у Бечу.

Дошавши у Срем, прота је одмах известио Србе о ономе што је чуо од Руса, и шта је све још разговарао са својим друштвом у Бечу. Како је у Србији Сулејман-паша већ страшно беснио, нису се могли очекивати ни за тренутак концепти молаба, које је Фрушић имао накнадно да пошље, и решено је да се прота одмах врати у Беч. У главноме, знало се да ће српско питање бити изнесено пред конгрес, и да је потребно да се пише савезним владаоцима у Бечу и њиховим ми-

нистрима. Писање молаба одмах јо одпочело, и оне су састављене у духу правца, који ће сад узети српско питање.

Срби се не обраћају више само Русији, већ свима савезницима на конгресу, и моле их за помоћ и интервенцију код султана. Више се не туже на своје неглашње старешине, не тражи узроке пропасти. Томе није ни време ни место. У моменту кад је радио у Србији колац и мач реч је само о турским свиренствима, о њиховим пакленим намерама да земљу „огњем, мачем и ропством коначно опустоше“, и о хитној потреби да се народ спасе од истребљења. У том су духу биле састављене нове молбе рускоме и аустријском императору, пруском краљу, руској царици, кнезу Метерниху, Каподистрији и другим личностима, које су могле помоћи народу својим заузимањем и саветима. У осталом, емигранти су били предали проти печате, да би у Бечу могао састављати и друге и другојаче молбе, како се потреба буде указала. У писму, под потписом Милошевим, моли се руска царица, да се заузме код цара Александра и његових савезника и милост за народ да испроси да не буде до краја истребљен, или бар да „убеде султана да одустане од своје намере и да поштеди српски народ, да би могао чекати час свога избављења“. У другом писму, емигранти моле аустријског цара да „са осталим превисоким савезницима саветују султану да своју осуду измени и да овај бедни народ од цљењења и погибије поштеди“. „Могућно је, вели се у писму Каподистрији, да ће ова молба бити последња молба српскога народа, и ако има могућности за избављење, сад треба да буде!“ Народ је на ивици пропасти!

Отуда и журно хитање проте Матеје у Беч, по цичи, снегу и лапавици. Тамо је стигао 15 децембра, на отвореним колима, заклањајући се једним амрелом од снега „кад би с које стране завејао“. Иначе је путовао и на коњу, кад је могао и дању и ноћу. „14 декем. Путујем дањом и ноћом“, пише прота Матија у своме дневнику.

„15. декем. У вторник, у 8 сати, дођем у Вјену. Код „Златне Крушке“ ноћим. Из Новога Сада у Беч за четири и по дана!...“

Одмах по своме доласку прота Матија дао се на посао. Надоба и Каподистрија главни су саветодавци његови. Овај племенити Грк нашао је за добро, као што су и Срби већ на то били решени, да се моле сва четири савезна двора за помоћ и интервенцију. Нађено је још за добро да се молбе емиграната, које је прота Матеја донео из Срема, у нечему измене; у главноме садржина је остала иста. Д. Давидовић и Д. Фрушић одмах, према томе, саставе нову молбу и припреме у четири примерка за руског и аустријског цара, пруског краља и енглеског принца регента.

(Свршиће се.)

Др. Михаило Гавриловић.

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(2.)

20 јуна 1905 г.

Рано 20 јуна у 5 часова пре подне, кренули смо Г. Марјановић и ја на коњима из Алексинца пут Соко Бање. Коњићи ситни, сељачки, које смо најмили за овај пут, одмицали су споро, те смо тек око $7^1/_2$ часова били у *Бовану*, а у $9^3/_4$ часова бесмо у механи на излазу Бањске Клисуре. Ту се лепо одморисмо и настависмо пут за Соко Бању.

Нећу да описујем овај пут, то сам већ једном учинио у путопису „Уз Моравицу“,[1] али не могу да пропустим а да не поменем, да ма колико пута човек овуда пролазио, вечито ужива у чарима једнога од оних романтичних путева, којима обилује наша отаџбина. И Бованска и Бањска Клисура су дражесне и њихова се лепота за дуго памти.

Одмарајући се пред механом на излазу из Бањске Клисуре спазих под кровом механским, недалеко од нас, Циганку где лежи и поред ње мало дете увијено у прљаве и подеране крпе, а око ње се искупило још неколико Циганчића. На моје питање одакле је и шта ту ради, рече ми да је из Соко Бање, па је овде родила пре недељу дана, те се склонила под механски кров тек да није под ведрим небом. Ја приђох те јој даривах дете и спазих да и у овако рђавим приликама није пренебрегла да се одужи обичају који се о порођају врши: више детиње главе стајаше метла, гребени, катраница, водица коју је добила од попа, а преко детета беху пребачене тканице уместо конопца, јер све то

[1] „Наставник“ за 1894, св. 1 и 2.

„тако треба“. Беше пошла са мужем који плете корпе на рад у оближња села, па је ту нађе порођај, и ту и роди и остаде док јој не буде боље, јер беше услед порођаја оболела. Да није била болесна не би се она ту толико задржавала. Код Цигана, па и код Срба сељака, није у обичају да се жене после порођаја дуго чувају и излежавају. Дан два, а некад ни толико, па хајд на посао!

Тек око подне били смо у Соко Бањи.

Одморивши се ту до 5 часова после подне појахасмо коњиће, и праћени среским пандуром, кога нам даде Г. Тодор Стошић, срески начелник, да нам се нађе до Бољевца, кретосмо се за Бољевац новим друмом који је просечен пре неколико година.

Друм за Бољевац одваја се од друма који води за Књажевац чим се изађе из Бање и пређе Превалац, па води ка селу *Николинцу* где стигосмо у 6 часова у вече. Од Николинца се друм непрестано пење уз планину. Изишавши из Николинца пролажасмо на много места поред косача, који на зеленим ливадама којима је испуњен овај крај кошаху бујну траву. У руци им коса којом снажно машу, а испод колена на десној нози виси им привезана дрвена *кутлица* с водом и брусом којим косу оштре. Цео је овај крај ненастањен и сем становника појата са силном стоком, не виђа се жива душа. Готово гробна тишина, која је пред вече још тајанственија и страшнија, влада у овоме шумскоме крају начичканом планинским огранцима, ретко голим, већ окићеним силном гором и бујном травом.

У Соко Бањи су нас уверавали да Бољевац није далеко, да се може лепо стићи за 3—4 часа. То нам је исто тврдио и наш пандур који не рече да није никад ишао овим путем у Бољевац, те смо на сигурно држали да ћемо око 9 часова бити у Бољевцу, да се слатко одморимо од тешкога пута. Али како се изненадисмо кад омркосмо усред ове пустиње, усред шуме и планине, где нити кога сретосмо, нити стигосмо, нити нас ко

стиже. Путуј и путуј, нигде села, свуда мрак и тишина, само се под коњским ногама беласа помало друм, који је гдешто и врло искварен. Пандур нам тврђаше да испред Бољевца морамо наићи на село *Илијно* и да оно по свој прилици није далеко, али ево ни њега нема а скоро 10 часова у вече. Побојасмо смо се да нисмо залутали. Још нас једино тешаше што идемо друмом, а другог друма овде нема до друм за Бољевац. После силних напора и нестрпељивог назирања на све стране, што да би нам било сношљивије прекидасмо пешачењем, једва једвице стигосмо до првих кућа села Илијна, у коме такође владаше мртва тишина. У селу не беше механе те извикасмо из куће једног сељака да нам каже где се у селу може преноћити. На нашу жалост он нам рече да се у селу нема где ноћити но да идемо у Бољевац који није далеко. Не имадосмо куд ни камо но га послушасмо и упутисмо се Бољевцу, коме се толико обрадовасмо кад га после путовања од једног часа угледасмо, као да смо наишли на непознату земљу пуну блага.

У 11¼ час. бесмо у Бољевцу пред механом, пред којом нас дочека бољевачки ноћни стражар, који за 20 динара месечно од вечери до јутра чува имање и безбедност бољевачких грађана и који не могаде да објасни овако изненадну посету у ово доба, те нас посматраше чудним погледом и на наша питања одговараше са чудноватим опхођењем, не знајући с ким има посла.

Не треба да казујем како нам је пао оброк и одмор после оволиког напора.

21 јуна.

Уморни од јучерашњег напора, доцкан смо се пробудили и изашли пред механу да разгледамо варошицу и да видимо хоћемо ли спазитиког познаника. Србија није велика и за часак се нађе, ма где човек био, по који познаник, а понекад чак и својта. Није дуго трајало, а за нашим столом се већ беше створило прилично

друштво старих и нових познаника, жељних друштва, новости и разговора.

Бољевац је мало, али некако идилски симпатично место. Он има и лепу околину, чији је украс горостасни Ртањ, који се у његовој непосредној близини уздиже као какав џин, а његови огранци окићени зеленилом изгледају као деца његова која га као свога старешину окружују и штите

Бољевац је среско место и има све оно што карактериш среско место. Кроз њега се укрштају друмови: Параћин-Зајечар и Соко Бања-Брестовачка Бања. У његовој ће близини ићи и железнички крак који ће преко Честобродице спајати Моравску са Тимочком долином.

Седећи пред механом, ја сам у разговору разбирао о обичајима карактеристичним за овај крај. Но како друштво беше састављено од самих чиновника, то је оно било или врло мало упознато са обичајима овога краја, или их није познавало, или ми уз реч сваки помену понешто из крајева који ми беху познати.

Г. Мирко Дуњић, срески писар, причаше ми како је у Жупи обичај да сељаци на Божић уводе у кућу вола као полаженика, јер је то кућни хранитељ. Кад га уведу у кућу, рекну: Христос се роди! па му даду мало жита, преломе му на рогу за њега умешени колач и даду му да једе од њега. То се ради да би била срећна година. Г. Саватије Грбић, учитељ, рече ми како се у ужичком округу косачки наковањ зове *чаканац* и како готово вазда добро расположени и весели Ужичани имају псовку којом један другоме псују чаканац. Ја мислим да ће и ова псовка спадати у ред оних којима се у нас псују светиње, као: крст, пост, слава, па чак и нешто више. Наковањ се у нашем народу врло поштује, јер се на њему граде алати којима се хлеб добија. Али као год што се и крст и пост поштују па се ипак псују, тако је може бити и са наковњем (чаканцем). Код Цигана је наковањ особита светиња. Један ми Циганин, ковач у Алексинцу, говораше како су наковањ, раоник и

јеванђеље барабар. Цигани клинчари у Алексинцу кад се пру међу собом, куну се на наковњу. Онај који се куне пољуби наковањ и рекне: „Темарел ма акова муни ако сињум банго! (Да ме убије овај наковањ ако сам крив!) На наковњу се куну и Циганке. Цигани том заклетвом испитују верност својих жена, јер су уверени да се на наковњу неће криво заклети. До пре 40 година у Алексинцу, кад би општини или кмету ваљало да сазнаду од Цигана истину, клели би их на наковњу. Онај који је имао да се закуне, преврне своје гуњче наопако, па му метну на наковањ соли и хлеба, а он се поклони, пољуби наковањ па онда со и хлеб и рекне: Тако ми наковња, соли и хлеба говорим истину! И овим је заклетва готова. Циганин се наковњу неће криво заклети, јер би за такво кривоклетство био оштро кажњен: убио би га чекић, изгорела би га ватра из вигња, или би му се друго какво зло догодило.

Г. Живојин Поповић, свештеник из Бољевца рече ми како је код Румуна у околини Бољевца обичај да кад момак доведе за себе девојку чим стече законско право, гради венчање, које се своди само на црквени обред, а свадбу гради после венчања кад стигне. Тада је тек част и весеље. Колико је мени познато, код Срба нема таквог обичаја, мада га је можда било онда кад је црква нагонила да девојка не седи невенчана у момковој кући док се он не припреми да може одржати свадбу која је у вези са великим трошковима, већ да се сврши црквени обред, а оно што је светско, може бити кад се стигне, или може и сасвим да изостане. Код Турака исто тако као и код Румуна венчање (нићах) и свадба (дижун) не морају бити заједно.[1]

Још ми је Г. Поповић приповедао како у селу Балановцу (срез заглавски окр. тимочки), кад свештеник иде и спроводи мртваца, бабе пазе да се уз пут не окрене

[1] Види: „Из турске фолклоре“, белешке Тих. Р. Ђорђевића, „Годишњица Николе Чупића“, књ. XXIV, стр. 292—295.

и не погледа у мртваца, јер ако то учини, умреће још ко из те куће.

Том приликом, онако уз реч, распитивах и о остацима из старине у овоме крају, па о томе забележих ово.

На Јежевици у Добрујевачком атару налазе се остаци од некаквог старог града за који народ прича да је латински. Ту је налажено пуно римског бакарног новца, а веле да је нађен и по који златан. На брду Градишту, такође у Добрујевачком атару налази се још једно старо градиште, о коме ништа више не сазнадох. У Добрујевачком атару, на месту што се зове *Селиште*, откопао је сељак Радосав Ђорђевић некакву стару *црквину*, и тиме се прочуо као пророк. Сваког младог петка и недеље долази њему и црквини сила невољнога а побожнога света, те тражи помоћи својим недаћама. Власт га је због тога чак и на одговор узимала, али свет и његово веровање остадоше и даље на његовој страни. У селу Мировштици и изнад села Мирова такође су нађене старе црквине.

Овакве појаве да понеки сељаци откопају црквине у своме селу или околини, у нас нису ретка ствар. Мени се чини да ће ретко где у нас бити места где их сељаци нису откопали или случајно, или још обичније што их је неко сањао, или су му се иначе предсказале, чему је по свој прилици давала повода околност што се место и пре но што се откопа, зове црквина, црквиште, црква, манастириште, итд., или што се познају остаци, или што се о томе прича, итд. Ја сам на овај појав већ обратио пажњу и тумачио сам га сугестијом.[1]

Пред подне посетили смо бољевачку основну школу у коју поред Српчића иде и нешто Румунчади из околине. У првом разреду мушке школе замолио сам госпођицу наставницу да упита своје румунске ученике, коју песму као деца најрадије на матерњем језику певају. Пошто се малишани споразумеше певаше ми само два стиха од једне песме, од које, веле, и нема више, а то су:

[1] Види: *Сугестија у народу*, „Српски Књижевни Гласник", за 1902, V, 437).

Кум ће стрига? — Мамалига!
Кум ће кјама? — Сурби зама![1]

После подне кренули смо се из Бољевца за *Валакоње*, прво село идући од Бољевца ка Брестовачкој Бањи. Пошто смо прошлога дана и сувише напора издржали. нисмо журили. Валакоње наменисмо за место конаковања, а то је свега један час далеко од Бољевца.

Чим се из Бољевца пође друмом уз брдо ка Валакоњу, па се окрене и погледа на Бољевац и оно што је око њега, оку се ствара величанствена панорама која се не заборавља лако. Силан утисак чини Ртањ, који се овде види цео од подножја па до врха и са једнога краја па до другога, са свима својим огранцима. Ртањ није с ове стране онако гô и чисто олињан, као што смо га навикли гледати из Соко Бање и са највише других тачака са којих се види јужна страна његова. На против, северна му је страна одевена лепом јеловом гором и бујном травом, те га чини некако питомијим од сурих планина чији камени скелет, кроз срозано земљиште, изгледа као кости које се кроз живе ране прозиру.

Већ од Бољевца идући Валакоњу настају Румуни. Или их човек срета путем, или их виђа у пољу на раду. Они се на први поглед распознају оделом, те их није тешко уочити. И одавде управо почиње наша екскурзија.

Око 5 часова бесмо већ у Валакоњу и одседосмо у хладу пред механом. И у Валакоњу, као год и у свима скоро влашким селима, нарочито поред друма, где год смо пролазили, налази се по једна или по неколико механа по плану, које обично држе саме газде од зграде. То су обично мештани Румуни, који су били умешнији, отреситији и вреднији од осталих; или су досељеници

[1] Књижевним румунским језиком ово би се рекло:

Cum te strigă? — Mămăliga! Како те зову? — Качамак!
Cum te cheama? — Soarbe zeama! Како те вичу? — Кисела чорба

Чудновата ствар, и у Букурешту певају деца исту песмицу са додатком још:

Cum te bate! — Peste spote! Како те туку? — По леђима!

из вароши или из другог ког села, па су својом окретношћу, умешношћу око власти, облетањима око сељака, на рачун њихове лакоумности, запуштености, често пута и лености, умели да учине да се код њих потроши и последња пара, највише за ракију, коју Румуни тако радо, по ваздан, могу да пију; и да тако себи направе леп капитал, да постану најбогатији људи у селу, који тргују и на ситно и на крупно, који имају најбоље њиве, забране, ливаде и стоку. Носе се, а често пута и живе у кући, полуварошки, и ако их многи сељаци памте кад су били као и они. Па ни у селима која не бије друм, није много боље. Гдешто су механџије силни богаташи, који у својим рукама имају све.

Валакоње је велико село. По попису од 31 децембра 1900 оно броји на 2100 становника са 375 домова. Сем учитеља, свештеника, можда још ког досељеника и нешто Цигана, сви су остали становници у Валакоњу Румуни.

Пред механом застадосмо неколико сељака и ја са њима отпочех разговор.

Некад су, причаху ми сељаци, Валакоње и Подгорац чинили једно село, које се звало Паралово, и које је било на самоме Тимоку, на месту које се и сад зове Паралово. Кад су некад Турци ударили на овај крај, становници се Паралова разбегну и једни отидну те населе данашњи Подгорац, а други отидну у долину уз садашњу Валакоњску реку, у којој је било много ивовине (јовине, alnus glutinosa). Долина се румунски каже *вале* (vale), а ивовина — *ањин* (anin). (И од *вале ку ањин* = долина са ивовином) постаде новоме селу име *Валакоње*.

И у Валакоњу, као и у свима румунским селима у Србији, сви Румуни славе славу коју зову *празник*. У Румунији је слава непозната, а реч praznic, која је постала од словенске речи празьникъ, значи: 1 Fest(tag); 2 Leichenschmaus.[1] И Румуни у Банату имају славу и зову је такође *празник*.

[1] При тумачењу румунских речи послужио сам се, у колико сам у њима могао наћи што ми је требало, речницима: Dictionar

Од обичаја у Валакоњу забележио сам још:

Крајица (crăiiţa = краљица). Овај обичај одговара нашем обичају *краљица*. У старије време за време Русалија (Тројичке недеље) ишле су у Валакоњу по селу „крајице“, те су играле и певале. Пред њих су износили болеснике па су их оне дрмусале да би оздравили. Овај је обичај данас потпуно изумро, али га још многи памте, Потпуно се угасио пред српско-турски рат.

Кољинди (colindă, од латинске речи calendæ, значи у данашњем румунском језику *божићна песма*, Weinachtslied, а значи и идење од куће до куће ради певања божићних песама и добијања дарова). Овај обичај одговара нашим *коледама*. Врши се на Бадњи дан (ажунајun). Тога дана рано изјутра скупе се деца од 10—12 година, па узму у руке штапове које су им родитељи за то направили. Штапови се ови нарочито ошарају тиме што им се огули кора, да остане само чиста белина, па се око ње у виду спирале, као пантљика, омота лика и тако се држи на ватри, те она места на којима нема лике поцрне. Затим се лика скине и од врха штапа до дна остане црна шара, која се као спирала пружа око штапа. На врховима штапова направе се процени у које се метне беле и обојене вуне. Са тим штаповима заћу деца по селу од куће до куће, вичући непрестано: киу! киу! Кад наиђу у коју кућу певају:

Буна зео, ла ажун
П'нтру шас бун,
Калушеј, мјелушеј,
Вицелеј, пуршелеј,
Санатаће, богатаће,
Ој ла струнга,
Бањ ла пунга!

Књижевним румунским језиком ово би се рекло:

românо-german de Lazar Şaineanu, Букурешт 1889, у коме су речи етимолошки тумачене и Nouveaux Dictionaire roumain-français par Frederic Damé, Букурешт, I—1894, II—1894, III—1895, IV—1896.

Buna zina, le ajun,	Добар дан, Бадњи дане,
Pentru ceas bun,	У добри час,
Căluşei, mieluşei.	Коњићи, јагањци,
Viţelei, purcelei,	Теоци, прасци,
Sănătate, bogătate,	Здравље, богатство,
Oi la strungă.	Овце у појатама,
Bani la punga!	Новци у кеси!

Кад испевају, добивају свињска меса и колача. Свака кућа умеси за ову прилику по 40 колача који се зову *колиндреџ* (румунски colindeţ, божићни колач, Weinachtskuchen), па се они дају деци. Овако се иде до подне. Поклоне што деца добију једу тек на Божић (крачун, crăciun) јер је донде пост.[1]

Крљесат. То је обичај који се врши у очи Богојављења (Бобочеазе, Bobotĕază). Скупи се неколико девојака и поведу са собом неколико момака на иду од куће до куће те певају и звоне у звонцад. За Крљесат има нарочитих песама. Једна је од њих:

Крлељеса!
М'дељеса
Сите рare,
Јеш афаре!
Сите џасе,

[1] О колиндама имају Румуни у Румунији читаву малу литературу. Помињем само: Teodoresku G. Dem. Notiuni despre colinde, Букурешт 1879. — Cratiunesco, Le peuple roumain d'aprés ses chants. Paris 1874, стр. 157. — Gr. G. Tocilescu, Despre colinde (Columna lui Traian 1871, стр 184, 189, 1872, стр. 13, 20, 38, 45). — J K. Schuller, Colinda, eine Studie über romänische Weinachtslieder, 18·0. — S. Mangiuca, Colinda, in Calendariu pe 1882. — Ar Dansuşianu, Colindele şi himnele vedice, Rerfenul colindelor (Revista critică literară, Jaш, I, 1893). — Од зборника колинда помињем: Frincu şi Condrea, Romîni, din muntii Apuseni, стр. 187, 198. — Gaster y Revista pentru istorie, archeologie şi filologie, 1883, vol. II, — Gazeta Transilvanie, 1892, № 264, 270, 276, 282, 286; 1900, № 270, 275. — Ucenescu, Cintece de stea şi colinde, 1863, — P. Bancila. Colindele Craciunului şi ale Paştilor, Sibin 1875. — At. M. Marienescu, Colinde culese şi corese. Pesta 1859, Ed. II Букурешт 1861. — T. Daul, Colinzi, Arad 1890. — A. Bîrzeanu, Cincireci de colinde, Braşov 1840.

Тун 'н каса!
Боји, грау
Ш' 'нтреграу
Ој линоса,
Ваш лаптоса!

Књижевним румунским језиком ово би се рекло:

Chiraleisa!	Господе, помилуј
— — — — —[1]	— — — — —
Site rare,	Ретко сито,
Eşi afară	Иди на поље!
Site dese,	Густо сито,
Tuna 'n casa!	Иди у кућу!
Boi, grâu	Волови, жито·
Şi 'ntre grâu	И у житу
Oi lanoase,	Овце вунасте,
Vaci lăptoase!	Краве млечне!

Кад девојке отпевају остану пред кућом, а момци уђу у кућу те добију брашна, меса, сира, сланине. Кад тако обреде многе куће иду у једну кућу, па од онога што су добили спреме вечеру те вечерају и веселе се до сванућа, а кад сване иду у цркву.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

---

[1] Прва два стиха од ове песме задала су ми силну муку, јер онај који ми их је казивао није знао шта значе. Међутим, они су у устима народним толико искварени, да у румунском језику овакви као што су не значе ништа, и ако сам о томе питао баш добре познаваоце румунског језика. На срећу нађох у Nouveau Dictionaire од F. Damé-a да реч Chiraleisa значи Кирие елејсон (= Господи помилуј) и из примера који је поред те речи, одмах видех да је то Крлељеса горње песме. Пример гласи: Jar la Boboteazä strigau chiraleisa de clococia satu = Et le jour de l' Epiphanie ils braillaient kyrie eleison à faire résonner tout le village. Chiraleisa значи још зли дух, l' esprit malin, Schre khild. Шта пак значи *М'дељеса* ни сад не знам.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

1905 година.

1905 година је била обилна догађајима од великога значаја, било за поједине државе, било за Европу, било за цео свет. Последице и тежина њихова још се не могу одредити, али, жртве у народној енергији, снази, а нарочито у крви, познате су. Број и јачина су страховити. Човечанство је изгубило до 500.000 у људима, а Русија и Јапан неколико милијарди у новцу.

У европским државама унутра осећа се тежња за демократизацију, за шира човечанска права и веће политичке слободе. Социјализам отима свуда све више маха, и ако, напоредо са њим, иде свуда појачавање војне снаге. — С поља, пак, опажа се тежња за новим груписањем сила. Романски народи све се више приближују природним савезима; географски положај Француске, Италије, Шпаније, Португалије и Белгије томе ће много допринети. Словенски народи, нарочито они на Југу теже такође природним савезима. Германска и англо-саксонска раса отимају се, као два најмоћнија фактора о превласт и превагу у Европи. Северно Америчке Сједињене Државе почињу се мешати у Европске послове. Неће проћи дуго па ће и оне бити трећи најважнији европски чинилац.

За Русију 1905 година се може с правом назвати Страшном Годином. Одмах у њеноме почетку паде Порт-Артур. С падом ове прескупе тврђиње и драгоценога пристаништа, Руси губе, убрзо, Карбин и Мукден, после њих долази пропаст балтичке флоте Рождественског код Цу-Шиме. Овим је руско-јапански рат завршен. Председник Северо-Америчких држава интервенише, Руси и Јапанци у Портсмуту у Америци закључују мир. Јапанци, потпуно исприсни, примају, место сваке ратне оштете

јужни део острва Сакалина, због чега у мало те није дошло до буне у Токију. Руси журно пристају на мир, јер су, у самоме почстку рата, избили озбиљни унутрашњи нереди. Неуспеси рускога оружја појачавају незадовољство руских либерала и револуционара. Покушаји њихови да руски народ дође до каквих таквих права у управи државним пословима доводе до репресивних мера од стране државне власти. Угушивање нереда изазива убијство царева стрица великог Кнеза Сергија и побуну мрнара на оклопњачи „Потемкин“. Руским царем октроисани Устав само је још појачао нерасположење и повећао захтеве руских реформиста. С једног краја на други крај руске царевине јављају се војничке, грађанске и сељачке буне. Влада која и данас управља Русијом, после малога колебања одлучила је да ове буне угуши најреакционарнијим мерама. Пошто је источена многа крв у Петрограду, а нарочито у Москви и многим другим местима, ред је готово повраћен. Приступило се сазиву Государствене Думе, која ће имати да одлучи о новој државној управи у Русији.

Пустошни рат у Манџурији, имао је свога одјека у Европи. Немачка, користећи се руским недаћама, покушала је да поквари споразум између Енглеске и Француске односно Марока. Цар Виљем, — који сам управља и спољном политиком и војском Немачке, — бахнуо је у Тангер, пред немачком колонијом држао један од познатих његових говора, у коме је отворено претио Француској ако Мароко буде сматрала као земљу која долази у сферу њених интереса и не буде признала начело „отворених врата“. Конфликат који је отуда изашао умало те се није изметнуо у нови француско-пруски рат, а можда и у Европски рат. Француски Министар Иностраних Дела, Делкасе, одступа и долази Рувије. После дугих преговора у којима је Француска показала и такта и попустљивости а Немачка бруталност и бескрупулозност, конфликат се завршује конференцијом у шпанској вароши Алгезирасу, где ће се расправити спор којем су

дали повода и позната пренагљеност цара немачкога и интриге мароканскога султана и његових доглавника. — У току прошле године Немачка је систематски радила на организацији своје и трговачке марине. Социјалисти узимају све више маха у Рајхстагу.

Француска је решила коначно црквено питање одвајањем цркве од државе. Ово питање је потресло из основа многе, вековне установе, довело је до раздора у у војсци и до растројства међу чиновништвом, и до пада Комбова. Јака антимилитарна струја сузбијена је, рок служби у војсци смањен је, и са пасијом се припрема избор новога председника.

Криза, која је у аустро-угарској монархији од неколико година на овамо стална, у прошлој години је била акутна. Чеси траже за себе што шира политичка права. Погађања око тога у аустријскоме парламенту обарају Кербера и доводе поново барона Гауча. Обећавајући изборну реформу у смислу демократскоме, Гауч би добио већину и успео би створити најзад парламентарну владу да се није јавила криза на другој страни. Коалирана опозиција у Угарскоме Сабору, тражећи да се за командујући језик у војсци у Угарској призна маџарски језик, изазвала ју је. Краљ угарски није хтео да прихвати то и распусти Сабор у јануару месецу. Нови избори извршени под владом Тисином, даду коалираној опозицији већину. Од тога доба јавља се оштар сукоб уставни, између Круне и Сабора. Саборске седнице одложене су три пута, а барон Фејервари, који је, мимо парламента, образовео министарство, није успео да измири завађене. Опозиција се легално и пасивно одупире свему ономе што долази од непарламентарне владе. И с једне и с друге стране почињеве су до сад многе противуставне радње. Како било да било, у прошлој години ова криза није устала против општег изборнога права гласања, чим га је садањи угарски министар Кристофи, предложио. Устала је зато што би се у Сабору, са новим изборним системом број досадањих посланика

Маџара преполовио и био замењен посланицима немаџарских народности. — Могућно је да је ова криза сметала Аустрији да активније поведе своју балканску политику.

Сукоб између Шведске и Норвешке, изазван многим мерама од стране Шведске, довео је до потпунога расцепа између ове две државе. Норвешка, одлуком своје Скупштине, прогласила је у прошлој години „да Оскар III престаје бити и краљ Норвешке“, а плебисцитом Норвежани су изабрали себи за краља једнога кнежевића из познатог расадника владалаца, Данске, и он је као Хакон VII ступио већ на престо норвешки. Сукоб је између Круне и Скупштине решен, дакле, мирним путем, што је колико срећа толико и реткост.

Јаки раднички штрајкови и тежња нижих друштвених слојева да избију на површину доводе у Италији до промена Министарства, која ни у 1905 години не успевају да створе себи у Парламентима компактну већину. — Спољна политика тежи за одвајањем од тројнога савеза и приближавању Ватикану, Француској и Енглеској. Италија се више него икад занима судбином балканских народа а нарочито Албаније.

Енглеска је 1905 године имала под владом конзервативаца врло велике успехе у спољној политици. Руска поморска снага и утицај у Азији сломијени су, Јапан, савезник Енглеске, исцрпен за дуг низ година. Тибет је за сада слободан, а Индији за дуг низ година не прети погибија од Руса. Против Немачке, чија сухоземна војска и поморска снага постају све више погибни за Енглеску, влада Балфурова је склопила споразум са Француском о свима спорним питањима у Африци и у Средиземноме Мору. Споразум, као што пре рекосмо, имао је да доведе до рата, уништи немачку флоту и ослаби Француску. У Маћедонскоме питању Енглеска узима прву улогу; у прошлој години излази она као једина Сила европска која зна шта хоће и шта треба Хришћанима у Турској. — Истинити успеси у спољној политици, нису сметали ништа

да влада унпониста одступи с Управе и да дођу либерали са Кампел-Банерманом на челу. Рат у Трансвалу с оном панамом у министарствима војном и марине, закони који су давали нарочите повластице великим индустријалцима, финансијерима, власницима рудника у јужној Африци и цркви, питања о реорганизацији суvоземне војске, колебање Балфурово у питању о систему заштитне или слободне размене учинили су те су конзервативци после десетогодишње управе Енглеском, одступили. Са променом владе промениће се унутарња политика, али спољна се неће мењати.

И Шпанија у 1905 години подлеже тежњи за ширим уставним слободама, као и друге државе у Европи. Покрет против свештенства, борба о надмоћност грађанске хијерархије над војничком, изазвали су неколико министарских криза. Па, и садање либерално Моретово министарство, због војничкога питања није стабилно. Шпанија се у спољној политици опредељивала више Француској и Енглеској, него ли Немачкој чији је цар хтео Алфонсу XIII дати какву немачку кнегињицу за жену.

Белгија је имала неприлика због рђаве администрације у Конгу, због питања о реорганизацији војске и због питања о политичким правима Белгијанаца. Напреднији елементи најзад ће освојити.

У 1905 години опажа се у Далмацији јачи покрет за народно-политичка права, и за зближење Срба са Хрватима. Споразум српских и хрватских странака у Задру, утврђује раније донесену одлуку на Ријеци, у којој је изнесен заједнички политички програм свих српских и хрватских странака у Хрватској, Славонији, Далмацији и Војводини. Тенденција је да се одвоје од Беча, а Хрвати и Срби, као један народ, што тешње зближе. Многи општински избори извршени споразумно и утврђују то.

Црна Гора је постала у току прошле године уставна држава, добила је Народну Скупштину и многе законе, чији су значај и вредност у примени још непознати. —

У спољним односима Црна Гора је одржавала са свима државама добре односе.

Херцеговина и Босна добили су црквено-школски статут којим православни Срби добијају извесна права и основе за даље захтеве који се могу тицати политичких права. Међу Србима омладинцима у Босни и Херцеговини јавља се покрет против овога статута са још неодређеним напреднијим политичким програмом. Влада босанска чини покушај за решење аграрнога питања на тај начин што се место досадањега начина прикупљања десетка употребљава паушаловање, т.ј. оцењивање вредности десетка према прикупљеноме десетку за последњих десет година. Овај покушај доводи до заоштрености између Срба православних и музломана.

Демократске идеје почеле су захватати шире слојеве народа у Хрватској и Славонији. Угарска криза и заоштреност између владара и угарске парламентарне опозиције, изазива питање у Хрватској хоће ли се као за последњих двадесет година с Аустријом или са Пештом. Питање је готово решено у корист Мађара.

Прошлогодишњи избори у Угарској за Сабор нашли су Србе, Румуне и Словаке у заједници. Погибао од Берзевицијева предлога за измене у школским законима коме би била сврха помађаривање народности зближила их је. Неслога међу Србима у Војводини чини да само један Србин бива изабран за Саборског посланика. Слога у овоме питању између Румуна и Срба не смета да румунска митрополија подиже. без права, парницу противу карловачке Патријаршије и тражи половину имања српских манастира који се налазе на територији круне Св. Стевана. Ово последње питање изазвало је сукоб о надлежности хрватских и угарских судова о овоме спору.

Зајам и наоружање српске војске савршенијим ватренијим оружјем изазвали су пад радикалне владе и довели до нових потпуно слободних избора, и они су дали већину радикалној демократији која још није решила та важна питања и ако је још од маја месеца на

управи. — Спољна политика обе владе изводи се у духу радикалнога програма. Настојава се живо за споразумни рад Србије, Бугарске и Црне Горе. Зближење са Бугарском обележено је поштанско-телеграфском конвенцијом и уговором о царинскоме савезу између Србије и Бугарске, који је изазвао истинито незадовољство у Аустрији а одобравање и у Србији и у Бугарској. Овај уговор обећава много неприлика Србији у овој години.

Краљевина Румунија је у току 1905 године имала промену владе, — консервативце су заменили либерали. Оба кабинета старају се подједнако да што боље наоружају румунску војску и у томе их много помаже Карло I. — Оба кабинета имају у спољној политици исти програм: Експанзивна политика у Маћедонији и Ердељу. Због те политике долазило је до дипломатских сукоба са Турском, дошло је до прекида дипломатских односа са Грчком и до јаких изгреда међу Румунима у Ердељу, које је морала мађарска војска умиривати. Румунија је остала држава у коју имају вере и остале државе; у њеноме спору са Грчком све су државе биле на страни Румуније.

Делимичне министарске кризе у Бугарској нису довеле до промене система владавине, који носи обележје личнога режима. Стамболовисте подржавају чврсто тај режим с помоћу једне јаке и дисциплиноване већине у Народноме Собрању, које је примило у току 1905 године још један велики зајам за оружање и спрему војске, грађење стратегијског железника Радомир-Ћустендил и прекобалканске пруге Тревна-Боруштица, велику набавку вагона, повећање кнежеве цивилне листе, трговачке уговоре и многе политичке конзервативне законе. — Бугарска је с поља, и ако је то мало парадоксно, тежила зближењу са Србијом и споразуму са Турском.

Побуне и немири у Турској у 1905 години узимају веће размере. У Малој Азији побуњеници освајају читаве вароши и једва их Турци могу повратити. Сукоби са Сједињеним Државама, с Румунијом, Италијом, Фран-

циском, Персијом стварају само веће заплете унутра. У вилајетима битољскоме и солунскоме, у правој Маћедонији дакле, и поред повећане европске жандармерије нереди се настављају. Једно од средстава за пацифицирање, финансијску контролу, Турска прима за те вилајете тек после једне озбиљне демонстрације европских оклопњача. Докле се Европа стара да мирним путем поврати ред у тим вилајетима, дотле се у Софији представници унутарње и спољне револуционе организације мире и спремају за нов устанак „који ће обележити прво истребљивањем свега онога што је српско и грчко у Маћедонији". У Косовском вилајету, а нарочито у санџацима приштевскоме, пећкоме и призренскоме, наставља се систематско истребљивање Срба од стране Арбанаса, а уз припомоћ власти. У тим санџацима влада стална анархија, буне Арбанаса избијају сваки час и редовна турска војска с муком повраћа ред. Овим бунама има много узрока у агитацијама са стране, које немају готово никакве свезе с емигрантима арбанаским у Лондону, Бриселу, Паризу и Букурешту и са разним претендентима на арбанаски престо.

Грчка се унутра старала да се финансијски опорави и војнички реорганизира, што се двасст година чини без успеха; на управу долазе и слазе час теотокисти час делијанисти, често без озбиљнога повода. Убијство највећег грчког демагога Делијаниса, довело је опет Теотокиса на владу. — Брига ове две партијске групе у спољним питањима била је да реше критско питање, питање о самосталној румунској цркви у Турској и питање о заштити грчкога елемента и грчких присталица у вилајетима битољскоме и солунскоме. Ниједно од ових питања није повољно свршено. Крит је остао и даље што је, односи између Грчке и Румуније гори су него икад, а сурова радња грчких чета по поменутим вилајетима изазвала је велико нерасположење и осуду и на Балкану и у Европи,

Иностранн.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Edouard Driault, La Question d' Orient depuis ses origines jusqu' a nos jours. — Préface de M. G. Monod, membre de l' Institut. Troisième édition, revue. Prix 7 francs. Paris Félix Alcan, éditeur 1905, 8°, XV, 407.

Прошло је више од пола века откако је руски цар Никола I, у поверљивом разговору са енглеским послаником Сејмуром, рекао за Турску: „Ми држимо на рукама веома *болесна човека;* била би велика несрећа кад би тај човек изненада умро, пре но што би било све за погреб спремљено“. Од тада је израз „болестан човек“ постао веома омиљен у дипломатском и новинарском речнику. Турска је збиља болесна, не од данас или од јуче, него од векова. То је болест расе која са угашеним фанатизмом изумире, не могући се прилагодити ни измирити са измењеним животним приликама. Својом болешћу, Турска је збиља досадила: и својим лекарима, европској дипломатији, која је и поред најбоље воље није могла реформовати ни освежити, и народима Балканског Полуострва, на чијој се постељи испружила па нити живи нити мре.

Хоће ли Турско царство само издахнути, или ће од европских сила бити живо сахрањено, за нас је поготову све једно. Али зато никако не можемо бити равнодушни према томе како ће се поделити наслеђе тога мртваца, које је он у данима своје силе и моћи већим делом од нас преотео. Другим речима, ми не смемо никад заборавити да су Турци тек после Маричке битке и погибије краља Вукашина и деспота Угљеша ушли у Македонију и постали њени господари. Слично томе било је и са Старом Србијом после Косовске катастрофе и

10

погибије кнеза Лазара и Обилића са српске, а цар Мурата са турске стране.

Покренувши то питање о наслеђу Турске, велике силе не могаху га решити искључиво у своју корист услед узајамне зависти и суревњивости. Тако је питање о наслеђу Турске или решење Источног питања тек у XIX веку ударило правилним путем. На развалинама трошног царства Османовог ускрснуше мале државе потлачених балканских народа: Србија с Црном Гором, Грчка, и најзад Бугарска. То беху и остају једини и прави наследници Турске на Балкану. На жалост правилно решење тога питања од Берлинског Конгреса 1878 г. поново је ударило странпутицом. У наследнике Турске Берлински је Конгрес, противно сваком праву, уврстио и две велике силе европске. Једна од њих, Аустро-Угарска, заузела је Босну и Херцеговину, а друга, Енглеска, притиснула је Кипар.

Природно је, и то не би требало нарочито ни истицати, да нас Србе и остале балканске народе решење Источног Питања мора много више интересовати него ли друге европске народе. Јер док силни и моћни овога света гледају у решењу тока питања нова завојевања политичка и користи економне, дотле је за нас неправично решење тога питања очигледна опасност за будући живот и државни опстанак. Све ово само собом казује од коликог је значаја по нас и наше интересе литература о Источном Питању, која, тим што нас о том питању обавештава, полагано припрема и пут за његово решење.

Литература о Источном Питању сваким даном захвата све веће размере. У колико је Турска богатија кризама и унутарњим потресима, у толико се у Европи све више расправља: шта ће бити на послетку с њом и који ће бити њени наследници. Ну при свем том што литература о Источном Питању, у смислу како се то питање обично схвата, има за собом скоро читав век, опет се није на чисто ни са основним појмовима: шта је то Источно Питање и откад оно почиње? Разни писци

разнолико на то питање гледају и одговарају. Обично се узима да су то питање створили Турци својим преласком у Европу и великим завојевањима, а нарочито освојењем Цариграда. Тако схваћено, Источно Питање ограничава се на однос турскога царства са хришћанским државама у Европи. Али поред овог ужег схватањи које превлађује у обичном говору и писању, Источно Питање се схвата, и то са много више разлога, и у ширем смислу.

„Изучавати прошлост Источног Питања — пише Сен М. Жирарден — значи изучавати какви су били односи између Истока и Запада у разним вековима; каква је била борба што се заподела између два света; како су они покушавали један другог да освоје и потчине; како су један другог одбијали и ограничавали; како су се те границе временом помицале у напред или у назад; како су између ова два дела света природа и историја поставиле посредно становништво, коме је намењено да слаби ударе и да издржава прелазе; како мир између Истока и Запада зависи од судбине и стања овог посредног становништва. То ја зовем историјом Источног Питања. Ако би имао да означим почетак овога питања, то би била година 1299 с појавом султана Османа"[1] Према оваком схватању историје Источног Питања Жирарден проширује и позорницу његову. „Довољно је само бацити поглед на карту, па да се види да има један део Азије и Европе, а ја бих рекао још и један део Африке, који су географски везани један за други. Ова Европа полуазијска и ова Азија полу-европска јесу природне позорнице Источног Питања. Ту су поникли и развили се народи којима је суђено да служе као веза између два света: Грци, Словени и Јермени, народи окретни и умешни чија је независност и срећа потребна за мир европски."[2]

[1] Les origines de la Question d' Orient (Revue des deux Monde, mai-juin, 1864).

[2] Controverse sur la Question d' Orient (Revue des deux Monde, novembre, 1860).

Још у ширем смислу него ли и Жирарден схвата Источно Питање учени професор версајског лицеја Е. Дрио у своме опсежном дѣлу. Управо рећи, он то питање схвата у најширем смислу речи, то јест као историју односа између целокупног Хришћанства и Мухамеданства. По њему, историја Источног Питања не почиње с појавом Турака, већ с појавом Арабљана као првог народа мухамеданског. С тога он и почиње излагање од VII века, од појаве царства арабљанског, које се у VII и VIII веку простирало у три дела света, од Инда па до западног басена Средоземног Мора. За Арабљанима дошле су друге мусломанске навале, које су ухватиле корена у предњој Азији и Европи. Ту су Турци Селџуци, Монголи, и најзад Турци Османлије, чија су освојења у XV и XVI веку Европу страховито застрашила. Више од четири века Турци су свемоћно господарили Источном Азијом и западном Европом, од Персијског Залива до Дунава и Јадранскога Мора. Ну при свем том, њихова влада није ухватила корена у освојеним земљама, нарочито не у Европи. Учење коранско, разликујући увек победиоце од побеђених, господаре и рају, није никако допуштало стапање између мусломанских Турака и хришћанске раје. Отуда је сасвим природно, што је турско царство стало опадати чим је почео слабити верски фанатизам, Султани харем претпостављати биткама, а јаничари почеше више волети да дижу буне и збацују султане но да шире веру пророкову. Та обртна тачка у турској историји пада у другу половину XVII века. Ако би се у овоме желело што више одређености, могло би се рећи да опадање турског царства почиње од 1683 године, то јест од пораза који су Турци претрпели под Бечом од пољског краља Собјеског, спасиоца Аустрије и Хабсбурга. „Повлачење Ислама у Европи и Азији, с једне и друге стране Босфора и Дарданела — вели писац — створило је Источно Питање. Историја овога питања, то је управо историја напретка суседних монархија на штету Мусломана“. Источно Питање

у данашњем смислу покренула је Русија својим победама над Турском у другој половини XVIII века. Победоносне војне царице Катарине на Балканском Полуострву и на мору узбунише њене завидљиве суседе, Јосифа II и Фридриха Великог. Питање о политичкој равнотежи дође на дневни ред. Ова суревњивост између великих сила спасла је Турску, али су се заинтересоване силе споразумеле на рачун несрећне Пољске!

Огорчена борба између хришћана и мухамеданаца поред политичког обележја носи на себи, разуме се, и верско. На триумфе полумесеца над крстом под Мухамедом II и Солиманом Величанственим сада се одговара триумфима крста над полумесецом, како у Европи тако и у Азији и Африци. „То је — вели Дрио — гигантска крсташка војна према којој оне из Средњег Века изгледају као дечије играчке.“ У тој великој крсташкој војни, како каже Моно, хришћани су показали свугде успеха. Енглеска је уништила мусломанске државе у Индији и довела у питање независност Авганистана, Русија је постала господар северне обале Црног Мора, освојила сав Туркестан, прешла Кавказ, освојила део Јерменије и проширила се на рачун Персије, којој је силом натурила своје пријатељство. Француска је створила, од Конга па до границе Туниса, велико афричко царство са вером исламском. Државе Балканског Полуострва, Црна Гора, Србија, Грчка, Румунија и Бугарска, нешто ратом а нешто дипломатцијом, дошле су до своје независности. Нису остале без дѣла ни тобожње заштитнице Турске, Аустрија је приграбила Босну и Херцеговину, а Енглеска, поред раније отргнутог Египта, узе и Кипар. На тај начин Аустрија, потиснута Пруском, постаје све више дунавском државом са очитом тежњом за излаз на Бело Море.“

Ну сем политичког и верског обележја, Источно Питање узима све више, нарочито у данашње време, и економни карактер. Ово је постало, како каже Дрио, једна врста борбе за опстанак, која доводи у сукоб чак

и сродне народе. Прокопавањем суецке превлаке васпостављен је велики трговачки пут између Европе и Азије, пут који везује 350 милиона Европљана са 250 милиона Индијанаца и 400 милиона Кинеза; тим путем, који везује Велики Океан са Атлантским, иду сви трговачки производи који су нам посведневно потребни. На том путу Енглеска заузима најважније тачке како у Средоземном и Црвеном мору, тако и у Индијском Океану. Француска опет заузима северну и јужну обалу западне половине Средоземнога Мора; она има у Леванту својих интереса са јаким традицијама, а на Крајњем Истоку новијих интереса које такође жели да очува. Русија не пристаје да остане затворена у степама и леденим просторијама на северу, и њој су такође потребни излази на слободно море, па било да је то Средоземно Море, Индијски или Велики Океан. Ну не само овим народима него и свима осталима у Европи потребно је једно место на овом великом трговачком путу. Ово тим пре што изгледа да ће се они народи који буду удаљени од овога пута морати одрећи велике улоге у економном раду блиске будућности. После овога сасвим је јасно, што велике силе за последњу четврт века свом снагом раде на томе да потисну законите наследнике турског царства у Европи, како би саме што више добиле. Ту је, из новијег времена, мирцштегски споразум између Русије и Аустрије, који нас по тајанствености својој подсећа на кобни рајхштатски споразум, којим је судбина Босне и Херцеговине била у напред решена. Ту је реформни рад и најновији успех, финансијска контрола великих сила, што све више завршује деобом сфера међу заинтересованим и себичним великим силама. Турска је већ одавно немоћна да ма што предузме те да спречи своју пропаст, а народи Балканског Полуострва: Срби, Грци и Бугари, тако су исто несложни и неповерљиви једни према другима као и у време турске најезде. У томе и лежи сва трагичност овога питања.

Своју опсежну студију о *Источном Питању* поделио је Дрио у три дела.

У првом делу говори о *пореклу* тога питања (стр. 1—104); у другом делу реч је о *реформама и комадању Турске* (стр. 104—241); у трећем делу писац претреса *садашња питања* (стр. 241—377). Остатак расправе испуњује *закључак* пишчев. За онога ко жели да се што боље упозна са овим питањем, добро је поменути да сваки одељак има по неколико глава, а при свршетку сваке главе писац је навео литературу по којој је израђен.

Особито је добра страна овога дела што је писац у њему пропратио историју Источног Питања до наших дана, до свршетка 1904. Оставимо за сад на страну оно што писац говори о руским и енглеским успесима у Азији, енглеским и француским успесима у Африци; оставимо и питање јерменско и критско, па се зауставимо на ономе што нас највише занима, на питању македонском. Говорећи о Македонији писац говори о свима балканским народима и њиховим претензијама, он говори непристрасно и о Грцима, Србима, Бугарима и Куцовласима. По њему Грци имају најмање изгледа на успех у Македонији, нарочито после пораза у рату с Турском 1897. Боље од Грка стоје Срби, а још боље Бугари чија је пропаганда много старија од српске. Интересантно је да писац сматра да јё наш рад у Македонији олакшан тиме што нисмо „шизматици“ као Бугари, те нас као с тога и Русија потпомаже. На жалост, искуство показује да су Бугари, и ако „шизматици“, до сад увек боље пролазили. Вредна је пажње пишчева тврдња да Русија неће допустити стварање Велике Бугарске, која би јој, нарочито ако би узела Цариград, спречила силазак на југ. Строжији суд од писца даје о народима Балканског Полуострва у своме предговору Г. Моно. Навешћемо шта каже о Бугарима и Србима. „Од свију народа на Балкану Бугари су данас најратобორнији. Они најбрже напредују, њихова је влада врло агилна и стална. Они су већ господари једног дела Тракије и полажу право на целу Македонију. Ну овај

сељачки народ, без трговине и индустрије, још је сиромашан. Он не може ни мислити на војничка предузећа, те се с тога задовољава да претећи нападом, који увек на време задржи, изнуди од султана што више концесија..." „Што се тиче Македоније, бугарским амбицијама није толико опасна Србија, која изгледа мало способна да васпостави Велику Србију о којој сања, колико им је опасна Аустрија коју окупација Босне упућује на Солун." Ову опасност од Аустрије која, потиснута Немачком, тежи да се дочепа долине Вардара и ушћа његовог, истиче јако и писац. Нама је особито мило прибележити што Е. Дрио у своме знаменитом делу устаје против те тежње хабсбуршке монархије. „Аустрији — вели писац — није потребан Вардар, као што јој не треба ни Доњи Дунав ни Галац. Јер би по истом праву Русија требала да тражи Данциг и Цариград, а Француска Антверпен. Аустрија има Фијуму и Трст и целу обалу далматинску. То су прави излази за њену трговинску експанзивност." Најзад писац узима у расматрање и ту могућност да Аустрија оствари своје намере и изађе на Архипелаг, па налази да би се она у том случају, појачавајући све више словенски елеменат, морала преобразити у државу словенску, у једну Славију која не би хтела да је и даље воде немачки Хабсбурзи. На супрот тежњама Аустрије, писац истиче отпор који би јој могла дати заједница југо-словенских народа, на чему се у последње време нешто живље ради.

Пошто је Македонија данас главни чвор у решењу Источног Питања у Европи, то се око решења Македонског Питања не могу да сложе ни велике силе па ни мале државе на Балкану. С тога писац оправдано каже да се на питање: чија ће бити Македонија?, не може одговорити без праве пророчанске моћи, јер битни карактер Источног Питања и лежи баш у неизвесности његовог решења. Претресајући разне случајеве којим би ударило решење Македонског Питања, писац се напослетку зауставља на идеји о аутономији Македоније:

Македонија Македонцима. И ако признаје да је та мисао о аутономији сумњивог порекла, јер су је истакли македонски бугараши, опет је писац њоме у неколико одушевљен. „Слободна Македонија, захваљујући своме положају, постала би можда центар будуће федерације на Балкану.“ Најзад писац утврђује да европска политика на Балкану све више иде на руку аутономној Македонији. Први кораци у томе су већ учињени стављањем турске жандармерије у Македонији под заповедништво европских официра, а ових дана Европа је демонстрацијом против Турске израдила себи и право финансиске контроле у Македонији.

После свега онога што је о садржини овог дела поменуто, и после мисли које су по њему овде изнесене, ова се ретка књига сама собом препоручује.

Мих. Ј. Ђорђевић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Из књижевности“. — У издању београдске издавачке књижаре Геце Кона изашла је збирка књижевних чланака нашег уредника Г. Павла Поповића: „Из српске књижевности“. (8°, 206, цена 2 динара.) У овој књизи су ови радови: „Проучавање српске књижевности, његови правци и методи“, „Марин Држић и Молиер“, „Српске народне приповетке и њихове збирке“, „Јоаким Вујић у Србији“, „Дум Иван Стојановић“ и „Чедомиљ Мијатовић као путописац“. Сви ови књижевни чланци изашли су раније у „Српском Књижевном Гласнику“, сем „Марина Држића и Молиера“, који се прво појавио у „Наставнику“ за 1904. Чланци су штампани онакви какви су прво изашли, са известним стилистичким и језичким изменама. Само, „Марина Држића и Молиера“ писац је попунио резултатима својих, накнадних испитивања, а чланак „Српске народне приповетке и њихове збирке“ проширен је и допуњен је, тако да је постао општа критика свију збирки српских народних приповедака.

Л.

„Књиге и друго у старим српским записима“. — Наш сарадник Г. Др. Станоје Станојевић оштампао је из 233, 234 и 235 књиге „Летописа Матице Српске“ своје занимљиве и поучне белешке о књигама у старим српским записима. Из три књиге старих српских записа и натписа, које је у издању Српске Краљевске Академије издао Г. Љубомир Стојановић, Г. Станојевић је прикупио све што се важније и интересантније казало о књигама, читању, писцима, начину и условима писања, о изводима, преводима, повезивању, продаји књига, о првим српским књижарама, о садржајима записа, описима знаменитих и природних догађаја, о свима оним многобројним ситним податцима, растуреним у неколико хиљада сачуваних записа, који су од особенога значаја за познавање српске књижевне културе и општега културнога живота. Л.

Срет. Динић, Јеци и Одјеци. Песме, 1904—1905 г. Ниш. Нова Трговачка Штампарија М. Карића, 1905 год. Цена 1 динар. Стр. 109 у 8°.

Једна књига неозбиљна, рђава и без икакве вредности, у којој су сви стихови као ови:

Протужила српска шљива Пожега
У септембру, кад је пуно свачега.
Сузе рони, пушта смолу посебну
Гране своје суши једну — по једну;
Уз то тужна позива све зечеве:
Љуштите ме животиње свечеве.

А.

Голуб, календар за 1906 годину, штампан у Цариграду. — Седамнаест је година како овај календар излази, а који је намењен нарочито Србима у границама отоманске империје. Због многих сметњи које турска цензура чини свакој књизи која улази у Турску, — па и српској, — израде овога календара до сада се обраћала велика пажња; „Голуб“ је сматран као нека српска читанка за све Србе у отоманској царевини. Ове године је израђен брижљиво. У „Голубу“ је скупљена добра, здрава и лако разумљива лектира, која је потребна за свакога, и младога и старога човека, који жели да о што мање невоље прође кроз живот. Србима, којима недостаје и издржљивости, истрајности на пословима, и вредноће, и предузимљивости, и умерености у свему, и штедљивости, итд., овај календар ће добро доћи. Да је

овогодишњи „Голуб“ имао јаче српско обележје, због оног српскога света коме је у првоме реду и намењен, он би био и најбољи српски календар за 1906 годину.
J.

Прештампавања из „Српског Књижевног Гласника“. — У неколико својих ранијих бројева уредништво „Prosvjete“ прештампавало је поједине ствари из „Српског Књижевног Гласника“, с малим и безначајним стилистичким изменама, чувајући се добро да каже из ког их је листа узело. У овој краткој белешци, ми се задржавамо само на последњем броју „Prosvjete“ од 1 јануара 1906. У том је броју, у рубрици „književnost i umetnost“, с неким незнатним изменама прештампан цео приказ Г. Тих. Р. Ђорђевића на књигу Др. С. Гинтера „Ziele, Riechtpunkte und Methoden der Modernen Völkerkunde“ у „Српском Књижевном Гласнику“ од 16 октобра 1905 бр. 114, стр. 267; из исте свеске прештампане су: белешке о „Неколиким прилозима литерарној прошлости дубровачкој“, што их је Г. Н. Н. Ђивановић објавио у подлиску „Crvene Hrvatske“, и белешка о историјама словеначке књижевности; најзад, у белешци „Страхил хајдук“ после једног увода, из „Позоришног прегледа“ у „Српском Књижевном Гласнику“ од 16 новембра 1905, св. 114, стр. 768, из чланка „Југословенско вече“, извађена је и прештампана оцена о том комаду нашег сарадника Г. П. Тодорова. — „Цариградски Гласник“ је донео један део путописа Г. С. Зорића, који је излазио у „Српском Књижевном Гласнику“. Име пишчево је наведено, али не и лист где је излазао путопис. „Бранково Коло“ се држало коректно, прештампав чланак Г. Павла Поповића „Стање данашње српске књижевности“.
А.

Početak Gajevih novina. — Г. Др. Ђуро Шурмин, професор на загребачком универзитету, последњих година је са много труда и резултата радио на историји илирскога покрета. Две свеске његовог „Hrvatskoga preporoda“ (1903 и 1904), изучавање Илирства до 1843 године, рађене су према оригиналним и нештампаним документима, на поузданијем и научнијем темељу но што је исти посао радио Платон Кулаковски. У 162 књизи „Rada“ Југословенске академије знаности штампао је Г. Шурмин један важан „прилог културној повјести Хрватске“ под насловом „Početak Gajevih novina“. Када је

Људевит Гај покретао своје знамените илирске новине имао је великих тешкоћа док је од разних власти бирократске и апсолутистичке Метернихове Аустрије добио потребну дозволу. Г. Шурмин је у оставини Гајевој, која се налази у свеучилишној библиотеци у Загребу, нашао све преписе и оригинале молба и одлука слатих и издаваних том приликом. Код свих тих објављених података истиче се јака воља и истрајност Гајева, и из њих се види како се у Бечу на Илиризам није тако не само благонаклоно но и поверљиво гледало као што су тврдили мађарски историци и као што се код нас веровало око 1840 године. У једној молби Краљу, Гај помиње како је Србима допуштено да ћирилицом издају свој лист, и да то исто треба дати и Хрватима. (У чланку „Из Гајевих времена“, у „Vjestniku kr. zem. arkiva“ за 1904, Г. Шурмин је донео прилог о односима Илира према вери и према Србима.) Изучавања Г. Шурмина биће од користи и нашим историцима књижевности и идеја: српско-романтично-национални покрет не може се разумети, ако се не доведе у везу са истоветним и истовременим покретима код осталих аустријских Словена, нарочито код оних који су нам и по положају и по крви најближи. У осталом, у нашој историји књижевности постоји једна осетна празнина, а то је један нарочит рад о односима Срба према илирском покрету. И Кулаковски и Г. Шурмин о томе су само узгред писали. С.

Dr. Grbavčić, **Pjesme**. 1895—1905. Dubrovnik. 1905. Vlastita naknada. Brzotiskom dubrovačke hrvatske tiskare. — Једна малена збирка песама покрајинског песника без имена, која не показује никакву ни дубину ни разноврсност осећања, нити какву већу вештину да се та осећања, и каквих и колико да их има, у лепој и песничкој форми кажу. Стил је у овој књижици усиљен, натегнут, на силу „појетски“ [„идеала мојих цвет“, „срца плам“, „мјесец јој кроз оканца чар вилинског краде стаса“, „како блиста дробно цв'јеће ђурђево на сјају росе јутарње“, „облика вилинског тјела“]. Слик је врло често на силу тражен, није нов ни леп (грчевно-таково), или га и нема никако, и то онде где га мора бити и где се не сме изоставити (пример: Šveljina pjesma). А.

Бугарска Збирка, у последњем броју, доноси критику Г. В. Јорданова на драмски епилог Г. П. Тодорова

„Страхил Страшни Хајдук“, и кратак извод из чланка Г. П. Поповића „Стање данашње српске књижевности“.

Неколико француских публикација о источноме питању. — За данас бележимо само неколико француских публикација о источноме питању, које су угледале света последњих година, а које су прошле и неопажене у нашој штампи, остављајући да се на свакој од њих задржимо дуже у идућим свескама. Ево њихових натписа:

Louis Vié. Des principales applications du droit d'intervention des puissances européennes dans les affaires des Balkans depuis le traité de Berlin de 1878. jusqu' à nos jours. Toulouse, impr. Lagarde, 1900

St. Tchomacoff. De la souveraineté en général et des restrictions conventionnelles qu 'elle comporte. Etude spéciale de la condition juridique de la Bosnie et de l'Herzégovine et de l' île de Chypre. Paris, impr. L. Boyer 1901.

C. B. Goblesco. La question d' Orient et son caractère économique. Paris. Plon. 1904.

Michel S. Kebedgy. La question macédonienne. Bruxelles, 1904.

Charles Porcher. Essai d' étude du droit d' intervention en Turquie appliqué au problème balkanique. Clermont-Ferraud, impr. moderne, 1904. П. С. П.

Двадесетпетогодишњица Неофита Рилског. — 4 јануара ове године навршило се двадесет и пет година од смрти Неофита Рилског, заслужног бугарског учитеља, педагога и књижевника, првог радника на бугарском просветном препорођају.

Неофит Рилски (Никола Петров) родио се 1793 године, у селу Бањи, у Разлошком. Прво се учио у родном селу, а затим су га (1806) дали једном живописцу икона, да изучава живопис. 1808 игуман Рилскога манастира позове његовог учитеља да ради живопис у цркви; с њим пође и Неофит, који се ту покалуђери. Из манастира га пошљу у Мелник, где је остао четири године, и изучио грчки језик и књижевност. Вративши се у манастир, био је учитељ манастирске браће. Због својих „слова“ и проповеди прочује се као даровит говорник, и буде позван за учитеља у Самоков, где је остао од 1828 до 1832 године, а затим се опет врати у манастир. 1835 године буде препоручен од трновског митрополита Ила-

риона бугарском родољубу Априлову, који је желео да у Габрову отвори школу али није имао коме да повери управу и уређење. Пошто је ради усавршавања провео неко време у Букурешту, вратио се Неофит у Габрово, отворио школу, и убрзо прикупио око себе све даровитије младиће из околних вароши и села. Та школа била је први расадник за бугарско образовање, и од те године почеле су се свуда по Бугарској отварати такве школе, и народна је просвета коракнула напред.

У Габрову је Неофит Рилски остао до маја месеца 1837 године. За то време, поред свога учитељског рада, написао је прву бугарску граматику (која је штампана у Крагујевцу), у чијем предговору позива своје сународнике да уче бугарски, да се просвећују, да прво отварају школе па после цркве и манастире. Ту је он први превео Јеванђеље на прост бугарски језик. Превод је штампан у Смирни 1840 године, али је патриаршиски Синод уништио то издање (доцније је изишло друго, које је распрострто у 30.000 примерака). У Габрову је написао и „Живот Ивана Рилског“, бугарског свеца), заједно са његовом нарочитом службом.

Он се онда већ на далеко био прочуо, и међу многим писмима у којима га позивају да иде да уреди нове школе по разним местима, налази се и писмо ондашњег српског дипломатског агента у Букурешту, Михаила Германа, писано почетком маја 1836 године, којим га, по писменом налогу српскога кнеза, позива у Србију за шабачког епископа; али се Рилски није одазвао.

Затим је био прост учитељ у разним местима (Казанлуку, Копривштици, Старој Загори), где је прикупљао младиће, учио их на њиховом материнском језику, отварао школе и уређивао их, састављао уџбенике и руководства. Из Старе Загоре опет је био позиван за пловдивског владику, али се он и овде одрекао тога достојанства, волећи више да остане прост „даскал“, изложен интригама и гоњењу ондашњих „чорбација“. Кад су га Грци одатле отерали, и затворили школу, вратио се опет у манастир. Ту је дошао на мисао да састави „Речник бугарског језика“. У пролеће 1848 године позове га патриаршија за учитеља словенског језика у богословској школи на острву Халци, где је отишао и остао до 1852 године.

Од тада почиње његов озбиљан књижевни рад, који није прекидао до саме смрти. Као учитељ на Халци са-

ставио је „Словенску Хрестоматију“, опсежну књигу с речником, и наставио рад на Речнику, који је био почео да излази у „Бугарским књижицама“ у Цариграду. Али га Грци опет почеше гонити, те се отуда поврати у Рилски манастир, где је наставио рад на Речнику, који је морао прекинути за четири године (1860—1864), умољен да прими управу манастира за то време. Рилски је издао само један део, и мада је била одређена и државна помоћ за штампање целог Речника, он је био телесно ослабио и није више могао да ради са потребном енергијом, те је Речник остао неиздат. Рилски је умро 4 јануара 1881 године.

Од њега су још остале, поред споменутих, и друге књиге (Буквар, Краснопис, Катихизис, Црквени типик, Аритметика), и неколико пригодних песама. (По чланку Ц. Калчева у Бугарској Збирци, XIII, св. I).

М. Ив.

Стопедесетогодишњица рођења Антона Линхарта. — Почетци словеначке драмске књижевности и позоришне уметности у нераздвојној су вези са именом Антона Линхарта. Кад се, пре више од сто година, у главном граду Крањске није могла чути словеначка песма, кад су словеначким језиком говорили само сељаци, тада се у једном интимном кругу интелигентних љубитеља словеначког језика, који су истински радили на културном ослобођењу свог туђинством притиснутог народа, уз барона Жигу Цоиса пл. Еделштајнског, Јеротеја Копитара, В. Водника и друге, појављује и Антон Линхарт као први словеначки драмски писац. Рођен 11 децембра 1756 године у Радовљици, А. Линхарт је свршио лицеј у Љубљани, и решио се, затим, да ступи у језуитски ред, но не учини то, него се, 1776, закалуђери у манастиру Затичини. Две године доцније отишао је у Беч, бавио се тамо рударским, трговачким и финансијским студијама, после чега је добио за практиканта код кнеза бискупа у Љубљани. На препоруку барона Цоиса добио је, доцније, службу у окружном начелству у Љубљани, и у државној служби је, тако, начинио прилично добру каријеру. Бавећи се с почетка писањем немачких стихова, А. Линхарт је, по жељи свога протектора барона Цоиса, једног од најважнијих међу културним радницима у словеначком народу у то време, написао шаљив позоришни комад „Жупанова Мицика“, који

је први пут представљан 28 дацембра 1789 године, и у коме су, при представљању, главне улоге играли неки пријатељи барона Цоиса, Линхартова жена, и сам Линхарт, који је био шаптач. Овај комад, први на словеначком језику, публици се јако допао, и идуће године Линхарт, је морао дати још један, али то је већ била прерада Бомаршеове „Фигарове Женидбе“. Несрећа је хтела да је најјачи покретач тог стварања народне словеначке уметности, барон Цоис, у то време јако оболео, и пао у болесничку постељу, из које се није дизао двадесет и две године, све до своје смрти (1819 године), те је тако срећно започет рад прекинут. Антон Линхарт се од тада већином бавио историјским проучавањима својих крајева, затим практичном политиком која му је доносила и почасти. Умро је 14 јула 1795. Словенци су, прошлога месеца, прославили успомену на стопедесетогодишњицу од његова рођења. Ив.

Нове књиге: *О српском правништву*. Правни часопис — Адвокатско Удружење — Државни испит од Д-ра Милутина К. Нешића. Београд. Штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије. 1905, 8° 32. — Josip Kosor, Crni Glasovi. Cijena 2 krune. Naklada piščeva. Zagreb, 1905. Kjigotiskara braće Kralj, стр. 153 у 8°. — Милутин Јовановић, *Касарнске фотографије*. 1904—1905. Београд, штампарија Чеде Стефановића преко од „Руског Цара“, 1905. Стр. 70 у 8°. — A. Aškerc, Mučeniki slike iz naše protireformacije napisal — V Ljubljani, 1906. Založil L. Schewenther. Natisnil A. Slatnar v Komniku. Стр. III—VII, 167 у 8°. — Камила Фламариона, *Незнани свет и психички проблеми* Превод с француског. Београд, електрична штампарија С. Хоровица, 1905. Цена 1 динар (1 круна). Стр. I—IV, 172 у 8°. — Књига за народ. *Прва помоћ* у несрећним случајевима. Dr. Доб. Гер. Поповић. Свилајнац, Прва Ресавска Штампарија „Манасија“ М. Д. Костић, 1905. Стр. I—II, 87 у 8°. — Иван Мештровић, Егзорте у недељне и празничне дане преко школске године. За ученике средњих школа саставио протопрезвитер—професор катихета.

Власник, Др. Војислав Вељковић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 3. — 1 фебруар, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(3.)

V.

Док је, недјељом по подне, газда Јован спавао код куће, дотле је Никола морао куњати у магази и подмиривати муштерије, ако би се, случајно, који јавио. Други су момци у то доба кретали се кроз махале и ашиковали са дјевојкама; један по један пролазили су му испред магазе и поздрављали га, а он нити их је гледао нити отпоздрављао. Лактовима се одупро о кољена, а шакама подупро главу и климатао се лијено час на једну час на другу страну, као жбун јоргована под навалом вјетра. Није се чак ни онда пренуо, кад нечији сватови прођоше чаршијом, макар што су све дућанџије поврвиле на чаршију, а све жене и дјевојке истрчале на врата и прозоре, да ухвате који лимун или шећерлему, што су их весели сватови, уз велику грају, нештедимице бацали на све стране. Ко зна кад би он и подигао главу, да му се, изненада, нечија рука не спусти на тјеме и, полако али снажно, повуче га за косу.

— Ко је? — тргну се Никола и поплашено погледа око себе. — Ко ме дира?

— Ја сам, ја! Не бој се! — смјешкајући се одговори му Ато Кујунџић и спусти се на шилту поред њега. — Шта си се препао?... Мислио си да је отац... је ли?

— Ја нијесам мислио ништа, — лијено одговори Никола, зијевајући. — Ја... онако ..

Ато га обмота руком око појаса и привуче себи.

— Видио сам, да нема газде Јована у магази, па сам сврнуо да те нешто запитам... Ама је крупна ствар, — нагласи затим, — и, молим те, да ми рекнеш чисту истину.

— Ја фала Богу, не знам лагати, — мирно одговори Никола, зијевајући и опет. — Мало говорим, али што рекнем истина је.

— С тога баш тебе и питам, јер у тебе што је на срцу, то је и на језику, — брзо дочека Ато. — Тебе и питам, јер... знаш... није ситна ствар и много ми је стало до истине.

— Па шта је? — запита Никола, а по лицу му се могло познати да га ни мало не интересује та Атина крупница. — Није, зар, нико мртав?...

Ато скиде капу, спусти је на кољено, па поче отирати зној са чела.

— Је ли истина да је Саво Варага испросио вашу Милку? — запита.

— Мени се чини да није. — хладно одговори Никола, — а у такве ствари мене и не питају... То ће најбоље знати отац.

— Ама о томе се пуно прича, — дочека Ато живље. — Баба Станија прва је то изнијела, па сад говоре и други. Жене, чим се састану, сад одмах о том говор воде, па неке фале и младу и младожењу, а друге куде. Тричетири питале су и мене и почеле ми се подругивати. Право да ти речем, јуче нијесам могао ни ручати ни спавати ради тога.

Никола га погледа.

— А што ти не би спавао због тога? — запита.

— Па... право да ти речем, и мени је Милка запела за око, — узвикну Ато ватрено, и скочи. — Твоја тетка Анђелија хвалила ми је одавно и одавно сам на њу мислио, али... — Ато погледа да их ко не слуша, па стаде

пред Николу. — Прије некако нијесам имао прилике да се с њоме састанем и да видим бегенише ли и она мене?..

— А оклен то сад знаш? — запита Никола, таруђи очи и као отимајући се да поново не задријема.

— Ономадне сам се прикрао и дигао један цвијет, што га је она испустила из руке... Није ми ништа рекла, али ме погледала и... један поглед може више да каже него хиљаду ријечи... мени се учинило да јој је било драго што сам јој се јавио.

— А што јој не би било драго? — отегну Никола. — Нијеси ти рђав момак.

— Није, није! Не мислим ја тако, — осијече Ато. Њојзи је било драго што сам јој се баш ја јавио... Познао сам ја то... И баш сам мислио да опет одем њојзи, да је видим, да се разговорим и... пуче тај глас...

Никола се поче протезати.

— Па нека пуца, — рече. — Може бити и истина!

— Шта?... Може бити?... И ти мислиш?

— Ја не мислим ништа, — опет ће Никола мирно, — ама што не би могло бити истина?... Свашта на свијету може бити...

— А ти ништа о томе не знаш?

— Не знам.

— А, кад би било, сигурно би знао?

— Можебит' да би и знао.

— Сигурно би знао, — дочека Ато слободније, — јер би ти макар ко казао. Казала би ти и Милка, јер си јој ти драг... То је, ја мним, баба Станија измислила и пустила глас, не би ли лакше сазнала: шта ви мислите о томе и би ли Милка пошла за Саву?.. Она је то измислила!..

— Ко зна!

— Јес', она је! А ја се не бојим што баба Станија говори, само нек не буде истина. Ја се опет смијем примакнути Милки... Видиш овај цвијет, — викну Ато одушевљеније и потегну цвијет из њедара, — био је у њезиној руци и ја га носим на срцу... Моје је срце овом

цвијету казало све... како куца и чезне за њом... Цвијет овај зна што нико не зна.

Па пољуби цвијет и пружи га Николи.

— Не замјери што ћу те замолити, а подај јој тај цвијет, — рече. — Нека га и она метне крај срца, па ће јој казати све... И поздрави је и реци јој да вазда мислим на њу... Ако се Сави није обећала, онда... онда ће бит' моја и ја ћу је просити...

— Ама ко ће то све запамтит' што ти говориш? — одговори Никола мрштећи се и немарно спуштајући цвијет поред себе, на шилту. — И нисам ја пошта да носим цвјетове... Боље је, подај јој ти, и ти јој сам реци...

Ато га ухвати за руку и чврсто, пријатељски стиште је.

— Не могу ја још... не могу, — рече. — Кад јој ти рекнеш и кад ти одговори, онда ћу ја даље свршавати. Ти си јој брат, ти још можеш дати, а да нико и не види. А ти си добар, ти ћеш ми то учинити... бићеш кашње и мој брат, а не само њезин...

И не сачекавши Николина одговора, изађе из магазе.

— Хм! Чудан ти ли је! — прогунђа Никола за њим, зачуђено гледајући у свео, жућкаст цвијет и пажљиво га умотавајући у јаглук. — А опет... врсан је младић... добар... кршан... и Милка овђе не може наћи бољега...

У вече, чим му је Милка ушегља у собу и, по обичају, почела га запиткивати и заговарати, он се осмјехну на њу и заврти главом.

— Ех, да знаш шта ја знам, — рече, — сад би ме три пут пољубила.

Милка рашири руке, полети, обгрли га и пољуби у оба образа.

— Шта је? — запита улагивајући се. — Кажи ми!

— Имам нешто лијепо за тебе, — одговори Никола, сакривајући јаглук са цвијетом за леђа. — Лијепо нешто!

— За ме?

— Jā... И послало ти кршно момче?

— Које?

— Ато Кујунџић.

Милка га опет обгрли.

— Шта је?... Кажи ми!... Шта је? — поче га молити брзо, непрекидано, све га јаче стежући. — Кажи... Шта је?...

— Ето цвијет, — одговори Никола и баци јој цвијет пред ноге. — Цвијет што си га ти испустила, а он дигао и носио у њедрима.

Милка се зачуди.

— Па шта ће ми то? — запита отегнуто. — То?

— Не знам ни ја, — одговори Никола мирно. — Он је кршан момак, ама чудно говори, — не би ни ђаво запамтио све што ми је казао... Ни махнит, ни паметан!.. Каже, како му је срце нешто казало томе цвијету и, ако цвијет метнеш у њедра, да ће и он теби нешто казати... Сад дај га разуми!... Шта може цвијет говорити?...

— А ништа ти друго није казао? — запита Милка брзо. — Ништа друго?

— Казао је да си му драга и да мисли о теби, — настави Никола развлачећи. — Хоће и да се састаје с тобом и да будеш његова.. Пуно је говорио, али ја слабо памтим... А, душе ми, не можеш виђенијег момка пожељети, — додаде хитрије и уозбиљи се.

Милка омириса увели цвијет и, слегнувши раменима, спусти га поред себе на сандук.

— Ама треба и ти њему коју да рекнеш, — опет ће Никола, милујући је. — Казао је да одговориш.

— Шта?

— Хоће ли доћи да се састанете?

Милка поруменн и обори очи.

— Нека дође, — прошапта некако постиђено. — Што не би дошао?

— Тако и ваља, — дочека Никола веселије. — Нека он, брате, дође и нек ти каже што има казати, а ја вам ту више не требам... Зар није тако?

— Тако је, — одобри Милка.

Никола је загрли и пољуби у чело.

— А ни оцу неће бити криво, — рече. — Ти си му драга, неће ти сметати... Ато је добар...

И, загрљени, дуго су сједили и до касно у ноћ, говорили су о Ати.

VI.

Пошто је пустила у свијет глас да је Милка испрошена, баба Станија поче наговарати Саву Варагу, како би је, преко ујне Анике, одиста и запросио.

— Сад, кад читав свијет о томе говори, сигурно те неће одбити, — надовеза баба тепајући, — јер ни њима к'о ни другијем не може бити драго ако се губи глас ђевојачки... А ујна Аника воли тебе и њу ћеш лахко наговорити да пође и заузме се за те...

Како би боље угладила ствар, баба Станија и сама пође Јовановој кући, на *бумбарећ*, бива да му честита што је био тако сретан да нађе „најкршнијега, најмућнијега и најбољега зета у читавој земљи“... Знала је, отприлике, да је газда Јован најрасположенији и најразговорнији иза ручка, прије него заспе, пошто попије коју чашу вина, и да је тад најлакше с њиме бенетати. С тога и удеси да се, одмах иза подне, нађе око газда Јованових врата, и правећи унапријед ведро и насмијано лице, закуца алком на њима.

— Сретно, сретно домаћине, — зацака гавранским гласом, одмах са авлије, чим јој се врата отворише, и хитно затетура према соби. — Сретно, честито, у велики добри час да ти буде!... То-ти желе сви твоји пријатељи, па ти и ја желим...

— А шта ми честиташ, Станија бôна? — издера се газда Јован, који је, пијуцкајући иза ручка, још више викао, па, не хтијући се руковати, одгурну бабину руку. — Какво ми је то честитање у невријеме?

— Ех... од кога ти кријеш?... — отегну баба Станија и зажмири према њему. — Мислиш ли, да баба не зна шта ти треба честитати?

Јован искапи чашу вина, а другу понуди баби.

— Ја, душе ми, ништа не знам, — рече. — Нит' ми је Божић, ни Крсно Име; нит' сам што купио, ни прод'о... Шта ми се има честитати?

— У твоје здравље, — рече баба приносећи чашу устима — и у здравље брзих сватова.

— Сватова? — узвикну газда Јован и, од чуда, опружи обје ноге према баби, да умало није оборио и боцу и чаше. — Чијих сватова, бо̂на Станија?

— Па свак говори да је Милка испрошена за Саву Варагу, — дочека баба пријекорно, отирући уста убрусцем. — Свак то говори, а ти кријеш од мене... Па ко се не би радов'о и ко не би честит'о кад си такога момка наш'о, момка к'о златну јабуку.

Газда Јован погледа у бабу, погледа у таваницу изнад себе, погледа и у крсну икону и прекрсти се.

— Ђаволе, ђаволе, убио те Бог! — прогунђа мрштећи се. — Станија бо̂на, ђаво те однио, шпрдаш ли се са мном?... Можебит' да за то зна сав свијет, а ја не знам ништа... Мене нико није ни питао... Да нијеси ти што обећавала? — грмну окрећући се жени. — Да се није што радило иза мојих леђа?

— Нијесам, живе ми очи у глави, — дочека поплашена Стака и, да потврди заклетву, поклони се према икони. — Како би ја обећавала?...

— Да није Милка? — узвикну газда Јован бјешње, а вилице му почеше да мељу попут млинова, као и увијек кад би се наљутио. — Да није... Алка опет зазвекета на вратима и прекиде питање газда Јованово. Сирота Госпава уграби ову прилику да шмигне из собе, да се сакрије од страшног погледа газда Јованова, и, као без душе, потрча да отвори врата. А кад је канат отшкринула, ујна Аника помоли се иза њега и прође мимо њу.

— Је ли Јован унутра? — запита узгред.

— У соби је, — одговори Госпава шапатом, бојећи се да је ни зидови не чују. — Ама је љутит...

— Ништа не смета што је он љутит, — одговори Аника гласно. — Ко је год љутит, ја ћу га развеселити,

— викну ступајући у собу. — Ја долазим и добре гласе доносим... Требаће сви да ме дарујете!...

Газда Јован погледа је мрко и не одговори ријечи. Љутит што су му прекинули говор, он је само чекао да Аника сједне, па да се још више развиче. Да би се осоколио, попио је двије чаше више, не хотећи, за инад, бабу Станију и по други пут понудити.

— Шта је? Шта ме гледаш попријеко? — окоси се на њ Аника, показујући му свих својих десет прста. Нијесам дошла да ти кућу поробим, ни да кога убијам... Шта ти је?...

— Ништа, ништа, — одговори Јован мекше, изненађен оваквим нападајем. — Гледам те к'о и друге...

— Гледаш ме крвнички, — опет ће Аника и потајно намигну на бабу Станију, а баба на њу. — Ја сам дошла послом твојим, а не својим, па, да си прави чојек, дочек'о би ме раширених рука, а не тако... касапски...

— Дѐ, дѐ, дѐ! Шути и попи чашу вина! — прекиде је газда Јован, точећи вино. — Какав је пос'о?...

Аника сједе поред њега и опет намигну на Станију.

— Свијет збори да је Саво Варага испросио Милку, — рече.

— Опет то! — викну Јован, стискајући шаке, као да би да се бије с киме. — Опет!..

— Ама ја знам да то још није истина, — дочека Аника јаче. — Саво Варага воли Милку, ама је није просио... Данас је послао мене, да је ја испросим... Ти си јој отац и каз'о ми је да запитам тебе: дајеш ли је или не дајеш?..

И Јован и Стака погледаше се зачуђено. Јован обори главу и замишљено поче гладити бркове; Стака спусти руке на појас и као да поче, према икони, шапутати нечујне молитве.

— А ја сам чула да је готов пос'о, — упаде баба Станија и, користећи се Јовановом забуном, сама себи наточи чашу вина и испи је. — Мислила сам да је свршено... Ко би још онаког момка одбио! Ко му не би дао ђевојке!...

— Па неће га ни они одбити, — осијече Аника жестоко, гурајући газду Јована у раме. — Нијесу људи да га одбију... Само што он прије није просио, па му је нису ни дали... Данас проси, данас ће му и дати...

— Кршан је момак! — прошапта Стака као за се, бојажљиво гледајући Јована. — Ја му не знам махане.

Газда Јован подиже главу и испрси се мало.

— Зови ми Милку, — рече заповједнички. — Нека она дође!

Стака, као са страхом неким, измичући се на леђа, изађе из собе и, непрестано нешто шапћући, оде да зовне Милку. Газда Јован замишљено ходаше, не гледајући ни Станију ни Анику, које су се, чудноватим знацима, међусобно разговарале.

— А што ће ти Милка? — усуди се запитати баба Станија, благим, тихим гласом. — Ти си отац и ти је можеш дати за кога хоћеш... Она је дијете... Ко би њу пит'о?

— Дијете се и не пита, — осијече Аника оштро. — Што отац рекне, то ће бити.

Кад Милка уљезе, обје ућуташе. Она, и не погледавши их, лагано приступи оцу и обави му руку око врата.

— Што си ме звао, бабо? — запита.

Газда Јован накашља се, испрси се још мало старајући се да изгледа што строжији.

— Проси те Саво Варага и, ево, хоћемо да те дамо за њега, — рече. — Зар није лијепо?

Милка му спусти главу на прси и, мазно, поче га чупкати за брк.

— Ако сам ти тешка, ти ме баци и у воду, бабо, — рече. — Отац си, па све можеш...

— Нећу ја у воду... ни ништа ја нећу, — одговори газда Јован, сакривајући поглед и као бранећи се, — него ти реци...

— Ја нећу Саву! — осијече Милка пркосно, оштрим погледом пресијецајући и Станију и Анику. — Није он за ме!...

— А шта ти хоћеш боље? — уплете се баба Станија и поче вртити главом. — Онаки момак не јавља се сваки дан...

— Она га неће, па га нећу ни ја, — пресијече је газда Јован, заклањајући Милку собом, као да неко хоће да му је отме. — Ја сам овђе домаћин и не требају ми тутори... Ја је не дам!

И, окренувши свима леђа, пољуби Милку у чело и изађе из собе.

— Ружан ће ти поћи глас, шћерце, — рече баба Станија, устајући и усиљено уздишући. — Свијет чуо да си испрошена, а сад ће чути да нијеси... То је ружно за те...

— Ружно, — прошапта и Стака очајно ломећи прсте. — А момак није ружан!..

— Не бој се, мајко, имаћу ја и бољих прилика, — дочека Милка весело, поигравајући по соби и тапшући рукама. — Саво ми неће бити пошљедњи просилац...

— Знам и ја да ћеш имати, — дочека ујна Анка покуњено. — Имаћеш, чим си тако лијепа!... Ама и Саво је добар...

Баба Станија, која бијаше пошла, застаде на вратима и окрену се.

— Ја му ни сад нећу рећи да се не нада, — додаде. — Можете се ви још и предомислити..

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

(2)

II.

Послије немирне и непријатне ноћи, испрекидане сновима без смисла, кад се је прво јутро, неодморан и неиспаван, пробудио у својој кући, он се престрашио од равнодушности коју је осјећао у себи. Лијено и лагано подизаше очи, погледавао неколико пута по соби, зауставио поглед на једном мјесту гдје је био обијен зид, спустио га на прозор који је гледао у ведар дан, пун модрине и свјетла, увјерио се да се налазио у својој кући, понављао ту ријеч, наглашавао је, и ништа се у њему није макло, заиграло, потресло. Успомене на пријатније дане биле су утекле некуд у даљину и тамо изгледале мале и незнатне, а садашњост му се чинила плитка. И замало му не утече један презрив осмијак. Он се ипак суздржа.

Он је страховао од тога првог јутра; бојао се будалаштина, суза. Јуче му се те дјетињарије врзле по глави, био је слаб да надјача самог себе; у једном часу осјетио је очи пуне суза. Јуче није смио да се тога стиди, бојао се да не увриједи, не понизи нешто, — што је то било, није знао — да ли себе или оне који су умрли.

Читав дан се дрмао колима, слушао причања разговорног кочијаша, који је више волио да прича него да ошине мале и мршаве коње који су споро одмицали, бранећи се дугачким реповима од мува. И Гавре Ђаковић стрпљиво силажаше с кола кад су коњи ишли уза страну, примао поздраве од сељака, склањао се колима која су јурила низ брдо, узвитлавајући густу прашину; немарно поново сједао, пролазећи варошице, пуне ду-

ћана, дјечурлије и пандура. Заустављао се по осамљеним брдским крчмама пред којима закрчивала цесту високо натоварена кола са робом, сандуцима и бурадима; сијено и трава прострта испред коња који одмахују главама са натакнутим зобницама, док им се кокоши, пилићи и врапци врзу испод ногу; у крчми грајали кириjаши, пијући ракију. Он је чекао док се назобе коњи, пио рђаво пиво и био изубијан причањем крчмара и крчмарица.

И опет каскали коњи тврдом, збијеном, каменитом цестом, пролазили расута села, дохватили се брда, друм лагано обавијао гору и очајно дугачке биле драге; пењали се уз влажне и пријатне шуме, са дрвећем што показује своје дебеле, снажне, чворновите жиле које се испреплетале, обавијајући грчевито камење поред којега се забадају у земљу. Он је удисао свјежи ваздух полумрачних шума, губио се погледом у крошњама које су улазиле једна у другу и приближавале дебела, остарјела, храпава стабла. И као да још види кад је, између старог, крупног дрвећа уз које ново и вижљаво стабље дјетињски трепеће младим лишћем, угледао испод себе, доље у котлини, између бијелог стијења у које удара сунце, — живу, свјежу, зелену пругу Уне. Он зна како му је поглед вратоломно слетио низ брдо, изударан о дрвеће које смета, упијао се жељно у воду која је весело одсијевала, губила се и помаљала, а он је непрестано чекао и тражио погледом, као да има нешто да јој каже.

Касније га ухвати сан. Кад стадоше коњи пред кућом, тргао се и нашао ноћ око себе, са мјесецом који се помаља, још му табао у глави кас коња и звецкала сјецкајући звека бронза, још непрестано као да одскачу точкови од камења, уз труцкање кола и пуцкетање бича. И спусти се с кола, осјећајући слој прашине који се био нахватао и налијепио по њему.

И у једном тренутку застријепио је од нечега. Дуго му је требало од Загреба до куће, дуго, али он

би био вољно да пут још траје, да се још вози негдје далеко у ноћи, да замишља, и нехотице, своју кућу освијетљену, пуну нестрпљивости и ишчекивања, из које вјечито извирује мати коју варају уши, која од сваког шума, чује зврјање кола и топот коња, — кућу које се не тиче спољашњи свијет, гдје све само њега чека, гдје се мјесец дана мисли и говори о његовом доласку, спрема за њега, постоји за њега.

Синоћ он стајаше ту, неодлучан, преплашен, не вјерујући својим очима да је то његова кућа; грање је тако празно шумило, тако је био туп шум ријеке, а из куће је било нешто ледено, самртничко; она стајаше ту усамљена, непомична, укочена; изнад ње се издизао јаблан, висок и црн, и бацао преко куће своју тешку, преломљену сјенку. И кад су му донијели кључ и кад је са шкрипом јекнула стара, зарђала и дуго недирана брава, он је осјетио зиму гдје му се прелијева по цијелом тијелу. Прешао је уским ходником, држећи у руци мали, позелењели, бакрени свијећњак са накривљеном свијећом која је капала, и отворио нагло врата од своје собе. Гушио га је рђав ваздух, соба је била неизвјетрена и одавно неотварана. Он је пришао прозору, отворио га и стајао тако, не скидајући капута, неко вријеме, са затвореним очима.

И кад је затворио прозор и лагано се окренуо, сио и налактио се о сто, док је комадић свијеће изгарао у великим и немирним пламеновима, он луташе очима по ниској соби у којој су све ствари биле на истом мјесту, како их је он оставио: и кревет од старе ораховине, покривен грубом шареницом, тканом код куће; и мала гвоздена пећ са излизаним стријелцем; растурене фотографије по зидовима и нејасне у тами; и патриотске слике и једна незграпна икона са зарђалим кандилом испред ње, које није било одавно припаљивано; са таванице спао креч и црнило се дрво.

Њега је тиштала тјескоба у овој полумрачној и укоченој соби. Осјећао се задах старине, гробља; све

је подсјећало да овдје више нема живота већ да је био, па умро; и то осјећање живота који је ишчезнуо и гдје га није одавно било, плаши и ужасава. Зидови су били тако хладни, тако нетопли, тако дуго незагријавани ничијим дахом; покућство је било непомично, као урасло у испуцани, црни, издерани под, немицано тако дуго времена и запрашено; таванице се пружале изнад главе црне и чудновате; завјесе на прозорима остарјеле, неразмицане одавно ничијом руком. Накривљене слике тако су висиле да је изгледало да могу сваки час да се срозају низа зид. Све пуно прашине и мрака, тмуро, укочено и замрзло. Како му је срце ударало, с колико бола зарио је главу у јастук, тражећи мало топлине у својим успоменама да њима мало разгали, загрије, оживи ову туробну, ледену, мртвачку кућу.

И навикао се касније, као што се човјек на све навикава. Послије му је годио онај студени дах што је провејавао кроз замрлу кућу. И он у њој замираше полако. Кадгод се пробуде мисли, јуре, дигну се као облак прашине ваљан вјетром, и опет спласњавају, смирују се, гасе се, под овим ваздухом који не трпи живота. Неугодно га је дирао глас живота који долази с поља, узбуњује, потреса, уноси немир и буди сјене. Он воли те полумрачне собе са спуштеним завјесама, гдје само одјекују, празно и поплашено, његови кораци. Он се кадгод боји да корача гласније да не узнемири некога што спава који може сваки час да се пробуди. Њега дира и вријеђа у мозгу кад зашкрипе, под његовом тежином, старе даске на поду; кад помакне са лупом столицу, кад обори коју запрашену књигу, он сав застрепи. Он је утекао и сакрио се од живота и грчевито се ухватио за ову кућу; он се боји да га он не нађе са својим помамним, пламеним вјетром који улази у душе, диже их, креће их, буни их, са надама, жељама, амбицијама и свим оним немиром што заталасава и гони напријед; он страхује од вјетра који пролази дрско и из-

видничкп кроз собе, да му не однесе тај замрли живот, да не донесе свјежине, кретања, струјања, буре, међу ове занпјемиле зидове.

Неки дан, једном неспретном кретњом, оборио је случајно једну малу слику. Он се преко воље и љутито сагнуо — зар га и ти људи. објешени на зидове и затворени у оквире, почеше да сметају — и загледао се у њу. Није ју распознао у први мах. Пришао је прозору, застртом грубом завјесом са плавим пругама. И погледа поново. То је био његов брат Милан, слика одраслог, голобрадог дјечака, с укруђеним, пуним, дјетињим лицем; са безазленим, озбиљним очима, у кадетској униформи; то је био он на кога није тако дуго мислио, кога није препознао; како смрт одрађа.

И кроз кућу као да одјекну братов звонки глас, као да се разлијеже његов весели смијех, као да завекета његова сабља коју је он пасао са тако много уживања, као да се помоли његово ведро, насмијано лице, са благим, добрим погледом; вазда избријан, дотјеран, намјештен, утегнут; са намазаном, пажљиво раздијељеном косом, са високом крагном која засијеца у образ — сушта противност брату који је био немаран, доста неукусно одјевен; често пута необријан и зарастао у браду која је још више замрачивала његово лице.

То је била материна жеља да њезин мезимац буде официр; она је у својој простодушности, сјећајући се неких породичних традиција, поштовала и обожавала униформу као знак правог господства. Милан је зато имао тако много воље, а за остале ствари није показивао особитог дара; брат није имао разлога да се противи и пустио му да ради што хоће. Али Гавре Ђаковић није много марио за те утегнуте мундире с високим оковратницима и сјајним пуцима, ни за сабље што звецкају и одскачу од земље. Милан је то осјећао, не бунећи се никад против оштрих, братовљевих ријечи што су падале чешће, и поштовао и волио у њему брата који је старији и паметнији.

Сјећа се, једног дана Милан је био заборавио да говори њему, и причао је весело, с много вјетрењасте, лакомислене немарности, о свему, о лумповању, игранкама и женама; изнио пред његове очи један живот који је за Гавру Ђаковића био сасвим туђ и бесмислен: са својим сјајним салама, пуним разголићених дама; кафешантанима са својим бијесним сатирањем живота и новца; женским будоарима, пуним парфема и страсти. И Милан се заборављао, причао весело, ударао пуном руком по столу који се дрмао, и по сабљи која се звекетљиво тресла. А он га је само гледао, заваљен у наслоњачу, гледао у његово лице, пуно весеља и обијесне радости за авантурама и уживањима, и све му се то чинило тако празно и пусто. Миланове очи сјале и лутале по тавиницама и кад се наједном њихове очи сретоше, њему се језик заплете, причање поста сметено и збуњено и нагло се заврши, готово прекиде. Он ућута и гледаше преда се. Видјело се да му је било неугодно што је то све причао брату.

— Игранке, трке, кафешантани, жене, — рече Гавре Ђаковић, заустављајући се иза сваке ријечи, као да изазива њихову слику. — И зар само то сачињава твој живот? упита.

Милан га прекиде, бојећи се да он не настави своја питања,

— Немој, рече и пружи руку, као да моли или као да се брани. — Немој да ме кориш. Ја знам што ти хоћеш да кажеш. Опрости што сам ти говорио о стварима које не волиш. Заборавио сам. Опрости.

И погледа га благим погледом који моли.

Гавре Ђаковић ћуташе. Он хтједе још нешто да му каже, тражећи само у себи блаже ријечи.

— Видиш, говораше Милан, ја те разумијем. Али ја нисам рођен за други живот. Ја бих био несрећан кад бих радио друкчије. А зашто онда тражити несрећу? Ја волим трку за уживањима, мене опија брзина којом јурим. Ја се држим само површине. Ја сумњам да је

живот у својој дубини тако сладак. Па нашто онда тражити горчине? Ја тражим задовољства.

Гавре Ђаковић осјећаше његово напрезање док је ово казао. И њему би жао што га је корио. Нека свако живи оним животом у коме налази задовољства.

И он се присили на један осмијак и удари га руком по рамену.

— Ко зна, рече, можда имаш право.

Али Милан сјеђаше с празним очима и лицем без израза. И читав дан остао је тако замишљен и нерасположен.

Гаври Ђаковићу је било криво што га је озловољио. И у вече он се присиљаваше да буде весео и разговоран, преко свога обичаја. Напосљетку се Милан одобровољи, нађе своје старо расположење, увесељавајући матер својом шалом и разговором и она га је гутала својим добрим и милим погледом. И поново звонила соба од његова гласа, поново се разлијегао његов весео и звучан смијех кроз читаву кућу, са топлом и дјетињском добродушношћу.

Тада су се посљедњи пут видјели.

Кад је у Загребу једног зимског јутра, још сав дрјемован и у кревету, отварао једно писмо из Угарске, на коме је видио братов рукопис, он није ни слутио што ће у њему да прочита. Писмо дуго, згужвано, на оцијепљеном комаду артије; немирно писано, са неједнаким и кривим редовима и пуно грјешака; испрекидано, са збуњеним, поплашеним, потискиваним мислима које се гурале под перо; са пуно мрља од мастила и са много испревлачених и брижљиво замазаних редова и ријечи под којима се скривала сувишност срамоте његова положаја и свега што је требало да остане скривено. Занесен једном махнитом женом, везан дуговима, узнемимириван вјеровницима који су пријетили да ће изнијети цијелу ствар на јавност и пред суд, ужасавајући се од срамоте и понижења, борећи се са питањем части, мислећи са ужасом на затвор и послије тога на безнадан

живот у изгледу; из страховања да се сам не кори безутјешно и не каје горко кроз цио свој живот, и из жеље да сачува остатак имања од кога је он и сувише потрошио, своме брату, он је био наумио да сврши са животом. Праштао се са братом, молио га да утјеши јадну матер, нека му опросте, забораве на ово очајно дјело, јер, завршавало се озбиљно и тужно његово писмо, боље је и глупо умријети него глупо живјети.

Гавре Ђаковић ни сам није знао како се обукао, стрчао без доручка низ степенице, јурио станици, шетао немиран и узрујан, погледајући на сат који је милио'и, најзад, попео се у воз који је тако споро одмицао.

И кад је сио у саонице, како је резала зима, како је шибао вјетар, сух и хладан, по простору што се смрзао. Небо је било залеђено и сиво. Свуда наоколо непрегледан дубок снијег из кога се издиже поред друма, оголићено дрвеће, 'прозирне шуме и планине у снијегу и облацима. А вјетар снаша намете и засипа сњежном прашином у лице. Кола и путници ријетки; тек што, покадгод, јато гавранова зацрни снијег, једини живот што се јавља. — Њихове саонице полако узлазе уз брдо и муњевито смијећу низа страну. Окупани у знoју коњи упадају дубоко у снијег и мучно се извлаче из њега. Он гледаше пред собом кочијаша, свега замотаног у биљце, са рупцем преко ушију, са бијелим вуненим рукавицама као чарапе, како преко воље држи узде по којима се хвата снијег, и не диже бич на коње. Гавре Ђаковић се сав увукао у шубу, само му, покаткад, провири нос и око да види гдје је. И тако читав дан. Горе му је било кад почивају, кад се згрије и изиђе опет на зиму, и наставе вожњу преко мразних и пустих поља, преко замрачених брда у којима извире бура. Смрзнуто и ледено звекћу и одскачу бронзе на коњима и губе се у овој бијелој, безживотној тишини. А дан тамни и губи се, мећава обузима мах, бура се разбија о кланце и хучи у њима. Они застају, губе пут, усред каквог таласастог брдског пољица, скученог и стегнутог изблиза

планинама.. Стају, силазе с кола, кочијаш таре сијеном задахтале коње, док бура хоће да стрга с рамена и да однесе шубу; они траже пут, подупиру заједно својим плећима саонице и извлаче их на цесту, скривену наметима. Заједнички натежу боцу рума; коњи се једва вуку кроз мрак засипан снијегом; од часа до часа лијено се затресу бронзе и њихова звека смрзава се у пустој тишини.

Они морадоше ноћити у првој усамљеној кући на коју се намјерише, гдје их прими један мршав, распас сељак. Посиједаше око огњишта, чекајући да се разгори ватра, уз лојану свијећу, задјевену у чашу са кукурузом, док се из неког мрачног кута не појави једна трудна жена, обучена на брзу руку, која им свари каву. Пили су полако рум који је Гавре Ђаковић имао уза се, и ракију која се нашла у кући, док је један бос старац, поред ватре од сирових дрва која се димила и дим гризао за очи, причао нешто болешљивим гласом, очевидно се тужио на времена, што нико није слушао. И задријемали су сједећи око ватре; у другом ћошку се мицале двије-трије овце и цијелу ноћ јечало једно болесно дијете. Гавре Ђаковић бијаше немиран и презаше често, док остали сјеђаху и климаху обореним главама; њега је престравила ова несвјесна, мирна, тиха биједа која се осјећала у овој кући, биједа пред којом су сви сагибали вратове, послушно и покорно, без помисли да имају право да се буне.

А у јутро кад је кретао, при праштању са сељаком пред вратима, он му гурну у шаку нешто новца, док се сељак снебивао да га прими. И кад већ пођоше саонице, он још видје њега гдје стоји пред кућом, држећи новац у пруженој руци, борећи се и бирајући између сиротиње и поноса. Сиротиња је била јача.

Мати га није чула кад, пред подне, стадоше његова кола пред кућом. Само што се помоли једна уплакана баба, нека његова рођака, повезана црним рупцем,

и поздрави га. Он сиђе с кола, вукући предугачку шубу по снијегу и уђе у ходник, с отвореним вратима са оба краја, кроз који свираше вјетар са цесте у авлију. И уђе у собу, без куцања. Соба је била незагријана, хладна, неспремљена. На столу недодирнуто јело и пиће — јело извађено на тањир и остављено — можда још од синоћ. У ћошку, поред хладне пећи, на малој, троногој столичици, сједила његова мати, заогрнута и сва у црнини. Кад је ушао, она се није ни макла, није отворила уста, већ дигла само очи и погледала га једним чудним погледом. Само се чуо њезин болан, брз дах у ком се осјећао јаук. Колико је било несреће и студени, — оне студени која не долази с поља, већ из душе, и која је још страшнија и леденија, — у тој хладној, неуређеној соби, у тој жени, згуреној у куту, која ћути, која се не миче, с погледом који више ништа не схваћа; за коју је с њезиним сином умро читав живот изван ње, која је пригрлила врелу и крваву успомену у своје груди, створила у себи слику свога сина, оживила га са хиљаду успомена, заборављених ријечи, милошта; завила га својом љубављу, осјећајући једном страшном боли његову рану, преживљујући стотину пута његову смрт, умирући заједно с њим тешком и мучном смрћу, очајавајући што није јача од ње и што се то десило тако далеко, тако далеко. Страхота препераженьа била је исписана на њезином пожутјелом и потамњелом лицу у које се боре дубље и гушће урезале; очи изгориле од ватре и изгубиле сјај; ко зна колико времена сједи она тако непомична и нијема, не осјећајући свој живот, већ само несрећу у себи, запрепашћена и сатрта једна мати.

Он је примакао једну столицу и сио поред ње, ћутећи. И туга материна прелазила је и на њега. Он се застидио себе кад се љутио на зиму; на саможивост једног ситног човјека који не воли да се узнемирује у невријеме; да оставља топлу собу, кавану, своје друштво с којим пријатно, уз бермет, проводи зимске вечери у једној угодној, малој гостионици у Гајевој улици.

Застидио се кад је видио ту жену која је препатила сву грозоту смрти синовљеве; Милан јо умро једном, мучио се само једном, а она ће да се непрестано мучи, то умирање њу ће вјечно да боли, њезина рана вјечно да крвави, страшније него њему.

— Убио! — тупо и из дубине, с невјероватном тешкоћом у изговарању, каза она. Он осјети сву страхоту те, тако казане ријечи; он је у њој чуо и кратак, убилачки пуцањ са зрном које пробија чело; чуо пад, видио крв, трзање, мучење и кратку агонију у локви крви која отјече финим, скерлетним млазовима.

Он климну лагано главом и окрете се у страну и тихо заплака што није радио до тада, осјетивши, у томе тренутку, што је смрт.

И та залеђена материна бол касније се кра́вила, дошле су сузе које не пресушују; свака ствар сјећала је матер на сина; његове књиге, школске успомене, слике, писма, по свима њезиним џеповима, свака та ствар била за њу један јецај. Она прелажаше кућом као сјенка, сломљена и клонула, с ногама што клецају, с мишљу што застаје, с ријечи што се гуши. А све прелијевале и претапале сузе, јецаји пуни горчине, јауци пуни крви. Читава кућа била је пуна њезиних суза, јецај се осјећао и титрао у ваздуху, упио се у зидове, долазио с вјетром; та ужасна несрећа једне матере завијала је у црно све око себе својим јадом и кукањем.

Послије петнаест дана, пошто је уредио ствари, нерасположен и нервозан, не могуће издржати лелекање и писку закрвављене матере, Гавре Ђаковић се спреми за Загреб. Она га није задржавала и опростила се од њега једним хладним пољупцем.

До године је није више нашао.

(Наставиће се.)

Вељко Милићевић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(14.)

XVIII.

КАТЕХУМЕН.

Tis pleasing to be school'd in a strange tongue
By female lips and eyes

Лорд Бајрон. *Дон Жуан*, песма II.

Кад су двоје заљубљених обазриви, прође покадшто више од осам дана док свет дозна за њихову тајну. После тог времена обазривост попушта, предохране им се чине смешне; један поглед лако падне у очи, још лакше се протумачи, и све се зна.

Зато су љубавни односи графице од Тиржиса и младога Мержија убрзо престали бити тајна за Катаринин двор. Гомила *очевидних* доказа отворила би очи и слепима. Тако, госпођа од Тиржиса носила је обично траке љиљасте боје, и балчак Бернарова мача, доњи део његова грудњака и његова обућа беху украшени ружама од трака љиљасте боје. Графица беше доста јавно изразила своју одвратност према бради, али је волела бркове лепо подигнуте; и од пре кратког времена Мержијева брада била је увек брижљиво избријана, а његови бркови, веома усукани, намазани и очешљани оловним чешљем, имали су облик полумесеца чији су се врхови дизали високо изнад носа. Најзад, ишло се тако далеко да се говорило, како је неки племић, пролазећи рано изјутра кроз улицу Асис, видео кад су се отворила врата на графичиној башти и изашао један човек, у коме је, и ако је био брижљиво увијен у огртач, без муке познао господина од Мержија.

Али је изгледало још јачи доказ, и изненадило цео свет, то што је млади хугенот, тај немилосрдни исмевач

свију обреда католичке вероисповести, данас приљежно одлазио у цркве, пропуштао ретко коју литију, и шта више замакао прсте у водицу, што би, још пре неколико дана, сматрао за страшно оскврњење своје вере. Шапутало се да је Дијана придобила Богу једну душу, и млади племићи протестантске вероисповести изјављивали су да би и они можда озбиљно помишљали да пређу у католике, кад би им, уместо капуцинаца и фрањевачких, држале проповеди младе и лепе богомољке као госпођа од Тиржиса.

Међутим, Бернар није ни помишљао да пређе у католике. Пратио је истина графицу у цркву; али је стојао поред ње, и за све време службе није престајао говорити јој на уво, на велику саблазан побожних. И тако, не само што није слушао службу, него је још и сметао вернима да јој обраћају довољно пажње. Познато је да су у оно време литије биле забаве занимљиве као маскараде. Најзад, Мержи се није више устручавао да замаче прсте у водицу, пошто му је то давало права да јавно стисне једну лепу руку, која би увек уздрхтала при додиру његове. Али, ако је очувао своју веру, он је имао да издржи тешку борбу, и Дијана га је нападала с толико више преимућства, што је за своје теолошке препирке бирала обично тренутке у којима је Мержију било врло тешко да јој шта одбије.

— Драги Бернаре, говорила је једно вече наслањајући главу на раме своме драгану, док му је омотавала врат дугим витицама своје црне косе; драги Бернаре, данас си био са мном на предици. Зар онолике лепе речи нису имале никаква дејства на твоје срце? Зар ћеш вечито остати неосетљив?

— Драга моја, како може уњкави глас једног капуцинца остварити оно што нису могли учинити ни твој глас тако пријатан ни твоји верски разлози које тако лепо поткрепљују твоји заљубљени погледи, драга моја Дијана?

— Пакосниче! Хоћу да те удавим. И, стежући

лако једну плетеницу своје косе, привлачила га је још ближе себи.

— Знаш ли у чему ми је прошло време на служби?... У бројању бисера у твојој коси. Гледај како си га просула по соби.

— Знала сам ја то. Ниси слушао предику; као и обично. Ах, рече она с мало туге, видим да ме не волиш као што ја тебе волим; да ме волиш, одавно би био католик.

— Али, драга Дијана, нашто те вечите препирке? Оставимо их докторима са Сорбоне и нашим проповедницима, а ми проводимо лепше наше време.

— Остави ме... Кад бих могла да те спасем, била бих срећна! Видиш, Бернардо, твога ради спасења пристала бих да удвојим број година које треба да проведем у чистилишту...

Он је притиште у своја наручја смешећи се, али га она одби с изразом неисказане туге.

— Ти то, Бернаре, не би учинио за мене; ти не водиш рачуна о опасности којој се излаже моја душа док сам овако твоја... И сузе се завртеше у њеним лепим очима.

— Драга моја Дијана, зар ти не знаш да љубав извињава много што шта, и...?

— Знам ја то добро. Али кад бих могла спасти твоју душу, сви би ми греси били опроштени; они које смо починили заједно, и они које још можемо починити... све би нам то било опроштено. Шта рекох? наши греховн били би средство нашег спасења!

Говорећи ово, она га је из све снаге притискивала на груди, и силина одушевљења које је обузимаше у говору имала је, у овој прилици, нечега тако комичног, да се Мержи једва уздржавао да не прсне у смех на овај необични начин предиковања.

— Причекајмо још мало с променом вере, драга Дијана. Кад будемо обоје стари... кад будемо и сувише стари за љубав...

— Ти ме бацаш у очајање, Бернаре; нашто тај сотонски осмех на твојим уснама? Мислиш ли да бих хтела да их сад пољубим?

— Видиш да се више не смешим.

— Доста, будите мирни. Је ли, querido Bernardo, јеси ли прочитао књигу коју сам ти дала?

— Јесам, јуче сам је довршио.

— Па? како ти се допала? То је умовање! и они који не верују морају да ћуте.

— Моја Дијана, твоја књига није ништа друго до низ лажи и дрскости. То је најглупља књига која је до данас изишла испод папске пресе. Кладим се да је још ниси прочитала, ти која говориш о њој с толиким поуздањем!

— Ја је истина нисам још прочитала, одговори она и поцрвене мало, али сам уверена да је пуна разума и истине. За то ми не треба бољи доказ од огорчености с којом је хугеноти омаловажавају.

— Хоћеш ли, забаве ради, да ти с Јеванђељем у руци покажем...?

— Нећу, нећу, Бернаре! хвала ти! ја не читам Свето Писмо, као јеретици. Нећу да ми ослабиш веру. У осталом, губио би само време. Ви хугеноти, ви сте увек наоружани ученошћу која те доводи до очајања. Ви нам је у препирци бацате у лице, и јадни католици, који нису као ви читали Аристотела и Библију, не знају шта да вам одговоре.

— То је зато што ви католици хоћете да верујете пошто пото, не трудећи се да испитате је ли то паметно или не. Док ми, ми проучимо нашу веру пре но што је станемо бранити, а нарочито пре но што је станемо ширити.

— Ах! да ми је речитост пречасног оца Жирона, фрањевца!

— То је је један глупак и хвалиша. Али је узалуд викао, пре једно шест година, на једној јавној беседи, наш га је проповедник Худар ућуткао.

— Лаж! јеретичка лаж!

— Како! зар ти не знаш да су у току препирке видели како крупне грашке зноја падају са чела доброга оца на Златоустога кога је држао у руци? Поводом тога написао је један шаљивчина ове стихове...

— Нећу да их чујем. Не труј ми уши твојим јересима. Бернаре, драги мој Бернаре, тако ти свега на свету, не слушај те паклене људе који те обмањују и воде у пакао! Преклињем те, спаси своју душу и врати се нашој цркви!

И како је, поред све своје молбе, читала на уснама свога драгана осмех неверовања:

— Ако ме волиш, узвикну она, одреци се мене ради, из љубави према мени, твојих проклетих назора!

— Било би ми много лакше, драга моја Дијана, да се за твоју љубав одрекнем живота но онога што ми је мој разум показао као истинито. Како ме може љубав спречити да верујем да су два и два четири?

— Свирепи човече!...

Мержи је имао једно поуздано средство да учини крај препиркама ове врсте; он га употреби.

— Ах! драги Бернардо, рече графица малаксалим гласом, кад је дан који је свитао приморао Мержија да иде, ја ћу у пакао отићи за тебе, и увиђам да нећу имати ту утеху да те спасем!

— Којешта, анђеле мој! Отац Жирон разрешиће нас грехова in articulo mortis.

XIX.

ФРАНЦИШКАНАЦ.

> Monachus in claustra
> Non valet ova duo;
> Sed quando est extra,
> Bene valet triginto.

Сутрадан по удаји Маргеритиној за краља од Наваре, капетан Жорж, по заповести из двора, отпутова

из Париза, да предузме заповедништво над својим одредом лаке коњице који је био у Моу. Брат се опрости с њим доста весело, и, надајући се да ће га видети пре но што буде крај свечаностима, помири се лако с тим што ће неколико дана остати сам у стану. Он је био толико заузет госпођом од Тиржиса да му оно неколико тренутака самоће нису могли бити одвећ досадни. Ноћу никад није био код куће, а дању је спавао.

У петак 22 августа 1572, један злочинац по имену Моревел рани опасно из пушке Адмирала. Како је јавно мњење приписивало овај подли покушај убиства војводи од Гиза, војвода одмах сутрадан оде из Париза, да избегне оптуживања и претње протестаната. Краљ у први мах као да хтеде поступити према њему најстроже; али се ни најмање не успротиви његову повратку који је наговештен страховитим покољем од 24 августа.

Доста велики број младих протестантских племића на коњима, пошто су походили Адмирала, растурише се по улицама с намером да потраже војводу од Гиза или његове пријатеље, и да заметну с њима кавгу ако их сретну. При свем том све је у први мах прошло на миру. Уплашен њиховим бројем, или можда штедећи се за другу прилику, народ је ћутао при њиховом проласку и, не изгледајући узбуђен, слушао их је како вичу:

— *Смрт убицама Г. Адмирала! Доле с гизовцима!*

На савијутку једне улице, десетак младих католичких племића, а међу њима неколико приврженика Гизова дома, нађоше се неочекивано пред протестантским одредом. Очекивала се озбиљна кавга, али од ње не би ништа. Можда из обазривости, а можда и по изричним наредбама, католици не одговорише на увредљиве узвике протестаната, и један млади човек пријатна лица, који им је био на челу, приђе Мержију и, поздравивши га учтиво, рече му искрено и пријатељски:

— Добар дан, господине од Мержија. Без сумње сте видели Г. од Шатијона? Како му је? Је ли убица ухваћен?

Оба се одреда зауставише. Мержи познаде барона од Водреја, отпоздрави га и одговори му на питања. Неколико њих заподенуше разговор, који је мало трајао, те се растадоше без свађе. Католици се склонише у страну. и одреди одоше сваки својим путем.

Барон од Водреја беше задржао Мержија неко време, тако да је заостао мало од својих другова. На растанку, загледајући седло његова коња, Водреј му рече:

— Пазите! ако се не варам, коњ вам није добро попрегнут. Обратите пажњу.

Мержи сјаха и притегну коњу колан. Тек што је поново узјахао, чу иза себе некога који је долазио у великом касу. Он окрену главу и виде једног младог човека који му је био непознат, али који је био у одреду с којим су се мало пре срели.

— Баш бих волео, рече овај прилазећи му, да нађем на само кога од оних што су викали мало пре: *Доле с гизовцима!*

— Не морате за то ићи далеко, одговори му Мержи. Шта хоћете?

— Да нисте ви случајно један од оних хуља?

Мержи сместа исука мач и пљоштимице удари по лицу овог Гизовог пријатеља. Овај трже из ункапа пиштољ и окиде га на Мержија. На срећу пиштољ не састави. Дијанин драган измахну мачем и удари по глави свога непријатеља, који паде с коња ваљајући се у својој крви. Народ, који је дотле био равнодушан посматрач, стаде сместа на страну рањенога. Младог хугенота нападоше са свих страна камењем и батинама, и како није било могућно одолети оволикој гомили, он се реши да ободе коња и да побегне у галопу. Кад је хтео да савије нагло за угао, коњ му се стропошта и обори га; није га повредио, али му није дао да се на време дохвати седла, те га тако опколи разјарена руља. Он се тада наслони на један зид, и неко време одбијао је оне који су му прилазили на дохват мача. Али како му један ударац батине преби сечиво, би оборен и био би ра-

стргнут, да један фрањишканац није полетео пред људе који га беху притеснили и заклонио га својим телом.

— Шта то чините, децо! узвикну он; пустите тог човека, он није крив.

— То је хугенот! заурла стотину разјарених гласова.

— Оставите му онда времена да се покаје. Још то може учинити.

Руке које су држале Мержија пустише га с места. Он се диже, дохвати свој пребијени мач и спреми се да скупо прода свој живот, ако га поново нападну.

— Пустите овог човека да живи, настави калуђер, и имајте стрпљења. Још мало па ће хугеноти прећи у католике.

— Стрпљења! стрпљења! понови више гласова зловољно. Одавно нам већ говоре да имамо стрпљења, а међутим сваке недеље, у њиховим богомољама, њихове песме саблажњавају све честите хришћане.

— А зар ви не знате за ону пословицу, настави калуђер весело: *Совуљага дотле буче док не промукне?* Нека их нека се деру још неко време; ускоро ћете их, ако да Бог, чути како поје службу на латинском. Што се тиче овог младог хугенота, оставите га мени, хоћу да га начиним добрим хришћанином. Идите, и немојте да прегорите печење, да бисте га што пре појели.

Гомила се растури с гунђањем, али не нанесе ни најмању увреду Мержију. Шта више вратише му и коња.

— Ово је, оче, први пут у моме животу, рече он, да са задовољством видим вашу мантију. Ја вам захваљујем и молим вас да примите ову кесу.

— Ако је дајете сиротињи, примам је. Знајте да водим рачуна о вама. Ја познајем вашега брата, и желим вам добра. Пређите у католике још данас; ходите са мном и бићемо одмах готови.

— Што се тога тиче, оче, захваљујем вам. Не желим ни најмање мењати своју веру. Али од куда ме познајете? Како вам је име?

— Зову ме отац Лубен... и... обешењаче један, ја

вас често виђам где се шуњате око једне куће... Пст! Реците ми, господине од Мержија, верујете ли сад да калуђер може учинити добра?

— Ја ћу свуда разгласити вашу племенитост, оче Лубене.

— Нећете да напустите протестантску веру?

— Не, и опет вам кажем; и ићи ћу у цркву једино да слушам ваше беседе.

— Ви сте човек од укуса, како изгледа.

— И уз то ваш велики поштовалац.

— Е баш ми вас је жао што хоћете и даље да останете јеретик. Опоменуо сам вас, учинио сам што сам могао; сад нека буде што буде: ја перем руке. Збогом господине од Мержија.

— Збогом, оче.

Мержи појаха коња и врати се кући, мало изударан, али врло задовољан што се тако јевтино извукао из оваке неприлике.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

Н О Ћ У.

Ноћу кад се свуда око мене распе
Тишина и покој и мирис од цвећа,
И кад ме с небеса месечина заспе
И врели дах ноћи што ме тебе сећа, --

У мојој се души шумно дижу с нова
Некадашње жуди; и кличући гласно,
Ко весело јато белих голубова
Полећу у небо звездано и јасно,

И тамо се губе. Ноћ пролази мирно.
Тишина и покој и мирис од цвећа
И врели дах ноћи што ме тебе сећа
Полако се дижу у небо прозирно.

И док ми над главом свиће зора нова
И звездано небо почиње да плави;
Враћа ми се јато белих голубова
Клонуло од бола и крила крвави,

И ту покрај мене умирући цвили.

Јадно драго моје, знаш ли где су били,
И зашто умиру тужни и крвави?

Душан Симић.

ВЕЧНА ТАЈНА.

Вај, душа је моја к'о пучина мора,
Ишибана буром кад уморна клоне,
Мир и вечна тајна, — раван без жамора
Што у бескрај светли губи се и тоне...

Површина мирна, ал' дубине крију
Искрхане лађе и раздрта једра, —
И док милиони горке сузе лију,
Она, мирна, ћути, озбиљна и ведра.

Само, кад се талас, један мали, пови,
Бол дубином јекну: једна глава бајна,
Плава, бледа, тужна, мирним морем плови...
Раван без жамора, мир и вечна тајна.

Б.

СРПСКА ЕМИГРАЦИЈА И БЕЧКИ КОНГРЕС.
1814—1815.

(Крај.)

До почетка јануара све су молбе биле испредаване. Прота Матеја непрестано је ишао појединим министрима, аћутантима и саветницима и распитивао за одговор и за ауденцију. „Да знате шта је овде капија, шта ли кућа и басамака, где се по трипут за дан мора долазити...“ писао је прота Мелентију Никшићу. Заиста било их је врло много. У свој дневник, прота је бележио тачно своја главнија трчкарања и распитивања и шта му је где казано. Као обично, за овако незнатне молиоце цео свет био је заузет другим пословима. Наполеоново наследство била је и сувише велика ствар да би се чланови Конгреса могли занимати и српским депутатима.

Али већ крајем јануара, прота Матеја и његови другови могли су свести тачно своје мишљење о српском питању код појединих сила сем Русије.

Најбоље су прошли код Аустрије. Цар им је лично обећао да ће се заузети за Србе на Порти и уверавао их о својим свагдашњим симпатијама и искреном саучешћу у њиховој невољи. Истина од његових доглавника имали су да чују и врло непријатних ствари, који су за ову народну несрећу кривили негдашње старешине и „гнусни сенат“. Ну саучешће је било опште и сви су ради били да се народу олакша. Молба српскога народа била је послата аустриском интернунциусу, Штирмеру, у Цариград, с наредбом да учини све што може да се у Србији престане са изгредима.

Пруски државни канцелар, кнез Харденберг, одговорио је преко једног чиновника, да су односи између

њих и Порте занемарени, да у Цариграду имају само отправника послова и да не живи у Бог зна каквој љубави с Портом; али ће ипак учинити што могу. „Ну будите уверени и од вашег владања много зависи; будите мирни и жртвујте за сад сто за хиљаду“. Другим речима: седите на миру да вас Турци не истребе.

Код Енглеза посао је ишао кратко и јасно. „У унутрање послове султанове нико се не може, нити сме, мешати без своје срамоте. Ми, пак, Енглези, заузевши се за Србе, нарушили би своје интересе и довели би у омразу своје пријатељство с Портом. То нити политика, нити здрав разум, нити интерес наш допушта, нити ви то од нас искати можете! Једино што вам саветовати можемо, чувајте се, што боље знате, да о вама Турци ништа не чују да што тражите и да сте овде! Друго, прибегните једино аустријском Двору, и молите се њему; он као сусед још може помолити где коју реч!“ То им је саопштио један ађутант лорда Кастлреја. Исти лорд, праћен једним ађутантом, прошао је поред њих, неколико тренутака пре тога, и не погледавши их. „Ни взора!«, као што вели прота Матеја у своме дневнику.

Сва је нада остала на Русе, који нису давали никакав одређен одговор, већ су прибрали шта је где Србима одговорено. Кад су Руси подстицали проту Матеју и његове другове да поднесу молбе свима савезним дворовима, те да Срби сами скрену пажњу Конгреса на себе, пошто се и иначе много говорило у круговима његовим о турским свирепствима у Србији, они су хтели, на тај начин, да припреме пут за своју намеру да на Конгресу Русија добије протекторат над Хришћанима источно-православне вере. Првог фебруара саопштио је Недоба проти Матеји радостан глас да ће цар Александар изнети све српске невоље пред Конгрес са изјавом „да он не може више срцу одолети нити трпети да се српски народ, будући њему једноверан и под његовим покровитељством, овако тирански истребљује!“ Недоба није сумњао у успех руског заузимања.

Заиста својом циркуларном нотом, од месеца фебруара, члановима Бечкога Конгреса, Русија је скренула њихову пажњу на страховита недела која су починиле турске власти у Србији, и доказивала је неодложну потребу да се томе стане на пут једном за свагда.

Уз ноту, Русија је изнела и разлоге (considérations), којима је доказивала обавезу свију цивилизованих хришћанских држава, без изузетка, да се заузму за хришћанске поданике Портине. Ова обавеза потиче, вели се тамо, из претписа хришћанске религије и милосрђа, и оснива се на правим аргументима (arguments juridiques). С прве тачке гледишта, руски цар је природни заштитник Хришћана источно-православне вере под турском владом, као што су аустријски цар и француски краљ природни браниоци Католика на истоку. Према томе, цар Алаксандар је дужан, и по својој вери и по својој савести, да брани Србе.

Позивајући се на правне аргументе, Русија је доказивала *право* хришћанских сила да се умешају у турске послове.

На овај начин Русија је тражила од Европе, ни више ни мање, него мандат да заштићава православне Хришћане у Турској. Неминовно Турска би, у томе случају, била остављена на милост и немилост Русије, што није ишло у рачун европским силама, које су и онако зазирале од ње на Истоку.

Аустрија је водила отворено туркофилску политику. Енглеска исто тако. Сложне на Конгресу у свачему, оне су хтеле да пред Конгрес изнесу и Источно Питање, у намери да Конгрес загарантује егсистенцију Турске. Наравно ово је било управљено против Русије, и није чудо што се Александар I одупро овоме, стављајући известне резерве које су чиниле немогућним извођење овога плана. Али исто тако прешло се и преко онога што је Русија хтела. Зато руска нота није нашла код њих никаквог одзива, „не знам, рекао је Недоба прoти Матеји, или је од Бога или од ког другог, али посао нам не

може да пође како би требало, ови други стоје на супрот“. Али ипак Недеба није губио наду.

Међутим ствар је била проста. Русија није успела, јер је хтела да рашири своју превласт на Истоку. Да ублажи судбину Срба, Русији није ни било потребно ма какво одобрење од стране Бечкога Конгреса; ако је то хтела и могла, према приликама, да учини, она је на то имала право по уговору који је углавила с Портом у Букурешту. Руска нота од фебруара могла је бити дело поглавито Каподистрије и других филелена у околини Александра I.

Док су Срби овако јурили по Бечу, очекујући где одговор, где ауденцију, у Србији су се одигравали најкрвавији догађаји. Емигранти у Срему пратили су брижљиво све што се догађа преко Саве. Увек једни исти, тужни гласови, само што је сваки нов извештај давао нова имена жртава и нове бројеве њихове. М. Никшић и Молер су пак ове вести ревносно саопштавали својим делегатима у Бечу. Шеснаестог јануара 1815, Мелентије Никшић затражио је од М. Ненадовића, Ст. Живковића, Фрушића и Давидовића одлучан одговор о резултату њихове мисије „или ће што бити или неће“, јер народ тражи да зна на чему је. Тога дана био је дошао у Срем изасланик Милоша Обреновића да пита „има ли што, хоће ли скоро каква помоћ бити или неће да знаду, пак да се одмету, који хоће да не буду жртва турскога гнева и мача“. Емигранти су му одговорили и тешили га да је нада добра, јер су баш тога дана добили извешће о аудијенцији код аустријског цара, који је обећавао да ће се за Србе заузети. То је била слаба нада за Милошевог изасланика и за Србе под Сулејмановом влашћу, јер „Турци неће стрпљења ни најмање да имају“. Остало је да се очекује нов извештај из Беча према горњем писму М. Никшића, извештај који ће бити одмах послат Милошу. „И тако с горким плачем с послаником Милошевим растанемо се!“

Дим. Фрушић, у одговору на ово писмо, покушао

је куражно да сведе своје утиске о српској ствари на Бечком Конгресу, и да по жељи архимандритовој изведе закључак: чему се Срби имају надати а чему не? Уверавајући га да се све и „дрво и камен кренуло“, да се с неисказаном усрдношћу све чинило и покушавало, Фрушић је овако закључивао: „Немамо се надати за сад тому да ће војска каква нас ослободити, нити да ће нас Рус заштитити по дужности, но само да ће лакше за Србију бити, да ће се све умирити, да то није од султана него од Турака београдских, да се за народ бојати (не) имамо... да не очајавамо, да Бога молимо, да и ви доле (у Србији) људе стишавате, да их к повиновенију саветујете и поштравате“.

Овај савет, који је Фрушић дао емигрантима у Срему крајем јануара, он и његово друштво у Бечу, понављали су га у фебруару и марту месецу. У томе су се они управљали према држању Русије и саветима Недобиним. Очекујући с једне стране резултат од своје ноте од фебруара месеца, с друге стране збуњена бегством Наполеоновим са острва Елбе (14. фебруара), за које се у Бечу дознало тек десет дана доцније, Русија није ништа одлучно одговорила депутатима, једино им је саветовала стрпљење, да народ стишавају и да гледају да нађу начин, политиком или новцем, да Турке одобровоље па макар и голи остали „само душе да се сачувају и вера“. Русији, заиста, није било ни лако задовољити Србе у овом тренутку. Молити Порту за њих значило је понижавати се, јер је Порта прелазила преко тих молаба; све што је Порта учинила било је као пркос Русији. Угрожавати Порти било би горе само за Србе, нарочито у моменту кад је Наполеон ушао по ново у Француску и кад је Русија морала кретати по ново своју војску против њега.

Док су емигранти гледали да народ стишавају, народу се није чекало. Пролеће је било ту, везир тражи од Милоша главе знатнијих људи који се још крију, а помишља и на Милошеву. Милошу се пак најмање че-

кало, он је већ видео да је на његову главу ред дошао. Стање је пак такво било у земљи да би устанак букнуо и без њега. С тога Милош гледа како да измакне из Београда из руку Сулејман-пашиних и да чује још последњу реч из Беча. Седамнаестог фебруара, прелазио је Милошев момак у Земун и тражио одговор: „Има ли какве наде на помоћ па да се на оружје дигну, па макар та помоћ стигла и после три месеца, само да се бране и да се више невин народ овако не коље и не истребљује“. Опет савет да причекају док по ново одговор из Беча не дође. „Ми смо изнемогли, пише М. Никшић проти Матеји о овоме, слушајући њина страданија, а камо ли они бедни што час од часа ожидавају смерти... Нећете ми веровати да несрећнији часови нису ми дошли, но од јутрос, како сам саслушао речи Милошеве и страданија народа и грјадушчу беду на њих. Ја вам ово свеистину јављам, и са сузама пишем последње писмо од мене!...“

У Бечу прота Матеја, кад је однео ово писмо Недоби, добио је обичан одговор: да се причека!

Осмог марта, Милош је пре изласка из Београда прелазио лично у Земун и састао се са М. Никшићем и Молером и разговарао о приликама. Већ сутра дан по овоме састанку, П. Молер, извештавајући проту о овоме разговору, вели да је Милош тражио последње решење, па или да гину или да се турче. „Устаћемо, говорио је Милош, не би ли нас пређе истребили, да не гледамо женâ и деце плача и стењања, гледајући сродних својих погибељи...“ „Како Милош тако и прочи народ до сад је очекивао, откупљивали се, један другог на жртву давали за наситити тирјанство и свирепство и ништа“. Даље се чекати не може.

Прота Матеја добио је ово писмо 18 марта, одмах је похитао Булгакову, и питао шта да одговори. „Надежде за избављеније зацело има, одговорио је Булгаков, али још није извесно кад...“ Две недеље доцније проти је обећана аудијенција код цара Александра, али

време није било одређено. У томе очекивању стигне вест да је Милош Обреновић устао на Турке; 14 маја отишао је из Беча и сам цар Александар не давши аудијенцију проти Матеји.

Ну пре свога поласка из Беча цар Александар је учинио један важан корак који је решио судбину Србије: он је наложио своме посланику у Цариграду да преда ноту Порти, и да је позове да престане оружаном руком нападати Србију. Проти Матеји пак наложено је од стране заосталих руских званичних лица да иде у Србију и да саветује Србима да мир траже. „Ако Порта продужи своје непријатељство, руски посланик писаће генералу Бенигсену у Бесарабији, који ће добити заповест да се са 40.000 војника спусти на Дунав, без сумње султан ће пристати на мир“.

На скоро и сви Руси напусте Беч. Acte final Бечког Конгреса био је потписан 28 маја, и Источно Питање остало је недирнуто.

Кад је прота Матеја стигао у Србију, мир је тамо био повраћен благодарећи колико руској интервенцији у Цариграду, толико и Милошевом држању за време целе своје борбе и преговорима с Турцима. У Србији је прота Матеја нашао готово све своје другове из Срема. Они су били у непосредној околини Милошевој, на то су им давали право њихов негдашњи положај у народу, њихов патриотски рад у емиграцији и услуге учињене Милошу за време ратовања. Ну они су били у потчињеном положају. Они нису успели нити да изазову интервенцију Конгреса, нити интервенцију Русије, нити су убацили у Србију варницу ослобођења. Милош пак уставши на Турке, добио је изузетан положај у народу, и принудивши Русију да изађе из своје резерве према Порти, он је крунисао своје дело успехом; он је био вожд у рату, у логици те његове функције било је да остане кнез у миру.

Др. Михаило Гавриловић.

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(3.)

Мене је интересовало све што се односи на народни живот на обичај или на народну одлику, и колико се то могло у овако летимичној екскурзији, ја сам бележио. Како пред механом у Валакоњу беше нешто сељака, ја сам забележио и делове њиховог одела како мушког тако и женског.

Мушко одело (цоље војнишеск, ţoale voinicesti; у Румунији би се то рекло: haine de bărbati или haine de bărbătescĭ) састоји се из ових делова: *опинка* (opincă, множина *опинш*, opinci; реч изведена од словенске речи опьнъкъ) = опанци, које граде врло неспретно и врло неукусно од пресне коже; *обела* (obealĭ, множина *обеље*, obiele; реч изведена од старословенске речи обионъ = â înfaşura, омотати) = обојци, које граде од вунене тканине; *калцуњ* (călţun, множина *калцуње*, calţuni; реч порекла новогрчког и италијанског calzone) = калчине сашивене од белог сукна тако да изгледају као чарапе; *шореш* (şoreci) = чакшире. Шореш је управо множина од шорек (şorec) = ногавица. Порекло ми је ове речи непознато. Шореш се граде од белог сукна, крој им је налик на крој панталона са ногавицама свуда подједнако широким, које се пружају чак до земље и покривају калцуње. Гдешто су шореш толико дугачки да се морају подавити. Ова се дужина шореша гдешто сматра као мода, раскош и луксуз, па их у неким селима носе заврнуте на више за читаву шаку и још више; *камаша* (camaşa, од латинског camasia) = кошуља од тежињавог платна. Још се овде кошуља, али само мушка, зове и *к'лцан*. Рукави (*м'њика*, mânecă, од латинског manica),

колир (*гуљер*, guler, од мађарског gullér) и прса на кошуљи испуњени су везом који они зову *р'ури* (rîurĭ).[1] Гдекоје кошуље, нарочито женске, толико су претрпане везом, који је обично врло леп и правилан, да израда његова мора стајати врло много времена, замета и дангубе; *шиш'тори* (şiştoare) = тканице, изаткане од вуне; *кура* (curea, од латинског corrigia) = каиш, који се опасује преко тканица; *забун* (zăbun, од турскога zybun) = хаљина од белога сукна, која досеже до колена. Има рукаве до лаката. Препасује се појасом око снаге; *ајна* (haina, од српскога хаљина) = део одела од белога сукна, налик на капут. Облачи се преко забуна и не препасује се; *измење* (izmene) = гаће. Њих Румуни обично не носе, сем што их понеки носе лети уместо шореша.

На глави се лети носи *кечија*. То је црвена капица од вунене тканине, налик на фес. Зими се носи кашула (căciulă, од албанског kăşuliă, и латинског casula) = шубара. Уз ово помињем још да сваки Румун у Валакоњу носи *бришаг* (briceag, од словенскога бричь) = бритва, коју им граде Цигани ковачи са јаким корицама од волујског рога. Младићи и људи који воле да су кицоши (*мареџ*, mareț) носе на ногама врло много врца (*аца*, ața, од латинског acia) од црне козине. Уза све ово иде готово облигатна мала влашка лула, са кратким камишем, коју никад не остављају, већ вечито из ње пућкају, и то онај најгори и најјачи дуван, и пљуцкају. Дуван је за наше Румуне у овом крају једно од највећих задовољстава. Од како је због монопола дуван поскупео, они муку муче. У своју лулицу метну по мало дувана па га врло штедљиво пуше, а кад га попуше, а немају чиме да га купе, онда се довијају тиме, што у своју зифтоеану лулу међу по мало жара који нагорева зифт, па дим од тога пуше. А кад већ и зифт изгори онда изваде из луле камиш, па га на жару нагоревају и пуше камиш

[1] У Nouveau Dictionaire од F. Dame-а код речи rîurĭ стоји да се тако зову цветови извезени на сељачким кошуљама.

и зифт из њега, докле и с тим не истерају до краја. Главно је да нешто у устима и око носа треба да мирише, или бар мирисом да подсећа на дуван.

Женско одело (цоље мујерешће, ţoale muereşti; у Румунији би се то рекло: haine de femeĭ или haine femeĭescĭ) састоји се из: *опинка*, мушких; *обелă*, мушких; *калцуњ*, као и код мушких; *шореш*, женски је шореш до колена, има стопалу и на ногу се прво облачи шореш па онда калцуњ; *камаша* = кошуља, али само женска, а мушка се кошуља као што смо рекли, зове *камаша* и *к'лцан; мањиш ђе п'ндза* (manici de pânză) = одећа од кудељног платна, налик на либаде, са рукавима до шака или до лаката, и сва је извезена и по рукавима и по јаци и унаоколо и на прсима; *кеба* (ghebă) = хаљина од вуненог сукна као кошуља, али без рукава и носи се само зими; *опрег* (множина опрежиље) = шарена кецеља од танке вунене тканине. Влахиње носе по две кецеље: једну спреда, другу позади. Оне су понекад тако лепо ишаране или приликом самога ткања или доцније везом, да су у истини лепе. Шаре на румунским кецељама и кошуљама могле би бити предмет нарочитог испитивања и проучавања, који би, надам се, био интересан у многом погледу, нарочито пак мислим у погледу на порекло мотива тих шара, које, колико сам запазио, нису свуда код Румуна једнаке ни по боји, ни по комбинацији боја, ни по облику, ни по величини, ни по укусу са којим су рађене. *Ајна* = као и код мушких. Женско одело досеже нешто мало до испод колена, тако да су ноге од испод колена, лети, кад Румунке иду босе, са свим голе.

На глави носе жене и девојке *пљећери*, налик на трвеље, које су носиле наше Моравке у јужним крајевима Србије. Затим носе *шлице*, крпа која се носи преко трвеља. То су носиле само жене. Најзад *пропода*, крпа врло налик на пешкир, којом се убрађују. Откако су трвељи пре неколико година из здравствених разлога забрањени, пљећери се више не носе.

* * *

Г. Драг. Михаиловић, учитељ валаконски, био је добар, те ми се одазвао молби и описао ми самртне обичаје наших Румуна у Валакоњу. По његовом саопштењу он је ове обичаје бележио од поузданих људи којима су ове ствари добро познате.

Кад болесник дуго болује и мучи се, не може ни да оздрави ни да умре, мисли се да је грешан и да не може умрети док му се не опрости. То праштање бива овако. Болесник легне на земљу, прекрсти се и пољуби је. Један по један из куће сем деце, прилазе му и он свакоме рекне: „Опрости!“, на што му сваки рекне: „Нека ти је просто и од мене и од Бога!“ Кад се сви изреде сваки за себе, он се обрати свима у групи и рекне: „Опростите!“, а они му одговоре: „Нека ти је просто и од нас и од Бога!“, на што он рекне: „И вама нека је просто!“ Мисли се да ће болесник после овога или умрети или оздравити. Ако болесник и не умре одмах после тога, мисли се да му је бар лакше, а ако умре, да су му греси опроштени и да му је на ономе свету лакше. Ако се болесник и после праштања мучи, онда жене узму чанак или чашу с водом па над њом пребају и даду је болеснику да пије, па се надају да ће ускоро или умрети или оздравити.

Румуни нарочито пазе да нико не умре без свеће, јер ко умре без свеће на ономе је свету одељен од осталих људи. Он се са осталима може чути, али се не може видети. Само о великим празницима може се са другима и видети и састати, иначе је увек одвојен. Због тога ма ко из куће, ко пре стигне, чим види да ће болесник издахнути, запали воштану свећу и метне самртнику у десну руку да је држи док не издане. Пошто издане, ова свећа гори још 1—2 сата па је угасе.

Кад се већ види да ће болесник умрети, неко га из куће окупа млаком или хладном водом, како болесник буде хтео. Купање се не врши у кући нити у кориту, већ на пољу, на сену или на трави. Болесник се скине го па

се положи по сену или трави, па се на њега сипа вода и пере, а затим се обуче у ново или стајаће одело да тако смрт дочека. Кад већ умре, не купа се више. Пази се међутим да болесник за време купања не умре онако го, јер ће такав го бити и на ономе свету, због тога се купање врши врло брзо. Али ако би се десило да умре го опет му облаче ново или стајаће одело, но то није довољно. Да не би и поред тога на оном свету го ишао, јер је го умро, обичај је да се после сахране таквог болесника спреми ново одело и поклони ком његовом рођаку или ком другом, и намењује се за душу умрлога, и тада тек умрли добија одело на оном свету. — Још се болеснику меће пара у недра да с њом умре.

Ако болесник пред смрт штуца, мисли се да је већ био на оном свету и да га мртви помињу.

Мртвацу се свака рупа на телу запуши тамњаном,

Кад мртваца склањају са места на коме је издахнуо. онда на томе месту ударе јексер у земљу и разбију јаје.

Чим болесник умре, сва се вода, која се у кући затече, проспе, јер не ваља, мртвачка је, и захвата се друга. Исто тако просипају сву воду из куће и сви суседи, ако их од мртвачке куће не раздваја река. Ако болесник умре у уторник, четвртак или суботу онда се верује да се може повампирити. Да тога не би било, метну око њега мало конопље, па то запале да изгори. Тако се ради код куће три пут, или код куће један пут, а на гробљу два пут.

Пошто болесник умре, сви мушки укућани поскидају капе и не мећу их на главу за 40 дана. За то се време и не шишају и не бријају. Жене само скину шапцу а девојке расплету косу.

Одело које је болесник имао на себи пре но што је одевен за смрт, меће се под стреју, па ту стоји за недељу дана, јер се мисли да умрли за седам дана сваку ноћ долази кући па се у то одело облачи. Кад прође седам дана то се одело опере, осуши и поклони сиротињи.

Мртвац се полаже у кући и то на земљи, пошто се

претходно испод њега простре поњава, а неки му међу и јастук под главу. Тело од појаса и лице покрива се платном. Руке се мртвацу на прсима прекрсте, а ноге саставе. Код старих се људи ноге састављене везују. Пред сахрањивање међу мртваца у сандук, и ако је лепо изнесу га у сандуку пред кућу под какво дрво у хлад.

Кад се чује да је ко умро, скупљају се његовој кући ближњи и даљни рођаци и суседи. Ко не би дошао а укућани су умрлога ради да дође, они га зову. Кад се полази мртвацу, понесе се: цвећа, свећица, колача (поскурица), воћа и других дарова. Сваки понесе из своје куће онолико свећица колико има својих умрлих и једну за мртваца чијој кући иде. Ко не може отићи кући умрлога, иде право на гробље и ту доноси све као и да је ишао кући умрлога. У свакој кући где је мртвац, има по једна жена која слуша и кува јело. Чим ко дође, њој предаје свеће и дарове, и намењује која је свећа за умрлога а које су за друге, његове мртве. Жена прима све па се оно што је намењено умрломе, и цвеће, меће у сандук, на крст или на гроб, а други се поклони међу у сандук поред мртваца те се с њима сахрањује. Оно пак што није намењено за мртваца, већ за доносиочеву својту, не носи се на гробље но се оставља код куће умрлога, па се дарови раздају деци, а свећице се разделе људима и женама које дођу на вечеру.

Добро се пази да преко мртваца не пређе мачка, кокош или друга која животиња. Ако би се то ипак десило, онда гледају да животињу која је преко мртваца прешла поврате натраг преко мртваца. Прелажењем животиње преко мртваца мисле да се погани јело које се те вечери о вечери једе за душу умрлога. Ако ко кихне док је мртвац у кући, мора сам себи да раздере мало кошуљу. Док је мртвац у кући, неко из куће узме мало соли и кукуруза, па то протурује мртвацу кроз рукав и вади кроз недра и то три пут. Затим се со даје стоци, а кукуруз се оставља за семе. Онога дана кад ће се мртвац сахранити, зовну се људи из комшилука или још

издаље: једни да праве сандук а други да копају гроб. Овоме се сваки радо одазива, ма какав посао иначе имао да ради, јер је севап одазвати се таквом позиву, и сваки иде те ради за мртваца бесплатно.

Сандук се прави од каквих било дасака, а крст од граничевог или горуновог сировог дрвета. Они што ће копати гроб, на месту где ће гроб бити, направе будаком крст, полију место мало вином и тек онда почињу копати. За дужину гроба узимају меру умрлога, а дубина је метар и мало више. У кући се направи свећа воштана онолике дужине колики је мртвац, па се исече на ситну парчад и на сва четири ћошка од сандука прилепи се по једно парче и запали. Од осталих парчади направи се крст, који се метне мртвацу у недра и ту стоји док се мртвац не однесе на гробље. Ту се крст извади па га редом родбина умрлога целива, а затим се метне мртвацу у десну руку и с њим се сахрањује.

За мртвацем нариче женскиње и кука импровизирајући нарицање од прилике онако исто као и код Срба.

Кад мртваца износе из куће, сви укућани ухвате за сандук и говоре: „Ми ћемо тебе да вучемо, а не ти нас!"

За овим га товаре на кола и носе на гробље. Уз пут се заустављају на оним местима где се мртвац за живота задржавао, н. пр. пред механом, пред школом, кад пређу преко ћуприје, итд., ту га окаде и продужују пут даље ка гробљу. Кад стигну на гробље, свештеник очита опело, присутни запале свећице, и ту се запали и она свећа поред које је умрли издахнуо. Затим се извади из мртвачевих недара онај крст од свећа те га целива родбина, а и други који хоће. Пре но што ће мртваца спустити у гроб, сиђе у гроб једна од жена, почисти га кецељом с десна у лево и изађе. Домаћин из куће умрлога баци у гроб коју пару и онда се сандук са мртвацем конопцима спусти у гроб. Глава се окреће према западу, а ноге према истоку. Кад се сандук затрпа земљом, гроб се окади тамњаном и разбије

се онај суд у коме је донесена ватра. После овога сви један по један оперу руке из ведрице с водом која је зато нарочито донесена од куће. За овим сваки попије но чашу ракије говорећи: Бог да му душу прости! и разилазе се, бацајући сваки по један камичак преко себе ка гробу.

Ко је пошао од куће умрлога враћа се истој кући на вечеру, а ко је дошао право на гробље иде својој кући.

Кад умре момак или девојка, онда се поред свега поменутог при поласку од куће ка гробљу ишчупа из корена шљива младица, па јој се гране оките разнобојном вуном и крпчићима, пешкирићима дугачким по један педаљ. Један момак иде напред пешке или на коњу и носи накићену шљиву, а други за њим опет на коњу или пешке и носи барјак, и обадвојица пуцају из пиштоља. Иза њих иду кола са мртвацем, а за њима гајдаш (карабаш) и свира, а остала пратња кука. Кад сахране мртваца, скину са шљиве пешкириће и поклањају их, а обојена вуна остаје на шљиви, коју засаде умрломе више главе. Ако ко умре у зору, сахрањује се истога дана, а ако умре преко дана или у вече, онда сутра дан. Преко ноћи чувају мртваца онако исто као и Срби. Ако умре некрштено дете, не сахрањује се у гробљу већ на ком другом месту. Исто тако не сахрањују се у гробљу ни самоубице. Кад се пратња врати с гробља кући умрлога, седа те вечера. Вечера је готова пре но што се мртвац понесе на гробље. Ако је мрс, вечера је мрсна, а ако је пост посна.

Кад кољу што од живине или од животиња за вечеру, запале свећу, метну тамњана на ватру и донесу колач — поскурицу, те то стоји док живинче не липше, а потом онај који је живинче клао, угаси свећу. Један од мушких направи штап, ако је умрли мушко, мало јачи и дебљи, а ако је женско, нешто слабији и тањи. Жена која готови јело, умеси нарочити округли колач и на њега метне свећу, и у једном бакрачу скува кукуруза.

Кад седну да вечерају, жена што је кувала јело узима штап, колач са свећом, два корена кувана кукуруза, кожу (ако је заклана овца или јагње) и у њу метне парче сирова меса, на штап метне киту цвећа, па све то дадне једноме рођаку умрлога, који седи према њој с друге стране софре и рекне му: Ово се даје умрломе Траилу (или како му је већ име) за душу! Штап се даје ради одбране од зла на ономе свету, а остало се даје за душу умрлога.

Софра се не поставља на столу или на синији, него се на земљу простре платно или сукно и поспе цвећем. Јело се сипа у чанке уз које се прилепе свећице. У врх софре метне се један велики колач (кољак), у који се убоду три повеће свеће, а око њега се метне девет мањих колача. Даље се по сукну разреди пуно поскурица, готово све једна до друге, куваног кукуруза, воћа и друго. Ако је умрли сиромах човек, те се ништа није имало заклати, онда се на горњи крај софре метне главица бела лука.

Пре но што се почне вечерати, она жена што је готовила вечеру узме парче хлеба, па га умаче у све чанке редом и поједе га говорећи: „Ово јело и пиће даје се за душу покојноме Трајилу“. После овога сви почну јести и пити. Један од укућана носи кондир с ракијом па сипајући ракије у чаше служи редом. Чим ко попије чашу с ракијом рекне: „Бог да прости!“ Ако умре трудна жена, верује се да ће и на ономе свету бити тешка. Да би јој се олакшало, ваља неко од њене родбине после њене сахране да претера преко њеног гроба бремену овцу и да је поклони ком било свом рођаку или и коме другоме. Кад се та овца ојагњи, и оној ће трудној жени на ономе свету бити лакше.

За умрлим родбина жали обично годину дана, а даљна родбина мање.

Прва даћа (*помана*, pomană, од словенске речи помѣнъ) даје се умрломе пре навршетка недеље од дана смрти. На даћу се зову они исти људи који су били и

на пратњи. За поману се коље бравче или живина, и то, ако је умрли мушко, коље се мушко, а ако је женско — женско.[1] Живинчету које ће се клати најпре оперу њушку и ноге, да би било чисто, па га тек онда кољу. Пре но што ће га клати запали се свећа, која гори докле год животиња не буде мртва. За поману се спрема јело, меси колач, прави штап, на штап се меће цвеће и чини се све остало као и онога дана кад је мртвац сахрањен, па се и у вече вечера као и онда, с том само разликом што кад се званице дигну од вечере, онда све оно што је прад ким непоједено остало и цвеће, узима сваки и носи кући. На дан сахране ово се не чини.

Онога дана кад хоће да дају поману, нађу једну девојку из родбине умрлога, а ако у родбини не би било ниједне девојке, онда узму коју другу, те иде са ведрицама на воду и донесе са извора две ведрице воде, а у сваку ведрицу метне по камичак. Та се вода у кући умрлога употребљава тога дана за готовљење јела. Потом та девојка узме само обрамицу и иде те на њој доноси воде суседним кућама, некој две, некој четири ведрице, а где је извор ближи, или је у кући већа потреба, и по шест и по осам ведрица. Чим где колико ведрица воде донесе одмах на вуненом концу завеже толико чворова. Тако ради једнако док не донесе 44 ведрице и не веже 44 чвора. За све време док носи воду у ведрецама, не сме пљувати нити се обувати или намештати што око ногу. Ако би јој се смакао опанак или одрешила врца, то јој доводи у ред друга каква жена.

Кад то сврши, враћа се кући умрлога да руча. После ручка узме девет поскурица, свећу, штап и две ведрице. Са собом поведе једну или две девојке из куће и једног дечка, па са њима отидне на реку. Ту девојка захвати из реке воде у ведрице, па из њих захвата воде чашом и прелива оне чворове ште их је на концу пре

[1] За поману се никад не коље јарац или коза, као што сам ја погрешно и њих навео (Дело за август 1905, стр. 252), јер се сматрају као нечисти

подне завезала. Чим који чвор прелије, одмах га и одреши. И тако редом захвата чашом воде и прелива чворове, док их све не прелије и не одреши. Кад то сврши, вунени конац исече на комадиће, а затим узме поширн ивер или комадић од тикве (врга), па на то прилепи свећу, коју најпре окади, и оне комадиће од конца. Затим близу обале метне на дно реке парче крпе и притисне га каменом да га вода не однесе. После тога запали свећу која је на иверу или на тикви прилепљена и пусти је да је вода пренесе преко оне крпе и да је даље низ реку однесе. Затим окади место на коме је пустила свећу. Ако је умрли мушко треба да је при овоме сведок мушкарац, а ако је женско — женскиње. Кад девојка пушта свећу низ воду говори: „Ова вода и штап да буду Трајлу за душу, сунце и месец да ми буду сведок на ономе свету“; а окренувши се присутном дечку или девојци, рекне: „Ти да ми будеш сведок на овом свету“. На ово присутни одговара: „Да будем“. Тако девојка рекне три пут, на шта се њој три пут одговара. За овим, девојка окади оних девет колача и намењује их: први колач — Богу, други — Светом Аранђелу, трећи — сведоку (дечку или девојци), четврти — Богородици, пети — за грехе умрлога, шести — за учињена добра дела умрлога, седми — сунцу, осми — месецу, девети — оном дану кад се ово врши.

После овога девојци се плати 0,50 динара за труд. Затим девојка захвати воде у ведрице са онога места где је свећу пустила и носи кући умрлога. Кад донесе воду, укућани умрлога простру јој поњаву на коју она седне. Девојкина је дужност да спреми и цвеће за трпезу. После свега овога, и гости почињу долазити на вечеру.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Др. Л. Војновић, Александријско Питање (1572—1579). Прилог дипломатској историји Дубровачке Републике. (Прештампано из Дела), Београд 1905, стр. 37 у 8°. Цена?

Александријско Питање није ново у историјској литератури. О њему се и раније знало нешто, али се сада први пут опширније разматра. То је један дипломатски спор између Дубровника и Француске око заштите трговинских интереса у Јегипту, спор у коме су се огледале дубровачка и француска дипломатија, и зато што се цео спор, у главном, врзе око питања дубровачког консулата у Александрији, писац га је згодно назвао Александријским Питањем.

Спор настаје у четвртој десетини XVI столећа, па траје и кроз XVII и XVIII, али му је најинтересантнији период од 1572—1579 године. Тада су се Дубровчани користили приликама те су створили обрт у Александријском Питању у своју корист, употребивши при том све чим су се окретни и политични Приморци могли користити, да заштите своју трговину, извор свог богатства.

У другој половини XV столећа, поред трговачких градова у Италији и народа око Средиземног Мора, јавља се и Дубровник на трговима у Леванту. И мада је тамо млађи од других трговачких градова, он ипак осваја терен за своју трговинску политику: отвара себи приступ на тамошњим трговима и задобија повластица од господара прекоморских крајева за своју слободну трговину. те се изједначује у правима са осталим Западњацима. Али водећи своју трговинску политику у Леванту, Дубровник неминовно долази у сукоб са онима што раније беху заузели тамошње тргове. Само, ни један

сукоб не беше за њ ни тако тежак ни тако опасан, као овај са Французима због александријског консулата.

За владе последњег мамелучког султана, у доба сукоба Француза и Млечића с њим, почетком XVI столећа, Дубровник успе да на трговима јегипатским стекне иста права што су их дотле имали Португалци, Французи, Каталонци, Ђеновљани и Млечићи. Али наскоро потом Јегипат доби другог господара. 1516 године турски султан Селим I сруши власт мамелучког султана у Јегипту, због чега сви заинтересовани народи и градови, што не беху у сукобу с Портом, похиташе да обнове своје раније трговинске уговоре и повластице у погледу Јегипта. Међу овима беху и Дубровчани. И Селим I пристаде да им потврди права добивена од последњег мамелучког султана, те Дубровчани, на равној нози са Млечићима, Французима и другима, наставише трговину са Јегиптом, плаћајући султану дажбине, али ни у чем не зависећи од осталих својих такмаца у трговини по Леванту.

Ну времена се изменише па дође време и измени повластица датих Дубровчанима за трговину у Леванту. Сулејман Величанствени дошавши на престо после Селима I, испрва потврди раније дубровачке повластице, али кад потом ступи у савез са краљем француским Франсоа I, попусти захтевима његова посланика Жана де ла Форе и 1536 године издаде капитулације, којима су, поред утврђивања пријатељства, француској нацији дате нарочите повластице у погледу трговине у Леванту: да француска застава има штитити бродове осталих поморских народа. Под тим народима, поред других, подразумевали су се и Дубровчани, чији су бродови дотле пловили под њиховом властитом заставом, а поданици им беху потчињени јурисдикцији њихова консула у Александрији; међутим, по одредби ових капитулација самостална трговина дубровачка у Јегипту имала се укинути, њихови поданици имали су потпасти под јурисдикцију француског консула, који је имао побирати

проценат од извезене робе, а бродови су им имали пловити под заштитом и заставом француском

То је био пораз за Дубровчане. Од тог султанова попуштања француским захтевима наступи незгода по главни извор дубровачког богатства и опстанка, по њихову трговину у Леванту, која је доносила републици више прихода од свега другог. Стога је појмљиво што Дубровчани тај акт примише с негодовањем. Ну Дубровник је био немоћан да се бори против силе француске, кад је још уз то на француској страни и са̂м Сулејман, коме је било у рачуну да пре оштети дубровачке интересе него што би учинио на жао свом јединоом савезнику у борби против Хабзбурга, краљу француском. Зато су одредбе капитулација од 1536 године остале у снази све до смрти краља француског, 1547 године, при свем том што су Дубровчани радили против њих. Али како је рок трајању капитулација био ограничен само на време живота обојице владалаца уговорача, то су оне изгубиле своју праву вредност 1547, и Дубровчани се пожурише да своју трговину у Леванту ослободе стеге и да је учине потпуно независном од Француске. Ну 1569 г. француски краљ Шарл IX доби од Порте нове капитулације, којима је још јаче обележено раније стечено право француско и још јаче обележена зависност дубровачке трговине од Француске.

То би нов удар за Дубровчане, „поданике“ султанове. Али они не клонуше духом него поново настадоше да се отресу тог намета и да своју трговину ослободе стеге, и само вребаше згодну прилику. Најзад 1571 године улучише згодан моменат за то. Тада у Цариграду не беше француског посланика, међутим на Западу се спремаше Света Лига против Турске, у коју се говорило да ће ући и француски краљ. И то беше особито згодна прилика да Дубровчани изведу своју намеру. Њихове инсинуације на Порти донеше плода, јер посредовањем великог везира Мехмеда Соколовића добише потврду

својих негдашњих права у Јегипту, на основу чега се ослободише француске заштите.

Кад за ово дознаде француски двор, не би му право, и то не толико због самих Дубровчана колико што се бојао да за примером ових не пођу и остали хришћански градови и трговачки народи, чији су бродови пловили по левантинским водама под француском заставом и поданици им били под јурисдикцијом француских консула. Зато пожита да изради поништај такве одлуке Портине. Са тим задатком би послат у Цариград де Ноај, владика ашки. И овај предузе све кораке на Порти и уложи протест против поступка, којим се штете интереси јединог правог султанова савезника. Али све то остаде без успеха. Дубровчани му осујетише све кораке. И де Ноај сасвим напусти Цариград, а од поништаја повластице дате Дубровнику не би ништа. Међутим француских протеста било је и даље, и на Порти и у Дубровнику, и спор око александријског консулата траје све до 1581 године, кад су, најзад, у уговор између Порте и француског посланика де Жермињија били поново унесени Дубровчани међ поморске народе, чији ће бродови пловити по левантинским водама под француском заставом.

Тај дипломатски спор између Француске и Дубровника од 1572—1581 године, јесте предмет ове дипломатске студије Г. Војновића.

И, као што је речено горе, то питање није ново. Оно је у неколико било познато из раније из француских збирака листина о француској трговинској политици у Леванту, и из збирака уговора између Порте и Француске. Али је Александријско Питање у овој студији добило и нових досад необјављиваних података, који у цело питање уносе више светлости, тако да се сада јасније виде све главне промене кроз које спорно питање пролази у једној деценији. Нарочито је обраћена пажња напорима Дубровника на Порти да сузбије захтеве француске, и из многих података приопштених

у овој студији види се како се Дубровчани, знајући колико ће штете бити за њихове интересе ако Порта попусти пред захтевима де Ноаја, боре непрестано, боре се очајно, како не презају ни од чега, како прибегавају и молби и лукавству и обмани и свему другом, само да постигну што желе. Они у тој борби не сустају и показују се у толико више одлучнима, у колико више виде да Француска не може вршити флотну демонстрацију у Јадранском Мору нити из обзира према Порти хватати им бродове. Али они се исто тако у свима својим корацима показују необично лукави и препредени, лукавији и препреденији од „лукавих“ Млечића. Стога је читање ове студије пријатно за обичног читаоца, кад види како је у прошлости малог слободног града Дубровника било и таквих момената, да је улазио у сукоб са несравњено моћнијим од себе и да је том приликом његова дипломатија односила победу над француском. И читање ове студије за обичног читаоца било би још пријатније, да у језику нема онолико провинцијалнога, да нема сувише страних непотребних речи и одвише афектовања, што предмету, лепом и интересантном по себи, одузима од лепоте.

Али има друго нешто зашто се Г. Војновићу има више замерити. То није начин излагања већ специјални посао историчарев, онај претходни посао у изради једне историјске монографије, о коме сам једном приликом опширније писао у овом истом часопису. То је историчарево прибирање факата, анализа њихова и проверавање, и заузимање потпуно објективног становишта, чему Г. Војновић није обратио довољно пажње. Даље, ту је погрешно и једнострано схватање познатих факата и тумачење нових помоћу њих, као и испуштање из вида најкрупнијег факта, који је допринео да Порта 1571 године да̂ повластице Дубровчанима, и узрок са кога их је Мехмед Соколовић неколико година помагао у спору с Французима и зашто је одбио све кораке француског посланика де Ноаја.

Тако, у једном критичном раду историјском, какав замишљам да треба да буде и ова дипломатска студија, јер и у њој сва разлагања морају бити заснована на тачним фактима, мора се бити на чисто с тим да се Дубровник није покушавао извући испод француске заштите тек у времену између 1547 и 1550 године него и пре 1547 (стр. 9); да нема места досеђању о де Ноајеву доласку из Цариграда у Дубровник и о његову бављењу тамо у току зиме 1572—73 године, кад о том факту има нај јасније потврде у де Ноајевим писмима из Дубровника, штампаним у оној истој збирци француских исправа, коју писац непрестано наводи (стр. 25); и да врло незгодно боде очи она збрка у хронологији факата изнесених на стр. 31—33, јер су тамо изнесена као савремена и таква факта која, на први поглед, види се да нису то.

Али док се о овим недостацима може још рећи да су последица непажње и недовољног разматрања свих података који су у ближој или у даљој вези са главним питањем што се претреса у овој дипломатској студији, у њој има погрешака за које се писцу мора најозбиљније замерити. То су: непознавање факта да су Французи имали свој консулат у Александрији пре Дубровчана; неподвргавање критичној оцени текста капитулација од 1536 године и што их узима као несумњиво тачне у тексту који је данас познат; и унапред створено становиште са кога се посматра цео ток догађаја за француско-дубровачкога спора.

Г. Војновић је за темељ својој студији и за основни разлог свом гледишту на спор поставио факат: да је дубровачки консулат у Александрији много ранији од француског; да је први основан око год. 1510, а други тек после 1548; да су према томе капитулације од 1535 и 1569 год. насртај француски на дубровачке трговачке интересе много раније ангажоване у Александрији од француских, па према горњем и да су дубровачки раније легализовани; и да је дубровачки корак из 1571 године оправдан. Међутим, ствар стоји потпуно супротно.

Француски је конзулат у Александрији ранији од дубровачкога. Јер док се о овом другом само може нагађати да је установљен око 1510, зато што је тада Дубровник подвезао трговински уговор с јегипатским султаном, о првом се зна да је постојао још 1507 год. и има поузданих и несумњивих података, из којих се види да је 1510 год. тамошњи француски консуо био допао тамнице зато што је кајирски султан дошао у сукоб с неким поданицима француског краља („et sopra tutto havea facto retenire et metere in chattenna et condurre al Chagiero il consolo de chatelani, quale etiam era consolo de Francesi...“ вели се у једном документу, а у другом да је „...antiquo nel paese, havea grande auctoritade... saputo ed astuto et pratico del Paese...“ а на трећем, да због тог сукоба у Кајиру „...aspetavano uno ambasator del Roy francese...“). О том сукобу и начину како је француски консуо допао тамнице знају се чак и појединости, као и шта је све овај радио из затвора да умири гнев султанов. Да је пак француски конзулат постојао и даље, види се и по томе што је Селим I 1517 год. потврдио француске повластице, на основу којих је отворен конзулат у Александрији за време последњег мамелучког султана. А још боље види се из хатишерифа султана Сулејмана од 1528 год., датог француском консулу у Александрији Жану Беноа. У том хатишерифу јасно се вели како је поменути француски консуо изишао пред султана, поднео му раније царско наређење односно Француза и Каталана, што су под његовом јурисдикцијом, и замолио га да му се то наређење, засновано на уговорима, утврди новим, што је султан и учинио и издао му овај хатишериф. На много места у овом акту говори се јасно, да не може бити јасније, о француском конзулату у Александрији и о његовим правима, и то се говори као о једној установи која није нова постанком.

Према томе, дакле, има да отпадне тврђење Г. Војновића: да је дубровачки конзулат у Александији установљен много пре од француског и да овај други датира

тек из доба после 1548 године. Кад пак тако стоји са тим фактом, који је у студији најосновнији, на коме је писац засновао своје гледиште у разматрању свих догађаја у вези с Александријским Питањем, и на основу чијег су тако погрешног схватања изведени други погрешни закључци, нема места ни свима овима. Све то има отпасти само по себи.

С овим питањем стоји у вези нарочито питање о правом тексту капитулација од 1536 године, и питање из ког је времена и у којим се капитулацијама први пут јавила одредба о пловидби дубровачког бродовља под француском заставом и о дубровачкој трговини у Леванту под француском заштитом.

Г. Војновић узима да се та одредба јавља прво у капитулацијама од 1569 год., према чему би ту требало тражити узрок и почетак дубровачко-француског спора (стр. 6 и 11). Мени се чини да то није тачно. Јер ако стоји то да се одредба о потчињавању дубровачке трговине и бродарења у Леванту француској заштити налази први пут у капитулацијама из 1569 године, онда како да се објасни факат, што га наводи са̂м Г. Војновић: да су Дубровчани први пут покушали да се ослободе заставе француске у доба између године 1547 и 1550? Јер нашто Дубровчанима тај корак, ако поменуте одредбе из капитулација од 1569 године није било и у ранијима, у онима од 1536 године, и чим се могу објаснити поменути кораци Дубровчана између 1547 и 1550 године, и инсинуације чињене на Порти још пре 1547 године против Француза, кад се зна да Дубровчани у то доба нису имали са Французима спора ни око чега другог до због консулата у Александрији?

(Свршиће се.)

Јов. Н. Томић.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Народно Позориште у 1905 години.

Позоришна хроника за 1905 годину има да забележи неколико крупних догађаја. Судећи по јануару, први месеци 1905 нису обећавали ничег необичног. Завршивши двема интересантним премјерама („Царство мрака“, Стеријини „Родољубци“) и врло добрим приходима крај 1904 године, позоришна сезона ушла је као обично у нову календарску годину доста тромо и безбојно. У јануару: обични претрпани репертоар недељних и празничких представа, двадесетпетогодишњица Саве Тодоровића, и, при крају месеца, премјера Војновићеве „Психе“; затим један осредњи, просечни фебруар, с једном комбинованом француском премјером из Жака Нормана и Пола Хервиеа („Не заборавља се“, „Загонетка“), и Хауптмановом „Киридијом Хеншлом“; јачи март са Декурселовом мелодрамом „Два детета“ и Кавалотијевим „Јадним Пјером“, и најзад април, фатални април који је толико обећавао да му дани нису прекраћени.

Месец који је почео гостовањем Шумовске и објавио низ интересантних премјера: Валдове „Саломе“, Димине „Кнегиње од Багдада“, и Шекспировог „Антонија и Клеопатре“, — да се настави у мају великом серијом представа чешке опере из Бруна, тај интересантни и богати месец завршио је бедно осамнаестог свога дана, на други дан Ускрса, прекративши још пре првог чина Рајковићев „Живот за динар“. 18 априла у два и по часа по подне затворена је зграда Народног Позоришта, решењем Управе града Београда, на основу реферата стручне грађевинске комисије.

Од премјере „Васкрсења“, 17 априла, до Веселиновићевог „Ђиде“, 20 августа, којим је отворена нова

сезона у оправљеној згради, протекло је четири месеца. Кад се издвоји месец и по дана редовног позоришног одмора, пуна два и по месеца изгубљено је. Ко зна на длаку одмерена средства Народног Позоришта, с којима је потребна необична пажња и економија да се колико толико пристојно и с образом састави крај с крајем у тој сиротој кући, разумеће колико је требало напора да се ова мучна криза мирно преброди.

Немајући погодне приватне сале у Београду, у којој би могло с коликим толиким уметничким и материјалним успехом наставити свој рад, Народно Позориште употребило је ову прилику да се одужи унутрашњости Србије, једним низом представа, разуме се, без икаквих изгледа на материјалне користи. Подељено на две групе, Народно Позориште приредило је у унутрашњости 23 представе: 12 у Нишу и 11 у Крагујевцу.

Међутим, у том тешком међувремену, захваљујући трудним напорима управе, готовости Владе да помогне ванредним сресвима у колико су јој она била на расположењу, и нарочито захваљујући вредној и племенитој иницијативи Одбора београдских госпођа, — савладане су све недаће тако успешно, да је 20 августа, цела, непоремећена и неокрњена глумачка трупа, од њених најкрупнијих имена до најмлађих почетника и хориста, могла ући у свој обновљени и улепшани дом на нов рад. У тешком искушењу кроз које је прошло овако срећно, Народно Позориште може поред све несреће са задовољством забележити у своме летопису један факт: у свеопштем узбуђењу и симпатијама које је његов несрећан случај пробудио у јавном мнењу, Народно Позориште добило је ретко уверење колико је ова национална установа ухватила корена у нашем животу.

Нова сезона, за чије се отварање везивале зебње због евентуалног неповерења публике према оправљеној згради, почела је напротив преко сваког очекивања добро, и, та је нова срећа пратила 1905 годину до њеног последњег дана у децембру.

Десет дана августа дали су премјере Хејермансове драме „Наде“ и Димине „Кнегиње од Багдада“; септембар: Софоклову „Антигону“, Плаутовог „Хвалишу“, „Млетачког трговца“ у преводу Др. Свет. Стефановића; октобар: Сјенкијевићеву слику у једном чину „Ко је крив?“ и Шубертову „Жетву“ (чешки), оригинал Благоја Т. Недића „На низбрдици“, и Бутијевог „Луцифера“; новембар је скоро сав испуњен премијерама комбинованим из чинова: четири оригинала („Venus vitcrix“, „Адембег“, „Јазавац пред судом“ и пригодна сцена за Јакшићево вече „Шваља“), 1 превод с бугарског („Страхил“), 1 са словеначког („Љубав“), и Димина-Жирарденова драма „Патње једне жене“; у децембру: Бертонова „Лепа Марсељка“, романтични и шарени спектакл из Наполеоновог времена, и два пригодна чина за Стеријину стогодишњицу: „У гардероби“ и „После представе“. Приход за ова четири и по месеца, са релативно мањим бројем представа но ранијих година, надвисио је несразмерним скоком све раније приходе у том периоду времена.[1]

По истом разноврсном избору и мерилу који руководи редовни репертоар, и шаренило овогодишњих премијера показује исту појаву. У друштву Војновићеве „Психе“, смелих чисто артистичких покушаја са реалистичким драмама Хауптмана и холанђанина Хејерманса, поред покушаја одомаћивања словенских писаца, и у друштво Софокла, Плаута, Молијера увукло се и име Пјера Декурсела. Друштво доиста хетерогено, али још за дуго времена нераздвојно у репертоару Народног Позоришта.

Од оригинала у 1905 години, поред Војновићеве „Психе“, истиче се комад из живота српског сељака „На низбрдици“, који је поред шаренила слика дао неколико нових појединости у реалистичном сликању села, понаособ развио и допунио доста јаким и оригиналним цртама

[1] од	11	августа	до	31	децембра	1902	г.	111	представа	62.752·30 дин.
„	15	„	„	„	„	1903	„	114	„	63.393·20 „
„	15	„	„	„	„	1904	„	109	„	63.252·10 „
„	20	„	„	„	„	1905	„	100	„	68.269·60 „

један у неколико већ експлоатисани тип из наших народних комада — тип паланачког зеленаша, и пробудио прилично дискусије својом доста једностраном и наивном тезом о пропадању села због напуштања националне ношње. Симпатично је примљен Ћоровићев „Адембег“, који нарочито после срећног успеха са ранијим покушајем из исте средине („Он“) може охрабрити приповедача и на смелије покушаје на позорници. Инсценисање Кочићевог „Јазавца пред судом“ оживело је такође једно вече и својом јаком родољубивом тенденцијом у овој оштрој и болној сатири, и срећним извођењем главне улоге (Давида), у којој је Г. Тодоровић добио једну од својих најживописнијих и нај јачих улога. „У гардероби“ дилетантског позоришта у београдској царинарници 1842 и „После представе“ („Покондирене тикве“) — две пригодне слике игране о Стеријиној стогодишњици, израђене су у течним стиховима, и са прилично погођеним цртама типова и средине негдашњег Београда. У програму југословенског вечера имала је успеха бугарска поетска драма „Страхил, страшни хајдук“ од Тодорова и сценички ефектна Беговићева „Venus victrix“. Од превода, у 1905 години најбољи су успеси Бутијевог „Луцифера“ (Г. Гавриловић) и Софоклове „Антигоне“ (Г-ца Петковићева).

Статистички преглед прихода и представа за годину 1905 показује за осам месеца редовног рада у Народном Позоришту 183 представе са 108.428·35 динара.

Од догађаја у 1905 на првом месту ваља забележити смрт бившег редитеља и члана Народног Позоришта, писца „Немање“, „Душана“, „Лазара“ и „Тодора од Сталаћа“ — Милоша Цветића, с киме је сарађено једно од знатних имена српског позоришта. Затим у некролог ваља уписати још имена бивших чланова Лазара Рајковића, Зорке Марковићке и Љубице Тодосићеве.

У 1905 прославили су своје двадесетпетогодишњице Сава Тодоровић и Раја Павловић. Гостовали су Ермете Новели, Хермина Шумовска, Ружа Попова и Пера Добриновић.

Провизорни.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Царински савез Србије са Бугарском.

Пре ослобођења свога, Бугарска, земља агрикултурна, имала је само малу привреду и кућевну радиност. Политичко ослобођење довело је одмах до јакога развоја у домаћој привреди; деведесетих година трговачки биланс јако расте, капитали се улажу нè у земљорадњу него у већа индустријска предузећа; последњих пет година још јаче скаче трговински биланс, и осећа се велики пораст у капиталу. Капитали се не троше никако на агрикултуру због оних истих разлога због којих се и у Србију никад нису улагали капитали у земљу. Капитали ће се онда улагати у индустријска предузећа, кад буду у Бугарској нашли на потребне сировине и на довољно потрошача. Како се у Бугарској налази обоје, за извесне индустријске производе, то је потребно да се те индустрије и помажу свима средствима, те према томе и привући за њих што више домаћих и страних капитала. Економска политика Бугарске имала би да буде да се што јаче заштите ове индустрије: брашнарска, шећерна и пиварска, текстилна, метална, рударска са хемиском. У вези с тим треба да буде и царинска политика Бугарске.

Србија има много сировина а мало потрошача. Ни с које стране нема слободна излаза трговачког. Најглавнија пажња обраћена је сточарству и агрикултури, индустрија је нејака и слаба. Због царинске политике немачке и аустроугарске, њеним агрикултурним и сточним производима прети погибао. И зато би њена економска политика имала да буде да што јаче заштити индустрије: брашнарску, шећерну, пиварску, алкохолну, дрварску, прерађивање воћа и меса, млекарску. Према томе би тре-

бала да буде и царинска политика. А да та политика имадне успеха потребна је друга политика: подизање путева и железница, и што интензивније просвећивање народа.

1904 година била је година када је Бугарска отказала све своје трговачке уговоре свима државама. Тенденција њених нових трговачких уговора које је имала склопити са Немачком, Русијом, Француском, Енглеском и Аустроугарском, била је у овоме: да се Бугарској не даје као до сада само право највећега повлашћења, већ право царинскога тарифног уговора и тиме води рачун о бугарским законима; да се бугарско досадања пристаништа признаду легалним путем и ставе под режим под који и остала европска пристаништа. Дакле, већа је пажња обраћена на политичку страну трговачких уговора који ће се закључивати само на пет година, него ли на фискалну страну. И у томе је Бугарска успела. Енглеска, Немачка и Русија (са њима су већ закључени уговори) одрекле су се особенога режима капитулација у Бугарској. И остале ће силе то учинити.

Тенденција будућих српских трговинских уговора са страним државама као да ће бити заштита горепоменутих српских индустрија, осигурање извоза ван Аустроугарске, економско еманциповање од Аустроугарске и јаче економско-политичко зближавање међу балканским народима. Дакле, за Србију се може рећи да ће њени будући трговачки уговори имати више политичку тенденцију него ли фискалну.

У смислу ове последње тенденције, да се Бугарска и Србија доведу до што тешњег економскога зближења и до потпунога царинскога јединства, Србија и Бугарска начиниле су уговор о царинскоме савезу са заједничком трговинском облашћу за међусобни промет сопствених производа, задржавајући према иностранству, и то само до 1 марта 1917 године, посебне царинске тарифе а закључујући у овоме времену посебне трговинске уговоре с другим државама.

Уговор има девстнаест тачака. Најважније су ове:

1) промет свеколиких производа из области једне савезне државе у област друге потпуно је слободан од царинских и других дажбина (сем оних производа који су сада оптерећени нарочитим законима или трговачким уговорима са другим државама);

2) савезне државе неће спречавати међусобни трговински промет никаквим забранама увоза, извоза и провоза (сем ванредних прилика за војне потребе, какве заразе или због јавне безбедности);

3) царински закони и поступци обеју држава биће по могућству једнаки, или бар на истим основама израђени;

4) унутрашње дажбине не могу производе друге савезне државе ни под каквим изговором теже или неповољније теретити но што терете истоврсне производе сопствене државе;

5) савезне државе ће радити заједнички да се трговина, занати и индустрија унапреде и да се поданицима једне стране у другој допусти што је могућно већа слобода рада и тековине. Према томе држављани једне савезне државе биће у свакоме погледу, па и у погледу дажбина, онако исто третирани као и сопствени држављани (ослобођени ће бити војне службе, обавезне јавне службе и принудних намета у ванредним приликама);

6) што се тиче акционарских, командитних, индустриских, трговачких и других друштава; што се тиче заштите трговачких индустриских и осталих проналазака; што се тиче преноса железницом, водом, сухим путевима обе савезне државе обвезују се да ће са држављанима савезне државе и робом њиховом поступати као и са својим држављанима;

7) савезне државе закључиће у току трајања овога уговора конвенцију о новчаноме савезу по истим начелима на којима је заснован и закључен латински новчани савез, с тим да у конвенцију уђе по могућству и ситан новац. Затим конвенције консуларну, о екстрадицији, о мерама, о извршењу судских пресуда;

8) уговор овај распростираће се на земље које сада припадају или ће унапредак припадати царинској области једне или друге савезне државе.

Уговор је требао да ступи у живот 1 марта 1906 године и да траје до 1 марта 1917 године.

Од јула месеца, кад је овај уговор био потписан од стране обостраних пуномоћника, па до 20 децембра 1905 године, његово постојање држато је у великој тајности. 20 децембра о. г. Бугарска Влада га мало неочекивано изнесе пред Н. Собрање и ово га, на предлог Н. Цанова, посланика из опозиције, једногласно усвоји.

Србија је у то време водила преговоре с аустроугарском владом за будући трговачки уговор с Аустроугарском. Чим се у Бечу сазнало за постојање овог уговора одмах су аустриски делегати изјавили да не могу наставити даље преговарање докле не сазнају текст горњега уговора. Кад је Гроф Голуховски сазнао садржину уговора тражио је да се Српска влада обавеже да неће изнети пред Скупштину уговор о царинскоме савезу са Бугарском и да ће од њега одустати. Влада Српска је тада дала изјаву да не може пристати на то да не подноси уговор с Бугарском пред Скупштину, али да је вољна кад буде готов уговор с Аустроугарском потчинити му одредбе уговора са Бугарском. Место другога одговора изјављено је српскоме Министру Иностраних Дела од стране Аустриског посланика да Бечка влада тражи да се уговор о царинскоме савезу са Бугарском не подноси Народној Скупштини и да се Српска влада писмено обавеже да ће учинити у српско-бугарском уговору све оне измене које Аустроугарска влада буде тражила. Српска влада је одговорила на то да се српско-бугарски уговор неће подносити Народној Скупштини докле год трају трговински преговори с Аустроугарском, али не пристаје на какве било измене у српско-бугарском уговору пре него се закључи уговор с Аустроугарском, па и тада пристаје само на измене које би захтевала природа уговора с Аустроугарском, с изјавом да би друкчије ра-

ђење било противно достојанству земље. После овакве изјаве преговори трговински су прекинути. И, пре него је неуговорно стање настало, Аустроугарска је забранила увоз из Србије не само живе стоке, него и клане и сољене, па онда извоз живине, јаја, па чак и транзит ове исте робе. Српска влада је протествовала, али на њен протест није до данас ништа урађено од стране Аустрије. Забрана извоза постоји и данас. Овакво поступање је изазвало осуду у Србији, а Народна Скупштина је једногласно одобрила поступак данашње српске владе, имајући становиште да је Србија независна држава, и да има права склапати уговоре са другим државама у форми у којој то њени интереси налажу само ако су они у сагласности са принципима међународнога права, а такав је и овај уговор о царинскоме савезу са Бугарском.

Бечка и пештанска полузванична штампа је врло оштро и безразложно нападала Србију замерајући јој нарочито што је овај уговор држан у тајности пола године и што му је дата онаква форма, „којој нема примера у међународним уговорима, јер се њоме ишло на то да се изигра начело највећега повлашћења, и што је њиме Србија хтела да чини притисак на Аустроугарску да до што бољих погодаба у новом уговору с Аустроугарском дође“.

Поводом овога уговора турски делегати нису хтели да потпишу уговор који су редиговали српски и турски делегати у Цариграду. Турски комесар у Софији поводом тога уговора упутио је и једну ноту Бугарској влади протестујући „што она закључује међународне уговоре, кад на то по Берлинскоме уговору нема права“. Овај протест је више формалне природе. Турској није стало много до тога што Бугарска са Србијом закључује уговор о царинскоме савезу, него је стало много до оне одредбе у том уговору где се каже да ће се уговор распростирати и на земље које ће унапредак припадати царинској области једне или друге савезне државе.

Француска, енглеска, талијанска, независна мађар-

ска, хрватска независна, чешка, српска и с ове и с оне стране Дунава, Саве и Дрине и бугарска штампа у овоме питању држе се на страни Србије. Сви рачунају да је ово почетак политичког еманциповања балканских народа и стопа ближе за зближење међу њима. Немачка се држи врло резервисано у овоме спору. Русија званична је сасвим индиферентна, могло би се рећи чак да је на страни Аустрије. У Црној Гори, Старој Србији и Маћедонији, симпатично је поздрављен овај уговор о царинскоме савезу.

Аустроугарску су на овакво поступање према Србији навели само политички разлози и интереси. Трговински саобраћаји између Србије и Бугарске тако су слаби да Аустроугарској може бити потпуно равнодушан овај уговор и ако стоји у истини да она увози у Србију за преко 40,000.000 динара а у Бугарску десет пута више него ли што Бугарска увози у Аустрију.

1-ог марта по новоме календару истиче рок трговинскоме уговору између Србије и Аустроугарске. Ако се прекинути преговори не наставе, и не дође до споразума, настаће неуговорно стање, а из њега може нићи и царински рат између те две државе.

Штете од њега могу бити ове: пропашће у досадањем облику сточна и агрикултурна извозна трговина што ће рећи да може пропасти прве године извоза до 40,000.000 круна, пропашће многи извозници, и то и ситнији и крупнији.

Добити од рата овога могу бити: индустриализоваће се у Србији сточарство и земљорадња, подићи ће се индустрија, железнице, путеви, наћи ће се друга извозна тачка, утврдиће се куда се може и мора понајбрже и најјевтиније извозити (на Радујевац, Црно Море. Солун или Јадране); појачаће се идеја солидарности међу Јужним Словенима, а нарочито међу Бугарима и Србима који ће, зближени, бити најмоћнији фактор на Балкану и добиће се потпора западних либералних сила, које се некада у својој политици према малим народима могу руководити и човечанским принципима.

Иностранн.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Милутин Јовановић: Касарнске фотографије. 1904-1905. Београд 1905. 8°, 70.

Г. Милутин Јовановић, који је обратио пажњу на себе својим складним и течним стиховима, у последње време огледао се и у прози. У „Српском Књижевном Гласнику“, „Делу“ и „Политици“, штампао је он неколико својих скица из војничког живота, које се сада, под заједничким именом „Касарнске фотографије“, јављају у засебној књизи. Ту су причице и слике: „Први дани“, „Летњи марш“, „Добошар“, „На граници“, „Бадње вече“, „Трубач“ и „Повратак“.

Г. Јовановић је био војник, не онако како смо сви ми били, по неколико месеца и годину дана, но војник по васпитању и по запату. Изишав из војске, он воли да се сећа свога војничкога живота, и то не са оним „меланхоличним узбуђујем“, којим је Алфред де Вињи писао о војсци, почињући своју прекрасну књигу „Војничко Ропство и Величина“ речима: „Ако је истина, по ономе што вели католички песник, да нема веће муке но у беди сећати се срећнога времена, истина је да душа налази извесну срећу сећати се у тренутцима спокојства и слободе времена мука и ропства“. Г. Јовановић није сачувао, или бар не прича, те горке успомене, и он не црта онај разривен и пуст живот официрски „у малом гарнизону“ као немачки потпоручник Билзе и његови многобројни следбеници и имитатори. Он у својим разнеженим „фотографијама“ слика, или боље рећи пева, сентименталне доживљаје војника, и то простога војника, сељака на војном року. И он га срдачно воли као осетљиву људску особу, која осећа суровост касарнског живота. „Осећао сам се угодно, вели он, међу тим људима,

искупљеним из готово свију крајева наше Домовине. Волео сам их, јер сам знао да под тим грубим, сурим војничким шињелима куцају поштена и наивна срца сељачка". И онде где би други видео исправно и подједнако одевене, прописно ошишане, разбројане и поравнате „гејаке", он види људске особе са душом и срцем и породичним везама. И готово све ове сличице причају носталгије сељака отргнутих од плуга и са домаћег огњишта и бачених у велике, црне и влажне куће где гвоздена дисциплина и сурове нарави притискују њихове природе и душе.

Било би неправедно тражити од једног новог и младог српског писца да даје оно што су у истом роду дали један Алфред де Вињи, један Лав Толстој или де Амичис. Могло би се Г. Јовановићу учинити и доста замерака: код њега се опажа приметна невештина у причању, има извесне мале и старомодне наивности, површне и спољашне сентименталности, оне коју одају уобичајене плачевне речи и узвици, а не оне „сузе ствари", нежност и топлина која се не казује но се под словом осећа. Али ипак, и ако старим средствима, благодарећи искрености свога нешто наивнога осећања, Г. Јовановић је успео да често буде дирљив, и причице „Добошар" и „На граници" су лепо успеле ствари и најбоље што је у овој књизи. И најзад, Г. Јовановић, чији је песнички таленат више дескриптиван, овде је дао живљих и топлијих описа који су мале песме у једном прозном тексту. J. C.

Македонско питање и реформе у Турској, Н. Ф. Војнов. La question macédonienne et les réformes en Turquie. (Paris, Société française d'imprimerie et de librairie, 1905.)

Више је пута било говора у овоме листу о оној шовинистичкој и памфлетској књижевности о македонском питању, етенографији, статистици, итд., која иде

на то да обмане европску читалачку публику у корист ове или оне народности. Међу књиге такве врсте убројана је и ова књига И. Ф. Војнова. Добро је да се види како о њој суди један незаинтересовани Немац, коме се не може пребацити да има за Маћедонију другог сем научничког интереса. „Ова се књига бави, пише он, о маћедонском питању, а има изричну тенденцију да покаже историске и етнографске захтеве Бугара. Мада је писац пристрасан, ипак се мора приметити да је он историјски развитак питања (Глава I) и садашњи револуционарни покрет и његове узроке (Глава III) доста објективно приказао. Тако на пример, он не прећуткује претензије које Грци и Срби полажу на Маћедонију. Али треба бацити само један поглед на његову етнографску карту па да се види, како је та карта пристрасно састављена: бугарски елеменат по њему простире се не само до граница Србије него чак и до Призрена и западно до преко Охридског језера! Таквим очитим нетачностима (којима се у осталом служе и Грци при етнографској подели Маћедоније) постају карте бугарског, грчког или српског порекла потпуно илузорне. Више вредности има текст уз карте (Глава II) који говори о етнографским споровима између Бугара, Грка и Срба. У њему има добар преглед свију путописа и других дела која говоре о етнографији Маћедоније, међу њима има и неколико руских дела. Исто тако читаће се с интересовањем статистика о бугарским школама и ако она не даје истиниту слику о простирању бугарске народности. Ова статистика, по којој је и карта састављена, оснива се на податцима бугарског школског надзорника у Маћедонији, В. К'нчева; бројеви су добро срећени, но нигде се не напомиње на који су начин добивени — и природно је да то изазива сумњу у истинитост. Само маћедонско питање класичан је пример, како наука по неки пут служи политичким циљевима; европска дипломација, која се већ од неколико година, са мало успеха, труди да уведе ред у Маћедонији, мо-

рала би на првом месту да гледа да једном утврди етнографски status quo у Маћедонији, јер само на тој основи могла би политика велесила да се заснива и да реши замршено питање о народностима. Ето у јавном животу сваком се приликом образују комисије и анкете, зашто се једанпут неко не побрине да једна комисија европских научника, — у коју би могли да уђу и заинтересовани народи, — не испита етнографију Маћедоније? Дипломација тиме не само да би добила солидну подлогу за своје планове него би стекла и велику заслугу за научно испитивање Балканског Полуострва. Јер, сви реформни планови, стварани без тачно испитаних националних односа у Маћедонији, остаће за трајно умирење ове земље без успеха. Оно што је писац изнео о турској управи и политици, о досадашњим реформним плановима и неспособности Турске да изведе реформе, сваки који иоле познаје турске прилике мора потписати да је тачно. Аутономија како је замишља писац, исто тако не би довела сврси. Веровање да ће једна скупштина састављена од представника разних народности од једном показати толико политичке зрелости да ће права мањине штитити („en observant strictement les droits de la minorité“, стр. 164) изгледа ми врло детињасто и мислим да ни сам писац није озбиљно веровао да се овај његов предлог може остварити.

Ова књига је више намењена онима што се интересују политиком него ли научењацима, и заслужује да их ови први прочитају, јер даје објашњења о многим стварима које су европској публици мало познате; научењак, пак, примиће ову књигу к знању као интересантан прилог историји и етнографији Маћедоније. Али и један и други добро ће учинити ако пишчева излагања критички примају.“

(Deutsche Litteraturzeitung, 1906 № 4.)

Алберт Тумб.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Беспуће“. — Приповетка Г. Вељка Милићевића излазиће у „Српском Књижевном Гласнику“ у сваком другом броју. У.

„Женидба Пере Карантана“. — Као 113 и 114 свеска мостарске „Мале Библиотеке“ изишла је овећа приповетка нашега сарадника Г. Светозара Ћоровића. „Женидба Пере Карантана“ излазила је 1902 године у „Српском Књижевном Гласнику“ (бројеви 38—46). Приповетка у овом издању има извесних промена. Уредништво „Мале Библиотеке“, по једном сталном обичају, којем смо ми неколико пута замерили, није поменуло где је ова приповетка први пут штампана. Исто тако изостављена је и првобитна посвета „Стевану Сремцу, српском приповједачу“. Л.

„Finale...“ — Читким словима на финој хартији и у лепим корицама опремио је у свет Г. Стијепо Кобасица овај свој први рад из области „лепе књижевности“ под именом „Finale...“ То је приповетка развучена, водњикава, расплакана и претерано, немачки сентиментална. Ту се сваки час помињу: узбуркане груди, коврџасти увојци, свилене ручице, гараве и к'о свила меке косе, лица бела као крин, и тако даље. На једном месту, за море вели да се „испружило као једна велика ливада“, а на другом месту, на пример, каже се да је море „било прије бурно, помамно, бијесно као звукови Штраусових валцера“. Г. Стијепо Кобасица је, свакако, погрешио што је из прошлогодишњег подлистка сарајевске „Српске Ријечи“ прештампао у засебну књижицу овај свој рад који је могао мирно почивати у подлиску једнога листа, и којим се одиста не може подичити. А.

„Росмерсхолм“. — Као 111 и 112 свеска „Мале Библиотеке“ изишла је позната Ибзенова драма у четири чина „Росмерсхолм“, у преводу Г. Војислава Јова-

новића. „Росмерсхолм“ је једна од нај јачих и најмисленијих ствари иначе тако неједнаког скандинавског драматичара. Ту је Ибзен унео оно што је најоригиналније и најбоље у њему, ту је са великом и простом поезијом цртао једну трагедију северне душе и протестантске савести, и због једне овакве неусиљене и снажне драме заборављају се његов претенциозан симболизам и каткада бесмислена брбљања, као у „Дивљој Патци“ на пример. Г. Војислав Јовановић, који је раније превео и драгоценог Волтеровог „Кандида“, показао је овим послом и укуса и разумевања у књижевности. Свој превод Росмерсхолма радио је према немачким преводима, у Рекламовом и Фишеровом издању, и према француском преводу Грофа Прозора. С.

„Из једног малог гарнизона“. — Мало је дела у најновијој књижевности која су подигла толику прашину као књига немачког потпоручника Билзеа (Фрица од Кирбурга): „Из једног малог гарнизона“. Писац је изнео труо живот немачког официрског кора, цело мрачно наличје оне по изгледу сјајне медаље немачког официра, и сва милитаристичка и царска Немачка осетила се погођена том смелом и оштром књигом. Званични кругови немачки имали су злосрећну мисао да писца предаду ратном суду. Тај процес служио је као најбоља реклама књизи, која иначе нема чисто књижевне вредности. Билзе је био осуђен на неколико месеца затвора и отпуштен из војске, али његова књига се растурила у 200.000 примерака, превела на све европске језике, нашла подражавалаца у свима књижевностима. Та књига је лањске године излазила код нас у подлистку листа „Војске“, а сада се јавља у засебном издању. Издала је књижара Мирослава Спајића, у Сремској Митровици, и продаје је по цену од 2·50 круне или 2·70 динара. Л.

Za materinsku riječ. — Прослављени хрватски романописац Љубомир Бабић (Ксавер Шандор Ђалски) написао је једно од најкрупнијих својих дела „slike iz četrdesetosme godine“ „Za materinsku riječ“. Дело је овога месеца изишло у Загребу, на 415 страна четвртине. Као што је у свом лепом роману „Osvit“ Ђалски приказао илирски покрет у хрватском друштву и у духовном животу, тако је и у овим „сликама“ изнета трагична 1848 у хрватском народу. Изнето као сентиментална исто-

рија у великом историјском оквиру, ово најновије дело премаша историјске романе где је сва пажња обраћана на тачне појединости и историјску и локалну боју. „Za materinsku riječ“ је писао искрен родољуб, који је осећао са свим оним топлим душама наших оцева и дедова који су се са толико одушевљења и вере бацили у буру европске револуције. О овом знаменитом делу, које препоручује и име пишчево и предмет који се описује, ми ћемо опширније проговорити у једном од првих бројева „Српског Књижевног Гласника“. Л.

„Млада српска поезија и приповетка“. — Матица Хрватска почела је издавати свој научно-књижевни и уметнички зборник „Hrvatsko Kolo“, и крајем 1905 изишла је прва књига. Поред радова хрватских писаца налази се и чланак Г. Јована Скерлића: „Млада српска поезија и приповетка“, где се обележавају главне струје у најновијој српској књижевности и њени најглавнији и најтипичнији представници. Д.

„Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur.“ — Наш сарадник Г. Др. Милан Ћурчин штампао је у Лајпцигу своју докторску дисертацију поднету филозофском факултету бечког универзитета. Своја изучавања о српској народној поезији у немачкој књижевности, Г. Ћурчин је поделио на два дела: у првом делу разматра Хердерове преводе „морлачких“ народних песама, а нарочито Гетеов превод песме о племенитој Асан-агиници; у другом делу говори о популарности српске народне поезије код немачких романтичара, о немачким преводима из Вука Ст. Караџића од Талвијеве, Герхарда, Веселија, Гецеа, Франкла, Сигфрида Капера и Ј. Н. Фогла, а нарочито о Јакову Гриму и његовом мишљењу и писању о српским народним песмама. Додатак овој дисертацији „Петостопни (српски) трохеј“, изишао је у XV књизи „Српског Књижевног Гласника“ за 1905 годину. В.

Српски листови. — На Цетињу је почео излазити нов лист „Уставност“, у издању државне штампарије. Судећи по прва два броја, задаћа ће му бити да објашњава поједине тачке из новога политичког програма Кнеза Николе, да служи као допуна ономе што се не може казати у „Гласу Црногорца“ или усмено

свима објаснити. Доцније ће се моћи рећи шта је у ствари овај лист. Лепо је што ће Црногорце упознавати свестраније о свему што се Срба тиче, а затим Јужних Словена. — У Госпићу, уређује се поодавно лист „Србин“ који се успешно бори за права политичка и национална тамошњег српскога живља. — Срби исељеници у Америци имају два листа на српскоме језику. Један, „Српска Стража“, излази у Њујорку, а други, „Родољуб“, у Питсбургу. У оба листа добре су све оне ствари које се односе на остављену отаџбину. Рђави су они чланци полемички, а они захватају без мало читаву прву, велику, страну и уводна места. Рђави су зато што се у њима не расправљају питања о положају Срба досељеника у Америци, о побољшању њихова стања, о потребама њиховим на новоме огњишту, о удруживању итд., већ се махом претерују појединци о томе који је од кога бољи или гори. Ово не чини част ни Србима овде ни Србима тамо. Корисно би било да та два листа дају што више података о томе да ли треба или не треба напуштати своја садашња огњишта и ићи у Америку. Јер многи Срби из Војводине, Хрватске и Славоније и Маћедоније, заведени лажним рекламама појединих поморских паробродских друштава, лакомислено напуштају своја огњишта и иду у Америку а отуда се једва живи враћају проклињући оне што су их завели. J.

Јубилеј Антона Ашкерца. — Антон Ашкерц, словеначки песник, кога његови земљаци сматрају за највећег епичара словеначког народа, недавно је прославио двaестпетогодишњицу свог књижевног рада, ради кога је поднео многе жртве, али који му је донео и славе. Борац против интелектуалног мрачњаштва и клерикалног заглупљивања широких слојева свога народа, песник националног отпора против туђинског притиска, доследан поборник слободне савести, није чудо што је Ашкерц међу свима слободним духовима у свом народу, с једне стране постао врло омиљен, а међу онима који су се осећали погођени његовом поезијом, с друге стране, непопуларна појава у књижевности. Његове збирке песама писаних у глатким стиховима, лаким стилом, с искреним акцентом, пуних оптимизма и ратног расположења, освајају, и, поред све подвојености у симпатијама према њему, оставиле су на духове његовог времена утисак који се не да избрисати, и о њему ће историк слове-

начке књижевности свакад морати да води рачуна као о једној трајној вредности. Али поезија Антона Ашкерца има и мана. Реалистика, нарочито истицана код њега, само је спољашња, не доприноси бољем разумевању његових типова, често се састоји у свакодневним фразама, које сваки час срећемо у уводним чланцима; поред вештине у композицији, и добрих и пластичних описа, код њега пада у очи наивност у излагању ситуација и у цртању карактера; добре стране његових песама, племенито одушевљење и полет, ослабљене су доста овешталим средствима којима се он служи, и оскудицом у ефектима који су малобројни и једноврсни. Више политичар који се бори за свој програм, него песник, због чега је често и оштар сатиричар, нарочито у источњачким мотивима, он је типове поделио на две категорије: на добре, које он воли зато што су носиоци његових идеја, уз које су све његове симпатије, и према којима не штеди лепих речи; и рђаве, који су оличење свега људског зла зато што су на противничкој страни. Нераздвојне од сваке „поезије борбе“, полемичке поезије, те су мане заједничке, у главном, целој његовој поезији почевши првом збирком песама, „Баладе и Романсе“, па до „Примоша Трубара“ и „Мученика“ у којима је опевао словеначку реформацију и контра реформацију. Ашкерц је с доста успеха радио и на драми. Рођен 1856 године, свршио је гимназију у Цељу, и богословију у Марибору; затим је 1881 године постао свештеник, све док, због слободоумља, није лишен свештеничког чина.

Ив.

ДРУШТВА.

Српска Краљевска Академија. — 5 децембра 1905 био је скуп Академије философских наука, на коме је приказано дело Г. Др. Јована Скерлића: „Омладинско доба и његова књижевност (1848—1871)“. Академија је овај спис упутила на преглед и оцену академицима Г. Г. Андри Николићу и Сими Матавуљу. — 7 новембра 1905 био је скуп Академије друштвених наука. На њему је усвојен реферат академика Г. Светомира Николајевића да се писма митрополита Леонтија Мих. Герману, која је Г. А. Кумануди понудио Академији да их објави у својим издањима, не могу примити за издања Академијина; рукопис Г. Др. Николе Вулића: „Антички споменици у Србији“, упућен је на оцену академику Г. М. Валтровићу;

расправа Г. Јована Н. Томића: „Патријарх Арсеније III Црнојевић према Млечићима и Ћесару 1685 –1695“ примљена је за „Глас“ II разреда. — На скупу исте Академије 16 јануара урађено је ово: рукопис свештеника Јована Бошковића: „Прилози о рођењу Стевана Немање“, према реферату академика Г. Љубомира Ковачевића, није примљен за Академијина издања; рукопис Г. Др. Николе Вулића: „Антички споменици у Србији“ примљен је за „Споменик“ II разреда, ако писац претходно унесе напомене референта академика Г. М. Валтровића; расправа Г. Др Станоја Станојевића: „О Балканским Словенима у VI, VII и VIII веку“ примљена је за „Глас“ II разреда. Списи Г. Др. Милоја Васића: „Старогрчки споменици у Србији“ и „Део калупа за ковање новца цара Тројана“ упућени су на оцену академику Г. М. Валтровићу. Спис академика Г. Ст. Новаковића: „Лѣтопись царем србьскимь друге половине XVI века“ упућен је одбору за Историјски Зборник. — Скуп целокупне Академије 28 децембра 1905: 1. Уважена је оставка досадашњем секретару Академије академику Г. Јовану М. Жујовићу и на његово место изабран је академик Г. Љубомир Ковачевић. 2. Одлучено је да главни годишњи скуп буде 3 фебруара 1906 и да се на истом могу изабрати пет редовних и десет дописних чланова. 3. Примљени су неки чланови у предлогу Г. Г. Љубомира Ковачевића и Јована Цвијића за измене у основном закону о Српској Краљевској Академији. — Скуп целокупне Академије 4 јануара ове године: 1. Утврђена су правила о књижевном фонду пок. Димитрија Стаменковића. Годишњи је доходак овога фонда 20.000 динара у злату, и сав се има трошити на награђивање (до 1000 динара), штампање, повезивање и растурање књига по Српству. Први стечај из овога фонда објавиће се у току месеца фебруара ове године. 2. Утврђена су правила за књижевни фонд пок. Милоша Ж. Петровића. Према овим правилима награђиваће се како оригинални тако и преведени списи. 3. Досуђена је награда од 850 динара злата из фонда пок. Мијаила и Марије Миливојевића, и то: Г. Лазару Комарчићу, књижевнику и новинару, 500 динара и Г. Мати Радосављевићу, књижевнику, 350 динара. — 30 октобра прошле године био је свечани скуп Академије за проглашење академика Г. Симе Матавуља. Пошто је Г. Матавуљ прочитао своју расправу „О савременој приповетци“ и приповетку „Цар Дуклијан“ пред-

седник Академије Г. Сима М. Лозанић, прогласио га је за редовног члана Српске Краљевске Академије и увео у сва права која редовни чланови имају . Р.

Матица Српска. — Књижевни одбор Матице Српске имао је у четвртак 19 јануара (1 фебруара) свој редовни састанак, под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. Одбор узима на знање, да је преминуо члан Књижевног Одељења Арса Пајевић; жаљење се уводи у записник, и одредиће се говорник који ће говорити у спомен покојников. — На молбу књижевног Одбора за сарадњу одазвали се: Др. М. Јовановић Батут, Др. Лаза Костић, Др. Светислав Стефановић, Милета Јакшић, Стеван Сремац. Одбор ће се још и даље обратити на писце, који већ поодавно нису радили на Летопису. — Књижевни Одбор пристао је, на молбу издавача Јулија Гроса у Хајделбергу, да прегледа рукопис српске граматике за Немце по методи Гафреј-Сауеровој. — На молбу члана Др. Стевана Павловића, враћа му се рукопис „Народно-Црквени Сабор 1874—1875“ на преглед и исправку. — За издања Матичина примају се ови рукописи: „Односи Дубровчана са Србијом од 1358 до 1362 године“ од Василија С. Марковића; „Критичка студија о Светиславу Вуловићу“, од пок. Др. Љубомира Недића; „Прилог за биографију Јована Рајића“ од Др. Алексе Ивића; „Неколико Вукових примједаба“ од Владимира Ћоровића; „Из историје Сењских Ускока 1604 до 1607“ од Јована Томића; „Разговори у доколици“, II од Ђоке Михајловића. — Не примају се: „Зло дете“, позоришна игра за децу; „Деоба Јакшића“, драма у три чина; „За инат“, прича; „Поп и народ старога кова“, приповетка. — Издају се на оцену ови рукописи: „Краљевић Марко у банатском селу“, песма; „Уму и срцу“, поуке за народно просвећивање; „Ала имам комшиницу младу“, приповетка; „Један догађај“, приповетка; „Узроци бројног опадања нашега народа“; „Матица Српска“. — Такође се издају на оцену рукописи, који су стигли на расписану награду: „Љуба Мандушића Вука“ и „Зулум и комите“. М.

ЧИТУЉА.

Емил Бутми. — Члан француске академије моралних и политичких наука, и директор Школе Политичких

Наука, умро је у Паризу. Као и његов присни пријатељ Х. Тен, најпре се бавио естетиком, био професор у неимарској школи Е. Трела, и као такав написао „Философију неимарства у Грчкој“. Догађаји из 1870—1871 године променише ток идеја његових. Њему се чинило да је паметним људима тога доба задатак да Француској спреме једну елиту најоданијих и најкориснијих људи и основао је многима познату „Ecole libre des sciences politiques“. Уз дужност директора ове школе радио је на упоредној уставној историји. Мало ко од стручњака да не зна његове: „Есеј о политичкој психологији енглескога народа“; „Науку о уставноме праву“ и „Политичку психологију американскога народа“. Т.

ИСПРАВКА.

У последњем политичком прегледу на страни 139 у четвртоме реду одоздо, а после речи „није“, испала је при прелому у слогу ова реченица: „донела многе користи неугарским народностима. Коалирана опозиција је...“ кад се она уметне онда ће се добити, потпуни смисао, којег иначе нема. И.

Власник, Др. Војислав Вељковић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 4. — 16 фебруар, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(1.)

VII.

Да би се што прије састао и разговорио са Милком, Ато позва у помоћ своју најближу комшиницу, Милкину луговрату тетку Анђелију. Понесе јој на поклон два свилена јаглука, са дугачким, тешким ресама, и нове папуче, замоливши је да код Милке проговори коју лијепу ријеч за њега. Наравно да је тетка Анђелија одмах пристала. Разгледајући поклоне и са једне и са друге стране, уврнајући вратом и успијајући губицама, поче топло захваљивати и обећавати златна брда и долине.

— Док ти је мене, ти се не бој никога, — рече Ати. — Она ће бити твоја. Удесиће то Анђелија љепше него се надаш... Удесићу ја све...

И чим је Ато отишао, она се лијепо диже, и пошто је дуже уређивала и намјештала собу, оде газда Јовановој кући, да зовне Милку себи у госте, на неколико дана. Још као дијете Милка је код ње често ноћивала, али откако се задевојчила, газда Јован јој то забранио. Ради тога газда се противио и овог пута и упустио се са тетком Анђелијом у жесток окршај. Бранио се и тумачио, како то није лијепо да се једна дјевојка скита по туђим кућама и како нигдје није сигурнија да остане

на добру гласу као код своје куће. Али, захваљујући Богу и неуморном језику тетка Анђелије, она је изашла из читава окршаја као побједитељка. Газда Јован, поред свих својих разлога, морао је уступити и, по пристанку Милкину, одобрити да може, као теткина гошћа, остати пуних осам дана. И тог истог дана стара Фимија је морала, љутећи се и стењући, у овећем завежљају, преносити Милкине хаљине; за њом и Милка и тетка Анђелија кренуше теткиној кући.

Тетка Анђелија дочекала је Милку прелијепо. Малу, тијесну собицу, у којој ће ноћивати, окитила је рузмарином, ђулбехаром и калопером, — готово све шимле биле су окићене; — испод икона нанизала читава два реда крупних, обвехлих дуња; дебеле јастуке и широке шилте пошкропила ђулсијом. На прозорима промијенила је нове завјесе; јоргане и душеке, савијене и сложене у ћоши, прекрила танким, полусвиленим чаршафом, који је мирисао чистином. Чак ни Атине свилене јаглуке није заборавила; њих је објесила око иконостаса, са двије стране, пустивши да им ресе падају на омањи орахов столић, који је био сав прекривен колачима, шећерлемама и рахат-локумима.

— Све сам то данас удесила, да ти што више дана останеш, — рече јој, — и све сам хтјела да буде лијепо, к'о што си ми и ти лијепа... За *такy* ђевојку не би смјела бити ружна соба.

Милка, као каква краљица пред којом све у прах пала, поносито је прошетала по соби и са необичним задовољством разгледала сваку ситницу. Двије дуње узела је да омирише и да се игра њима, један рахат-локум стрпала у уста да се ту истопи, а затим је приступила прозору и, наслањајући се на челичне демире, гледала на комшијску кућу Ате Кујунџића, гдје су, под широком стрехом, двије ку́мре, приљубљене једна уз другу, гладиле перје и љубиле се.

— Лијепа је Атина кућа, — рече као за се и не окрећући се тетки Анђелији.

— Лијеп је и он, — дочека тетка живо, опружившп врат мимо обично. — Онакога момка на далеко нема. Ја га добро знам. Он ми сваки дан долази и сваки дан разговарамо, па га знам.

— Сваки дан? — запита Милка зачуђено. — О том ми прије нијеси причала.

— Јакако, — потврди тетка као поносећи се. — Он вазда долази, па ће и данас доћи... Вићећеш само какав је то момак.

Чувши да ће Ато доћи, Милка и нехотице погледом потражи огледало. Опазивши га на зиду, брже му приступи и поче поправљати косу. Затим се окрену Анђелији:

— Је ли све на мени у реду?... Стоји ли ми лијепо? — запита

— А шта теби лијепо не стоји? — убрза тетка и сама погледајући у огледало. — Да се обучеш у рӯтине, теби ће опет лијепо стајати, моја султанијо!

Тетка Анђелија, по обичају, упусти се у хвалу, којој се није могло догледати краја. Са неким заносом хвалила је, ваљда по стоти пут, лице, очи, косе Милкине, осмијех њезин и звонки, сребрни глас. Хвалећи, она није ни чула како су се авлијска врата отворила и како, кроз авлију, одјекнуше нечији кораци. Тек кад Милка, испустивши једно отегнуто *ах*, скочи, скочи и тетка и окрену се поплашено. Окренувши се, опази пред собом Ату, који, смјешкајући се, гледаше Милку.

— Их... зар си ти? — узвикну Анђелија и уклони се, пуштајући га да уљегне у собу. — И како си се то прикрао као лопов?... Ни чула те нијесам...

— Није ни чудо што ме нијеси чула, — дочека Ато весело, играјући се ресама траболоза. — Да је поред мене овака ђевојка, ја бих заборавио на читав свијет и нити бих што вијеђо ни чуо...

Тетка Анђелија причини се као да га није чула и понуди му столицу.

— Уморно си се, отпочини мало, — рече. — Ја баш причам Милки да ти у мене често дођеш на раз-

говор... Не заборављаш ме... — Затим приступи вратима и погледа на авлију. — Ух, ух, проклете кокоши рашчепркаше ми авлију! — викну пљеснувши рукама, а испод ока погледа Милку, старајући се да јој потајно намигне. — Ух, проклетнице!... Све ће ми цвијеће упропастити!...

И брзо, као каква младица, одјури из собе, оставивши Ату и Милку саме. Њих двоје нађоше се некако у незгоди. Милка сјела крај прозора, па увија један крај завјесе, а Ато се узвалио на столици, па час чупка брк, а час се опет заигра ресама траболоза.

— Како ти се допада мој комшилук? — запита је, након дуге почивке. — Је ли лијеп?

— Лијеп, — одговори Милка руменећи. — Овђе је све лијепо...

— Би ли се могла обикнути?

— Што не бих?...

Ато устаде и приближи јој се.

— Је ли ти Никола ишта говорио? — запита је. — Онако... о мени је ли ти говорио?

— Јес', — одговори она шапатом, — говорио је...

— И дао ти цвијет?

— Ево га, — одговори она и увели цвијет извуче испод јечерме.

Ати се раведри лице, пружи руку, па ухвати и цвијет и прсте јој.

— Па... чини ми се да ти нијесам мрзак! — узвикну весело. — Чини ми се да нијесам џаба патио због тебе!...

Она не одговори.

— Овај је цвијет мени најбољи одговор, — настави он, љубећи јој врхове прстију. — Ти се нећеш љутити ако ти чешће дођем, да се чешће разговарамо?

— Што бих се љутила? — одговори она и лагано извуче руку из његове. — Немам се рашта љутити...

— Ја за сад више ништа и не тражим, — дочека Ато исправљајући се и као декламујући. — Не тражим ја да ми сад кажеш ни: *драг си ми*, ни *волим те*, јер и

кад би ми рекла, ја сад не бих вјеровао... Ја и тако ни у чије ријечи не вјерујем, јер ко много воли, тај мало говори... Кад се познамо добро, твој ће ми поглед, твоје ће ми лице казати: јесам ли ти драг? И томе ћу ја вјеровати!... Ако ријечи и преваре, поглед преварити неће и њему вјерујем...

— Ја ти сад ништа не бих могла ни казати, — рече Милка, гледајући преда се и све више руменећи, — јер кад бих казала, слагала бих... Ја сад не волим никога... А нико ми није ни мрзак... Драго ми је овако разговарати...

Ато се поново врати столици и сједе.

— Али ја не бих желио... ако ти још који приступи... да и он долази често к'о и ја, — рече. — Ја бих волио кад би могла само са мном разговарати...

— Ја бих само онда одбијала друге кад бих једног завољела, — рече Милка. — Овако не могу...

— Што не би могла? — запита Ато јаче. — То није мучно.

— Не могу, — дочека она и погледа га отворено. — Ти си и сам каз'о да сада ништи друго не тражиш него да можеш долазити да се разговарамо. Ја сам пристала. А ти одмах тражиш више...

— Па ово није ништа крупно..

— Свéдно... То би мог'о касније тражити док се боље познамо... Ко зна!... Можемо се ми и не свиђети једно другоме...

— Никад! — узвикну Ато и скочи. — Заклећу се свијем на свијету да то не може бити!

— Ко зна! — понови она, па и сама устаде. — Ти си баш каз'о да не смијемо, сад у почетку, вјеророватн у ријечи једно другога... Зар нијеси?

Ато се осмијехну.

— Ти си адвокат, — рече тише и попријети јој прстом. — Ти мјериш сваку ријеч... Па добро, — осијече, уозбиљивши се, — пристајем за сад!... Нека сад буде све како хоћеш... До виђења! — рече, пружајући

јој руку. — Док си у овој кући, виђећемо се сваки дан, а касније...

Тетка Анђелија врати се са авлије, отирући руке о бошчу.

— Једва једном сврших с кокошима, — рече улазећи, а оштрим, испитивачким погледом мјерила је и једно и друго. — А зар ти пошао? — запита Ату. — Што још не сједиш? Са мном нијеси ни говорио.

— Ти ми данас нијеси ни требала, — пресијече Ато окрећући јој се. — Данас сам имао њезине друштво... Овако ми друштво боље и приличи. И чврсто стегнувши руку Анђелијину, изађе из собе.

VIII.

Јутро је било кишовито. Крупне капљице тукле су и разбијале се о прозорске демире и о стакла; са стрехе се спуштао читав бу́рак по мокроме цвијећу, које се погнуло и покуњило под прозором, разливајући необичнији, јачи, влажан мирис. Из полураскрханог олука струјила је вода и са хуком слијевала се на мермерну сőфу; шум њезин чудновато се стапао са цвркутањем врабаца, који, окисли и прозебли, шћућурили се испод стрехе и стресају кишу са крила. Пробуђена овом чудном музиком, Милка се бијаше наслонила лактом на мекани јастук и гледаше, како се тешке, свијетле капље циједе низ демире и слијевају на уски, лучеви дȉрек, који се сада још више жутио. Лагани, свилени чаршаф, који јој је покривао полунаго, младо тијело, збацила је до половице са себе и пустила да му се ресасти крајеви разаспу по ћилиму, а танку марамицу, којом је повезивала главу, држала је у другој руци и измахивала њоме као барјачићем изнад густе, неочешљане косе, чији јој бичеви падаху по челу и по очима. Изгледала је весела, безбрижна, задовољна. Није мислила ни о чему, чак ни о јучерашњем састанку са Атом, као да је то био какав обичан састанак, који се одмах по прекиду заборавља. Једина мисао која као да је мало мучила, била је та

што у тетка Анђелијину кућу није довела и Љубицу, јер се бојала да је нико друго неће знати онако лијепо обући и уредити као она. Али и на Љубицу брзо је заборавила и опет почела измахивати марамицом као и прије.

— А зар још нијеси устала? — изненада запита тетка Анђелија, улазећи у собу и на великом, бакреном послужавнику, носећи кахву и филџане. — Зар се нијеси дигла? А момци одавно пролазе испред врата.

— Какви момци? — запита Милка нехајно, окрећући јој се. — Који су?

— Па... ено онај Саво Варага три пута је пролазио и сваки пут гледао у врата, као гладна мачка у џигарицу...

— Их! Он! — презриво избаци Милка напућивши усне и мрштећи се. — С њим сам ја, чини ми се, свршила...

Тетка Анђелија спусти послужавник и поче точити кахву.

— Ама није он свршио с тобом, — рече. — Кад је трећи пут прошао и видио да те нема, рекао ми је да те поздравим.

— Их! — опет ће Милка, мрштећи се поново. — Чудна ми поздрава!...

— Па те и Ато поздравио, — настави тетка Анђелија лукавије, спуштајући грумен шећера у филџан. — И он је пролазио и питао за те... Чини ми се да ти његов поздрав неће бити мрзак.

Милка забаци бичеве косе са чела и поново измахну махрамом.

— Он је љепши од Саве! — рече.

— И љепши и бољи, — дочека тетка Анђелија ватрено. — Додуше, у нас нема момка који би пристао за те и твоју љепоту, ама опет... опет од свију Ато ти најбоље пристаје...

— Може бити, — одговори Милка и обори главу. — Ко зна!...

Тетка Анђелија приближи јој се и обухвати је око паса.

— Ти га још не знаш, — рече. — а кад га познаш боље, биће ти дражи него ико... Бољега ђувегију ни смислити не можеш... На рукама ће те носити!... Да заиштеш тичијег млијека и то ће ти он створити... А драга си му, пуно си му драга, ја то видим. Да си виђела како ме синоћ стиснуо за руку; мислила сам, све ће ми прсте поломити. А то је добар знак за те!

Милка наслони главу на раме Анђелијино.

— Ја не знам, ама ја га још не могу волити, — прошапта. — Још ми је к'о и други... То ашиковање ја сам друкчије замишљала; барем друкчије сам читала и друкчије су ми причали о томе... Ја сам мислила да се момак одмах заволи чим га први пут видимо, и мислила сам да су ти састанци лијепи... слатки... да се на њима друкчије и ради и говори.

— А зар ти није састанак са Атом сладак? — запита Анђелија, милујући је.

— Био ми је обичан, — одговори Милка. — Ја сам замишљала, да се, иза таких састанака, ни не једе, ни не спава, да ту читаве ноћи пролазе мислећи о *њему*... А, ето, ја сам ноћас слатко спавала и... сад би слатко јела...

— Куку! Да ми нијеси гладна? — поплашено узвикну тетка, па је пусти, скочи и пође вратима. — Ја се заговорила, а и не мислим да те запитам и понудим... Куку мени махнитој!... Још би ми у мојој кући гладовала!

И тетка Анђелија журно изађе из собе, оставивши саму Милку, која опет леже и поче гледати како се циједе капље низ демире.

— Кажу да се од љубави и плаче, — прошапта, одбацујући са себе и ону другу половицу чаршава, — а ја још нијесам заплакала... Кажу да од севдаха горег јада нема, а ја сам и данас весела к'о и прекјуче... Па како могу казати да ми је Ато драг мимо друге?... Како?...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЛИЗУ СМРТИ.

I.

И једва једанпут кола стадоше пред окружну болницу. На прозору се указа мушка, космата глава у белој капи па ишчезе. Одмах затим приђоше колима два плећата болничара, један ме од њих узе лако на своје снажне мишице и понесе унутра. Љут, несносан бол бесомучно је кидао у грудима све, и ја јекнух два три пут немоћно. Положили су ме на кревет и свлачили хитно и пажљиво, а ја сам дисала брзо и тешко.

Убрзо су дошла три лекара, међу њима и оператор. Он је наредио да ме пренесу у операциону салу и ту су ме сви опет прегледали... Ослушкивали дисање... Бројили било... Гледали кроз увеличавајуће огледало округлу, крваву раницу на левој страни груди, одакле је сваким дахом избијала сукрвичаста пена. Прали је, трљали је... Ја сам шкргутала зубима од бола, стезала шаке у песнице, а сузе су саме текле низ лице... Они су на то вртели сумњиво главом. Говорили дуго нешто. Одредили операцију у девет и по часова исте вечери. Увили ме пажљиво у завоје и пренели у прву собу до сале. где су лежале још три болеснице већ прездравеле. И разишли се.

Било је седам часова.

Соба, тмоно, слабо осветљена заударала ја на петролеј. У глави ми је трештало као да се електричне струје укрштају ту, као да хиљаду иглица боду мозак и ја осећам лепо како чине: крц... крц... крц... пробадајући га.. Од стомака ка грлу пело се нешто тешко, каменито и притезало силно прса, не дајући ми да одахнем. И место дисања чуло се кркљање и животињско рикање... И ја сам се очајнички борила с тим што хоће да ме

угуши, умртви. Скакала сам с постеље, савијала се у клупко, цепала завој с груди, кидала ноктима месо са својих голих мишица и питала једнако: хоће ли скоро девет и по часова... А време је пролазило споро, спорије од вечности...

— Дакле то је смрт?.. И ја се ово са њом борим?... падало ми је ипак јасно на памет — Како је страшна! Кало је неодољива!... Боже, зар се овако умире?... Јао!... И опет кркљање и опет ропац и очајни врисак...

Из сале је допирао неки тежак мирис и чуло се ужурбано кретање. Часовник откуца лагано један,... два,... три,... девет. Ја сам бројала. — Сад ће! Сад ће! О, што ме већ не преносе тамо!... Живот или смрт!... — понављао је нестрпљиво још онај остатак свести у мозгу.

И најзад су ме пренели тамо. Лекари су већ били сви ту. Један ми од њих метну неку малу, обложену тулом, справу на лице и одозго је сипао кап по кап загушљиво јаке течности... Рекли су ми да бројим. И ја почех: 1, 2, 3, 4,.... 30... Осећам како ми се у глави мути, како ме у грлу гуши... Зидови, таваница и под примичу се једно другом, примичу... ја сам у средини... и ето ће сад, сад да ме пригњече!... Ја покушавам да се уклоним, али немам моћи ни прстом да макнем.. И ја бројим, бројим једнако... 41, 42,.... 50... И, ето, нешто слатко, голица ме око срца и дражи на спавање... — Ох, како ми је слатко! — мрморим кроза сан и бројим даље... Носи ме, носи!... И учини ми се као да неко подиже лагано оно платно испод мене.. и ниҗа ме... ниҗа тихо... заносљиво... успављујући... И ја бројим још... осам... де...сет... дв..а... ос...ам...де...сет... три...и уснух —

— — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — —

II.

Касно у ноћ пробудила сам се — једва... Груди и трбух увијени тврдо завојима, и ја осећам само то и више ништа... Крај мене седи болничар и запиткује ме

ча̂с по̂... Ја га не разумем, јер ми се чини да му глас долази из бескрајне дубине, једва га назирем; глас потмуо, безбојан... И оне три болеснице говоре нешто, и њихов говор долази ми као зујање пуне кошнице пчела...

Смеју се...

— Тај смех?... О, тај смех!... Ти звечећи, крти, испрекидани звуци, што тако грубо парају ову самртничку тишину... Нашта ли ме то потсећају они?... Ама шта је то све са мном било? питам се једнако и трудим се да да̂м мислима један одређени ток...

— Ах, сећам се, сећам...

Освануло је чисто, светло, окупано јутро после кишовите ноћи... Ја сам стајала на сред собе лицем окренута прозору и гледала далеко, далеко тамо... Преда мном, на столу, лежао је пун револвер... Часовник је куцао тако тајанствено, тако тајанствено.. У празној, закључаној соби било је тихо, тихо до ужаса... А у моме растрзаном, узнемиреном бићу водила су очајну борбу, борбу на живот и смрт, два гласа његова: глас Душе и глас Тела...

„Ти не смеш да обмањујеш више себе!“ заповеда ми глас Душе. „Где ти је свест?... Где ти ја понос свеснога човека?... Зар не осећаш како све у теби полако умире? Како неосетно постајеш аутомат, жива машина покретана телесним нагонима само?... Зар не знаш да је подло бити свестан свога пропадања и гледати га равнодушно? Не, ти не смеш то да допустиш!... Ти не можеш и не смеш да обмањујеш више себе!“..

„Да не обмањује себе!... Да не обмањује себе!“ понавља са најгорчијом иронијом глас Тела. „Зашто да не обмањује? Ко се још не обмањује? Ко сме да верује да је све баш онако као што се чини?... Зар не обмањује и мисао и осећање исто тако, као и моја чула? Ти се мораш навићи да сносиш притисак неопходнога, притисак живота. И свесно, и свесно баш мораш обмањивати себе, јер треба живети!... Треба живети!... Разумеш ли, треба живети!...“

„А мене?... Зар ти *мене* није жао?“ јеца глас Душе.

— Ох, жао ми те је, Душо моја! Тебе ми је жао много! — говорим ја плачно.

„Душа!... Ха... Ха... Ха... Ха...“ упаде заценив се глас тела. „Душа!... А шта је то?... Коме треба она?... Душа!... Ха.. Ха... Ха...“

И она тишина, онај ужас те празне собе, прихвати тај подругљиви, отегнути смех и још силније разлегну се: „Ха... Ха... Ха... Душа!...“

— Душа... шапућем и ја бесвесно, и страшљиви шапат разби се кроз онај тихи ужас и отуда се врати још силније, још јаче но мало час: „Да, Душа.. а шта је то?... Ха... Ха... Ха...“

Ја се осврћем око себе и сумануутим шапатом преклињем даље — Престани.... престани... Ја умрем... престани.

„Ха... Ха... Ха... Душа!“... јечи и даље непрекидно подругљиво.

Часовник куца тако тајанствено, тако тајанствено... На столу лежи пун револвер... А ја све више сазнајем страшну истину, ја све јасније осећам шта треба да чиним...

Рука се сама пружа за револвер, грчевито стиска хладно, језиво гвожђе, као да се боји отеће јој га неко, и ја осећам како ми придолази нека необична снага....

— Јест Душу, моју Душу ја хоћу да спасем!... Још то само могу!... говорим ја сад слободно, гласно.

А подругљиви глас прсну на то још грохотније: „Ха... Ха... Ха... Ха... Душу да спасе... Ха.. Ха... Ха...“

И ороз кврцну — и један тресак заглуши све —

— — — — — — — — — — — — —

А где ли сам ја ово сад?... Шта ли је то после са мном било?...

Ах, јест, јест, тако је: Ја сам умрла!... Или овако: Моје је Тело умрло, али Душа?... Душа, ипак, живи!...

И лепећи се за ту мисао ја идем све даље... И ено!... Видим лепо сад своје Тело... млитаво, безмоћно,

испружено у кревету, Тело... ту масу испаранога, крвавога меса...

— И то је моје Тело било?!... Моје Тело?!... Како је гадно!... Како је грозно!... Ух!... и стресајући се са одвратношћу, хтела бих да га не гледам више... Да не гледам то грозно Тело што је хтело да удави моју Душу... — Али ја сам умртвила њега, да Душу спасем!... И спасла сам је!...

— И како је то лепо!... Боже, како је лепо!...

III.

Свитало је... Мартовско, свеже јутро освајало је неосетно прозрачну тамнину у соби и сенке су бледеле...

Промолив главу само на вратима, болничар ми је дуго објашњавао нешто, но ја га нисам разумела. Видела сам само како силом задржава некога да не уђе овамо... Најзад тај „неко“ гурну јаче врата, она се раширише и отуда се појиви мило лице мога пријатеља... Наглим корацима приђе она к мени, узбуђено ме шчепа за руку, заусти да ми нешто каже, наши се погледи сукобише — и она ућута... Гледала ме је запрепашћено... Опазила сам како се напреже да прочита оно што је било изражено на моме лицу... Али узаман — није могла прочитати!...

А ја сам се чудила откуда она ту сад и зашто. — Да ли сам ја одиста жива или је ово само слика моје Душе? питам се. — О, па ја сам већ умрла, ја сам мртва!... уверавам даље себе.

— Доћи ће ти отац! — каже ми она, и пази добро какав ће утисак то да учини на мене.

Ја чујем њене речи, не разумем их, али осећам да треба нешто да кажем.

— Да, отац... велим ја и ућутах; не знам шта ћу више да кажем...

— Ево чека Јела, да уђе?

— Да уђе... понављам њене речи и настављам опет прекинуту мисао: да ли она зна да сам ја већ умрла?... Сигурно да зна! Па шта хоће она то од мене још?...

Зашто би хтела да говоримо?... Валда тако треба да буде... Нека... нека!... Мора бити да тако треба да буде.

Седела је дуго и отишла. Више није говорила ништа.

Кад је затим опет дошла, видела сам на њој неку тупу, бесвесну преданост свему и, не знам зашто, то ме је радовало.

И већ се хватао сумрак, кад неко, без пријаве, несигурно отвори врата и уђе... То је био мој отац. У први мах нисам га познала! Како се променио! Онај велики, снажни, поносити човек, за непун дан и ноћ — остарио!... Плећа се повила мало, а на слепоочницама пробила кроз косу густа седина.

Са болним осмехом пришао ми је и усиљавајући се да буде обичан, говорио ми је нешто.. Ја га нисам слушала, нисам се чак ни потрудила да га слушам. Само тај његов претворни осмех и усиљено држање — дражили су ме непријатно...

Још кад се измакао више моје главе, до прозора, где га нисам могла да видим и кад сам чула неке пригушене звуке и уширкавање и разумела да је то плач — са ужасом сам се питала: на шта сам ја то учинила? На шта сам то учинила? Шта хоће ови људи од мене још?... Зашто ми чак и сад бране да сам срећна?...

Више нисам могла да трпим крај себе те који су ми пре били толико драги. Све ми се чинило да су они ту само зато да ми силом наметну оно од чега сам ја сад тако далеко била и чега сам се гадила... толико гадила; а да ми отргну ово што ме је бескрајно усрећавало... У погледу, у покрету, у свему што је од њих долазило, видела сам прекор и разумела да они полажу неко нарочито право на мој живот и да је, отуда, много више њихов но мој — и то ме је бунило — — — —

IV

Тешка ноћ затим и још • тежи дан, прошли су у агонији. Ја већ више нисам била свесна ни себе, ни онога око мене.

Иза друге, и најтеже, ноћи — пресрео ме је пун боје, топлоте и зрака дан... Малаксала, готово мртва, без и једног јачег знака живота — заспала сам; први пут откако сам ту...

И ено гомиле веселе, бујне младости, жури се некуд и, као, ту сам и ја!... То здраво, бујно весеље и младост заноси ме... У даљини одблескују бледо — зелени, шумовити брежуљци према младом, пролећњем сунцу, преливају се у безброј прелива и маме, маме неодољиво к себи... И ми хитамо тамо!... Смех, песма јечи пуним, звонким тоновима младости и љубави, лети испред нас, а ми за њом — тамо!... — Куда?... — Тамо... тамо!... И ето смо ту!... Глуха, сањива тишина шуме разби се очас нашим помамним весељем и стара, подмлађена шума занева с нама заједно силну песму младости и љубави... И песма бруји громко, складно,... узаврела крв шиба кроз жиле, палећи младо, уздрхтало тело... Душа дрхти... а ја притежем, притежем рукама прса, задржавајући силом махнити врисак да не пореметн савршену складност песме... Али и осећам како не могу да га задржим, и како је баш то добро што не могу... Неодољива бујица страсти навире све јаче и јаче, ја се упињем да је задржим, али снага малаксава... И још мало само... и још мало и — брана пуче!... Ја посрнух, па цикнух махнито, дивље и падох у траву...

У истом сам се тренутку разбудила.

Више мене стоји отац, прска ме водом по лицу и пита шта сам сањала. Ја га гледам, гледам као да га сад први пут видим ту и осећам како га волим, волим много... Волим као кад сам била мала, кад му скочим у крило и тапшући рукама поцикујем радосно: — Тата!... Тата!... Слатки мој тата!..

— Тата!... Тата!... Јадни мој тата!... кличем ја и сад раздрагано, нежно и пружам руку да га загрлим као некад...

Он се сагиње све више... све више... И ја видим како му се широке груди брзо надимају и купе... Чујем

како јеца!... Јеца мој јаки, велики отац?!!.. И ја га грлим, грлим исто као некад, и осећам како ми се повраћа нешто што сам откад изгубила, како испуњава целу Душу и како се отуда покреће толико младих., здравих снага изнова пробуђенога живота...

Сунце је залазило. Његова последња, јасно-жута и руменкаста светлост заигравала се песташно по мојој, до мало пре тужној, болесничкој соби...

Један широк зрак пробио кроз прозор, зауставио се на супротном зиду, баш више мога кревета, па трепери, трепери. Та златна, прозирна и топла зрака!... Ја подигох несвесно руку, као да бих да је ухватим... И држим је тако подигнуту према њој, ширим и скупљам мршаву, провидну шаку и осећам како ми кроз тело лази пријатна, слатка топлина, како се срце растапа од неке преслатке милоште и како би да свему тепа: љубим те... љубим... љубим...

* * *

Те ми је вечери лекар, осмејкујући се први пут задовољно, после прегледа рекао:

— Ипак је слатко живети — зар не?

Ћутећи одобрила сам му.

— Кроз десет до петнаест дана оздравићете...

Ја бих на то да му кажем што, али не могу... Само га стежем за руку, стежем... а срце јасно, чујем га, шапуће: Боже, како је добар, како је мио човек!...

Л. М.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(15.)

XX.

ЛАКА КОЊИЦА.

Jaffier

He amongts us
That spares his father, brother, or is friend
Is damned.

Otway, Venice preserved.

У вече 24 августа, један одред лаке коњице улазио је у Париз на капију Светог Антонија. По чизмама и хаљинама коњаника, које беху покривене прашином, видело се да су превалили велики пут. Последњи трагови светлости дана који се клонио паду осветљавали су преплануле лица ових војника; на њима се могло читати оно неодређено неспокојство које се осећа пред догађајем који још није познат али за који се слути да ће бити кобан.

Одред се ходом упути једном великом простору без кућа, у близини старога дворца Турнел. Ту капетан заповеди да се стане, затим посла у извидницу дванаестину људи под заповедништвом свога заставника, а сам размести на уласку у оближње улице страже, које по његовој наредби упалише стењак, као пред непријатељем. Пошто је предузео био ову особиту меру, он се врати пред свој одред.

— Редниче! рече гласом оштријим и строжим но обично.

Један коњаник, чији је шешир био украшен златним ширитом, и који је имао на себи везену ешарпу, приђе с поштовањем своме старешини.

— Имају ли сви наши коњаници стењак?

— Имају капетане.

— Јесу ли им кесе с барутом пуне? Има ли пушчаних зрна у довољној количини?

— Има, капетане.

— Добро.

Он прође на својој кобили ходом испред свога малог одреда. Наредник је ишао за њим на даљини од једне коњске дужине. Он беше уочио да му је капетан љут, и устезаше се да му шта каже. Напослетку се одважи.

— Капетане, могу ли допустити војницима да нахране коње? Знате да од јутрос нису ништа јели.

— Не.

— Прегршт зоби? били би брзо готови.

— Ни једном коњу да се не скида узда.

— Али, ако ће ноћас имати посла... као што се говори... можда...

Официр изгуби стрпљење.

— Вратите се на своје место, рече он одсечно. И настави ходати.

Наредник се врати међу војнике.

— Шта је, наредниче, је ли истина? Шта ће бити? Шта је? Шта каже капетан?

Двадесетину питања упутише му сва у један мах стари војници, чија служба и дуга навика допуштаху ово другарско понашање према њиховом старијем.

— Лепе ћемо ствари видети, рече наредник тоном својственим човеку који зна више но што каже.

— Како? како?

— Не треба скидати узде ни за часак... јер, ко зна? сваког тренутка можемо затребати.

— Да се нећемо тући? рече трубач. А с ким, молим вас?

— С ким? рече наредник понављајући питање да би добио времена да размисли. Лепо питање! А с ким се другим можемо тући, ако не с краљевим непријатељима?

— Да, али ко су краљеви непријатељи? настави упорни трубач.

— Краљеви непријатељи? Овај не зна ко су краљеви непријатељи! И он са сажаљењем слеже раменима.

— Краљеви су непријатељи Шпањолци; али они не би могли доћи тако кришом, да то нико не види, напомену један од коњаника.

— О! настави други, знам ја доста краљевих непријатеља који нису Шпањолци!

— Право вели Бертран, рече наредник, и ја знам на кога мисли.

— На кога?

— На хугеноте, рече Бертран. Не треба бити врач па то запазити. Цео свет зна да су хугеноти узели своју веру из Немачке; и ја сам уверен да су Немци наши непријатељи, јер сам се врло често борио против њих, на пример на Сен-Кантену, где су се тукли као ђаволи.

— Све је то лепо и красно, рече трубач; али је с њима закључен мир, и том је приликом било довољно весеља да се тога догађаја сећам.

— Да нам они нису непријатељи, рече један млади коњаник лепше обучен од осталих, доказ је то што ће граф од Ла Рошфукоа заповедати лаком коњицом у нашем рату у Фландрији; а ко не зна да је Ла Рошфуко протестант? Нека ме ђаво носи, ако то није од пете до главе. Мамузе су му као у Кондеа, а шешир хугенотски.

— Чума га појела! узвикну наредник. Ти то и не знаш, Мерлене, ниси још био с нама: Ла Рошфуко је заповедао заседом због које у мало сви ми нисмо остали код Ла Робреја у Поатуу. Тај је ђидо натучен лукавствима.

— И он вели, додаде Бертран, да вод немачких коњаника вреди више но ескадрон лаке коњице. То знам сасвим поуздано. Чуо сам од једног краљичиног скутоноше.

Међу слушаоцима настаде негодовање, али оно убрзо уступи радозналости да чују против кога су наперене припреме за рат и нарочите мере које се предузимају.

— Је ли истина, редниче, упита трубач, да су јуче хтели убити краља?

— Опкладио бих се да су то они... јеретици.

— Крчмар код Крста Светог Андреје, код кога смо ручали, рече Бертран, причао нам је да су хтели обуставити службу у цркви.

— У том случају мрсили бисмо сваки дан, напомену Мерлен врло философски; комад усољена свињска меса уместо боба! Због тога се не треба жалостити.

— Да; али ако хугеноти почну правити законе, прво што ће учинити биће то што ће разбити као стакло све одреде лаке коњице, и на њихово место довести оне немачке коњанике.

— Ако је тако, баш бих им се попео на главу. До сто ђавола! па да човек не буде добар католик! Је-л-те, Бертране, ви сте служили с протестантима, је ли истина да Адмирал даје свега осам суа својим коњаницима?

Ни паре више, матора џимрија! Зато сам га и напустио после првог рата.

— Ала је капетан љут данас, рече трубач. Он који је обично тако весео и који радо разговара с војницима, није данас целим путем ни уста отворио.

— Те су га вести ожалостиле, одговори наредник.

— Које вести?

— Па јамачно то што су наумили хугеноти.

— Поново ће почети грађански рат, рече Бертран.

— Тим боље за нас, рече Мерлен, који је све узимао са добре стране; имаћемо да сечемо, да палимо села, да се носимо с хугенотима.

— Изгледа да су хтели поново да почну своја стара посла из Амбоаза, рече наредник; зато смо и доведени. Ми ћемо све то довести у ред.

У том тренутку врати се заставник са својом извидницом; он приђе капетану и стаде му нешто тихо говорити, док су војници који су га пратили улазили међу своје другове.

— Моје ми браде! рече један од оних који су били

у извиђању, не знам шта је то данас у Паризу. Не видесмо ни једне живе душе на улици; али је зато Бастиља пуна војске: вију се по дворишту копља Швајцараца, ама као пшенично класје. ,

— Није их било више од пет стотина, додаде други.

— Извесно је само то, рече први, да су хугеноти хтели убити краља, и да је Адмирала својом руком ранио у метежу велики војвода од Гиза.

— Ах! зликовац један! тако му и треба! узвикну наредник.

— Како му драго, настави коњаник, тек Швајцарци кажу, оним својим ђаволским наречјем, да се и сувише дуго трпе јеретици у Француској.

— Од неког су се времена заиста много понели, рече Мерлен.

— Мислио би човек да су нас тукли на Жарнаку и на Монконтуру, толико се копече и размећу.

— Хтели би, рече трубач, да поједу бут а нама да оставе само кост.

— Крајње је време да их добри католици пропусте мало кроз шаке.

— Што се мене тиче, рече наредник, кад би ми краљ казао: „Сеци те хуље!“ мога ми кајаса, не бих чекао да ми се то понови!

— Је ли, Бел-Розе, шта је радио наш заставник? упита Мерлен.

— Разговарао је с неким швајцарским официром, али нисам могао чути шта је говорио. Тек мора да је било нешто занимљиво, јер је сваки час узвикивао: „Ах! Боже мој! Боже мој!“

— Гле, неки коњаници иду к нама у галопу; мора да нам носе неку заповест.

— Свега их је двојица, чини ми се; и капетан и заставник одоше им у сусрет.

Два коњаника прилазила су брзо одреду лаке коњице. Један, богато одевен, са шеширом који је био покривен перјем и са зеленом ешарпом, јахао је доброга

коња. Друг му је био пун, омален, здепаст; имао је црну мантију и носио је велики дрвени крст.

— Зацело ћемо се тући, рече наредник; ево, шаљу нам свештеника да исповеди рањенике.

— Није ни мало пријатно тући се гладан, промрмља сасвим тихо Мерлен.

Оба коњаника успорише ход својих коња, тако да су их лако зауставили кад су дошли пред капетана.

— Моје поштовање господину од Мержија, рече човек са зеленом ешарпом. Познаје ли свога слугу Тому од Моревела?

Капетан још није знао за нови злочин Моревелов; познао га је само као убицу храброга Мујa. Он му одговори врло хладно:

— Не познајем Г. од Моревела. Мислим да сте дошли да нам кажете најзад зашто смо овде.

— Ваља нам, господине, спасти нашег доброг краља и нашу свету веру од опасности која им грози.

— Каква је то опасност? упита Жорж презриво.

— Хугеноти су сковали заверу против Његовог Величанства; али је та њихова кажњива завера откривена на време, благодарећи Богу, и сви добри хришћани треба да се искупе ноћас да их истребе за време сна.

— Као што је снажни Гедеон истребио Мадијане, рече човек у црној мантији.

— Шта чујем? узвикну Мержи и уздрхта од ужаса.

— Грађани су наоружани, настави Моревел; француска гарда и три хиљаде Швајцараца у вароши су. Имамо близу шездесет хиљада наших људи; у једанаест часова биће дат знак, и кретање ће почети.

— Бедни зликовче! какву нам подлу клевету казујеш? Краљ не наређује мучка убиства... само их плаћа.

Али, говорећи овако, Мержи се опомену необичног разговора који је на неколико дана пре тога водио с краљем.

— Немојте се љутити, господине капетане; да служба краљу не захтева све моје старање, ја бих од-

говорио на ваше увреде. Чујте ме: ја вас, у име Његовог Величанства, позивам да пођете са мном са својим одредом. Нама је одређена улица Светог Антонија и околни крај. Донео сам вам тачан списак личности које нам ваља послати на онај свет. Пречасни отац Малбуш припремиће ваше људе и раздаће им беле крстове какве ће носити сви католици, да, у мраку, не би ко верне сматрао за јеретике.

— И ви мислите да ћу ја пристати да убијам људе који спавају!

— Јесте ли католик, и признајете ли Карла IX за свога краља? Познајете ли потпис маршала од Реца, коме сте дужни покоравати се?

И он му пружи једну хартију која му је била за појасом.

Мержи дозва једног коњаника, и при светлости једне сламне буктиње која је запаљена на стењку једне пушке, прочита уредну заповест којом се у име краља налаже капетану од Мержија, да помогне грађанској гарди и да се покорава господину од Моревела у дужности коју ће ми речени објаснити. Тој заповести био је додат списак имена с овим натписом: *Списак јеретика који имају бити убијени у кварту Светог Антонија.* Светлост буктиње која је горела у коњаниковој руци показивала је свима војницима дубоко узбуђење које је код њиховог старешине изазвала ова заповест, њима још непозната.

— Никад моји коњаници неће хтети да врше занат мучких убица, рече Жорж и баци хартију у лице Моревелу.

— Није овде реч о мучким убиствима, рече хладно свештеник, него о јеретицима, и с њима ће се поступити као што су заслужили.

— Јунаци! узвикну Моревел подижући глас и обраћајући се коњаницима, хугеноти хоће да побију краља и католике; треба их преухитрити: ноћас ћемо их све побити док спавају... и краљ вам допушта да им опљачкате домове.

Крик зверске радости зачу се из свију редова:

— Живео краљ! смрт хугенотима!

— Не говори у строју! узвикну капетан громким гласом. Овде само ја имам права заповедати овим коњаницима. Другови, ово што вели овај бедник не може бити истина; па и да је краљ наредио, никад моји војници неће пристати да убијају људе који се не бране.

Војници су ћутали.

— Живео краљ! смрт хугенотима! повикаше у исти мах Моревел и његов друг. И коњаници после једног тренутка поновише за њима: „Живео краљ! смрт хугенотима!“

— Но! капетане! хоћете ли се покорити? рече Моревел.

— Ја нисам више капетан! узвикну Жорж. И он здера своју јаку и ешарпу, знаке свога чина.

— Држите овог издајника! узвикну Моревел и трже мач; убите овог бунтовника који се не покорава своме краљу.

Али се ни један војник не усуди да дигне руку на свога старешину... Жорж изби мач из руку Моревелу; али уместо да га прободе својим, он га само удари балчаком по лицу, тако јако да је пао с коња.

— Збогом, подлаци! рече он своме одреду; мислио сам да имам војнике, а оно сам имао само убице. Затим се окрену своме заставнику: — Алфонсе, ево згодне прилике, ако хоћете да постанете капетан. Ставите се на чело ових ризбојника.

После ових речи он ободе коња и удаљи се у галопу, упутивши се у унутрашњост вароши. Заставник пође неколико корака, као да је хтео за њим; али ускоро успори ход свога коња, пође ходом, напослетку се заустави, обрну се, и врати се своме одреду, сматрајући без сумње да је савет његовог капетана, и ако је дат у тренутку љутине, ипак добро послушати.

Моревел, још по мало занесен од ударца који је добио, поново је узјахивао коња и псовао; а калуђер,

с подигнутим крстом у руци, бадрио је војнике да не поштеде ни једног хугенота, и да угуше јерес у потоцима крви.

Војнике беху за часак задржала пребацивања њиховог капетана; али кад видеше да су се опростили његова присуства и да има изгледа на лепу пљачку, они завитлаше сабљама више главе и заклеше се да ће извршити све што им Моревел буде заповедио.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

IMPROMTU.

(циклус: „Мојој Госпи“).

КРИСТАЛНИ ДВОР.

О Сињора, близу мора
стоји дворац од кристала,
ступови су из гранита,
а лукови од корала.

И лукови преплићу се
као мисли пјесникове,
а по своду азурноме
рујне магле лахко плове.

Из њих каткад вирне лице,
или груди, или плећа,
из њих шушка и ромони
милмирисна киша цвијећâ.

И у сјајним дворанама
виолини с миља гину,
а у чашке росних љера
пажи точе мјесечину.

Жедна усна с дивљег плеса
срче пиће, чашка вене...
и крави се попут снијега,
и топи се попут пјене.

А кад талас из пучине
удре о хрид, о Сињора, —
тад се руши звонки кристал
и ступовље мога двора.

СЈЕЋАЊЕ.

Знаш ли чаробни дворац
усред густог јелика
када умире дан?
Знаш ли млађану госпу
блиједо-тужнога лика
као јесенски сан?

Она кроз одаје шеће,
и спушта свилени застор...
као шушањ је лак.
Она за застором слуша,
задња гдје чиопа лијеће
тонећ у сутонски мрак.

Тако до поноћи слуша
дисај прољетне ноћи
томећи уздисај:
гине јој сањарска душа,
као у подземљу поток,
у далек и незнани крај.

Онда лагано спушта
плашт са мраморних плећа...
чује се јецај тих.
У блиједој ручици држи
киту увелог цвијећа
његов шапћући стих.

ЧАША.

Кристална чаша је пала —
јекну о мраморну плочу,
вал се разлио вина,
капи се просуле ситне
к'о иверје рубина.

У свакој капи титра
сунце с перголе наше:
дрхћу дугине шаре —
од смијеха обесног наша
лица крвљу се жаре.

К'о у капљицам — тако
титра у најмањој сили
нашега жића и срца
мамена сунчана зрака —
љуби ме, госпо, јер младост
крока је брза и лака.

ПЛЕС ЦВИЈЕЋА.

Потеци, музико, свијетом
као сунчана ријека,
уз куцај амфора пуни';
а коло дјевица лијепих
као сплетени вијенац
нека весеље круни.

И уђи поскоком лаким
у башту моје Сињоре —
хашиш и лотос цвијеће
скрива прозоре њене:
те складне мраморне дворе.

Тад јаче, о музико, јекни,
нека с бусења бујних
отргну крваве руже —
гледам их бајном у санку
како с лиљаним бијелим
плешу и ваздухом круже.

А посред цвијетнога плеса
стоји моја Сињора
као краљица хола...

на њено мекано крило
падају руже и љери
трудни с помамна кола.

ФАНТАЗИЈА.

Над пољима штурак блије
и дозивље друга свога,
а пјесмицом буди мисли
усред срца сањарскога...
чарне мисли на којима
младост к'о по валу плови,
а к'о једра дивне лађе
отворише крила снови.

У њих душе дах богова,
лађу гоне к оном крају
гдје о сунца задњој зраци
од кристала двори сјају.
Око крова титрајући
играју се шарне дуге,
а прагови блијештећ горе
к'о жеженог злата пруге.

И боја се шаром стапа
кô у глазби разни гласи...
и све титра, и све шуми
о мјесецу кô таласи.
А на врху сјајна крова
госпа плете свилне косе,
и шкропи их ђул-водицом
и шкропи их капљам росе.

С њене усне од корала
ромоне по зраку звуци...
и мени је к'о да држи
моје срце а у руци...
и при сваком бистром звуку

да га с длана на длан хита —
а од смијеха и од пјесме
дрхћу њедра на по̂ скрита.

А кад пане ноћца тиха
и ужеже небо лучи,
на омашку тада вјетра
двор кристални звони... звучи
к'о оргуље сребрен-цијеви.
Тад од миља откида се
понајљепша звијезда с неба...
летећ тражи рајске гласе.

Усред двора она кане
— као суза с божјег ока —
тад се уздах чује: као
да га роди бол дубока.
И кристални двор се руши
и с њим пада госпа красна —
а баршуном црним скрива
рушевине поноћ касна.....

Тако пјесник цијеле ноћи
на по̂ бдије, на по̂ снива —
и њему је тако вољко
као да му милостива
рука глади бујне косе.
Пјесник грли рујне санке,
док не пружи румен-прсте
данак кроза гране танке.

Божо Ловрић.

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.

Скоро ће се навршити две године,[1] откако су Велике Силе узеле на себе дужност да, на основу Берлинског Уговора (чл. 23), подесним реформама побољшају положај хришћана у вилајетима солунском и битољском и у једној половини вилајета косовскога (скопаљски санџак), те да на тај начин пресеку корен сталним немирима, хроничном злу, од којега су патили и пате ови крајеви. Ноту од фебруара 1903 године заменио је, после неуспелога устанка у Маћедонији, мирцштегски програм, саопштен Порти у октобру те године. И од то се доба датира примена појединих тачака овога програма, који је управо основа реформне акције.

Да ли су резултати, постигнути у току ове две године, одговорили постављеном циљу и очекивањима потиштених хришћана?

Ако је о томе судити по догађајима који се развијаху и данас још развијају на Балканском Полуострву, на ово питање не може се одговорити у позитивном смислу. Ситуација, створена овим догађајима у Маћедонији и у скопаљском делу Старе Србије, колико је заплетена толико је и опасна по последицама којима може да поведе ова заплетеност. Уместо обезбеђенога реда, у овим странама влада потпуна анархија: никад није било у њима мање безбедности личне него ли данас; раније трвење међу присталицама разних народности и црква данас се изродило у борбу која, с дана у дан све крвожеднија, води узајамном истребљењу; упропашћавање усева, паљевине, убиства појединаца и читавих

[1] Овај је чланак написан још у првој половини октобра 1905.

фамилија, готово су посведневне појаве. Свему овоме даје маха национална суревњивост која није никада имала ове данашње размере, нити се јављала у оваквим облицима. Борба Куцо-Влаха за народну школу, за самосталну црквено-школску општину и за народни језик у цркви довела је, ван Маћедоније, до раскида односаја између Грчке и Румуније; зближавање између Србије и Бугарске, постигнуто ван Маћедоније, није довело до изглађивања супротности које их деле у Маћедонији; турско-бугарски споразум се показао без утицаја на природу односаја између суверене и васалне државе, из које се не престаје помагати четничка борба у Маћедонији; поред чета бугарских, грчких и српских, које се боре између себе, јављају се и чете турске и арбанашке, које се боре против свију њих, истребљујући хришћане без обзира на њихову народност и цркву. Турска се врло вешто користи овом суревњивошћу, стално је потпирујући, а Аустро Угарска — облицима у којима се она обелодањује, демантујући њима симпатије просвећенога јавнога мњења за ствар потиштених хришћана у Турској и оправдавајући, посредним путем, своје претензије за војну окупацију ових немирних страна.

Пред тешком се дилемом морају налазити оне међу Силама којима је драг принцип „Балкан балканским народима“, гледајући како ова ннционалистичка суревњивост отежава и без тога врло мучно извођење реформнога програма и увеличава и без тога велике опасности које, у данашњим приликама, прете балканској самосталности. Ситуација, замршена овом националном суревњивошћу, опасна је и сама по себи, а још је опаснијом чине планови некојих Сила, које имају на Ближем Истоку и својих интереса чисто политичке или политичко-економне природе. Хоће ли се Турска моћи, и докле, држати у Европи, то је питање времена, питање о којем су могућне свакојаке претпоставке, али је, с погледом на њену неспособност да се прилагоди уређењима модерних држава, несумњиво: прво, да у Европи, оваква каква је,

не може дуго опстати, и друго, да ће њено повлачење у Азију бити на Балканском Полуострву праћено потресима од судбоноснога утицаја и на његову судбину, као и на судбину народа на њему. И како су крупни интереси свих Великих Сила, посредно или непосредно. везани за питање о судбини Турске у Европи, не могу оне бити равнодушне према последицама којима ови потреси могу да поведу, као ни према догађајима који могу да их ускоре или одложе. Али тако исто ни мали балкански народи не смеју, у својој политичкој оријентацији, превиђати природу ових интереса, јер они управо и условљавају држање Великих Сила у данашњој реформној акцији. Ти интереси нису ни једнаки ни идентични, па с тога не могу бити истоветне ни њихове тежње, ни њихови циљеви, ни њихови односаји према појединим балканским народима и према Турској. Једни полажу више на то да се Турска одржи што више оваква каква је; други би хтели да реформном акцијом припреме мирну еволуцију, кроз коју би се поступно, као наследици Турске, подизали и јачали балкански народи; трећи пак, овоме на супрот, не престају стварати погодбе за остварење окупације ових страна. За последње две године било је у развоју реформне акције пуно појава које су показивале, да она није последица ни једнаких погледа на начин извођења реформа, ни једнаких тежња да се помогне потиштенима. Турци знају то врло добро, па се, потхрањујући међусобну борбу балканских народа, вешто користе и том супротношћу погледа и тежња Великих Сила, да омету и изиграју ефикасну примену пројектованих реформа на штету и своју и других балканских народа. Мере предложене руско-аустријском нотом од фебруара 1903 године, умела је Порта у примени изиграти, а на програм, израђен у Мирцштегу и саопштен јој у октобру те године, дала је свој пристанак тек 10 јануара 1904 године, резервишући себи „право преговора о томе како да се прва и друга тачка овога програма доведу у склад са сувереним правилима Сул-

тановим, угледом царске владе и statu-quo-ом“. Тим је пак преговорима, прво примену реформама одлагала, а друго, кад се њој најзад пришло, успела је, тумачећи на свој начин ово резервисано право, учинити готово илузорнима и улогу цивилних агената и реформну жандармерије. Финансијској се реформи, која се може сматрати као најглавнија, још није озбиљно ни приступило; на трећу и четврту тачку мирцштегскога програма још се и не помишља; а остале су тачке или изигране или на *турски* начин изведене.

Очевидно је да се Турска не би смела овако понашати кад би била уверена да је *колективна* воља Европе збиља израз *једнаких* тежња и погледа. Правилном извођењу реформне акције у томе је баш и главни недостатак, што ова колективна воља, услед све неједнакости тежња и изгледа, нема у одсудним моментима *санкције*. С натезањем се ствар којекако гура, докле се дејствује саветима и нотама, али одмах запне о готово неодољиве сметње, чим се савети и ноте покажу недовољне да се сломије упорност Турске. За то су потребна друкчија средства, али се њима, из поменутих разлога, тешко приступа. Морска би демонстрација слабо помогла, а оружаној се интервенцији противе колико мотиви чисто материјалне природе, толико и супротни интереси Великих Сила. Кад би се овим средствима могло приступити, нити би се Турска тако упорно противила колективној вољи Европе, нити би се Велике Силе нашле у овом данашњем процепу, у који их је довела Турска упорним одбијањем да прими финансијску контролу над приходима и расходима у реформним вилајетима. Натраг не смеју, а напред се не може; вртети се пак и даље на истом месту после толиких нотâ и саветовања постаје смешно.

Никад се овај недостатак санкције, који смо ми предвиђали још у почетку реформне акције, није тако очигледно показао као ово сад у питању о финансијској контроли. Велике Силе ће морати наћи начина да

сломију упорност Турске и овога пута, као и у питању о цивилним агентима и реформи жандармерије. Само ће то опет бити, на крају крајева, узајамним концесијама које ће овој контроли онемогућити њезину ефикасност и учинити је готово илузорном. На овај начин отклоњена тешкоћа, јавиће се у пуној снази, кад се, после финансијских реформа, буде приступило „модификацијама у територијалном разграничавању административних јединица ради правилнијега груписања разних народности" (тачка 3), а једновремено с тим и „реорганизацији административних и судских институција, у којима би желети било да се отвори приступ и месним хришћанима и да се њима потпомаже развитак локалних аутономија" (тачка 4). А ове су баш реформе и с погледом на националну суревњивост у Маћедонији најделикатније, а и с гледишта наших народних интереса најважније. Кад се има у виду ово што се данас дешава у Маћедонији и скопаљској Старој Србији, може се лако замислити, шта ће тек настати по овим несрећним странама, кад се, ради правилнијега груписања народности, почну разграничавати данашње административне јединице. Као основа за ово разграничавање требало би да послужи тачна статистика о народностима. А баш ово питање о народностима и чини сву тешкоћу за решење тако званога Маћедонскога Питања. Турци ће пак бити најмање склони да му олакшавају правилно решење, отклањајући ову тешкоћу. Напротив, упорни у прављењу сметња извођењу реформне акције, Турци ће чинити са своје стране све што могу да баш из ове тешкоће, распирујући националну суревњивост, извуку за себе што више користи. Под изговором припреме за извођење ове треће тачке реформнога програма, они су већ поодавно приступили новом пребројавању народности у Маћедонији и врше га на начин који је, с пуно разлога, изазвао негодовање и с наше и с бугарске стране. Повлађујући грчким претензијама, Турци су, тим путем, подстицали борбу између Грка и Бугара, па изазвали и жалбе

Срба. Ово је повлађивање било тако очигледно, да су против оваквога пребројавања протестовали и представници Великих Сила, тражећи да се оно обустави. Може се по овоме замислити забуна коју ће се Турци старати да изазову кад се буде приступило самом разграничењу административних области. Данашња анархија, потхрањивана националном искључивошћу, даће им и сувише повода да, користећи се овом забуном, извођењу ове тачке реформнога програма праве тешкоће много веће од оних којима су до данас ометали извођење финансијских реформама. А како је потпомагање развића локалних аутономија административно-судским реформама у свези с правилним извођењем ове тачке, лако је предвидети не само све тешкоће с којима ће Велике Силе имати да се боре, него и све опасности којима наша народна ствар може да буде изложена, ако за времена не обратимо пажњу на њих и не потражимо начин да их отклонимо или бар ослабимо. Све нас ове прилике упућују да озбиљно промислимо о томе шта нам, с погледом на врло замршену ситуацију балканску и на све ове тешкоће, ваља радити да бисмо обезбедили своје народне интересе.

*

Размишљајући о овоме не смемо губити из вида истину, *да Маћедонско Питање, у облику, у коме се оно данас уопште схвата, нити је искључиво национално, него и политичко, нити је само балканско, него и европско.* Оно је последњи изданак у развоју великога Источнога Питања, које се развијало напоредо са слабљењем и пропадањем Турске и чије је дефинитивно решење, према томе, скопчано с питањем о дефинитивној судбини Турске као европске државе. Због тога нису у њему ангажовани само интереси балканских народа који имају у Маћедонији својих сународника, него и крупни политички и политичко-економски интереси Великих Сила које нису равнодушне према питању о дефинитивној судбини Турске. Благодарећи изукрштаности ових инте-

реса, Турска се до сада могла одржати у Европи, и ако је пре више од пола века оглашена за болесника на умору. Изукрштаност ових интереса и супротност националистичких претензија дају Маћедонском Питању карактер једнога врло сложенога политичкога питања које се не може — ако се хоће о његовим солуцијама да има повољно мишљење — разматрати као изоловано, без везе с оним крупним догађајима који у наше време одређују правац политичкога развића Европе. Ови догађаји морају имати свој одјек и у догађајима на Балканском Полуострву, одјек који се види најпре у држању Великих Сила према балканским народима у већ отвореним балканским питањима. Да бисмо се могли добро оријентисати у своме држању, морамо се, пре свега, старати да дамо себи што тачнијега рачуна о политичкој ситуацији, створеној у Европи догађајима који су утицали или још утичу на политичко држање Великих Сила. Међу овим догађајима као најважнији истичу се ова четири: „руско-јапански уговор о миру“, „јапанско-енглески савез“, „француско немачки споразум за конференцију која има да реши мароканско питање“ и „аустроугарска криза“. Око ових се догађаја врте сви остали; њиховим се последицама карактерише данашња политичка ситуација у Европи; они ће имати, несумњиво, утицаја и на развитак догађаја на Балканском Полуострву и на држање Великих Сила према балканским народима. И ми зато морамо, пратећи им пажљиво манифестације и изучавајући им најозбиљније прагматичку везу и по фактима која се из њих делажирају, тражити индикације и за оријентацију у своме држању и за циљеве које ћемо постављати својој политичкој акцији. Да прегледамо укратко последице ових догађаја, у колико се оне данас могу да виде и оцене.

Што данас највише пада у очи, то је факат, да политичка ситуација *пре* и *после* закљученога мира у Портсмуту није *једна и иста*. Порази руски у борби са Јапаном, имали су као последицу: у Русији — револу-

ционо врење, а у Европи поремећену политичку равнотежу у корист Немачке, чије је држање према Француској угрожавало европском миру и изазвало страховања код свију који имају разлога да зазиру од надмоћне улоге Немачке. У колико су ова страховања била већа и основанија, у толико се јаче осећало, колико је Русија потребна гаранција за мир у Европи. Ово осећање није било без утицаја на ток преговора у Портсмуту и на основе уговора о миру којима је у пуној мери поштеђено достојанство Русије. Да Енглеска и Француска нису седеле скрштених руку, то је сад ван сваке сумње, као што су очигледне и користи које су специјално ове две силе извукле из ситуације створене миром између Јапана и Русије. Улога Немачке изгубила је у новој ситуацији свој претећи карактер. Надмена и увек готова да извуче мач, Немачка је, после закљученога мира, одмах спустила тон и похитала да попустљивошћу у преговорима с Француском заглади немио утисак произведен овом надменошћу. Француска се пренула, а Енглеска, наслоњена на опробано пријатељство Француске, наставља радити на изоловању Немачке, у којој гледа најопаснијег такмаца. Углед Русије и после неуспешнога рата и унутрашњих недаћа, не само што није ниуколико оштећен, него је шта више и порастао: о њено се пријатељство отимају и Немачка и Енглеска, док Француска не престаје изјављивати, како је савез с Русијом камен темељац њене спољне политике и како она, чувајући закључене споразуме, не мисли да јој је, поред овога савеза, потребан и други какав. А Русија, свесна колико своје улоге у концерту европских сила, толико и задатка пред који је стављају унутрашње недаће, и верна своме савезу с Француском, држи се резервисано према авансима и Немачке и Енглеске, и чува слободу своје акције.

У жељи да обезбеди своје позиције у Азији, Енглеска је похитала закључити савез са Јапаном пре него што је закључен руско јапански мир. Врло је вероватно

да је на тај начин, посредним путем, утицала на Јапан да буде попустљив у условима за мир с Русијом. Очувати на Крајњем Истоку политичко statu quo без повреда економских интереса других Великих Сила и обезбедити индијску границу од евентуалнога напада — то су основе овоме савезу. Њиме је створена на Крајњем Истоку ситуација, у којој су Јапан и Енглеска господари. То је, изгледа, више дирнуло Немачку него ли Русију, која стоји данас пред задацима који јој и иначе не би допуштали да за дуг низ година мисли на источно-азијске авантуре. Њени прави и вековном традицијом освештани интереси упућују је да најозбиљнију пажњу поклони Ближем Истоку, европском и азијском. А ту се, као опаснији противник и њен и словенски, јавља Немачка, чије пангерманске тенденције има интереса да сузбија и Енглеска свуда, а нарочито у Малој Азији. Отуда тежња Енглеза да узајамним споразумом регулишу с Русијом спорове у Средњој Азији и авантаже које јој стављају у изглед у Малој Азији и у Европској Турској. Француска, још под свежим сећањем опасности којима је, услед немачке арогантности, била изложена, узима на себе улогу посредника, да се изгладе или, ако то није могућно, бар ублаже диференције које стоје на путу споразуму руско-енглеском у питањима која се тичу Средње Азије. Дође ли се до овога споразума, то ће бити по цену уступка Русији на Ближем Истоку, који ће, вероватно, постати у току идућих 10 година позорница догађаја од утицаја на општи правац европске политике.

И ако је готово сигурно да је закључени мир у Портсмуту утицао на Немачку да се покаже попустљива према Француској у питању о Мароку, ипак се још не може тврдити да су постигнутим споразумом француско-немачким дефинитивно изглађене све супротности између ове две Велике Силе... Немачка је арогантност у првој фази мароканскога питања оставила дубоке трагове који се лако не изглађују из сећања. Немачка је, истина, много стукла, али, по појавама што избише на

видик поводом познатих открића у „Matin“-у и у „Dépêche de Toulouse“, видело се да је то учинила колико по неодољивости ситуације, створене после закљученога мира у Портсмуту, толико и с обзиром на тежње да се, помоћу Русије, приближи Француској. По овим се појавама видело тако исто и то да ове тежње имају мало изгледа да буду остварене и, што је врло важно, да ће на конференцији мароканској бити — осамљена. Цело држање Немачке показало се у новој ситуацији као погрешан план, срачуњен на основу претпоставака, да је мир између Русије и Јапана немогућан. Уопште се може рећи да је мароканско питање за нас, балканске народе, врло поучно: прво с тога што је расветлило једну врло занимљиву дипломатску игру, а друго с тога *што у тој светлости можемо јасно да видимо како се данас о независности слабих не води никакав рачун кад су у игри интереси силних.*

Нама је с тога потребна у сваком послу највећа опрезност, а нарочито данас кад су сви изгледи да ће наше полуострво постати један од главних објеката у политици Великих Сила. Ако је, за време велике кризе на Крајњем Истоку, Балканско Полуострво остало релативно мирно, томе је, и поред руско-аустријскога споразума од 1897 године, један од најважнијих узрока аустро-угарска криза, која је спутавала аустро-угарске дипломацију, не дајући јој маха и слободе за активнији рад. Пример Мађара утицао је на остале народности у Угарској, а сећање на догађаје од 1848 године и њихове последице упутило их је да покушају своје тежње солидарности с тежњама Мађара, како би им заједничком борбом обезбедили победу. Овај је покушај природна и неизбежна реакција политике, засноване на принципу divide et impera. Још се не може знати хоће ли он успети да постане и свршен чин. Може лако испасти да се, и мимо народности и управо на рачун њихових интереса, измире Беч и Пешта. Дође ли до овог измирења, оно не може бити опасно по нас Балканце: прво

с тога што се њиме неће угушити него ће се, напротив, ојачати овом кризом пробуђене тежње других народности; друго с тога што је, после закљученога мира у Портсмуту, прошао опасан моменат којим се аустроугарска дипломација могла користити да је била слободнијих руку; и треће с тога што данас Француска, Енглеска и Италија, вољне очувати самосталност балканских народа, показују расположење и готовост за активнију улогу у балканској политици. Не дође ли до измирења, Мађари ће бити силом неодољивих прилика упућени да прихвате, под обележеним условима, помоћ других народности и у том се случају стварају веће перспективе за будућност свих Јужних Словена, који ће бити упућени на Србију просто с тога што ће Срби међу њима морати играти, као и 1848 године, једну од највиднијих улога.

(Наставиће се.)

* * *

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(4.)

Помана се још даје на четрдесет дана после смрти, на пола године и кад се наврши година. До четрдесетог дана, свако вече неко из куће са жаром на црепу или комаду ћерамиде иде на гроб и окади га. На четрдесет дана даје се помана исто онако као и пре навршетка недеље дана од смрти. Исто се тако даје помана и о полугодишњици и о годишњици од смрти, с том само разликом, што у овим двема приликама девојка носи по селу, уместо 44 ведрице, 100 ведрица воде, и за то јој се плаћа један динар.

На дан помане и при вечери не ваља се свађати, јер, ако би било свађе, даћа не користи умрломе на ономе свету. Но није редак случај да на помани буде и свађе; и то понајвише због тога што се званице изопијају. Често пута се и жене посвађају око тога како ће се обичаји извршити, јер све, често пута, нису сложне у томе.

За помане се месе четири врсте хлебова, и то:

1. *Турће* — (поскурице, лепиње) месе се без квасца и стављају се на трпезу на дан сахране, при вечери, а исто тако и о помани пре навршетка недеље дана од смрти. 2. *Колак* — колач од кисела теста. Меси се за недељну поману један, а за поману о четересници, полугодишњици и годишњици по три, па се стављају на трпезу. Овај колач има на средини крст и између страна од крста прилепљена четири мала колачића. 3. *Колак* — мањи колач, у средини шупаљ, те се натиче на штап. Меси се за сваку помапу. 4. *Колаши* — колачићи. Месе се о поманама о четересници, полугодишњици и годишњици и мећу се свуда по трпези. То су колачићи који

су направљени од увијеног теста у котурић, тако да се слободни крај од котура прилепи преко котурића.

Румуни у Валакоњу мисле да се душа умрлога враћа кући о великим празницима за седам година. Због тога неки и после године дана, сваке године, до навршетка седме, остављају умрлима помане, с том само разликом што се на поманама после године не зову суседи и родбина, већ сами укућани дају поману.

Интересантан је и карактеристичан обичај у Румуна да се даје помана и *живим људима.* Давање помане живим људма бива на неколико начина. Старац један из Валакоња, од кога су побележени многи од ових самртних обичаја, прича да је он једном кад је био у планини за стоком наишао на леп извор воде, који је био сав засут лишћем и грањем. Одмах је узео мотику и извор очистио да може слободно отицати. Затим је у извор метнуо пару и рекао: „Ова вода нека буде мени за душу на ономе свету!“ И понеке жене кад захватају у ведрице воде са извора међу у извор пару и намењују је себи за душу на ономе свету. И ово је нека врста помане живима за душу кад буду помрли. Кад год се вода намењује за душу, увек ваља бацити пару у њен извор, јер иначе не вреди.[1] Верује се да је на ономе свету најтеже без воде, јер се тамо од жеђи највише пати. Кад ко остари, па се боји да му фамилија после смрти неће моћи или неће хтети давати поману онако како треба, онда он за живота даје сам себи поману и то ма у које доба од године, без обзира на то да ли је пост и мрс. Ове су помане онакве исте као и кад се

[1] У близини Соко Бање у клисури којом се иде ка Рипаљци, баш поред пута, с леве стране извире, бистра и хладна водица, коју зову Бела Вода, и за коју кажу да је лековита кад се болује од очију. За ту Белу Воду причају да понекад избацује из извора Костадинке (старе римске бакарне парице). Да нису ове парице некад бацане из истих разлога у извор који је после засут, или је можда овде бацан некада новац као жртва за оздрављење?

дају мртвима за душу, сем што се не месе турће, а остало је све исто. Ређи је случај да муж и жена, док су живи, дају себи поману за живота и то обојима; али је обичај да кад умре муж, о четрдесетници жена даје поману и мужу и себи живој, и обратно.

Пре две године Јанашко Првуловић из Валакоња давао је поману и себи и својој жени Калини, и ако су обоје били живи и здрави. Помана је текла онако исто као што тече кад се даје мртвима о четересници, полугодишњици или годишњици. Разлика је била само у томе што је све било удвојено, јер је помана вредела за двоје. Уместо једног, Јанашку је један младић, рођак, направио два штапа, заклата су два јагњета. Исто тако беху удвојени и колач, и свеће, и цвеће, итд. Јанашко је узео штап и на штапу свећу, цвеће, лепињу, кожу од јагњета и у њој мало меса, па то при вечери поклонио једном рођаку и рекао: „Ово се даје мени за душу“, на што су сви рекли: „Бог да прости!“ Затим је Јанашко узео други штап и на њему све као и горе, и кожу с месом, и поклонио једној жени рекавши: „Ово се даје за душу мојој жени Калини!“, нашто су опет сви рекли: „Бог да прости!“ После овога је Јанашко узео парче хлеба, умочио га у све чанкове с јелом, појео га и рекао: „Ово јело и пиће даје се за душу мени и мојој жени Калини!“ И на ово су сви одговорили: „Бог да прости!“ — После неког времена Јанашко је умро. На дан његове смрти и пре истека недеље дана од смрти давана је помана само њему, а о четересници, полугодишњици и годишњици давана је помана и Јанашку и живој Калини. Присутници помане су овом приликом одговорали: „Бог да прости душу Јанашку; он нека једе тамо на ономе свету и нека не чека Калину!“ —

У многим румунским селима у Србији постоји један врло интересантан обичај који се састоји у томе што фамилија, на дан четереснице од смрти, откопава мртваца да га још једном види, па га после понова закопава. И ако су овај обичај свештеници забранили, ипак га многи

наши Румуни, тајно, ноћу врше.[1] О ископавању мртваца и поновноме сахрањивању у Валакоњу се не зна, или бар не сме се о томе причати. Па ипак је Г. Драг. Михаиловић, учитељ у Валакоњу сазнао да је пре петнаест година једна жена после два месеца ископала своје дете да га још једном види. Ово је учинила из превелике жалости за дететом које јој је било јединче. Али кад је видела како се дете надуло, почело да труне, да се распада и ужасно да смрди, одмах га је закопала.

О оном свету верују Румуни у Валакоњу овако. На ономе свету има велика бара, пуна свакојаких жаба и змија. Преко те баре води узан и врло искривудан брв. Ко је праведан, лако пређе преко брва и иде право у рај, у коме је свет као и овај, само су одвојени обашка стари а обашка млади људи. Ко је грешан, не може прећи преко кривина на узаноме брву, већ пада у бару, те га једу змије и жабе за седам година, а после тога се очисти од греха и иде у рај.

Румуни врло много верују у вампире, које у Вала-

[1] Ово је можда остатак двоструког сахрањивања мртваца, који се обичај врши још и данас код неких некултурних народа: најпре се мртвац сахрани, па се после неколико година ваде његове кости из земље, очисте се и сахране на другоме месту. Очевидни остатак од обичаја двоструког сахрањивања, који се и данас ревносно врши код нашег народа у Дебру, описао је Михаило Вељић, учитељ, у Братству, књ. IX и X, стр. 438 и 439. Нешто налик на то је и оно саопштење у „Штампи“ за 1905 г. бр. 258, да у селу Младеновцу (срез космајски, округ београдски) кад у неком дому умре неко од јектике, на капку од сандука умрлога оставе мали округли неприметни отвор са заклопцем. Кад се сандук са мртвацем донесе на гробље пре но што се спусти у гроб неко од укућана кроз тај отвор провуче стакленце напуњено црним вином. О четересници укућани раскопају гроб и кроз остављени отвор на капку од сандука изваде стакло са вином, којим свако чељаде из куће запоје, верујући да ће га оно заштитити од болести умрлога. Где нема вина ту се исече стари корен кукуруза и са њим се ради оно исто што и са вином, тј. свако чељаде поједе од њега по неколико зрна ради предохране. И ако је ово саопштење демантовано у 264 броју „Штампе“, ја знам да овај обичај у истини у Младеновцу постоји.

коњу зову *мороj* (moroiŭ).[1] Верује се да ће се онај човек повампирити коме при рођењу усуд (урусат) одреди да се повампири. На рођењу човеку усуд одређује да ли ће бити срећан или несрећан, богат или сиромах, поштен или лопов, итд., па и то да ли ће се после смрти повампирити или неће. Неки верују да ће се повампирити и онај кога, док мртав у кући лежи, прескочи каква животиња. Многи верују да ће се повампирити и онај који умре у уторак, четвртак или у суботу.

За вампире се верује да једу срце људма, деци, стоци. Само онима који су рођени у уторак, четвртак или у суботу вампири не могу ништа. Старац Јован Србуловић прича да је њему док је био млад казивао други старац да се неки човек повампирио и редовно сваку ноћ долазио својој жени и с њоме разговарао и спавао, па га је у зору нестајало. Једне ноћи чује њен свекар у пивници, где је она спавала, разговор, па је упита с ким говори, и она му каже да јој муж сваке ноћи долази и с њом буде до зоре. Свекар кад то чује, уђе к њој, али вампира није могао видети! Но доцније је тај исти вампир почео долазити и дању и помагати своме оцу у свима пословима. Једном кад је вампир са оцем денуо сено, небо се наоблачи и почне страшна олуја. Син је денуо, а отац му је добацивао. Чим поче олуја, син се загледа у облаке. Отац га тада посматраше и опази да то није његов син већ вампир(!), те узме пушку и убије га. Сина одмах нестане, а по земљи остане усирена крв као пиктије. Од тога доба вампир није више долазио својој жени.

Исти старац приповеда да је у младости својој слушао да се неки човек повампирио на тридесет до педесет дана после смрти. Његови су то приметили тако

[1] L. Şaineanu у своме Dicţionar româno-german (Букурешт, 1889) вели да ова реч долази од српске речи *мора*. (О „мори“ види Вуков Српски Рјечник, код речи »мора«. Сем тога види и „Караџић“ за 1903 г., стр. 47.) У неким крајевима Србије вампир се румунски зове још и *стригој* (s'rigoiŭ), *приколич* (pricoliciŭ) *мороњ* и *муроњ*.

што су после тридесет до педесет дана његове смрти опазили да им пси свакога дана иду на гробље и око гроба њиховог рођака чуче, једни с једне, други с друге стране гроба. Старији укућани закључе из тога да се њихов умрли рођак морао повампирити, па отиђну на гробље, откопају гроб и нађу да мртвац у њему седи. Чим то спазе, одмах усијају гвожђе и опрже га иза врата, затим загреју вино и сипају му на срце (ињима, inimă). Потом су пуцали из пиштоља у вампирова прса и опет га затрпали. Од тога доба пси нису више долазили на гробље.

Да се ко не би повампирио, има и нарочитих бајања. Ако је ко умро у уторак, онда да се не би повампирио, две три старе жене, које разумеју тај посао, отиђну у четвртак на гробље и понесу белојке конопље и цртало од плуга (или ако немају цртала, понесу кустуру) па једна проспе конопље свуда око гроба, а црталом три пут око гроба окружи. Затим цртало остави на крсту, упали свећу при којој је мртвац издахнуо па идући све унатраг око гроба, њоме припаљује ону конопљу и говори:

Кнд ва порни
Пржалу се пржуљаска,
Лупу ку лупоње
Се л 'нтаљаска,
Ш' се затрјаска.
Да кнд ва фи
Ђе урса урсат,
Ш' ђе Домљезеу ласат,
Са дука ла Марја,
Аколо је манкаре,
Ш' баутуре,
Ш' шећерија
Да суфле ту
Са фие ла рај!

Књижевним румунским језиком ово би се рекло:

Când va porni	Кад зађе
Parjolul sa pârjolească	Ватра (све) да изгори,
Lup cu lupoică	Вук са вучицом

Să l intălueascǎ	Да је сусретну
Şi sa-l zătreascǎ.	И да је задрже.
Da când va fi	А ако буде
De ursa ursat	Од усуда суђсно
Şi de Domnereu lăsat	И од Бога остављено
Sa duca la Maria	Нека иде Марија
Acolo e mâncare	Тамо има јела
Şi bautură	И пића
Şi şedere,	И уживања,
Sar sufletul ta	А душа твоја
Sa fie la rai!	Да иде у рај!

Председник општине валакоњске Јанко Петровић казује да кад се човек пред смрт много мучи а не може да издахне, значи да је или много грешан или да ће се после смрти повампирити. Због тога су једну старицу, жену неког Чолаковића из Валакоња, која се у болести дуго мучила опржили иза врата усијаним гвожђем, верујући да ће се тиме отклонити да се не повампири кад умре. Но баба је при свем том оздравила. Из истих се разлога сваки ко се у болести много мучи још за живота иза врата опрљи усијаним гвожђем. Овакви су случајеви у Валакоњу или ретки или се врше кришом, јер се боје да их власт не сазна.[1]

22 јуна.

22 јуна, већ у 6¼ часова, били смо на коњима, потпуно спремни да пођемо за *Подгорац*. Чим изађосмо из

[1] Г. Михаиловић наводи да је слушао од Г. Ил. Миљковића бившег школског надзорника да су у Омољу Румуни у старије време жегли по врату и старце и бабе усијаним гвожђем кад врло остаре а не умиру. Они су их метали у мртвачки сандук, давали им даћу, јели и пили и викали: „Бог да му (јој) душу прости!“ У таквим приликама су их и жегли гвожђем по врату од чега су често пута и умирали или су их, ако и то не би помогло, просто угушивали или угњављали. Овај се обичај тамо звао *прикољиш*. Ово је на сваки начин убијање стараца, о чему говори Г. Сима Тројановић у својој књижици „Лапоп и проклетије у Срба“ (прештампано из „Искре“ за 1898 годину). Види о томе и „О убијању стараца, народно предање очувано у Крепољину“ у „Караџићу“ за 1900 годину, стр. 128—132.

Валакоња, пређосмо преко Тимока и упутисмо се лепом таласастом равницом, и после једног сата путовања дођосмо у Подгорац и одседосмо пред једном механом да доручкујемо.

Пред механом застадосмо двојицу подгорачких учитеља с којима, пошто се поздрависмо, отпочесмо разговор. Беше радан дан те ни у механи ни пред механом не беше никога од сељака.

И Подгорац је велико село и чини врло пријатан утисак својом чистом и лепом главном улицом, која изгледа као нека чаршија, у којој је поред кафане још и школа и још нешто приватних зграда. Мене је Подгорац интересовао и по кули подгорачкога бега, код које је Хајдук Вељко почетком 1807 самостално отпочео своју витешку каријеру, и по Ђури Јакшићу, који је у Подгорцу био учитељ. На жалост, и о једној и о другој ствари овде се не зна ништа! О кули подгорачког бега у којој је Вељко ухватио жива бега, задобио силно благо и коња Кушљу, знадоше сељаци да покажу само место где је била. То је место већ пред излазак из села идући Злоту. Наместо куле је данас једна циганска кућа, а испред ње је велика камена чесма, већ готово сва порабаћена, за коју ми нико не знаде рећи да ли је из Вељкова времена. У другом свету не би се пропустио тако згодан предмет, као што је чесма, а да на њему не буде бар најскромнија плоча, ма и с најмањим знаком који би чувао успомену на тако значајног јунака и тако важан моменат из његова живота. Како у друштву с нама беше код чесме месни свештеник, оба учитеља, председник општине и још неколике сељака, користих се те поменух да би ваљало ма чиме обележити ово место, како би то била благодарност Подгорчана Вељку за ослобођавање овога краја од Турака. 1907 година, стогодишњица од догађаја код подгорачке куле, требало би да ту затече бар најмањи знак виднога признања.

О Ђури Јакшићу још сам мање сазнао. Један ми старац рече да је био Ђурин ђак ту у селу и да је Ђура

врло добро учио ђаке. Као другу успомену на Ђуру показаше ми у доксату старе школске зграде између врата једну камену плочу у којој је издубљено: „1854. Петаръ Миленков. Црногорац парох за кћер Неду“. То је некад била попова кућа, а Нада је била попова кћи, с којом се, веле, волео Ђура, па је у ову плочу издубао горње речи за време свога учитељевања у Продгорцу 1857 год.

Г. Милан Живковић, учитељ у Подгорцу, дао ми је на преглед „Летопис школе подгорачке, срез бољевачки, округ тимочки“, који је написао пок. Мих. Ст. Ризнић 1899—1900, док је у Подгорцу био учитељ. Овај летопис има и своју историју и пут чак до Министарства Просвете. Но то је овде споредно; оно што нас интересује у њему, вадим и овде саопштавам. И ако врло сумњам да су сви податци у овом Летопису тачни, ја их ипак саопштавам као ствари које су бележене на месту, изгледа, највише по причању мештана и по личном опажању:

„Село Подгорац, вели се у Летопису, у данашњем свом изгледу није старо ни дуговечно. Спомен имена његова једва да се чуо у почетку XVII века. У XVIII веку већ се помиње, али не овај Подгорац већ сасвим друго место кога данас и нема.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

НОРДЕРНЕЈ.

— — — Урођеници су махом пуки сиромаси и живе од риболова, који почиње тек месеца октобра, кад настане бурно време. Многи од ових островљана служе и као мрнари на страним трговачким бродовима, и годинама не виде куће своје нити јављају што о себи родбини својој. А често и смрт нађу у дубокој пучини морској. Видео сам неколико сиротних жена на острву које су, на тај начин, остале без и једне главе мушке, што, у осталом, лако бива, јер обично и отац и син служе на једној истој лађи.

Ови људи налазе велику драж у путовању по мору; но мени се опет чини да је њима најпријатније када су код куће. Јер и када се, на својим лађама, спусте до оних јужних земаља, где сунце сјајније сија а месец романтичније светли, опет им ни свеколико цвеће тих земаља не може испунити празнину коју у срцу осећају, и, усред мирисне домовине пролећа, опет они жуде за песковитим острвом својим, и чезну за маленим колебама својим, и за топлим огњиштем својим, око којега седи, у сукненом оделу, фамилија њихова: ко гриска кришку хлеба, ко пресмаче штогод уз то, а сви пију неки чај који се само по имену разликује од куване воде морске, и говоре неким језиком — да се човек чуди како га и сами могу разумети.

Што ове људе тако чврсто држи и задовољне их чини, то није толико оно унутрашње тајанствено осећање љубави, колико навика, природно здружење и непосредна заједница. Једна умна висина, или, боље рећи, умна низина, па за то и потребе и тежње једнаке; једне исте мисли и једна иста искуства, и с тога се лакше разумевају међу собом; и тако седе тихо око ватре у

малим кућицама, шћућуре се једно уз друго кад зима застуди, из очију виде једно другом шта ко мисли, а с усана читају реч пре него што се изусти, сви заједнички односи живота стоје им живо у памети, и, једним јединим гласом, једном једином мином, једним јединим немим покретом, створе међу собом толико смеха или плача или смирености, колико ми можемо да произведемо тек после толиких експозиција, експекторација и декламација. Јер, доиста, ми живимо неким усамљеним животом духовним; ма каквом особитом методом васпитања, или ма каквом лектиром случајно изабраном, сваки од нас добио је друкчији правац и карактер; сваки, духовно учаурен, мисли, осећа и тежи друкчије од других, и незгоде и неспоразумљења има тако много, и чак и у удаљеним кућама тешко је заједнички живети, и ми смо свуда стешњени, свуда туђи, и свуда у туђини.

У овом стању једнакости у мислима и у осећању, као што га видимо у ових островљана, често су живели читави народи, и живели су тако по толико векова. Римска хришћанска Црква у средњем веку можда је и хтела да баш такво стање оснује у корпорацијама по свој Јевропи, па је за то и узела под своје туторство све односаје живота, све силе и појаве, свеколиког и физичног и моралног човека Не може се одрећи да је то давало много тихе среће, и да је живот процвао топлије и пријатније, и да су се уметности, као оно цвеће што најлак расте, развиле до оне величанствености, којој се и дан дањи дивимо, и коју, код свега нашега грамзивог знања, не можемо ни да подражавамо. Али дух има своја вечита права, он се не да зајазити доктринама нити уљушкати звонима; он је обио своју тамницу и искидао гвоздени поводац, којим га је мати Црква водила, и, у ослобођачком заносу, прелетео је сву земљу, испео се на највише врхове планинске, покликнуо од силине, па се онда опет сетио прастаре сумње, и стао копкати и испитивати чудеса дневна, и бројати звезде ноћне. Још не знамо број звезда, још нисмо од-

гоненули чудеса дневна, старе сумње осилиле су се у души нашој — па је ли сада више среће у њој, него пре? Ми знамо да ово питање није ласно потврдити кад се тиче велике гомиле; али ми такође знамо да срећа, коју нам лаж даје, није никаква права срећа, и да у појединим поцепаним моментима каквог богу ближег стања, каквог вишег достојанства духовног, можемо осећати више среће него у многогодишњем затвору потмулог сујеверја.

Влада Цркве била је, свакојако, такав један јарам да горег не може бити. Ко би нам јамчио за добру намеру, као што сам је сад ја изустио? Ко може доказати да се покадшто није умешала и по која рђава намера? Рим је хтео увек да влада, и, кад су му легијони попадали, он је послао догме у провинције. Као какав грдан паук седео је Рим насред среде латинскога света и растирао поврх њега бесконачку мрежу своју. И тако су генерације на́ро̂да̂ трајале и мирно живеле, држећи за пра̏во оно што је проста мрежа римска; и само погдекоји дух који је за вишим тежио, и који је прозирао кроз ту мрежу, осећао се стешњен и јадан, и кад је покушао да продре кроз мрежу, одмах би га ухватио лукави паук, и посисао би му дрску крв из срца; — и зар за такву крв није и сувише скупо купована она буновна срећа блесасте гомиле? Али прошли су дани умног робовања; истина, стари паук, матор и слаб, још седи између трошних стубова свога Колисеја, и још једнако плете стару мрежу своју, али му је већ слаба и ретка, и у њу се хватају само лептири и слепи мишеви, а не више орлови и соколови.

— Заиста је смешно, — тек што појмим да говорим лепо о намерама римске цркве, одмах ме обузме обична протестантска ревњивост, која о њој само зло мисли; а баш овај раздор мишљења у мени самоме даје ми слику о раздору мишљења нашега доба. Чему смо се јуче дивили, то данас већ мрзимо, а сутра ћемо му се можда равнодушно смејати.

Има једна тачка на којој је све подједнако велико и подједнако малено, и, кад посматрам малено стање ових сиромашних островљана, сећам се великих јевропских промена које временом бивају. Јер и они стоје на граници таквога новог времена, и њихова стара заједница у мислима и позната простота у наравима ремети се напредовањем ове морске бање, где сваки дан слушају од гостију које шта ново што не умеју да сложе са старинским простим животом својим. Кад увече, пред осветљеним прозорима конверзацијоне куће, стоје и слушају разговоре господе и госпођа, и гледају оно превијање и намигивање, оне пожудне гримасе, оно похотљиво играње, оно задовољно пировање, оно грамзиво коцкање, итд., све то оставља овим људима врло рђаве последице, које им новчана добит што је од бање имају, никад не може накнадити. Тај новац не стиже им ни за најпрече нове потребе, и отуд онда долази унутрашњи раздор у животу, рђаво расположење, и велики бол. Кад сам дечак био, увек сам чезнуо кад се поред мене пронесу и својим ме мирисом пријатно заголицају лепо печени откривени колачи, од којих ни један није мени намењен; доцније ме је боло исто осећање, кад би поред мене прошетале помодно одголићене лепе даме; па сад мислим да сиромаси островљани, који још живе у стању детињства, имају овде често прилику да их обузму таква осећања, и за то би добро било да имаоци лепих колача и лепих жена мало више покривају та блага своја. Ове многе непокривене деликатесе, на којима ови људи само пасу очи своје, морају им јако будити апетит, и што се сиротим островљанкама, кад су трудне, прохтевају свакојаки слаткиши, и што им, напослетку, и деца личе на походиоце бање, то је врло ласно објаснити. Боже сачувај да помишљам штогод ружно и неморално! Не, поштење ових островљанака чувају две ствари: једно, што су ружне, а друго, и то је поглавито, што базде на рибу тако да је бар мени било несносно. Осим тога, за бањско време пресади се с копна овамо једно лице које прима

у се све грехове страних гостију, и тиме штитити островљанке од свих шкодљивих утицаја. Али то је лоша помоћ, која није за овако мало острово, него пре за какву велику поморску варош, где су јавна лица у исти мах и бедеми и громовође, који штите моралност домаћинских ћери; као што су ми и показали у Хамбургу једну широку прилику женску која може да запреми по ћилима, и једну дугачку, мршаву громовођицу, која лети чува велику Јовањску улицу.

Као што рекох, поштење је островљанака заштићено за сада, а што њина деца личе на походиоце бање, ја видим у томе само један психологијски феномен, и објашњујем га оним материјалистичко-мистичким законом што га је Гете онако лепо изложио у „Сродностима".

За дивно је чудо колико се загонетних појава природних може да објасни тим законима. Кад ме је лане бура пребацила на друго једно источнофризијско острво, видео сам тамо у једној лађарској колеби један бакрорез о дувару, с натписом la tentation du vielliard (старачко искушење), који представља једног старца који је пометен у својим студијама појавом једне жене, која се до бедара гола помаља из облака; и за чудо и приповест, кћи лађарева имађаше оно исто похотљиво лице које је било и у оне жене на слици. Да наведем други један пример: у кући једног сарафа, коме је жена водила радњу и увек најбрижљивије посматрала ликове на новцима, нашао сам да су јој деца чудесно личила на највеће монарке у Јевропи, и кад се искупе сва заједно и посвађају међу собом, чини ми се да видим какав мали конгрес владалачки.

И зато ковање новаца није ни најмање равнодушна ствар за политичара. Због тога што људи јако воле новац, и заиста га с милином гледају — због тога деца често добијају црте владалаца земаљских, којих слике на новцима стоје, и тако сиромах владалац пада под сумњу да је он отац поданика својих. Бурбони имају пуно разлога што хоће да претопе наполеондоре; они неће више

да гледају толико наполеонских глава међу својим Французима. Прајска је најбоље дотерала у политици новчаног ковања, у њој знају да разумном смесом бакра учине да образи краљеви на новим крајцарама буду црвени, и с тога од неко доба и деца у Прајској изледају много здравија него пре, и заиста је права радост видети њихова ведра грошаста лица.

Поменув опасност која прети моралу островљана, ја сам заборавио споменути и духовну одбрану њихову, попа и цркву. Поп је крепак човек с великом главом, не изгледа да је пронашао ни рационализам ни мистицизам, и највећа му је заслуга што је у њега становала једна од најлепших жена на овом свету. Како му црква изгледа, не умем вам тачно казати, јер још нисам био у њој. Бог знаде да сам ја добар хришћанин, и да често пођем у његову свету кућу, али на несрећу никад не одем у њу, јер ме обично сретне на путу какав брбљов и задржи ме, и кад већ једном дођем до врата храма божјег, на један пут ме обузме неко шаљиво расположење, и тада ми се чини грех ући унутра. То ми се исто деси и прошле недеље, кад се баш на вратима црквеним сетих једног места из Гетовог Фауста, где овај с Мефистофелом пролази поред крста и пита га:

Мефистофеле, журиш ли се? Што пред крстом нйком ничеш?

А Мефистофел му одговара:

Знам да је предрасуда; али нешто ми је одвратно.

Ово место, колико знам, није штампано ни у једном издању Фауста, и само га покојни дворски саветник Мориц, који га је знао из Гетова рукописа, саопштава у својем „Филипу Рајзеру“, једном већ заборављеном роману, у ком је описана историја пишчева, или, боље рећи, историја неколико стотина талира, које писац није имао, и који су му сав живот претворили у оскудицу и немање, а жеље му, на против, нису биле ни најмање нескромне, као нпр. жеља да оде у Вајмар, и да у песника Вертеровог буде слуга, под каквим било условима,

тек само да живи у близини онога који је од свих људи на свету учинио најјачи утисак на душу његову.

Чудна је ствар да је Гете још онда побуђивао толико одушевљење, и да је тек „наше треће колено“ у стању да појми праву величину његову!

Али, ово је колено донело на свет и људе у чије се срце таложи само смрдљива водурина, и који би зато хтели да у срцима других запуше све изворе свеже крви, људе изанђале за свако уживање, који живот само клевећу, и који би хтели да другима оладе сву славу и све величанство света овога, представљајући све то као мамац који је Сотона бацио само да нас наведе у искушење, као год што лукава домаћица, кад оде кудгод, остави отворену шећер-кутију, а у њој изброји комадиће шећера, те да тако окуша уздржљивост слушкиње своје; и ти људи сакупили су око себе извесну добродетељну светину, и бацају пред њом анатему на великог пагана и на голишаве божанске слике његове, наместо којих би они поставили своје глупе прерушене ђаволе.

(Наставиће се.)

Хајнрих Хајне.

(Превео с немачког Мита Ракић.)

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Др. Л. Војновић, Александријско Питање (1572—1579). Прилог дипломатској историји Дубровачке Републике. (Прештампано из Дела), Београд 1905, стр. 37 у 8°. Цена?

(Крај.)

Ми овде имамо два факта од којих један искључује други, ако би се примила поставка Г. Војновића. Онакав рад Дубровчана на Порти против Француза искључује поставку: да се одредба о потчињавању дубровачке трговине француској заштити у Леванту налази први пут у капитулацијама од 1569 год. Међутим тачно је да се, према данас највише познатом тексту капитулација од 1536, она одредба јавља тек у капитулацијама од 1569, али је тачно и то да су Дубровчани, у времену између појаве првих и других капитулација, покушавали да се ослободе француске заштите, јер поред онога што је Г. Војновић навео има и других података који то потврђују. И како да се сад измире та два факта што на први поглед, и посматрани као што је то урадио Г. Војновић, изгледају да један другом противрече? То се дâ постићи баш зато што овај други факат постоји, међутим капитулације од 1536 године, у погледу Александријског Питања, одржавају везу између оних каснијих од 1569 на једној страни и хатишерифа Сулејмана I од 1528, хатишерифа Селимова од 1517 и још ранијих аката на другој страни. И зато, да се изнађе где су биле прве одредбе о подвргавању Дубровника и његове трговине у Леванту француској заштити, требало је више се задржати на капитулацијама од 1536 год. и боље проучити питање о аутентичности њиховој и о односу њихову према ранијим и каснијим актима, што се тичу Александријског Питања. Боље рећи

овде настаје питање критике текста ових капитулација, јер има много знакова по којима се може мислити да текст капитулација од 1536 год., у оном виду како се обично саопштава и стално прештампава по зборницима уговора између Турске и других држава, није аутентичан.

Подробно разлагање о том питању одвело би ме далеко од сврхе једног приказа студије о Александријском Питању, с тога се не мислим ни упуштати на овом месту у критику текста капитулације од 1536 год. Али истичем факат: да је неаутентичност текста у обично познатој редакцији тих капитулација очигледна, једно, што се коси са природом факата о сукобу између Дубровчана и Француске у времену између 1547 и 1569, кога је могло бити само зато што је и у капитулацијама из 1536 год. било оне одредбе против које се буне Дубровчани; друго, што уношењу такве одредбе много више одговара карактер односа између Франсоа I и Сулејмана у год. 1534 и 1536 него 1569 год.; и треће, што има знакова по којима се може судити да је текст капитулација од год. 1536 био друкчији од овог обичног штампаног у зборницима уговорâ, јер у једном изводу друкчијег текста тих капитулација има одредбе о потчињавању трговине Дубровчана и свих других народа поменутих у капитулацијама од године 1569, заштити француског краља, што потпуно одговара онаквом раду Дубровчана у времену између 1547 и 1569 године.

Непознавање наведених двају факта врло значајних за правилно разматрање спора дубровачко-француског довело је писца до погрешног гледишта на цео спор и да се унапред определи за дубровачко гледиште, које је међутим нетачно. Последица пак тога јесте у првом реду напуштање објективног становништва, које је тако потребно историчару, а нарочито у оваквим питањима, као што је ово о спору добровачко-француском, где свака од двеју спорних страна истиче своја права и категорички пориче их противнику. Затим је дошло пишчево

одобравање свега рада Дубровчана, оволика похвала дубровачкој дипломатији, и испуштања из вида најинтересантнијег факта из године 1571: питања о томе како су Дубровчани могли обрлатити Порту да погази одредбе капитулација датих Француској 1569 год., и чим су је задужили да их толико истакне изнад Француза.

Ја не налазим да је то дипломатска вештина и мудрост што је радила дубровачка дипломатија овом приликом. Дубровачке инсинуације на Порти против Француза 1547 године, задржавање депеша намењених француском посланику на Порти, понашање према де Ноају и приликом првог и приликом другог његова бављења у Дубровнику, понашање дубровачко почетком 1573 године према посланику млетачком који иде на Порту, рад против Француза и млетачке републике у тренутку кад њихови посланици крше прсте пред тим истима, све то није мудрост дипломатска већ стална карактеристика дубровачких поступака и у ранија и у каснија времена. То су кораци којима се, у одсуству силе, прибегава, да би се пошто пото постигао успех који има да задовољи материјалне интересе. И такви поступци, ма колико да су корисни по онога што их врши, не мислим да се могу правдати, а најмање кад се чине према, у истини, пријатељски расположеном двору француском, којим су се Дубровчани користили и опет ће се користити.

Животни интереси дубровачки нису били у питању, да је Дубровник морао прибегавати и таквим средствима. Питање животних интереса није нагонило Дубровник да за време Кипарског рата извештава Порту о свему што се ради против ње на Западу и о кретању удружене хришћанске флоте, да ради против оних истих који су му мадридским уговором загарантовали потпуну неутралност. Али Дубровчани су то радили за време Кипарског рата, као и касније у доба Кандијског рата, даље у доба пред Карловачки и Пожаревачки мир. И ма да то Г. Војновић нарочито хвали, а осуђује захтев млетачке републике у погледу Дубровника кад је улазила у

Св. Лигу, ја мислим да друкчије треба посматрати и сав поменути рад Дубровчана и рад млетачког посланика Сурнјана 1570 године, кад је тражио да и Дубровник уђе у Свету Лигу или да се бар обавеже „да неће помагати Турцима“.

Млечићи су то тражили не да упропасте Дубровник, него да се заштите од дубровачког подземног рада против целог предузећа, док су се Дубровчани бранили не само од првог него и од другог, много блажег, захтева што су хтели да се унапред обезбеде од каснијег пребацивања и од протеста што помажу Турцима, који ће их првом приликом наградити за те услуге. Што су пак Дубровчани успели да не буде испуњен ни овај блажи захтев млетачки, томе није допринела толико дипломатска вештина дубровачкога посланика колико посебни рачуни и папе Пија V и Шпанаца против млетачке републике. Први је имао рачуна да помаже Дубровник што је овај прво примио папску инквизицију а потом је у своја недра примио и језуите, за које млетачка република није хтела да чује да их има на њеној територији, док међутим Шпанцима је требало ослонца на Јадранском Мору против млетачких интереса, и за то је имао послужити Дубровник. И то се остварило не много после овога догађаја, у последњој десетини XVI столећа.

Дакле, рачун папин и Шпанаца са Дубровником допринео је да се осујети предлог млетачки, који је са гледишта интереса Св. Лиге и хришћанске ствари уопште био потпуно умесан, јер су Млечићи хтели да спрече што су предвиђали да ће бити: да Дубровчани не помажу Турцима. Дубровчани су, пак, као што је горе речено, то учинили. И у тој услузи, противној интересима хришћанске ствари у том тренутку, треба тражити и разлоге успеху дубровачком да Порта у корист Дубровника поништи одредбе капитулација од 1569 године, датих Француској. У рату Портину са Светом Лигом, у коју се мислило да ће ући и француски краљ, Дубровчани су првој учинили толико услуга радом

против Млечића и хришћанске ствари уопште, да се Портин уступак Дубровчанима разуме сâм по себи као последица првога. Стога ни у том дубровачком успеху не налазим да треба гледати онакав успех дипломатије дубровачке како га обележава Г. Војновић. Такав успех могао је постићи и сваки други који би радио као ово Дубровчани. Они су Порту задужили, на рачун туђ, и Порта је била дужна да им одговори на то каквим уступком. Тај пак уступак, у том тренутку, због оних догађаја, могао је бити само на рачун Француске, од које Порта у тако тешком тренутку није имала никакве користи, међутим за Дубровчане је накнада на тој страни била најкориснија.

И кад се ово има на уму биће јасније и оно Соколовићево одлучно држање стране Дубровчанима. Соколовић је знао од какве су му велике вредности биле дубровачке услуге у Кипарском рату, па зато није хтео задовољити жеље француског краља. Из тог пак поступка види се да је велики везир Соколовић много боље схватао своју дужност према Дубровчанима, него ови према члановима Свете Лиге, који су је уговором заштитили од опасности, и према француској круни, којој се хваљаху, како је „дубоко поштовање према њој једна од оних ствари, што су им оци предали у наследно добро“, и то говораху управо у доба кад су на Порти радили против ње!

Јов. Н. Томић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

У Угарској. — Црна Гора.

Још у октобру месецу прошле године садањи угарски министар председник, сад већ историјски барон Фејервари, изнео је нарочито спремљени програм своје владе пред Угарску. Тај програм је пун најлепших обећања и примамљивости, он је такав, да не би ниједна странка угарска добила за њега одобрења из Беча само да су односи између Аустрије и Угарске редовни и правилни. У програму се предвиђа опште, непосредно и тајно гласање за изборе на које би имао право сваки који има 24 године, и ако је писмен. Школовање официра у Угарској на маџарском језику, службени језик маџарски, постепено увођење маџарског језика у војску а кроз војску помагање помађаривања неугарских народности. Затим, мађарска народна застава, и двогодишњи рок службе у војсци, — али никако команда у војсци на мађарскоме језику. Уз овај војено национални програм ишао би и велики национално привредни програм, који би ишао за тим да спреми Угарску да може 1917 године, кад истиче рок трговинским уговорима с Италијом и Немачком, бити на равној нози с другом половином монархије. Овоме програму додаје се демокротизација својине, по којој би влада куповала велике комплексе земљишта, парцелисала и давала под врло повољним условима малим власницима. Из програма не изостаје ни старање о великој фабричној индустрији као и о малој радиности. Како питање о економскоме јачању и производњи у земљи зависи много од добрих водених и сувих путева, то се полаже много на

грађење путева, канала, мостова, и стављају се финансије у службу народне привреде. С овим у присној вези ишло би и увођење система прогресивне порезе, која је до сада доста неправично распоређена. Осим тога, законом би била регулисана сва питања о обрту, о конкуренцији, о еснафима, о правним односима радника приватних чиновника, трговачких помоћника, пољопривредних чиновника, о деци и младићима радницима и раденицама. У области приватнога права барон Фејервари обећавао је измену грађанскога судскога поступка, кривичнога законика, трговачкога законика, даље измену закона о акционарским друштвима, о друштвима за осигуравање, о извршењу пресуда и о казнама за зеленаше. Ради што јачега помаџаривања немаџарских народности у Угарској увела би се бесплатна јавна настава а у цркви слобода и равноправност међу вероисповестима. Обећано је у програму да ће се решити и чиновничко питање. И, најзад, велико би се старање водило о Хрватској и Славонији, а спољну политику водило и даље заједничко Министарство Иностраних Дела у Бечу.

Овај програм имао је, то је очигледно, за сврху да задовољи све слојеве друштвене у Угарској, и широке масе народне; и аграрце, и индустријалце, и капиталисте, и чиновнике, и социјалисте и Хрвате. Ко хоће све и много, тај не може ништа. Тако је и с овим програмом; с њим се није постигло ништа; њега није хтео нико да прихвати. Покушаји да се створи једна партија с тим програмом нису успели. Сваки је знао да је то програм ad hoc, да примами, да привуче. Он је имао обрнуто дејство; све су се странке збиле у гушће редове, и прибиле уз своје програме. Опозиција је бивала све оштрија. У многим местима, а нарочито у Дебрецину, проливена је крв. Дебрецински жупан је био нападнут од грађана и озбиљно повређен. Ови за сваку осуду догађаји спречили су да се за неко време воде преговори између цара и коалиране угарске опозиције, али су једновремено утврдили потребу да се што пре до споразума дође.

После малога прекида преговори су опет отпочели. Прво министар Лукач, а за њим бивши министар председник Сел, покушаше нешто. То је остало без ресултата. У Бечу су непрестано мислили да угарска опозиција не напушта никако своје партијске тежње, те да се зато са њом не може ни преговарати. Затим су вођени преговори између грофа Андрашија, вође уставне партије, и заједничкога министра војног Питрајха; посредник је био и надвојвода Јосиф; тако исто је и познати угарски министар Векерле биваo преговарач. И ти покушаји су пропали. Најзад, цар је себи позвао грофа Андрашија да са њим, као пуномоћником комитета деветорице (комитет је овај представљао опозицију), преговара. Фрања Јосиф је одмах изјавио да неће у питању о језику у војсци чинити нпкакву уступку — сем што ће признати право да се у Угарској на мађарском језику врши у војним судовима сва процедура на маџарскоме језику. Што се тиче економско-привреднога програма, он је изјавио да тражи да се трговачки уговори, закључени с иностранством, што пре изгласају, као и аутономна царинска тарифа. Гроф Андраши је на то у име опозиције изјавио: да коалирана опозиција не може примити владу у своје руке чим је њихов краљ дао онако категоричну изјаву односно војске, јер у војничкоме питању коалиција не може никако да попусти; да коалиција неће царински савез с Аустријом него трговачки уговор којему би за основу послужио слободни промет а чије би трајање било равно трајању уговора са Немачком; да аутономна царинска тарифа буде не аустроугарска него маџарска; да тражи, најзад, што шире изборне реформе како би се и воља угарскога народа што боље и што сигурније манифестовала у овако крупним питањима. Ови захтеви су били одмах одбијени. Одмах затим цар је позвао себи бившег министра домобранства генерала Њирија, наименовао га својим изванредним комесаром, дао му пуномоћије којим је овај 6 фебруара отворио па одмах преко другога једног официра и с војском распу-

20

стио на неодређено време угарски Сабор. Даљи догађаји показаће да ли ће ово бити прекрхана нагодба од 1867, почетак апсолутизма, или ће се опет наћи какав Деак да све поравна и измири.

Опозиција, и ако сва нема једнако становиште у питањима о односима с Аустријом, — (јер, докле је Кошут на становишту прагматичне санкције од 1723 године и само за персоналну унију, дотле су други за компромис од 1867 године и за економску независност, трећи за statu quo побољшан реформама унутрашњим), — стоји сва на томе да цар мора признати Угарској право за народну војску, то је предвиђено и у § 11 из члана XII нагодбе од 1867. То је предвиђено, али Угарска, признати се мора, није још спремна да има само своју народну војску. (У угарској војсци данас је само 43% војника мађарске народности, 12% официра Мађара и 15% подофицира Мађара). И да се са њом овако не поступа, опозиција би и попустила, али овако, она ће морати да истраје, да не попушта. У Угарској ту борбу не чекају без извеснога страха. Отуда се вођи угарских опозиционих странака сад окрећу и неугарским народностима и погледају на независне државе с ове стране Саве и Дунава. Они знају добро да у борби која ће сад тек опака бити, не могу и не смеју бити сами. Они сад виде да у својој држави нису у већини, у надмоћности, и ако је у мађарским рукама власт, да све мора бити везано, спојено, једнодушно у борби. Истрајати у борби и из ове с успехом изићи могу Угри ако уза се имају све народности, а нарочито Србе и Хрвате. Зато се, видимо и покушава да се са њима преговара. Срби и Хрвати могу овом приликом изаћи као равноправна преговарачка страна само тако ако остану у споразуму који је утврђен на конференцијама у Задру и на Ријеци. Само удружени могу постављати захтеве и услове. Пред угарским преговорачима они морају бити целина; у томе је јемство за обе стране. И та слога, та целина требала би да буде трајна. Прилике се могу променити. Мађари су сад на

муци, те могу обећати нешто што могу доцније недати. За тај случај треба се обезбедити, а обезбедити се може ако се још сад припрема да се једнога дана јаве Срби и Хрвати пред Маџарима онако као Маџари данас пред Бечом. Састанку удружених представника независних странака српских и хрватских у Војводини, Далмацији, Славонији и Хрватској, који се састао опет на Ријеци, треба да буде то главна брига.

Споразум између Србије и Бугарске имао би велику улогу у будућем раду Угарске, као и у развоју догађаја на Балкану. Оцепљена од Аустрије или везана везом персоналне уније с Аустријом, Угарска би постала балканска држава. Један њен економски савез с осталим балканским државицама могао би да одстрани све друге завојевачке комбинације германске, које би се морале окренути Трсту и Средиземноме Мору.

Од 1 фебруара ступио је на снагу нови закон о штампи за Кнежевину Црну Гору. Закон је у главноме копија закона о штампи који важи за Србију. Разлика је између ова два закона у томе што црногорски предвиђа свуда оштрије новчане казне и казне затвора за штампарске преступе него што то има у закону о штампи у Србији. Исто тако по црногорскоме закону о штампи одговорни уредник дневног листа или повременог списа мора да је свршио бар средњу или какву стручну школу, да плаћа по 15 круна порезе и да има 30 година. Овај се закон може, дакле, с правом назвати либералним. Ако се и они који ће по њему судити и они који буду по њему уређивали новине, умедну ставити на висину својих дужности биће велике користи за Црну Гору. Нарочито би требало да се будући уредници добро чувају да не каљају по блату ваљане људе само за то што не би били истих политичких убеђења којих и они, да у борби за своја начела не каљају породични живот својих противника, да не употребљавају, уместо критике, увреде и клевете. Дужност је добрих и правих новинара да буду

умерени, да пишу с доказима у руци, да никад не заборављају да противник, било партијски, било лични, било високога положаја политичког, има личне и грађанске части, да никад у лист не пуштају непроверене вести којима се наноси држави или појединцу штета, да њихов лист буде, једном речи, само заступник истине, правде, моралности, човечности, народа и земље њихове.

Инострани.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Омладинска књижница. Књига трећа. Владимир Ћоровић: „Историја „Зоре““. (Прилог историји омладинског покрета.) Рума, 1905.

О омладинском покрету, о основним његовим начелима и тежњама, о његовим практичним резултатима, може се мислити како се хоће, али је ван свакога спора да је он код нас био оно што је „Млада Италија“ код Талијана и „Млада Немачка“ код Немаца, један од најинтензивнијих, најважнијих тренутака у нашем духовном животу и нашој књижевности, доба када су се јавиле и развиле многе идеје које још и данас живе.

А цео тај снажни и сложени покрет, у којем има толико не само разнородних но и противречних елемената, не може се разумети без историје ђачких дружина. С једне тачке гледишта, историја омладинског покрета је историја ђачких дружина, и Уједињена Омладина Српска, званично основана 1866 године у Новом Саду, која је у почетку била више савез српских академских дружина, само је природан наставак онога што се родило у пожунској „Слободи“, у колу српских ђака у Пешти и лицејској „Дружини Младежи Србске“, у Београду, свега онога што се после петнаестогодишњег ћутања наставило у бечкој „Зори“ и пештанској „Преодници“. Сви наши главни и политички и књижевни радници излазили су из тих амбициозних и хучних ђачких књижевних дружина, које су биле прве политичке говорнице и прве вежбаонице за неколико наших нараштаја. И значај наших ђачких дружина по нашу историју идеја и књижевности је такав да ће доћи време када ће се штампати њихови записници, радови и преписке.

Међу свима ђачким дружинама шездесетих година

прво место заузима бечка „Зора“, која је за нови омладински покрет оно што је пожунска „Слобода“ била за покрет око 1848. До 1848 главно српско средиште било је Пешта, и тамо се око активнога и утицајнога Теодора Павловића и његовога „Сербског Народног Листа“ окретао цео духовни живот српскога народа у оно доба. Али после 1849, када је победа остала апсолутистичкој, централизаторској и германизаторској Аустрији, Пешта је изгубила сваки културни значај за Србе, и њено место заузима Беч. Тамо је Вук Караџић, који се све више диже и у којем млади нараштај гледа свога учитеља, и око њега Бранко Радичевић, Ђуро Даничић, и младе снаге Јован Јовановић, Ђура Јакшић, Стеван Влад. Каћански. Немачки језик је државни језик у целој монархији, и зато су сви српски ђаци из „доњих крајева“ принуђени да уче у Бечу. На тај начин у Бечу је почетком шездесетих година било прилично српских ђака, који су ушли у књижевну и националну акцију чим су политичке прилике, колико толико, омогућиле нешто слободе мисли и кретања. И историја свега тога рада бечких ђака јесте историја „Зоре“.

Један од вредних чланова данашње „Зоре“, и од оних ретких омладинаца који имају ширих идеја и осећања дужности према народу, Г. Владимир Ћоровић је увидео важност свих тих ранијих ђачких покрета уопште, значај наше најстарије ђачке дружине напосе, и узео је на се да напише историју њену.

Он је прегледно поделио и јасно изложио живот „Зоре“ у четири дела. Прво доба „Зоре“, то је оно од 1863 до 1866, када је друштво створено, искључиво од аустро-угарских Срба, са више књижевним и забавним циљем. Друго њено доба, то је најлепши тренутак њенога живота, 1866 година, када се са „Зором“ стапа „Задруга“ србијанских ђака, и тако ствара једно јако српско друштво, отворено и осталим Србима у Бечу, а не само ђацима, и које ће у лето исте године упутити лирских „Неколико речи целокупној омладини срп-

скога народа“, позвати „сваког Србина у ког је душа и срце младо“ на састанак у Нови Сад и на стварање Уједињене Омладине Српске. Доба од 1867 до 1873 то је доба живога учешћа у омладинском раду, колебање између схватања да омладински покрет треба да има за узор просветни немачки „Tugendbund“ или револуционарну „Младу Италију“, са тежњом за национално уједињење „од Вршачке Куле до Јадранског Мора“. „Зора“ тада изилази из свога оквира књижевне дружине, и постаје друштво националне пропаганде са свесрпским тежњама и југословенским симпатијама. Најзад, године 1873 до 1888, доба „реалнијих тенденција, реалнијега осјећања“, када у стару романтично-националну „Зору“ улази нова струја позитивистичка и демократска, и када у исти мах долазе сукоби са аустријском влашћу, унутрашње борбе, често нерад и застој, најзад прикупљање Срба све три вере.

Г. Ћоровић се зауставља на 1888 години, и то је штета. Било би од интереса чути савремену историју данашње „Зоре“, имати преглед идеја и рада данашњих нараштаја, нарочито од једнога младога човека који увек верује у корисност омладинске акције, и који са друговима покушава реформу старе „Зоре“. То би било у духу само ове књиге, јер њен задатак није толико проучавање идеја и књижевности колико поучан, педагошки. Г. Ћоровић је проучавао „Зору“ и њене старе чланове који „нијесу били бујни људи, него брката дјеца“, да покаже како *не треба* радити, да докаже „да смо ми увијек исти, с истим врлинама, с истим манама, нити нас је вријеме поправило, ни искуство научило“.

И зато је он каткада и био неправедан. Он греши када изрично тврди да постанак „Зоре“ нису „узроковале“ „вањске потребе“, јер „у доба њенога стварања владао је у аустријским државама најжешћи апсолутистички режим“. У ствари, „Зора“ није створена 1863 него још 1860, и баш под утицајем тих спољних догађаја. Када су српски ђаци у октобру 1860 дошли у школу, у Беч,

могли су по варошким зидовима видети једну велику објаву, знамениту „октобарску диплому“, којом се делимично враћала уставна права и почињала каква таква уставност у аустро-угарској монархији. У целој држави настало је врење и нов живот, и општи покрет морао је захватити и младе Србе бечке, читаоце „Србског Дневника“ и „Данице“. Исте године, они су основали друштво, које се, и ако влашћу недозвољено, састајало и радило. Бомбардовање Београда, 1862, које је више но ишта потресло све српске духове, уверене да „извесни час“ није далеко, и да је ту решење српског питања, нагнало их је да одмах склопе друштво и да отпочну рад. У опште узев, не само живот наших ђачких дружина, но и цела историја омладинског покрета од 1847 до 1872, цела наша књижевност оног доба, у тесној је вези са политичким стањем и променама у аустро-угарској монархији.

Значај „Зоре“ у нашем омладинском покрету много је већи но што је Г. Ћоровић схватио и представио. Он је ову историју писао само према друштвеним записницима и његовој непотпуно сачуваној преписци, на цео рад гледао и сувише из близа, без везе са сложеношћу осталих догађаја и целога покрета, и зато му се учинио мањи но што је у ствари. Да је читао честа извешћа о „Зорином“ раду, штампана прво у „Србском Дневнику“, а затим у „Застави“ Светозара Милетића и београдској „Србији“ Г. Љубомира Каљевића, да је могао одмерити значај и раденост „Зоре“ у Уједињеној Омладини Српској, он би био мање полемички строг и више историјски правичан. Исто тако, погрешио је што је релативно мало пажње обратио на књижеван рад „Зоре“. „Зора“, са „Преодницом“, „Побратимством“, „Слободом“ и „Слогом“, била је велика резерва свију књижевних листова шездесетих година. Нарочито „Зора“ је једно време имала такав књижеван глас, да су писци слали своја дела да она оцени. И ако је политичко-национална страна нај јача у омладинском покрету, књи-

жеван рад Омладине од особитога је значаја, јер њене књижевне идеје и симпатије значе у главном целу српску књижевност онога доба.

Иначе, Г. Ћоровић је дао добру и живо написану историју једног важног старог ђачког друштва нашег, и добро схватио и често лепо изразио поједине стране омладинског покрета. У његовој књизи има занимљивих појединости које се први пут помињу и које каткада бацају више светлости на људе и догађаје од пре четрдесет година. Та је књига озбиљан и користан рад, какав давно није изишао из омладинских кругова.

J. Скерлић.

Илустрована историја српског народа од најстаријих времена до краја XIX века за народ и школу. Друго умножено издање, са 144 слике и једном картом Балканског Полуострва. Издао Коста Мандровић. У Бечу 1903, стр. 264 у 4°; цена?

Правилно схватити задатак једне популарне књиге и као што треба израдити за народ Историју Српског Народа, у којој би била изнесена истинита прошлост његова, а притом да је излагање и представљање историјских факата учини што више приступачном најширем кругу читалаца, то значи учинити добро дело и попунити једну осетну празнину. Зато, кад ми је ова Илустрована Историја Српског Народа дошла до руку, у први мах било ми је мило, надајући се да ће у њој то колико толико бити остварено. Али први утисак што га је учинило лепо издање, био је потпуно измењен кад сам видео каквих чуда има у књизи. Стога, као што бих био готов да одам потпуно признање ономе што пружи народу једну ваљану књигу, тако налазим да овде треба осудити потпуно незнање праве историје Српског Народа, потпуно непознавање свих захтева једне популарне књиге и један потпуно несавесно рађен посао.

Уместо да се колико толико користи резултатима до-

садашњег научног испитивања историјског, па да из укупног збира историјских догађаја и појава, славних и кобних, добрих и рђавих, узме оне што се могу унети у једну књигу намењену народу, па да се то у виду једног низа заокругљених слика што погодније и што лепше представи, непознати писац ове књиге задржао се на оном чега има у Медаковићевој Повесници Српског Народа, мислећи да је доста што ће поједине ствари скратити или друге дотерати по свом незнању историје, измишљајући тамо где његово знање не допире и што његова памет не схвата. Отуда у овом делу, уместо популарне Историје Српског Народа, имамо погрешно представљене догађаје и појаве, као у делима од пре педесет и више година, имамо обухваћен само један део Српског Народа, имамо измишљених сцена и догађаја, са разликом од старијих дела у томе, што су раније погрешке незнањем пишчевим повећане. То вреди и за последњи део, у коме је реч о најновијим догађајима, поглавито у Србији.

Исписивати све погрешке у овој књизи није могуће. Урадити то значило би писати ново дѣло. Шта више, ово друго било би лакше урадити него поправити и објаснити све чега има погрешног у Мандровићевој Илустрованој Историји Српског Народа. Колико пак „тачности“ има у њој, довољно је задржати се не на ранијим одељцима, где је писцу било потребно добро познавање историјске литературе, да би знао шта и како ваља писати, него на последњем, о догађајима у Србији последњих година. Тако из ове „Историје“ Г. Мих. Чебинац може дознати да га је писац поставио за „угледног сељака“; Г. Добра Ружић, ако досад није знао, може знати сада како су и он и отац му, пок. Милош Ружић, заједно са другим радикалним вођама, били „осуђени на смрт“ приликом Чебинчеве афере; Београђани пак и сви други Срби у Србији и изван ње, увериће се да је Краљ Петар I, човек средњег раста „снажна дежмекаста тела“, итд., итд.

А да би му Историја била што „тачније“ огледало

„праве“ прошлости, из које ће чак и ђаци по школама — јер је и овима намењена књига — научити тачно што је некад било, непознати писац унео је и велики број слика, од којих је врло велики део оних што представљају историјске догађаје и личности најбоље огледило сиромаштине духа и историјског незнања његова. То је посао „буди Бог с нама“, али је загрдила слика на стр. 177, где је представљен архимандрит Мелентије како храбри народ на борбу. Мелентије је одевен у одело некаква попа из Срема, из данашњег времена, с плитким свиленим шеширом на глави и огртачем што га носе католички калуђери, на грудима му је крст, јамачно Леополдова ордена, у десној руци једна очишћена соха са крстом на врху, позади њега „распело“, а лева му је рука пружена на окупљене војнике с копљима, између којих се вију заставе са *ћесарским двоглавим орлом!*

Као што се види „тачан“ коментар још „тачнијег“ историјског излагања!

Штета за онолики трошак око штампања ове вашарске књиге!

Јов. Н. Томић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

„Нордернеј“ у српском преводу. — У овом броју почињемо доносити превод „Нордернеја“ од Мите Ракића. Мита Ракић је један од најбољих и најкњижевнијих наших преводилаца старијег поколења, и његови преводи познати су одавна нашој публици. Од његових превода из Хајнеа публиковани су: „О Енглеској“ и „Из Италије“ (варош Лука)“. Путне белешке с Нордернеја, које су један од најзанимљивијих прозних ствари Хајнеових, писане 1826 године, остале су до сада у рукопису. Ми их доносимо тачно како у рукопису гласе.

У.

Два дана у Скопљу, 14-15-16 јули, „Белешке и размишљања с пута“, Стојан Новаковић. — Из Годишњице Николе Чупића, XX, оштампане су у засебну књигу ове белешке и размашљања о Скопљу и националноме раду Срба, Бугара и Грка. Белешке о Скопљу нису толико интересантне колико узгредна размишљања пишчева. Она казују да би и добро и корисно било када би Г. Новаковић написао у засебну књигу своја размишљања о културноме раду балканских народа у Турској за последњих двадесет година уопште, посебице о раду српскога народа. О томе су раду писали многи непозвани, време је да пишу сад и позвани.

О.

I. Србија, Енглеска и завереничко питање. II. Унион Банка. Две политичко-финанциске расправе од Б. Никашиновића, Београд, 1906. Цена 0·50. Стр. 73. — У првом делу своје расправе, писац, уместо да говори о ствари, и представи данашње односе између Србије и Енглеске, и да тражи какву солуцију, говори о енглеској политици каква је била после закључења берлинског уговора. Међутим, од тога доба до данас протекло је много

воде испод моста, а међународни односи знатно су измењени. У другом делу, Г. Никашиновић покушава да докаже, једним магловитим стилом и збрком мисли, да је Унион Банка била корисна установа за Босанце и Херцеговце!... Писац се трудио да задовољи све, али није успео никог да задовољи. О тако важним стварима не даје се на памет говорити, и овакав начин расправљања и аргументације треба оставити вечерњим листовима.

М. Ђ. М.

„Значај културне борбе у Француској". — Г. Ђорђе Чокорило је штампао у Београду своју књигу „Значај културне борбе у Француској", намењену широј публици, да се она упозна са развојем вековне борбе између верских догми и слободнога мишљења у Француској. Г. Чокорило је редом изнео дух и развој римскога клерикализма и католичке ecclesia militans, прве сукобе модернога духа са религиозном тиранијом, а нарочито борбе противу клерикализма које су испуниле XIX век француске историје. Као додатак иду „Злочини Римске Цркве", дуга листа мученика науке и слободе мисли, који су често својим животом плаћали непокорност догми credo quia absurdum. Најзад на крају књиге је знаменити „Проглас Човекових и Грађанинових Права", који сада први пут излази на српском језику. Књига Г. Чокорила има полемичан карактер, и схваћена је и написана у борбеном расположењу и циљу. Писац је говорио као син једне земље где борба против римског клерикализма није само идеологија но дело националне самоодбране, а писао је у Француској, за време опорих и страсних борби Валдек-Русоа и Комба, целога „Блока" републиканаца француских, против свију сједињених сила прошлости и назатка. Писац је нарочито обраћао пажњу на прилике у Босни и Херцеговини, и тако поред општега интереса додао и националан интерес својој живој књизи. Замерити је што је писао и сувише страсно, и са крупним новинарским речима, као и што је учинио неке историјске грешке и погрешне транскрипције француских особних имена. Свакако, ова књига испуњује једну празнину у нашој популарној политичкој књижевности, и у ширим слојевима читаће се ова кратка историја једнога од најважнијих културних и духовних покрета нашега доба. С.

Светозар Ћоровић у немачком преводу. — У српској Библиотеци коју на немачком језику издаје Др. Ф. С. Краус (Bibliothek auserwählter serbischer Meisterwerke), и о којој је било речи у нашем листу, досада је изишло пет књига и то: „Пучина“ од Бранислава Нушића; „Подвала“ од Милована Глишића; „Тако је морало бити“ од Бранислава Нушића; четири драме Косте Трифковића; две приповетке Вида В. Вукасовића. Као шеста књига изишло је једанаест приповедака нашег сарадника Г. Светозара Ћоровића, под насловом „Liebe und Leben in Herzogland“ (Лајпциг 1906). Уз књигу иде пишчева слика и биографија, са неколико, не баш увек правилних, напомена о српској књижевности. Превод је у главноме добар; имало би се замерити изразима Herzogland (Херцеговина), Schwarzer Berg (Црна Гора или већ уобичајено Montenegro). Опрема књиге и облик су одлични. Ради ове библиотеке ми бисмо имали разлога да будемо задовољни са Г. Краусом, кад не би он у предговоре стављао онако луде ствари каквих тамо има, и којима се наноси штета и преводиоцу и српској књижевности и Српској Библиотеци на немачком језику. Писци, њихова дела и српска књижевност треба да су главно у Српској Библиотеци, а лични рачуни преводиочеви овде немају места, ако жели да му се посао сматра озбиљним. Ова је књига у том погледу најбоља од свију досадашњих. Љ.

„Страдија“ на бугарском језику. — „Страдија“ Г. Радоја Домановића, која је, кад је у овоме листу пре четири године излазила, била читав догађај, у овај мах преводи се у целини на бугарски, у подлистку софијског „Дневника“. У 1285 броју истога листа Г. Ал. Кипров, познат свима учесницима јесенашњег југословенског књижевничког састанка, штампао је свој чланак „Радой Домановичъ“, где је симпатично и живо приказао и нашег сатиричара и његово највеће и најбоље дело „Страдију“. Сем независне књижевне вредности у српској сатири, Г. Кипров налази у њој и ту врлину што она врло често и врло много подсећа на бугарске прилике, и закључује да Страдија, „страдалническа страна“, није само Србија но и Бугарска. Л.

Из југословенских часописа. — „Љубљански Звон“ у фебруарској свесци има кратак приказ студије Г. Павла Поповића „Приповетка о девојци без руку“ од Г. Др.

Франа Илешића. — У трећој свесци „Словена“, који је до сада донео неколико слика српских сликара, налазимо слику Г. Ст. Тодоровића „На морској обали“, и, са српским мотивом, слику чешкога сликара Л. Кубе „Пред српском кућом“. — Јануарска свеска софијске „Мисли“ на првом месту доноси, у верном преводу, реферат Г. Павла Поповића „Данашња српска књижевност“, који је раније у рукопису уступљен уредништву. — У другој свесци „Блгарске Збирке“ објављен је, са малим изменама, реферат Г. В. Јорданова „Летимичан поглед на нову бугарску књижевност“, који је раније изишао у „Српском Књижевном Гласнику“ и превод „Божјих Суза“ Г. Радоја Домановића. И.

Босна-Херцеговина. Аустријска администрација 1878—1903 (André Barre, La Bosnie-Herzegovine, administration autrichienne de 1878 à 1903, Paris, Michaud éditeur, 1906.) — Писац ове књиге путовао је по Босни и Херцеговини 1903 године и ова књига је ресултат његових опажања на путу кроз Босну и Херцеговину. Може се рећи за њу да је довољно документована да прикаже стање које је некада било и какво је сад у овим српским крајевима. Ова је књига само један део Барова рада о истоме предмету. Цео рад имаће три дела. Други део ће се бавити о босанским финансијама. J.

Румунска зелена књига о сукобу грчко-румунскоме (Documents diplomatiqes, conflit gréco-roumain, 1905. Bucarest). — Румунска влада штампала је дипломатска документа о своме сукобу с Грцима, поводом верско-просветних размирица у Турској. Ова књига је мало необична у својој врсти. Штампаним званичним документима претходи један увод. У уводу су изложени историјска и етнографска права и претенсије Румуна на један део становништва које живи у вилајетима битољскоме и солунскоме, рад румунске пропаганде од 1864 до данас у Маћедонији, рад у Цариграду на признању народности и одговарајућих права, повод сукоба између Грка и Румуна, и покушаји да се измире. Најважније је место где се говори о програму рада који Румунија жели и хоће у Маћедонији да изводи, а може се свести на ово неколико начела: слобода језика, слобода вероисповести, савршена равноправност међу свима хришћанима у Турској, а све ово у најбољој жељи за одржањем мира и

за цивилизацијом. Сваки балкански политичар Хришћанин, који рачуна са стварношћу, не би могао не сложити се с овим програмом, коме би ваљало додати још једну тачку: напоран и удружен рад свих балканских хришћанских народа за што шире реформе у европској Турској. J. М. J.

ДРУШТВА.

Српско Књижевничко Друштво. — На дан 30 јануара одржана је у Београду, на Университету, прва годишња скупштина Српског Књижевничког Друштва. У извештају Управе изнето је како је друштво постало, који су му чланови, рад на Састанку Југословенских Књижевника и Публициста, као и сви други послови који се тичу унутрашњег живота Друштва. Извештаји целокупне управе и благајне једногласно су примљени. При избору нове Управе изабрати су: за председника Г. Симо Матавуљ, за секретара Г. Јован Скерлић, за домаћина Г. Риста Одавић, за књижничара Г. Живојин Дачић, за благајника Г. Петар Одавић. Тајним гласањем, а на предлог појединих чланова Друштва, изабрани су за нове чланове: Г-це Косара Цветковић и Христина Ристић, Г. Г. Светозар Ћоровић, Алекса Шантић, Јован Дучић, Марко Цар, Иво Ћипико, Милета Јакшић, Павле Марковић-Адамов, Милан Будисављевић, Др. Тихомир Ђорђевић, Др. Јован Максимовић, Никола Јанковић, Срета Стојковић, Др. Никола Ђорић, Авдо Карабеговић, Владимир Станимировић, Глигорије Божовић, Душан Симић, Јеремија Живановић, Лазар Кнежевић, Милан Прибићевић, Миодраг Ристић, Др. Владимир Петковић. Најзад, усвојен је предлог Управе да Друштво приреди један албум радова свију живих српских писаца. Чист приход ишао би на извођење друштвених циљева. Л.

Власник, Др. Војислав Вељковић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 5. — 1 март, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(5.)

IX.

Чим је освануо ведри Ђурђев-дан, крсно име газда Јованово, од ранога јутра, у његовој кући, све живо било је на ногама. Све се комешало. Газда, свијетла лица, умивен, обријан, са подстриженим брковима и поткресаним перчином, обучен у најлепше рухо, узнемирено је ходао по авлији и издавао разне наредбе, гласом од кога се сва махала разлијегала. Домаћица, зајапурена и ознојена, чистила је и уређивала *горницу*, собу у којој ће се честитари примати; из осталих соба чуо се жив разговор женскадије и плач дјеце. Све тетке, ујне и стрине дошле су у госте, на два три дана, довеле и донијеле дјецу, чак и ону у колијевкама, па се, љуљајући колијевке, распричале, претресајући живо све новије, крупније и ситније, догађаје варошке и хвалећи или кудећи све главније јунаке тих догађаја. Из кухиње се ширио јак, раздражљив мирис печених колача и баклава, око којих су неуморно радиле мирна и тиха Госпава и једна *ашчија*, нарочито најмљена за данашњи дан. Док је сирота Госпава ћутала, страхујући да јој газда Јован не чује гласа, дотле је ашчија галамила, и знајући да јој данас сви морају ласкати, заповједнички је тражила час ово час оно, приносећи, често, устима овећу ракиј-

ску боцу. Пред кухињом је стара, вјечито незадовољна и мргодна Фимија чистила суде и гунђала, проклињући и домаћана и госте и све славе на свијету. Једино Милка што се није журила; она се и сад, лагано, помоћу Љубице, облачила у својој соби. Облачећи се, причала је Љубици о тетки Анђелији и њезиној кући, причала јој о свом првом и два друга састанка са Атом. Причајући и сад се једнако чудила: како се неке дјевојке, за кратко вријеме, могу заљубити и умирати од љубави, док она, и ако је Ато врсан и лијеп момак, и ако је на гласу, и ако јој није досадан, ипак није због њега ни једног уздаха пустила, нити једне ноћи непроспавала. Љубица је пажљиво слушала, али није одговарала ни ријечи. Ни она није знала како је то „умирати од севдаха“, она није ни познавала много момака, пошто их није смјела извиривати, бојећи се псовке газда Јованове. Ату је, додуше, виђала покаткад и говорила да је лијеп, али како је знала да то није њезина „прилика“, није ни помишљала на њега. С тога се није ни мало чудила што ни Милка не може тако лако да се заљуби.

Њих двије разговарале су се дуго. Тек кад честитари почеше долазити, кренуше из собе, да их послуже. Управо Љубица није ишла да их послужује; она је требала само прати чаше и додавати послужавнике Милки, старајући се да то нико не види, јер би газда Јован гњевом плануо, кад би опазио да и она хоће да се *истиче* и *изравнава* са Милком. Ни Никола није смио излазити међу госте: „да се не би старијим људима уплетао у ријеч“, како рече газда Јован. Он је морао намјештати сто за ручавање, резати хљебове и пунити боце вином. Једини је газда Јован дочекивао честитаре, скрушено и смирено стојећи у соби близу врата, и носом давајући знакове Милки кога прије да почасти и коме да понуди скупље а коме јефтиније цигаре (јер је имао увијек двије сорте цигара: за отменије и обичније госте). А честитари су врвили непрестано. Напунила их се читава соба, па сједе као у облаку каквом; једва им се

лица распознају од духанскога дима и само што се свијетле врхови цигара, као свијетњаци у сумраку. И говорило се о свачему. Неки проричу каква ће бити година и хвале закјучерању кишу, други се туже на рђаву наплату, трећи на скупотињу и тежак живот. Сваки мисли да му треба нешто рећи, па говори и не обзирући се на другога. И тек кад нови гости дођу и почну се обазирати тражећи празне ситнице, неки се сјете да треба устајати, и полазе. Газда Јован их прати до на врх степеница и захваљује свакоме, а захваљује тако срдачно да га чак чују и она дјеца на улици што се окупила око врата па радознало блену у авлију.

Међу честитарима било је доста и момака. Неки су долазили по наредби својих очева, „да их замијену“, а неки опет само зато да виде лијепу Милку. Међу пошљедње морају се убројати и Саво Варага и Ато Кујунџић. Саво је дошао прије, па само пушио и гледао Милку а да ни ријечи проговорио није. Није ништа рекао ни на растанку, само јој је стегнуо руку, снажно, као да је хтио отргнути и понијети са собом. Једва се задржала да не викне. Ато је, напротив, био врло разговоран. Необично је хвалио памет газда Јованову и његове нове винограде што их је сам садио; проридао је да таких винограда неће бити „ни на Ципру, а камо ли у нас“. Тим говором толико је угодио газда Јовану, да га је два пут понудио кахвом, а Милки давао знакове да га и по трећи пут понуди оним љепшим цигарама. При растанку руковао се с њиме два пута и није му ни мало криво било кад је Ато застао пред Милком и, пред свима гостима, прошаптао јој нешто.

Негдје испред подне, стиже, међу осталим честитарима, и мајстор Митар Казанџија, дугачки, високи мајстор Митар, за кога се говорило, да полу дана ради у свом дућану, а другу полу проведе претресајући и бринући се за туђе послове. Још се говорило да иде на честитање свакоме, био му познат или не био, само да може џаба попити коју ракију и запалити који цигар.

Али он није био онако безбрижан као остали гости; изгледао је некако забринутији. И сједио је више него други и попио три ракије, па ипак није хтио ићи, очекујући да се честитари мало прорijеде. Газда Јован поче се побојавати да му незвани гост не остане и при ручку (пошто је мајстор Митар кадгод и то кушао) и готово се поче љутити. Једва једном мајстор као да се смисли, па се лагано диже, ухвати газду за раме и замоли га „за једну ријеч"...

— Крсно је име, — рече бојажљиво, милујући газду по рамену као да му стреса прашину с хаљине, — а у мене је добар глас, па баш пристаје уз данашњи дан.

И газда Јован, макар преко воље, морао је испратити га до на авлију и ту га саслушати. Слушајући, он је, испочетка, ћутао и састављао обрве; касније се поче ведрити, а напошљетку стаде одобравати главом и тапшати мајстора по плећима.

— Лијепо је то што ми рече, — одговори полушапатом, у колико је он могао шапатом говорити, — и ја пристајем... То је готова ствар, — дрекну јаче, заборављајући се. — Ја пристајем и нек је сретно и бериђетно!

Затим дозва Николу и нареди му, да мајстору, макар и на авлији, понуди још чашу ракије. Па се врати међу госте и упусти се с њима у разговор.

Пошто су све *званице* ручале, здравице се изређале и све се, осим жена, разишло, газда Јован затвори се у своју собу и нареди да се преда њ доведу Госпава и Љубица. Сирота Госпава, кад јој саопштише ту страшну наредбу, поблиједи, задрхта и покуњи се, плашљиво гледајући око себе и као питајући да није данас што ружно урадила? Онако преплашена уљезе у собу, вукући Љубицу за собом, и бојећи се зар и удараца, скупи се и шћућури поред врата.

— Ајде, ајде амо ближе, Госпава, — рече јој газда Јован нешто љубазније, показујући јој мјесто гдје ће стати. — Ходи ближе и слушај што ћу ти казат'.. Немој

да пустиш једну ријеч у уши а другу мимо уши... Не лаје пас, него ја говорим...

Госпава, не мичући се, погури се и гледаше га ропски, понизно, као да се надала неком страшну злу.

— Ти знаш да сте ви сироте, — нагласи газда Јован, гладећи се по брковима и мјерећи их оштријим погледом, — и знаш да сам вас ја примио у своју кућу, само да се не потуцате од немила до недрага... Брат није био паметан čојек да вас осигура, него је пио и пропио све, а мени оставио да се бринем за вас к'о да ја немам своју жену и своју ђецу... И ја сам вас, ето, пазио лијепо и хранио сам вас и чувао...

Газда Јован застаде мало, као надајући се да ће оне почети захваљивати му. Али како и Госпаву и Љубицу застрашише његове ријечи, то нијесу знале ништа одговорити, него се приљубиле једна уз другу и лако дрхтале, стрепиле...

— Jā, — узвикну газда Јован, пошто је мало предахнуо. — Тако је то било, ама тако то не може бити вазда. Не могу вас ни ја до вијека хранити и бринут' се за вас, јер имам и других брига... Треба једном да уљезете и у другу кућу, да видите како је и тамо... Зар не треба?..

— Како гођ ти наредиш, — одговори Госпава понизно и још више приљуби се уз Љубицу, као бојећи се да ће јој је неко отети. — Ми ћемо све послушати...

Газда Јован развуче лице и покуша да се осмјехне.

— Ето, Љубици се јавила лијепа прилика, — рече. — Јутрос је мајстор Митар запросио за Петра Калабу. Петар је мајстор, и добар је и лијепо ради. Има и нешто своје кућице, па у половици стоји, а половицу издаје под кирију... То, богме, није ружно... А, осим тога, није ни какав заврзан, није пеленаш, — има му тридес' и двије године... То је мудар домаћин... Ето, ја вам казах, па сад реците и ви своју...

Госпава погледа у Љубицу и као да је погледом питаше; Љубица само слегну рамснима:

— Ја га не знам, — прошапта.

— Ти не треба ни да га знаш кад га ја знам, — осијече газда Јован жешће и искези зубе као да ће ујести кога. — Не зна ни он тебе, него те иште што је чуо да си у мојој кући и што зна да из моје куће не може изаћи ништа неваљало... Ни он тебе не зна, а запросио те... Видио те само два пута, ама га није занијела твоја љепота, него име моје куће... И шта теби треба да га знаш? Тебе ја и не питам, него Госпаву...

— Како гођ ти наредиш, — утањеним гласом одговори Госпава и пође да га пољуби у руку. — Ми ћемо све послушати...

— Тако и ваља, — дочека Јован, пружајући јој руку. — А ја сам каз'о да пристајем и вјенчање ће бити брже... Не треба ту хуке-буке; сиротама не треба хука, него све тихо и брзо .. А зет ће и тебе примити у своју кућу, — опет ће Госпави, и тако се нећете растајати једна од друге.

Па и Љубици пружи руку да је пољуби, и изађе из собе, оставивши их саме.

— Шта ти велиш? шапатом запита Госпава гледајући Љубицу.

Љубица не одговори. Само приступи матери, загрли је и заплака.

— Не плачи, не плачи, да те не виде, — поче је тјешити Госпава, уздржавајући се да и сама не заплаче. — Немој... стрику треба послушати... Он нас храни... Не плачи!.. Немој да нас ко затече, па ће се наљутити... Немој, благо моје, да се љуте на нас.....

X.

Иза Ђурђев-дана Ато је почео чешће похађати Милку. Долазио је готово сваку другу трећу вече и на авлијским вратима испод широке стрехе, дуго разговарао с њоме. Распитивио је о Љубичиној свадби, о припремама, напомињући како је то лијепо кад се момак млад ожени а дјевојка млада уда. Околишећи хтио је дознати је

ли и Милка вољна да и њој наскоро буду сватови, те да се и он услободи да је запроси. Али Милка је увијек оклијевала са одговором. Непрестано је хвалила садање живовање, називала дјевовање царовањем, истичући како јој је мило још царовати. Није му отворено одговорила ни на питање: је ли јој срце имало омекшало и осјећа ли сад мало више љубави него прије?

— Не знам, — шаптала је. старајући се да му не гледа у очи, у оне крупне, плаве очи, — не може се то тако лахко рећи...

— Па барем ми кажи: јесам ли ти досадан? — наваљивао је он жешће, покушавајући да је ухвати за руку. — Ако сам ти досадан, ти ми реци искрено па да се не надам више и да не долазим...

— Ниси ми досадан... Необично би ми било кад не би долазио, — шаптала је она поново, — али само немој тако јуришати... Не могу ти ја, кроз кратко вријеме, одмах рећи: и да си ми драг, и да те волим, и да ћу поћи за те... Ако још причекамо, биће боље за обоје.

— А можеш ли ми барем рећи: јесам ли ти дражи од других?..

— Па... ја их немам пуно... и нећу са *сваким* да разговарам... Од ових момака што их ја знам, с тобом сам најчешће...

И Ато се задовољавао таким разговором, обећавајући да ће и даље долазити. Он се једнако надао да ће најпошље успјети натјерати је да изговори само ријеч *волим* и да се одмах почне припремати за свадбу. А свијету је, опет, доста било да их само неколико пута види заједно, па да одмах испреде и измисли читаве приче о њима. Тако се, на примјер, по свима махалама говорило: како је Милка већ примила и прстен од Ате и како је свадба на прагу. Неки су и описивали тај прстен и казивали: како је сличан ружи, те да му у круници има осамнаест ситнијих дијаманата, а да се и не спомињу она три крупнија, чија се вриједност не да ни оцијенити. Други су тврдили, да је Ато недавно на-

ручио вјенчану хаљину за Милку и наручио је чак у Беч. Хаљина ће, како су говорили, бити од најтеже свиле, а саме ситнице којима ће се окитити, вриједиће преко три стотине круна. Бечки терзија доћи ће, главом, да „узме омјеру“, а затим ће је седам шваља за пуних седамнаест дана, и дан и ноћ, шити и једва ако осамнаестог дана буде готова. Дјевојке и младе невјесте, које су слушале за хаљину, уздисале су и завидиле Милки, док су старије жене и бабе на сва уста грдиле Ату, проричући му да ће на тај начин „спирити сву ћаћсвину“ и најпошље морати да гладује. Нарочито се баба Станија истицала у прорицању; она је, чак, пронашла да на Атиној кући лежи и некакво проклетство, не знамо кога владике, те како се та кућа свакако мора „ископати“, а задњи потомак, — нико други него Ато, — склопиће очи у каквој пећини, међу просјацима.

Баба Станија је најпрва и Сави Вараги саопштила „чудну и смијешну“ новост, честитајући му што га је мимоишла једна несрећа и што ће она „размажена и поносита Милка“ поћи за другога. Уједно је напоменула како она има „под руком“ шест младих дјевојака, све кршнију од кршније, и како ће свака једва дочекати да пође за њега. Напошљетку је и то савјетовала, да би се морао одмах женити, за инад Милкиноме роду и племену, бива нек свак види како он може и бољу дјевојку наћи, само ако хоће.

Али Саво није слушао ни савјете ни напомене баба Станијине. Чим је чуо да ће Милка за Ату, њему као да се преврну памет. Испочетка као да још и није вјеровао и тупо, укочено гледао је у бабу, али кад она поче честитати и пружати му руку, он се сав стресе, намргоди се и снажно је удари по рамену, да се једва одржала на ногама. Затим се окрену од ње и брзим корацима, узнемирено, поче ходати по соби. Нит је што говорио, ни уздисао, ни отхукивао. Само му се румен са лица губила и лако бледило разливало се по њему; мишићи на образима грчевито су поигравали... Најпошље

кад је баба, и након оног ударца, била у највећем заносу хвалећи друге дјевојке, он јој мргодно приступи, ухвати је за мишицу и указа јој врата.

— Ко ми таки глас доноси, не треба ми у кући, — рече и, не осврћући се на све молбе и пријетње, изгура је пред собу.

Тога дана Саво остави све послове и поче ходати по чаршији, од познаника до познаника, само да чује шта се говори о Ати и о Милки. Ишао је испред њезине куће не би ли је опазио, а ујни Аники обећавао је читав дукат, само да му каже како изгледа прстен и вјенчана хаљина? Кад му је Аника одговорила, кунући се и преклињући, да то није истина и да ништа не зна ни о прошевини ни о прстену, он јој окрену леђа и назва је лажљивицом и варалицом.

Затим поче купити око себе јаране, све младе нежењене момке и водити их са собом у механе. Пиће, и за се и за њих он је плаћао.

— Механџија, затвори механу и никог више да ми не пустиш у њу, — викао је бијесно, бацајући новце по столовима и столицама. — Никога, чујеш ли!... И Цигани, никаква вјера, ником не смију свирати него мени... Ником!... Свирај бре! — дречао је, ударајући дукатом у чело старог, уплашеног Циганина, који се гу̀рио за једним столом. — Свирај ми ону... ону... ону...

Јеси л' чуо да сам испрошена,
Испрошена и прстенована?
Је л' ти жао, жалосча ти мајка?

Кад би Цигани засвирали, точио је вино, прелијевао чаше и шкргутао зубима.

— Ах, жалосна ми мајка! — узвикивао је болно, при свршетку пјесме, плачући као дијете. — Испрошена и прстенована!... Свирај, Циганине!... Свирај, нек ми пукне срце к'о ова боца!.. Ти свирај, а ја ћу пјевати:

Је л' ти жао што се рас...

И ту се опет загрцнуо. Грлио је јаране, једнога

по једнога, љубио их, сакривајући им главу на прса и стискајући их шакама, као клијештима, за мишице...

— Весело свирајте! — викали су тада јарани Циганима, надајући се зар да ће га мало развеселити. — Свирајте коло, беһарца, свирајте шта било, само веселије!...

— Тужнооо!.. Тужно, или ће вам ћеманет пуцати о главу, — опет је дречао Саво, чим би Цигани почели веселије. — Знате ли какву црну пјесму, ама да буде црна к'о моја срећа?... Свирајте опет ону, ону, ону...

— Ама смири се, чојече, зборили су јарани, хватајући га за руке и чувајући, да не кидише на Цигане. — Није свијет проп'о, ако се једна цура удаје...

— Пропало је све моје, — јецаше Саво, грлећи их опет, — све, све, све!.. Данас са̂м закоп'о своју наду, па јој сад држим опијело..... Чујете ли, чујете ли како пјесма каже, — опет викну, скачући. — Чујете ли како ме поздравља:

Кад ти сјутра испред двора прођем,
Под барјаком и танким дуваком...

И проћи ће за другога!...

— Ко зна! Док видимо! — уплете се неко.

— Шта? Док видимо?... Зар ја да гледам? — врискао је Саво, готов да пуном боцом удари онога који се усудио онако проговорити. — Јок! никад то нећу!.. Ја ћу... Ја ћу... Браћо, хоћете ли ми дати ријеч да ме нећете изневерити? — питаше изненада, гледајући мутним погледом не у другове него некуд у помрчину. — Хоћете ли?

— Хоћемо! одговарали су сви, само да га умире.

— И у ватру и у воду са мном?... Брат с братом, друг с другом и у ватру и у воду... Хоћете?

— Хоћемо...

— Вина дај, да се сви окупамо у вино, — дерао се Саво, као декламујући, бацајући пред механџију празне боце, које су прштале. — Дај ми вина да у њему крстим

своју нову мис'о... Свирајте, Цигани!.. Ево, јарани ће са мном, па ћемо отети ђевојку и испод барјака и под дуваком... На дан свадбе отећемо је!.. Можебит' да ће и ово бит' крвави сватови!.. Свирајте, Цигани!... Димом из крви окадићу свадбу... Свирајте!..

Неколике ноћи провео је тако, пијући и пријетећи. И свако јутро морали су га носити кући, да се испава. Ради тога почеше се и о њему проносити рђави гласови. Мушки су га нападали, говорећи како је то недостојно једног *кућевића* и како ће тим окаљати добро име своје породице. Једино су га још жене браниле, вјерујући тврдо да му је Милка дала некакве мађије, па га пошље немилосно одбацила „како не би ваљао ни њојзи ни другој"....

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

(3.)

III.

Необично га је нешто дирнуло у души и читаво тијело стресло му се неком стрепњом кад је опазио да се стари јаблан више куће осушио. Он га памти и воли још из дјетињства, ради његових витких, зеленкастих шибљика, његовог бљедуњавог, уског лишћа, његовог звиткког шума под вјетром, ради гнијезда која сједе међу његовим рашљама, ради оног бујног и гласног живота међу његовим гранама. А сада га је гледао како је сув и пуст, остарио, поцрнио и оронуо, како се немоћно испиње својим сурим стаблом; вјетар чудновато шуми у његовим гранама које клепћу тупим и сувим звуком под вјетром и откида се и пада, ломећи се о тврду земљу. И у томе ударању умрлих грана, он је наслућивао један самртнички ропац.

Дакле и он! рекао је и замислио се. И још је више заволио то мртво дрво, као да је било између њих нешто сродничко и блиско што их веже.

У бесане и празне ноћи, са затвореним очима, тјерајући од себе мисли, са главом дубоко упалом у мекани јастук, он је тражио мира и сна, слушао пуцкарање расушеног старог покућства и глоцкање кога миша. У авлији по који пут залаје пас и, од времена на вријеме, закукуријечу пијевци. Старински сат шета и избија.

И онда му се очи саме отварају и буље некуда у мрак, срце немирно удара и одскаче, а мисао збуњено тражи неки предмет. Стотина ствари пролијеће испред његових очију, стотина мисли проструји његовим мозгом, мисли полусане, уморне, сакате, чудовишта која се сли-

јевају једна у друго, једна грозна мјешавина светиње и гнусобе, пуна понижења и одвратности.

А кад се појави у дну собе старачко лице пуно бора, кад се засребрени њезина сиједа коса, кад угледа два ока, пуна суза, упрта на њега, у којима има и туге што не може да помогне, и сажаљења и бола и пријекора, он се трза и стреса као шибљика, устаје и у папучама, облачећи капут, диже завјесу и отвара прозор.

Мала, блиједа свјетлост расипа се по соби; млаз свјежине и хладноће удара споља; танка магла прекрива поље и ријеку; назиру се сура брда, разријеђене сеоске кућице; бљескутају звијезде. Ријека успављиво и задовољно шуми.

С разголићеним вратом, подбочен лактом о прозор, он удише свјеж ваздух, док вјетрић долази од ријеке, удара по лицу и, на махове, повија грање и шушти лишћем.

Тако он стоји непомично, празан од мисли, док танка јутарња свјетлост не почне да блиједи ноћ; кад затитра магла, кад стану да се јасније разабиру куће, кад започимљу да се чују гласови живота који се буди, кад, поред његових прозора, са лијеном шкрипом прођу воловска кола на којима сељак напола спава, — онда се он трза, затвара прозор и пада, изнемогао и изломљен, на кревет, и спава тешким, мртвачким сном.

Дани су му били исто тако пусти и безбојни. Диже се око десет сати, расхлади лице водом и силази у башту, гдје лешкари у хладу, док се сунце ломи кроз грање шљива и јабука. Или силази Уни која тече подно његове баште, спуштајући се стрмом обалом, обраслом грмљем и трњем, сиједа под љесков грм и гледа у воду од које бије хладовина и која протјече мирно и тихо, бистра и невина као плаветнило дјетињих очију, игра се око камења, лагано и без страсти, и прави фине, благе боре заборављајући и на касну јесен и на рано прољеће кад се, као несита и бестидна блудница, дрско и бијесно шири, растући и потапајући, док се у њу слијевају бу-

јице јесенских киша или прољетних вода; кад јури прљава, широка и жута, прелијева и претапа оранице, ливаде и поља из којих вири поцрњела кукурузовина; носи лишће, кладе, огранке, цркотине, окрсђући млинове; одроњује, откида и отима земљу једнима, доносећи је другима, за једне добра а за друге зла; или од земље, скинуте и здеране с огољелих поља, прави оточиће, дијели се око њих у рукаве и оптјече их, почимајући да их подире, руши, разноси и прождире.

Сједи он кадгод читаве сате и гледа у њу. Тако је добро познаје, зна сваки вир у њој, зна пругу којом се ваља матица. Или иде дуж обале, дерући ципеле о оштро камење, запињући и цијепајући одијело о дрско, црно трње, крвавећи руке кад се прихваташе за њега да не стане у воду и да прескочи на суво; гледа Уну разливену на уморним и лијеним плићинама, пунима шевара и водених трава, гдје се скривају дивље патке, чапље и плиске; пролази поред дубина које покрива подмукло и затворено зеленило; застаје код бродова куд се прелази на босанску страну: кроз воду провиди се шљунак, а над воду избија старо, изглачано камење, а поред њега друго под водом, зарасло топлом и меком маховином. И он је једном осјетио неку луду жељу и вољу да је прегази, као некад у дјетињству, дошао до средине Уне, склизнуо с глатког камена и запао дубоко у воду. Вратио се тада кући сав мокар и љут.

Он воли њезин запјенушени бијес кад удара љутито на препреке и уставе око млинова; кад најури на слапове, прштн, пјени се, скаче, тече лагано опијена, спушта се поново, удара о стијење, зашуми, налијеће и баца се доље наглавце, заједно с његовом мисли која ју прати и коју вода у себи заноси и утапа. И онда, он је гледа гдје шета као мирна, поносна госпођа кроз тамно-зелена поља, пуна кукуруза, обавија се око брежуљака, засијаних златуњавим јечмом, ниском и ријетком пшеницом и зеленом, бујном зоби, вијуга преко поља, с обалама зараслим у врбе, које натапају своје сјене и повијене, по-

гнуте гране у води, шуми кроз сјеновите шуме и бучи разбијајући се о голе, оштре, тврде кршеве и тече брзо, срдито и немоћно, збијена и стијешњена, док стијење пара и реже својим оштрим ртовима њезину глатку стаклену пут.

Запљусне га кадгод млаз сељачког живота из тих малих, неједнаких кућа, обиљежених муком и потребом, из којих дише биједа и сиротиња; заталаса се понекад у њима нешто мучно што дави; радници у туђини јављају да нема посла: рад стао, глад притисла; запомажу да им се од куће штогод пошље, док гладна кућа ишчекује помоћи од њих; замре и оно тужног весеља над животом, макакав био; заћуте неродне оранице, зауставе се и престану да се окрећу витлови, док Уна пролази мирно и спокојно.

Или у прољеће, кад се разлијежу кавге над стопом преоране земље, он разумије ону лулу, очајну љубав према земљи, над којом сељак, огрезао у тешком зноју, сатире свој живот и своју снагу; бочи се и носи се с њом, — у борби која замара, раздире руке, откида нокте и набија жуљеве на длапове, — да извади, отме, истргне из ње комад сувог, мршавог круха за се и за дјецу; у ту земљу он сахрањује своје мисли, наде, бриге и стрепње, и он је не да, јер је воли себичном, грубом љубављу, што је његова. Обневиде очи и узаври крв, замахне проштац и одјекне негде у пољу кубура кремењача. И ударају цестом по војнички чизме жандарма, тресу им се перјанице, бљескају бајонети. А пред њима, у крви која се са главе сцијединла на кошуљу, с рукама у тврдим лисичинама, послушно, оборене главе, корача сељак.

Чудновато, он је имао још из дјетињства једну тужну успомену, која га је, и касније кад је могао да разумије њихове јаде и да оправда дјела из очајања, и нехотице одбијала од тих људи; њих је раздвајао један гроб, који се, као и сваки, дуго памти и спомиње, а још теже заборавља и прашта. Било је, можда, у тој успомени и пригушене и притајене мржње и незаборављених

суза и страхоте једног отвореног гроба који је зјапио између двију високих хрпа свјеже и масне иловаче по којој се познавали сјајни отисци лепота, који су одсијевали на сунцу.

То је био први страшан дан у његовом дјетињству.

Мати је била слаба и изнемогла и једва корачала, гушећи се у сузама, тресући се и посрћући; њих троје дјеце савило се око ње, са прљавим лицима од плача. Спровод се лијено вукао кроз село, застајући да се одморе људи што носе лијес, повијала се похабана црквена литија на вјетру и заносила носача, ситно и жалобно звонила два звонца у дјечјим рукама, испрекидано и ломно мијешала се звона са старог манастира; крупан и плећат калуђер, у старој црној одежди која му је била прекратка, са рашивеним крстом на леђима, са излизаном камилавком од црне кадифе, држећи у кошчатој руци ниско оборену старинску књигу чији повез бијаху изгризли мољци да се, испод коже, на мјестима провидјело дрво, гутао и давио се у ријечима, прескачући их и скраћивајући, и сипао их у дугу, неуредну сиједу браду, корачао незграпним великим корацима, пожуривајући спровод да што прије сврши тај обични и механични посао. А за њима измијешана поворка људи, жена и дјеце, која води разговор, која је дошла више из обичаја или радозналости него да жали, нимало тужна, осим неколико баба које мислећи на своју смрт, оплакују туђу; кадгод се отео по који смијех и брзо се утишао; а све, и звоњавину звона и грају спровода и појање оца Герасима са свађалачким гласом, надглашивало женино кукање и запијевка; у тај ведар дан, пун свјетлости, младог лишћа и нових трава са сочним и свјежим зеленилом, у тај бујан живот који својом крепкошћу и пуноћом презираше и исмијаваше смрт, спровод не уношаше нимало жалости до једног непријатног и излишног несклада.

То је био погреб његовог оца.

И сада, кад дозива себи у памет слику свога оца, она излази пред њега вазда жива и свјежа; он гледа

пред собом тога крупног и чврстог човјека са мрком, неједнаком, гривастом брадом, у коју су већ године убацивале сједину, с повијеним брцима који се мијешали, испреплетавали и били као срасли с брадом, са проријеђеном чекињавом косом која страши, са љутитим погледом и са бором која не избива између очију, увијек у чизмама и у зеленкастом одијелу, са жировима на оковратнику, као што се носе сви шумари.

Гавре Ђаковић не сјећаше се да га је ико волио, осим жене и дјеце му, али сви су стрепили пред њим и бојали га се. Он је добро знао да га мрзе и да га се боје; њему је та мржња годила и он се с њом поносио, говорећи о њој са ријетким задовољством, при чему се на његовом лицу јављао један чудноват, зао осмијак.

Само пред старијима од њега развлачило се његово натмурено лице, пуно понизне и претјеране љубазности; његови гвоздени и чврсти покрети омекшавали су, његов јак, космат врат, иначе вазда усправљен, погибао се; уза све што је био тврдица, он није жалио да, сваком приликом, почасти и погости што боље може старију господу од себе и да их напије најбољим вином и подвори најслађом пршутом, да покоље десеторо пилића, јагње, прасе, да их гости по неколико дана и да их не пушта да оду трijезни; а кад би они отишли, поново се замрачивало његово лице, он још чвршће стезао своју кесу, остајао сам, стекавши повјерење и наклоност, постајао још тврђи, љући, неумољивији, не жалећи да товари глобе на сељаке, да их оптужује и пуни њима затворе и оставља за њима непоорана поља, непокошене ливаде, несадјевена сијена и незасиђене куће. Уживајући глас да је један од најстрожијих и најсавјеснијих чиновника, њему је било лако да ради на своју руку и да стече прилично имање; гомиле тужаба биле су писане и дизане против њега, али им се није вјеровало нити хтјело да вјерује, док се он стоструко светио онима на које је сумњао. И касније нико нити имађаше воље нити се усуђиваше да га тужи. Он је остао увијек исти, силан

и јак, да показује своју снагу и да ломи свој бијес на сељачким плећима.

Прва жена му је умрла неколико година иза вјенчања (кажу да је премлатио и пребио живот у њој), оставивши му једну кћер која се касније, иза очеве смрти, удала за некаквог канцелисту негдје у Босни; с њом се Гавре Ђаковић није виђао, била је између њих нека распра око насљедства.

На велико чудо свију, Манојло се поново оженио, двије три године касније; читав свијет сажали младу дјевојку која пође за њега, проричући јој зао живот и мучну смрт; међутим, чини се да се Манојло био промијенио, бар према жени, откако му је прва умрла, и његова срџба и бијес и ударци не падаху више у кући, гдје је све гледало да само њему по вољи уради и угоди.

Сељаци се надаху да ће бар године сломити и учинити да јења сила Манојлова кад му већ ништа друго није могло одољети. Али Манојло Ђаковић није старио, тако се чинило. Он је постао још грђи, знајући свој посао и службу у ситнице, бивао сваким даном лукавији и препреденији, довијао се свему: ниједан пањ није бивао однесен, а да он није дознао куда; ниједно дрво није било оборено, а да он није дознао ко га је посјекао. Палили су му шуме да му нашкоде, он је нашао кривце и послао их на дугу робију, добивши у то вријеме одликовање. Палили су му више пута сијена, не знајући да су добро осигурана, и он је тај палеж радосно дочекао. Његова сила не малаксаваше, изгледајући још дуговјечна.

Па и она се сломи једног дана.

Једног јесенског јутра, пред свитање, док напољу непрестано пљушташе густа и бујна киша, тргао је дјецу иза сна неки чудноват немир у кући. Они су скочили боси и необучени из кревета. У другој соби, при свјетлости мале лампе, стајала су два сељака, мокри и покисли, са извраћеним дугим кожунима; са дугих, прљавих јарећих длака кожуна и из блатних, каљавих опанака,

који су остављали за собом широке трагове, циједила се и цурила вода, правећи жућкасте локвице по поду. Бијаху чули из свога засеока неку пуцњаву изнад кућа и викање за помоћ, заметнули се пушкама и повели псе. Иза дугог тражења, нађоше Манојла у једној увалици, свега у крви и без свијести. И сељаци полако пијуцкаху ракију из овелпких чаша не говорећи ништа, слијежући раменима од времена на вријеме. Мишљаху да усијеку које дрво још тога јутра; неће ваљда Манојло бити толики душманин да их оптужи ако оздрави. И кад се понапише ракије, одоше кућама прије свитања.

Манојло лежаше на кревету, са затвореним очима и јечећи; на раздрљеним рутавим грудима и на обнаженој десној нози до изнад кољена, видјеле се ране с којих отјецаше крв коју му жена заустављаше, испирајући ране ракијом. Једно момче из комшилука одјашило је било по доктора у друго село. Доктор дође тек око подне.

Стари одлежа у постељи нека четири мјесеца и придиже се, омршавио, посиједио, мркији и несноснији него што је био, замишљен и ћутљив, одговарајући љутито и кратко. Гавре га је добро запамтио у тим данима гдје се, као сјенка неког црног облака, вуче кроз кућу, подупирајући се на дебео дренов штап и застајући да се одмори, с главом погнутом и очима упртим у земљу; тек кадгод само нагло подигне главу и простријели очима све око себе. У кући се ходило на прстима и говорило шапатом; тек он проламаше покаткад ту тишину својим јечањем, кад би га пекле, у кишовите дане, његове ране које тешко зацјељиваху.

Он је мрзио да га ико узнемирава, он је волио да остане сам у соби, хучући како ће му „ајдуци“ потаманити и исјећи шуму за свих тридесет и неколико година како је он чува и како се у њу ријетко сјекира забада; уши га вјечно вараху да чује ударање сјекира у даљини, а нос му осјећаше мирис паљевине и растопљене јелове смоле. И кад би се оставио својих зебња и брига о шуми,

читаво вријеме бијаше обузет парницом коју је био дигао против неких сељака на које је сумњао да су га они ранили из пушака. О томе је он са собом гласно разговарао. Он се љутио на законе што су благи, што су прошла времена кад се могло на муке ударати, или кад је сам човјек смио да суди. И он се заклињаше својим крсним именом на страшну освету читавом селу, једва чекајући да оздрави; он пријећаше да их истражи: половину да пошље у просјаке, а половину на кондуну. Па, једног дана, кад доби вијест да су оптужени сељаци ради недовољних доказа, били ослобођени, он се смрачи, увуче у се, погну се још више, гризући и уједајући у души од бијеса сам себе. И доскора паде опет у постељу. Умрије, иза боловања од осамнаест мјесеци, једнога јутра у мају.

Гавре Ђаковић памтио је како је њих дјецу пробудила мати у зору, плачући и љубећи их, како се кућа напунила свијетом, како је касније изишао, сав уплакан и гологлав у башту. Увијек га, и послије, подузима исто осјећање језе, увијек га потреса иста гроза кад види сунчано прољећње јутро послије кише: по трави и по лишћу блијеште капљице и лако се, с једним угодним и топлим шумом, стресају; дрвеће у цвијету подсјећа на невјесте у бјелини, киша расула цвјетне латице по трави, ода свуда осјећа се оштар, угодан мирис цвијета и земље напојене кишом што издише свјежину; дрвеће у цвијету носи на себи нешто снажно и бујно као живот у рађању; по орошеној младој трави жути се јагорчика и бијеле се шумарице испод живица у новом листу. А Уна се ваљала мутна, нагрежбана малим таласима; сунце бацало свјетлост у воду и успјавало је.

Давно су потонули ти дани.

И Гавре Ђаковић застаде неко вријеме замишљен, уздиже обрве, слеже раменима и, осјетивши глад, пође на ручак.

Нашао је ручак на столу, прекривеном шареним, куповним столњаком. Дјевојка која му је донијела јело, склони се мало у страну, поздрави га с осмјехом и изиђе.

Он се сјећаше ње као малог дјетета које је касније заборавио; зачудио се кад ју је, послије толико година, поново спазио и нашао као израслу, витку дјевојку, с црним очима, разликујући се од осталих сељакиња што је била вазда чисто обучена. Она му је доносила јело и касније почела да се брине за неке ствари по кући, старајући се да му угоди, не разумијевајући његово мрко лице ни ћутање. Она је свршавала сав посао, узалуд га отезала и прегледавала једну исту ствар десет пута, чекајући да јој он нешто каже и одлазила полагано, кадгод зачуђена, а кадгод ожалошћена.

Она је доносила у кућу мирис и свјежину поља и дах изапираних обала Уне; упадала у кућу као лагани вјетар што се ваља на ситним таласима и игра у тромом љесковом лишћу и у врбиним крошњама што се надвиле над воду. И кад је она долазила, затитрала би она чама која је пунила ову зграду и губила се: у кући се осјећала једна младост што живи и једно срце што бије.

— Да се што не љутите на мене? — запитала је она плашљиво једног дана, прије него што ће да пође, пошто је двапут дуже остала него што је имала посла; на сваки начин, то је већ толико пута мислила да запита и, не усуђавајући се, остављала за сутра. Једном руком држала је за браву и гледала га својим великим очима.

Гавре Ђаковић, подиже очи и зачуди се.

— Не, — рече он, немам рашта да се љутим.

— Ја сам мислила, — говораше она, гледајући у противни зид, — јер не дивание никад са мном. Да вам није мрско што долазим? — рече и окрену очи према њему.

Он се мало осмјехну и разумио је.

— Не, није ми мрско, — рече и погледа је благо. — Ја волим да ти долазиш.

Она се насмија радосно, стајаше још неко вријеме и оде сва задовољна.

И од тог дана, она удвостручи своју пажњу и бригу, мислећи и старајући се о њему; доносила му цвијећа и

и воћа што га је сама узбирала, са једном искреном добродушношћу.

— Ви немате никога да се о вама стара, — рекла је.

— Како да немам? — рече он и погледа је. — А ти?

Она се весело насмија и побјеже.

Једнога дана пљусну киша кад је хтјела да полази. Он јој рече нека причека. Она се снебивала и стајала, мислећи неко вријеме, па најпослије сједе на канапе. И он касније сједе близу ње и обоје гледаху на прозор о који удараше и лупкаше киша. Видио се комад сивкастог неба. Грање је грозничаво дрхтало. Кроз оквир од прозора цурио је мали млаз воде у собу.

— Да оће скоро да престане, — каза она тихо о пљуску, мислећи на нешто десето.

Гавре Ђаковић не одговори ништа. Он осјећаше поред себе њу, свјежу и младу, која изгара за човјеком; он осјећаше огањ гдје му пржи лице и запаљује мозак. Он је погледа: она сјеђаше с рукама у крилу, с обореним очима, с лицем у које је ударила крв, с облим грудима које су поигравале. Она се давала својим дисањем и ноздрвама што се шире, и ћутањем и очима што нешто траже, и ломљењем прстију и којим дрхтајем и трзајем свога тијела, и уснама које су подрхтавале и упијале се једна у другу. И у њој се збивало нешто. Она диже главу и нађе његов поглед, сљубивши га са својим, и само што дубоко уздахну и стресе се.

Напољу пљуштала киша и текла потоком.

Растали су се ћутећи, док је сунце ударало у прозоре, улазећи у собу и блијештећи вани у мутној води која је полако отјецала. Он ју је видио кроз прозор гдје се жури, са зажагреним очима и са зајапуреним лицем преко кога је прешла рукама неколико пута, намијештајући косу и гледајући преда се, још сва уздрхтала и узбуђена, пуна неког чудноватог задовољства. Он је сједио у соби, заваљен и опружен, још разигран њезином љубави, пуном младости и доброте.

И у једном тренутку огорчи се на себе, осјетивши у себи страшну малодушност. — Зашто сам ја такав подлац? — запитао се болно. — Ти нијеси рђав човјек, а нијеси ни добар, — одговорило је нешто у њему. И застаде, не хтијући да доврши мисао која му се наметала, настојећи да је одгурне, заборави, угуши. Али она је била јача од њега. Она је казала сухо: „Ти си као други.“ И његове се усне презриво развукоше. Као други! Колико бола, понижења и истине!

(Наставиће се.)

Вељко Милићевић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(16.)

XXI.

ПОСЛЕДЊИ ПОКУШАЈ.

Soothsayer.
Beware the Ides of March!
Шекспир, Јулије Цезар.

Исто вече, у уобичајени час, Мержи изиђе из куће, и, добро увијен у сив огртач, са шеширом натученим на очи, с прикладном смотреношћу, упути се графичиној кући. Тек што је крочио неколико корака, срете хирурга Амброаза Паре, кога је познавао отуда што га је лечио кад је био рањен. Паре се без сумње враћао из Шатијоновог дворца; Мержи се каза ко је, и упита га како је Адмиралу.

— Боље му је, рече хирург. Рана је лепа, а болесник здрав. Ако Бог да, оздравиће. Надам се да ће му лек који сам му преписао за вечерас чинити добро и да ће ноћ провести на миру.

Један човек из народа, који је пролазио поред њих, беше чуо шта су говорили о Адмиралу. Кад је био довољно далеко да може бити безобразан без бојазни да ће за то бити кажњен, он викну:

— Скоро ће на вешалима играти, тај ваш ђавољи адмирал! И он стаде бежати што је могао брже.

— Подла хуљо! рече Мержи. Жао ми је што је наш велики Адмирал приморан живети у вароши у којој су му толики људи непријатељи.

— Срећом, добро му чувају кућу, одговори хирург. Кад сам отишао од њега, степенице су биле пуне војника, који су већ палили своје стењке. Ах! господине

од Мержија, људи у овој вароши не воле нас... Него, већ је касно, треба да се вратим у Лувр.

Они се растадоше, пожелевши један другоме лаку ноћ, и Мержи оде својим путем, обузет ружичастим мислима са којих убрзо заборави Адмирала и мржњу католика. Међутим није могао да не запази неку необичну живост по париским улицама, у којима је увек било мало света чим падне ноћ. Час је сретао амале који су носили на леђима терете необичног облика, за које би онако у мраку рекао да су свежњи копаља; час је наилазио на по који одред војника, који су ишли немо, с пушком на руци и са запаљеним стењцима; на другом месту нагло су се отварали прозори, нека лица помолила би се за часак на њима са светлошћу и одмах их је нестајало.

— Хеј! викну он једноме амалину, старче, где носите ту убојну опрему тако касно?

— У Лувр, господине витеже, за ноћашњу забаву.

— Друже, рече Мержи једноме нареднику који је предводио једну патролу, куда ћете тако оружани?

— У Лувр, господине витеже, за ноћашњу забаву.

— Хеј! скутоноша, зар нисте код краља? Куда ћете тако с друговима, и коме водите те коње с ратном спремом?

— У Лувр, господине витеже, за ноћашњу забаву.

— За ноћашњу забаву! говорио је Мержи у себи. Изгледа да цео свет, осим мене, зна за неку забаву. У осталом, шта ме се тиче; може се краљ забављати без мене, и нисам толико радознао да видим ту његову забаву.

Мало даље виде једног човека рђаво обученог, који је застајао пред појединим кућама и обележавао врата, правећи на њима кредом бео крст.

— Пријатељу, да нисте конагџија кад тако обележавате станове?

Непознати оде не одговоривши ништа.

На савијутку једне улице, тек што је ступио у улицу у којој је становала графица, Мержи се умало не судари с једним човеком који је, као и он, био увијен

у велики огртач, и који је савијао за истим углом, али у противном правцу. И ако је била помрчина, и ако су обојица канда гледали да се сакрију један од другога, они се одмах познадоше:

— Ах! добро вече, господине од Бевила, рече Мержи пружајући му руку.

Да би му дао десну руку, Бевил учини необичан покрет испод огртача: он пренесе из десне руке у леву нешто доста тешко што је носио. Огртач се мало размаче.

— Поздрав врломе борцу љубимцу лепотица! узвикну Бевил. Опкладио бих се да мој племенити пријатељ иде право на љубавни састанак.

— А ви, господине?... Рекао бих да су с ваше стране мужеви рђаве нарави; јер, ако се не варам, то што видим на вама панцир је, а то што имате испод огртача страховито личи на пиштоље.

— Треба бити обазрив, господине Бернаре, врло обазрив, рече Бевил.

Говорећи ове речи, он је намештао огртач тако да брижљиво сакрије оружје које је носио.

— Неисказано ми је жао што вам не могу понудити вечерас своје услуге и свој мач, да чувам улицу и да стражарим пред вратима ваше милоснице. То ми је данас немогућно, али у свакој другој прилици располажите са мном.

— Вечерас не можете ни ићи са мном, господине од Мержија. Он пропрати ово мало речи чудним осмехом.

— Онда, добра срећа! Збогом.

— И ја вама желим *добру срећу!* одговори Бевил ударајући гласом на последње речи.

Они се растадоше, а Мержи беше већ прешао неколико корака кад чу да га Бевил зове. Он се окрену и виде га да иде к њему.

— Је ли ваш брат у Паризу?

— Није; али га очекујем сваки дан. — Ах! збиља, хоћете ли и ви ноћас на забаву?

— На забаву?

— Да; свуда говоре да ће вечерас бити нека велика забава у двору.

Бевил промрмља кроз зубе неколико речи.

— Још једанпут збогом, рече Мержи. Нешто хитам и... Знате шта хоћу да кажем?

— Слушајте, слушајте! још једну реч. Не могу да вас пустим да одете, а да вам не дам један савет као искрен пријатељ.

— Какав савет?

— Немојте ићи к *њој* вечерас. Послушајте ме, казаћете ми сутра хвала.

— То је тај ваш савет? Али ја вас не разумем. Коме, *њој*?

— Ех! ми се разумемо. Него, ако сте паметни, пређите још вечерас на другу страну Сене?

— Да није све то нека шала?

— Боже сачувај! Никад нисам говорио озбиљније. Пређите на другу страну Сене, кажем вам. Ако је у вас ушао ђаво, отидите до јакобинскога манастира у улици Светога Јакова. Одмах до добрих отаца видећете велики дрвени крст, укуцан на кући доста рђава изгледа. То вам је смешна фирма, али не чини ништа. Куцнућете, и наћи ћете једну врло услужну старицу, која ће вас лепо примити из обзира према мени... Идите и утишајте своју страст на другој страни Сене. Баба Брилер има лепе и учтиве рођаке... Јесте ли ме разумели?

— Ви сте и сувише добри. Хвала вам лепо.

— Не; послушајте савет који вам дајем. Племићске ми части, нећете се кајати.

— Много вам хвала, користићу се њиме другом приликом. Данас ме очекују... И Мержи крочи један корак.

— Пређите на другу страну Сене, драги мој; ово је моја последња реч. Ако вам се деси каква несрећа зато што ме нисте хтели послушати, ја перем руке.

У гласу Бевиловом било је неке необичне озбиљности која паде у очи Мержију. Бевил беше већ окренуо леђа, и сад Мержи њега задржа.

— Шта хоћете, до врага, да кажете? изјасните се, господине од Бевила, и немојте ми говорити у загонеткама.

— Драги мој, можда не би требало да вам говорим овако јасно; али *пређите преко воде пре но што настуии поноћ*; збогом.

— Али...

Бевил беше већ далеко Мержи пође мало за њим, али се убрзо врати, стидећи се што губи време које би могло бити боље употребљено, и приближи се башти у коју је требало да уђе. Неко време био је приморан шетати се горе доле, док се неколико пролазника није удаљило. Бојаше се да не буду изненађени, кад га виде да улази у ово доба кроз баштенска врата. Ноћ је била лепа, благ поветарац ублажавао је врућину; месец се помаљао и губио посред лаких белих облака. Ово је била ноћ створена за љубав.

Улица остаде за часак пуста; он сместа отвори баштенска врата и затвори их нечујно. Срце му је јако куцало, али је мислио само о уживањима која су га очекивала код његове Дијане; и мрачне мисли које чудновате Бевилове речи беху изазвале у његовој души, биле су сад далеко од ње.

За тренут ока био је у молионици своје милоснице.

Она је упола лежала на врло ниском дивану који је био покривен дамаском свилом затворено плаве боје. Њене дуге црне расплетене косе покривале су јастук на коме јој је глава лежала! Очи су јој биле затворене, и чисто се усиљавала да их тако држи. Једна једина сребрна лампа, која је висила о таваници, осветљавала је собу и бацала сву своју светлост на бледо лице и ватрене усне Дијане од Тиржиса. Она није спавала; али, кад је човек погледа, рекао би да је нека тешка мора мучи. Чим су Мержијеве чизме зашкрипале на простирци у молионици, она диже главу, отвори очи и уста, уздрхта, и с муком угуши крик од ужаса.

— Да те нисам поплашио, анђеле мој? рече Мержи

клекнувши пред њу и нагнувши се над јастук на који лепа графица беше поново спустила своју главу.

— Једва једном да дођеш! Хвала Богу!

— Да нисам закаснио? Још је дуго до поноћи.

— Ах! оставите ме, Бернаре... Није вас нико видео кад сте ушли?

— Нико... Али шта је теби, љубави моја? Зашто те лепе усне избегавају моје?

— Ах! Бернаре, да знаш само... Ох! немој ме мучити, молим те... Страшно ми је тешко, глава ме ужасно боли... сва је у ватри.

— Јадна Дијана!

— Седи поред мене... и, преклињем те, не захтевај данас од мене ништа... Болесна сам. Она загњури своје лепо лице у јастуке на дивану, и тужно уздахну. Затим се наједанпут придиже на лакат, растресе своје густе косе које су јој покривале лице, узе Мержијеву руку и прислони је на слепо око. Он осети како јој артерија силно бије.

— Твоја је рука хладна: чини ми добро, рече она.

— Добра моја Дијана! како бих волео да мене боли глава уместо тебе! рече он и пољуби ово усијано чело.

— Ах!... а ја бих волела... Метни ми прсте на очи, биће ми лакше... Чини ми се да ми не би било тако тешко кад бих се исплакала; али не могу да плачем.

Настаде дуга тишина, коју је једино прекидало неправилно и тешко дисање графично. Мержи је, клечећи поред дивана, благо трљао и покашто љубио затворене очне капке своје лепе Дијане. Левом руком беше се наслонио на јастуке, и прсти његове драгане стезали су његове с времена на време као грчевитим покретом. Дијанин дах, благ и ватрен у исти мах, миловао је усне Мержијеве.

— Драга Дијана, рече он напослетку, тебе чини ми се мучи нешто јаче од главобоље. Тишти ли те што?... Зашто то не кажеш мени? Зар не знаш да се ми волимо зато да делимо и наше јаде и наша задовољства?

Графица одмахну главом не отварајући очи. Усне су јој се мицале, али не изустише ни једну разговетну реч; затим, као изнурена овим напором, она спусти главу на Мержијево раме. У том тренутку сахат изби једанаест часова и по. Дијана се стресе и придиже се сва уздрхтала.

— Ви ме заиста плашите, лепа моја Дијана.

— Ништа... још ништа, рече она потмулим гласом. Звук овога сахата страшан је! Са сваким откуцајем чини ми се да осећам да ми усијано гвожђе пролази кроз главу.

Мержи не нађе бољег лека ни бољег одговора но да пољуби чело које му беше поднела. Наједанпут она пружи руке; и, спустивши их на рамена свога драгана, док га је у пола лежећи, гледала право у очи сјајним погледима који ће га, мислиш, прострелити:

— Бернаре, рече, кад ћеш прећи у католике?

— Мој лепи анђеле, не говоримо о томе данас, бићеш још више болесна.

— Због твога сам се упорства разболела... али теби је то свеједно. У осталом, време пролази; и, да сам и на самрти, ја бих и свој последњи дах употребила да те опоменем

Мержи јој хтеде затворити уста једним пољупцем. Овај је разлог доста добар, и служи као одговор на сва питања која један љубавник може чути од своје драгане. Али Дијана, која би му обично уштедела половину пута, одгурну га овога пута снажно и готово с љутином.

— Слушајте, господине од Мержија, ја сваки дан лијем крваве сузе, мислећи на вас и на вашу заблуду. Ви знате колико вас волим! Према томе судите какве морају бити муке које трпим, кад помислим да онај који ми је много дражи од живота може, кроз који тренутак можда, пропасти телом и душом!

— Дијана, ви знате да смо се споразумели да не говоримо више о таквим стварима.

— Али то је потребно, несрећниче! Ко ти каже да ти остаје још један час да се покајеш?

Особити тон њенога гласа и њене необичне речи подсетише Мержија и нехотице на чудноват савет који је мало пре добио од Бевила. Он не могаде спречити извесно узбуђење, али се савлада, приписујући једино побожности ову удвостручену ревност за преобраћањем у веру.

— Шта хоћете да кажете, лепа моја Дијана? Мислите ли да ће таваница нарочито пасти на главу једнога хугенота, да би га убила, као што је прошле ноћи пало небо изнад ваше постеље? Срећом, прошли смо свега са мало прашине.

— Ваше ме упорство доводи до очајања!... Слушајте Бернаре, сањала сам да се ваши непријатељи спремају да вас убију... и видела сам вас, крвава и измрцварена њиховим рукама, како сте испустили душу пре но што сам вам могла довести свога исповедника.

— Моји непријатељи? Нисам мислио да их имам.

— Безумниче! Зар вам нису непријатељи сви они који мрзе вашу јерес? Зар није то цела Француска? Јест, сви Французи морају бити ваши непријатељи, докле год ви будете непријатељ Бога и Цркве.

— Махнимо се тога, краљице моја. Што се тиче ваших снова, обратите се старој Кампли да вам их протумачи; ја се у томе ни мало не разумем. Него говоримо о другом чему. — Ви сте данас били у двору, чини ми се; одатле сте, мислим, и донели ту главобољу од које патите и која мене толико једи...

— Да... мало пре сам дошла из двора, Бернаре... Видела сам се с краљицом; од ње сам отишла... решена да учиним и последњи покушај да вас преобратим у нашу веру... То треба да буде, то мора бити!...

— Мени се чини, упаде јој у реч Бернар, мени се чини, лепа моја Дијана, да, кад већ имате снаге да придикујете с толиком ватром, и ако сте болесни, можемо, ако допустите, употребити боље наше време.

Она дочека ову шалу погледом у коме се видело презирање и љутина.

— Проклетник! рече она тихим гласом и као да говори самој себи, зашто сам тако слаба према њему? Затим настави гласније: — Ја видим доста јасно, ви ме не волите, и уважавате ме онолико исто колико и једнога коња. Само да вам служим за ваше уживање, а шта вас тиче што мучим паклене муке!... Вас ради, једино вас ради, пристала сам да подносим грижу своје савести, према којој нису ништа све муке које беснило људско може измислити. Једна једина реч са ваших усана повратила би мир мојој души; али ви ту реч нећете никад изговорити! Ви нећете да ми жртвујете једну од ваших предрасуда.

— Драга Дијана, какве нападе морам да поднесем! Будите праведни, и нека вас ваша верска ревност не заслепљује. Одговорите ми: за све што моја мишица и мој ум могу учинити, да ли ћете наћи где роба понизнијег од мене? Та ја бих, ако то треба и опет да поновим, могао умрети за вас, али не веровати у извесне ствари.

Она је слегала раменима слушајући га, и гледала га је с изразом који је ишао до мржње.

— Ја не могу, настави он, променити за вашу љубав своју кестењасту косу у плаву. Не могу променити облик својих делова тела да вам се допаднем. Моја је вера један од мојих делова тела, драга Дијана, и то део који би ми се само само са животом могао отргнути. Двадесет година да слушам проповеди, па опет никад не бих могао веровати да је комад пресна хлеба...

— Доста, упаде му она у реч одлучно; немој хулити на Бога. Ја сам све покушала, и ништа није успело. Сви ви који сте заражени отровом јереси, сви сте ви народ упорне главе, и затварате и очи и уши пред истином: бојите се да видите и да чујете. Али знај, дошло је време кад више нећете видети, кад више нећете чути... Остало је било само једно средство да се уништи та рана у Цркви, и то ће средство бити употребљено.

Она пређе неколико корака по соби, узрујано и одмах настави:

— За непуних четврт часа биће одсечено свих седам глава аждаји јереси. Мачеви су наоштрени и верни су спремни. Безбожници ће нестати са лица земље.

Затим, пруживши прст на сахату који је стајао у једноме углу собе:

— Погледај, рече, имаш још четврт часа да се покајеш. Кад ова сказаљка буде дошла довде, твоја ће судбина бити решена.

Она је још говорила, кад се зачу нека потмула граја, слична брујању светине која се тиска око неког великог пожара, и то у први мах нејасно, а затим као да је брзо расла; после неколико минута, распознавало се већ у даљини брујање звона и пуцање пушака.

— Какве ми ужасе објављујете? узвикну Мержи.

Графица беше полетела прозору који је била отворила.

Тада се још јасније зачу граја коју окна и завесе нису више задржавале. У њој су се, рекао би, распознавали узвици бола и урлици радости. Црвенкасти дим пео се у небо и дизао се из свију крајева вароши докле год је поглед могао допрети. Рекао би човек да је неки огроман пожар, да мирис смоле, који је могао долазити једино од хиљада запаљених буктиња, није у исти мах испунио собу. У исто време светлост пушке, која као да је била испаљена на улици, осветли за часак прозоре на једној суседној кући.

— Покољ је отпочео! узвикну графица и са ужасом покри главу рукама.

— Какав покољ? Шта хоћете да кажете?

— Ноћас ће бити побијени сви хугеноти; краљ је заповедио. Сви католици латили су се оружја, и ни један јеретик не сме бити поштеђен. Црква и Француска спасени су; али ти си пропао ако се не одрекнеш своје лажне вере.

Мержи осети како му хладан зној проби цело тело. Он је укочено гледао у Дијану од Тиржиса, на чијим

се цртама видела необична мешавина страве и ликовања. Страховита граја која му је одјекивала у ушима и испуњавала целу варош, била му је довољан доказ о истинитости ужасне вести коју му је она казала. Графица је неколико тренутака остала непомична, гледајући га укочено и не говорећи ништа; само, с опруженим прстом према прозору, као да је хтела ослонити се на Мержијеву машту, да му представи крваве призоре које су наговештавали ови узвици и ово људождерско осветљење. Мало по мало, израз јој се лица ублажи; дивље радости нестаде на њему, и остаде само ужас. Она напослетку паде на колена и гласом пуним молбе узвикну:

— Бернаре! преклињем те, спаси свој живот, пређи у нашу веру! Спаси свој живот, спаси мој, који од њега зависи!

Мержи је зверски погледа, док се она вукла за њим по соби на коленима и с опруженим рукама. Не одговоривши јој ни речи, он одјурн у дно молионице, где шчепа свој мач који у доласку беше спустио на једну столицу.

— Несрећниче! шта си наумио? узвикну графица и потрчи за њим.

— Да се браним! нећу да ме убију као какво јагње.

— Хиљаду те мачева не би могло спасти, безумниче један! Цела је варош наоружана. Краљева гарда, Швајцарци, грађанство и прост народ, сви учествују у покољу, и нема ни једнога хугенота коме у овом тренутку није десет ножева на грудима. Има једно једино средство да се спасеш смрти: пређи у католике.

Мержи беше храбар; али кад помисли на опасности које је ова ноћ наговештавала, он осети за часак како му неки кукавички страх обузима душу и шта више, помисао да се спасе на тај начин што ће се одрећи своје вере, сену му кроз главу брзином муње.

— Ја јемчим за твој живот ако пређеш у католике, рече Дијана склопивши руке.

— Кад бих превриуо вером, помисли Мержи, пре-

зирао бих сам себе целога свог живота. Ова помисао била је довољна да му поврати храброст, коју удвостручи стид што се за часак показао слаб. Он натуче шешир на главу, закопча појас, уви огртач око леве руке да му послужи као штит, и одлучно се упути вратима.

— Куда ћеш, несрећниче?

— На улицу. Нећу да вам буде жао што су ме убили пред вашим очима и у вашој кући.

У његову гласу било је нечега тако презривог да је графица била као убијена. Она беше стала преда њ. Он је одгурну, и то сурово. Али она се ухвати за пеш од његовог грудњака, и стаде се на коленима вући за њим.

— Пустите ме, узвикну он. Хоћете ли сами да ме предате ножевима убилаца! Милосница једнога хугенота може искупити своје грехове, ако принесе своме Богу крв свога љубавника.

— Стани, Бернаре, преклињем те! једино твој спас хоћу ја. Живи мене ради, мили анђеле! Спаси се, тако ти наше љубави!... Пристани да изговориш једну једину реч, и, кунем ти се, бићеш спасен.

— Ко? ја, да примим веру убилаца и разбојника! Свети мученици Јеванђеља, ето ме к вама!

Он се оте тако нагло, да је графица тешко пала на под. И таман хтеде отворити врата да изиђе, и Дијана се диже хитро као млада тигрица, полете к њему и стеже га у наручја јаче но какав снажан човек.

— Бернаре! узвикну она ван себе и са сузама у очима, овако те више волим но да си прешао у католике! И она га одвуче на диван на који паде заједно с њим, и обасу га пољупцима и сузама.

— Остани овде, једина моја љубави; остани са мном, храбри мој Бернаре, говорила је стежући га и омотавајући га својим телом као змија која се савија око свога плена. Неће доћи да те траже овде, у мом загрљају, и мораће мене убити да допру до твојих груди. Опрости ми, мили мој; нисам те могла известити раније о опа-

сности која ти грози. Била сам везана страховитом заклетвом. Али ћу те спасти, или ћу погинути с тобом.

У том тренутку зачу се снажно куцање на вратима са улице.

Графица врисну, и Мержи се, опростивши се њеног загрљаја и не остављајући огртач увијен око леве руке, осети тада тако јаким и тако одлучним, да се не би устезао јурнути оборене главе усред стотину убилаца, да су изишли преда њ.

Готово у свима париским кућама био је на вратима од уласка мали четвртасти отвор, с врло честом гвозденом решетком, тако да су укућани могли у напред видети има ли за њих сигурности ако отворе.

Често шта више тешка врата од растовине, обложена дебелим клинцима и гвозденим шинама, нису довољно успокојавала људе који су били обазриви и који се нису хтели предати без редовне опсаде. С тога су с обе стране врата биле остављене уске мазгале, кроз које је човек непримећен могао по вољи пуцати на нападаче.

Један стари и одани штитоноша графичин погледао је кроз такву једну решетку личност која је куцала, и пошто је ту личност довољно испитао, врати се и каза својој госпођи, да капетан Жорж од Мержија моли да буде одмах пуштен. Страх престаде, и врата се отворише.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с францускога Д. Л. Ђокић.)

ПОСЛЕДЊА ПЕСМА.

Ти мене волиш. И ја то знам.
Не морам више много молити,
А ти ћеш мени све дозволити.
Залуд бих хтео сад и ја сâм

Да није тако. Пун онај свет
Жеља и снова страхом праћених
И слатких ноћи ал' пропаћених,
Кад сам ти жудно пратио крет

И поглед сваки, — сад му је крај;
Гледам га где полако нестаје,
И како с њиме чежња престаје
И занос мој, лепи занос тај.

Касно сам тебе позн'о у слави,
О некушана, чедна љубави!

М. Ћурчин.

О ХАЈНЕУ.

Хајне је код нас најпознатији и највољенији немачки песник, и с тога се често мисли да је и највећи. И код Немаца је Хајне врло популаран. Може се чак рећи да је сразмерно најпопуларнији песник; јер док за Гетеа и Шилера, нарочито за овог другог, врло много чини школа, да о другим утицајима и не говоримо. дотле је Хајне остављен себи, за ширење његових дела не чини нико ништа; ретки изузеци, у које махом спадају његови једноплеменици, ређе књижевно образовани Немци, ни у колико не мењају ствар. Хајне дакле за своју популарност међу Немцима има да захвали једино својим делима, и то је оно што га одликује од готово свих немачких књижевника и што чини да његова популарност нарочито одскаче. Та популарност пада још више у очи кад се има на уму да су и шири слојеви немачког народа обавештени о увредама које је Хајне у више прилика нанео Немцима. И ако његови непријатељи, а њих је и за живота и после смрти песникове било много, нису оставили на миру ниједну његову слабост и постарали се да не остану тајна ни његови јавни ни његови приватни греси, ипак све то није било у стању да сузбије ни његов утицај на обичне читаоце, нити његов утицај на књижевност. Његова проза и данас спада у врло пријатну лектиру, а његови стихови су, поред тога што се радо читају, нашли више композитора но песме макога другог немачког песника, композитора међу којима се налазе и тако позната имена као што су Шуберт, Шуман, Менделсон и Хумпердинк.

Особине којима је Хајне прокрчио себи пут истичу се јасно и у његовој поезији и у његовој прози.

Од свега што је Хајне објавио у везаном слогу, највећи успех и за живота песниковог и доцније имале

су без сумње оне његове песме које чине збирку познату под именом „Buch der Lieder“ („Књига Песама“), с тога оне пре свега и заслужују пажњу. Све те песме нарочито одликује једна иста особина: безусловно и врло успешно наслањање на народну песму, наслањање коме у ранијој немачкој књижевности нема равног, и та особина у првом реду и објашњава њихов успех. Наравно, и ранији су немачки песници уносили у своју поезију поједине особине народне песме, нарочито под утицајем Хердеровим. Тако је Гете по угледу на народне песме унео у своју поезију у већој мери оживљавање мртве природе, и његова позната песма „Willkommen und Abschied“, на којој се тај утицај најбоље види, спала у његове најлепше песме баш због те позајмљене особине. Утваре и духови, снови и привиђења, — тај други елеменат народног песништва — мање привлаче Гетеа, али су у толико више уткани у Биргерову поезију и популарност његове познате „Леноре“ као и лепота Гетеове баладе о неверинку („Der untreue Krabe“) почивају на срећној употреби те особине народне песме. Код Хајнеа међутим имамо у врло великој мери употребљено и једно и друго средство. Довољно је само сетити се девете песме из „Лирског Интермеца“, у којој песник хоће да пренесе драгану „на крилима песме“ у поља Гангесова, и то на једно врло лепо место, где

Die Veilchen kichern und kosen
Und schaun nach den Sternen empor;
Heimlich erzählen die Rosen
Sich duftende Märchen ins Ohr.

Тај угушени смех и ћеретање љубичица које погледају у звезде као и руже које једна другој причају мирисне бајке дају јасну слику о вештини с којом Хајне уноси живот у мртве ствари из природе и о дејству које се тим оживљавањем неминовно постиже. Таквих је примера безброј. Мали цветови би плакали с њим, кад би знали како је дубоко рањено његово срце; славуји би удесили веселу песму да га освеже, кад би знали како је

тужан и болестан; чак би и златне звездице сишле са своје висине да му говоре речи од утехе, кад би само знале за његов бол. Или: ветар шиба таласе, а они ричу, туже и хује; бура свира игре, звижди, фијуче и риче, лађа скаче, ноћ је весела и дивља. И тако даље. — И за онај други елеменат народне песме — за утваре и духове, снове и привиђења, има код Хајнеа врло много примера, више ваљада но ма код кога другог песника. Амо долази читава група песама под насловом „Снови“ („Traumbilder“), међу којима се нарочито издваја осма песма с ноћном сценом на гробљу; затим „Дон Рамиро“, „Два Брата“ и велики број других. Нарочито је сан омиљено средство код Хајнеа, и он се јавља врло често и изван поменуте групе. — Али се Хајне не задовољава угле дањем само на те две особине народне песме: он од ње позајмљује читаве обрте, позајмљује слике и поређења па чак и стих и целокупну метрику; песме су му обично онако исто лаке и кратке као и народне. Само се тако могло десити да се понека његова песма сматра за народну и, обратно, понека народна за његову, и само се тако може разумети што је понека његова песма постала народном.

Оволико наслањање на народну песму није код Хајнеа случајно: кад је он почео певати, романтика је била у јеку, а романтичари су народну песму истицали још више но Хердер и песници периода бујности и плаховитости. Хајне је дакле, сасвим природно, ударио путем који је већ био спремљен. Само то нимало не смањује његову вредност. Напротив, факат да се он усред опште тежње за угледањем на народну поезију нарочито истиче успехом и оставља за собом све друге романтичаре, говори само њему у прилог. Али да ни Хајне тим вештим копирањем народне песме није достигао врхунац, види се најбоље из разлике која постоји између његових позајмица од народне песме и позајмица Гетеових. Треба само узети једну од прве две строфе поменуте Гетеове песме „Willkommen und Abschied“ и упоредити их ма с којом сличном

строфом Хајнеових песама, на пример са оном која је малочас наведена, па да се види колико Хајне заостаје. Уношење живота у мртву природу није ни из далека тако одређено и дато као стих народне песме, њене слике и њена поређења, њени епитети и обрти. Док се све ове особине, као и разне комбинације са утварама и духовима, могу просто пренети из народне песме, дотле је оживљавање мртве природе само принцип, који тек треба применити; како ће та примена испасти, зависи потпуно од маште песникове, код употребе тога средства песник дакле ради потпуно самостално. И баш та позајмица од народне песме, код које је песник најнезависнији, не испада Хајнеу за руком онако као Гетеу, и то је свакако врло карактеристично за Хајнеов песнички дар.

Прост тон народне поезије, који је Хајнеове песме учинио тако популарним, доприноси знатно да се превиди и по која виднија мана његове „Књиге Песама“. Пре свега, Хајне у већини својих песама опева несрећну љубав; извесна монотонија је према томе неизбежна, и поред све тежње да се тај мотив изнесе увек на други начин, и поред све вештине с којом се та тежња приводи у дело. Он затим својом сензуалношћу понекад прелази границе уметности. Треба се само сетити шестог сна у групи „Снови“ у коме му, по тихој ноћи, драга долази у собу, и упоредити све изразе и сва наговештења у тој песми с Гетеовом песмом Прва Ноћ („Brautnacht“), па да се види како Хајне и у том погледу заостаје иза Гетеа. Још је уз то Гетеова песма типска анакреонка, док је ова Хајнеова песма визија. Али што је од свега тога много важније, Хајнеове песме на сваком кораку изазивају сумњу у искреност песникових осећаја. Кад усред „Лирског Интермеца“ нађе строфа као што је ова:

Das Menschenvolk mich ennuyieret,
Sogar der Freund, der sonst passabel; —
Das kömmt, weil man Madame titulieret
Mein süsses Liebchen, so süss und aimabel.

онда се човек мора питати да ли је у том циклусу ма шта искрено. Постоји до душе већ готово објашњење и за то као и за многе друге необичне ствари код Хајнеа: песник хоће да покаже да влада собом, да не подлеже потпуно љубавном болу, и с тога намерно по који пут удари у иронију. Али је велико питање да ли ту уопште има правог љубавног бола. Као што је познато, цео је „Лирски Интермецо“ испеван услед неуспеле просидбе једне врло богате девојке, старије кћери у своје време чувеног Хамбуршког милионара и Хајнеовог рођеног стрица, Соломона Хајнеа. Ту девојку, која је према своме брату од стрица била увек хладна и његове песме читала и слушала с подсмехом, могао је Хајне и истински волети; само то изгледа мало вероватно кад се има на уму да је Хајне после њене удаје просио њену млађу сестру (њој су посвећене све љубавне песме у групи „Heimkehr“), и да је на новац био врло лаком. Али и без тога има доста разлога да се посумња у искреност песникову. У осмој песми сазнајемо на пример да је песнику лице његове драге послужило као граматика за језик звезда, који не разуме ни један филолог; у последњој песми „Лирског Интермеца“ песник хоће да сахрани старе песме и снове, али како уз њих хоће да метне и своју љубав и свој бол, потребан му је врло велики мртвачки сандук, већи но Хајделбершко Буре, требају му носила дужа од ћуприје у Мајнцу, итд. Драгино лице и граматика, мртвачки сандук и Хајделбершко буре! При том треба имати на уму да овде није у питању намерно разоравање створене илузије, — познати манир романтичара, којим се Хајне иначе обилато служи — већ да су то песме које по целокупном свом изгледу треба да износе право осећање и које чак треба да трону. Сумњу у искреност песникову појачавају најзад и места као што је ова строфа познате песме из групе „Heimkehr“:

Mir ist, als ob ich die Hände
Aufs Haupt dir legen sollt',

Betend dass Gott dich erhalte
So rein und schön und hold.

Хајне да се моли Богу? и то још онда кад има пред собом лепу и љупку девојку? У то не може веровати нико ко га иоле познаје. Код свих тих ствари човеку и нехотице пада на ум онај његов стих: „Die Welt ist dumm, die Welt ist blind“ (Интермецо, 15), који можда најбоље објашњава овакве поступке: „свет је глуп, свет је слеп“ и верује свему што прочита. Наравно, има песама у којима је искреност осећања ван сваке сумње, али пада у очи да су оне и испеване махом у изузетним приликама. Међу њима нарочито издвајају својом топлином два сонета посвећена мајци, у којима нема досетке, нема украса и преко којих с тога многи читалац прелази равнодушно, али који баш због те непосредности остављају врло дубок утисак и не изазивају ни најмању сумњу у искреност осећања. У такве песме иде и позната романца „Гренадири“; Хајнеово обожавање Наполеона је тако велико и искрено да је за њега без великог тражења нашао врло срдачне тонове чак и онде где своје осећаје не казује непосредно; преко целе песме је разливена нека туга, која све више расте у колико је ближе крај и која се у пуној мери преноси на читаоца. Овакве песме показују да Хајне располаже лирским даром првога реда, и њих није много само с тога што је код њега право лирско расположење врло ретко. Већина његових сентименталних песама постала је или у вештачки створеном расположењу, или је чак испевана без икаквог расположења; отуда се у њима осећа намештеност, отуда преовлађује досетка, која се јавља у најразличнијим облицима. Хајне тачно познаје дејство појединих средстава песничког стварања и како је човек реткога дара, он их тако вешто употребљава да понекад потпуно прикрије недостатак осећања и инспирације. „Лорелај“, његова најчувенија песма, можда је најбољи пример за то.

(Свршиће се.)

М. Тривунац.

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.

(2.)

Положај Србије и Црне Горе, није ни мало лак. Позване да се старају о интересима свега српскога племена, оне не смеју, баш и с погледом на ове опште, да губе из вида ни своје специјалне државне интересе и потребе. А пошто се налазе између Турске, која је у процесу распадања, и Аустро-Угарске, која је на путу да се трансформише, дужност је и Србије и Црне Горе да своју спољну политику оријентишу тако, како би могле, чувајући своју политичку самосталност, што ефикасније помагати своје сународнике и у Турској и у Аустро-Угарској, да себи обезбеде, уз погодбе за чување своје националне индивидуалности, и погодбе за своје економско и културно напредовање. А да би се могле, овако оријентишући своју националну политику, с успехом провлачити кроз Сцилу и Харибду изукрштаних интереса Великих Сила, треба да имају стално пред очима последице догађаја који одређују политичке односе међу Великим Силама, не губећи никако из вида и факта која из њих истичу и према којима треба да и сами подешавају своје држање. Бацимо ли ретроспективан поглед на поменуте догађаје и обележене им последице у ситуацији створеној у Европи миром између Русије и Јапана, јасно нам се указују ова факта:

1. Двојни савез, поред свега старања да се поколеба, остао је не само непоколебљив, него још и ојачан осведоченим уверењем, да је у њему најпоузданије јемство не само за обостране интересе савезника̂, него и за општи мир у Европи.

2. Тројни Савез, на против, и поред свега старања да се учврсти, знатно је расколебан:

а) ослабелим угледом Немачке, која се у новој политичкој ситуацији осећа прилично осамљена;

б) кризом аустро-угарском којој се све последице још не могу да сагледају, али која — то је за сад јасно — слаби Аустро-Угарску као савезника;

в) супарништвом Аустро-Угарске и Италије, не само због тенденције Италијана, подашика аустро-угарских, него и због супротних интереса на Балканском Полуострову.

3. Пријатељства која је Француска, захваљујући политици Делкасеа, везала, и споразуми које је закључила издржали су, у доба затегнутости француско-немачке, пробу, из које су изашли толико учвршћени, да могу да остану, као допуна савезу с Русијом, основе за спољну политику Француске и Русије и да послуже као индикације за нове политичке оријентације.

4. Ове нове оријентације изазива и супарништво између Енглеске и Немачке, у којој прва гледа најопаснијега такмаца и за своју индустрију и за своју велику колонијалну политику.

5. Како је јапанско-енглеским савезом пресечена Немачкој могућност да шири своју колонијалну територију и свој политички утицај у Кини, овом ће супарништву, — сви знаци за то говоре — поприште борбе бити у Малој Азији и у Турској, у областима, дакле, где су ангажовани и животни интереси Русије.

6. С погледом на време, потребно за ове нове политичке оријентације, и на утицај страхота руско-јапанскога рата, нису у скором времену у изгледу оружани сукоби, јер се сад отвара ера питања политичких расположења и тражења основа за нове споразуме којима би се учврстили савези који су данас у важности.

*

На Балканском Полуострову стање се није знатно изменило за време источно-азијске кризе. Реформна је акција била парализована, колико сметњама које су јој чинили Турци, толико и националним борбама које су

се све више развијале. У областима где је требало реформама обезбедити правни поредак, влада потпуна анархија, која ће сада, после закљученога мира руско-јапанскога и савеза енглеско-јапанскога, несумњиво изазвати јачу интервенцију Великих Сила у корист што боље примене пројектованих реформама. У ком ће се правцу кретати ова интервенција? Каквим ће идејама бити руковођена? Хоће ли је и какве компликације пратити у даљем развоју? Да ли ове компликације неће повредити принцип балканске самосталности? — Одговор на сва ова питања зависиће од поменутих догађаја и њихових последица, јер је ван сваке сумње, да ће оне имати утицаја и на развитак догађаја на Балканском Полуострову. Зато је за нас врло важно добро промислити о томе какав може бити овај утицај или, тачније говорећи, како ће се, подстицана овим утицајем, развијати питања која су данас отворена у областима реформне акције?

Према свему што се поуздано зна, Велике Силе неће застати пред тешкоћама које Турци чине извођењу реформне акције. Рачунајући сувише на супротност интереса Великих Сила и на њихову суревњивост, Турци превиђају, да се ни један политички анахронизам није отео смрти и да Велике Силе хоће ту смрт, која је неизбежна, само да олакшавају. И с тога тешкоће које Турци стављају примени реформама, могу, као палијативна средства, само донекле успети да је омету, али не и да спасу Турску. Све је питање у томе: хоће ли ситуација створена реформама, бити корисна по народе балканске, или ће, због њихове суревњивости, довести до окупације коју би имала да изврши једна или више Великих Сила? Могућна су оба резултата, али је, према свему што се данас збива, немогућно да Велике Силе застану на пола пута, мада је јасно да Турци никако неће престајати да измишљају начине и средства да изиграју реформну акцију. Турци ће се — о томе не може бити сумње — старати да ситуацију погоршавају, изазивајући догађаје према којима ће и Србији и Бу-

гарској бити тешко да се држе равнодушно. Али је, с погледом на унутрашње прилике у Србији и у Бугарској, а нарочито на националне борбе у реформној области, jасно и то, да ће се и Србија и Бугарска чувати да не изазову оружан сукоб с Турцима. У Бугарској се врло често у штампи упућују прекори влади, што се не прихвати бољих мера за заштиту својих сународника у Турској. Међутим, кад се односи с Турском јаче затегну, свима облада страх, да та затегнутост не доведе до рата, чије последице не могу да се предвиде. Сем овога, рат Бугарске с Турском чине немогућним и лични обзири Кнеза Фердинанда, који од њега зазире у толико више што, као одличан политичар, увиђа да би он био по бугарску народну ствар штетан, а с погледом на реформну акцију у Маћедонији и — излишан.

Истиче се, с друге стране, често пута и бојазан, да се у Маћедонији не понови устанак који би, у ширим размерама него ли 1903 године, изазвала Унутрашња Револуциона Организација. Ту бојазан, међутим, лишавају основа колико прилике у Маћедонији, где се, у корист Турака, међусобно гложе и истребљују чете бугарске, српске и грчке, толико и нотоpан факат, да је Унутрашња Револуциона Организација, услед почињених погрешака за и после устанка, а нарочито услед расцепа који се у њој јавио као последица ових погрешака, изгубила вредност јединога политичкога фактора од пресуднога утицаја на даљи развитак догађаја у Маћедонији. Слаба да се с успехом бори против грчких и српских чета, Унутрашња Револуциона Организација не може бити довољно јака да крене у Маћедонији становништво, подељено и по народности и по вери и по политичким тежњама, на општи устанак. Овакав покрет претпоставља један *заједнички* идеал коме би сви требали да теже, а Унутрашња Револуциона Организација, радом својих чланова и пре, а нарочито после устанка од 1903 године потпуно је демантовала принцип „Маћедонија за Маћедонце без обзира на њихову веру и народност“. Овај је

принцип, међутим, једино могао да укаже на идеал којим би се сви потиштени, жељни пре свега ослобођења од турског господарства, могли одушевити и, њиме одушевљени а потпомагани својом слободном браћом, сложити да се заједнички боре против угњетача. Једно је време изгледало, да су присталице Унутрашње Револуционе Организације, правилно му схватајући психолошко-политички значај, вољни били њиме се руководити према осталим народностима у Маћедонији. Али је то тако само изгледало, јер су се, нарочито првих месеца после онога револуционога покрета у 1903 години, нагло стале гомилати појаве које су јасно показивале да је Унутрашња Револуциона Организација изневерила овај принцип и претворила се у просто оруђе за бугаризацију маћедонскога становништва. Уместо да се боре за ослобођење и да се старају да за ту борбу придобију и остале народности као савезнике, чланови унутрашње Револуционе Организације прибегли су били терору у тежњи, да њиме придобију што више присталица Егзархији и бугарској народној ствари. Док то није постало јасно, имало је изгледа, нарочито с погледом на благосклоно држање Срба према Унутрашњој Револуционој Организацији за време револуционога покрета, да ће се моћи доћи до потпунога споразума за заједнички рад, ако не свих народности у Маћедонији, а оно бар Срба̂ и Бугара̂, као представника најмногобројнијега живља славенскога. Али кад је постало јасно да је њеним присталицама главно не̑ политичко ослобођење, него бугаризирање, терор којим су се служили да то постигну пробудио је у других народности инстинкт самодржања који их је упутио на оружану самоодбрану. Ту је главни узрок националним међусобицама које данас раздиру Маћедонију, пружајући посведневно одвратне примере којима не пропуштају да се користе не само Турци, него и непријатељи самосталности балканских народа. Јер, збиља, само њима могу да буду по вољи појаве, у којима се огледа ова

данашња анархија у реформним вилајетима. Балканским народима оне добра не могу донети ни у ком случају.

Последицама анархије, створене у Маћедонији и у скопаљском делу Старе Србије, користе се, свака на свој начин, и турска и аустро-угарска дипломација: турска, да компромитује европску интервенцију у примени реформне акције; аустро-угарска дипломација, да ослаби симпатије које европско јавно мњење има за дело поступнога ослобођења потиштених Хришћана. И збиља, за ово две године једино су Турци и Аустријанци имали користи од примене пројектованих реформа. И једни и други посматрају свакодневне међусобице националне с очевидним задовољством. То се види, с једне стране, по држању Хилми-паше према овим међусобицама, а с друге стране, и по тумачењима која о њима с врло провидном намером распростире бечка штампа, и званична и незванична.

До пре две године на турске су се власти обично и с правом свањивале све кривице за зулуме којима су изложени били хришћански им поданици. Данас ту кривицу Турци деле с представницима европске интервенције, цивилним агентима и официрима Великих Сила у међународној жандармерији. Нису ретки случајеви да се Турци стављају у положај тужилаца. Хилми-паша често говори страним консулима, кад му се жале на анархију у реформним вилајетима, како је он вољан учинити све што год цивилни агенти у том погледу затраже од њега и како би он, да то зависи само од њега, учинио и више, али да овако неће и не може да ради ништа с чиме они не би били сагласни. И обично, као узгред, да утврди и примерима своју добру вољу, наводи случајеве у којима је он наређивао да се припази на кретање извесних, очигледно сумњивих људи, па је морао те наредбе повлачити услед протестâ цивилних агената, да њима тобож сужава слободу појединаца. По примеру Хилми-паше овако исто и у овом тону злурадо говоре и остали Турци, очевидно у намери да дискредитују рад цивилних агената,

сваљујући и на њих део кривице која је доскора све лежала на турском режиму. У потпуном су складу с овим намерама пријатељско држање турских власти, војних и цивилних, према грчким четама које се слободно крећу по солунском, а нарочито по битољском вилајету, и појава турских и арбанашких чета које, под заклоном ове опште анархије, врше свој посао пљачкања и истребљивања Хришћана без обзира на њихову цркву и народност. Тих је чета све више и више, а највише их је у западним и северо-западним странама Маћедоније. Шта пак раде Арбанаси у Старој Србији, то је одавно познато. Зла што су их они и досад чинили српскоме живљу, сад су само појачана у овој општој анархији.

У оваквим приликама реформна акција мора наилазити на готово несавладљиве сметње. Добра воља оних међу Великим Силама које би истински желеле да се Хришћанима, помоћу реформама, створи повољнији положај разбија се о њихову националистичку суревњивост коју вешто експлоатишу и њихови непријатељи и непријатељи реформне акције. Овом се експлоатцијом, у којој аустријски агенти и консули играју не малу улогу,[1] иза-

[1] У једном допису из Скопља од 20 јануара ове године, штампаном у листу „Миръ“ од 26 јануара (бр. 1758) црта се у доста мрачним бојама стање бугарске народне ствари у скопаљском санџаку, чему је, вели се, узрок смишљена и енергична радња српске „пропаганде“, па се онда, у другом делу, овако пише о раду аустријскога консула Паре и аустријских реформних официра: „...Бугари у скопаљском крају налазе утехе и потпоре само код Аустријанаца. То може изгледати чудно, али је цела истина... У аустријском консулату сви службеници, с консулом на челу, увек су готови да саслушају и најситније жалбе и да помогну колико могу. Консул Пара је истински заштитник Бугара и њихова љубав према њему дубоко им је у срцу урезана Он обраћа пажњу и на најситнију жалбу и увек трчи да се заузме, да заштити, да олакша страдања потиштених Бугара. Канцеларија му је препуна жалба, а консулство, грађанâ, сељакâ, који сви тамо траже правду и заштиту. Кумановски грађанин Кариманов неизбежно би погинуо у Београду од зверских руку пропагандских, да није било окретности Парине, који је успео

зивају све веће тешкоће којима се ситуација у толикој мери компликује да је нормалан развој реформне акције постао готово немогућан. Као што Турци штите грчке чете ради успешније им борбе с револуционим елементима македонским, тако и аустријски консули — то је данас неоспоран факат, утврђен и писменим документима — подржавају сталне везе с представницима Унутрашње Револуционе Организације, указујући им све могуће услуге, којима задобијају њихове симпатије и њихово — поверење. Да ово они не чине ни из љубави према делу за које се бори Унутрашња Револуциона Организација, ни из хуманих побуда којима би требало да је инспирована

открити његове трагове и извући га из канџи српских власти. (?! Овај је случај измишљен и показује каквим средствима Пара прибегава само да ископа што већи јаз између Срба и Бугара, чиме се и објашњује оволика његова „љубав“ према Бугарима. Примедба пишчева.) Он прати пажљивим оком државе власти, изобличава је и уздржава од злих дела... С друге опет стране и радње аустријских жандармеријских официра у пуном су складу с радом консуловим. Колико могу, помажу становништво и примају жалбе. Резултати њихове интервенције нису особито велики, али је несумњиво бар то да су успели поколебати поверење у свемоћ турских власти пред турским, па и пред хришћанским живљем. На очи Турака и Хришћана они као нарочито и с планом показују и исказују своје презирање према властима. Куманово је, на пример, град у коме је, услед близине са Арбанасима, силан турски фанатизам. Тамошњи аустријски официр још од свога доласка као да је нарочито поставио био себи за задаћу да сломије арбанашки сербезлук. У конаку се држи с презрењем, а према чиновницима немарно. Дешавало се да на улици сретне кајмакама или кадију и да с њима води спорове као да их презире, хватајући их за рамена, за џубе, итд. — Није чудно, у осталом, што су скопаљски грађани предали били аустријској влади адресу којом су захваљивали што је оставила Пару у Скопљу давши му унапређење у чину и увеличање плате. Привржености бугарскога становништва према Аустрији расте и рашће све више, зато што у њој гледају једину заштитницу и што се непрестано шири глас да је скопаљски санџак жртвован Србима. Царински је савез везан с тајним споразумом којим се скопаљски санџак уступа Србима. Важни династички обзири не допуштају да се оствари аутономија“...

реформна акција, о томе могу бити у недоумици само они који не знају историју аустријске балканске политике и они који не познају данашње стање у Маћедонији и у Старој Србији. У осталом са̑м је пок. Милер, аустријски цивилни агенат, открио побуде ових веза̑ у својим разговорима са Г. Г. С. Радевом и П. Даскаловом, редакторима софијске „Вечерње Поште“, који њихову садржину нису затајили од јавности ни од мrandавних фактора у Бугарској. Што је у њима главно, то је изјава Милерова, да Аустро-Угарска нема ништа не само против аутономије, него ни против анексије Маћедоније Бугарској, да се Аустро-Угарска не боји увеличавања Бугарске, али да ни у ком случају не може и неће допустити увеличавање Србије на југу. Сагласно овој изјави, која је и према Бугарима очигледно неискрена, подешавали су своје држање и аустријски консули, чинећи сваковрсне услуге и бугарским трговинским агентима и маћедонским револуционарима. Ови су — по признању једног од највиђенијих им представника — почели, после неуспелога устанка, убијати Србе у кичевским и поречким странама по идеји коју им је дао Крал, тадашњи аустријски консул у Битољу. А и Пара, аустријски консул у Скопљу, није се устезао најживље се заузимати за све „револуционаре“ који су, због убистава Срба, допадали затвора у Скопљу. Доказа̑ о овоме има небројено у фактима која се не могу спорити, јер о њима постоје не само усмена признања угледних маћедонских револуционара, него и писмени документи. И док су аустријски консули овако радили у Маћедонији и Ст. Србији, бечка је штампа о догађајима у овим странама доносила преувеличане вести, пропраћајући их коментарима којима се очевидно ишло на то да се балкански народи покажу недостојни симпатија̑ које им је јавно европско мњење поклањало, и неспособни да се користе, у интересу мира и мирнога развића, ситуацијом коју им је требало створити применом пројектованих реформа̑. А какав је свему овоме прави смер, то је данас и сувише јасно, као што је ван

сваке сумње и то да је овај смер у потпуној супротности са принципом балканске самосталности, који би позвани били да чувају сви балкански народи. Они, међутим, не могу да се отргну испод утицаја историјскога атавизма, па с тога не могу ни да виде јасно, да их општи интереси упућују на заједничку одбрану, а не на међусобно истребљивање.

Све су ове прилике које, као последице разноликих узрока и утицаја, прате реформну акцију, морале утицати на мишљење представника Великих Сила о решењу Маћедонског питања које се стално држи одвојено од питања старо српскога. Према свему, изгледа да су коначно искључена из програма Великих Сила она решења која би била заснована било на деоби сфера утицаја суседних слободних држава, било на анексији којој од њих. Исто се тако, бар за сад, мало помишља међу њима и на аутономију која би, с погледом на данашњу анархију у Маћедонији, пре појачала, него ли што би ослабила данашњу националистичку суревњивост, главни извор свих одвратних појава којима је данас Маћедонија позорница. Остао је засад само један начин да се помогне потиштенима, не врећајући обзире суверенитета Султанова и интегритета Турске. То су реформе, које би се поступно изводиле под контролом Европе, и у својој примени све више шириле и материјално (новим реформама) и територијално (распростирући се и на области, у којима се данас, противно чл. 23. Берлинског Уговора, не примењују). И Велике су Силе прихватиле овај начин, поред осталих мотива и с тога што одговара и обзирима о којима и оне саме, услед изукрштаности својих интереса, морају да воде најозбиљнијега рачуна. Реформе, међутим, нису дефинитивно решење питања, него само средство и пут да се такво решење припреми. То врло добро осећају балкански народи, па с тога, гоњени суревњивошћу, прибегавају и сами свима средствима само да би у Маћедонији били што јачи у тренутку кад се Маћедонско питање буде коначно решавало. Тешкоће, пак, изазиване

стално овом националном суревњивошћу, не само што ометају правилно извођење реформне акције и одлажу ad infinitum дефинитивно решење маћедонскога питања, него — и то је још горе — стварају у Маћедонији погодбе, а ван ње расположења за такво решење које нити ће задовољавати њихове националистичке претансије нити ће одговарати њиховим реалним интересима. Хоће ли, према свему овоме, под утицајем данашњих националистичких трвења, преовладати међу Великим Силама, као руководна, идеја о аутономији или о окупацији, којој би претходила војна интервенција једне или двеју или свих Великих Сила, то је још под питањем. Али је већ данас јасно: прво, да би ово друго решење доиста учинило крај националним борбама и успоставило у Маћедонији поредак који нити би одговарао националистичким претенсијама, нити би био у складу са интересима појединих балканских народа; друго, да првом решењу може повести само мирно и нормално извођење реформне акције, коју би, у своме интересу, као и у интересу својих сународника у Маћедонији и у интересу принципа балканске самосталности, позване биле да помажу заједничком акцијом на првом месту Србија и Бугарска, наслањајући се, с једне стране, на Русију, а с друге, на западне Велике Силе.

Ако не варају све прилике које су, у развоју реформне акције, избиле на видик, с овим се претпоставкама може већ сад рачунати као са поузданим поставкама за извођење закључака о судбини реформне акције:

1. Поред свих тешкоћа које ће се у будућности јављати, Велике Силе неће пред њима устукнути: реформни ће се програм изводити полако, али стално и без обзира на последице његове примене.

2. Све ће више јачати европска контрола над извођењем реформама, тако да је врло могућно да ће се распрострети и на административне и судске реформе, које, после финансијских, долазе на дневни ред заједно са

реорганизацијом административних јединица „ради правилнијега распореда и груписања националних елемената“.

3. У свему овоме послу, као и до сада, биће одстрањени балкански народи, чијих се интереса највише и тиче, ако у споразуму не нађу начин да свој глас и свој утицај учине неопходним.

4. Врло је вероватно, и с погледом на основне им мотиве у држању, као и с погледом на политичке прилике у Европи, да ће се, на крају крајева, и у Маћедонскоме Питању поновити оно што је претходило коначном решењу Критскога Питања: на једној ће се страни наћи Русија и западне Велике Силе, а на другој Немачка која ће се држати резервисано, и Аустро-Угарска која ће се осетити преварена у надама, ако се балкански народи, или бар Срби и Бугари, сложе да помажу нормално извођење реформне акције.

Према судбини реформне акције ми не можемо бити равнодушни. Евентуалности којима она буде повела у своме развоју, утицаће и на наш положај на Балкану и на судбину Старе Србије, са којом је у тесној свези уопште будућност Српства. Ми смо с тога дужни, узимајући у најозбиљнију оцену политичке прилике у Европи и ове поставке, добро промислити о томе: како нам се ваља држати и шта нам ваља радити, па да очувамо своје интересе, везане за судбину реформне акције.

(Наставиће се.)

* * *

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(5.)

„На ушћу Злотске Реке, десно уз реку Црну, шири се красно поље, а на том пољу беше село Подгорац. То је било чисто српско село, као што сведочи и име његово. У близини овога села северно беше такође српско село Сумраковац, мало даље Врбовац, Звездан и друга, данас угинула српска села.

„Становници тих села беху чисти Срби из косовског вилајета. То беху они исти Срби који следоваху позиву Арсенија Шакабенте, који се кретоше у Срем и Бачку, па растерани турском војском, прснуше куд који. У то доба Крајина и Црна Река сматраше се као „смин султаније“ неке принцезе и светице турске. Ти крајеви уживаху неке засебне повластице и олакшице у царству турском, а то беше мамац за несрећну рају која тражаше крова и заклона, те се насели у ове шумовите и скоро опустеле крајеве. Тада се доселише: Ласовчани, Леновчани, Врбовчани, Планиничани, Звезданци, Сумраковчани, Ргоћани, Вражогрнчани, Рајчани, итд. А неки пређоше и Тимок и населише у Видинској области села: Косово, Браћевац, Злокућане, Капетановце, и друга села.

„У то доба, а за време ратова и силе Пазванџијне, многа су села оставила своје старе завичаје, кренула се дубље у Србију, а на њихова места поврвели су порумуњени Срби из Баната и Румунске, који су тамо раније пребегли, а Црну Реку пусту оставили. Они из Баната зваху се Унгуријани. Они захватише горовите пределе од Мироча па све до Бељанице, а они из Румуније назваше се Царани, „дин цара румунаска“, захватише напуштена села дуж Тимока и Црне Реке.

„Тада се и место старог Подгорца изгуби. Неколико заосталих староседелаца Срба (Арсенијевићи, Новаковићи и Стефановићи) побегну са стоком ближе Малинику, и ту крај јаких извора начине ново село Подгорац, куда придођу из Румуније силни Румуни и тако се село мало по мало сасвим повлаши.

„Хајдук Вељко у почетку свога рада изабра баш ово село одакле отпоче своје операције, које му срећно испадоше победом бега подгорачког. Одатле он настави свој посао даље и срећно очисти Црну Реку од Турака. У редовима овога славнога борца беху први Подгорчани и Кривовирци, а путови просечени кроз непроходне шуме од стране Хајдук Вељка и данас се зову именом његовим.

„Подгорац се у почетку 19 века сматрао као средиште целога среза, који од вајкада носи име Црне Реке, док га сада именују „бољевачким“ због мале и врло незнатне варошице Бољевца.

„У Подгорцу су богати бегови турски имали своје баштине на којима се товила силна стока. Чувени сој кривовирских оваца, који данас важи као најбољи у Србији, донет је од Позванције у ове крајеве и преко подгорачких бегова у народ распрострањен.

„У Подгорцу је од вајкада био добар друм и јако насеље. Турци су ту имали своје куће, а бегови куле. У селу има седам красних чесама, које дају дивну планинску воду; све су те чесме подигли Турци помоћу раје. У Подгорцу као да је била усредсређена сва турска сила за овај крај — Хајдук Вељку тако мио — те је он због тога баш и почео из њега своје дело ослобођења Црне Реке.

„Са престанком турске владавине Подгорац и Планиница губе мало по мало од своје важности. Незнатно место Бољевац — управо део села Добрујевца — истиче се као важно и у њему видимо среску канцеларију, пошту, телеграф и друга среска надлештва.

„Но ипак Подгорац бројаше све до 1875 г. преко 1800 пореских глава, беше највеће село у Србији. Но са продирањем Турака у Црну Реку неколико Черкеза допру

и до Подгорца, попале и оплене један крај села, па се убрзо врате. Становници опљачканих домова преселе се северно од Подгорца и тамо образују ново село, које се данас зове *Боговина*. Ово село има 400 пореских глава и мушку и женску основну школу.

„Данашњи Подгорац броји до 900 пореских глава, има своју цркву, општину, мушку и женску школу са 5 одељења и две парохије са два свештеника.

„Становници су доста имућни, сточни, али у моралном погледу не стоје најбоље, већ са дана на дан иду све на горе.

— — — — — — — — — — — — —

„Тип, ношња, обичаји, а нарочито празновање крснога имена сведоче да Подгорчани нису румунске већ српске народности.

„Потиснути са свога огњишта од големе најезде турске, која је нарочито била силна поред Саве и Дрине, Мораве и уз Дунав, ови су људи бегали час у Малу Влашку данашњу, час у Ердељске планине, враћали се отуда кад се земља умирила, бегали понова, док их није затекло ослобођење од Турака. — — — У том бегству они су се мешали са Румунима и примили од њих језик и неке обичаје, али не све.

— — — — — — — — — — — — —

„Живети у шуми поред стада, рађати се а не крштавати, ступати у брак а не венчати се, красти из другог села — али не из свога — отети и захватити туђе, убити, упалити, не бити војник, не слушати власт итд. то је њихов (Подгорчана) идеал: у том облику замишљају они рај на земљи.“

— — — — — — — — — — — — —

Г. Милан Живановић, учитељ био је добар да ми забележи народна јела, посна и мрсна, која се у Подгорцу готове и једу, и ја их овде саопштавам:

1. Посна јела:

Пасуј (пасуљ), кува се као и код нас, са и без запршке.

Кромпej (кромпир), једе се печен, а гради се од њега и чорба са и без запршке.

Варза окра (кисео купус) једе се некуван, а и кувају га са пиринцом, луком и запршком.

Пипарка (паприка). Паприка се кува и од ње гради са сирћетом и белим луком љутица. Паприка се пуни са ситно исецканим киселим купусом, и кувана једе.

Плотижони (патлицани). Од њих се гради чорба као и код Срба.

Линћа (сочиво), кува се као и код Срба.

Црцари (грах), кува се као и пасуљ са и без запршке.

Зама ђе пешће (чорба од рибе), кува се без запршке.

Пешће фрипт (печена риба). Тако се зове риба печена па жару или пржена у зејтину.

Урзиш (коприва), кува се као и код Срба.

Драгавеј (зеље), кува се као и код Срба.

2. Мрсна јела:

Зама акра (кисела чорба) од меса пилећа,говеђа, свињског прави се као и у Срба.

Паприкаш (паприкаш) прави се од меса, кромпира и црна лука као и код Срба.

Варза ку карње (кисео купус с месом) прави се понајвише са свињским месом као и код Срба.

Карње ку ориз (месо са пиринцем). Скува се месо у лонцу па му се дода пиринач и пе запржава се.

Карње фрипта (печење).

Карње фрипта пре фригаре (печење на ражњу).

Карње фрипта пре фок (печење на жару).

Оо фрипће 'н унтура (пржена јаја), као и код Срба.

Оо фрипће ку брндза (пржена јаја са сиром). Испрже се јаја на масти и дода им се иситњен сир.

Лапће (млеко).

Јагурт (кисело млеко). Остави се млека у буренцету да се само укисели. Кад се почне трошити, колико се потроши толико се долије пресна млека.

Унт (унт). Гради се у бучкама као и код Срба, за тим се претапа и њиме запржава јело.

Брндза (сир).

Још је Г. Живановић имао доброте забележити ми ове ствари о ношењу литије у Подгорцу:

У Подгорцу се носи литија другога дана Духова. Тај дан зову они *завећина* (заветина).[1] После службе Божје крену се свештеници, учитељи са ђацима и неколико грађана, који се сада готово кулуком одређују и који понесу иконе из цркве и црквени барјак, и иду од записа до записа по пољу. Том приликом људи ништа не певају, већ ђаци певају тропар. Код сваког записа свештеници очитају молитве, обнови се крст и прелије вином. Кад се литија враћа кроз село понека жена изађе с ведрицом воде и прска ђаке, грађане и све остале који иду за литијом, а понека проспе сву волу на пут којим ће литија проћи. Све се ово чини с тога да би година била роднија. Тога дана неки грађани са својим породицама ручају код цркве, а после подне настаје игранка на коју долази много света и из других села.

Из Подгорца смо се кренули око 10 часова, а у 12¼ час. бесмо у *Злоту*.

Пут од Подгорца до Злота је особито леп, угодан и пријатан. Његову лепоту и пријатност појачава још и то што се у даљини указују високи Сто и Дели Јован, па се од њих спуштају на све стране високи, осредњи и ниски огранци њихови различито ишарани шумом и зеленилом. Под ногама се простр̓ла убава питомина па све то чини особиту чар и пријатност и у овој полудневној жези и припеци.

На једноме месту поред пута с леве стране спазисмо камени крст. Приђох му ближе и на њему прочитах само две речи: *Јован Нegран.* У Злоту разабрах да је то крст који је подигла породица Јовану Прву Неграну, „хајдуку“, који је ту стрељан 1901 године.

[1] Румуни у Банату, забележио сам у пролазу кроз Банат, зову дан кад се носи литија *неђеја*.

Још одавно сам био чуо за овдашњу локалну пословицу: *ђе ла Злот па на Подгорац нума мормини ђе оц* (de la Zlot pân la Podgoraţ numai morminte de hoţi = од Злота до Подгорца само гробови од хајдука), али нисам знао да хајдуцима породица чак и споменике подижу. Још мој покојни отац, који је неколико година био свештеник у Брестовцу, причао ми је о чувеноме пре тридесет и неколико година хајдуку из околине Злота Николи Рацару, који је са дружином починио многа зла. Хајдучија до скора овде није била ретка ствар. Али се овдашњи „хајдуци“ одликују од хајдука западне Србије, који поред свега злога имају у себи и нечега поетскога, често пута чисто идеалнога. Овдашњи су хајдуци прави бездушници, харамије, убијце и неваљалци најгоре врсте, који убијају бездушно као животиња, чак и из пасије, без витештва и поноса. С тога ја мислим да се румунска реч оц (hoţ) погрешно у овом крају преводи српском речи хајдук. У румунском језику hoţ значи више лопова и разбојника, док за оно што ми зовемо хајдук и они употребљавају исту реч haïduc, што значи: борац против угњетача отаџбине (у доба Фанариота и иначе). О њима има и хајдучких песама (cântes haiducesc), и уопште им је улога од прилике онаква каква је и наших некадашњих и садашњих хајдука.[1] Румуни у Србији таквих хајдука нису имали нити су данашњи њихови од власти одметнути неваљалци (hoţ) налик ма у чему на старе хајдуке.

Злот је велико село са читавом чаршијом на средини, коју чине неколике кафане, дућани и трговине.

Седећи у хладовини пред механом, окружен неколицином Злоћана, забележио сам ове ствари:

Вињера бујезилор зову овде: петак, суботу и недељу Тодорове недеље. Ти су дани тешки празници. За њих се Румуни понављају и облаче као Срби за Цвети. Зло-

[1] Види о томе разлику у речницима: Dicţionar româno-german de L. Şaineanu и Nouveau Dictonaire roumain-français par F. Damé код речи: hoţ, hoţesc, hoţie, hoţoman и код речи: haiduc, haiducie.

ћани у петак у јутру излазе ван села до Злотске Пећине (Гаура Лазар, Gaura Lazăr). Ту свирају у гајде и играју. Пушкама гађају у биљку која се зове на њиховом језику *сомина*, које има ту код пећине и што опадне узимају и носе кући, те тиме крме стоку од муковице, а и људма дају кад пате од костобоље Која је биљка сомина, из њихова описа не могах разумети, а српско име не знађаху ми рећи. Пред подне се враћају у село, али у селу не смеју играти, јер су им то свештеници забранили због тога што је тога дана петак прве недеље поста. Али младеж, и поред тога, изађе у поље ван села и игра, а старији се разиђу по механама па пију. У суботу и у недељу после подне играју и у селу.

У Брестовцу зову Вињера бујезилор само петак Тодорове недеље. Тога дана из Брестовца и околних села иде свет у Брестовачку Бању, па се девојке купају и мију у травама и корењу које су тога дана покупиле. Ту се још целога дана игра, пева, части и весели. И у Оштрељу се само петак Тодорове недеље зове Вињера бујезилор.

У Злоту на Ускрс мећу Румуни у чашу вина мало коприва, дреновог листа и цвета, мало од колача и јаја и тиме се причешћују.

На беле покладе је у Злоту обичај да сви изнесу насред села велике гомиле дрва и пале од њих једну или више великих ватра и око њих играју. Ове се ватре пале онима који су помрли без свећа.

Ивањ-дан се овде зове *Симдиана*. Тога дана рано изјутра иду бабе те беру лековите траве.[1]

[1] Кад сам ово бележио беше у друштву и један Зајечарац који ми рече да се у Зајечару Ивањ-дан зове *Ењов-ден* и да тада пакосно женскиње иде у туђе њиве и из њих преотима плод и шаље у своје. То се ради овако. Рано тога дана такве жене дођу код туђе њиве, свуку се код ње па голе уђу у њиву и рекну: »Добро јутро, Ењо!« и стану обијати росу руком. Затим забоду у њиву крст од лесковине и нешто бају. Тиме је плод из туђе њиве украден и пренесен у њиву ових жена. Тешко оној жени коју неко ухвати на овом послу у својој њиви.

Бележим још да је овде обичај да кад се неког дана десп у селу по неколико свадба, ма колико их било све изађу на сред села па се ту заједно веселе и играју. У другим селима веле није такав обичај.

У Злоту сам забележио још и неколико румунских имена мушких и женских. Мушка су: Првул, Јон, Трука (Петар), Транло, Голуб, Драгуљ, Јован, Јанкул, Лападат, Василија, Мартин, Мијало, Мијај, Радул, Страин, Журка, Символ, Флора, Алекса, Новак, Ђорђе. А женска су: Флорика, Ана, Стана, Петра, Анђелија, Брндуша, Станка, Ружа. Марија, Думитра.

Настојавањем цркве данас се више оваква имена не дају, већ свештеници гледају да им дају чисто српска имена. Но и поред таквих српских имена Власи се и даље у кући и међу собом називају својим именима која сами надевају. Интересантан се случај десио у Бољевцу пре неколико година око дечјих имена. Срески је лекар калемио децу против великих богиња. Између осталих и једна Влајња из среза бољевачког беше донела ради каламљења своје близнаке. Кад дође ред да се њена деца калеме, упита је лекар како јој се зову деца, како би им имена могао потражити у списку деце за калемљење и завести их у списак калемљених. — Јон ши Јанкул, одговори Влајња. Лекар стане тражити по спиcку, али тих имена не беше. Он је понова упита, а она одговори као и први пут. Тада се лекар досети и упита је каква им је имена дао кум кад их је крстио. На то Влајња почне да циуче: циу, циу и ништа даље. Деци су међу тим била имена једноме Грујица, другоме Вујица, што она није могла, нити се трудила да запамти. Толико јој та имена беху страна.

Мој колега ишао је да види Злотску Пећину, те смо се у Злоту прилично задржали, тако да је било већ прошло 5 часова по подне кад смо се из Злота кренули за Брестовачку Бању. Да не бисмо ишли сами, председник злотске општине дао нам је једнога човека да нас пропрати пречим путем и да нам се уз пут нађе. Беше

то млад човек од око 25–30 година; мали растом али чврст снагом и врло пријатан збором. Ја сам мислио да је општински служител, али ми он рече да је општински апсеник. На моје разбирање зашто је у апсу, рече да га је жена оставила још пре две године па отишла за другога, а он је пре неколико дана срео па је избио, она га за то тужила те га уапсили.

Код наших Румуна није ретка ствар да жена остави мужа па да иде за другога и да се понекад опет врати првоме мужу. Морал је код наших Румуна испод нуле. Нема поштене жене ни девојке, па чак ни деце од 13 година. Подвођења сваке врсте са свим су обична ствар. Да подведе брат сестру или мајка кћер, не сматра се ни за грех ни за стид.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Уметничка Изложба А. Божинова и П. Морозова у Софији.

У почетку јануара ове године уметничко друштво „Савремена Вештина“ („Съвремено Искуство“) приредило је за два своја члана — Александра Божинова и Петра Морозова — изложбу, која је, и по посетиоцима, и по продаји готово свих изложених радова, имала до тада у Софији невиђен успех. За толики успех дугује се с једне стране самом друштву, а с друге већој (Божинов) или мањој (Морозов) популарности изложилаца.

Основано септембра месеца 1903 године, друштво „Савремена Вештина“ разви живу делатност за две године свога постојања. На страни, оно је узело учешћа на Првој Југословенској Уметничкој Изложби у Београду, и на светској изложби у Сен-Лују и Лиежу. У Софији, приредило је колективне изложбе у јануару 1904 и 1905 године. А пре него што је друштво приредило последњу изложбу „Божинов-Морозов“, два његова члана, Г. Никола Михајлов и Г-ђа Л. Наумова приредише, сваки за себе, посебне приватне изложбе: Г. Н. Михајлов у септембру, Г-ђа Л. Наумова у децембру 1905 године. Изложба Божинова и Морозова завршава рад друштва „Савремена Вештина“ за већ истеклу 1905 годину, са више успеха него што се очекивало.

Што се тиче удела Божинова и Морозова у успеху ове изложбе, он припада њиховој популарности, нарочито популарности Божинова.

Александар Божинов, тај неспокојни дух који је показао успеха и у куплету и у фељтонској прози, популаран је у свима слојевима народа, па чак и у другим балканским и словенским земљама, као ниједан други бугарски уметник; и то у пркос томе што је млад (тек

му је двадесет и седам година). Али народ му признаје способност само као карикатуристу, духовитом по садржини и окретном, брзом у потезу? Та пресуда широке масе не долази само отуда што га она познаје готово само по његовим свакодневним карикатурама у штампи, или по недељним у хумористичном листу „Блгарану“; она долази и отуда што и озбиљни Божиновљеви радови имају ону исту неозбиљност, ужурбаност у обради, која се показује и на некима од његових карикатура, али која код њих не пада тако много у очи због њихове јаке духовитости. Ту неозбиљност у обради широка маса схвата као карикирање, упркос жељи самога Божинова. И ко је гледао његове озбиљне радове, на пр. његове симболичне фигуре „Цинизам“, „Глад“, „Смрт“, „Саломе“, „Злоба“, мораће мало дати за право маси. Што се тиче самога Божинова, и он осећа да карикатура — политичка и из живота — није већ довољна да би он само у њој могао показати своју уметничку индивидуалност. То се најбоље види у садашњој његовој изложби. И на њој преовлађује карикатура, али не политичка већ портретна. У цртежу, акварелу и пастелу, Божинов је дао портрете-карикатуре писаца, глумаца, архитекта и личних пријатеља (Ив. Ст. Андрејчин, Ал. Балабанов, К. Батолов, Елин-Пелин, В. Кирков, Гено Киров, П. Којчев, К. Маричков, П. Паспалев, Андреј Протич, Пенчо Славејков, П. Тодоров). У тим портретима-карикатурама уметник је дао не само карикирање битних, карактерних црта тих лица (код свих без изузетка), не само карикирање споредних али такође карактерних особености, везаних за представу о дотичној личности (на пр. штап Пенча Славејкова, лула Андрејчинова, широк шешир, висока јака и цигара у устима код Протича), већ и пуну карактеристику карикиранога. Тако, песник Пенчо Славејков, који је у својим критичким опажањима немилосно оштар, представљен је у моменту кад је већ готов да се баци на некога; глумац В. Кирков, у чијој карикатури као да се мускули крећу, израђен је као мученик своје пуноће

и црвенила; новелист Елин-Пелин, у цртежу-карикатури, има у горњем делу лица нечега дон-кихотског, а у доњем (нарочито у уснама) нечега коњског, животињског: Дон Кихот и Санчо Панса у једном лицу! — Ови портрети-карикатуре, продукат каприсног али духовитог схватања личности, већ су један велики корак напред ка озбиљним радовима, у које Божинов не рачуна своје изнуђене, свакодневне карикатуре.

Али, за сада, најозбиљнији су корак његови пејзажи („Пред вече“, „После кише“, „La Venezia destante“, „Јесен“ и „Јануар“). Да би створио и побудио утиске, који су већ показани самим насловима пејзажа, он се служи нејасним бојама које се губе у тону (на пр. „Пред вече“), час топлим („La Venezia destante“), час хладним, оштрим бојама („Јануар“).

И у карикатурним портретима и у пејзажима, Божинов се труди да преда оно што је најбитније, како за карактерисање тако и за Stimmung по могућству са штомање средстава, било писаљком, било акварелним, или пастелним бојама. Масним бојама није ништа израђено. А у том пренебрегавању масних боја, које изискују и времена, и стрпљивости, огледа се недостатак времена, нестрпљивост и нервозност Божиновљева.

Ако несравњено већи део Божиновљевих радова припада карикатури, којој он дугује за своју велику популарност, — популарност *Морозова*, која се тек јавља, не долази од његових изложених, нити, уопште, излаганих радова. Он је популаран са својих цртежа из живота гимназиских ученица, који су излазили у „Блгарану“. Веран тој својој „слабости“, он је и сада изложио једну слику са сличним мотивом („Сарањене наде“). Како ова, тако и остале његове композиционе слике, добро су замишљене, али не особито срећно изведене (најуспешнија је „Незнана песма“, из које веје она језива тајанственост песме коју уз харфу пева смрт пред изнемоглим несрећником на самртној постељи).

Ни Морозовљеви портрети нису особито успешни. Неки од њих нису требали бити изложени. Добар и интересантан је портре Гђице Халке, ма да је израђен мало тврдо, и без оне јасне и чисте боје лица, готово росне у својој свежини, коју Госпођица има и која нарочито пада у очи. Најбоље су међу портретима акварелне скице дечјих глава, нарочито оне девојчице са косом до рамена (коју је купио Г. Павле Поповић).

Главна страна Морозова као уметника јесу његови пејзажи, нарочито акварели. Он нарочито има способност да схвати сваки кут природе, ма какав он био, као једну целину, мада му увек не даје потребан Stimmung. Природа кроз сва четири годишња времена, у свако доба дана и у свим својим облицима, даје му предмет за пејзаже. Много њих схваћени су и предати само са толико најбитнијих црта и са толико колорита колико је неопходно потребно да би се у гледаоца изазвао одговарајући утисак. Такви су, пре свега: „Магла“, два зимња пејзажа, „Стаза“. Али већина пејзажа немају та неопходна својства, већ су претрпани колоритом, и одају тежњу да буду ефектни и у колориту, и у осветљењу. А отуда долази да се ти пејзажи допадају и гледаоцу осредњем у уметничком схватању. Морозов нипошто не може бити окривљен за хотимично шаблонство; јер је он ученик шаблонске школе, и његово самостално уметничко васпитање још је незначајно, а школовање у непосредном додиру са самом природом тек почиње. Тим пре што је Морозов, на прошлогодишњој изложби „Савремене Вештине“, уносио у своје пејзаже персонификовање утиска од извесног предела фигуром. Сад таквог персонификовања нема, сем једног, и то неуспелог изузетка. И да би се Морозов у будуће одрекао таквог фантастичног, романтичног правца, било је неопходно потребно за тога још врло младог уметника да се поврати непосредној природи, да постане интиман с њом, да би му она поверила своје утиске, своје духове и фантастична бића, свој поетични и романтични

живот. Та неопходна интимност с природом потребна је да би се уметник отресао шаблонског колорита и задобио природни. Јер је познато да је природа неповерљива тврдица, која ништа не даје сама; њу треба обилазити, разгледати, ослушкивати и најинтимније познати, пре него она ода што од своје вечне лепоте, која, ма колико да се мења и губи од свежине у извесним својим периодима, ипак остаје верна самој себи, и никад се не одева крпама шаблонства.

Андреј Протич.

(*Превео с бугарског рукописа* М. И.)

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Реформе у Турској.

Криза аустро-угарска добива све оштрији облик. Мере које је садања влада угарска почела предузимати много су сличне мерама које реакционарне владе предузимају пред какав унутарњи преврат. Поступање опозиције је такво данас да се у Угарској могу очекивати крупни догађаји.

Конференција европска у Алгесирасу, која је имала да у друштву са представником Сједињених Држава расправи спор између Немачке и Француске, због Марока, не само да неће имати успеха, него као да ће положај још више отежати. Немачка, која је изазвала конференцију, чини сад сметње, износећи предлоге и постављајући захтеве, које не могу примити чланови конференције а још мање Француска. Немачка хоће да у питању мароканском постави принцип интернационализације, тј. потпуне равноправности међу свима државама, не признајући никаква нарочита и раније стечена права Француској, чији су интереси и гранични и трговачки највише ангажовани у Мароку. Дакле Норвешка, Белгија, Португалија на равној су нози са Француском која је 1902 године створила себи изузетан положај дајући Мароку повећу суму новаца на зајам и обезбеђујући западну границу Алгира.

Угарска и Мароко, дакле, за данас, задржавају на себи пажњу европских кабинета и задају им велика посла и брига. Зато се и мање гледа шта се збива у румелијским вилајетима европске турске. А у областима реформне акције иде готово опет по староме. Генерални инспектор Хилми-паша наставља своју политику која има ова два начела: разграђивати оно што Европа, преко

својих пуномоћника, саградн и завађати хришћане у солунскоме и битољском вилајету, повлађујући час једнима час другима. У овоме је његов успех врло осетан. Европска реформна акција је показала врло незнатне успехе, и то готово само моралне. Хришћански су народи у тим областима више него икад до сад завађени.

Европске су силе прво увеле реформну жандармерију. Довели су Де Ђорђис пашу за шефа те жандармерије и око стотину официра из разних европских војсака. После две године рада учињено је ово. Европски жандармериски официри су остали само инструктори жандармерије без власти икакве, без какве било иницијативе, саветодавци без права гласа. Они нису овлашћени да примају жалбе и тужбе становништва, нити имају право да врше ислеђења по њима. Они немају суд у коме би се судило жандармериским официрима турским грађанима за буди какву кривицу у служби учињену. Они нису успели да боље награде официре и жандарме и обезбеде њихове породице. Они нису попунили цео кадар жандарма реформисане жандармерије који је за 25% мањи од оногa који је правилником утврђен. Они нису још установили предвиђену школу за жандарме, болницу и т.сл. И, најзад, они су за две године свога рада мешали се у локалне зађевице и помагали и што оправданијим чинили начело Хилми паше завађати Хришћане. Примера је за то пуно. Тако Руски жандармски официри у сектору солунскоме очигледно су држали свуда страну Бугарима и за њихов рачун агитовали. Аустријски официри у скопаљскоме сектору чинили су све могуће сметње Србима у њихову културноме раду и раду на одбрани од српских непријатеља. Талијански официри у битољскоме сектору радили су негде за Србе, негде за Бугаре, негде за Румуне, а негде за Грке. Енглески официри у серескоме сектору били су доста резервисани, а радили су очигледно против Турака.

За реформном жандармеријом дошла је финансијска контрола европска са финансијским делегатима у Солуну.

Европске су се силе бориле добра три месеца да се вилајети битољски и солунски са скопаљским санџаком одвоје од турске финансијске управе и предаду њиховим представницима на финансирање. Порта је попустила, примила контролу, али не и правилник који су израдили европски финансијски делегати. Порта је другом руком одузимала оно што је првом давала. Тако нпр. по чл. 10 тога правилника, комисари европски су имали права да назначе за сваки вилајет по једног инспектора, који би имали дужност да прегледају финансијске канцеларије, књиге, рачуне, касе без одобрења власти турских, и ако су отомански чиновници, чији избор Порта одобрава. Али пошто инспектори морају бити и људи који знају добро турски и месне прилике, и још турски поданици и чиновници, то су и њихова права илузорна. Чим од Порте зависе, и њихов ће инспекторски рад од ње зависити. За тим, у истоме правилнику је било предвиђено да комисија обезбеди из буџета прихода суме за трошкове грађанске управе и жандармерије, а сувишак да се даје војсци. Порта је пристала начелно да се тако ради, а у ствари није примила никакве привилегисане издатке, те је остало по староме. Комисија, даље, по томе правилнику, разгледа буџете за румелијске вилајете, а буџети ступају у живот кад добију царску потврду. Значи да од Султана зависи да добар буџет не усвоји, а рђав да прими и дадне му силу и важност. Одлуке комесара страних може генерални инспектор, Хилми паша, као председник финансијске контроле, неизвршити. Ако то учини онда се ствар износи пред Порту и пред велике силе на решење; свакн може замислити шта значи то кад има да се одлучује некаква ствар на Порти договорно с европским представницима.

Сва корист од ове контроле је у томе, дакле, што порески обвезници имају коме да се жале ако им порежу већу порезу него што треба. Тако је и са жандармеријом; официрима се може жалити онај који је буд за што од стране турских власти настрадао.

Генерални инспектор Хилми паша, измислио је и још једно ново средство да што више завади Хришћане, а и да изигра европске представнике јавнога мнења. Сви они који су били обилазили ове румелиске вилајете, било о њима писали, захтевали су да се изврши у Европској Турској и попис становништва, те на тај начин реши питање о народностима па и национална борба. Турци су ово прихватили и наредили попис, али су удесили тако да је у свакоме вилајету попис друкчије чињен. Примера ради да наведемо само како су Србе пописивали. У солунскоме вилајету су их у пописне књиге уписивали као Срб-милет (српска народност) у битољскоме вилајету као рум-милет (грци) у косовскоме као бошњак-милет, као ортодокс-милет, као христијан-милет. На протесте интересованих престало се с таквим пописом, који је имао да утврди да су муслимани у већини, Хришћани поцепкани на ситне делове, а међусобице хришћанске само повећао. А оне су и иначе оштре и неизлечиве.

Хришћани у области реформне акције стално су у завади. Поступања једних према другима нису ни мало у оштрини попустила. У неким крајевима су чак и појачана Грчке чете, које турске власти гледају са прилично великом благошћу, чине велика и крвава насиља над Хришћанима који признају Ексарха за свога црквенога поглавара или који припадају румунској партији. Њихова радња се шири нарочито у јужним странама битољскога вилајета, неким местима солунскога вилајета. Бугарске чете, разређене јаким гоњењем и истребљавањем од стране турске војске, чине доста штете свакоме ономе ко не признаје Ексархију, нарочито у местима које Бугари сматрају за своје најважније стратегијске положаје: Велес, Скопље. Ђевђелија, долина Струме, Дебар, Охрид, Хлерин. Српска одбрана, која је имала врло оштрих сукоба са Турском војском у последње доба, у главноме је одбијала нападе на оним тачкама које хоће бугарске чете, пошто пото, да освоје и униште српско обележје. Румунска оружана одбрана дејствовала је у

битољскоме вилајету противу насртаја грчких чета. Да би ово стање постало још горе на многим местима образоване су и турске и арнаутске чете, које су вршиле оно што Арбанаси давно чине по санџацима пећскоме, приштевскоме, призренскоме, а турске су власти са своје стране помагале мирним путем да положај Хришћана буде још несноснији. Унутрашња револуциона организација, од које се за сада налазе по вилајетима солунским, битољским и једренским само замашни остаци, чини све да јој се поврати стара снага, некадањи углед и утицај. У томе послу она не успева већ само уноси већу забуну и растројство.

Да би се ствари још више на Балкану замрсиле односи између Грчке и Румуније бивају све затегнутији. Румунска је влада, под пресијом јавнога мњења и расположења, донела одлуке да се маса Грка протера из Румуније. Ово је изазвало у Грчкој врло велико нерасположење, које има својега одјека у Маћедонији. На Румунију је наишао наступ неразумна патриотисања, какав су познали Бугари, Срби и Грци, али се заборавља да Грци нису народ који попушта. Докле на митинзима у Грчкој и Румунији бацају анатеме једни на друге, дотле су Бугари пошли, по свему се чини, старим путем, и појачавају ноту неспоразума, тражећи да им се даду нова четири владичанска места у Маћедонији и да се свему хришћанскоме живљу даје равноправност у ношењу оружја у Турској.

Радња свих ових чинилаца доводи дотле да је хришћанско становништво у вилајетима солунскима и битољскима у великој забуни, на једној раскрсници. Вуку га на неколико страна и ломе да пријеђе овој или оној групи. Оно незна куда ће, али види само то да није сигурно ни животом ни имањем. Доведено у такав положај, становништво је почело, нарочито оно из јужних страна да у масама напушта своја огњишта и исељава се у Америку.

Они који се баве о судбини народа својих на Балкану требало би да имају на уму ово што је истакнуто. Може доћи време, ако међу њима не буде споразума, да ће становништво у поменутим областима са свим окренути главе од њих.

Иностранн.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Мемоари дра J. Вошњака. — Међу издањима Словеначке Матице за 1905 год. свакако је једна од најзанимљивијих књига Spomini dr. J. Vošnjaka (prvi in drugi del, 1840—1867; prvi zvezek, v Ljubljani, tiskal Dragotin Hribar, 8⁰, стр. 255). Човек који је, као др. Јосип Вошњак, био врло важна личност у јавном животу словеначкога народа од 1861 до 1895 године, који је као лекар, као агитатор, организатор, народни посланик, новинар и књижевник, свагда међу првима у своме народу, био непрестано у акцији, заиста је и био у положају да у својим мемоарима пружи драгоцених података о словеначком препорођају у другој половини XIX века. Непретенциозно, просто, без украса, као човек који је увек био скроман и који не јури за ефектима, описао је он у тој књизи све што је доживео од почетка свог живота, људе које је познавао, шта су за свој народ чинили, и шта је и сам чинио. Симпатично се примају и они његови одељци у којима нам он отвара своју интимност, и, нимало не ропћући против судбине, прича о својој младићској љубави због које је целог живота остао нежењен. Кад читамо ову сентименталну историју коју, не без бола и с извесним пиететом према девојци коју је волео и која је давно умрла, прича један искрен и поштовања достојан старац, онда се и нехотице сећамо Гетеа који би се, исто тако, као старац свагда заплакао кад год се сетио једне своје љубави из младости. — Стварна вредност ових мемоара писаних од човека који је учествовао у свему ономе што је покушао да у њима отргне од заборава, повећана је и тиме што су тексту придодане фотографије свих важнијих лица и места о којима је реч.

Ив.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — 22 фебруара о. г. био је свечани скуп Академије, који је отворио председник Г. Ст. Новаковић. Секретар Г. Љ. Ковачевић прочитао је извештај о раду у прошлој години, који се своди на ово: — 1. Академија природних наука имала је два скупа и на њима примила за своја издања ове расправе: од д-ра Мих. Петровића: „Примедбе о једној класи кривих линија у простору“ и „О алгебарским једначинама са имагинарним коренима“ (за „Глас“ I разреда); од Г. Јеленка Михаиловића: „Земљотреси у Србији у 1904“ (за „Споменик“ I разреда). Расправа Г. Косте Стојановића: „Обртање тела око утврђене тачке у релативном кретању“ још је на оцени. — 2. Академија философских наука имала је такође два скупа, на којима су приказани радови Г. Скерлића: „Омладинско доба и његова књижевност (1848—1871)“ и Г. Ј. Карасека: „Dubrovačke legende“; радови су ови још на реферовању. — 3. Академија друштвених наука имала је шест скупова, и на њима примила за своја издања радове ових писаца: Г. Јов. Н. Томића: „Нови град Кладово“ и „Патријарах Арсеније III Црнојевић према Млечићима и Ћесару 1685—1695“ (за „Глас“ II разреда), „Меморијал Франческа Борели о Далмацији у првој половини XVIII столећа“ и „Писма Јована Кјаромани с пута преко Балканског Полуострва из 1659“ (за „Споменик“ II разреда); Г. Ст. Станојевића: „О Балканским Словенима у VI, VII и VIII веку“ (за „Глас“ II разреда); Г. Милоја Васића: „Прилози ка решавању тројанских проблема“ (за „Глас“ II разреда); Г. В. Вулетића Вукасовића: „Неколико правних исправа са острва Мљета“ (за „Споменик“ II разреда); Г. Антонија Вучетића: „Правилник 1668 г. за ново зидање града Дубровника иза велике трешње“ (за „Споменик“ II разреда); Г. Н. Вулића: „Антички споменици у Србији“ (за „Споменик“ II разреда). Радове: Г. Ст. Новаковића: „Летопис царем српским“ (друга половина XVI века); Г. Чед. Мијатовића: „Преписи из званичних и поверљивих извештаја енглеске амбасаде у Цариграду од 1804—1814; Г. Јов. Н. Томића: „Један интересантан податак за питање о мегдану у Срба из 1599“; Г. Драг. Костића: „Препис кореспонденције аустријског канцелара, грофа v. Colloredo, са интернунцијем у Цариграду, бароном v. Stürmer, о устанку првом,“ — упутила је ова Академија Одбору за Историјски Зборник. Радови: Г. Милоја Ва-

сића: „Старогрчки споменици у Србији“ и Г. Б. Прокића: „Постанак једне словенске царевине у Маћедонији у X веку“, — још су на реферовању. Академија је ова још предложила председништву те су за Архив Академијин откупљени од Г. Аврама Поповића документи: Причања Чолак-Анте Симоновића и два списка битака и догађаја од 1806—1813. — 4. Лексикографски одсек је у прошлој години радио на црпењу речничке грађе из књига. Прочитано је у прошлој години 75 књига у 2023 табака, а исписано 121.780 листића. У току 1906 г., поред и даљег црпења речничке грађе из књига, припремиће се све што треба за израду „Речничког Огледа“. — 5. Етнографски одбор је и у прошлој години радио у два одељка. У првом: прикупљао се етнографски материјал и спремао за штампу. Као VII књига Етнографског Зборника изаћи ће збирке народних обичаја, под редакцијом члана одбора Г. д-ра Ман В. Смиљанића; у IX књизи штампаће се радови о јелу, под редакцијом члана одбора Г. Јов. Ердељановића; у X књизи биће игре с расправом о њима Г. д-ра Тих. Р. Ђорђевића. Решено је да се све збирке целокупног материјала, које је Енографски Одбор у низу година сабрао, наново прегледају и за штампање спреме; да се даду упутства и обавештења за сваку грану етнографског материјала према којима ће се доцнији скупљачи управљати. Сав је тај посао подељен међу члановима Одбора. — У другом одељку овога одбора радило се на проучавању и испитивању српских села. У току 1905 г. примљено је око 50 радова о селима и неким градовима из разних крајева српских земаља. Свега до сад описаних села има око 2370. Сад се штампа IV књига „Насеља“ (VIII књ. Етнографског Зборника). — 6. У току прошле године довршена су ова издања: „Глас“ 69, „Основе за географију и геологију Старе Србије и Македоније“ од д-ра Јов. Цвијића, „Дијалектолошки Зборник“ I књига (Дијалекти источне и јужне Србије, од д-ра Ал. Белића), „Споменик“ 42, „Приповетка о девојци без руку“, од Павла Поповића, „Етнографски зборник“, књ. VI („Насеља“ III) и „Годишњак“ XVIII (за 1904). — На раду су у Штампарији: „Глас“ 70 (II разред) и 71 (I разред), „Споменик“ 43 (I разред) и 44 (II разред), „Етнографски Зборник“ VII и VIII, „Историјски Зборник“ II одељење II и III књига, и „Годишњак“ XIX (за 1905).

После овога је председник саопштио избор нових чланова изабраних на главном годишњем скупу С. К.

Академије 3 фебруаре ове голипе. За редовне чланове су изабрати Г. Г. Др. Александар Белић, Јов. Н. Томић, Ђорђе С. Павловић и Стеван Сремац. За дописне чланове изабрати су Г. Г. Петар С. Павловић, Др. Живојин Ђорђевић, Др. Милорад Јовичић, Петар Алексијевић-Лавров, Александар Брикнер, Бранислав Петронијевић, Андра Ђорђевић, Димитрије Руварац, Стеван Мокрањац.

Р.

УМЕТНОСТ.

Позоришна криза. — Поред редовне безобзирне критике и памфлета што их ужива свака позоришна управа, данашња позоришна управа била је срећна да доживи и организовани изгред галерије. Историја тих изгреда, укратко казана, оваква је.

Још крајем месеца децембра почињу организовани напади у три четири листа одједном, напади склопљени по истом плану и са истим смером, у истој интелектуалној средини, и поткрепљавани истом аргументацијом и истом логиком. Међу ауторима, анонимним разуме се, највидније место заузимају незадовољни чланови куће. О управи се говори најкритичније и најдетаљније у читавом низу бележака, епиграма и подлистака у којима је реч о свима могућим и немогућим појединостима и о свима стварима уопште изван позоришних питања. Најмилија и најизрађенија страна у написима ове врсте разуме се да је памфлетисање приватног живота.

Усред овог симпатичног покрета за спасавање српске Талије, неким свакако случајем, пада оснивање глумачког клуба и његова позната резолуција упућена позоришној управи.

Резолуција садржи шест тачака критике закона и правила о пензионом фонду у којима се тражи побољшање глумачког положаја у материјалном погледу, и једну тачку критике и констатовања несугласица у закону, правилима и министарским наређењима о улози редитеља и драматурга. Ова тачка тражи самосталност редитеља на позорници. Заједнички обема половинама је тон једног синдикалног ултиматума, до данас непознат у представкама службеника у једном државном заводу.

Прелазећи преко овог очевидно намерно ружно надахнутог тона с којим су се свесно или несвесно солидарисали сви потписници резолуције, Управа упућује

резолуцију на решење Министру Просвете. У свом пропратном писму Управа у смислу својих много ранијих представака о овом питању, потпомаже све глумачке захтеве изузев у питању режије и улоге драматургове на позорници, у чему се мишљење Управе одваја од резолуције.

Како до 1 фебруара, који је био рок глумачког ултиматума, Министар Просвете није стигао да проучи поднету му представку и донесе решење, у једном од листова који је дотад био испуњен позоришним памфлетима избили су изазивачки напади на позоришну Управу.

Са истом аргументацијом, логиком и стилом којима су до 1 фебруара биле испуњене инсинуације о рђавом расположењу Управе према глумачким захтевима, обрнули су се сад још бесмисленији и више изазивачки напади са истих страна на Управу што их је усвојила.

Никад, ни раније, ни у овом тренутку глумачки клуб није покушао да демантује злонамерне неистине у погледу односа између глумаца и Управе, и да се огради од фаталног подстрека оваквих пријатеља.

И ако је Министар Просвете, одговарајући своме ранијем усменом обећању, потписао 7 фебруара решење по резолуцији чланова Народног Позоришта, тог истог дана галерија је онемогућила представу Горкове драме „На дну“, демонстрацијом у корист глумаца а против управе.

Два дана по демонстрацији, глумачки клуб је стигао да се огради од учешћа у демонстрацијама, али без и једне речи осуде или жаљења о догађају.

Управа која је првог јутра по демонстрацији поднела Министру Просвете молбу да је разреши од ове дужности, и после одбијања Министровог да учини по њеној жељи, остала је и даље категорично при свом захтеву. Прелазећи преко свих разлога ауторитета власти, за који Министар Просвете има увек у својој моћи начина да га покаже и очува, Управа је на првом месту сматрала да у оваквим околностима не може ни у ком случају продужити свој рад онако како га она замишља и како се он једино може радити. М. Г.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 6. — 16 март, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(6.)

XI.

Иза вјенчања, након два три дана, Љубица преведе матер у своју кућу; затим, након неколико дана, позва и Милку у госте. Милка, испочетка, као да се затезаше и не хтједе одмах поћи. Газда Јован се поче љутити. „Није мени драго“, викну стискајући шаку и као пријетећи Стаки, „није ми драго да се одвише пазите и слазите... Није!... Може то мене скупо стати, јер мајстор Петар није газда, па ће тражити да га још и помажем... И мени није никако драго да Милканоћива по туђим кућама... Није, па није!...“ Но Стака и Никола ипак некако успјеше да савладају Милку, тумачећи како би ружно било кад би одбила позив, те напомињући како би јој свак пребацио е је горда и поносита, а то би, опет, штетило дјевојачком јој гласу... Милки је, кашње, лако било преломити газда Јована. До душе, он још као да се љутио и кочоперио, али, пред њезиним улагивањима и мажењем, почео је попуштати, док је, најпошље, лагано не одгурну и, осмјехујући се, проциједи кроз зубе:

„Хајде, хајде; ја ти не браним...“ И Милка, једнога дана, оде Љубици, праћена са три тетке и двије ујне. И изненадила се, кад је ступила у мајстор Петрову кућу. Није то била ни тако малена ни тако трошна кућа као што је замишљала. Није баш била онако велика као, на пример, кућа газда Јованова, са великим собама, широком диванханом и гиздавим ћошковима, али је изгледала новија, удобнија, чистија, са зеленим зидовима који су обрасли у дивљу лозу и ладолеж, са низом танковрхих јабланови и дафина пред уским прозорима, са густим жбуновима ружа и јоргована, којима је обрамљена читава омања авлија. Из авлије, кроз омањи капиџик, пролазило се у башту, која се спуштала готово до саме Неретве. засађена воћкама, чије широке гране мијешале су се и правиле један голем, лиснат свод. Испод воћака низали су се, један до другога, мали, зеленкасто-мрки *оџаци*, а у дну баште, готово поред зида, издизала се голема *одрња*, од винове лозе, чија је мрка, широка сјенка косо падала по густој, допојасној трави.

Љубица, чим су се тетке и ујне удаљиле, са неким поносом проведе Милку да јој све покаже; затим је узе за руку, као дијете какво, и уведе у малу, свијетлу собу, кроз чије прозоре, између танких грачица ладолежа, прокрадаху се сунчани зраци и играху на шарама од ћилима.

— Ово ти је све што имамо, — рече, сједајући с њоме на стару, излизану шилту, — и ми ти станујемо овђе, у ове двије собице. Горње собе издајемо под кирију некакву Шваби.... чиновник ли је, шта ли је, ја не знам... Чини ми се да нећу ружно живити...

— А Петар? Како си с њиме задовољна? запита Милка намигујући. — Је ли ти добар!

— Досад је добар, — одговори Љубица постиђено, — а како ће потље бити не знам... Вађећеш га вечерас... јер он само увече долази кући... Читав је дан у дућану... И ручак му шаљем у дућан, по шегрту...

— И није ти необично? — нашали се Милка.

Љубица порумени.

— Па... није, — рече. — У својој сам кући, те увијек имам нешто радити. А кад се ради, онда нема необике...

Милка устаде и слободно, као у својој кући, поче разгледати намјештај и ствари по собама. Госпава, научена увијек да је двори, и сад се бијаше згурила украј собних врата и као да очекиваше заповијести. Она се још није усуђивала да прва ослови Милку и чекала је па какву њезину ријеч, као што псето очекује кост од господара. А кад је Милка прошла поред ње и не опазивши је, она се тихо повуче и нечујно се прокраде у у кухињу, да тамо готови ручак.

— А какав је тај Швабо? — изненада запита Милка, пошто се успела уза степенице и дошла пред његову собу. — Какав ти се чини?

— Ја га још добро нисам промјерила, — одговори Љубица небрижно. — Чудан ми се чини... Дође иза ручка из чаршије, па одма иђе у своју собу и спава... Послије спавања опет иђе у чаршију и не враћа се него касно у ноћ, кад ми легнемо... Па ни онда не иђе одма у собу, него шета по башчи к'о сумахнит, блѐхне у небо и у Неретву... Не заспе никад прије поноћи.

— А шта говори?.. Како говори?...

— Не говори ништа... Са мном још ни ријеч није проговорао, осим што назове Бога... Дође, прође, а не говори ништа.

— Чудан, — прогунђа и Милка, па се врати, не хтијући ни да му загледа у собу. — А... ко зна... можебит' је и добар...

Тога дана, све до подне, није ни излазила из баште. Трчала је по њој, играла се као дијете, чупала траву и бацала је на Љубицу; пентрала се и по воћкама, ваљушкала се испод одрње. Чак је и камење бацала у Неретву, подврискујући и грохотом се смијући, кад би по површини воде искакали мали клѝбукови и ширили се у велика кола. Пра̑ље, чије су хаљине биле разгрнуте по

каменитој обали Неретве, чудиле су јој се и љутиле се, бојећи се да им камењем не пробије рубље. На њихове псовке она је одговарала смијехом, те су најпошље и оне морале баталити љутњу и ударати у смијех. Тек око подне као да се поче смиривати и, признавајући Љубици да је гладна, позва је да се врате у собу.

— Уморна сам, па ћу иза ручка слатко спавати, — рече.

Кад су, кроз капиџик, изашле на авлију и приближила се собама, изненада се отворише авлијска врата и помоли се Петров кираџија — Швабо: гиздаво љепушкасто момче, двадесетих година, румена лица, малога, нешто улупљенога носа, на коме су се наочари једва држале, са танким, пијавичљи брковима и кратком, црном брадицом. И обучен је био господски; хаљине као да је тек донио од кројача. Опазивши Милку и Љубицу, застаде мало и зачуђено их погледа; затим збуњено промрмља нешто, поздрави их шеширом и хитро прође мимо њих, у своју собу.

— Бо̂на Љубице, овај ваш кираџија кршно је момче, — рече Милка, улазећи у собу.

— Није ружан, — одговори Љубица пристајући за њом. — Није ружан... Ама је чудан... друкчији него наши момци.

XII.

Кад је, увече, мајстор Петар дошао кући те опазио Милку, и изненадио се и обрадовао, као да му је сам владика дошао у кућу. Своју радост није знао друкчије исказати, него стиснуо Милку за руку и непрестано тресао њоме, развлачећи лице и као смјешкајући се. Милка се једва могла уздржати, да не прсне у грохотан смијех. Пустивши јој руку, понизно се уклони испред ње, пуштајући је да уђе у собу. Није хтио сјести све дотле док га она није присилила. Говорио није ништа, — јер у своме ријечнику једва ако је имао двјеста ријечи, те је вјечито понављао туђе, нити је хтио погледати Љу-

бицу, стидећи се пред Милком. Своју велику, тешку главу увијек је окретао у страну, старајући се да избегне Љубичине погледе. Гледајући га, Милка се умало поново не засмија, те је непрестано морала угризати се за доњу усну и утирати се јаглуком око уста.

— Гледала сам ти данас башчу, — поче она, тек да поведе разговор. — Лијепа башча!

— Лијепа башча! понови и Петар, ломећи прсте и једнако развлачећи лице. — Лијепа башча!

— Ја бих дала пуно, да ми имамо онаку.. Ништа љевше него се увече спустити под одрњу и гледати како протиче Неретва...

— Ништа љевше него гледати Неретву, — потврди Петар, комешајући раменима и снебивајући се. — Ништа љевше!...

Да би извукла Петра из забуне, Љубица се сама умијеша у разговор. Али чим она проговори, он умукну. Стидио се и разговарати с њом пред Милком.

За вечером су врло мало говорили. Мајстор Петар мало је и јео, сакривајући своје жуљаве, мрке руке од Милкиних погледа и силом се накашљавајући иза сваког залогаја. Међутим је пазио како једе Милка и, кришом, намигивао Госпави, давајући јој знакове, да најљепше комаде и јела гура пред њу. Изгледало је као да се бојао да не остане гладна и, макар што је слатко јела. ипак је изгледао немиран и, врпољећи се на мјесту, све је чешће намигивао, те кудио касапе како не кољу добро месо и како данас није могао наћи бољега.

Иза вечере разговор је постао нешто живљи; Љубица се барем старала да забави Милку и говорила више него обично. Госпава, и ако са неким страхопоштовањем, усудила се тек сада да распита за здравље газда Јованово и осталих укућана; мајстор Петар понављао је час њезине, час Милкине ријечи... Но нијесу могли дуго разговарати. Мајстор Петар, заморен многим радом и нехотице поче зијевати и Милка прва напомену да му треба одмора. Наравно, нико се није ни усудио

да јој се опире. Сви се лагано дигоше и допратише је до собе, коју су нарочито за њу уредили, и, пожелевши јој „лаку ноћ“ опет се вратише... За кратко вријеме лијепо се могло чути, како мајстор Петар хрче у својој соби...

Милка није могла одмах заспати. Растворила је прозор и гледала у ноћ, у топлу, ведру, свијетлу ноћ, окађену оштрим мирисом дафина, ружа и полусвеле траве, мирисом који и гуши и опија и раздражује. По авлији се разлијевала мека, топла свјетлост мјесечева, испресијецана сјенкама јабланова, стреха и мрких, високих димњака; из јоргована се чуло цврчање цвркаваца; негдје у даљини јецала је шаргија. Милка наслони чело на челичне демире и, не мичући се, дуго... дуго слушала је.. Чинило јој се као да сања... И, тога часа, као да јој се створи читава слика пред очима: као да види, како на прозору, иза густих мушебака, провирује мјесечином обасјана глава младе, њежне девојке, која, погледом пуним страсти и чежње, гледа лијепо, кршно момче, како испод раскрханога плота куца уз шаргују... И Милка осјети завист према том непознатом дјевојчету... Готово би да проплаче, што је овако сама, остављена, заборављена... Зашто да друга дјевојка, која, можебити, нити је лијепа као она, ни газдинска, ни чувена, има некога, који јој се у оваквој ноћи јавља пјесмом, а она... она да нема никога?... Зашто?... Гдје је тај Ато вечерас?... Гдје је макар и Саво, макар ко био?... Ах, да је један, само један, овдје!...

Кад шаргија умукну, Милка се лагано одмаче од прозора и приступи вратима... Ослухну... У кући је било све мирно; сви су спавали. Пазећи да не шкрипну врата, она изађе из собе и полако, преко авлије, упути се башти...

— Ах, лијепо ли је! — и нехотице јој се оте узвик кад се приближи одрњи, гледајући на небо: како се око мјесеца, са двије стране, разасула два свијетла облака, те изгледају као расплетене косе какве плавојке, око главе јој. Мјесечева слика огледала се и позлаћивала површину Неретве, која се пробијала кроз мрке, оштре

стијене, разбацујући лаку пјену, чисту и бијелу као непрепредена свила. На другој обали Неретве, у пећини једној, горила је ватра; око ватре се виђеле, недовољно освијетљене, силуете двојице тројице бескућника; изнад њих, на тјемену пећине, у малим, ниским кућицама жмиркале су лампе и фењери. Изнад кућа, у страни, поносито се узвијала висока, танка мунара оронуле, старе џамије, опкољена кипарисима, бакрене боје, и широким липама, чије лишће, ситно и сребрено попут цванцика, лелујало се и треперило... Наслоњена на омален зид, Милка је гледала у ноћ, у даљину, и као да је заборавила на сав остали свијет. Нити је чула чијег гласа, ни чијих корака. Тек кад се као пробудила мало и погледала око себе, стресе се и пригушено цикну. Опазила је пред собом Љубичина кирајџију, младога, гиздавога Швабу и препала се. Прислоњен леђима уз трешњево стабло, скрштених руку, стајао је као укопан и нијемо је гледао. Кад опази како се поплашила, исправи се, опусти руке и, прилазећи јој, збуњено промуца:

— Не се плашите... Ја сам... — И, скинувши шешир, и наклонивши се, додаде слободније, — Андреас Шелер, политички адјункт...

Милка, која се још никако није могла прибрати, прогунђа нешто и хтједе да прође мимо њега... Но он се и опет учтиво наклони и препријечи јој пут...

— Останте ви, — рече меким, пријатним гласом, који је, у овакој ноћи, необично, слатко звонио. — Ја сам ту касно пришел... Ја мусим прво отлазит'...

— Не треба да ви идете, — поче Милка руменећи и увијајући се. — Ја сам прије дошла...

— Онда останеме оба, — осмјехну се он чупкајући брадицу. — Широко башта... можеме стати оба... А тако лепо ноћ!...

— Лијепа! — потврди и Милка, којој се чинило, да би, у очима његовим, изгледала безобразна и невастпитана кад би покушала поново проћи и не одговорити му. — Лијепа ноћ! — нагласи јаче.

— Тако ноћ пуно појесија, — опет ће Шелер, поново скинувши шешир, да лакше може забацивати густу, кудраву косу, која му је готово по раменима падала. — Месец, а звезда, Нарента, турско чамија, а лепо девојка... то... то... — и он замуца, не знајући како да се изрази. — За младо момак то је најлепше! — избаци заносно. — У така ноћ умрети, то је лепо!...

Милка не одговори. Она га гледаше зачуђено, не разумијевајући му потпуно говора... Ипак је осјећала да лијепо говори, да говори слађе него остали момци и све је више руменила. А то је било довољно, да Шелер упозна е му ријечи не лете у вјетар. И он се још више услободи.

— Тако лепо а паметно девојка, ја нисам овде видела, — рече, подвлачећи сваку ријеч. — Овде све како Турци... све старо... стиди се, а беши од Швабо... А Швабо има срца, он зна што лепо, а што не лепо... Ви сте друкчије девојка... Ви треба будете *право* госпоја...

— Не могу ни ја бити мимо друге, — осмјехну се Милка, којој је, очевидно, ласкало што је један тако фин господин раставља од других. — И ја сам се овђе родила, па сам к'о и друге...

— Ви мусите будете *право* госпоја, — нагласи он јаче. — Ви не можете бити шена на једно од тај це чаршија, што седи на дућан... То је глуп... то не зна ништ... само зна на аршин а на тересија... Ви *мусите* бит право госпоја!...

Милка уздахну.

— Нама је суђено да се овђе закопавамо, — рече. — Тако су радиле прије мене, тако ћу и ја... У нас и сад отац заповиједа...

— Ууу, то је како Турчин! — опет узвикну Шелер, склапајући руке као на молитви и тресући косом. — То слабо... Ваш отац је старо, а старо не мусиме слишати... Тако лепо девојка, како лепо цвет, да понесе ветар а баци на чаршија... под ногу... То... то је слабо...

И он јој ватрено поче доказивати, како би био не-

опростив гријех, кад би и она доживјела судбину баченога цвијета, кога будале немилосно газе. И Милка га је пажљиво, нетренимице слушала, не одвајајући погледа од наочара му, кроз које су се чудно свијетлиле ситне, граорасте очи. Сваку ријеч као да је зарезивала у срце. Слушала га је готово до поноћи и тек кад је он први напоменуо да се треба растајати, лагано му пружи руку и замишљена, грицкајући нокте, уљезе у своју собу...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(17.)

XXII.

24 АВГУСТ.

»Убијајте! убијајте!«

Речи маршала од Тавана.

Пошто је оставио свој одред, капетан Жорж одјури кући, надајући се да ће ту наћи брата; али он беше већ отишао, пошто је рекао послузи да целу ноћ неће долазити. Жорж је из тога лако извео да је код графице, и похита да га тамо потражи. Али покољ беше већ отпочео; гугнула, гомила убица и ланци затегнути средином улица заустављали су га на сваком кораку. Он би приморан да прође поред Лувра, а ту фанатизам беше дао маха свему свом беснилу. Велики број протестаната становао је у томе крају, који у том тренутку беху прекрилили грађани католици и војници из гарде, с мачем и огњем у руци. Ту је, како се крепко изразио један писац савременик, *крв са свију страна текла ка реци,*[1] и човек није могао прећи кроз улицу а да се не изложи опасности да га сваког тренутка не смрве лешине које су бацане кроз прозоре.

Из једне паклене смотрености, већина лађа које су обично биле привезане дуж Лувра беху привезане на другу обалу; тако да је многим бегунцима, који су трчали на обалу Сене, у нади да се ту укрцају и да се спасу својих непријатеља, остало само да бирају или таласе или копља војника који су их гонили. Међутим, на једном прозору свога дворца видео се, кажу, Карло IX оружан дугом пушком, који је ловио бедне пролазнике![2]

[1] Д' Обиње, *Општа Историја.*

[2] Id., Ibid.

Опкорачавајући мртве и крвавећи се, капетан је непрестано ишао напред, изложен на сваком кораку да падне као жртва заблуде каквог убице. Он беше уочио да војници и оружани грађани имају око руке белу траку и бео крст на шеширу. Овај знак за распознавање могао је лако узети; али одвратност коју су му уливале убице преносила се чак и на знаке који су им служила за распознавање.

На обали реке, близу Шатлеа, чу да га неко зове. Он окрену главу и спази једног човека који је био до зуба наоружан, али који као да није употребљавао оружје; сем тога, тај је човек имао на шеширу бео крст, и сасвим мирно увијао је око прста један лист хартије. То беше Бевил. Он је хладно гледао лешеве и живе људе које су бацали у Сену са Воденичаревог Моста.

— Шта ти до ђавола радиш овде, Жорже? Да ли ти је неко чудо или божија милост улила ту велику ревност, јер рекао бих да идеш у лов на Хугеноте?

— А ти, шта ти радиш у средини ових подлаца?

— Ја? ништа, гледам; ово ти је право позориште. Знаш шта сам учинио? Ти познајеш старог Михаила Корнабона, оног зеленаша хугенота који ме је толико глобио?...

— Да га ниси убио, несрећниче?

— Ја? Којешта! Ја се не мешам у верске ствари. Не само да га нисам убио, него сам га сакрио у свој подрум, а он ми је за то дао признаницу да сам му исплатио све што сам му дуговао. И тако, учинио сам једно добро дело и за то сам награђен. До душе, да би лакше потписао признаницу, двапут сам му прислањао пиштољ на чело, али ђаво да ме носи ако бих га окинуо... Гледај ону жену која се својим сукњама закачила за један стуб од моста. Пашће!... неће! Врага! ово је занимљиво, и вреди видети изближе!

Жорж га остави, говорећи у себи:

— И ово је један од најчаснијих племића које данас познајем у овој вароши!

Он уђе у улицу Сен-Жос, која је била пуста и неосветљена; без сумње ни један од протестаната није у њој становао. Међутим у њој се јасно чула врева која је долазила из оближњих улица. Наједанпут обасја беле зидове црвена светлост буктиња. Он чу врисак и виде једну жену упола нагу, разбарушене косе, с дететом на рукама. Бежала је натприродном брзином. Два човека јурила су за њом, распаљујући један другога дивљим крицима, као ловци који гоне неку звер. И баш кад хтеде да зађе у један отворен пролаз, један од гонилаца опали на њу из пушке којом је био наоружан. Метак је погоди у леђа и обори. Она се одмах диже, пође Жоржу, и поново паде на колена; затим, с последњим напором, подиже дете пружајући га капетану, као да га поверава његовој племенитости. Она издахну не изустивши ни речи.

— Још једна јеретичка кучка доле! узвикну човек који беше опалио из пушке. Нећу се одморити док их не отправим дванаест на онај свет.

— Зликовче! узвикну капетан и скреса му пиштољ у прса.

Злочинчева глава удари о зид. Он страховито разрогачи очи и, као рђаво прислоњена даска, поведе се и паде на земљу мртав.

— Како! убити католика! узвикну друг убијенога који је у једној руци држао буктињу а у другој крвав мач. Ко сте ви? До врага! та ви сте из краљеве лаке коњице. Гром и пакао! ви сте се преварили, господине официру.

Капетан трже из појаса и други пиштољ и запе га. Овај покрет и слаб звук ороза било је лако разумети. Убица баци буктињу и побеже што је могао брже. Жорж је сматрао да му је испод достојанства пуцати за њим. Он се саже; прегледа жену која је лежала на земљи, и виде да је мртва. Зрно је беше скроз пробило; дете јој беше обвило руке око врата, и викало је и плакало; било је све крваво, али неким чудом није било рањено. Капетан га с прилично муке одвоји од матере коју је стезало свом снагом, и уви га у свој огртач; затим,

пошто га је овај сусрет научио обазривости, диже са земље шешир убијеног, скиде са њега бели крст и метну га на свој. На тај начин успео је да на миру дође до куће графичине.

Браћа падоше један другоме у наручја, и неко време остадоше у загрљају, не могући ни речи проговорити. Напослетку капетан у неколико речи каза у каквом се стању налази варош. Бернар је проклињао краља, Гизе и попове; хтео је да изиђе и да се придружи својој браћи, ако би покушали да даду отпора својим непријатељима. Графица је плакала и задржавала га, а дете је викало и тражило своју мајку.

После много времена изгубљеног у викању, уздисању и плакању, ваљало је напослетку решити се на шта. Што се тиче детета, графичин коњушар узе на себе да нађе неку жену која ће се о њему бринути. Мержи међутим није могао бежати у овом тренутку. У осталом, куда би? ко зна да ли се није покољ распростирао по целој Француској? Многобројни одреди гарде чували су мостове преко којих би протестанти могли прећи у предграђе Светог Германа, одакле су лако могли побећи из вароши и дохватити се јужних покрајина које су одавна биле њима наклоњене. С друге стране, изгледало је узалудно, и чак неразумно, прекињати владаоца за милост у тренутку када је, загрејан крвопролићем, мислио само о новим жртвама. Графичина кућа била је позната са своје побожности, те тако није била изложена озбиљној преметачини од стране убица, а Дијана је мислила да јој је послуга поуздана. На тај начин није могао Мержи нигде наћи уточишта, у коме би био мање изложен опасности. Зато би решено да ту остане сакривен, док не види шта ће бити.

Уместо да учини крај покољу, дан га је готово повећао и средио. Сви католици листом, да се не би посумњало да су јеретици, беху узели бео крст, наоружали се, и проказивали су хугеноте који су још били у животу. Краљ међутим, затворен у своме двору, није

примао никога до једино вође убица. Становништво, намамљено надом на пљачку, беше се придружило народној гарди и војницима, а попови су подстицали верне по црквама да удвоје своју свирепост.

— Смрвимо у један мах, говорили су, све главе хидрине, и учинимо за свагда крај грађанским ратовима.

И да би овај народ, жудан крви и чуда, убедили да Бог одобрава његово беснило и да га је хтео подстаћи очевидним чудом:

— Идите на Дечије гробље, узвикивали су, идите да видите глог који је поново процветао, као да је подмлађен и оснажен тиме што је заливен крвљу јеретика!

Многобројне поворке оружаних убица ишле су с великом свечаношћу да се поклоне светоме трну, и враћале су се с гробља распаљене новом ревношћу за проналажење и убијање оних које је Бог тако очито осудио. Једна Катаринина изрека била је на свима устима; убијајући децу и жене, сви су понављали: Che pietà lor ser crudele, che crudeltà lor ser pietoso; данас је човечно бити свиреп, свирепо бити човечан.

Чудновата ствар! међу свима овим протестантима мало их је било који нису ратовали и нису били у огорченим биткама, у којима су, често с успехом, покушавали да бројну надмоћност накнаде храброшћу; па ипак, за време овог покоља, само су *двојица* дали у неколико отпора својим убицама, и од ова два човека само је један ратовао. Можда их је навика да се туку у друштву и по правилима лишила била оне личне душевне јачине која је сваког протестанта могла обадрити да се у својој кући брани као у каквој тврђави. Било је случајева да су стари ратници, као оно предане жртве, пружали врат кукавицама који би, дан пре тога, дрхтали пред њима. Они су покоравање својој судбини сматрали за храброст, и славу мучеништва претпостављали су слави војничкој.

Кад је прва жеђ за крвљу прошла, најмилостивије убице поклањале су живот својим жртвама, ако су се одрекле своје вере. Само мали број калвиниста користио

се овом понудом, и пристао је да се откупи од смрти па чак и од мука једном лажи која се можда даје извинити. Жене, деца, понављаху своје знамење усред мачева који су им витлали над главом. и умираху без роптања.

После два дана, краљ покуша да обустави покољ; али кад се пусте узде страстима светине, њу више није могућно зауставити. Не само да ножеви нису престали ударати, него је и сам владалац, оптужен за безбожно сажаљење, био приморан опозвати своје проповедање милости и терати до суровости, која је међутим била једна од главних црта његова карактера.

У току првих дана после Вартоломијске ноћи Мержија је редовно обилазио у његовом уточишту брат, који му је сваки пут саопштавао нове појединости о страховитим призорима којих је био сведок.

— Ах! кад ћу моћи да одем из ове земље убистава и злочина? узвикнуо би Жорж. Волео бих више живети међу дивљим зверовима него међу Французима.

— Хајде са мном у Ла Рошелу, говорио је Мержи; надам се да још није у рукама убица. Хајде да умреш са мном, и да покајеш своју апостазију, бранећи овај последњи бедем наше вере.

— А шта ћу ја? говорила је Дијана.

— Боље хајдмо у Немачку или у Енглеску, одговарао је Жорж. Ту бар нећемо бити убијени, нити ћемо убијати.

Ове намере нису се оствариле. Жорж би затворен што се није покоравао краљевим заповестима; а графица, стрепећи да јој не пронађу драгана, мислила је само о томе да га уклони из Париза.

XXIII.

ДВА КАЛУЂЕРА.

Метнуше му кукуљачу,
Начинише калуђера.

Народна песма.

У једној крчми, на обалама Лоаре, недалеко од Орлеана, идући Божансију, један млади калуђер, у сурој ман-

тији са великом кукуљачом коју беше упола навукао, седео је за једним столом и с врло побожном пажњом гледао у свој молитвеник, мада је изабрао за читање мало мрачан крај.

За појасом је имао бројанице, чија су зрна била крупнија но голубија јаја, а многобројне споменице са ликом светаца, које су висиле о истом ланцу, звониле су при сваком његовом покрету. Кад би подигао главу да погледа на врата, видела су се лепа уста, украшена брковима усуканим у виду лука и тако охола да би чинили част каквом коњичком капетану. Руке су му биле врло беле, нокти дугачки и брижљиво подрезани; и ни по чему се није могло рећи да је млади духовник, по обичају свога реда, икад имао у рукама мотику или грабуље.

Једна крупна и буцмаста сељанка, која је вршила службу слушкиње и куварице у овој крчми, у којој је уз то била и газдарица, приђе младоме калуђеру, и пошто му се доста неспретно поклонила, рече му:

— Зар нећете, оче; ништа да наредите за ручак? Знате ли да је већ прошло подне?

— Да ли ће се лађа из Божансија још дуго задржати?

— Ко зна? Мала је вода па се мора полако. У осталом, још јој није време. Знате шта, да сам на вашем месту, ја бих ручала овде.

— Добро, ручаћу; али има ли каква друга соба у којој бих могао јести? Овде осећам неки мирис који није пријатан.

— Ви сте врло осетљиви, оче Ја Бога ми не осећам ништа.

— Да не прље свиње у близини ове крчме?

— Свиње? Е то вам је добро! Свиње? Готово је тако; заиста су свиње, јер, што рекао један, за живота су носили свилу; само, те свиње нису за јело. То спаљују хугеноте, да простите, оче, на обали реке, на сто корака одавде, и то је мирис њиховога меса што осећате.

— Хугеноте!

— Да, хугеноте. Да вам није то што непријатно? Не треба то да вам квари вољу за јелом. Што се тиче собе, имам свега једну; и тако ћете се морати њоме задовољити. Та не заударају хугеноти баш тако јако. У осталом, да их не спаљују, заударали би можда много више. Била их је јутрос читава гомила на песку, гомила тако висока... како! висока колико овај камин.

— И ви гледате те лешеве?

— Што? ваљада зато што су били наги? Није то, пречасни, ништа кад су мртви; била сам равнодушна, као да сам видела гомилу мртвих жаба. Изгледа да су јуче мушки радили у Орлеану, јер нам је Лоара донела страхота много ове јеретичке рибе, и како је вода мала, сваки дан их се нађе на песку; остану на суву. Ето јуче баш, кад је вадио мрежу да види да се није ухватио који линьак, нашао је воденичар у њој једну мртву жену којој је утроба била жестоко пробуражена копљем. Видите, ту јој је улазило, а излазило је између рамена. Но он би опет више волео да је нашао каквог лепог шарана... Али шта је вама, пречасни оче?... Да нећете да паднете у несвест? Хоћете ли да вам дам, док вам не буде готов ручак, чашу вина из Божансија? То ће вас поткрепити.

— Хвала вам.

— Збиља, шта хоћете за ручак?

— Дајте ми ма шта... свеједно ми је.

— Шта, опет? Али казала сам вам да имам пун ћилер.

— Па лепо, дајте ми једно пиле, и оставите ме да читам свој молитвеник.

— Пиле! пиле, пречасни оче! е то ми се допада! На вашим зубима неће пауци зацело плести своје мреже за време поста. Мора да вам је папа допустио да једете пиле петком?

— Ах! ала сам расејан!... Јест, заиста данас је петак... *Петком нећеш јести месо.* Дајте ми јаја. Баш вам хвала што сте ме на време опоменули да не учиним тако велики грех.

27

— Видиш ти, молим те! рече крчмарица полугласно; ова би ти господа, да их не опоменеш, јела пилиће у постан дан; а да и најмањи комад сланине нађу у чорби какве сироте жене, надали би дреку да ти се утроба преврне.

После ових речи, она стаде готовити јаја, а калуђер поново узе читати свој молитвеник.

— Ave, Maria! сестро, рече други један калуђер, ступајући у крчму у тренутку кад је госпођа Маргерита држала у руци тигањ и спремала се да преврне један позамашан омлет.

Нови калуђер беше леп старац беле браде, висок, крупан и пун; лице му је било црвено; али је на њему пре свега падао у очи огроман завој који му је заклањао око и покривао половину образа. Говорио је француски течно, али му се у говору опажао лак страни нагласак.

У тренутку кад је ушао, млади калуђер навуче још више своју кукуљачу, тако да се није могао видети; но гаоспођу Маргериту изненадило је и то што је нови калуђер — који због врућине беше подигао кукуљачу — ову брзо спустио, чим је спазио свога у Христу брата.

— Бога ми, оче, рече крчмарица, дошли сте таман на ручак; нећете чекати и бићете у познатом друштву. Затим, обраћајући се младоме калуђеру: — Је-л-те, пречасни оче, да ће вам бити особито мило да ручате с овим пречасним оцем? Мирис мога омлета намамио га је. Али није ни чудо, ја не штедим масло!

Млади калуђер одговори бојажљиво и муцајући:

— Бојим се да не будем на досади господину.

Стари калуђер, опет, јако саже главу и рече:

— Ја сам сиромашан елзаски калуђер... Не говорим добро француски... и бојим се да моје друштво неће бити пријатно моме другару.

— Којешта! рече госпођа Маргерита, нећете се ваљада устручавати? Међу калуђерима, и то калуђерима истога реда, треба да је само један сто и само једна постеља.

И, узевши једну клупицу, она је намести поред стола, баш према младоме калуђеру. Стари седе на њу са стране, очевидно снебивајући се; као да се ломио између жеље да руча и извесне одвратности што се налази у друштву с једним другом.

Омлет би изнет.

— Дед, оци, очитајте једанчас ваше Benedicite, па да ми кажете је ли омлет добар.

На реч Benedicite, оба калуђера као да се још више збунише. Млађи рече старијем:

— Ви треба да га очитате; ви сте старији и та част вама припада.

— А не, никако. Ви сте дошли пре мене, и ви треба да га очитате.

— Не не; молим вас.

— Ја за цело нећу.

— Али то мора бити.

— Видећете још, рече Маргерита, да ће пустити да им се омлет охлади. Је ли још ко видео овако претерано учтиве фрањевце? Нека старији очита Benedicite, а млађи ће очитати молитву по ручку.

— Ја знам Benedicite само на свом језику, рече стари калуђер.

Млади се чисто изнепади, и крадом погледа свога друга. Међутим овај склопи руке врло побожно, и стаде мрмљати под кукуљачом неке речи које нико није разумео. Затим поново седе, и за тили часак, не говорећи ни речи, смаза три четвртине омлета и испразни боцу која је била пред њим. Његов друг беше забо нос у тањир и отварао је уста само да једе. Кад су били готови с омлетом, он устаде, склопи руке, и изговори врло брзо и са замуцкивањем неколико латинских речи од којих су последње биле: Et beata viscera virginis Mariae. То су биле једине које је Маргерита разумела.

— Каква је то чудна молитва, да простите, оче? Чини ми се да није као оне које нам чита наш парох.

— То је молитва нашег манастира, рече млади францишканац.

— Хоће ли лађа доћи скоро? упита други калуђер.

— Имајте стрпљења. Тек што није, одговори госпођа Маргерита.

Младом калуђеру као да није било право, судећи бар по покрету главе који је учинио. Међутим не рече ништа, него узе молитвеник и стаде читати с удвојеном пажњом.

Елзашанин, опет, леђима окренут своме другу, претурао је између кажипрста и палца зрна на својим бројаницама, мичући уснама са којих се није чуо ни најмањи глас.

— Никад нисам видела овако чудновате и ћутљиве калуђере, помисли госпођа Маргерита, седајући поред чекрка који убрзо поче окретати.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

MACULATURALIA.

Бајка за пријатеље књига.*

Беше вече 15 децембра. Изненадна хладноћа, која је последњих дана заменила благо време позне јесени и становништво града Лајпцига споменула на блиске божићне празнике, поче већ утицати на трговински живот тога града.

И у Н-овој књижари дочекаше данас прве божићне купце. У излозима гораху сви гасни пламенови и бацаху чаробну светлост на богату позлату „дивот-издања", на шарене корице бајака и књига са сликама и на пуне обећавања корице француских и енглеских божићних бројева, пред којима последње недеље морадоше устукнути озбиљне научне компендије.

Што данас у великом царству књига не беше у свечаном руху и што се већ самом спољашношћу не истицаше као подесан поклон за празнике, то се мораде задовољити каквим скромним местанцем на којој прашљивој полици у антикваријату.

У овом одељењу беше данас необично тихо. Полице за књиге, тако збијене да између њих једва беше места за лествице, изгледаху као да се губе у ноћ. Чак и онај дугачки сто с књигама које је требало послати, беше својим већим делом у тами, пошто лампа са зеленим шеширом бацаше само мали круг светлости на онај крај што беше окренут пећи. У томе кругу, што управо одговараше кругу топлоте од пећи, могао се видети један млад човек, веома ужурбан да попишке, књигу по књигу, запише на чисте рачуне за купце. Ну, крај све те вредноће, пажљивији посматрач могао је у цртама тога радника запазити малу замореност, јер Роберт Шмитлајн (тако се звао наш пријатељ) беше тек стигао у Лајпциг, после дугог путовања железницом. Мислио је најпре да дође

на своје ново место првог јануара, али га једно писмо новог принципала пожури, те због живљега рада дође још данас. Наравно, тај младић, не познавајући купце, није још могао да се употреби у продавници и тако се ето деси, те му би додељен лакши посао у антикваријату.

Тек по који пут, кад би се отворила врата од дућана, допираше му за часак до ушију брујање гласова из тог дела радње. Тада имаћаше за који тренутак и друштва у својој самоћи: по који од помоћника пролетео би кроз антикваријат, гурнуо хрпу листића ближе ономе што пише, узео, са неколико речи ради извињења, новом свом колеги лампу, попео се на лествице, па би је најпосле, пошто је нашао што је тражио, оставио на коме му драго сандуку, са безобзирношћу која се може оправдати само хитњом у раду. Шмитлајн је већ три четири пута морао да устане и да донесе залуталу лампу, кад у продавници као да на један пут настаде тишина. И напољу се беше мало поутишало: клопарање теретних кола и монотоно лупање копита у господских коња мало прореди, те се чујаху још само журни кораци пешака, што далеко одјекиваху кроз хладноћу.

Шмитлајн погледа у часовник. Беше већ прошло девет. Код своје куће седео је он у то време одавно за вечером. Зато сад устаде, оде до ормана за одело, па из свога огртача извади једну земичку с кобасицом из Готе, што је купио у ресторацији ајзенашке станице, више за љубав лепој гостионичаревој кћери него своме стомаку. Тај сухи залог дивно му пристаде. За време јела помисли да може себи допустити мали одмор који науми да попуни читањем. Поглед му се устави на једној неугледној књижици која беше намењена неком сеоском попи у Холштину, те са свакојаким богословским књигама чекаше још само да се уведе у његов рачун. Беше то Ревламово издање Шулцове „Очаране Руже“. Баш кад је узе у руку, као да се помаче још једна књига — Шамисов „Шлемил“, који је у неком необичном друштву имао да се крене ка грофици Ландек, једној богатој

дами са чудноватим литерарним наклоностима. Он склизну, како изгледаше без спољашњега повода, са узвишеног места својих другова по судбини. Шмитлајн га, не водећи више рачуна о том случају, врати на место, па се удуби у звучне строфе романтичнога спева онога човека са тако прозаичним именом.

Могло је бити тако 11 часова, кад млади књижар, коме се тишина у продавници учини сумњивом, устаде, па се чврстим корацима упути у дућан. Ну, како се зачуди кад тамо свуда нађе мрак! Само једна уска светла пруга допираше од фењера с улице и слабо осветљаваше тај велики простор. Шмитлајн дође, пипајући, до дућанских врата, али она беху закључана! Извесно су на њега у антикваријату заборавили! Морао се, дакле, спремити да проведе ноћ у непријатним просторијама радње. Клонуо, врати се у антикваријат, дометну још угља у пећ, па привуче стару плетену наслоњачу до саме пећи. Срећом беше у лампи доста гаса, тако да је апсеник могао читањем прекратити време, ако му нешто не би дошао сан на очи. Намести се, дакле, лепо на столици, па зажмури. У том тренутку зачу се баш до њега неко необично пуцкарање.

Мала једна књига, она иста у којој је младић пре тога читао, усправи се и — да ли да верује својим очима? — из горње јој ивице израсте лепа девојачка главица, која се баш сасвим пријатељски на њ смешила. Књижица добиваше људски облик, из руменкастих корица помолише се нежне ручице. Једна дијадема, на којој се могаше прочитати број 239, украшаваше јој плаву косицу, а један појас, са натписом: „Свака се свеска може добити за 20 пфенига“, опасиваше јој нежан струк. Мала госпођица сиђе пажљиво са своје гомиле књига, дође до ивице стола, поклони се Шмитлајну, па поче овим речима: „Пошто си ме ти једини, откако сам овде, удостојио пријатељског погледа, бићу ти целог века свог захвална. Немој се чудити што ме — мртву књигу — видиш сад на један пут оживелу: одмах ће се и све ове

друге око мене пробудити из свога сна. Јер, ваља ти знати, да ми сваке године ове ноћи — између 15 и 16 децембра — држимо велику скупштину, неку врсту породичне светковине, пре но што се за навек растанемо и пођемо на све стране света.“

Једна суза кану из ока овог чудноватог бића.

„Да,“ продужи књижица, „мени ће растанак бити двогубо мучан, пошто сам скоро осам недеља била у једној прегради с једном свеском, с којом бих волела да спојим своју даљу судбу. Познајеш ли Г. Петра Шлемила? Ах, то је један диван мали свезак, а уз то тако уљудан и згодан — никако му се не познаје да је, како ми је причао, стајао с ђаволом у тако великом дослуху!“

Девојка поцрвене па збуњено чупкаше један крајичак свог лаког одела. „У осталом, ја ти се још нисам ни казала. Мени је име Ружа — Очарана Ружа.“

Сат са торња св. Николе изби поноћ, а у свима преградама поче да се миче. Троми фолијанти силажаху пажљиво низа степенице, лакше четвртине рескираше да поскачу на под, а осмине се — читави редови — просто скотрљаше из преграда на земљу. Под столом, за којим сеђаше наш пријатељ, диже се вика да уши заглуну. Две теолошке расправе залетеле се једна на другу и почеле се черупати, не штедећи крупне погрде. Ну, и у царству књига будно је око закона. Један Кривични Поступак прокрчи себи одлучно пут кроз веселе посматраче, шчепа ортодоксну брошуру десном, а либералну левом руком и одведе их, не заборавши да пре тога раскопча свој огртач од картона и да нарушиоцима мира покаже § 366. Ово хапшење изазва сасвим појмљиво сензацију и читава руља школских уџбеника, од малога Плеца[1], па све до великога Кригера[1], пође за чуваром јавнога поретка, који своје хапсенике одведе у један удаљен кутак локала. У овој гужви натрча мали Данијел[1] на тринаести свезак одлука Касације, на једног

[1] Уџбеници: за Француски, Историју и Географију.

достојанственог господина у мрком капуту, који оном неваспитаном дерану опали врућ шамар, што се далеко разлеже. Преко Шмитлајнова лица прелете осмех неке унутарње милине. Јер, кад је он једном приликом, у петом разреду, пребацио Ориноко у Индију, дошао је у непријатан додир с том књижицом, а од тога доба његове симпатије према „маломе“ знатно су охладнеле.

Пошто се врева стиша, опази Шмитлајн, упркос полусну у који је запао, крај својих ногу свакојаке научне компендије и научне расправе, које у озбиљном разговору одаху поред пећи горе доле. Ну, ма колико напрезао свој слух, ни једанпут му не пође за руком да разуме што више а не само по коју одвојену реченицу. Час беше реч о теорији која проистиче из Нилакантова коментара уз Махабарату, час о апсолутном рашћењу апсорпције са већом запремином течности при једнакој концетрацији, час опет уџбеници математике размењиваху своја мишљења у дугим низовима цифара и замотаним правилима. Већ мало разумљивије беху неколике подебље збирке црквених беседа, које у својим црним ризама изгледаху врло достојанствене и које се очевидно разговараху о малочас нохапшеним брошурама. „Ти букачи,“ вели једна од достојанствених духовничких свезака, „неће свет тумбе окренути, а ко зна, да ли неће одмах после ускршње службе у ступу, да опет буду каша од које су и постали, док ми, драги брате у Христу, још коју годиницу мислимо да проживимо!“

Сад наиђе читава чета антологија и новела, красних девојака, које очевидно беху веома раздрагане, те врло весело ћеретаху. Одмах угледаше Рекламову свешчицу, што беше сама остала на столу. „Охо, Ружице!“ повика једна из гомиле. „Ти сигурно чекаш да когод скине чини с тебе?“ А друга додаде подругљиво: „Не, чека свога Петра Шлемила, с којим се, баш под нашом преградом, читаве недеље забављала.“

Књижица у руменкастој хаљиници одговорила би драге воље нешто баш заједљиво, али оне младе новелске

даме беху већ нестале, јер се на другој страни дворане појавише неки прописи о егзерцирању, пуцању и пољској служби, који се данас у својим зеленим, плавим и сурим блузама понашаху као официри, па мало кроз нос причаху о својим доживљајима на последњим маневрима.

Међутим се једно повеће друштво књига беше попело на висораван једног сандука за бакрорез, одакле беше најлепши поглед на цео локал. Црвени Бедекер и сури Гзелфелс, два омалена кочоперна господина у комотном, истина мало необичном туристичком оделу, беху узели на се улоге вођа. Они се забављаху о својим доживљајима на путу по Италији, док се остали повaљаше по ивици сандукове висоравни, а два Кувара извадише хладан доручак, који беху сами спремили. „Ах, Италија!“ уздахну један уџбеник географије. „Италију бих баш и ја волео да видим. Човек се толико бави том земљом теоријски, о сваком се граду зна број становника, знају се имена области, река, планина, — али шта вреди све то, док човек својим очима не види! Ну бојим се, та ми се жеља неће никад остварити!“ — „Наравно, земља у којој лимунови цветају,“ уплете се Бихман, што воли цитате, „такође је леп предео, а пут у тај рај земаљски вреди труда племенитога човека. А што ви, као, да тамо не дођете један пут? Сви путови воде у Рим, а Бог чини својим верним и у сну“. — „Само, немојте мислити да је пут у Италији тако пријатан,“ упаде једна шишкава Историја Уметности. „Баш ја лично дошла сам једном до Сицилије, па сам стекла најгоре искуство.“ — „Онда ћете ви моћи да причате,“ додаде Бихман као запета пушка, „кад неко путује“... „То баш, на жалост, не могу,“ одговори историја уметности. „Та мој ме газда није на путу ни из торбе извадио!“

За то је време и под столом опет живахнуло. Три књиге: Менантес — „Како да се говори и живи уљудно“, старомодни племић са алоншком бароком и прсником од коже са дивљачи, после Книге — „Опхођење с људима“, кавaљер с перчином и плишаним капутом, и, најзад, Еб-

харт — „Добар тон“, господин у модерном фраку, препираху се о правилима пристојности, не могући се, међутим, сложити, пошто сваки оста при своме мишљењу. Сметнули с ума, да су њихови погледи из три разна столећа! У осталом препирка преста кад се појави један омален, дебео господин у црвеној, златом извезеној, свечаној униформи, са свиленим чарапама до колена и кратким мачем. Сви присутни поздравише га с нарочитим уважењем. Беше то Готин Дворски Календар, крепка појава поред све своје 133 године. Баш се вратио из посете код принцезе Лакс-Лаксингке која га сваке године по један пут позиваше на виђење, да би из свога списка пристојних партија избрисала оне принчеве који су се у току те године оженили, а увела промене које су се десиле у родослову кнежевских кућа Лакс-Лаксинген, Лакс-Кребзинген и Лакс-Микенбург.

Поред Дворског Календара корачаше један витак „Упут у хералдику“, који на десном пешу свога капута доста разметљиво истицаше један велики грб да се боље види, па староме господину веома гласно и с приметним негодовањем причаше како се млади Петар Шлемил, син, као што је познато, француског племића Адалберта од Шамиса де Бонкур, удвара једној простој Рекламовој свесци. „Бар да је каква антологија са златним ивицама,“ заврши, „али сасвим просто броширана књижица, која се зове Ружа, а води порекло од једног грађанског поете по имену Шулце! То је, зацело, и сувише лудо!“

Смешећи се дипломатски, Дворски Календар шмркну мало бурмута. „На жалост, љубав је, драги мој, слепа,“ вели, „ту се не може ништа изменити. У осталом, има чак и у највишем племству најгорих женидаба. Могао бих вам навести стотинама примера.“

„Ну, против Рекламове свешчице не може се баш ништа рећи,“ умеша се на један пут у разговор Саксонски Народни Календар. „Рекламове су свешчице, драги колега, веома уважена породица из које су произашли чак и чланови највише аристократије. Је ли потребно

да вас подсетим на виконта од Леторијера? На принца хамбуршког, на принца Роза-Штрамин? На војводе курландског и готландског?“ Дворски Календар окрете главу смешећи се и труђаше се да прогута зловољу што га је један обичан народни календар назвао колегом. А брбљиви народни календар потражи нове жртве, па им говораше о томе какво ће време бити, вероватно, у јануару, потврђиваше своје наводе свакојаким сељачким правилима, изнесе на пазар своје скромно знање из астрономије, наброји сточне вашаре у целом краљевству и најзад покуша — разуме се са мало среће — да коме преда неколике прастаре анегдоте.

Међутим се беху искупили из удаљенијих крајева антикваријата фолијанти и кварта нти, који свим својим бићем показиваху неко отмено уздржавање. „Чудновато, да данас прву реч воде све саме јадне осмине и дванаестине!“ вели један холандски Картезије од г. 1685. „А уз то тај млади свет трчкара у најлакшем оделу,“ додаде Нирнбершка Кроника од г. 1702. „Прави скандал! Већина носи просту артију, а у најбољем случају танко платнено одело. Хвала Богу, у моје време пазило се на морал, те су нас солидном кожом одевали! Та мене би стид појео, да су ме броширану послали на франкфуртски вашар! Али изгледа да се сасвим заборавила Уредба о одевању коју је славни магистрат издао 1650 године!“ — „Имате право,“ посведочи јој пергаментом повезани Голцијус, „данашњи обичај не допада се ни мени; бар ми старији научници осећали смо се пријатно само у својим магарећим или свињским кожама“

У том тренутку успужа се уз мале лествице једна шарено обучена књига. Беше то Валнеров „Пригодни Беседник“, који сваке године отвараше јавну седницу. Друштво поседа на поду, којом приликом господа с пожртвовањем искидаше из своје средине неколико листова, па метнуше као простирке за нежни пол. Само неколико старијих фолијаната остадоше мало даље, наслонише се леђама на зидове, па тихим гласом саопштаваху један

другом своје опаске. Главни говорник се искашља, удари руком по највишој пречаги, која му је морала послужити као говорнички сто̂, па отпоче: „Славни зборе, уважене даме и господо! Мени је пало у део да вас и на нашем овогодишњем скупу поздравим и да вам у име управе захвалим, што сте се у тако знатном броју искупили. Са особитим задовољством видим у нашој средини једног господина који се није плашио дугога и мучнога пута од Техерана до Лајпцига, да, као изасланик наших оријенталских другова по позиву, узме учешћа у нашем збору.“

Техерански коментирани Ибн Јемин, који је општу пажњу изазвао већ својим златом богато извезеним кафтаном од морокена, устаде и поклони се врло отмено.

„А сад ми допустите,“ настави говорник, „да вас упознам са данашњим дневним редом. Сви ви добро знате, како је нама књигама данас врло слаб углед међу људима. Зато да се посаветујемо шта треба да чинимо и како, те да нашем сталежу подигнемо углед и да пробудимо живље интересовање за књижевност. Ну пре но што отпочнемо своје саветовање, молим вас да изберемо председника, и предлажем да ту дужност поверимо најстаријем у овом нашем кругу.“

У скупу настаде комешање. Фолијанти, који су дотле прилично снуждени стајали у позадини, климнуше главом један другом, похвалише тактичност младога човека и гледаху да се кроз збијено друштво пробију до говорнице.

„Ју, то ће се онда морати да кажу године,“ вели једна Естетика, која је волела да се креће у кругу младих новелских дама, мада је прилично зашла у године. „То је врло индискретан захтев. Не, на то се нећу никад решити, — пре ћу се одрећи свога права гласа!“

Зебња добре естетике беше сасвим неоснована, јер говорник баш тада упита збор силним гласом да ли су ту господа из 15 столећа, тако звани Инкунабули. Све ћуташе; тек по који пут се зачу тихо брујање. „Дакле, нису,“ рече говорник. — „Та, ето Бокача од 1475!“,

викну у том тренутку Ебертов Зборник Књига, који је лично познавао и најстарије људе са именом на А и Б.

„За Бога, Бокачо!“ упаде Црквена Песмарица за Липе Детмолд. „Та, тога не можемо бирати за председника, човека тако лабава морала!“

„Ну, најпосле, свак је био некад млад,“ одговори Сауерова Конверзациона Граматика, „а не сме се заборавити, колико њему дугује талијански језик.“

Кандидата, који се једва могаше с места да помакне, доведоше полако Петрон Цвајбрикенски и „Костобољни Утјешитељ“. Свакојако он изгледаше сасвим преживео и истрошен, а и пергаментско му одело извесно није било одавно чишћено, тако да није био баш најповољнији утисак, који је стари господин учинио на збор.

Као да беше приглув, пошто не одговараше на постављена питања, а на присутне гледаше, док му говораху, само с блесастим осмехом. Па послетку, пошто му у дугом говору разложише у чему је ствар, махну он главом и рече мирно: „Non capisco niente, parlo solamento italiano!“[1] Показало се да је сав свој век провео у књижници једног женског манастира у Млецима и да с тога није имао прилике да научи и који други језик.

Наравно, стари господин који не знађаше немачки није се могао узети у комбинацију за намењено му звање, те га његови пратиоци опет полако одведоше, а у целом друштву наста дуготрајна веселост. Старац као да се и сам осећаше врло весео, заустави се, па десном руком, коју извуче испод Петронове, бацаше пољупце новелама које се кришом церекаху.

Пошто се ред поврати, запита говорник да ли су дошла господа из 16 столећа. Сад се пријавише две књиге: „Доктор целокупног Траварства“, од 1540 и Портова чувена „Magia naturalis“, од 1597. Против кандидатуре првога протестоваше са ретком слогом сва новија медицинска дела. Не прође боље ни добри Порта, кога најжешће на-

[1] Ништа не разумем, говорим само талијански.

падоше хуманистички списи из прошлог столећа. Нажалост, приговори који се чуше беху оправдани, те тако се и овом приликом морало одустати од избора. Сад се један „Упут у Мнемотехнику“ сети да је у једном мрачном реду последњег регала опазио један полемичан спис из доба реформације. Као што се видело, он не беше дошао на скуп, те морадоше послати једног гласника да уважену књигу позове да учествује у саветовању. Гласник се после неког времена врати и јави да је истина нашао спис, ну да га ни најачим разлозима није могао побудити да пође, пошто је, бојећи се спалишта инквизиције, више волео да се завуче између стелажа и зида.

У таквим околностима беше сваки даљи корак узалудан. Одусташе да плашљиву расправу даље приморавају и радосно одобрише говорнику који мољаше да се, с погледом на кратко време, похита с избором председника, па као подесна кандидата предложи Дон Кихота од 1605 године. „Дон Кихот је,“ вели, „прошао света и несумњиво добро познао људе, он је, поред библије, најраспрострањенија књига на земљи. Па како се библија одриче свих световних почасних звања, може он највише права полагати на звање које имамо да оделимо.“ Уз опште клицање доведоше старога Шпанца. Беше то стасит господин средње четвртине, ну не толико дежмекаст да би му то сметало витешким подвизима, а опет довољно угледан да прави лепу фигуру. Његов капут, који се на грудима спучаваше двема копчама од месинга, беше начињен од коже хаманскога овна и украшен лепим утиснутим шарама. Дуг мач и навише уфитиљени бркови даваху томе хидалгу нешто необично ратничко, док му израз извештала жућкаста лица беше у главном доброћудан, те сваком на први поглед улеваше поверења.

Хидалго се достојанствено попе уза степенице, захвали се на указаној му почасти и обећа да ће, као председник тако одличнога збора, вршити своју дужност како најбоље уме и сасвим непристрасно. „Ја умем достојно да оценим значај овога часа, часа који морам да сматрам

као најлепши у свом дугом, пуном догађаја животу. Јер, признајем, од вајкада сам био частољубив, али част која ми је данас указана вашом наклоношћу превазилази и најсмелије моје снове! Видим себе на челу нације која је једина на свету постојана, која је, шта више, победила и само време што све опустошава, нације која једина може полагати права на име „велика сила“ — на челу узвишене републике књига! Да, високородна господо, гранди, хидалзи, сењорите и сењори, ми смо само од нежне артије, од најслабије материје на свету, па опет надживимо и најпоноснија дела од камена и метала! Све је на овом свету пролазно: највећа здања претварају се у прах и пепео; рђа нагриза мач великога војсковође, а равнодушност његово име; слава каквог одважног проналазача избледи на већем сјају најближега — само то, што ми књиге у себи хранимо, одолева бурама столећа!

Свима вам је познат наш данашњи дневни ред. Ваља нам већати о томе, како да доскочимо све мањем интересовању људи. Ако, дакле, когод од вас може да предложи што“...

Везалије од 1640 затражи реч. „Ми, лекари,“ поче славни анатом, „обично тек онда размишљамо о лековима, кад тачно сазнамо узрок болести. Стога мислим да је потребно најпре утврдити услед чега је то неинтересовање публике.“

„Врло добро!“ повикаше многе популарне медицинске књиге, које су, можда имале мало појма о дијагнози.

„Данашње кнајповско живљење криво је за сву ову беду“, вели Катихизис Умерењака. „Пре свега прекомерно пијење пива, што људе заглупљује и духовно отромави, а сваки племенитији покрет у клици угушује.“

„А, то се не може тврдити,“ додаде један „Уџбеник о кувању пива“. „Напротив, помислите само на кнеза Бизмарка, који је, као што се зна, целога века једнако пио пива, а кога ћете мучно моћи да назовете духом тромим.“

„Не, пиво није узрок,“ одобраваше предговорнику „Хемијска Технологија“, која беше родом из Баварске,

а теоријски се занимаше о справљању пива. Ја бих пре рекла да су карте корен томе злу."

„Карте?" повикаше раздажено сва упутства за играње ската, виста, ломбра. „То је клевета, а ко то тврди, тај је лажов!"

„Али, господо," стишаваше председник разјарене духове, „немојте се вређати; помислите да нисмо овде ни у берлинском, ни у бечком општинском одбору."

„Нису само карте, него и транге-франге!" викну Симплицијус од 1659, који је са својим назорима сав огрезао у војничком животу тридесетогодишњега рата. „Оно вечито коцкање на добошу, — то је најгоре!"

„Не, главну одговорност носе новине," тврђаше један новији роман, који је гледао да прикрије своју прошлост као подлистак у једном великом дневном листу, те се правио као да је дошао на свет у виду књиге. „Штури политички чланци и дневне вести отимају време и наклоност ка вишем духовном уживању." — „То не разумем," одговори Симплицијус. „Та, новине се само по један пут у неколико недеља штампају, кад стигну какве важне вести, на пр. да је султан објавио рат Персијанцима, или да су цареви војници освојили какав град у Фландрији." — „О, то ви, драги пријатељу, не познајете модерну журналистику," поучи га Мосеов Новински Календар. „Данас и најмање местанце има бар петоре новине, што тринаест пута недељно излазе. Сваки честит човек који хоће да је колико толико познат са текућим политичким, дипломатским, политичко-економским, статистичким, трговинским и колонијалним питањима, поред хиљаде других, има данас да прочита по 6, по 8 листова, са свима додацима."

„А је ли то могућно," — упита Симплицисимус зачуђено, „да неко, ко све те вести прочита, утврди бар један мали део од онога што има сваки дан да савлада? Зар тај огроман посао од неколико часова, које употреби за ту лектиру, није сав узалудан?"

„Глупо питање," вели Новински Календар, смејући

се. „Разуме се, да је узалудан. Ну, шта мари то? Људи тиме убијају време а не морају да се напрежу ни телесно ни душевно, па и то је већ добит за њих. Да ли ће отуда имати какве користи, то им је свеједно, као и самим новинама, којима је главно да добију што више огласа.“

„О, рече Симплицисимус вртећи главом, онда су у мојој младости ипак биле боље прилике. Истина људи су били мало сурови, пљачкали су, отимали, пекли и убијали се међу собом, али да на тако глуп начин краду од Бога дане, — то нису чинили!“

Са других се страна сад истицаше, како је поглавито друштвени живот у новије доба тако штетан по књиге, пошто дружење породица, нарочито како се по већим трговачким местима врши, многобројне гозбе, походе и балови заузимају и сувише и време и новац, те не даду да се подигне уживање у литерарним и научним забавама. „Па онда луксуз у оделу!“ додаде један постарији господин који је дуго био секретар код једне богате даме и био јој сва библиотека. „Не би човек веровао колико неки људи, што купе по осам нових шешира сваке године, оклевају док један пут даду динар за какву књигу. За накит, за чипке, одело, пантљике, пера и цветове има свет увек пара, а неколико гроша за књиге сматрају се и сад као излишан издатак.“

„Пре свега треба нам протекција људи од положаја,“ вели Виландов Оберон. „Док сам ја био млад, било је то друкчије. Они исмевани мали дворови беху ставили себи у задаћу да гаје и шире оно што је добро и лепо, а онај удео који је какав образовани кнез узимао према нама, крчио нам је пут у публику. Где је данас каква крунисана глава да нас штити, да у томе тражи себи славе што би унапређивала књижевност? Више се допада играње војника и сјајне светковине, што још ниједног владара није обесмртило. А кад су владари према нама равнодушни, онда се не смемо чудити што су њихови дворани и министри — неће ни да

казујем имена — управо непријатељски расположени према нама. Али како да се доскочи томе?“ заврши он.

„Морамо бити интересантнији!“ примети доста бојажљиво једна Логика, која у том погледу не имађаше можда много самопоуздања. — „Посибилитет овог факта моћи ће да се докучи директним извођењем закључка без дификлутета само тако ако се докаже атрактибилитет материје коју имамо да расправљамо a priori на интелекат публике, што га функције церебралног система условљавају,“ одговори Критика Здравога Разума.

„А, јесмо ли ми уопште упућени не људе?“ упаде сад један мизантропски надахнут Латински Речник. „Ја сам био у служби код једног кандидата правосуђа, који се мноме служио читаве месеце, док је састављао своју докторску дисертацију. Још и данас ми се смучи кад помислим на то време. Од ране зоре до мркле вечери вукао ме је овамо онамо, за сваку реч сам му морао прискакати у помоћ, а потезао ме је и за ствари о чијој егзистенцији нисам имао ни појма! О, господо, што је много, много! Месеци су ми требали да се опоравим од тих напора. А уз то је тај незахвални човек поступао са мном тако да то ни казати не могу. Касно у ноћ, кад сам се већ радовао што ћу се по заслузи одморити, употребљавао ме је он као мишоловку, усправљао ме на поду и наслањао на један ивер, за који је везивао парче кобасице. У таквом положају морао сам проводити по сву драгу ноћ, по читаве сате нисам могао ни тренути, а кад сам најзад заспао дрпнуо би какав миш за ивер, те сам губио равнотежу и падао колико сам дуг. Не, не, људи с нама ниско поступају. Имам сад само једну наду, а то је да ћу кад било доћи у какву јавну библиотеку. Ту је човек миран. Ко је тамо једном нашао себи какво местанце, тога целог века не дирају. Јер сви се људи са страхом клоне јавних библиотека.“

Још би благоглагољива књига говорила, али како се овда онда чуло: „На ствар!“ и „На дневни ред“, реши да ућути.

Сад узе реч Дон Кихот и изјави:

„Уважени зборе! Чули смо сад са разних страна против људи жалбе које су зацело све оправдане. Али допустите ми да и ја своје лично мишљење искажем. Неки од вас били су већ тако добри да истакну, да сам ја у свом другом животу и свакојаким удесима имао прилике да познам људе. Тако је заиста, смем то тврдити без самохвалисања. Ну, верујте ми, откако знам за људе — а знам их скоро 300 година — није се тај свет ни најмање променио, нити се поправио, нити се погоршао. И да се не бојим да вам будем досадан, испричао бих вам свој живот, што би нарочито за млађе међу вама (овде се зацрвене она Естетика што је пре протестовала због казивања година) веома поучно било.“

„Причајте, причајте!“ повикаше с разних страна. „Дон Кихот нек прича своје доживљаје!“

(Свршиће се.)

Јулије Хархаус.

(Превео с немачког М. Петровић.)

НА САСТАНКУ.

Некада сам и вас на кољену цупкô
И доносио вам слатке шећерлеме,
И љубио дуго ваше плаво тјеме,
И чело, и лице невино и љупко.

Но дани су прошли кô ријека нагла,
Кô тренутни снови, као пусте варке:
Сад на вашем лицу сјај младости жарке
А на моме јесен и туробна магла.

Ја знам, ваше срце сада ватром гори,
Моје хладна зима окива и мори;
Ваше очи сјају кô два неба плава,

А моје су мутне као магле сиње;
Младост, љубав, огањ, све у гробу спава, —
По косама мојим попануло иње...

Алекса Шантић.

У СТАРОМ ДОМУ.

Наш стари доме, како си oронӧ!
Капије твоје нико не отвара,
По њима мирно црв дубе и шара —
Гризе, кô чежња једно срце боно.

Ево ми собе! О дувару јоште
Икона виси, прашљива и сама,
И у ме гледа и шапће из рама
О добу среће, дјетинства, милоште.

Овдје сам прве стихове написô,
Овдје је с душом полетила мисô
Високо, тамо гдје се исток жари;

Овдје ми некад бјеше рај, а сада
На моје срце гробна земља пада
И ја се рушим кô ти, доме стари...

Алекса Шантић.

Б О К А.

Наша мила Боко, невјесто Јадрана,
Покривена небом кô од плаве свиле,
Љепша си од твоје приморкиње виле
И свијетлија си од њеног ђердана!

Никада се тебе нагледао не би'!
Но да ми је једно: да постанем валом
Сињега ти мора, па пред твојим жалом
Да вјечито шумим и да пјевам теби,

И да с тобом гледам на твој Ловћен плави!
Па једнога дана, кад се Господ јави,
Кад орлови наши високо заброде

И са твојих рука пану гвȍжђа тврда:
Да побједну химну слушам с твојих брда
И да с тобом славим дан златне слободе!

Алекса Шантић.

О ХАЈНЕУ.

(Крај.)

И поред свега успеха Књиге Песама, и поред све лепоте неких песама у њој, Хајнеова основна црта није лиризам, већ духовитост. Из досадашњег излагања се могло видети да је она у врло великој мери саставни део и његове лирске поезије, само се тамо ипак ни из далека не јавља тако непосредно и у толикој мери као у његовој прози. Ту се песник не мора довијати да постигне ефекат обилазним путем, не мора да се обуздава и бира нарочите предмете, већ пушта своме расположењу потпуно на вољу, а оно је међутим вечити извор досетке и оштроумља. За то су најбољи доказ његове *Слике с Пута* (Reisebilder). Као што је Књига Песама прославила Хајнеове стихове, тако су Слике с Пута стекле славу његовој прози, и по њима и Књизи Песама он је и данас познат највећем делу читалаца. Наслов Reisebilder, наравно, не казује тачно садржај: опис појединих предела и опаске о становницима тих предела заузимају у ствари много мање места но резоновања о разним политичким и верским питањима, исмевања појединих људи или установа, причања својих или туђих доживљаја који су обично у врло лабавој вези с путом. Али баш у том удаљавању од предмета и лежи вредност књиге; јер и ако Хајне врло живо слика природу, његова духовитост има маха нарочито у тим одступањима. На савременике је Хајне овим списом морао свакако чинити још дубљи утисак но на данашње читаоце, јер је њима била јасна свака алузија, били су им познати људи и установе који су изложени подсмеху, живели су у приликама о којима је реч. Колико је на пример, због измењених прилика, данас блеђа она шала о Немцу, који би

се у Кини показивао за новац и на чијој би плакати стајало потврђење од мандарина, да се његова вештина састоји поглавито у философисању, пушењу и стрпљењу, с напоменом да за време ручка не сме нико доводити псе, пошто они једном Немцу обично поједу најбоље залогаје! Али зато нема ниједне слике која је до данас потпуно изблеђела, а већина је и сад онако исто свежа као и пре осамдесет година. Професор у Гетингену, вароши „чувеној са својих кобасица и свога универзитета“, који обично сања да се шета по лепом врту, у чијим лејама расту све сами бели листићи исписани цитатима; хановерански племићи, који онако исто имају преимућство да могу постати официри као што на Мадагаскару само племићи имају право да буду касапи; паук који на фолиантима опште историје у гетингешкој библиотеци ревносно прави своју мрежу и са философском сигурношћу и уображеношћу гетингешких научника гледа на своју околину, и ако ништа не зна о стварима у тој књизи на којој је рођен, на којој је провео цео свој век и на којој ће и умрети, — све су то слике које ни данас нису ништа изгубиле од своје свежине. Сатиричан тон преовлађује обично на свима местима где песник одступи од објективног сликања предела кроз које пролази, и то Сликама с Пута даје нарочиту драж. Жаока је обично врло оштра, па било да је управљена против Гетингена или Минхена, било против грофа Платена или Екермана, било против појединих сталежа или појединих установа; али је и та оштрина несумњиво само увећала популарност Слика. Дејство се може осетити и код сасвим кратких одломака, на пример на једном делу онога места на коме је реч о сеоби душе.

„Ко може знати у ком је кројачком помоћнику данас душа Платонова, а у ком је педагогу душа једнога Цезара! Ко зна да ли се душа Грегора VII не налази у телу каквога султана, и не осећа пријатније између хиљаду нежних женских руку но некада у својој пурпурној мантији символу безженства...

Душе оних разбојника који су распети поред Спаситеља станују сад можда у дебелим поповским трбусима и горе од љубави према ортодоксном учењу. Душа Џингисханова налази се можда у каквом критичару који у каквим новинама, и не знајући, посведновно коси душе својих највернијих Башкира и Калмука. Ко зна! ко зна! душа Питагорина се можда уселила у неког грешног ђака, који на испиту пада с тога што није умео да докаже Питагорино правило, док у његовим испитивачима станују душе оних волова које је некад Питагора, од радости што је пронашао своје правило, принео боговима на жртву.“

Сву оштрину жаоке морали су нарочито осетити они који су под пуним именом узети за предмет подсмеха, као гроф Платен, коме су посвећене читаве две главе, пуне заједљивости и пакости, али тако исто и оштроумља и духа. И ако ти лични испади могу понекад бити ту ради чисте освете — то је на пример случај баш са испадом против Платена — опет зато они не само нису досадни, већ шта више увећавају занимљивост целине, јер Хајне нарочито у таквом случају потпуно влада својим оружјем. За пример нека послужи много краћи испад против Гетеовог секретара Екермана.

„Неки господин Екерман написао је једном књигу о Гетеу, у којој сасвим озбиљно тврди: да је добри Бог при стварању света рекао Гетеу: „Драги Гете, ја сам сад хвала Богу готов, сад сам створио све осим тица и дрвећа, и ти би ми учинио љубав кад би место мене створио те ситнице“ — онда би Гете, сасвим као и добри Бог, створио те животиње и биљке сасвим у духу осталог стварања, то јест тице с перјем, а дрвеће зелено.

У овим речима има истине, и ја сам чак мишљења да би Гете понекад свој задатак испунио још боље но и сам добри Бог, и да би он нпр. господина Екермана створио много тачније, то јест с перјем и зелене боје. Одиста је погрешка стварања што на глави господина Екермана не расте зелено перје и Гете се постарао да тај недостатак заглади бар тиме што је наредио да се за њега пошље из

Јене докторски шешир, који му је својеручно метнуо на главу."

Једно место, које код Екермана у главном онако гласи како је горе наведено, Хајне врло вешто доводи у везу с докторском титулом коју је Гете, кад му је приликом педесетогодишњице бављења у Вајмару јенски универзитет дао право да промовира за докторе двојицу коју он изабере, одиста поклонио Екерману, и на тај начин исмева и претерану хвалу Екерманову и необично давање докторске титуле. Наравно, понекад досетка и не испадне најбоље, понекад се пређе мера, употреби се сувише јак израз или сувише смело поређење, фриволност и сувише отме маха, али се преко таквих места лако преклизи, и она понајчешће не падају много у очи. — Али ако у сликама с пута и преовлађује шала и сатира, у њима зато има и озбиљних места, која с тога што су озбиљна нису мање занимљива. Сва места на пример на којима је реч о Наполеону дишу искреним обожавањем француског цара, и у њима влада нека нарочита свечаност, која после разних шала и досетака, заједања и исмевања долази као пријатна промена; то исто важи и за сажаљење које Хајне осећа при погледу на старца који зарађује новац на тај начин што у присуству своје младе али већ изгубљене кћери прави разне неслане шале, показујући тиме и одсутност родитељског осећања и осећања за своје седе власи.

Уз духовитост, која је најважнија особина Слика с Пута као и других разних састава Хајнеових, долази још и нарочити стил. Хајне и овде, као и у стиховима, обилато употребљава сва средства која доприносе живости и јасности излагања, и оживљавање мртве природе, визије, изразити епитети, згодна поређења долазе на сваком кораку. Разуме се, понекад се да више но што је потребно; слика о немачким облацима, који праве поштено филистарско лице и досадно зевају можда је и сувише смела, каогод што је тешко створити себи макакву слику о „духовитим бедрима" талијанских дево-

јака. Али за таква места дају обилну накнаду чести, обично врло духовити контрасти и слике као што је она о немачкој клими: „У нашој земљи је врло хладно и влажно, наше лето је само зелено премазана зима, и код нас чак и сунце мора да обуче грудњак од фланела, ако хоће да не назебе“. Осим тога је излагање врло течно и лако. Духовитост и лако течно излагање, две особине које су у немачкој књижевности највећа реткост, и које се удружене не јављају у тој мери ни код једног другог немачког књижевника, објашњавају потпуно успех и овог дела Хајнеовог као и многих других. Да у њима нема целине, да према томе немају битну особину уметничког дела, не пада много у очи, јер Хајне од самог почетка навикава читаоца на фрагментарно излагање и на тај начин не показује претензију да да̂ целину.

Али каогод што се може објаснити успех Хајнеових дела и његова омиљеност код читалачке публике, исто се тако може разумети и непријатељство које је песника пратило у великој мери и за живота и после смрти. Да он то непријатељство није на себе навукао увредама које је у разним приликама наносио Немцима, најбољи је доказ случај с његовим једноплемеником Бернеом, на кога се гледа сасвим другим очима, и ако ни он према Немцима није био ни мало пажљивији. Огорченост против Хајнеа има дубљих и оправданијих разлога. И ако је и по оцу и по мајци Јевреин, Хајне се увек издавао за Немца, и он и у својим песмама и у својој прози често врло топло говори о својој немачкој отаџбини; то му међутим није ни мало сметало да у Паризу прима сталну годишњу помоћ од француске владе и да се за то одужује разним испадима против своје „миле отаџбине“. Хајне се, даље, није задовољио само тиме да се издаје за Немца, већ је и формално прешао из мојсијевске вере у хришћанску; да је међутим то мењање вере извршено из чистог рачуна, ради што боље каријере, види се по томе што он хришћанство никад није узимао озбиљно;

наскоро после свога покрштења он овако пише о саборној цркви у Триенту:

„Одиста, таква саборна црква, са својом ослабљеном светлошћу и својом хладовином која пирка пријатно је боравиште кад напољу блешти сунчева светлост а врућина гуши. О томе човек нема ни појма у нашој протестантској Северној Немачкој, где цркве нису саграђене тако удобно, и где светлост тако безочно продире кроз необојна окна вере разума, да чак ни хладне проповеди не штите довољно од врућине. Може се рећи што се хоће, католицизам је добра религија за лето. На клупама ових старих саборних цркава лежи се врло удобно, човек ужива у побожности која је разливена по тој хладовини, у том светом Dolce far niente, моли се Богу, сања, греши у мислима, Богородице машу главом праштајући из својих удубљења, и, са женским осећањем, оне праштају чак и онда кад човек у своје грешне мисли уплете и њихове љупке црте лица...“

Што је најважније, нити је Хајнеу била невоља да мења веру, нити да према својој отаџбини изврши неку врсту издајства: кад је напустио мојсијевску веру, био је питомац свога богатог стрица из Хамбурга, који је за њега чинио све, а у време кад је од француске владе тражио и добио помоћ од 4800 динара годишње, имао је, поред своје прилично велике књижевничке зараде, од истог стрица стални годишњи доходак од 4000 динара. И једно и друго учинио је дакле Хајне из лакомости, из жеље за што већим дохотком. Тако исто је Хајне у два маха покушао да прода и своју слободоумност. У нади да ће постати професор књижевности на минхенском универзитету ако се додвори баварском краљу Лудвику I, Хајне моли свога издавача да преда краљу његове „Слике с Пута“ и „Књигу Песама“ и онда додаје: „Много би ми помогло кад бисте му наговестили да је сам писац много мекши, бољи и сада можда и сасвим другачији но његова ранија дела. Мислим да је краљ довољно мудар да мач цени по његовој оштрини, а не по доброј или

рђавој употреби, која је већ од њега чињена.“ Ради професуре је дакле Хајне вољан да своју сатиру употреби за рачун деспота и племића, а против свега што је дотле заступао. Кад је покушај остао без успеха, онда му, наравно, није остало ништа друго но да остане веран својим политичким начелима и да и даље проповеда слободу. То му међутим ипак није сметало да после неколико година учини опет сличан покушај. Како му за провођење у Паризу није била довољна ни помоћ од француске владе, нити помоћ од ујака, он је био науман да покрене један велики политички лист; све је било спремљено, само је још требало издејствовати код пруске владе обећање да ће се лист без икакве сметње пуштати у Пруску, пошто пријатељ који је понудио новац за лист иначе није хтео да улази у предузеће. Да би издејствовао то допуштење, Хајне у писму своме пријатељу Фарнхагену сасвим безобзирно уздиже толико пута изгрђену реакционарну Пруску и нема довољно речи за осуду уставног система. — И вера, и народност, и политичко уверење служе дакле Хајнеу као предмет обичне трговине. Поред таквих крупних грехова, ствари из његовог приватног и домаћег живота постају од споредне вредности, мада га и оне понекад приказују у врло ружној светлости.

И ако је већ протекло педесет година од смрти Хајнеове, његов се положај није нимало изменио: док је велики део његових читалаца вољан да писцу „Књиге Песама“ и „Слика с Пута“ опрости све грехове које је починио као човек, дотле други мањи, али одабранији део, неће да зна за књижевника тако слабог карактера. То се врло лепо показало и приликом прославе педесетогодишњице његове смрти (Хајне је умро 17 фебруара 1856 године). Док су једни на свечаним скуповима и концертима узносили највећег немачког лирског песника после Гетеа, дотле је велики и најпозванији део ћутао, а било је и таквих који су са задовољством забележили да већ има педесет година од како је Хајне у паклу.

М. Тривунац.

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.

(3.)

Шта нам, дакле, ваља радити или, тачније речено, какво нам држање ваља заузети према питањима која су реформном акцијом истакнута на дневни ред и према евентуалностима којима реформна акција може повести у даљем свом развоју? То нам се питање намеће силом свих прилика које, као што показах, могу, посредно или непосредно, утицати на догађаје на Балканском Полуострву. А са њима су у тесној свези наши национални интереси, због којих морамо врло пажљиво не само да пратимо њихов развој, него и да се старамо о начинима и средствима да можемо утицати и на правац њихова развоја. Да бисмо пак на постављено питање могли одговорити онако како то захтевају наши правилно схваћени и добро оцењени интереси. морамо се, пре свега, отрести извесних заблуда које нам сметају да правилно оцењујемо питања која су у свези са реформном акцијом и међу којима је најважније питање о аутономији Маћедоније.

Не превиђајући факат да су реформе само срество, а не и циљ, нама се, с погледом и на поменуте четири поставке, намеће питање: имамо ми оправданих разлога зазирати од аутономије, за коју би реформна акција, развијајући се и распростирући се све више, припремала земљиште, или је, можда, с обзиром на опасности од оваквог решења, наш интерес у томе, да подржавамо свима средствима данашње анархично стање у Маћедонији, па ма оно довело и до њезине окупације? Пред овакво нас питање поставља досадашњи развој реформне акције, условљен приликама и утицајима о којима је раније било говора. Ако у њима потражимо критеријум за оцену свога држања према евентуалним, крајњим ре-

шењима којима може да поведе развој реформне акције, за нас је Србе јасно, да окупација Маћедоније, била она изведена ма у ком облику, од једне, две или више Великих Сила, ни у ком случају не може одговарати нашим национално-политичко-економским интересима. Али се онда истиче питање о аутономији, од које се у нас још и данас зазире: прво с тога, што је наш положај у Маћедонији много неповољнији од положаја Бугара који имају све погодбе за легалну бугаризацију словенскога живља у Маћедонији, и друго с тога, што нас још свеже сећање на анексију Источне Румелије Бугарској плаши могућношћу да се то исто не деси и са Маћедонијом. Међутим, они који своју непомирљиву опозицију принципу аутономије заснивају на овоме зазирању губе из вида ова факта:

1. да се реформна акција развија мимо нас, да ни ми, као ни Бугари, нисмо себи обезбедили право да се у њеном развоју чује и наш глас, и да она, према томе, ако остане овако како је данас, може, у место аутономије, повести окупацији;

2. да је Маћедонско Питање изишло из своје црквено-школске фазе, те је мало или нимало изгледа, да бисмо, радећи и даље само кроз школу и цркву, у садашњим приликама могли учинити повољнијим свој данашњи, према бугарском недовољно повољан, положај;

3. да је данашњи турски режим постао неиздржљив народу у Маћедонији и у Старој Србији који у своме ослобођењу, ма у ком то виду било, гледа свој идеал, те би, према томе, наш рад, руковођен искључиво тежњом да се одржи status quo, унапред био осуђен на савршен неуспех;

4. да стање у Маћедонији, где словенски живаљ, узет у својој целини, без обзира на подвојеност црквену (патриjаршисте и егзархисте) и национално-политичку (Срби, Бугари, Маћедонци и Маћедонци-јелинофили), представља тек половину целокупнога становништва, није ни издалека слично стању у Источној Румелији, где су Бу-

гари чинили огромну, једноставну већину према малом броју Грка и Турака;

5. да се, најзад, судбина Источне Румелије тек посредно тицала интереса Србије и Грчке које су географски биле од ње удаљене, а да се судбина Маћедоније, која им је на домаку, њих тиче непосредно, а Румуније, која је Бугарској за леђима, посредно.

Ова факта, ако им се само схвати како треба прави смисао и значење, лишавају свакога основа укорењено код нас зазирање од аутономије као могућног решења маћедонског питања. Па не само то него нам она, у исто време, указује и узроке због којих мучно да бисмо досадашњим средствима и у садашњим приликама могли учинити новим успесима свој положај у Маћедонији повољнијим, и нове правце и области, у којима може и треба да се креће наш рад. У прилог овим фактима говоре многе прилике које су, у размаку од последње три четири године, дале т.з. Маћедонском Питању и друкчији облик и друкчије значење него ли што их је пре тога оно имало. Ове би прилике, чак и у случају кад би се показало да се Маћедонско Питање може, у садашњим околностима, решити аутономијом, чиниле анексију Маћедоније Бугарској немогућном.

Пошто је Маћедонско Питање последњи изданак у развоју великога Источнога Питања, оваквом би се анексијом ставио у питање дефинитивни опстанак Турске у Европи. А Велике Силе према томе не би могле бити индиферентне, јер су за судбину Турске у Европи везани, посредно или непосредно, и многи њихови крупни интереси. Њих су управо ови интереси, више него ли хумани обзири, и упутили да се заинтересују за судбину Хришћана у Турској. Нити је њихов интерес, нити је њихова намера да убрзавају нестајање Турске из Европе. На против, — о томе сведочи и реформна акција, — оне желе да јој реформама продуже живот и да њима, у исте време, припреме погодбе за што мирније решење овога питања о опстанку Турске у Европи. Отуда и са-

вети које не престају давати свима балканским народима да не изазивају компликације.

Колико с погледом на ове интересе Великих Сила, толико и с погледом на етнографско шаренило и национални антогонизам који се никад до сад није тако оштро манифестовао, Маћедонско се Питање не сматра више као национално и бугарско, него као политичко-европско. Узалуд су све брошире којима су Грци и Бугари поплавили европску публицистику да оправдају и утврде своје националистичке претензије. Европском јавном мњењу убедљивије су говорили догађаји у Маћедонији него ли писци ових брошира. Њихови су се аргументи показали слаби: у супротности са догађајима што се развијају у Маћедонији, они су само помогли да се о Маћедонском Питању створи гледиште противно националистичким претензијама. Ово је гледиште добило израза у факту, да баш Велике Силе, с обзиром на анархију у Маћедонији, изазвану националним антагонизмом њезина становништва, искључују за сад политичку аутономију као решење Маћедонског Питања, свакојако с тога што им се чини да она, у оваквим приликама, не би повела реду и миру, него, на против, борби свију против свакога[1].

Што се до овога дошло, криви су, на првом месту, Бугарска, због својега држања према револуционом покрету у Маћедонији, којим се увек желела користити као оруђем за своје националистичке сврхе, а на другом месту, присталице Унутрашње Револуционе Организације који су, после неуспелога устанка 1903 године, почели терором увеличавати број егзархијске паству, уместо да се, сагласно својим принципима, боре за политичко ослобођење своје домовине, чиме су демантовали своје принципе и компромитовали симпатије које је западни свет имао за дело ослобођења хришћана испод турскога ига. Сад кад су се обрели пред последицама својих погрешака врло јасно увиђају сву штету коју отуда трпе,

[1] René Moulin, Une année de politique extérieure, стр. 177—178.

немоћни да је уклоне, па су почели узајамно све жешће да се окривљују. Бугарска би влада хтела сву кривицу за овакву ситуацију да баци на „револуциону“ политику чланова Унутрашње Организације, а маћедонски револуционари — на „маћедонску“ политику бугарских влада. „Које су то прилике и погодбе довеле — тако се пита „Маћедонски Преглед“, орган Унутрашње Револуционе Организације, — обично и природно нетрпљење међу народностима у Турској до најсуровије жестине и уништења? Помучимо ли се да на ово питање нађемо тачан одговор, неизбежно ћемо се сукобити са маћедонском политиком бугарске Кнежевине. Доста је да кажемо, да устанци у 1902, а нарочито онај у 1903 години — најтежи преступи што их учини бугарски национализам — нису у суштини били ништа друго него једно сурово изазивање према балканским државама и жесток цинизам према идеји о солидарној политици у питању о аутономији“... А мало даље наставља: ...„А политика која сматра маћедонско питање као чисто бугарско питање и која је немоћна да га разреши сама, јер не може да има савезника за један свој домаћи идеал, таква политика не може да има друкчије резултате, него оно што сад бива у Маћедонији.“ Ову пак оптужбу завршује овако: „Једно од двога: или Бугарска не жуди за земљом Маћедонаца, и у том је случају дужна савесно да искористи за њихово ослобођење све мале и велике туђинске факторе; или тежи успоставити велику бугарску царевину и у том случају треба смирено да подноси сва окривљавања због своје грандоманске немоћи и великих беда које је ова њена немоћ створила сународницима јој у Турској.“

Ова и овима слична узајамна окривљавања последица су разочарења које може да послужи као добар знак о томе да су обманула наде које је Бугарска полагала на Унутрашњу Револуциону Организацију и да ова, с друге стране, није више тако силна као што се то пре устанка претпостављало. Није давно било кад су се угледнији међу Маћедонцима хвалили како ће

једном „вартоломејском ноћи" истребити све што има Срба у Маћедонији; данас већ увиђају, да су немоћни да се боре с успехом против четâ српских и грчких и да пред њима, у пркос свих напора, губе терен. По томе се већ види да Унутрашња Револуциона Организација није више једини и пресудан фактор у даљем развоју Маћедонског Питања. Вреди, међутим, нарочито нагласити и тај факат, да ни односи између Унутрашње Организације и Бугарске с једне стране, као ни односи у самој Организацији с друге стране, не иду у прилог претпоставци да би се аутономија, кад би се до ње дошло, могла претворити у анексију. Под утицајем разноликих узрока, појачаним нарочито последицама погрешакâ учињених за последње две године, идеја о политичком сепаратизму ухватила је дубокога корена међу Маћедонцима, без обзира на то припадају ли или не Унутрашњој Револуционој Организацији. Она и данас има већину, а сви су изгледи да ће се и више развијати и дубље корена хватати.

(Наставиће се.)

* * *

НОРДЕРНЕЈ.

(2).

Ах! прерушити и забашурити и јесте управо главна цељ њихова, а божански голо њима је фатално, и један сатир, кад навуче гаће, има увек право да тражи да то и Аполон учини. И свет онда вели да је то моралан човек, а не зна да у смешењу једног прерушеног сатира има много више одвратности, него у свеколикој голишавости једног Волфганга Аполона, и да је баш у време кад су највише ношене мантије и димлије, у које је ишло по шест аршина материје, било много мање морала него сада.

Али да ми не замере даме што ја кажем гаће, уместо чакшире? Ала су фино осетљиве те даме! Још мало па ће за њих само евнуци моћи писати, и њине духовне слуге на западу мораће бити тако безазлене као и њине телесне слуге на Истоку.

Овде ми паде на памет једно место из Бертолдова дневника:

„Кад добро промислимо, наћи ћемо да смо се сви голи увукли у хаљине, рече доктор М. једној госпи, која му је замерила за један подебљи израз.“

Хановерска властела врло је незадовољна с Гетом, и тврди да он распростире неверје, а из овог да се могу ласно излећи лажни погледи политички, и да старом вером ваља повратити народ к старој скромности и умерености. А у последње време слушао сам много препирке — да ли је већи Гете од Шилера, или Шилер од Гета. Ту скоро стојао сам иза столице једне госпе, којој се још састраг могаху видети шесет и четири претка, и слушао сам како она живо претреса ову тему с двојицом хановеранских господичића, којих су преци били насли-

кани још на Зодијаку у Дендери, и од којих један, дугачак, сув, живом испуњен младић, који изгледаше као какав барометар, хваљаше добродетељ и чистоћу Шилерову, а други, такође циглаласт младић, тепаше неке стихове из „Достојанства Женског“ и при том се тако слатко осмејкиваше, као магарац који је умочио главу у чабрицу сирупа па пријатно облизује губицу. Оба младића непрестано подупираху свој говор овим једним те једним уверавањем: „Он је опет већи, Он је заиста већи, зацело је Он већи, тако ми части, Он је већи“. Госпа бејаше тако добра да и мене увуче у овај естетички разговор, и упита ме: „А ви, докторе, како ви судите о Гету?“ Али ја скрстих руке на прси, приклоних главу побожно, и рекох: „Ла илах ил алах, вамохамед расул алах!“

И доиста, госпа ми је, ни сама не знајући, поставила најлукавије питање. Јер не може се човек питати што оно кажу с неба па у ребра: „Шта мислиш ти о небу и земљи? Какви су твоји погледи о човеку и животу човечијем? Јеси ли ти разумно створење или си какав дедак?“ А сва ова деликатна питања леже у безазленим речима: „Како ви судите о Гету?“ Јер, имајући пред очима дела Гетова, ми сви можемо да туђи суд о том брзо поредимо с нашим, и тиме добијамо поуздано мерило којим можемо одмах да измеримо све мисли и све осећаје његове, а међутим, он је несвесно изрекао свој суд. Али, као што нам је Гете на овај начин, зато што је он заједнички свет отворен свачијем посматрању, најбоље средство да познамо људе, тако опет можемо и самога Гета најбоље познати по његовом суду о предметима који су нам свима пред очима, и о којима су већ најзнаменитији људи рекли што су знали. У овој ствари најмилије ми је поменути Гетов пут по Италији, јер Италију знамо сви, било из виђења или по причању других, а при том лако нам је приметити како сваки гледа субјективним оком на њу, овај незадовољним оком које само зло види, онај одушевљеним оком које свуда

налази саму красоту, а Гете својим бистрим оком грчким види све, и тамно и светло, и нигде не боји ствари душевним расположењем својим, и прта нам земљу и људе правим пртама и истинским бојама, у које их је Бог одео и бојадисао.

То је заслуга Гетова коју ће тек познија времена знати и уважавати; јер ми, који смо махом сви болесни, и сувише смо обузети нашим болесним, растрзаним, романтичним осећањима, којих смо се начитали из свију земаља и векова, те да бисмо могли непосредно видети како се здрав, једноставан и пластичан показује Гете у делима својим. А то не опажа ни он сам; у наивној незнани моћи своје, он се чуди кад му се рече да има „предметно мишљење“, и хотећи нам својом биографијом дати критичку помоћ за процену дела његових, он нам опет не даје мерило за процену саму за се и саму по себи, него само нова факта по којима можемо судити о њему, као што је у осталом и природно да никаква птица не може саму себе надлетети.

Осим ове моћи пластичног посматрања, осећања, и мишљења, позннја ће времена открити у Гету још много штошта о чему ми сада и не слутимо. Дела ђенија стоје вечито стална, а критика је превртљива, она истиче из погледа свога времена, има значаја само за то време, и, ако није сама уметнички створ, као што је нпр. Шлегелова, и ње нестаје с временом њеним. Сваки век, кад добије нове идеје, добије и нове очи, и види много штошта ново у старим делима ђенијалним. Један Шубарт види сада у Илијади нешто друго и много више него сви Александринци; а тако ће некад настати критичари који ће у Гету видети много више од Шубарта.

Гле колико сам забрбљао о Гету! Али оваки прелази врло су природни кад човеку, као на овом острву, непрестано бруји у ушима шум морски, који душевно расположење његово по вољи удешава и раздешава.

Дигао се некакав силан ветар са североистока, и вештице грозе новим несрећама. Овде имају чудновате

приче о вештицама што буру дижу, као што уопште има пуно сујеверја на свима северним морима. Мрнари тврде да гдекоја острва стоје под тајном владом неких особитих вештица, и њина пакост чини што лађе које туда пролазе претрпе какву такву незгоду. Кад сам лане био неко време на мору, приповедао ми је крманош на нашој лађи да су вештице особито силне на острву Вајту, и хоће сваку лађу, која туда дању проплови, да задрже до под сами мрак, па да је потом натерају да удари на стене или на само острво. У таквим случајима чује се још из далека како вештице поврх лађа у ваздуху облећу и кевћу, тако да им Клаботерман с тешком муком одолева. Кад га упитах ко је тај Клаботерман, приповедач ми одговори врло озбиљно: „То је добри, невидљиви заштитник лађâ, који се стара да се верним и добрим лађарима не деси каква несрећа, који свуда сам пази и мотри, и који се брине и о реду и о доброј пловидби.“ Добричина крманош уверава ме готово шапћући да га и сам могу врло добро чути у просторијама лађе, где он еспапе слаже, и отуд лупа буради и сандука, кад се море подигне, и отуд покаткад шкрипа и пуцањ греда и дасака наших; често Клаботерман куцка и споља на лађи, и то је онда знак дунђерину да одмах поправи место које је слабо и оштећено. На питање може ли се он кадгод видети, добих одговор: „Не, он се не може видети, а нико и не жели да га види, јер се показује само онда, кад више нема никаква спасења“. Добричина крманош није до душе још доживео такав случај, али вели да од других зна да се Клаботерман, у таквом случају, с једрилâ разговара с духовима који су под њим, но кад је бура превелика и пропаст неизбежна, онда он седне на крму, покаже се тада први пут и нестане га, пошто најпре крму саломи. А они који га у овом страховитом тренутку смотре, они оног часа нађу смрт у валима морским.

Капетан, који заједно са мном слушаше ову причу, осмехну се тако фино како не бих мислио да је кадро

његово опоро опаљено лице, и потом ме увераваше да се пре педесет или још пре сто година тако јако веровало на мору у Клаботермана, да је, о ручку и вечери, и за њега увек тањир постављан, и од сваког јела што је најбоље и њему сипано, и да се то још и данас чини на неким лађама. —

Често се овде шећем по обали, и сећам се оваких чудних прича мрнарских. Најпримамљивија је од свију прича о Холандезу који лети, који, кад је бура, с развијеним једрилима плови, и који покаткад пусти који чамац да лађарима које сретне даде свакојаких писама, која се потом не могу да предаду, јер су адресована лицима која су давно и давно помрла. И ја се покашто сетим старе и лепе приче о рибарчету, које је на обали гледало ноћну игру морских вила, па потом пошло по свету са својом виолином и чаробно раздрагало све људе, кад им је загудило мелодију вилинског валцера. Ову причу причао ми је некад један мој добар пријатељ, кад смо на концерту у Берлину слушали свирку таквог једног чудесно-силног дечка — Феликса Менделсона Бартолдија.

Особито је дражесно пловити око острва. Само треба да је време лепо, облаци да су необично формисани, и ваља наузнако лежати на крову лађе и гледати у небо, али свакојако и у срцу имати један комадић неба. И тада таласи жуборе свакојаке чудесне ствари, свакојаке речи око којих се лепршају пријатне успомене, и свакојака имена која одјекују у души као нека слатка слутња — „Евелина!“ Потом се сретате с лађама које пролазе, и поздрављате се као да бисте се сваки дан виђали. Али ноћу није најпријатније срести туђе лађе на мору; тада се човеку чини да најбољи пријатељи, које није видео толико година, пролазе ћутке мимо њ, и да их нестаје за навек.

Ја волим море као душу своју.

Често ми се чини да је море управо душа моја; и као што у мору има скривених биљака које само у тренутку цветања испливају на површину мора, а кад пре-

цветају опет се зароне на дно, тако испливају покаткад чудесне цветне слике из дубине душе моје, па миришу и светле и опет ишчезну — „Евелина!“

Прича се да су некад, близу овог острва, где је сад сама вода, била најлепша села и вароши, па их море на један пут потопило, и још и сад, кажу, виде лађари, кад је ведро време, врхове од потонулих звонара, а погдекоји, кад недељом порани, чује одоздо још и тихо брујање звона. Прича је истинита, јер је море душа моја —

„У њ је потонуо један леп свет, и развалине му стоје доле, али се опет, као златне искре небесне, виде, често у огледалу снова мојих“. (В. Милер.)

И кад се пробудим, чујем како се губи брујање звона и певанија светих гласова — „Евелина!“

Кад се човек шеће обалом, дивота је видети лађе које мимо њ пролазе. Ако су још на њима разапета сјајно бела једрила, онда изгледају као какви грдни лабуди који туда плове. А особита је красота видети кад сунце залази иза такве лађе која одлази, па она изгледа као да је обасјана неком чудесном глоријом.

(Наставиће се.)

Хајнрих Хајне.

(Превео с немачког Мита Ракић.)

НАУЧНИ ПРЕГЛЕД.

Was sind Juden? Eine ethnographisch-anthropologische Studie von Dr. C. H. **Stratz**. Mit 11 Abbildungen. Wien-Leipzig 1903, 4°, стр. 30.

Др. Штрац који је већ чувен са својих етнолошких и антрополошких радова покушао је овом књигом да даде здраву основу о томе шта су Јевреји, о питању коме се прилазило са толико предрасуда и о коме се говори или са сувише одвратности или са сувише љубави.

Шта су Јевреји? Такав наслов носи ова Штрацова књига, а тим је питањем и започиње, па на то одмах и одговара: „За већину Европљана одговор би на ово питање био да су Јевреји један омрзнути и презрени народ семитске расе и Мојсејеве вере који се одликује дугачким носем и другим телесним мачама као што су: обла леђа, криве ноге, пљоснати табани и др.“ Међутим, вели даље, ова је дефиниција скроз погрешна. „Ја нисам Јеврејин, нити их презирем,“ вели он, и због тога осуђује надувене списе антисемита у којима се не изражава само мржња према „вери“, већ и према њиховој „раси“. Па чак ни научна антрополошка дела нису увек слободна од већ укорењених предрасуда или и грешака. Међутим, Штрац сматра да се са гледишта културноисторијског (етнографског) и антрополошког најправилније приступа овој ствари и према томе и решењу питања најближе. Са ова два, дакле, гледишта говори писац о Јеврејима у овој књизи.

Говорећи са културноисторијског гледишта вели писац у главноме ово: Јевреји су као народ од прилике пре 2000 година извршили своју историјску мисију и тада престали да постоје. Они беху најстарији и најснажнији присталице монотеистичког веровања. Са вером имађаху

они већ дуго пре Мојсеја високо развијену културу, схватање живота и наравственост, чему је Мојсеју својим књигама дао облик закона. Његово дубоко познавање људи дало му је могућности да својим законодавством створи дело, чија ће оплемењена снага важити далеко преко његовог народа и времена. Са Јеврејима се после пропасти њихове државе рашири и њихово скупоцено културно благо по свима земљама, и из тог великог наслеђа израстоше небројене нове тековине. Сви доцнији степени развитка европских народа ослањају се на ову основицу из које је поникла и наука Христова са својим огромним значењем. Хришћанство и Ислам нису ништа друго до историјским развојем створени облик јеврејског веровања, јеврејска Библија је још непрестано основица свију теолошких појмова који данас владају. Па и јеврејска култура живи у данашњој европској култури у далеко већој мери по што многи из лажне охолости признају. И кад према томе Јеврејин пређе у хришћанску или мухамеданску веру, тиме мучно да иступа из своје сопствене сфере. У новој вери налази исте мисли водиље које су некада његове претке одушевљавале. Па и кад остане у својој вери осећа се он међу новим културним народима, који су црпли из његове готовине, као на дому, осећа им се близак и сродан, те и ако нема више свога народа, придружује се народу у коме живи као наследник међу наследницима његове сопствене прошлости. Али он понајвише не остаје нерадни наследник, који помаже да се наслеђе његових отаца потроши, не, он и даље ради и слаже, те је својом постојаном издржљивошћу, енергијом и душевним даром далеко моћнији од својих суграђана, којима је један део његовога наслеђа као нешто туђе у руке дошло. Јеврејин уме све боље да употреби но други, те на тај начин ужива он као индивидуа користи од своје културе и међу туђим индивидуама. С тога и није чудо што се Јеврејин у свима земљама мрко погледа. Он је збачени владалац у сопственој земљи, па мора борбом, где не може силом

— онде лукавством, да војује за оно што је некада било његово. У борби за опстанак он има да благодари само својој силној душевној снази што се спасао од пропасти. Дуго би било излагати вековну борбу коју су Јевреји водили, и коју и данас воде, са наследницима своје културе, али се они ипак одржаше заједно са својим старим тековинама свуда где се на њиховој култури нова култура заснива. У колико су пак где мање гањани и у колико им је мање отежавано да своје природне дарове развију, у толико беше већа надмоћност над њима оних народа мећ којима се налажаху. У Америци нпр., у којој су Јевреји потпуно једнаки у правима са осталим становницима, они су се са тим становницима потпуно изравнали и у особинама, а делимично и своју веру напустили, те се заједно са осталим њиховим тековинама свела на голу форму.

Али док су потомци старих Јевреја погдешто овако напуштали своју стару веру, бивало је у току минулих 2000 година да су људи других народности примали јеврејску веру. Један пример за то су тако звани Црни Јевреји из Кохина који су по Пешелу[1] индијски староседеоци, које су прави Бели Јевреји куповали као робове и по испуњењу Мојсијевих обреда узимали их у своје заједнице. На тај начин долазимо до парадоксних закључака да сви Јевреји нису Јевреји, јер има Јевреја по народности који нису Јевреји по вери, и Јевреја по вери који никада нису припадали народу израиљском.

„Са културноисторијског гледишта дакле, закључује писац, Јевреји су били народ. Њихова су културна блага данас прешла у руке најнапреднијих народа — тако да речемо у умноженом и поправљеном издању. Њихови су се потомци делимично слили с њима, а делимично мећу њима очували своју стару културу у првобитној форми. Данас Јеврејин није више Јеврејин, већ Немац, Француз, Енглез или Португалац Мојсејеве вере.“ (Стр. 11).

[1] O. Peschel, Völkerkunde, 1897, стр. 13.

Из реченога јасно излази да сама вера данас није довољна да буде дефиниција Јевреја, и с тога писац прелази на посматрање Јевреја са антрополошког гледишта.

По своме пореклу Јевреји припадају средоземној, белој, раније званој индоевропској, кавкаској или аријској раси. Са свога азијскоиндијског места становања раширила се ова раса на западу у три гране: северна по северној Европи, романска по европским земљама око Средоземног Мора и трећа по афричким земљама око Средоземног Мора. Овој трећој северноафричкој грани припадају и Јевреји. При своме ступању на историјску позорницу беху већ народ са врло високом културом, и према томе, као и сви културни народи, већ не беху чиста раса у строгом смислу речи, већ мешавина различитих пранарода који се у њих претопише. Првобитни базиз је свима трима гранама беле расе заједнички, а разликују се међу собом тиме што је северна грана примила у себе више монголских а афричка више нигритских елемената, док је романска грана остала понајвише слична племенима која станују у Индији. — Оно што се данас у Европи сматра као јеврејски тип, у основи узевши, није ништа друго до тип оне треће северноафричке гране велике беле расе, од кога су Јевреји постали једини представници међу другим гранама беле расе.

За овај су тип карактеристичне нешто дебеле усне, што долази од нигритске примесе, нешто „мулатски“ изглед лица и велике, понајвише црне очи са врло развијеним горњим трепавицама. Да пак ове телесне особине нису искључиво јеврејске, може се видети ако се пође из Европе и дође у крајеве који су у већој мери насељени трећом граном беле расе. Већ у Шпанији се човек изненађује многобројним јеврејским или њима сличним лицима, а у северној Африци мисли да се налази међу самим Јеврејима и није у стању да разликује праве Јевреје од осталих чланова треће гране. Исти је случај кад се пође у Малу Азију преко Балканског Полуострва. Онако исто као у Шпанији чине јеврејски утисак Турци

и Грци. Један пример Нејеврејина из Турске са тако званим јеврејским знацима износи писац у слици 1. Најзад у Малој Азији и северној Африци исто је тако лако наћи Јеврејина са нејеврејским типом као и обратно. Примера ради писац износи на сл. 2 две девојке Фемахиње од којих би за једну Европљанин рекао да има јеврејске знаке, а друга подсећа више на негарску мешавину; међутим ниједна нема у себи јеврејске крви. Исти је такав случај са једном отменом Берберком из Алгира, која у пркос плавој коси, показује прави јеврејски тип. (Сл. 3.) Насупрот овоме сматрала би се отмена Јеврејка из Алгира (сл. 4) за странкињу без икакве јеврејске физиогномије. Исти је случај са пет Јеврејака из Туниса (сл. 5, 6, 7 и 8) од којих ни једна не показује јеврејски изглед. Исто тако и девојка из Палестине (сл. 9) не показује ничега јеврејскога.

(Свршиће се.)

Тих. Р. Ђ.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Пензиони фонд Народног Позоришта.

Расправљање позоришних ствари захватило је, у последње време, необично велики обим и води се са толиком жестином с једне стране, да ми се, надам се, неће замерити, што, као друга страна, излазим и ја пред публику. Није ми ни на крај памети, ни сад као ни до сад, да се упуштам у какву год полемику. Одавно се ја навикавам, да о свему што се деси мислим као што бих мислио — ако не заборавим — кад протече доста воде испод моста. А тада долазе полако на своја места и људи и све ствари с њима. Ја бих дакле покушао да о позоришном питању говорим са овога гледишта, и то ради саме ствари, која, у овој неозбиљној хајци, лишеној података које и најрасејанији читалац тражи и вођеној на недостојан начин, долази, на жалост, у последњи ред. Место да се како ваља купе симпатије за глумачке захтеве, у колико су оправдани, испало је, да су они готово непознати (мада су штампани и растурени) и афера — пошто је силом створена — изметнула се, наравно, у личну.

Ради великих интереса српског позоришта, који су овде ангажовани, волео бих, ако могнем, „демонстрацијом“ тих глумачких захтева, накнадити што је пропуштено и скренути пажњу наклоних читалаца на ова одиста крупна питања, од којих зависи и ступањ наше глумачке уметности и висина репертоара, дакле оно што је најважније.

* * *

Одбивши оно што је у резолуцији сталних и редовних чланова Народног Позоришта под утицајем тренутне инспирације (неозбиљни изазивачки тон и апсурдно стављање ултиматума), већина њених тачака може се примити, нарочито она у којој је реч о глумачким неосигураним породицама. Само, као за пакост, то у чем имају највише права, нису довољно мотивисали.

Њихове се жалбе односе поглавито на оно што их чека кад дођу у пензију, а то се опет своди на пензиони фонд. Мени се чини, да врло много света не зна да тај фонд уопште и постоји, мада су уз последња два Позоришна Годишњака (сезона 1903—1904 и 1904—1905) штампани и изводи о његовом стању. То, у осталом, није никакво чудо, кад и сами глумци, изгледа, наопако разумеју смисао последњих правила о том фонду. Та нова правила су најпростија последица коју је управа морала повући, видевши како стоје ствари.

Фонд је образован 1879 год. капиталом од 1821·33 и интересом од 49·66 дин. Како се само улагало, а више а мање, то се интерес капиталисао све до 1894 године, кад је фонд износио 35.717·63 дин. Те се године почело издавати више него што је интерес, али мање него што чине интерес и улог заједно. Идуће године издавање (5138·76 д.) премаша и те две суме укупно (4509·92 д.). Каткад је та разлика била минимална на пр. 1899 год. 269·82 д. Године за овом фонд је чак износио 37.894·30 д., али је са те висине пао одмах 1901 год. на 27·116·30 д., док није 1903 год. доспео до 15.560·50 дин. Као што се види, ни једне године није издавано онолико коликим се интересом располагало, а по члану 92. Правила од 1879 г. само се он смео трошити. Шта више, једном, (1901 г.), позајмљено је из фонда неких 10.000 дин. за позоришно осветљење, што је опет противно члану 91. поменутих Правила.

Капитал фонда дакле је био при доласку наше управе, 1903 год., 15.560·50 дин.; на пензије се издало 11.531·15 дин.; уложено је 4393·14 дин. а интерес чинио

935·94 дин. Како је од главнице узето 6202·04 дин., то се могло тачно израчунати за коју ће годину фонда апсолутно нестати. Неким глумцима та перспектива није изгледала ни мало опасна, а камо ли да тога ради упућују управама резолуције и стављају ултиматуме. Они су мислили да ће баш нестанак фонда бити најјачи повод да се убрза дефинитивно регулисање њиховог положаја. Пошто фондом не могу да осигурају њихове породице, њима он може бити равнодушан, готово на терету. За своје рођене пензије нису се, међутим, много бринули, јер су знали да ће им се оне давати однекуд, највероватније из позоришне касе. Са овом политиком управа се, разуме се, није могла сложити, те је, не удаљујући се од административних начина, покушала одмах оно што би свакоме ко се забрине за ствар која му је поверена, по најобичнијој рачуници, пало на ум. Најпре изменом члана 86. Правила од 1879 год. ојачани су извори фонду изналажењем нових, а правилима од 10 јуна пр. год., поред још неких накнадних извора, међу којима повећање улога од 3% на 5%, смањени су издатци посредно: незнатно мањим процентима за године активне службе и повишењем границе служења од 30 на 32 године. Норма за ово узета је из последњег закона о народним школама. Чекајући да глумци законом буду третирани као учитељи вештина у гимназијама, те да се изједначе у оном што држава даје све који се баве уметношћу у Србији — управа је повукла ову аналогију са учитељима основних школа у нади да ће је старија глумачка генерација, истина без икакве своје кривице, али и без великих жртава, помоћи у овим напорима за одржање пензионог фонда садашњих и будућих чланова Народног Позоришта. Још су тим истим министарским наређењима, баш тим старијим нашим првацима, дате кориснице при повлачењу у мир, што може да изнесе, како кад, или читаву годишњу пензију или врло велики њен део. Ако би се међутим на законско решење морало подуже чекати, вероватно је, да би се и тада

могао наћи за глумце подеснији излазак, било колективним осигурањем глумаца и њихових породица на основу фонда, у ком би им се случају морао повећати улог, било државном дотацијом фонду можда од субвенције (која је и онако никаква), можда од позоришних прихода (који и онако нису велики), било, најзад, ни од једног ни од другог, него, како и стоји у новим правилима, баловима у Позоришту или лутријама.

Само, палијативама се не може трајно помоћи, и апстрахујући, на послетку, од данашње наше трупе, која је достојна свеколике пажње,ваља се озбиљно побринути, да се будућим српским глумцима створе у Позоришту услови за опстанак еквивалентни онима који у јавној државној служби имају сви други. Као пример навешћу једног младог техничара који је пре неких година, поред све воље за глумом и извесног дара, претпоставио да буде подинжењер не знам које класе не знам где у унутрашњости, јер му је тај положај давао материјалне гаранције за будућност које није имао у Позоришту. Из каквог ће се кадра рекрутовати наши будући глумци зависи веома много на којој ће висини стојати наша глумачка уметност, зависи репертоар, зависи дакле оно због чега постоји Позориште.

Дејство нових правила показало се одмах. Прошле године, на пример, уложено је 6981·86 дин.,[1] колико ни једне до тада (највише 1899 год. 3891·13 дин.), изузевши ону претпрошлу, кад је враћена са интересом позајмица за осветљење, неких 12.000 дин. Издатци никако не могу расти (после смрти Г. Цветића они су 8531·15 дин. на годину), јер ће нова пензионасања оних који су дугим радом заслужили да се једном одморе, као и оних, нешто млађих, којих је игру време одавно прегазило, бити по тим правилима на рачун позоришне касе. Ако би се у

[1] За прву половину године до 1 јула, са улозима 3% — 1483·31 дин.; за другу половину од 1 јула до 31 децембра, са улозима 5% — 2126·17 дин. Укупно од глумачких месечних улога 3609·18 дин., од осталих прихода 3372·68 дин.

том решило и питање о Г. Јенку, почем он, не спадајући као капелник у представљачко особље, по § 9. закона и нема право на пензију (2277 60 дин.) из фонда, па му се, као заслужном човеку, давало издржање из државне касе — фонд истина не би бог зна колико растао, али бар очевидно не би опадао.

Из овог можда сувопарног разлагања једно, мислим, јасно излази: да је сав напор управе био упућен да у интересу глумаца спасава фонд од неизбежне пропасти и да га јача. Ма како се решило глумачко питање, чак и у најбољем случају — у који, у осталом, ја лично не верујем — да пензије члановима Народног Позоришта загарантује држава, садашњи фонд био би одређен за њихове породице. У колико га већма ваља чувати, кад ће по свему како изгледа, он морати осигуравати и улагаче и они који после њих остају неосигурани! И то је, као што поменух, слаба страна резолуције, што поређење глумаца са чиновницима грађанског реда, који улажу за своје фамилије, није истакнутије изведено и примерима Г-ђе Рајковићке, сирочади пок. Анастасијевића и др. илустровано. Јер стални и редовни чланови улажу данас за своје рођене пензије које ће први по закону имати ако буде одакле, али други, ако то остану, неће. Редовни чланови могу бити од прилике целог века у положају чиновника који нема десет година службе. Отуд се ваљада, у последње време, стално чланство, тај највиши положај до кога српски глумац у својој хијерархији може доспети, давало врло лако. Поред оног апсолутно важног питања о осигурању породица, јавља се и ово споредније, а поред њих и толика друга, материјална и уметничка, који чекају на нови закон. Како је међутим садашњи, од 1871 године, пун празнина, то је ван сваке сумње, да би се, на основу њега и солидно постављеног пензионог фонда, специјалним уредбама могло посвршавати доста ствари према потребама једног модерног позоришта, које има и своју историју а и своју будућност. Управа која дотле није била среће, у пркос

наваљивању од првог дана, успела је при крају да Министар, баш онда, кад се против ње демонстровало, одреди две комисије, у којима ће бити и глумци, за израду нових правила о пензионом фонду, нарочито о обезбеђењу фамилија, и новог закона према савременом развитку нашег позоришта.

Драгомир М. Јанковић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Трговински уговор с Аустроугарском. — Бугарска трговина.

Крајем месеца јануара српска влада је учинила корак у Бечу да се обнове преговори за трговински уговор с Аустроугарском чим је сазнала да ће се моћи обновити преговори. Она је тражила од бечкога кабинета да формулише своје захтеве и каже какве измене тражи у уговору о царинскоме савезу између Србије и Бугарске од јула месеца 1905 године. Аустроугарска је влада брзо прихватила овај предлог и своје захтеве одмах и формулисала:

1) Члан I уговора о царинском савезу између Србије и Бугарске, који гласи: „Србија и Бугарска чине у смислу овога уговора царински савез са заједничком трговинском облашћу за међусобни промет сопствених производа," да се измени из основа — како би се њиме признало право највећега повлашћења Аустроугарској. Ово за то што је I члан овога уговора, овакав какав је, противан међународноме праву.

2) Члан II у коме се каже: „промет свеколиких производа из области једне савезне државе у област друге, потпуно је слободан од царинских и других дажбина ма у ком се облику и ма за чији рачун оне наплаћивале," — да се измени као противан међународноме праву и принципу највећега повлашћења.

3) Према оваквим изменама у члану I и II да се измени и сâм наслов уговору који се не би могао, према горњим изменама, никако више звати царински савез, јер губи главне услове које један уговор о царинском савезу мора имати. (Услови за то су: 1-во једнобразни закони који регулишу извоз и провоз; 2-го слободна размена производа савезница; 3-ће јединство царинских граница између савезница према осталим државама и укидање царинске границе између савезница; 4-то заједница ца-

ринских прихода и сразмерна деоба прихода између савезница по напред утврђеној основи.)

4) У члану III који говори о томе да се међусобни трговински промет неће спречавати никаквим забранама увоза, извоза или провоза, да се изостави трећа тачка у којој се каже да ће се увоз, извоз или провоз забранити у случају да је њима угрожена јавна безбедност.

5) У члану VII у коме се говори о забрани давања премија или бонификација, изузимајући повраћај унутарњих дажбина (трошарина, акциза,) да се изостави члан други где се обраћа пажња на то „да ни у коме случају повраћај не буде већи него што износи стварно наплаћена сума дажбина, те да повраћај не би имао природу и дејство извозних премија.“

6) Члан XII у коме су предвиђене нарочите олакшице на железницама савезних држава за примање, отправљање и пренос робе из једне области у другу, да се или изостави сасвим из уговора као противан члану X конвенције о везама железничким, закључене између Аустроугарске, Бугарске, Србије и Турске 9 маја 1883 године, или да се аустроугарским поданицима призна један и исти поступак на српским и бугарским железницама за примање, отправљање и пренос робе.

7) Члан XIV уговора којим се сопственицима двовласних имања на територијама савезница дају највеће олакшице у погледу обрађивања, попаше исхране, а на случај заразе, право забране било увоза стоке било обрађивања двовласних имања, — да се измени тако да ће се у њему признати оно што је ранијом српско-бугарским трговинским уговором од 1897 године утврђено. Према овоме захтеву имао би да отпадне цео додатак члану XIV уговора о царинском савезу између Србије и Бугарске.

8) При јавним лицитацијама за потребе државне, окружне, среске или општинске, да немају првенство индустријалци једне савезнице, већ да сви лицитанти, при равним ценама, имају иста права утакмице.

9) Све одредбе закључнога протокола уговора о са-

везу царинском које би државама савезницама давале макакве повластице, противне принципу највећега повлашћења, да се измене.

Аустроугарска, дакле, неће да призна српско-бугарскоме царинскиме савезу карактер царинског савеза и тражи, на основу права највећега повлашћења, исте повсластице које су уговором овим Србија и Бугарска себи резервисале. Ово она чини противно ономе што је чинила 1852, а нарочито 1857, када је, закључивши са Сардинијом трговачки уговор с клаузулом највећега повлашћења, хтела да створи изузетно привилегисани положај војводству Моденскоме закључивши са њим царински савез — и уневши одредбе које стоје у опреци са начелом највећега повлашћења.

Данашњу Аустроугарску дипломацију не морају везивати мишљења њених некадањих државника, тим пре што је и питање о форми и садржини уговора о царинским савезима још недовољно расветљено, те се може зар рећи да је Аустроугарска постављајући сад горње захтеве заузела чисто међународно становиште. На томе становишту могло се расправљати питање о томе да ли се могу у уговор о царинскоме савезу уносити некакве олакшице којима би се користиле само савезнице-уговорнице, да ли се начело „највише повлашћене државе“ може слагати с особеним олакшицама које се уносе у уговор о царинском савезу.

Српска влада је примила да учини тражене измене на случај да се закључи повољан трговински уговор с Аустроугарском. Делегати су одмах позвани у Беч, преговори су започети, али како је рок староме трговинскоме уговору већ био протекао, то су одмах почели преговори о провизоријуму, докле се нови трговински уговор не закључи. Влада Србије је поставила као захтев за провизоријум status quo ante, стање по староме уговору; или право највећма повлашћене државе са старим пограничним саобраћајем и његове спуштене тарифе за свиње и свеже месо; отварање границе за увоз, провоз

извоз меса и сточних производа; извоз живе стоке по старој ветеринарној конвенцији. У замену за то влада би аустроугарску робу која би дошла до 1-ог марта (по новоме календару) пуштала у Србију по старому царинскоме поступку и трговинскоме уговору. Народна Скупштина је дала влади овлашћења да провизоријум може закључити до 1-ог маја о. г. али с тим да ни провизоријум ни коначни уговор с Аустроугарском не закључује ако у њима не буде обезбеђена ветеринарна конвенција т. ј. ако не буде обезбеђен извоз стоке, сточних сировина и живине и провоз под повољним погодбама како за време провизоријума тако и за нови уговорни период. Аустроугарска је влада тражила да се аутономно, без икаквих обавеза, издају с обе стране наредбе царинарницама да се примењује царински поступак по праву највећега повлашћења; извоз живе стоке да буде од случаја на случај; да се провоз и извоз меса и сточних сировина начелно допусти; за увоз српске стоке и меса да важи право највећега повлашћења. У Београду се није могло пристати на то, већ је Бечу предложена општа царинска тарифа до закључења новога уговора и скидање начелне забране извоза живе стоке. Из Беча је тражено ово: начело највећма повлашћене државе, т. ј. аустроугарска роба да се царини као и роба која се увози у Србију из Немачке, Бугарске и Турске, сва пријављена роба до 1-ог марта (по новоме календару) српској царинари из Аустроугарске да се царини по старому трговинскоме уговору између Србије и Аустроугарске; слободан провоз и увоз меса и живине; а за увоз живе стоке Аустроугарска влада ће задржати право да из незаражених крајева Србије пропушта транспорте стоке по пријави и по одредбама аустријских ветеринарних закона; за српски извоз у Аустроугарску да вреди царинска тарифа из уговора које је она закључила са Белгијом, Италијом, Немачком и Русијом. (Што ће рећи да би наши најважнији извозни артикли морали плаћати овакву царину при увозу у Аустроугарску: пшеница на 100 кгр. 6.30 круна,

место 1.50 круна као до сад; раж на 100 кгр. 5.80 круна, место 1.50 круна као до сад; овас на 100 кгр. 4.80 круна на место 1.20 круна; јечам на 100 кгр. 2.80 круна на место 0.50 круна; кукуруз на 100 кгр. 2.80 круна место 0.50 круне; живи волови на 100 кгр. 9.40 круна место 0.16 круна од комада као до сад; заклана стока на 100 кгр. 0.60 круна место 0.24 круне од комада као до сад; сваки брав свиње 0.44 круна место 0.06 круна од комада као до сад.)

Српска влада није могла да пристане на овако тешке услове и поднела је оставку. Нова влада Србије одмах је настојавала код Аустроугарске да се приступи преговорима за дефинитиван уговор а да се дотле поступа у питањима извоза и увоза из обе земље по начелу највећега повлашћења а по усменоме споразуму до коначнога уговора. Споразум је постигнут, граница је отворена, а преговори између наших и аустроугарских делегата настављени су у Бечу.

Добро ће бити да се на овоме месту саопште неки подаци о трговини у Бугарској у 1905 години. — Бугарска је у току прошле године извезла у иностранство за 147 милијуна динара а увезла за 122 милијуна динара, а 1904 године увезла је за 129,000.000 динара, а извезла је за 157,000.000 динара, дакле увоз се смањио са 7,000.000 а извоз са 10,000.000 — динара. По тежини увезене или извезене робе стоји ствар овако: 1905 године извезено је 857,000.000 кгр. а увезено 304,000.000 кгр.; 1904 године извезено је 1000,000.000 кгр. а увезено је 287,000.000 кгр. По предметима увезено је за 43,500.000 динара тканина; за 10,600.000 динара разних металних ствари, за 9,000.000 машина и разних алата, за 9,028.000 колонијалне робе. Тканина је увезено у 1905 години за 300.000 кгр. више него ли 1904 године. и ако се највише настојавало да се фабрикама тканина учине највеће олакшице у свакоме погледу.

Увоз из Белгије, Немачке и Француске стално се

повећава. — Нарочито је немачки увоз у Бугарској порастао; тако у 1904 години Немачка је увезла 13,000 000 кгр. робе за 19,000.000 динара, а 1905 године увезла је 15,000.000 кгр. робе разне за 21,000.000 динара. И енглески увоз у 1905 години почео је појачавати. Аустријски увоз, кад се сравни с увозом из 1904 године, смањен је 1905 године са 5,000.000 динара.

С извозом из Бугарске у иностранство стоји овако: Извоз пшенице је у 1905 години био за 8,000.000 динара мањи него у 1904 години; извоз овса смањен је у 1905 години са милијун динара; извоз јечма са 3,000.000, а извоз кукуруза са 11,000.000 динара. Како је главни извоз храна (за 95,000.000 динара на 147,000.000 динара колико износи целокупни извоз из Бугарске) то се види да једна неродна година може нанети Бугарској велике штете. Извоз крупне и ситне стоке, кад се упореди с извозом из прошле године, знатно се смањио у току 1905 године. Извоз ситне и крупне стоке није смањен за то што бугарску стоку неће да купују у иностранству него за то што је нема у довољној количини у Бугарској. У прошлој години месо је у целој Бугарској поскупило, те се тако утврдило да је погрешно усиљавати се и тражити што већи извоз стоке ситне и крупне. У 1905 години нарочито је јако порастао извоз масла и сира из Бугарске. Извоз јаја у 1905 години био је смањен за читав милијун комада, али ипак добра цена јајима чинила је те је добивено онолико колико и прошле године; у Бугарској се осећа тежња да се производња јаја појача.

Извоз у Аустроугарску је порастао у 1905 години за 4,000.000 динара, у Грчку за 2,000.000 — Бугарска највише извози у Белгију — морским путем за 50,000.000 динара. Извоз у Турску је нарочито опао што се објашњава политичким приликама и односима између Турске и Бугарске.

Иностранн.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Les Jeux des Enfants. Par Frédéric Queyrat, Paris (F. Alcan.) 1905. Стр. 162. Цена 2,50.

Кад се имају на уму паралелизам и интимност између моралних, интелектуалних и физичких подобности човека, онда је јасно: да ће свако васпитање које занемарује физичко развиће, бити начелно погрешно, те ће зато бити сумњиве вредности и цео остали рад око моралног и интелектуалног израђивања човека. Оваково појимање васпитања, — тј. васпитања којим се хармонично развијају човекове подобности за животну борбу и успех у њој — код нас, с обзиром на све што се ради, као да тек треба стварати. Неоспорно је да је физичко васпитање код нас готово сасвим напуштено; ни кућа, ни школа, па ни цело друштво — не воде рачуна о тој страни васпитања, те се физичка спутаност све више истиче својим штетним последицама. У тој физичкој спутаности треба тражити један од битних узрока — моралне неистрајности и брзог осећања умора у животној борби, што се јављају као очигледне одлике нашега света.

У интересу општег хармоничног развића, физичком васпитању треба обратити пажњу још у раније доба — у доба дечијих игара првих година детињства. Дечије игре нису нимало од једностраног значаја; оне подједнако развијају и душу и тело. Тај свестрани значај дечијих игара Кејра је врло лепо изнео у овом своме делу, које је писао и за наставнике дечије и за родитеље. Писац је познат као радник који се врло радо занима проучавањем дечије природе. Поред овог дела „О дечијим играма“, од њега имамо још два дела о деци, „Машта у деце“ и „Логика у деце и њено неговање“. Сва су три дела изашла у издањима познате „Библиотеке савремене филозофије“.

Ваља одмах споменути да се писац користио многим радовима других аутора по овоме питању, уносећи доста објективне критике, те је тако дело пишчево постало поучније и занимљивије. Оно подједнако занима и наставника, и родитеља, и лекара, који данас има пуно права и дужности да се занима васпитним проблемом.

Ово дело није уџбеник за извађање појединих дечијих игара већ је студија о том значајном саставном делу васпитнога проблема, а писац стоји увек на реалној, биолошкој основи у расправљању питања.

У уводном делу писац се укратко занима „стваралачком уобразиљом код деце“, која има јаког удела у играма. Излагање је јасно, те читалац после тога са лакоћом улази у ствар даљих одељака. У првој је глави реч „о природи дечијих игара“, са критичким расматрањем појединих теорија које су о томе до сада изнесене. У другој глави писац се занима детаљно „психологијом дечијих игара“, а у трећој „класификацијом дечијих игара“, с обзиром на васпитни значај појединих игара. Четврта глава посвећена је једино „лутки“, тако општој женској дечијој игри и играчки; одељак који вреди да чита свака мати и будућа мати. У закључку је реч о дечијим играчкама уопште, одељак исто тако поучан и занимљив као и ранији.

* * *

Васпитни проблем код нас је, изгледа, у стагнацији. Због тога је и мало код нас новијих капиталних страних педагошких дела у преводу; због тога је мало и наших студија које би показивале да стојимо у течају савременог појимања педагогије, која све више добија печат биолошких наука, — факт којим треба да се позабави наше Министарство Просвете. Ако не би хтело да створи сувремене представнике педагогије, оно би могло бар да створи буџетску могућност да се нова дела ове врсте могу лако да појаве у српском преводу.

Др. Вл. А. Поповић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Позоришни Преглед. — Пошто смо у прошлом броју у белешци „Позоришна криза“ врло укратко изнели у чему се криза састојала, то у овом броју а у сталној рубрици „Позоришни Преглед“ почињемо претресати неколика питања која су у вези с том кризом. Наши стари сарадници по овој рубрици Г. Г. Драгомир Јанковић и Милан Грол узеће то питање у дискусију. Г. Јанковић је почео говором о пензионом фонду, Г. Грол ће продужити говором о режији, и наши ће читаоци имати прилике да се на тај начин обавесте о двема најглавнијим тачкама у спору између позоришне управе и чланова К. С. Позоришта.

Николай Харузинъ. Єтнографія, лекціи читанния въ императорскомъ московскомъ университетѣ. Изданіе посмертное, подъ редакціею Вѣри и Алекѣя Харузиныхъ, I — 1901 (стр. X + 343); II — 1903 (стр. 340); III — 1903 (стр. 331); IV — 1905 (530 + 295). Петроград, 4°. Цена 7 рубаља. Ни у Русији није Етнологија задобила своје право признање, и тамо има универзитета који Етнологији још нису отворили своја врата. Н. Харузин, који је у пропаганди за Етнологију и њену популарност у Русији превео на руски језик многа етнолошка дела и много урадио на разним гранама њеним, доста је учинио да Етнологија као наука и у Русији задобије колико толико места. Сем свега, он је оставио после себе у рукопису своје лекције из Етнологије, које је на московском универзитету држао и које није стигао да за живота среди и изда. Ту скоро изађе и четврта, последња, књига тих лекција, срећених после његове смрти, под насловом горе исписаним. Ове Харузинове лекције чине први оригинални рад на рускоме језику који доводи у систему изучавање целокупног етнолошког градива. I књига садржи: 1. Општи део и 2. Материјална култура; II књига: Породица и племе; III књига: Сопственост и првобитна управа; IV књига: Ве-

ровања. Дело је рађено са великом марљивошћу и бригом, за шта имају заслуге и приређивачи, који су несређеним лекцијама дали леп и сређен облик, задржавши, као што веле, потпуно рад и резултате ауторове. На крају сваке књиге је исцрпан списак употребљене литературе и регистар. У списку литературе пада у очи да су Руси превели на свој језик врло велики број етнолошких, антрополошких, географских, преисторијских, социолошких и многих других дела. На крају четврте књиге је градиво за библиографију етнолошке литературе (Матеріалы для библіографіи этнографической литературы који је саставила Вера Харузинова, што чини засебни одељак са засебном пагинацијом од 1—295. У томе градиву запазили смо и неколико грешака у ономе што се ближе нас тиче, али што је и природно опроштено у оволикој маси литературе. У многом погледу је ово дело пок. Харузина за препоруку. Т. Р. Ђ.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — Академија Наука расписала је стечај за награду од 1000 динара у злату из Књижевног Фонда пок. Димитрија Стаменковића за најбољи спис „О Српству и Српској Мисли“. Спис треба да је написан популарним начином, а треба га поднети Академији до краја септембра ове године. Награђен је спис својина овога фонда.

Академија је расписала и стечај за награду од 650 динара у злату из Књижевног Фонда Милоша Петровића за најбољи драмат из српске историје. Списе треба послати Академији до 31 децембра ове године. Награђени је спис својина писца, а награду ће му Академија издати кад јој поднесе 50 наштампаних примерака.

М.

Словеначка Матица. — Из Летописа Словеначке Матице за 1905 годиву сазнајемо да та културна установа у Словенаца има главни задатак да издаје ваљане словеначке књиге или да помаже писце и издаваче да их издају, да она постоји већ 41 годину, да је око себе окупила све културне раднике у словеначком народу, те да је, према томе, један важан просветни фактор у Словенаца. Словеначка Матица основана је на сличној основи као и наша, Српска Матица, или Српска Књижевна Задруга; она има свога председника (последњих десет го-

дина био је председник Фр. Левец), два потпредседника, благајника, секретара и књижничара у једном лицу, и одбор од 40 чланова. Одбор има одсеке: економски и књижевни, а, од случаја до случаја, и друге, као што су „Копитаров одсек“, „одсек за универзитет“, „одсек за издавање техничког речника“, итд. У првој половини сваке године, према друштвеним правилима, састаје се годишњи општи збор чланова. Чланови могу бити почасни, оснивачи, и годишњи. Крајем 1894 год., Словеначка Матица имала је 2530 чланова свих укупно, крајем 1904 имала је 3003, а крајем 1905 имала је 3138 чланова. Као и Српска Књижевна Задруга, тако је и Словеначка Матица растурање својих књига дала повереницима, којих је 1894 било 125, а 1904 њихов се број попео на 170. Словеначка Матица располаже извесном готовином (117.194 круне), а редовни су јој приходи од чланарине, књига, прихода од кућа, поклона, итд. Последњих десет година Матица је издала 60 књига, док је претходног деценија издала свега 33 књиге. Међу њеним публикацијама последњих десет година, сем свакогодишње библиографије, налазе се „Историја словеначке књижевности“ проф. др. Глазера у седам свезака, „Словеначке народне песме“ проф. др. К. Штрекља, „Словеначка библиографија од 1550 - 1900“, и „Зборник“ и „Летопис“, у којима је било до 60 радова историјске, филолошке, културно-историјске, биографске, итд., садржине. Матица рукује задужбинама као што су А. Кнеза, која износи 65000 круна и из које издаје „Кнезову књижницу“, и Јуршић Томашићева која износи 8298 круна. Вреди забележити да је Словеначка Матица 1905 године издала као награду писцима 4500 круна. Своја издања Словеначка Матица замењује с публикацијама 42 разна научна завода, корпарације, и часописа, међу којима се налазе Матица Српска (од 1864), Српско Учено Друштво (од 1868), Српска Књижевна Задруга (од 1900), „Српски Књижевни Гласник“ (од 1905). Но нису то једине везе Матичине са нама; она је учествовала и у Змајевој прослави у Загребу 1899 године, а при отворању Универзитета у Београду имала је и свога изасланика г. А. Трстењака. Верујући да њене везе са нама могу само користити Србима и Словенцима, желимо да се оне у будућности прошире и умноже. Ив.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 7. — 1 април, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(7.)

XIII.

У јутру, мимо свој обичај, Милка се раније пробудила и обукла, не зовнувши чак ни Љубицу да јој помогне. Огледала се дуже него других дана, накривљујући главу час на једну час на другу страну, успијајући губицама и смјешкајући се према огледалу као да с неким разговара. Раније је изашла и на авлију и непрестано се врзала око степеница, чекајући да се Шелер појави. И љутила се што је тако окаснио, што толико спава, као да никакве бриге нема на глави. Готово би да изађе пред собу му, да закуца на врата, или да му камичком удари у прозор. Два пута је пошла и дизала руку да то учини, али се опет некако савлађивала и застајала. Бојала се зар, е ће он помислити да му се намеће одмах чим се с њим упознала и да ће је, у том случају, сравнити с другим, обичним дјевојкама... Кашње као да се смисли, те га хтједе песмом разбудити. Већ се поче и припремати да запјева, смишљајући којом би пјесмом најприје почела. А тад се опет сјети да би могла разбудити и Петра и Љубицу, те би обоје истрчали и питали је зачуђено: шта јој је?... Узбуђена и немирна, чупкајући крај од бошче и грицкајући ружичасте нокте, шетала је по авлији, вртила се и хотимично клепетала

папучама̂ по калдрми, нарочито испод *његових* прозора. Кад, једва једном, зачу нечије кораке, сва се стресе, а образи јој се запламсаше. Брзо се осврну. И тад опази Госпаву, како лагано, тихо, на прстима, силази низа степенице, носећи кахвени млин. Обје као да се препадоше једна од друге. Милка љутито затресе главом и намргоди се, а Госпава, уплашена, испусти млин и опусти руке низа се.

— А... што си тако уранила? — једва се усуди да је запита.

— Нијесам могла спавати, — осијече Милка сурово, желећи да је се час прије опрости. — Сву ноћ сам била будна...

— Жалосна ми мајка, да ти душек није тврд! — полугласно зајаука Госпава и као без душе потрча у собу да пипа душек. — Куку, зар баш није могла спавати?...

За мало па истрчаше из своје собе и Петар и Љубица. Сви се склепташе око Милке. И сви се почеше вајкати и пренемагати, као да се десило неко чудо над чудима, што је Милка раније устала и што није могла слатко спавати. Љубица је пребацивала Госпави, што јој није прије казала да је душек тврд, те би се побринула за мекши; Петар је понављао Љубичине ријечи, а Госпава је само отхукивала и, покаткада, ударала се руком у прса...

Толика хука као да пробуди и Шелера, те и он сиђе на авлију. Ипак јој се не хтједе пред свима њима јављати; само се учтиво наклони и прође. Милка погледа за њим и нечујно уздахну. Затим, као да јој нешто паде на памет, хитно потрча вратима да га још једном види. Но он већ бијаше замакао у сокаке. И она се поново врати, онако тужна, замишљена, љутита...

Кад је мајстор Петар отишао у чаршију и оставио их саме, Милка сједе поред Љубице и поче је распитивати за неке ситнице. Да је Љубица имало пазила на њу, лако би познала е су сва питања усиљена и постављана само за то тек да се о нечем говори. О Ше-

леру и о свом састанку с њим није проговорила ни ријечи. Шта више, кад је Љубица једном двапут споменула му име, Милка се учинила као да је не чује... Најпошље, под изговором да је жељна чиста ваздуха, остави Љубицу саму и оде у башту. да, на оном истом мјесту гдје је био синоћњи састанак, легне у траву и отпочине мало.

Лежећи сакривена у трави, поднимљена, полусклопљених очију, она се, као кроз сан, присјећала његових ријечи. Као сва њезина околина, као све тетке, ујне и стрине, што су јој истицале љепоту и говориле да је изнад других дјевојака, тако и он, господин један, који је кроз толико школа прошао и толико дјевојака видио, рече то исто. Он рече још и више: да је паметнија од других... А, кад то сви признају, кад то чак и *он* тврди, зар би се смјело пустити, да и њу постигне иста судбина као и сваку другу, обичнију дјевојку?... Зар да се и она уда за каква чаршинлију, за каква дућанџију или магазаџију?... Зашто?... Тако ће се удати свака; тако ће се удати и оне које нијесу ни лијепе ни паметне... И, кад би се то десило, она би била равна женама осталих чаршинлија, оним простим, досадним женама које никад нијесу ни једне књиге прочитале, ни једне ријечи проговориле са једним странцем, чиновником, господичићем. Никада се ни за длаку не би могла уздићи изнад њих!... Никада!... Међу њима, у њихову друштву, мораће провести сав свој живот, *закопати се*, као што је синоћ сама рекла. Мораће да их прима, да им иде, својата се с њима и љуби им дјецу, прљаву, нечисту, неумивену, да их хвали, ласка им и лаже, као што ће и оне њој лагати... И муж какав ће јој бити?... Ато, Саво или ко био, биће обичан, неотесан, несносан муж, каква имају и друге. Ујутру ће одлазити у дућан, а у вече се враћати баш као и мајстор Петар. А и говориће исто као и мајстор Петар, само о својим пословима, „о аршину и терезијама“, што рекао Шелер... Причаће јој о злим временима, о рђавој наплати, о штедњи, и тражиће од ње да ради све послове које на другим странама слу-

шкиње раде.. Они ни до сад нијесу знали да лијепо разговарају с њоме, нијесу знали право оцијенити ни њезину љепоту ни памет, као што је овај *дубоки* и *научени* господин одмах и запазио и оцијенио... Глупаци!...

А како ли би тек живила, кад би се удала за каква необичнијег младожењу, фина, гиздава странца, за Шелера на примјер!... Зар не би тад постала *права* госпођа!... Већ би се тиме одвојила од свих других, одскочила би далеко; постала би већа, *кабистија*, моћнија... Све чаршинлијке морале би јој се клањати, „олавати јој част"; морале би је често молити и пузати пред њом, ако би им њезин муж, као чиновник, затребао... У њезину кућу ишле би као у цркву, побожно, са страхопоштовањем; ни једној не би ни на памет падало да је оговара или се подругне... Па онда... она би се и вјечито кретала у друштву *правих* госпођа; с њима би јела, с њима пила, шетала се. Поносито, као права султанија, пролазила би, опкољена њима, кроз сокаке и сви, мушки и женске, морали би јој се клањати... Па ни радити не би морала као остале. Муж, чији „мали прст зна колико Атина и Савина глава", пазио би је, чувао, не би јој дао да ради. Он би јој набавио барем три четири слушкиње. А слушкиње би шиле, кухале, прале; оне би радиле све. Она би само сједила и заповиједала.

— Ах, то би био живот! — уздахну Милка, протежући се и ваљушкајући се по трави. — Годину дана тако живити, па потље никад не би зажалила умријети!

XIV.

Милка је остала код Љубице још четири дана; сваке ноћи састајала се са Шелером и остајала с њим по неколико сати. Шелер, коме ово, свакако, није била прва дјевојка с којом се забављао, одмах је познао, да ријечи што их је на првом састанку изговорио, нијесу биле узалудне. Зато се упео из све снаге да је сасвим задобије за се, да је јуришом освоји. Сад је непрестано истицао грдну разлику између ње и осталих дјевојака и

колико год је њу хвалио, толико, — и два пута више, — кудио је друге. Још више кудио је чаршинлије, мрске, оклемпљене, туњаве чаршинлије, који кад се приближе човјеку заударају луком, а узносио је и ковао у звијезде фину, отмену, *високу* господу, чиновнике, људе које и цареви уважавају. Набрајао јој многе познатије и чувеније чиновничке жене, опомињући је да пази како оне живе и како се „проводе“. — Причао јој о њиховом шетњама, излетима, забавама, баловима. Описивао је њихова путовања по Бечу и осталим великим мјестима, вјечито напомињући, како би она, Милка, морала туда проћи и све видјети. Она је једина и достојна да то све види, а, како је лијепа, куд год крочи, свуда ће је пратити радознали погледи и свак живи ће јој се дивити... И Милка га је увијек пажљиво слушала, не одмичући се ни на корак од њега и дивећи му се; слушала га као неко више, надземаљско, свезнајуће биће које се спустило на земљу да је научи, отргне и спасе из гомиле незналица и глупака. Сваки сахат који је провела с њиме, чинио јој се кратак као тренут један. Зато га је и замолила, замолила га *она прва*, да је ни од сад, кад оде од Љубице, не заборави, него да чешће дође, да се и у газда-Јовановој кући састану. Побједнички осмијех прелети тада Шелеру преко лица; наочари као да му заиграше на носу. Али јој не хтједе одмах обећати. Поче измишљати некакве небивалице, измотавати се и напомињати, како би му тешко било долазити у једну туђу кућу гдје га нико не зна осим ње. Напомену још, да у тој кући она није сама и да неко од њезиних, отац или мати на примјер, могли би га, као странца, обрукати и увриједити... И Милка је морала употребити сву своју рјечитост да му докаже како је њихова кућа *старинска*, гдје сви иду рано на спавање, и како она, без имало муке, — да је нико не види и не чује, — може га дочекивати на вратима, сваке ноћи ако хоће. Ту, за канатом, сакривени од свега свијета, могу се разговарати чак и до зоре; ту ће бити, готово, сигурнији него и

овдје; ту ће бити прелијепо!... Тајни, ноћни састанци, баш као у романима!... И Шелер, најпошље, попусти п, претварајући се како му је тешко, обећа јој. А обећање притврди пољубивши јој руку, коју је држао у својој и коју она није ни отимала. Тек након тога, Милка као да се умири мало и изјави „како ће моћи слађе спавати“...

Милка се, кроз дан два, вратила кући а да Љубици ни ријечи није споменула о Шелеру. Није споменула ни матери, ни Николи, ни ником. Знала је добро, да би јој сви почели пребацивати што је икако и ријечи проговорила са *јабанџијом* и зато је ћутала. А ипак јој је тешко било да тајну толико чува, да се сама са собом разговара. Дала би много кад би нашла некога који би је мирно саслушао и коме би могла повјерити све... све... Тада као да би јој лахнуло на срцу; тад би била још мирнија.

Кад је Ато, чим је чуо да се вратила, дошао јој на врата, дочекала га је хладно. Није му хтјела ни руке пружити, ни осмјехнути се, по обичају; само је лако климнула главом и, куцкајући папучом о ситни шљунак, гледала и даље низ чаршију, као да га и нема ту.

— Да ти није ко шта ружно говорио о мени? — запита он, чудећи се и гледајући је забленуто. — Да нијеси што чула?

— Ништа, — одговори она кратко, ни сад га не гледајући.

— Да нијеси на мени што примјетила што не би било у реду?...

— Ништа.

Он се поче крстити.

— Па шта је?... Што си се тако промијенила?... Што си хладна? — запита.

— Овака сам увијек.

Ато поћута мало, увијајући брк око прста и мрштећи се.

— Да нијеси слаба? Да те није ко naљутио, па хоћеш на мени срџбу да искалиш? — запита опет.

— Јок.

— Онда ће бити да сам ти омрзнуо, да сам ти дотешчао?...

— Тхеее, — отегну Милка и слегну раменима. — Може бити.

Ато се исправи и погледа је оштрије.

— Није ти драго ни да ти долазим више? Није ли?...

— Свéдно ми је.

— Је ли то озбиљно?

— Озбиљно.

Ато се окрену и хтједе да пође. Затим, као да се смисли, брзо се заустави и погледа је опет. Крупне, плаве очи биле су му влажне и сјајиле се јаче него икад.

— Милко, молим ти се к'о Богу, немој се шалити са мном, немој да будем несретан, — рече узбуђено. — Ако је шала, рђава је шала... Кажи ми отворено: могу ли ти опет долазити или не могу?..

— Ја се не шалим, — одговори Милка некако пакосно, презриво, гледајући га преко рамена. — Ја сам казала...

— Теби к'о да је неко други мозгом завртио, — — узвикну Ато и хтједе је ухватити за руку, коју она отрже. — Је ли?...

— Може бити.

Ато обори главу.

— То си могла одмах казати, — рече, — па те не бих толико ни питао... Други је био сретнији и паметнији и благо њему!... А ја сам се надао, — додаде тужно, — да ћу ти најпошље освојити срце; надао сам се, да ћу те једном назват' мојом... Овако... Опрости што сам ти толико додијавао... Збогом!...

И погружен, сатрвен, оде низ чаршију... Милка није ни погледала за њим... Кад се је већ изгубио у споредним сокацима, као да јој паде неки терет са срца.

— Фала Богу, кутарисах га се лахко, — прошапта и затвори врата.

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

(4.)

IV.

Сјећао се предвечерја једног врућег љетног дана, пуног загушљиве прашине и сухе жеге, док се сунце спуштало и слабило: главном улицом комешало се, мимоилазећи се, мноштво вечерњег свијета који је био изишао у своју обавезну шетњу; људи се гласно поздрављали, застајкивали, смијали се и добацивали досјетке; жене бацале погледе, осмјехе, загледале једне другима хаљине и огледале се у излозима; средином улице пролажаше једна гомила зидарских радника, пуних креча по одијелу и по изобличеним, рђавим шеширима, враћајући се са посла тешким и уморним корацима, и задиркујући се међу се. А кроз то мноштво, лијено и спокојно окретали се точкови на двоколним таљигама, прљавим и слупаним од дасака, пунима смећа и ђубрета, из кога је вирила једна прљава лопата; таљиге вукао један крупан, стар и лијен коњ, с обореном главом као да дријема и са амом који му поиграваше на врату; на смећу спавао слатко млад радник, са црвеним и једрим лицем, у искрпљеном, прљавом одијелу, са уздигнутим кољенима и са широм опруженим рукама, са изразом задовољства на лицу: снивао је, ваљда, нешто лијепо.

Гавре Ђаковић се тада тргао. Свијет који је пролазио није гледао ту поспрдну слику свога живљења, није примјећавао тај нијеми подсмјех живота, који пролажаше полагано и неопажено. Гавре Ђаковић видио га је и осјетио га је. И тај призор не раздвајаше се више од њега, он га је прогонио свуда: кадгод је загледао у свој живот, јављала се у њему злобно и пакосно та слика, само мјесто радника видио је себе.

У њему је било нешто уздрхтало и узнемирено послије састанака са Јеком; он осјећаше да равнодушно упропашћује једну младост и подлачки гази једно срце; он се увјераваше да треба бар да стане, да прекине прије него што буде касно; он се стотину пута одлучивао, заклињао, давао себи ријеч да ће то бити првом приликом кад му дође; он је био промислио ријечи којима ће да јој то каже, он је знао на памет своје фразе и одговоре. Али чим је она улазила у собу, весела и насмијана, доносећи са собом тако много бујног живота и младости што се пресипа, он је брзо заборављао на што се био одлучио. И кад је она одлазила, он се поново корио и остављао ствар за сутрашњи дан.

Па послије остави и те мисли на страну, не мислећи кадгод ни на шта и бојећи се да мисли; био се пустио животу нека га заноси куд хоће, осјећајући да је слаб да се отима, а кукавица да се бори. Само кадикад заигра нешто растргано у њему, нешто се болно потресе, зачује један сухи пјесковити смијех који долази из далека и који звечи разбијено и чудно. А дани пролазе.

Једног дана лежао је у хладовини у башти, под једном старом трешњом са испуцаним деблом и гледао кроз грање у бјеличасто плаво небо; од Уне ударао лак вјетар и доносио оштар и јак мирис воде и буркање валова; негдје у даљини сијао се један срп воде; однекуд из поља долазили одломци једне снажне пјесме коју су пјевали чврсти и оштри гласови жетелаца, грубе и вреле као сунце што их пржи, под којим жању, полегли по послу и окупани у зноју, у њој се чуо пун звук српа кад се забада у густо, пожутјело класје и, испрекидана, доносила са собом ритам ударања српова и падање јечма.

И он је помишљао, зашто се није раније тргао и оставио школу, и дошао да живи у својим пољима, да би можда боље било да се није одвајао од своје земље, да дише с њом заједно, да с њом и њега бију кише које

падају у невријеме, да и њега сатире мраз, да и њега боли ударање ледених зрна, да и њега пржи суша и изгара припека, да хлепти као спржена поља за једном кишом, да излијеће пред кућу и да дуго погледа у небо, глатко, плаво и без облака, са којега се просипа огањ. И кад тамо, иза брдâ, почима да се рађа облак, он у свој поглед меће и љубав, и молбу, и преклињање, поздравља га радосно као брата или пријатеља, с уживањем га прати како расте као и његово срце у грудима, како мало по мало прекрива небо, како се примиче, прилази, спушта. И почимају капље што се распрскавају о стврднуту, испечену и испуцалу земљу, јаче и бујније ударају млазови, земља жељно упија воду, а он са скинутом капом пушта нека га бије киша по лицу и по коси, нека му се циједи низ врат и низ прси, он жудно ужива у њој као жедна, одавно ненапојена поља и исушени усјеви. Како би он био срећан кад би се овако мокар и покисао могао да врати у кућу. Не би га се ништа друго тицало, не би можда осјећао оволико празнине и пустоши у животу, у кући би га чекала жена и полетила у сусрет дјеца. Он би живио у својој малој породици срећно и задовољно, без туробних и излишних мисли и без празних и неиспуњивих жеља.

Ал овако, кад му је умрла воља за све, кад не може да се снађе, кад нема снаге да се тражи ни смјелости да се држи, кад га је укочила и скаменила мемла и чама једне плитке средине, он се осјећао тако сам, одвојен од свега, као у једној страшној бескрајној пустињи без хоризоната. Гурнули су га у школе да буде господин, одвојили га од земље и народа, спријечили га да ухвати корјена у земљи из које је изникао, гурнули га у један живот у који кад је загледао, он се згрозио, ужаснуо, тргнуо. И пошао је натраг кад већ више мостова није било: у онај живот није се усудио да уђе, а овај други постао му је неприступан. И он је застао, остао тако стојећи, не идући ни напријед ни натраг,

с презривим осмјехом према себи, са рукама на леђима, осјећајући горко сву биједу и глупост свога положаја.

О, како се он стресаше под ударцима пјесме жетелаце која се разламала бесконачно, они ту пјесму пјеваху земљи која их држи и храни, земљи на којој су одрасли њихови дједови, вјечно радећи и бранећи је с пушком у руци, сахрањујући у њу све своје наде и муку и јаде и зноје, земљи из које су се родили генерали који су заборављали и своје куће и свој језик и народност, чим су припасали сабље, и ломили их по крвавам разбојиштима Солферина, Мађенте, Кустоце и Кенигреца; земљи која је одњихала господу што су их батинала и тјерала у хајдуке, ударала данке и судила им, затварајући их и шиљући војску да их пушкара. Њему се чињаше да Уна памти стотине година ту пјесму, да ју је у себе упила, да је она добродушно понавља жамором својих таласа, да и она воли своје обале које вјечно облијелавају њезини потиштени унуци, да би она можда друкчије текла кад не би, једне године, чула ударање српова и пјесму жетелаца. Ко зна...

Кад је дигао очи, видио је гдје према њему иде једно сељачко дијете коме су тек негдје одскора обукли гаће кад је пошло у школу, скиде с много муке своју црвену капицу и стаде пред њега.

— Гавре — викну — тражи те некакав господин — и одмах отрча натраг.

Гавре Ђаковић баци поглед за дјететом, чисто не вјерујући. Ко би то био да га тражи! Да није какав стари пријатељ који је овамо случајно залутао и сјетио се њега? Зашто да га узнемирује тај свијет?

И он лијено устаде и пође, облачећи успут капут на коме је лежао и отресајући труње што се било нахватало по њему. Кад уђе у кућу, нађе у ходнику једног омањег, дежмекастог и постаријег човјека који му пође у сусрет и представи му се, хватајући се за шешир: „Бохуслав Панек, инжињер“, изговорено тако као да је он

већ морао то име стотину пута чути и чврсто му стисну руку, као да су били стари познаници.

— Мило ми је, мило ми је, — рече Гавре Ђаковић, прогунђавши своје име и питаше се: — Шта хоће овај човјек од мене? — и гледаше његова набрекла црвена лица, забрекао подвољак, црвене бркове, све под једним простим сламнатим шеширом, преко куље један дебео златан ланац са завинутим црвеним коралом, из џепа на прсима помаљао се један велик и прљав „цолшток.“

Он га уведе у собу и изнесе ракију.

Инжињер се љубазно куцну, с много пријатељског осмјеха, најприје примириса чашицу и мирис га очигледно задовољаваше, сркну мало на врх језика и показа лицем да је више него задовољан и кад испи, он добаци Гаври Ђаковићу један љубазан поглед. И поче да хвали шљивовицу; са рђавим акцентом запита, онако немарно, има ли је још много.

— Нема.

— Нема! — рече он више него жалосно. — Штета, штета! — мрмљаше он. И искапи нову чашицу.

И он засио у тој соби, као да је стари гост куће, слободно се кретао, смијао, причао је на дуго и на широко о своме Прагу, о ческом пиву, грдио Нијемце, развезао о Јану Хусу и о Жишки, о словенској солидарности, причајући иза сваке десете изреке како му је вријеме скупоцјено, а сједећи тако као да не мисли да се скоро диже.

— Боже мој, шта хоће овај човјек од мене? — питаше се очајно Гавре Ђаковић који се досађивао. И он посла у себи до ђавола и Јана Хуса и Жишку и словенску солидарност, заједно са господином инжињером и његовим Златним Прагом.

Затим Панек сврну разговор на своје послове, на један пут који прави у овој околици. И потеже из доњег џепа један велики план, рашири га по столу и поче да му све потанко објашњава. Гавре Ђаковић се запрепастио и постајаше нервозан.

— Какав је ово несрећник! — дрекну у њему један

глас. — Упропастиће ме. Изгубићу и ово мало памети. — И предаде се својој судбини, мислећи да избије малог Илицу што му је овог објесно о врат. Он већ помишљаше да се с њим завади, тражаше само коју ријеч.

Једва једном, инжињер му каза зашто је дошао; чуо је да он има у својој кући довољно мјеста, молећи га да му уступи двије собе, јер нема гдје да стануje. Гавре Ђаковић се мало замисли и више да га скине с врата него да му учини услугу, обећа му. Може да се усели кад хоће.

И они се растадоше. Гавре Ђаковић гледаше га како се љуља цестом, поштапајући се на један дебели штап, и одлану му у души.

Послије се покаја. Биће узнемирен. Можда има још неко с њим кад је узео двије собе. У осталом, и онако су му новци били на измаку, они ће га се мало тицати. Он ће опет да живи сам за себе.

Извјесно, инжињер није био сам. Гавре Ђаковић разабираше још један глас и то, чинило му се, женски. Ваљда је ожењен, помислио је; уосталом, шта да га се то тиче? У кући је било мирно, особито првих дана, он се није ни с ким виђао, јер га је то мрзило.

Ипак, кућа се полако будила, осјећали се животи у њој, живот је јаче кроз њу струјао, ствари добивале нови изглед, стресајући са себе мрак и прашину: осјећало се да живот долази полако и нечујно, као на прстима.

Па кад је силазио у башту, сјећа се да се је нехотице окренуо према њиховом прозору и учинило му се да је спазио једну женску главу које је убрзо нестало. И питао се зашто се он окреће? Био је немирен цијело вријеме.

Кад се враћао, опазио је да нема никога на прозору. И онда се увјеравао да му је то сасвим свеједно, био ко, не био. Али чинило му се да је био неко по страни ко га је гледао. Кад је улазио у кућу, учинило му се да чује како се за његовим леђима полагано одшкринула једна врата. А затам се корио што мисли о таквим

глупостима и био незадовољан са самим собом. Његова радозналост изгледала му чудновата и смијешна, дозивао је у помоћ своју равнодушност, али узалуд. Он онда бацаше кривицу на своју осамљеност која потпирује мисли без смисла. — На крају крајева, ко то може да буде? — узвикнуо је. — Једна буцмаста и здепаста Чехиња, — и насмија се.

Пало му је на памет да сутрадан оде к њима и одмах је то назвао глупошћу. Плашио се планом пута и различитим другим плановима из инжињерова џепа, бојао се, као живе ватре, Јапа Хуса и Жишке, увјеравао се да онај зна још стотину ствари о којима може да прича по неколико сати и да му пробија главу како су Чеси први словенски народ. И он не смједе да оде.

Међутим, познанство је било обично и случајно.

Срео их је једног јутра у ходнику, машио се за шешир и хтио да прође. Инжињер га заустави, поздрави се с њим и диже читаву галаму својим говором, смијехом, гласом који је одјекивао и ломио се кроз кућу. Па онда се присјети и упозна га са својом кћери која је стајала мало по страни и гледала кроз отворена врата, бацајући кадгод на њих двојицу по који поглед. Они се осмјехнуше и руковаше.

Инжињер га позва да пође с њима, покушавајући да га одушеви за свој посао. Он хтједе да мало размисли и не одговори одмах.

Она га погледа. Њему се учини да је прочитао у њезином оку: Хајдете! И он, не знајући ни сам зашто, пође.

Било је јутро, сунце још није било ојачало и падало је на крошње шљива чији се плод плавио у грању; гране које су се нагињале према путу, биле су обране од пролазника; прођоше редом крошњатих трешања, с нагола увелим лишћем и са изломљеним огранцима испод њих, што је подсјећало на дечурлију која их је пустошила чим су биле почеле да руде. Испред кућа трчкарају неумивена дјеца. Из кућа извири која жена, повезана рупцем, и брзо се склања. Пси на ланцу трзају се и лају.

Виде се разваљени плотови, густе и збијене живице, огрезле у зеленило. Иза куће одсијева благо Уна у даљини. Чују се и виде се витлови како се лијено замачу у воду. Брашњави људи излазе из млинова и скидају капе; сретну се по која колица која се тешко одмичу по друму, скоро насутом оштрим и крупним камењем. Они прелазе преко стрњишта, пуних стогова, у чијој хладовини изваљени момчићи и пси чувају стоку. У даљини виде се коњи како облијећу по гувнима и чују се узвици. Они почињу да се пењу уз бријег једним старим, разрованим путем, пуним вододерина; иза леђа остају им високе, голе планине, са сурим и стрмим стијенама у којима се гнијезде орлови. Кроз један кланац пробија се Уна.

Инжињер нешто прича о своме послу и будућим радовима у овој околини; Гавре Ђаковић погледа га од времена на вријеме и климне главом, али га не слуша. Он гледа поред себе њу, у лакој, плавичастој хаљини, са врпцама које се лепршају на вјетру, са широким, сламнатим флорентинским шеширом на јакој, бујној, златуњавој коси, лице дугољасто са фином бијелом пути која се покадгод зарумени, са доста обичних потеза, пуних једне обичне њежности: тек мало замишљености која се тренутно јавља из њезиних очију, даје лицу више изражаја. То је био његов први утисак. Он се обраћаше њој са по којим незнатним питањем, она се осмјехивала и потврђивала.

Уђоше на један разваљен пут, пун крупног камења на коме се познају обли трагови челичне шипке, доље, испод њих, зарасла брдо букова шума, пуна хладовине и свјежине. Већ су могли да спазе масу људи који дижу грају, усијецавајући пут у брдо, једни ваљају камење и слажу га на путу, други ударају гвожђе у тврду стијену и ударци бата одјекују у ували, види се четица људи како се распрши у трен ока на све стране, полијегајући по земљи, дигне се облачић дима, грмне и одјекне неколико пута потмуо пуцањ с кишом камења које пада, рпштећи и рушећи се низ брдо. Ударају батови, виде

се замахнуте и засукане мишице, мучно се забада челик у цијелац камен. И прилазећи ближе, они могу да виде у непрекидном послу људе са раздрљеним кошуљама кроз које се црне прса, у прљавим гаћама, закриљене од сунца различитим шеширима који причају њихово мучење и пребијање по туђини. Чују се весели, храпави гласови гдје се довикују, под сунцем које се диже и које почима да шиба својим зракама. Из шикаре, на трњу, плаве се њихови прслуци. Читаво поље испод њих одјекује од њиховог посла, њихове вреве и експлозије динамита.

Инжињер оде одмах радницима, а они сиђоше доле у хладовину, под једну букву, с густом, непрозирном и непробојном крошњом и обилатим и бујним лишћем које сакрива гране и огранке. Она је бацила свој шешир на хрпу сувог лишћа, и они сједоше, погледавши се у исти мах, и бацише поглед на више. Одозго се чуо озбиљан, пола љутит и одсјечан инжињеров глас који је давао раду једну оштру и заповједничку ноту, јаче и брже лупали батови, чешће се разлијегала експлозија, људи се наглије и ужурбаније кретали. Горе се видио он, црвен, са испупченим трбухом, са шеширом који га поклапа, машући, показујући и упирући својим штапом на нешто, склањао се и трчао неспретно, љуљајући се и ваљајући се с десна на лијево, кад је пуцало у његовој близини, враћао се сав задуван на старо мјесто, потичући рад све живље својим оштрим, реским гласом, не дајући људима да дахну, да се одморе, да се напију угријане воде, не видећи у њима људе него раднике који морају да га слушају и да му се покоравају, ако хоће да заслуже коју крваву пару, гледајући само свој посао пред собом који треба да се сврши. Он је горе био постао сасвим други човјек, не наличећи ни најмање на онога трбушка, са лицем за шалу и за смијех, са дебелом цигаром у зубима која му се вазда гаси, са изгледом човјека који не зна да се наљути.

А они доље причали су о Загребу, о стотину ствари које су добро знали, сјећали се са ведрим и веселим

смијехом малих догађаја; њихов говор лагано и испрекидано мијешао се у пун и једноличан шум буквика. И подне је брзо дошло у причању тих ситница кад је инжињер сишао к њима, сав црвен, задуван, узрујан и промукао, тужећи се на наше раднике, псујући их и пријетећи им, говорећи како је сасвим дружчији чески радник; и кад дође на своју вјечну и омиљену тему, Ческу, његово се лице поново разведри, глас му поста блажи, а очи се добродушно расвијетлише испод ријетких трепавица.

Они не дадоше Гаври Ђаковићу да иде кући на ручак. Ручао је заједно с њима, док се више њих, код радника, јављало живље расположење, виђале се жене и дјевојке које су биле донијеле јело својим људима, браћи и рођацима; разлијегао се подаље из хладовине весео врисак дјевојака и лијено, безбојно смијање жена, горе лежале разбацане ћускије, лопате, батови, колица и други алати који су блијештили на сунцу.

И послије подне, кад су низ брдо силазиле гомиле жена, кад радници узеше поново од супца угријане алате, кад се инжињер лијено и неспретно кривудајући узвера к њима, кад у поље поново одјекну његов љутит глас, кад залупаше батови и ужурбаше се људи, Гавре Ђаковић опрости се с њом. Њој би мало криво што је оставља, али га не задржаваше. И он се упути кући. Зачу иза себе глас инжињера који му весело довикиваше нешто, машући штапом, Гавре Ђаковић одшкрину мало шешир и виде Панека како се одмах упутио једној гомили радника, почимајући да их псује.

Кад је стигао кући, затекао је на столу ручак који се охладио. Он је збацио са себе капут, скинуо крагну и спустио се у наслоњачу, осјећајући се уморним, не толико од хода колико од разговора, од вреве, од рада који је видио; било је неизмјерно много умора у ономе једноликом, тешком и потмулом ударању батова и у честим експлозијама.

И он се смијаше самоме себи, својој радозналости

да се упозна с том дјевојком коју је наравно замишљао сасвим друкчије, боље или горе, која није била рђава, која је била као и све остале, и све што је донио у себи од тог познанства, био је један миран и равнодушан утисак. И послије пола сата, он више и не мишљаше на њу.

Ништа више није бунило његове мисли; он је често није ни примјећавао. Помало је кадгод разговарао с њом на ходнику, обоје наслоњени на своја врата. У кући му се боље свиђала, гдје се јаче, без шешира, истицала њезина коса. Нашао је у њој једну мирну доброту која му се допадала. Видио је да јој је, још увијек, било жао што ју је оставио тако нагло онога дана. Па послије разговора, он је опет постајао стари и пуштао се са уживањем својој чами, не трудећи се да даје мислима извјестан правац, мрзило га да се обмањује.

И тако се вукли дани без обиљежја и без узбуђења

Једнога јутра пробудио се касно, уморнији него што је легао; соба је била мрачна, напољу падала киша, запљускојући прозоре. Он се тешко дигао, осјећајући се да није ни за што, мисли су му биле глупе, покрети тешки, погледи празни. Није се сјећао да га је одавно толико убијала чама кишног дана, то немоћно мртвило, испрекидано шиштавим шумом кише која пљушти, заклањајући својим финим, дрхтавим платнима одситних, збијених млазова предмете у даљини, и на његову душу навлачила се она једнака, мирна, сива боја што даје свему прљав изглед. Није било у томе дану ничега злог, ничега рђавог, није у њему било никакве срџбе ни злобе, али није то била она добродушна, густа и бујна киша што се слијева с уживањем и кликом, у пуним звуцима, послије сушних, изгорјелих дана, у недра загорјелих и окорјелих поља. Било је у тој киши нешто прљаво и јадно, у тим танким и уским млазовима што се квасе и губе у немирним локвама жуте, блатњаве воде која кваси каљаве друмове, било је у томе свему много једне биједне немоћи, ничега без снаге и без воље; киша је

цурила с презривим, безвољним јадом, вазда једнака, и преко мртве ноћи и замрлог јутра и дана што је куњао.

Како је он тешко сносио тај дан, пун потиштене нејасности и нечега скривеног, на својој души. Он је осјећао толико терета на себи, сиве, оловне чаме која је била страшна, јер је била непомична и грозна, јер је била неисказана и немилосрдна, јер се није мијењала, остајући вјечно иста. Он се осјећао спутан од ње, од нечега невидљивог што га гњечи, мучи и сатире, лагано и без журбе, беспрекидно и сигурно. Он није налазио ничега у себи да се одупре и отме томе злу, он му се био предао са затвореним очима и малаксалим тијелом, проживљујући грозне часове, очајне у својој празнини.

Знао је да је она сама код куће, да је инжињер још ујутро некуд отишао, да се и она можда досађује и мучи, да можда жели да проговори неколико ријечи. Али ништа се у њему није кретало, ништа га није потицало да се дигне из своје наслоњаче, према свему остајао је тврд и хладан. Чинило му се да је чуо њезине кораке у ходнику, да се њезина врата више пута отварају, али он је био непомичан, са закованим тијелом и заспалим мислима које су га убијале својим мртвилом. И дан се теглио прљав, кишан, блатан и туробан, не наличећи ни на дан ни на ноћ.

И он је ваљда био задријемао у својој наслоњачи, јер, кад га је тргла нека лупа из ходника, око њега је била густа помрчина. Мрзило га је да пали свијећу и гледа на сат, осјећао се послије сна нешто боље, мисли су текле лакше, није га тиштао умор. И поново му допираше до ушију неки шум из ходника, као да се неко напреже да дигне нешто тешко; једном му се учини да чује нечије стењање и нечије задахтало напрезање.

Он запали свијећу и отвори врата.

На каменим плочама ходника лежао је потрбушке пијан инжињер, гологлав, покушавајући да дигне главу са још црвенијим меснатим образима него обично, са крвавим, избуљеним, блесавим пијаним очима, са набре-

клим жилама на челу, са замуљеним рукама, сав блатан и мокар од кише. Поред њега клечала је кћи, покушавајући, мучећи се узалуд да га крене и да му помогне да се дигне. На њезином лицу у које је ударила ватра, огледало се нешто страшно и запрепаштено, с очима пуним суза, убијена стидом, осјећајући понижење свога оца као да и на њу пада један дио његове срамоте. Кад угледа Гавру Ђаковића, она бризну у гласан плач и сакри лице рукама.

— Господине Ђаковићу, господине Ђаковићу, — понављаше она кроз сузе, не могући више ништа да каже, сва уздрхтала и узбуђена, гушећи се у горким и несрећним сузама.

Њега прође нека језа кад видје њезин плач, тугу и срамоту, њему дође жеља да удари ногом ово пијано створење, изваљено немоћно, са раширеним рукама, пунима блата из јаруга. И он љутито, не пазећи гдје га хвата, не марећи за стењање ни за одупирање господина Панека, више вукући него носећи, уведе га у другу собу, праћен Иреном са свијећом у руци, која је дрхтала и тресла се као у грозници. Она остави свијећу и изиђе. Он га свуче, баци га у кревет, не марећи за његово мумљање, и покри га. Он одмах поче да хрче.

У другој соби, на столици, са лактовима о столу и рукама на лицу, она је плакала једним тихим плачем. Мала, проста лампа просипаше лијену свјетлост на њезине косе које су биле напола пале и на фино руменкасто месо лијеве подлактице са које се био спустио раскопчан рукав.

Он јој лагано приђе и ухвати ја благо за подлактицу.

— Не плачите, — рече, и осјетивши да му глас дрхће и бива слабији, трудио се да га појача и да му даде благу мирноћу, — не плачите, — рече поново са непогођеним тоном гласа, — није то ништа тако страшно, то је доста обична ствар.

И пусти њезину руку.

Она само што отклони мало длапове с очију задржавајући свој положај с рукама испред лица, и погледа га тужно и паметно у очи.

— Како сам несрећна, Боже мој, како сам несрећна! — рече и клону челом о го дрвен сто и зајеца, тресући се као трска.

Он стајаше неко вријеме поред ње, тражећи једну паметну и утјешну ријеч, али је не нађе. Па онда лагано пође према вратима.

— Лаку ноћ! — рече.

Она га не чу и не макну се.

Он дође сав узбуђен и узнемирен у своју собу и тек кад се удари о једну столицу, сјети се да је заборавио свијећу у инжињеровој соби. Он се свлачио у мраку и чинило му се да још чује њезино болно и уздрхтало јецање; и кад је легао, чинило му се да је још види, сатрвену и сломљену, пуну неизрецивог јада који је лила у сузе и он се стресаше, видећи је како дршће, са врелим челом на хладном столу, како јој играју груди, како јој руке, влажне од суза, притискују лице: њега прожимаше вјечно њезин тужан, заплакан поглед, њега притискаваху као камење њезине жалобне ријечи, пуне суза, бола, срамоте и једног јада тешког као олово: „Како сам несрећна, Боже мој, како сам несрећна!“

И у мртој ноћи, без живота и кретања, он непрестано мишљаше на њу и на њезине ријечи. Он се преврташе с једне стране на другу и не могаше да заспи. Она сигурно још плаче, мишљаше он. Она каже да је несрећна.

— А зар сам ја срећан? — запита се он и луташе очима по тами. И читаве ноћи не склопи ока.

(Наставиће се.)

Вељко Милићевић.

(18.)

Једно четврт сахата прекидало је тишину зујање чекрка, кад уђоше у крчму четири оружана и врло сумњива човека. Они само додирнуше обод свога шешира кад су угледали калуђере, и један од њих, који је поздравио Маргериту као стари познаник са „моја мала Марго“, заиска прво вина и ручак што пре, „јер, рече, пуно ми је грло пене од некретања вилица.

— Вина! вина! промрмља Маргерита, то је лако рећи, господине Боа-Дофене. Али хоћете ли ви платити? Ви знате да је Жером Креди умро; у осталом, већ ми дугујете, које за вино које за ручкове и вечере, преко шест талира, и то је тако истина као што сам ја честита жена!

— Истина је једно колико и друго, одговори смејући се Боа-Дофен; то јест да вам дугујем свега два талира, тетка Марго, и ни паре више. Он употреби овом приликом израз много јачи.

— Ах! Исусе! Марија! како можете да кажете?...

— Де, де, не дерите се. Нека је шест талира. Платићу ти их, Марго, са оним што ћемо овде потрошити; јер данас имам готова новца, мада нисмо ништа зарадили на овом нашем послу. Не знам шта раде ти жебраци са својим новцем.

— Сасвим је могућно да га гутају, као што чине Немци, рече један од његових другова.

— До ђавола! узвикну Боа-Дофен, треба добро обратити пажњу. Добри су пистоли, у јеретичком костуру, добар надев који не треба бацити псима.

— Ала је викала кћи оног јутрошњег јеретичког попа!

— Па тек дебели поп! додаде последњи; што сам се смејао! Био је тако дебео да није могао да потоне у воду.

— То сте ви јутрос били вредни? упита Маргерита, која се враћала из подрума с пуним боцама.

— Прилично, рече Боа-Дофен. Људи, жена и деце, укупно дванаест бацили смо које у воду које у ватру. Али на велику жалост, Марго, нису имали ни кршене паре; сем жене, која је имала неку маленкост, сва та дивљач није вредела ни мангуре. Јест, оче, настави он обраћајући се млађем калуђеру, јутрос смо поштено зарадили разрешење од грехова, убијајући оне јеретичке псе, ваше непријатеље.

Калуђер га погледа за часак, па опет настави читати; али му се молитвеник приметно тресао у левој руци, а десну је стезао у песницу као човек који силом савлађује своје узбуђење.

— Кад је реч о разрешењу од грехова, рече Боа-Дофен окренувши се својим друговима, знате ли да бих желео једно такво разрешење, да могу данас мрсити? Видео сам у дворишту госпође Марго пилиће који ме доводе у страховито искушење.

— Да их једемо, рече један од злочинаца, нећемо за то навући проклетство. Исповедићемо се сутра, па ником ништа.

— Слушајте, другови, рече други један, паде ми нешто на памет. Да замолимо ове мантијаше да нам даду допуштење да мрсимо.

— Јест, као да могу! одговори му друг.

— Тако ми утробе Богородичине! узвикну Боа-Дофен, ја знам једно боље средство, и казаћу вам га на уво.

Сва четири зликовца одмах примакоше главе, и Боа-Дофен им тихо, сасвим тихо објасни своју намеру, која би дочекана грохотним смехом. Само се један од разбојника мало устезао.

— То није лепо, Боа-Дофене, и може донети несрећу; ја то нећу.

— Море ћути, Гиљмене. Као да је то велики грех поднети некоме нож под гушу!

— Знам, али калуђеру!...

Говорили су тихим гласом, а калуђери као да су гледали да им погоде намере по појединим речима које би разабрали у њиховом разговору.

— Нема ту никакве разлике, одговори Боа-Дофен јачим гласом. А после, овако, он ће учинити грех а не ја.

— Тако је, тако је! Боа-Дофен има право! повикаше друга двојица.

Боа-Дофен сместа устаде и изиђе из собе. После једног тренутка чуло се како кокоши крепте, и разбојник се убрзо врати носећи у свакој руци по једну мртву кокош.

— Ах! проклетник! узвикну госпођа Маргерита Да ми убија пилиће! и то у петак! Шта ћеш с њима, разбојниче?

— Мир, госпођа Марго, немојте ме љутити; ви знате да сам ја прек човек. Спремите ражњеве и оставите ме да радим што знам. Затим, пришавши елзашком калуђеру, рече: — Видите, оче, ова два пилета? хоћу да будете тако добри да их крстите.

Калуђер се трже изненађен; онај други затвори књигу, а госпођа Маргерита узе грдити Боа-Дофена.

— Да их крстим? рече калуђер.

— Да, оче. Ја ћу бити кум, а Марго кума. Ево имена која дајем својим кумчићима: ово ће се звати *Шаран*, а ово *Гргеч*. Лепа имена!

— Крстити пилиће! узвикну калуђер смејући се.

— Него, шта мислите, оче? дед, живо на посао!

— Ах! зликовче! узвикну Маргерита; мислиш да ћу ја допустити тако шта у мојој кући? Мислиш да си код Јевреја или у врзином колу, па да крстиш живину?

— Ослободите ме ове цавтаре, рече Боа-Дофен својим друговима; а ви, оче, да ли можете прочитати име ножара који је направио ово сечиво?

Говорећи ово, он поднесе свој го нож под нос старом калуђеру. Млади устаде са клупе; али готово одмах, као да је добро промислио, поново седе, решен да буде стрпљив.

— Како да крстим живину, моје дете.

— То је врло лако; као што крштавате нас децу. Спајте им мало воде на главу, и кажите: *Крштавам те Шаран и Гргеч;* само кажите то вашим језиком. Дед, Пти-Жане, донеси нам ту чашу воде, па сви доле шешире, и будите смирени.

На опште изненађење, стари францишканац узе мало воде, сручи је на главу пилића и изговори врло брзо и врло неразумљиво нешто што је личило на молитву. Он заврши са: *Крштавам те Шаран и Гргеч*. Затим седе и поново узе своје бројанице врло мирно и као да је учинио нешто сасвим обично.

Маргерита беше занемила од чуда. Боа-Дофен је ликовао.

— Дед, Марго, рече он бацивши јој пилиће, зготови нам овог шарана и овог гргеча; ово је врло добро посно јело.

— Али, и ако су били крштени, Маргерита их опет није хтела сматрати за хришћанско јело. Требало је да јој разбојници попрете батинама па да се реши да натакне на ражањ ове на силу рибе.

Међутим, Боа-Дофен и његови другови пили су у велико; напијали су здравице и дизали велику галаму.

— Слушајте! викну Боа-Дофен и снажно удари песницом о сто да дође до тишине, ја предлажем да пијемо у здравље нашег светог оца папе, и за смрт свију хугенота; али ће с нама пити и наша два мантијаша и госпођа Марго.

Његови другови прихватише овај предлог с клицањем.

Он устаде поводећи се, јер је већ био више но упола пијан, и с боцом коју је имао у руци напуни чашу младога калуђера.

— Дед, добри оче, у здравље његове светости! и за смрт...

— Ја пијем само уз јело, одговори хладно млади човек.

— О! пићете, иначе нека ме ђаво носи ако не кажете зашто!

Рекавши ово, он спусти боцу на сто, узе једну чашу и принесе је уснама калуђера који се беше нагао над свој молитвеник, привидно врло миран. Неколико капи вина кануше на књигу. Калуђер с места устаде и шчепа чашу; али уместо да је испије, просу је у лице Боа-Дофену. Сви прснуше у смех. Калуђер је, леђима наслоњен на зид и скрштених руку, оштро гледао злочинца.

— Знате ли ви, оче, да ми се та шала ни мало не свиди? Сто му громова, да нисте мантијаш, ја бих вам показао с ким имате посла.

Говорећи ово, он пружи руку до самог лица младог човека, и врхом прстију додирну му бркове.

Лице калуђерово поцрвене од љутине. Он једном руком захвати безобразног разбојника за јаку, а другом шчепа боцу и разби му је о главу тако силно да је Боа-Дофен пао на под онесвешћен, обливен у исти мах и крвљу и вином.

— Дивно, јуначе! узвикну стари калуђер, као поп ударате жестоко.

— Боа-Дофен је мртав! повикаше остала три разбојника, видећи да им се друг не миче. Ах! хуљо! научићемо вас памети. Они шчепаше своје мачеве; али млади калуђер са невероватном хитрином дохвати мач Боа-Дофенов и стави се у одбрану на најодлучнији начин. У исто време његов друг извади испод мантије један нож чије је сечиво имало осамнаест палаца у дужину, и стаде поред њега исто тако ратоборан.

— Ах! хуље! узвикну он, научићемо вас реду, и показаћемо вам шта вредите.

Док си ударио длан о длан, сва три зликовца, рањени или обезоружани, били су приморани да скоче кроз прозор.

— Исусе! Марија! узвикну госпођа Маргерита, ала сте ви борци, добри оци! Ви служите на част свештенству. Но покрај свега тога, један је човек мртав, и то је непријатно за добар глас ове крчме.

— О, не! није мртав, рече стари калуђер; видим га како мрда, али сад ћу ја њега да причестим. И он приђе повређеноме, узе га за косе и, метнувши му оштрицу свога ножа под гушу, одсекао би му главу да га Маргерита и млади калуђер нису задржали.

— Шта то радите, за Бога! говорила је Маргерита; да убијете човека! и то човека кога сматрају за доброг католика, мада то, као што се види, није.

— Ја мислим, рече млади калуђер старијем, да вас *хитан* посао зове у Божанси, као и мене. Ево лађе. Похитајмо.

— Имате право, ето ме за вама. Он убриса свој нож и склони га под мантију. И оба храбра калуђера, пошто су платили свој трошак, упутише се у друштву ка Лоари, оставивши Боа-Дофена у рукама Маргеритиним, која се пре свега наплатила претресавши му џепове; затим му је повадила комаде стакла, којих му је лице било пуно, да га привије по свима правилима уобичајеним у сличним случајевима.

— Ако се не варам, ја сам вас видео негде, рече млади човек староме фрањевцу.

— Ја бих се заклео да ми ваше лице није непознато. Али...

— Кад сам вас видео први пут, чини ми се да нисте били у том оделу.

— Ни ви исто тако?

— Ви сте капетан...

— Дитрих Хорнштајн, на служби; а ви сте млади племић с којим сам вечерао близу Етанпа.

— Он главом.

— Зовете се Мержи?

— Да; али сад не. Сад сам отац Амвросије.

— А ја отац Антоније из Елзаса.

— Добро. А идете?

— У Ла Рошелу, ако могу.

— И ја исто тако.

— Особито ми је мило што смо се нашли... Али,

до врага! што сте ме збунили с вашим Benedicite! Нисам му знао ни једне речи, а мислио сам у први мах да сте калуђер.

— Као и ја за вас.

— Одакле сте побегли?

— Из Париза. А ви?

— Из Орлеана. Био сам приморан више од осам дана да се кријем. Моји јадни коњаници... мој заставник... у Лоари су.

— А Мила?

— Она је прешла у католике.

— А шта је с мојим коњем, капетане?

— С вашим коњем? Ах, да, ишибао сам ону хуљу трубача што вам га је украо... Али како нисам знао где живите, нисам вам га могао вратити... И тако сам га чувао, очекујући част да се с вама видим. Сад је без сумње својина какве хуље папинца.

— Пст! не изговарајте ту реч тако гласно. Него, капетане, ујединимо наше судбине, и помажимо један другоме као што смо мало пре учинили.

— Пристајем; и докле год буде имао и капи крви у својим жилама, капетан Дитрих Хорнштајн биће готов да маше ножем уз вас.

Они радосно стискоше један другоме руку.

— Ама, кажите ми, молим вас, шта су оно хтели с оним кокошима и оним њиховим *Шаран* и *Гргеч*. Баш су ти папинци нека глупа раса.

— Пст? и опет вам велим; ево лађе.

У овако пријатељском разговору дођоше до лађе у коју се укрцаше. У Божанси су стигли без икакве друге непријатности до те што су срели неколико лешина својих једноверацa које су пловиле Лоаром.

Један лађар примети да већином леже на леђима.

— Моле небо за освету, рече Мержи сасвим тихо капетану немачких коњаника.

Дитрих му стеже руку, не одговоривши.

XXIV.

ОПСАДА ЛА РОШЕЛЕ.

Still hope and suffer all who can?

Мор, Fudge family.

Ла Рошела, чији су становници готово сви исповедали протестантску веру, била је у оно време као престоница јужних покрајина, и најјачи бедем протестантске странке. Разграната трговина с Енглеском и Шпанијом беше унела у њу велико богатство и онај дух независности који богатство ствара и подржава. Варошани, рибари или мрнари, често гусари, навикнути из рана на опасности бурнога живота, одликовали су се душевном јачином која је у њих замењивала дисциплину и навику на ратовање. И на глас о покољу од 24 августа, Рошелци не само да се нису глупо предали својој судбини као већина протестаната који беху због тога изгубили и сваку наду на успех своје ствари, него су показали ону велику и опасну храброст коју покадшто даје очајање. Они једнодушно решише да поднесу и најгоре муке пре него да отворе своје капије непријатељу који им је дао тако јасна доказа о својој неискрености и своме дивљаштву. Док су свештеници одржавали ову ревност својим фанатичним говорима, дотле су жене, деца, старци, надмећући се, радили на оправци старих утврђења и подизању нових. Прикупљана је храна и оружје, опремани су чамци и лађе; једном речи, није пропуштан ни један тренутак да се уреде и спреме сва одбранбена средства за које је варош била способна. Више племића, који се беху спасли од покоља, придружили су се Рошелцима, и, причањем о злочинима за време Вартоломијске ноћи, уливали су храброст најплашљивијима. За људе који су се спасли готово извесне смрти, рат и његове опасности беху као лак ветар за мрнаре који су прегрмели буру. Мержи и његов друг били су међу бегунцима који су дошли да умноже редове бранилаца Ла Рошеле.

Париски двор, узнемирен овим припремама, покаја

се што их није предупредио. Маршал од Бирона приближи се Ла Рошели носећи предлоге за споразум. Краљ је у неколико имао разлога надати се, да ће избор Биронов бити повољан Рошелцима; јер овај маршал не само да није имао никаква учешћа у покољима Вартоломијске ноћи, него је шта више спасао више угледних протестаната, па је чак и топове у Арсеналу, којим је заповедао, наперио био на убице које су носиле краљевске знаке. Он је само захтевао да га пусте у варош и да га признаду за краљевог управника, обећавајући да ће поштовати права и слободе становника, и допустити им да слободно исповедају своју веру. Али, после убиства шездесет хиљада протестаната, ко је могао веровати обећањима Карла IX? У осталом, за време самих преговора, покољи су се настављали у Бордоу, Биронови војници пљачкали су околину Ла Рошеле, а краљевска флота заустављала је трговачке лађе и блокирала пристаниште.

Рошелци не пристадоше да приме Бирона, и одговорише да не могу преговарати с краљем докле год је у власти Гизових, било што су мислили да су ови последњи једини творци зала од којих је патио калвинизам, било што су овом измишљотином, која је од тада често понављана, хтели да умире савест оних који би могли бити мишљења да је верност краљу преча од верских интереса. И тако више није било начина да се дође до споразума. Краљу на то паде на ум други преговорач, и он посла Ла Нуа. Ла Ну, прозван *Гвоздена Рука*, због вештачке руке којом беше заменио ону коју је изгубио у једној битки, био је ревностан калвинист, и у последњим грађанским ратовима беше дао доказа о великој храбрости и војничким способностима.

Адмирал, чији је био пријатељ, није имао вештијег ни оданијаг помоћника. У тренутку Вартоломијске ноћи, он је био у Нидерландској, где је заповедао неуређеним фламанским четама које се беху побуниле против шпанске власти. Изневерен судбином, био је приморан

предати се војводи од Албе, који је с њим доста лепо поступао. Доцније, и када је толика проливена крв изазвала у неколико грижу савести, Карло IX затражи га и, против сваког очекивања, прими га веома љубазно. Овај владалац, претеран у свему, обасуо је милоштом једног протестанта, а пре кратког времена побио их је сто хиљада. Нека врста зле коби као да је штитила судбину Ла Нуа; још у трећем грађанском рату био је заробљен, прво на Жорнаку а после на Монконтуру, и оба пута пустио га је краљев брат[1] у слободу без откупа, и ако га је један део његових војсковођа салетао да жртвује човека који је сувише опасан да буде поштеђен, а сувише частан да буде придобијен. Карло је мислио да ће се Ла Ну сећати његове милости, и наложи му да светује Рошелцима да се покоре. Ла Ну се прими овога, али под погодбом да краљ не захтева од њега ништа што се не би слагало с његовом чашћу. Он отпутова, у пратњи једног талијанског свештеника који је требало да мотри на њега.

У први мах било му је врло тешко кад је опазио да су према њему неповерљиви. У Ла Рошелу није могао бити пуштен, него су му за место састанка одредили једно мало село у околини. У Тадону нашао је изасланике Ла Рошеле. Он се са свима познаваше, као што човек познаје старе ратне другове; али кад се појавио, ниједан му не пружи пријатељску руку, ни један не показа да га познаје; он се каза ко је и изложи краљеве предлоге. Суштина његова говора беше:

— Ослоните се на краљева обећања; грађански је рат најгори од свих зала.

Председник Ла Рошелске општине одговори с горким осмехом:

— Ми заиста видимо једног човека који личи на Ла Нуа, али Ла Ну не би предложио својој браћи да се покоре убицама. Ла Ну је волео покојног Г. Адмирала,

[1] Војвода од Анжуа, доцније Хенрих III.

и он би га радије хтео осветити но што би пристао да преговара с његовим убицама. Не, ви нисте Ла Ну!

Несрећни посланик, кога су ови прекори до срца заболели, подсети на услуге које је учинио калвинистима, показа своју онакажану руку и стаде уверавати о оданости својој вери. Мало по мало неповерења нестаде код Рошелаца; њихова се врата отворише Ла Нуу; они му показаше своја средства за одбрану и шта више салетеше га да им стане на чело. Понуда је била пуна искушења за једног старог војника. Заклетва Карлу била је дата под погодбом коју је човек могао тумачити по својој савести. Ла Ну се надаше да ће, ако стане на чело Рошелаца, пре бити у стању да их покрене на помирљивост; учини му се да ће моћи у исто време довести у сагласност верност на коју се заклео краљу и верност коју је дуговао својој вери. Преварио је се.

Једна краљевска војска нападе на Ла Рошелу. Ла Ну је предводио све испаде, убијао је знатан број католика, а по повратку у варош световао је становницима да закључе мир. И шта је било? Католици су викали да је погазио реч коју је дао краљу, а протестанти су га оптуживали да их издаје.

У том положају, сит свега, Ла Ну је тражио смрт излажући се двадесет пута на дан.

(Наставиће се.)

Проспер Мериме.

(*Превео с францускога* Д. Л. Ђокић.)

СТРАСТ.

1.

Кад задршћу звезде на своду бескрајном
И ноћ тиха падне на пољане наше,
Кад пољуби роса у кринова чаше,
Узбуђена, бледа, и са чежњом тајном

Чекаћеш ме, драга. Твоје око нежно
Као дан пун страсти у пролећа блага
Чезнуће, док дршћу твоја прса нага.
О девојче моје ведролико, снежно,

Тамо где се блиста невиност, чистота,
Хитам, другом свету, свету твојих груди,
И суморан вечно и гоњен од људи
Молим страсно, нежно: „Живота, живота!“

М. Јелић.

2.

Жудим за срећом, моја лепа драга,
За часом, кад се младих дана бура
Подигне силно. Мила слико блага,
О, срећо моја нејасних контура,

Вечно те снивам. И дошло је време...
У твоме крилу, цвећу, испод грана
Дршћу нам груди, а све жеље неме...
О, страсти, ти си вечита пирвана.

И ја знам како сагоревам вечно
К'о смерна жртва у старом олтару,
Ал' док је небо звездано и млечно
И док умирем у љубавном жару,

Не мислим никад на пролазност ствари:
Пламти страст силна и живот се буди,
Не буне душу времена и људи,
Падају редом вере и олтари.

М. Јелић.

СА ЗАБАВЕ.

С машнама у коси и у плавој свили
Ви сте лепши него што сте икад били.
Измеђ' елегантних играчица вити',
Међу раним цвећем у пролећних дана,
Госпођо, ја мислим... „Доста комплимана!“
— Не, ја желим увек само искрен бити.

Дражесни сте као сетна, бледа Психа,
За вас је лепота Хајнеова стиха:
Мај, исток и вече и Ганг и пагоде, —
Ту, где је до ритма тако много стало,
Још и вас додати, ах то није мало,
Замишљену, лепу, лотос поврх воде.

Ја бих ветрић био с Хималајских гора
И у тихо вече крај широког мора
Љубио вам страсно сетне очи, косе...
Или к'о Силвестра младог Пјера Лоти
У вечитом сунцу, цвећу и топлоти
Нека ме нестане... као капи росе.

М. Јелић.

МОДЕРНА БУГАРСКА ДРАМА.

Оглед о Петку Тодорову.

I.

Ни на једнога нашег песника бугарска народна песма није учинила тако моћан, тако брз и, рекао бих, тако чудотворан утицај као на песника „Страхила страшног хајдука“. Почевши пре десетину година доста осредњим и бескрајно дугим причањима тема̂ које су биле туђе и за самог њега, и за бугарски живот и књижевност, он је ускоро одједном увидео своје бесмислено лутање по туђим крајевима, и, сетивши се да има рођену мајку-земљу, вратио се са свога пута и пао на њене груди, да се напаја животним соковима који дају вечну младост и вечни живот. И запевао је „своју песму“, дивну песму о којој говори његова Милкана. Прва његова песма била је заносна черга̂шка песма о слободном скитничком животу и необузданој, хипнозној љубави, названа „Мечкар“ („Мисълъ, година XI, 1901), где се, једним чисто лирским тоном али са драмском живошћу, описује љубав лепе Калине — љубав њој самој неразумљива и страшна — према Циганину мечкару који сваког пролећа долази да купа своју мечку у сеоској реци, и да пали Калину својим као угљен црним очима. Заборавља Калина стару мајку и очински род и веру, и у неком несвесном сну сама трчи и пристаје за њим, да се скита с њим слободно по свету, где замркне да не осване, — док год им љубав гори у срцима. И јавише се у дугом низу после „Мечкара“ високо поетичне мале „песме“ (назване од песника „идиле“), од којих је свака садржавала ново откровење бугарске народне душе. Опевао је бриге и радости старог имућног домаћина који већ види треће колено од свога знатног корена и прве љубавне дрхтаје најмлађе унуке („Косидба“, „Мисълъ“, XIII, 1903); судбу два млада срца

која је живот раздвојио али смрт опет сјединила: из њихових гробова, са две стране цркве, изничу брест и топола, надвисују цркву и савијају врхове за страстан пољубац („Над црквом“, „Демократически Прѣгледъ“, I, број 5); чежњу за животом после смрти — у песмама и весељу — („Молба“, „Мисъль“, XIII, 1903); тугу муслиманина који је, прогоњен са свога огњишта, изгубио све што је давало смисла његову животу („Сенке“, „Мисъль“, XIV, 1904), итд., итд.

*

Али незадовољан тим моментним снимцима живота које даје мала идилска песма, песник покушава израније (још пре „Мечкара“) да мотиве бугарске народне поезије — који су и мотиви бугарске народне душе — пренесе и у драму, тј. да *открије*, односно да *унесе* у њих драмске конфликте, да би проникао у дубине живота.

Први његов покушај у том правцу јесте драма у три чина „Зидари“ („Мисъль“, XII, 1902, књ. I—III), једно дело које није лишено мана у техници и оцртавању, али дело значајно по својој новој замисли, као симболизација оних фактора под чијим се утицајем буди за живот најмлађа грана великог словенског племена — *народна црква*. Пет година после „Зидара“, песник ствара „Самодиву“[1] („Мисъль“, XIV, 1904), — већ не драму радње, него расположења (Stimmung), драму модерну и по техници, али нарочито по схватању основних мотива, и тако високо поетичну по својој концепцији и по извођењу неких сцена да би се могла упоредити са најбољим производима те врсте. Трећа драма, у којој Г. Тодоров већ показује и пуну техничку поузданост, и која по теми чини једну интересантну допуну „Самодиве“, јесте драмски епилог у једном чину, у Ибзеновом стилу, — „Страхил страшни хајдук“. Између „Самодиве“ и „Страхила“ створена је сасвим оригинална космичко-символична песма „Сунчева женидба“, која чини једну целину са последњим

[1] Самодива — вила, русаљка. Пр.

двема његовим драмама, и разрешава цео проблем са једног новог, вишег гледишта.

*

Основу „Зидара“ сачињава позната легенда о зазиђивању живих људи. Али је та легенда у драми тако обогаћена и разграната да песник има права да је сматра за своју творевину. Нарочити смисао и високу поетичност уноси песник у ту легенду већ том спољном — и на изглед незначајном — околношћу што у његовој драми није реч о обичној згради, која служи практичним, животним потребама, већ о цркви, где ће се једна тамна народна маса „сећати своје вере и свог рода“. Символизација постаје јаснија и дубља и са друге три околности у драми: прво, грађење народне цркве — народног сазнања — бива у непрекидној борби с вековним непријатељем који много пута руши оно што је саграђено, али народ изнова својом снагом подиже, и тек у дане највеће опасности успева да доврши своју зграду, и тиме је учини неразрушљивом; друго, то постаје могуђно тек по извршењу решења зидара да један буде жртвован, једна хришћанска душа. Али, песник се није задовољио тиме, већ је створио и трећи елеменат, којим се неизбежна фаталност, својствена свакој легенди, замењује слободном игром индивидуалне воље и страсти, чиме се у драму уноси један сасвим нов мотив, мотив истина неразвијен с довољно снаге, али који ипак чини средиште целе једне групе поступака (у III чину), и који је врло карактеристичан за основне социално-етичке идеје песникове. Тај се трећи елеменат састоји у томе што зидари не зазиђују никога од одређених него једну невину девојку, чија је једина кривица — ако се то може назвати кривицом — што воли онога који јој је у срцу, а слободно и без претварања одбацује онога коме је не вуче срце, и тиме навлачи на себе његову свирепу освету. Христо, њен изабраник, отишао је да се бије са народним непријатељем; презрени Дончо, и ако тако исто храбар као Христо, остаје у селу и ради на дограђивању цркве,

само зато што неће да се бије раме уз раме са срећним супарником (добро измишљено као мотив за Дончово остајање). И кад зидари реше да узидају ону од својих жена која прва дође, шаљу Донча да их позове, јер само он нема жену да би се сажалио. Али се баш он показује најзаинтересованији и, следствено, најфаталнији за ствар. Место да буквално испуни зидарску поруку, он чак и не саопштава онима којих се тицало, него одлази и преваром доводи у сигурну смрт Раду, с лажним саопштењем да је њен Христо донесен рањен с бојног поља код цркве. Тако Рада постаје невина жртва за учвршћење црквене зграде, емблема и средство за народно освешћавање и уједињење. — Први критичар „Зидара", Г. Пенчо Славејков, изналазећи конгенијално мотиве и дубљи смисао драме, налази да се баш у тој околности — што се жртвује *невина* душа да би се саградила трајна друштвена зграда — крије основна идеја драме („Снови модерног песника", „Мисъль", XIII, књ. III и IV). То је без сумње дубока концепција песника са *својим*, кристализованим уметничким идејама, али се у самој драми ничим не наговештава такво тумачење. Напротив, у драми се тај факат јавља као фаталан и произвољан поступак од стране Донча и зидара, којим они *руше* оно што су желели да *саграде:* народно јединство, срећу свакога појединца и свих укупно. Христова несрећа и његови ни од кога неослабљени протести против тога свирепог насртаја на његову срећу, који чине језгро трећега чина, могу се само тако разумети и уопште добити драмски смисао. Јасно је, тако исто, да трећи чин, како га је писац замислио (а изгледа да је свесно тако замишљен), никако не хармонише с тим тумачењем: тај се чин јавља не као *реализовање* већ као *разрушење* свега што је маштано у првом и другом чину, — као проста последица Дончове свирепе и нечовечне освете. Може бити речи о томе да ли се тиме не уноси расцеп у драму, — да ли тај мотив не парализује мотив прва два чина; али је несумњиво да у самој драми невина жртва није

позитивна већ *негативна* моћ, није творац него разрушилац, и, према томе, она не може сачињавати средиште и основну мисао. — Још преступ није учињен, а у Дончa се буди савест: он обезумљен трчи да спасе жртву, али је већ касно. Он проводи свој живот у душевној ноћи, испуњеној привиђењима невино убијене девојке. Савест проговара и у зидара, јер нису били одредили за смрт *туђу* већ *своју* родну душу, и само са својим а не и са туђим животом имају право да располажу за народно добро (но овај последњи моменат није драмски употребљен, — не води никаквој радњи).

На тај начин, почевши развијањем социалних, културно-историских мотива, прва драма Г. П. Тодорова свршава заштитом права индивидуе против насртаја друштва. Главни мотив трећега чина јавља се сасвим неочекивано: он ничим није припремљен у прва два. Али да тај обрт није случајан, да песник не схвата Хрӥстов протест као тесногруд анти-социалан егоизам него као израз оправдане срџбе индивидуе против друштвене тираније, види се јасно из понашања и речи његових другова, који не само да не налазе ништа чиме би му противречили већ и сами међу собом признају оправданост његових оптужаба. У борби са супротним социалним мотивима, у „Зидарима“ се зачиње и ојачава онај песников индивидуализам који чини црвен конац, основни тон у свима његовим доцнијим творевинама, и који је у његовим драмама и у „Сунчевој женидби“ добио најсилнијег израза.

*

Само пет година деле „Зидаре“ од „Самодиве“, драме слободне човечје личности, а разлика је међу њима огромна. Оно што „Зидари“ слабо, неодлучно обећавају, „Самодива“ сјајно испуњава; оно што је у „Зидарима“ само жеља, у „Самодиви“ је већ велелепна стварност. У спољном и унутрашњем облику, у техници и садржини, песник је учинио очигледан напредак. Дијалог је несрављено пунији и језгровитији, врло погодан

за оцртавање лица и ситуација, и строго саобразан са потребама драмске радње. Предмет „Самодиве“ већ није, као у „Зидарима“, нешто одвојено од народног живота, као индиферентан оквир у који може да се метне различна садржина: он је нераздвојан део тога живота и просто средство за манифестовање његовог богатства. Док „Зидари“, сем неколико историских момената, не садрже никаквих специфично-бугарских мотива, — „Самодива“ је потпуно проникнута сликама и мотивима бугарског живота, какав се огледа у народној песми, и поједини моменти драме проистичу из индивидуалне психике лицâ, којој је стала на супрот колективна психика. Песник „Зидара“ још се налази у предверју народног живота; он хвата његове мелодије, али оне још нису постале мелодије његовог сопственог духа, и он још нема творачке моћи да их из самог себе произведе; песник „Самодиве“ чита јасно народну душу и открива у њој вечне тајне људског срца. Ускрсавајући једну од најлепших творевина народне фантазије — народно веровање о слободном, „вилинском“ животу у вечној младости и лепоти, песник се послужио њиме да би живо овапутио модерне — вечне — тежње за унутрашњом слободом духа и слободом индивидуе против свих окова традиције, за животом у духовној ведрини и лепоти.

Стилијан, црноокн овчар, чува овце по Ирин-Пирину; својим медним кавалом запленио је све виле, а највише најличнију од њих, Ђурђу. Понесен вихором своје луде младости, он је занос прве љубави разумео као своју битну природу, и, заборавивши сеоску невољу у којој је одрастао и која га опет чека, помислио да ће имати моћи да тако проживи цео живот, у младости и слободи, као по вилинским зборовима наврх Пирина. И тај пород црне ропске невоље сједињава своју судбу са слободним чедом горских усоја, са росним цвећем Ирин-Пирина, са Ђурђом Самодивом. Силазе они са Пиринових висина у село, међу људе, да заживе људским животом. Ступивши у своју родну средину, Стилијан се сав преобра-

жава: постаје оно што је и био и што су га само вихори младости могли нагонити да заборави. И већ нема ни помена од слободног овчара-загорца чијем меденом кавалу сâм Ирин-Пирин одговара. За времена песме и игре, за времена кавал. У ропској невољи рођен, ропским млеком запојен, он стреса са себе вилинску слободу као несвесан сан жарког летњег дана, чим подухну јесењи ветрови. А Ђурђа је и у селу иста каква је била у вилинском ору, — „као да је јуче равну снагу жива вода у извору купала“: мучи је иста чежња за слободом и младошћу, исти су јој вихори у души. Красно горско чедо које није кавез познало. Са њима су: Стилијанова мајка, баба Петкана, и Стилијанов вршњак Бојко. Прва — жива слика дединих и бабиних завета, чији је роб у души остао Стилијан, и који из дана у дан све силније преовлађују њиме; други — одблесак онога што је Стилијан био тамо горе, у Ирин-Пирину, а што није више, али за чим истом снагом чезне душа Ђурђе Самодиве. Вајка се стара свекрва како да се за времена не досети да је Стилијану отишла памет за том виломсамовилом, да на време размрси ту мађију, па да јој сад кућу не разори, пред родбином и суседима да је не постиди. Сва Ђурђина осећања и ћуди туђе су и гадне баба Петкани и њеним суседама, — јер је за њих само онај живот којим су живеле баба и прабаба, и само им је мио загушљиви, за Ђурђу отровни ваздух ниске собице, који мирише на кандило и тамјан. Трагедију која се дешава у Стилијановој души појачавају и расветљују две стране његове природе — Бојко и његова мајка. Немоћан да се отргне од môре мртве рушевине, и да са Ђурђом заживи онако како су живели горе, наврх Ирин-Пирина; немоћан да издржи у себи сукоб између слободне жудње и ропских инстинкта, — он се само колеба између једног и другог. По милом спомену на младост још му је дра́га Ђурђа, у својој вилинској слободи и свежини: сеоска брига и невоља нису је сломили ни изменили; и у селу она живи само с песмама и цве-

њем, као што је живела са дру̂гама-посестримама по травним ливадама. И мада Стилијан још разуме тај живот, мада се Ђурђа не клони њега, ипак су они туђи једно другом. Он је потонуо у прозу и простачко-егоистични морал сеоског живота, постао чуваран и благоразуман газда, трговац, и њене чежње већ не налазе одјека у његовој души, него у души младог нехајног Бојка, коме је страшна сама помисао на венчање, „незаробљено ропство“, јер се још није „ветра нагонио“, „одвојио од коња-вихрогоње и од поља широкога!“ „И девојке по ноћним седељкама да полаже, и невесте на извору и испиралишту да погледа; та једанпут се свет светује и једанпут младост младује!“ За Бојком Ђурђу срце вуче, а Стилијан мисли и осећа по старим мајчиним заветима, док не изнемогне под тим теретом — између мајке и жене, не угодивши ни једној, — и напусти дом и младу невесту са првим породом под појасом, да опет заживи као слободан овчар по Пирину и да поврати прву младост (I чин).

Три дуга месеца лута он несрећан по Пирину и меденим кавалом ублажава тугу за мушким чедом и верном невестом. „Жао ми га јадника!“ — говоре виле једна другој. „Јуче се наслонио леђима на раст и засвирао... Терам сивог јелена на појиште, и питам га: „Што си ми, овчару, свенуо: да ли ти мла̂да омрзну, да ли ти стадо зачама, ил' ти самоћа дотужи по пустим усојима шумовитим? — Диже очи да ме погледа — зар да му поглед сретнеш а да те језа не прође! — „Тек бејах заспао, уснио: Ђурђа се спрема да дође да ме походи, а жир паде те ме пробуди!... Не дува пусти јужњак, никад не подухнуо, како ме благо миловао, како ми слатко причао; да хоће на јави да ме сретне!““ Тако и бива: Ђурђа иде после једне године „дру̂ге да походи“, и да га поведе да нађе кума за мушки пород. Та красна, вилинска ћуд — да му оде на ноге она, слободна, непобеђена од живота — јесте врло срећна мисао, и као елеменат њене психике, и са уметничког гледишта. Али

та срећна мисао, која је психолошки потпуно разумљива из природе Ђурђине, *драмски* је врло слабо мотивисана. Песник је сакрио у непровидну маглу и осећања Ђурђина кад је Стилијан напушта „трудну-невољну“, и осећања са којима она полази да га тражи, да наново и опет напразно почну свој невесели живот. (Да хоће да га позове да тражи кума, не може бити ни психолошки, а још мање драмски мотив за такву централну радњу.) — Жудећи једно за другим због растанка, Стилијан и Ђурђа осећају ту да се понова буде стари љубавни дрхтаји, и да им је нова младост у души. И, као у оно време, сабрала је она на вилинско оро дру́ге-посестриме, оро да играју: Стилијан да свира у медени кавал, оне да припе́вају. У вихору вилинског кола Стилијан опет осећа себе, — али то што осећа није слободни овчар-загорац, који је „осамдесет кита носио, седамдесет мо́ма̂ љубио“, него покорни, смирени роб Ђурђе Самодиве, који свога *ја* више нема, коме је *она* све. Као тужна иронија, као свирепа самообмана звуче његове речи, у одговор вилинској песми: „Нека си у овом свету и доњи праг на вратима,... али живот да ти је као једна песма — да пустиш глас колико те грло доноси, реч по реч, у једном даху да је испеваш! Испеваш ли песму, да знаш: живот си живео!“ И нова младост о којој сања Стилијан јесте само последњи пламен сагореле младости. Жар узбуђених осећања, не препорођене душе. Самозаборав у коме туђ глас говори из њега. Ђурђа то јасно види и, мада му говори: „Такав си ми мио, овчару мој“, враголаст осмејак остаје јој на устима, кад се сливају са његовим у дуг, последњи пољубац. С тиме су већ преживели и успомене своје младости — љубав —, и остаје им само мраз неповратног отуђивања које све више расте.

У трећем чину видимо Ђурђу као мајку, у борби између материнских осећања и вилинских инстинкта: на пољани се зањуњало вито оро, Ђурђа га гледа с прозора и чека да дође когод да му остави дете, па да иде да „бар два пута обиђе оро“. Стилијан је већ изгубио сваку

везу са својом младошћу, — и оро, символ младости и живота у селу, није више у стању да у њему пробуди младићски полет. У његовим се грудима угасило свако осећање празничког весеља и жеље за животом, и Ђурђа му је већ почела постајати неразумљива. Она је у ору, кад он долази, укаљач и уморан, и нема воље ни да се обуче и да изиђе до пољане, да бар види оро. Дете се расплакало, и док га он љуља, улази баба Петкана. Заједљивим речима и старим успоменама о својим патњама, она му повређује ране, и помаже му да објасни за њега још нејасна осећања. И мада је његова вера у Ђурђину душевну чистоту још непоколебљива, — кад га Бојко, сасвим невино и без рђаве замисли, кори што не пасе овце по Пирину него их држи гладне, он се не уздржава, већ одговара грубо и изазивачки: „Нећу да идем на Пирин с овцама, па опет жена да ми остане овде, да је задиркујеш!“ Речима засмејане Ђурђе, која је застала на прагу: „За то ли си ти седео у кући, мене да чуваш, овчару мој! Од Бојка да ме чуваш, да ме не украде! Ха-ха-ха! (Као да говори за себе) Друга младост...“, — речима које нам кажу да сн за њу више не постоји, — свршава се драма, са пуном победом слободне индивидуе против свих насртаја традиције и „сталоженог“ живота да ограниче тежње душе за слободом и младошћу.

(Свршиће се.)

Др. В. Мирољубов.

(Превео с бугарског рукописа М. Ив.)

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(6.)

Уопште човечност, морал, наравственост и све што као племенито одликује човека и народ, овде су особине које се ни мало не цене. Познати су Власи као војници у нашим ратовима. Није ту убеђење да не треба гинути за Србе оно што их од битке одвраћа и чини те нису јунаци. Не, то је животињски кукавичлук, неосећање војничког поноса и витештва. Кукавице у боју, кукавице су били и према казнама које су их за то постизале. Побожност је ствар готово непозната. У цркву нико не иде сем кад по њиховим сујеверним појмовима ваља ићи. Крађа, пијанство, блуд, батинање, обичне су ствари. У механе иду и жене чим имају новаца и пију докле га год имају, па се опију до те мере, да се после тога прелази у ствари које се не стављају на хартију. Чак ни убиjства по њиховим појмовима нису ништа, и то она брутална, дивљачка и зверска убиjства. „Убиће те за лулу дувана,“ рекне се често у нас за Румуне. И кад се не би бојали последица, не би од убијства ни мало зазирали, као што их и поред тога врше. Ја сам пре тога имао прилике да видим Румуне убице у рукама власти. Они се не једе што су убице, њих не гризе савест. Њима то изгледа обично и чак можда чудно што их власт узима на одговор. Једино их страх од смртне казне нешто узнемирава.

У 8½ часова били смо у *Брестовачкој Бањи*, где преноћисмо и одморисмо се. О Брестовачкој Бањи не знам шта бих забележио. Ту се и не задржасмо више но једну ноћ, а сутра дан кретосмо се даље на пут. Добротом Г. Д-ра Лазе Илића, окружног лекара из Зајечара, који

беше овде бањски лекар, дођосмо до ових двеју књижица у којима се говори о Брестовачкој Бањи и кога интересује може их корисно прочитати: „Брестовачка Бања, написао Др. Ст. Мачај, приказао Др Лаза Илић, Зајечар, 1892; и „Брестовачка Бања“, званичан извештај бањских лекара за сезону 1902 год. од Д-ра Лазе Илића и Д-ра Дим. Мицића, Београд, 1903.

23 јуна.

Из Брестовачке Бање кренули смо се у 9¼ часа а у 10¼ били смо у *Брестовцу*. И ако нам је било згодније да идемо непосредно у Бор, ја сам хтео да свратимо у Брестовац. У Брестовцу је мој отац пре 30 и више година поповао шест година. Ту сам ја као дете напоредо са српским језиком у кући научио и влашки са децом на улици, и знао сам га као право Влашче. Али како сам био мали, ја сам га кроз толико времена готово потпуно био заборавио и сад га од неког доба освежавам. Ја памтим почетке неких песама, које су се пре 30 и више година у Брестовцу певале, а које се сад готово већ заборављају:

Вине Стана ђе ла љемње,
Аре 'н браца мулће љемње
Ши нуље...

Vine Stana de la lemne, Are 'n brațe multe lemne Și nuele....	Долази Стана из дрва, Има у наручју много дрва И прућа....

Ајдац, ајдац, фјећилор,
Са дем паје вашилор
Ши ф'н бојилор...

Haideți, haideți, ficelor, Să dăm pae vacilor Și fân boilor....	Хајдете, хајдете, девојке, Да дамо сламе кравама И сена воловима....

Поезија је уопште код наших Румуна слаба страна њихова. У њих се уопште мало пева, и ако се пева, то певају већином женскиње. Све су песме женске и певају

се, колико сам могао запазити, скоро све на један глас, одјекујући при том неким тајанственим, меланхоличним и тужним тоном. Такве су уопште арије наших Румуна. Јуначких песама, и ако сам о њима разбирао, канда нема, баш као да су угашене.

За 30 година Брестовац се мало изменио. Онакав је као што га ја памтим, само ми се сад учини све мање, простије и прљавије. Ширина на сред села, поред реке, на којој сам се са децом играо и на којој памтим да су на Беле покладе паљене велике ватре, те је изгледало као да село гори — изгледаше ми мала према ономе какву је ја памтим из првих дана свога живота.

Из детињства памтим још и имена неких народних празника, за које распитах овом приликом кад падају, те забележих. То су: *Вињера овулуј* (Велики петак), *Зео урсулор* (1 августа), *Жој в-рђи* (први и други четвртак после Тројице).

Памтим још и речи којима је сеоски биров позивао сељаке на сеоски збор да им се што објави или изда каква заповест: „Аузиц, моу копии, венпц тоц ла каса домњаска се ва спуње врорворба. Каре ну виње са фие рушиње луј! Аузиц, моу копии моу!“ (Auziţi, măi copii, veniţi loţi la casa domnească să vă spună vre o vorba. Care nu vine să-i fie ruşinca lui! Auziţi, măi copii măi!)

У Брестовцу се цела првопосна недеља Великога поста зове *Сен Тођери*. На покладе месе пите са сиром које зову *плашинте* и које се прже у тигању. За тај се дан спремају још и многа друга јела. После ручка људи узимају од куће у буклијама вина па изађу на ширину насред села и ту се часте. Затим ту долази и младеж те игра и весели се. Сваки ко има кога да му је умро без свеће, било на робији, било на путу, било негде на страни, спреми по једна или по двоја кола дрва па их ту насред села наслаже усправно у гомиле. Кад буде у вече, ту се простре платно, а по њему се намећу јела, пите, јаја, погаче, вина, ракије, итд., па се то дели за душу умрлима без свеће, а и себи. У исто се време за-

пале и оне гомиле дрва, од чега се уздижу огромне ватре. Затим се ту једе, пије и весели до сванућа. Сутра дан сви мртви пијани спавају по читав дан. Кад у вече устану, једу оно мрсно јело што им је од поклада остало. Тек од уторника, који се зове *Марц веселор* (уторник судова), због тога што се тог дана перу судови и кошуље, настаје пост. Петак првопосне недеље, као што раније поменух, овде се зове *Вињера бујезилор.*

Целе ове првопосне недеље неће ниједан Влах ни Влајња ништа да ради чим сунце зађе, јер се боје *сен тођера.* Сен тођери су некаква бића која иду на коњима и чине људима зла. Због тога тих дана Власи нигде у вече не излазе. Тих дана увече неће они чак ни опанке да поправе, већ и то остављају да учине кад запевају петли. Прича се да је нека Влајња имала кћер и пасторку, па знајући како су сен тођери тих дана строги кад се увече ради, пошље пасторку у воденицу да самеље брашна и да увече у воденици испреде бреме кучине. Пасторка отидне у воденицу, заспе мливо, метне хлеба у скут и почне да преде и помало да једе. Одједном се пред њом створи маче, које поче око ње да мауче. Она му да малко хлеба и рекне му: М'цо, м'ципора, са фи миа социора! (Мачко, мачкице, буди ми другарица!) Тако прође мирно читава ноћ, ништа јој се не деси, те спокојно самеље брашно, испреде кучину и оде кући. Кад је виде маћеха, зачуди се чуду, па реши да друге вечери пошље у воденицу своју кћер. Давши јој што и пасторки, одведе је у воденицу. Кћи заспе мливо, метне хлеба у крило и почне прести и јести. Опет се створи оно маче и почне се умиљавати. Она удари маче и рекне: Дуће дракулу, бата ће сф'нту, са ну ми сминћеш са торк! (Иди до ђавола, убио те свети, немој ми сметати да предем!) Мачка скочи на њу па је удави а сен тођери јој изваде црева, па их оснују по плоту око воденице. Мајка је чекала, чекала, па кад виде да јој нема кћери, крене се у воденицу. Кад дође близу и виде црева, помисли да је то њена кћи основала платно, и рекне: Фата меа, врједњика

34

меа, аторс фујору ши аурзит! (Девојка моја, вредница моја, испрела кучину и основала је!) Кад уђе у воденицу имаде шта да види.

Из Брестовца смо се кренули у 11 часова а у 12¼ бе мо већ у *Бору*, који ће, како изгледа, имати велику будућност због бакарне руде која се ту од скора експлоатише, због чега су овде доведени многи људи од рударске струке и силни радници. Сад се овде граде станови за чиновнике и раднике, који ће чинити читаво ново насеље. Овде се инсталира и фабрика за топљење бакра, која ће коштати огромне суме. Рудник је веле врло богат и има великог изгледа на будућност.

Мој колега и сапутник Г. Марјановић написао ми је о Бору из своје струке ово. У терену трахитоидних стена источног дела наше отаџбине означио је Г. Јован Жујовић да се у Бору налазе вулканске стене амфиболтрахити. Сем ових стена, идући уз воду од механе, налази се велика количина андезита и у томе масиву отворена су пре неколико месеца многа рударска окна. Ја сам добротом шефа рудокопње Г. Капитана, обишао сва окна преко пута од Тилва рошу (Црвени брег) и веома ме је интересовало богатство, правац пружања и количина руде. Рударски стручњаци увераваху ме ту на месту да је материјалу средња вредност чистог бакра 10—15%, а има, веле, овде онде и по 50, 60. 70 па чак и 80%. Према овоме проценту, може се тврдити да је мајдан бакра у Бору најбогатији на свету. Кад се процентуалној количини дода да су таласасти млазеви лаве. широки 25 мет., састављени из минерала: халкосина ($Cu_2 S$), ковелина ($Cu S$), халкопирина ($Cu S + Fe S$), малахита [$Cu C O_3 + Cu (O H)_2$], азурита [$_2 Cu C O_3 + Cu (O H)_2$] и др. онда и лаик може бар колико толико добити слику о том нашем новом и богатом руднику. Рекоше ми још да руда избија баш на површину брда, а из које дубине полази, то Бог сам зна. На средини брда ископали су бунар

[1] Основи за Геологију Краљевине Србије, Београд. 1888.

43 мет. дубок, и он се пробија стално кроз руду. Интересно је још и то што је рудни материјал веома чврст, управо као стена, и што га овде онде прожима растресити, материјал, тзв. андезитски туф. На више места налазе се у окнима по зидовима читаве коре од плавог камена и много млазева плаве воде. Ово је могло постати од пирита ($Fe\ S_2$) и халкопирита ($Cu\ Fe\ S_2$) утицајем влаге и ваздуха.

Данашњи руководиоци посла веле да су овде налазили остатке старих рударских радова. Између осталога нађена је ту и једна римска камена светиљка, каквих има врло много у нашем Народном Музеју. Др. Милоје Васић мисли да је рударство у Бору било много пре Римљана. У своме чланку „Археолошка истраживања у Србији“ вели он: „За североисточни део Србије утврђено је скорашњим наласцима фрагментарног посуђа у старим рударским ходницима у Бору да је рударских радова тамо било још у бронзаној, ако не чак и у бакарној периоди.“[1]

Изнад Бора на брду Тилва рошу (Црвени брег) налазе се остаци од некаквог старог града. О њему ми је Г. Др. Ник. Вулић, професор Универзитета, уступио ове своје белешке. О томе кастелу уопште не можемо рећи ништа ближе, јер се од њега види врло мало што. Изгледа да је његово платно опасивало цео врх Тилва рошу. На једном месту откопали су сељаци од тог платна један комад од прилике два метра висок и толико широк. Осим тога откопали су они један комад чија је висина иста и од прилике иста ширина, који се са првим сучељава под оштрим углом. Да ли је и овај други комад део спољњег платна, не умем рећи, али ми се тако чини. Оба зида сграђена су од крупног нетесаног камена (ситније комађе употребљено је само да се испуне рупе између крупнога), који је слепљен добрим малтером. Код овог града нађен је прошле године и један римски над-

[1] „Српски Књижевни Гласник“ од 16 октобра 1905, стр. 597.

гробни камен, који се сада налази пред канцеларијом управе борског рудника. Већим је делом десно и лево одбијен. Највећа му је дужина 0,41 м., највећа ширина 0,31 м. а дебљина 0,16 м. Изнад натписног поља налази се поље с рељефом који представља коња пред једним трбушавим судом са широким отвором. Од суда се види само лева половина. Коњ се нешто нагнуо натраг и има врло дугачак реп. Испод тога је удубљено натписно поље уоквирено једном траком. Оно је одбијено десно и доле, а дуго је 0,17 м., широко 0,14 м. Слова су груба и од њих се види само:

D (is) M (anibus) [S (acrum)]
VIN (неко гентилно име као нпр. Vincius или слично)
IMV (? cognomen на imus ?)

Но и ако је овај камен са римским натписом овде нађен, из тога се не може извести да је кастел римски, у толико мање, што је тај споменик могао бити употребљен при грађењу као материјал за зидање. Неки доказ за његово римско порекло могу бити опеке с уздигнутом ивицом, које се налазе у њему, јер јако личе на римске.

Бор је, веле мештани, добио име од једног великог бора који је негда био негде на путу близу данашњег села.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

НАУЧНИ ПРЕГЛЕД.

Was sind Juden? Eine ethnographisch-anthropologische Studie von Dr. C. H. Stratz. Mit 11 Abbildungen. Wien-Leipzig 1903, 4°, стр. 30.

(Крај.)

У свима овим случајевима било је говора о ваневропским Јеврејима. И ако је овим показано да сви Јевреји немају, по европским појмовима познати, јеврејски тип; и ако је у самој Европи могућно наћи Јевреје који се одликују знацима који су мало јеврејски и великом лепотом тела; ипак се не може порицати да велики број европских Јевреја и Јеврејки има тип северноафричке расе, и ако ретко у чистом облику. Независно од тога што се у појединим земљама у којима Јевреји живе мешају елементи тамошњих становника са јеврејским типом и дају му особито обележје, европски Јевреји, а на име они који су се добро одржали, имају један особити облик, који одступа и од њихових афричких и азијских саплеменика. Уопште се може рећи да су одлике беле расе у њих особито оштро истакнуте: танки прави нос, висока, уска, уздигнута и врло конвексно искривљена леђа, врло велике и живе, често напред истакнуте, очи, израз лица врло јак, коса врло снажна и коврџаста, а и длака на телу врло развијена. Руке су им узане и дуге, са врло изразитим карактером и врло покретним прстима. Поред овога гипког, могло би се рећи аристократског, облика, налази се и многих других, где је све здепасто, кратко, дебело плебејско. Но то није особина европских Јевреја, већ беле расе уопште. На сваки начин ово се двојство, у гипко и здепасто тело, налази код свију културних народа. Белц (Baelz) га је нашао код Јапанаца. — И ако би у овом погледу било врло забавно ићи даље у поре-

ђењу, писац се задовољава тиме што показује да је ово двојство нешто што је више општа, а не никако само јеврејска, особина. Код европских Јевреја налазимо дакле у највише случајева врло изразито карактер њихове, тј. треће гране, беле расе, другим речма развијеније знаке индивидуалних варијација у телу. — Сем овога, европски се Јевреји одликују врло великим процентом индивидуа са телесним манама, и то како од народа у коме живе, исто тако и од неевропских Јевреја. Сем кривих ногу, равних табана, облих леђа, неразвијених груди, налази се међу њима и наследних болести много чешће но код других. На супрот овоме, њихова је душевна диспозиција необично развијена и у том погледу они надмашају своју околину. Болесни и одвратни Јевреји често се виђају, луди — готово никако. Обе ове особине европских Јевреја: јача индивидуална развијеност и мање телесно савршенство са високо развијеним душевним особинама, што их од осталих њихових саплеменика одликују, дају се лако објаснити социјалним околностима, у којима европски Јевреји кроз векове живи. Нешто по сопственој вољи, а нешто нагнати на то, Јевреји су живели међу другим народима изоловано и тиме су били нагнани на строго узајамне крвородне бракове (Jnzucht, блискобрачност), чега је увек последица да се индивидуални карактер у већој мери наслеђује. С друге пак стране њима су често забрањивани многи радови којима се тело јача, нпр. лов, земљорадња, служење у војсци, тако да се њихов посао мораде ограничити све више на унапређење душевних особина. Тако се временом створи јеврејски тип, који се у Европи сматра као карактеристичан за Јевреје. Да се он пак не односи на све Јевреје, види се на сликама Тунискиња и Малоазијаћанки (сл. 5, 6, 7, 8 и 9), чије се тело и лице потпуно подудара са осталим члановима треће гране беле расе, јер тамо нема оних социјалних услова који су имали утицаја на стварање европског јеврејског типа. Али и у самој Европи има међу Јеврејима телесно развијених индивидуа које су у пркос тешким

приликама живота очувале првобитни карактер беле северноафричке расе. — Но да ли само Јевреји имају тип европских Јевреја? Не, тај се тип налази међу свима расама на земљи код појединих индивидуа и породица. Белц га је нашао међу Јапанцима[1]. Писац ове књиге нашао га је тамо исто тако[2]. Други[3] опет тврде да се семитска физиогномија налази међу најразличитијим расама код којих је блискост са Семитима апсолутно искључена. Она се налази међу Јапанцима, североамеричким Индијанцима, Индонежанима, Папуама. Деникер[4] је нашао код племена Тодас, код којих је јако развијено крвородно узимање, врло много јеврејских лица. Писац наводи још и друга места где јеврејски типови нису ретки, и на основу свега изводи: Прави, чисто јеврејски, тип не разликује се битно од типа северноафричке гране средоземне расе. Оно што се у Европи сматра за јеврејски тип није само особина Јевреја, већ се налази, више или мање, међу свима расама на земљи. Он није ни знак расе ни знак племена, већ просто нагомилавање индивидуалних одлика, које су се згомилале наслеђем у узајамним крвородним браковима, то је јаче уздизање индивидуалитета, који су супротни општим знацима расе.

Ако се сад све што је речено сведе, онда би за данас на питање „Шта су Јевреји?“ био одговор: Јевреји су потомци једнога старога културног народа, који је поникао из јужне гране средоземне, беле, расе и који је становао у Малој Азији и северној Африци. Јевреји који тамо живе очували су и до данас првобитни карактер јужне средоземне расе, док су они који су се настанили међу другим гранама и народима своје расе или слили њихове телесне знаке са својима или се строгим крвородним браковима извргли у жилав, индивидуално засебан тип на основици расе свога племена.

[1] Die körperlichen Eigenschaften der Japaner.

[2] Körperform der Japaner, 1902 слика 14 и 15.

[3] Jnternationales Zentralblatt für Anthropologie, Heft 5.

[4] Race of men, стр. 129—130.

— За европске Јевреје нити је вера, нити је семитски изглед тела оно што је карактеристично и што их од индивидуа њихове околине издваја, већ једино остаци њиховог првобитног карактера расе, који подсећају на јужну грану беле расе.

После овога писац нарочито наглашава као нову ствар објашњавање тако званог семитског типа као нешто што се добија дугим крвородним браковима, те јој посвећује још неколико речи. Како се данас проматрање врши поглавито на лицу, то као битни знаци семитског типа важе: велики, врло савијен, нос, испупчена доња усна, јако маркирана удубљења између носа и уста, истакнуте очи са крупном горњом трепавицом, високо, лако покретно чело и велике црвене уши. Као што смо видели, овај је тип, сем код Јевреја, нађен и код многих других навода. Нарочито се он јасно налази код старих владалачких породица. Треба само поменути истакнуту доњу усну у Хабзбурговаца, развијен нос у француских Лудвикâ, и др. Овим бисмо се могли задовољити и све ове знаке сматрати као изоморфију, тј. као телесну особину која се свуда налази, и према томе, не као знак расе већ као нешто што је опште расама, као што је, између осталога, црвена коса. И заиста семитски је тип изоморфија. Али се писцу на основу свега чини да је и то последица крвородних бракова и да се може извести као крајњи закључак да овај тип није јеврејски, већ тип крвородних бракова (Jnzuchttypus).

Најзад, писац ове своје антрополошко-соматско схватање допуњује и антрополошко-психички. О приговорима да су знаци јеврејске расе: трговачки дух и музички дар с једне стране и тврдичење, плашљивост, prљавштина с друге стране, не троши много речи, јер се ове и добре и лоше особине налазе исто тако и код Нејевреја као и код Јевреја, а сем тога ове ствари најмање зависе од расе, већ понајвише од социјалних, географских и хиљаду других узрока, који се не могу увек лако опазити. Као год што Јапанци, који имају духа за уметност,

немају монументалних архитектонских грађевина, јер им је земљиште вулканско и страда од земљотреса, исто тако музички високо обдарени Јевреји нису имали сликарске уметности, јер ју је Мојсеј забранио: „Не гради себи лика резана, нити икакве слике од онога што је горе на небу или доле на земљи или у води испод земље.“ Али да ни Јевреји нису без сликарског дара, показују многобројни примери модерних сликара. На овај начин могу се објаснити и многе друге појаве које на први поглед изгледају необјашњиве. Зашто Јеврејин живи свуда у друштву са белом расом? Зато јер је и сам беле расе и захтева исте услове за свој опстанак. Зашто се Јеврејин се осећа међу свима племенима беле расе као на дому? Јер су сви народи беле расе црпли из његове културе, јер је њихова кућа у проширеном облику и његова.

Колико је пак била велика мисија народа јеврејског као носиоца културе за белу расу, најбоље се може измерити кад се упореди са другим великим носиоцима културе беле расе. Врло је вероватно да је и јеврејски народ пре свога ступања на историјску позорницу врло много позајмио од других, чак и по имену непознатих народа, али ипак њему припада заслуга што је то наслеђе бескрајно умножио и јако развио, те је још и данас основица свију високих култура. Од Египћана, Грка и Римљана, сем њихове уметности, мало је што очувано остало до наших дана. Сами су народи ишчезли, њихови су потомци изумрли или понајвише ако живе у крви многобројних мешавина од народа који на њиховом класичном земљишту станују. Њихово је посланство завршено, други уживају плодове, они су мртви. Сасвим је другојаче са Јеврејима. И њихов народ више не постоји, њихова је земља у туђим рукама, али њихови потомци живе и данас у свим земљама најкултурнијих народа, њиховоме се Богу моле и Хришћани и Мухамеданци, њихова се култура раширила међу свима народима беле расе и свој им печат ударила. Са овога гледишта добија културноисторијска

мисија јеврејскога народа величанствен значај. Околност што се јеврејска култура кроз векове после пропасти народа јеврејског одржала и даље развила, што потомци овога народа нису ишчезли или се у друге народе претопили, већ се самостално међу народима одржали и још умножили, сведочи о ванредној животној снази и животним особинама јеврејске културе и њезиних носилаца. И данас, када је у борби за опстанак потребнији дух но снага, потомци старих Јевреја опет су они који су најспремнији за бој, јер социјалним приликама беху принуђени да кроз векове вежбају своје и иначе знамените особине, које почивају на њиховој култури. „Због тога, мислим ја, вели писац, да мисија Јевреја још за дуго неће бити завршена.“ Јер у колико се будућност може прозрети и у колико се на основу данашњих посматрања могу извести закључци, Јевреји ће своју задаћу као главни носиоци културе беле расе тек онда испунити кад се изврши потпуна мешавина њихових најбољих елемената са најбољим елементима осталих племена беле расе, и кад из те мешавине искочи нова раса која ће нагомилавањем и спајањем добрих особина обеју, постепеном елиминацијом мање вредних елемената, у борби за опстанак задобити крајњу победу. Да ће пак без ове мешавине и Јевреји као и свако друго племе, лагано али сигурно, изумрети, лако се може видети, јер се током времена гомилају не само преимућства већ и мане, а згомилавање ових последњих чини најзад индивидуалне способности немогућнима. Сва неизмешана поколења најзад изумиру. С друге пак стране биће међу данашњим народима беле расе најснажнији они који буду у себе примили најбоље јеврејске елементе, и на тај начин изведу стапање обостраних добрих особина. У овом погледу су бели Американи далеко надмашили европске становнике средоземне расе.

Најзад зашто Јевреји баш у Европи и Америци играју тако важну улогу, док су на своме земљишту у Малој Азији и северној Африци међу другим члановима

своје расе ишчезли? На ово је питање доста лако одговорити. У Европи и Америци налазе се Јевреји међу племенима северне и романске гране своје расе и са њима могу културно и соматички градити красне мешавине у своју властиту корист, на оне из других грана утицати и сједињавањем с њима себе даље развијати, док међу члановима јужне гране могу добити само оно што и сами у истој или још у већој мери имају. И док су због тога неевропски и неамерички Јевреји за даљи развитак беле расе индиферентни, Јевреји у Европи и Америци настављају своју мисију, и следујући моћним и непроменљивим законима природе, они је морају и извршити, и никаква сила на земљи не може их омести да своје не уносе на добро и даљи напредак беле расе, на даље савршенство човечанства.

То је садржина ове интересантне књиге о Јеврејима, којом писац, како сам вели, ништа друго није тражио до истину, и мисли да ју је нашао, а кад се буде појавио бољи рад од овога, он ће се радо из њега поучити и заједно са његовим писцем радовати. Због тога што у нас није било оваквога говора о овим стварима, те су нам и нове и занимљиве, ја сам о овој књизи написао нешто дужи реферат.

Тих. Р. Ђ.

ПОЗОРИШНИ ПРЕГЛЕД.

Питање о режији у Народном Позоришту.

Седма тачка резолуције чланова Народног Позоришта од јануара ове године говори о улози редитеља и драматурга на позорници. „У Закону о Народном Позоришту од 1870 године стоји — како се то каже у овом протесту — јасно и одређено написано: *Вештачким делом управља редитељ*, а по ближим наређењима драматург је постављен за неког главног редитеља.“

Да се постави јасно ова дискусија, за шири круг читалаца и позоришних љубитеља потребно је претрести и ближе одредити ово неколико кратких и сувих параграфских формула закона и глумачке резолуције, и на тај начин претходно ближе обавестити о улози редитеља уопште, о томе како је то на страни, и о историји целог питања од доношења закона и министарских наређења до данас у нас.

*

По својим дужностима, способностима које се од њега траже, по многобројним и многоструким пословима и утицајима који се усредсређују у његовом раду, редитељ је жижа позоришна. Публика која није посвећена у цео ток трудног и поступног развијања једног комада од пера пишчева до поделе улога, техничких припрема и уметничког оживљења и оваплоћења песникове замисли на позорници, — тешко и слути све дужности и способности које су условљене у човеку који треба да је заступник пишчев у овом деликатном послу транспозиције једног уметичког дела из области апстрактне фантазије у илузију стварног, опипљивог и видљивог живота.

Да се послужимо речима Анриа Фукијера у предговору занимљивој књизи Алберта Ламбера,[1] дугогодишњег Одеоновог редитеља, у књизи коју ћемо ми наводити неколико пута у овом прегледу: „Главни је задатак онога који инсценише једну драму, био то сам писац, управитељ, дежурни седмичар или редитељ; да буде прожман делом, да продре у његов тачан смисао и унутарњу психологију, да му зна моралан значај, да му зна утиске који се могу очекивати од публике, и да руководи представљаче у изражавању трагичних и комичних осећања које имају да изразе... Добар инсценатор треба да је архитект и сликар да би умео оценити утисак и тачност декорације, вајар да би умео распоредити групе и положаје, археолог да би умео оценити потребне појединости у прибору на позорници, философ и психолог да би схватио дух дела, историчар да би могао тачно успоставити познате историјске личности“... Од њега се тражи способности какве ретко који посао условљава: „Суд, искуство, сигурност укуса, уобразиља, критични дух, необичан такт... Добар инсценатор треба да је у првом реду критичар, врло оштроуман и суптилан“...

Све те крупне и звучне особине које изгледају скоро апсурдне у оваквој апсолутној формули и у оваквом апстрактном набрајању разумеју се врло лако на примерима у раду. Тај чудотворац треба да с дана у дан упада у толико разних и међу собом далеких векова историје, културе, да уме да издвоји и види разне средине и да схвати књижевне струје и тенденције и књижевне индивидуалитете који су из њих поникли.

Колико је ствари потребно редитељу да инсценише и потпуно спреми једну Софоклову драму? Да пређемо преко тешкоћа археолошких, етнографских и декоративних у којима се један интелигентан редитељ може користити ранијим туђим искуством, и специјалном техничком литературом (ако је кадар да се њом служи), па да се

[1] Albert Lambert: Sur les planches. — Paris, Flammarion.

задржимо на оној битнијој уметничкој страни, схватању и тумачењу дела. Колико спреме, талента, имагинативних и критичких способности претпоставља широко схватање класичне културе, њених књижевних дела, темперамената, карактера и типова, односа друштвених класа, породичних, личних, и, према томе, распоред хорова и лица у драми, наглашавање, тон и боја целога текста? Или, колико редитељ треба да унесе свога знања, талента и развијених уметничких способности у инсценисање једног Шекспировог, Гетеовог или Молијеровог дела, Бомаршеове комедије, Хигове романтичне драме, Мисеовог поетског каприса, Димине комедије из париског великог света, Толстојевих и Горкових слика из народног руског живота, идеолошког Ибзеновог комада, реалистичне и често потпуно локалне Хауптманове драме, или симболистичког и марионетског Метерлинковог Позоришта? Колико векова, колико култура, колико разних средина, колико књижевних родова и индивидуалитета! колики контингент знања, искуства и уметничких способности треба да буде у човеку који се крије у тој скромној и скривеној улози позоришног редитеља!

Таквих редитеља једва ако има, и њихова имена се ограничавају на неколико најкрупнијих светских позорница. Међутим, у недостатку оваквих услова, позориште се помаже комбиновањем способности. У Француској на пример, у чијим позориштима обично постоје два редитеља — млађи који се само тако зове а у ствари је сценарист и помоћник редитељу за статисте и гомилу, и старији који има функцију правог инсценатора: поред ових, главни редитељ је обично сам писац или директор позоришни. Један од ове последње двојице или руководи непосредно свима главнијим пробама или врши надзор, даје критичке напомене, и у моментима учествује сам у режији. У Француској Комедији где улогу редитеља врше наизменце *седмичари* (дежурни чланови) и где је пре четири године учињен покушај са увођењем директора позорнице (Гитри), право врховног

надзора, утицаја, и непосредне критике има администратор, и он га и данас врши. Један од Комедијиних администратора, Перен, и данас се помиње као један од најгенијалнијих инсценатора. У Немачкој је чешће место позоришног директора та дужност и праве највише уметничке власти у позоришту у рукама драматурга. Све ово важи, разуме се, само за озбиљнија позоришта са књижевним и уметничким претензијама, а као потреба лако се може схватити после свега онога што је речено шта све треба да има човек који као заступник пишчев треба да протумачи, анализује критички, део по део, утисак по утисак, једно уметничко дело, да дâ правац и тон његовом оживотворењу или управо оваплоћењу на „даскама што се свет зову“. Не могући наћи све то у једном човеку, и нарочито још, не могући наћи у том човеку снагу, способност и сигурност да ће му кроз цело време тога великог напорног, педантног и сложеног рада, у сваком моменту бити — свезнајуће, нерасејано, непогрешно и само собом довољно његово око и његов суд, позориште се помаже комбиновањем способности.

Поред редитеља, чија је то главна дужност на позорници, постоји у позоришту увек један помоћник, саветник, критичар и сарадник, он се може звати управитељ, драматург, артистички управник, главно је да редитељ на позорници мора имати сарадника и критичара пре новинарског фељтона што долази после представе и после којих је у погледу погрешака — после кише јапунџе!

Друго је сад питање у којој се форми и у којој размери, са колико такта и дискреције може извести ово сурадништво на послу чијем је непосредном руковаоцу доиста потребно очувати извесну слободу кретања и ауторитет. Али све ове ствари опет не зависе од параграфских одредаба но од људи који их врше. Редитељ ће бити самосталнији на позорници не у колико му закон додели то право, но у колико он буде кадар да се покаже довољан у тој дужности.

Све је то тако у свету и позориштима где је ве-

лики избор утакмица способности, а шта се према томе може очекивати од једног малог српског позоришта, лако је проценити.

Сви ми да се у со претворимо,
Не би Турком ручка осолили!

Закон од 10 октобра 1870 одредио је у Народном Позоришту дужности драматурга и редитеља тачком 4., у којој се вели да „књижевном струком управља драматург, а вештачком редитељ“. Али одмах у другој реченици тач. 6. ових кратких лапидарних параграфа законодавац прави своју резерву у питању самосталности појединих посленика позоришних, јер вели: „Сви они (драматург, редитељ, благајник) врше своје дужности независно један од другог *у колико то прописима више власти није другче наређено*; но сви стоје под управитељем позоришним, као својом непосредном влашћу, од кога примају упуства и заповести и коме су одговорни за своја дела“.

Тај закон донесен је пре тридесет и шест година, друге године по отварању Народног Позоришта, у времену у коме је за годину дана играно равно половину данашње цифре комада, са репертоаром који се не може сравнити са данашњим, са београдском публиком од пре тридесет и шест година, и са редитељем А. Бачванским. Па ипак чак и у тој периоди Скриба, Бенедикса, Сиглигетија, Диманоара и Шарлоте Бирхпфајферове, из рада ондашњих управитеља и драматурга, Јована Ђорђевића и Ђорђа Малетића, види се колико су они били тесно везани за рад на позорници. Јер чак и онда схватало се колико би било апсурдно, назадно и бесмислено одстранити од правог, унутарњег, најглавнијег и најделикатнијег позоришног посла људе који му могу само користити, и онда се још разумевало зашто се драматург зове драматург, и да би тај човек био у позоришту личност скупа, излишна и деветог значаја ако би се његов рад ограничио на јалово претресање литературе у позоришним канцеларијама, и све његово

учешће у инсценацији драме, у оваплоћењу једног књижевног дела — на граматичку коректуру текста.

Ближа министарска наређења од 1887 године, по којима је *„драматург референт за све књижевне и уметничке послове“* и у којима данашњи жалиоци виде „очито потирање закона“, само су потврдила стварно стање ствари. Али у истини, и наведени параграфи закона и министарска наређења слабо што значе у овој дискусији. У оваквој једној установи, чији је прави живот и напредак сав у личној иницијативи, параграфи су голе формуле и значе што само у односу према људима који носе та имена, и према стању завода у даноме тренутку. Законске одредбе не могу дати ни способности, ни одушевљења, ни вредне иницијативе, ни постојане енергије и савесности у раду. И зато сва та дискусија о редитељу и драматургу може прећи преко ових безначајних и мртвих формула, које су у осталом толико произвољне да могу бити наведене у прилог и једне и друге стране, или ако хоћете и употребљене и злоупотребљене, и водити се просто на основу правог стања ствари. И онда, одређујући права и дужности драматурга и редитеља, треба се вратити на први део нашег чланка, на питање о способностима које условљавају те дужности, и о томе како је у овај мах у том погледу у Народном Позоришту.

По традицији, по којој се још непрестано раде многе ствари у овој застарелој кући, од Алексе Бачванског до данас редитељи се импровизују из глумаца. И ако се данас велики број позоришта еманциповао од овог система, ми начелно нисмо против њега. У интелигентном и искусном глумцу има пуно особина за доброг редитеља, под погодбом, разуме се, да има колико толико знања, књижевног образовања и предане воље и енергије за тај посао.

Данашњи редитељи су глумци који су заузети двојином више својим глумачким но редитељским послом. А по личним особинама — мада је њихов избор најбољи који се на тај начин могао учинити — нијндан од њих

не сједињује у себи све погодбе потпуне редитељске способности. Једноме, који је интелигентнији, релативно књижевно образованији и богатији искуством, оскудева енергија, прилежност, вредна и будна иницијатива; другоме, вреднијем и тачнијем, оскудева спрема; трећем, даровитом глумцу али тако исто дилетанту редитељу, који са својом лепом интуицијом надокнађује систематску спрему у приличном броју комада доступних његовом опажању и његовом схватању, оскудева способност за већи део репертоара који тражи озбиљно књижевно образовање.

У таквим приликама, прелазећи све драматурге од Јована Ђорђевића до Милана Грола, и не налазећи у том низу ниједнпг Лаубеа, мѝ ипак не видимо нијсдно ни најскромније име које би било излишно у савету, помоћи и сарадњи данашњим редитељима на београдској позорници.

И зато је у глумачкој резолуцији којом се оправдано тражи побољшање материјалних услова за напредак позоришних посленика, овај последњи параграф дошао потпуно неочекивано и противуречно интересима које жалиоци бране. Сви познаваоци и пријатељи ове установе знају колико њен напредак зависи од што обилнијег утицаја књиге, од што шире и потпуније сарадње скромних способности што их ми сви можемо удружити на оваквом једном озбиљном послу.

Милан Грол.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Реформна жандармерија. — Дејство ријечке резолуције. — Срб.

Комисија састављена из генерала Де Ђорђиса и пет војних помоћника Аустрије, Енглеске, Италије, Русије, Француске, израдила је, назјад, предлог за проширење права и надлежности, т.зв. маћедонске реформне жандармерије. Предлог је од стране представника Русије и Аустроугарске упућен с једном нотом, а у име свих европских Великих Сила, Порти и препоруком да се што пре усвоји. Двогодишње искуство европских жандармериских официра, црпено на раду у вилајетима битољскоме и солунскоме и скопљанскоме санџаку, збијено у ова четири захтева: 1) признање права жандармерији да може интервенисати кад год се догоди какав злочин или преступ, па макар ко био учинилац. Ово је захтевано зато што је доказано, да су у многим случајевима, злочинци и преступници били или војници или чиновници турски. Европски официри, немајући право водити, без нарочитога одобрења, ислеђења и претраге, нису могли стати на пут злочинима и преступима, па су и учиниоци морали остати некажњени а жртве незаштићене и неосвећене. Без права њихове интервенције, дакле, и њихово даље остајање у служби је безразложно. Докле га не добију, они не могу ништа учинити, без њега не може бити ни говора о доброј управи у реформној области; без тога права жандармерија се не може старати о јавној безбедности, одржавати ред, и извршавати законе и наредбе. 2) Наоружање жандармерије у најкраћем року модерним оружјем, брзометним пушкама и револверима. До сада је сва реформна жандармерија била наоружана мартинкама, а становништво на многим местима реформне

територије најсавршенијим оружјем. Жандармериске патроле од 3—4 човека, крстарећи по крајевима где могу сваки час наићи на оружани отпор, морале су испред савршенога оружја уступати, и остављати оне којима су пошли у помоћ без помоћи. Добро оружје повећава углед жандармерије и веру мирнога становништва у њену снагу, и изравњава жандармерију са војском. 3) Примењивање права ношења оружја да буде једнобразно и подједнако за све становништво без разлике у области у којој реформна жандармерија дејствује. У Турској је све муслиманско сеоско становништво наоружано ватреним оружјем. Жандарми су дужни, по полицијској уредби, да затворе свако оно лице које носи оружје без допуштења и да га предаду властима за казну, а те власти та лица никад не кажњавају нити им одузимају оружје. Сем тога, многа се, под оружјем ухваћена лица, издају за сеоске пољаке те их жандарми морају пуштати пошто је сеоским пољацима наређено ношење оружја. Колико се злоупотреба чини од оружја у Турској не треба казивати. Да се то пресече има само два начина, или да се жандармима одузме право да могу затварати и властима предавати свакога онога који без допуштења носи оружје, или допустити свакоме, хришћанину или муслиманину, да може носити оружје кад год има уредно допуштење. 4) Прештампавање жандармериске уредбе на лако разумљив и најпростијем жандарму приступачан језик. Непознавање права и дужности и редова и подофицира, чинило је до сада те су вршена од стране њихове многа насиља, за која нису могли бити са јаким правом кажњавани.

Многи од најинтелигентнијих православних и муслимана, као и католика из Босне и Херцеговине, потписали су једну представку на управу босанско-херцеговачку тражећи да се даду народу у Босни и Херцеговини најелементарнија политичка права. Међу овим правима прво место имају слобода штампе, слобода удруживања и слобода збора и договора. Уз покретаче овога посла, који

је био предмет нарочитога питања у бечкоме Народноме Представништву, за врло кратко време пристао је велики број угледних староседелаца у Босни и Херцеговини. Босанско-Херцеговачка омладина која се школује у Аустроугарској монархији и ван ове, издала је, после тога, исто тако један манифест, у коме се обележава као присталица широких јавних слобода и политичких права у својој отаџбини.

Две су ствари у овоме покрету које треба забележити. Прва је слога, једнодушност међу људима разне вере, ствар која је колико изненадила толико и обрадовала. Друга је скретање са погибнога пута на који се, нарочито навезла православна омладина, а који је водио у ону посве бесплодну међусобну борбу за црквена и школска права. Одвојивши црквено-школско питање од национално-политичкога, већи део покретача умешно распоређују своју снагу. Докле ће се једни и даље старати о свему што се односи на цркву и школу, дотле ће се други трошити у борби за народна-политичка права. Заоштравање односа међу две струје, ако буде мудрости, неће се моћи више повећавати. Сем тога, одвајање ове две различне, а са заједничком сврхом, ствари, показаће за времена пут и муслиманима у Босни и Херцеговини, којим им ваља гредети. Муслимани, који сада настојавају у Цариграду и у Бечу да се сврши са њиховим војско-школским уредбом, имају добар наук шта им треба чинити.

Питање о политичким слободама моћи ће се расправити повољно само тако ако једнодушност буде и даље владала, нарочито међу православнима и муслиманима. И тешкоћа је сва баш у томе. Конзервативна начела, предрасуде, верске догме, правни и други међусобни односи који отуда произлазе, биће толико препона које треба уклањати и уклонити, сем оних других које не намеће ни вера, ни обичаји. У начину на који ће се то чинити лежи све. Оно што се вековима преносило с колена на колено, не чупа се одједном, без опрезе, без пажње. Операције те врсте захтевају лаку и вешту руку.

А, време је да се те операције почну. Они који су почели добро горњи посао, треба да се приме и овога; они ваља да нађу место и крај са кога треба почети. Најопасније је свакојако, али и најважније оно место на коме се кметови и аге са својим личним интересима сусрећу.

У Дубровнику ће опет почети од 1 маја ове год. излазити, Српству познати лист „Срђ“, који је неко време морао због материјалних прилика престати да излази. „Срђ“ ће уређивати нарочити одбор, а уредник ће му бити професор А. Вучетић. Према ономе што се о „Срђу“ из раније зна, према ономе што се у прогласу обећава и према сазнању који ће му и какви сарадници бити, сви су изгледи да ће и бити лепо уређиван и, заједно са „Дубровником“ и „Слободом“ спљетском, служити угледу и интересима и Далмације, и заједнице Српско-Хрватске, и заједнице југословенске. „Срђ“ мора за своје излажење обезбедити себи извесан број претплатника у Српству и Хрватској, зато нека је сваком пријатељу „Срђева“ програма и лепе књижевност аманет нови „Срђ“.

Иностранн.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Неколика проматрања о етнографији македонских Словена. Написао Др. Ј. Цвијић. (Прештампано из „Дела“). Београд 1906 год.

Расправа Г. Цвијића је једна тековина, драгоцен прилог за изучавање македонског проблема, књига која се чита са задовољством и коришћу. После толиких шовинистичких дела и брошура о Македонији, ми смо благодарни ученом професору, што је дао, неоспорно, један чисто научнички, објективан рад.

Г. Цвијић, као и већина новијих грчких писаца, између осталих Г. Г. Казазис и Кебеџи, убраја скопску

и тетовску област у Стару Србију. Веровати је, да ће ово тврђење наићи на неодобравање код извесних, недовољно обавештених, бугарских публициста, а софијска „Вечерња Пошта“ већ је казала „да је Г. Цвијић са својим геолошким чекићем носио увек и срце за Велико Српство“!

Новије доба рада у Македонији има, два периода: период културног, школског рада и период четничко-револуциони.

Македонски Срби и Бугари, пошто су се уморили на пољу културне утакмице, и ако тамо има још премного орнице, латише се пушке да њоме пресуде јесу ли они Срби или Бугари? Баш у тој највећој жалосној борби једног истог становништва, подељеног у два табора, појављује се рад Г. Цвијића, који носи завађеној браћи гранчицу мира. И као какав месија, он им вели: „Ви и сами не знате зашто се крвите, јер сте онолико исто Срби колико и Бугари“.

Методским излагањем Г. Цвијић утврђује да народна свест и народно осећање не постоје код македонских Словена. Ово је значајна исповест против које ће, са подједнаком снагом и једновремено, протестовати „патријоте“ софијске и београдске. Но ти улични узвици не смеју ни за тренутак ометати хладне и прибране мислиоце, јер су ови једини способни да правилно схвате проблем, који све више прети да у свој вртлог утопи цео Балкан.

Као што код македонских Словена није одређен појам о народности, не постоји народно осећање, исто се тако ништа прецизно не може рећи ни о имену. Истина, маса словенска назива себе Бугарином, али према испитивањима Г. Цвијића, то име у Маћедонији није народно име, не обележава народност. Под именом Бугарин македонски сељак означава „људе простијег живота, потчињеног и мучног положаја“, за тим ставља ту просту работничку масу, која словенски говори, у супротност према нesловенима, Грцима и Турцима.

Многи су српски и бугарски лингвистички радници покушали да на основу језиковних констатација дођу до закључка како је словенско становништво Македоније бугарско односно српско. Тачно је, да, у ред саставних елемената, при одређивању народности, поред националне свести, језик заузима особито важно место. Али се и ова научна поставка не може применити на македонске Словене, јер „сви озбиљни писци сагласно тврде, да и сад нема довољно поузданих података, да би се могла добити потпуна слика македонских говора“.

Ради боље илустрације разнородности мишљења и конфузности појмова, Г. Цвијић је дао један хронолошки преглед свих важнијих етнографских карата о Маћедонији, које тако очито говоре колико је било код етнографа који су их радили, с једне стране непознавања, с друге пристрасности.

Последњи одељак расправе посвећен је коментару неколиких статистичких таблица, које се све од реда одликују својом произвољношћу и нетачношћу. Класични су примери пребројавања македонског становништва. Познато је, да извесне статистичке таблице утврђују број Куцо-Влаха на 20.000, док им друге дају 1,000.000. Има их који рачунају на 15.000 Срба у Македонији и Старој Србији, други преко 1,800.000.

У овој краткој и концизној расправи, Г. Цвијић је, са ретком посматрачком способношћу, представио на колико су непоузданом темељу засновани сви публицистички, па чак и quasi-научнички радови о Македонији. Са малим изузетком, све је о њој рађено по неком, унапред скројеном, освајачком плану. Маса писаца сматра и данас за патриотску дужност да ствари представља апсолутно нетачно. У последње време нарочито се тиме одликују извесни бугарски публицисти. Отуда цео рад Г. Цвијића има један чисто деструктиван карактер, јер је он подвргао оштрој критици како српске тако и бугарске шовинистичке писце. У овоме и јесте, по нашем мишљењу, велика корист, јер питање ове природе изискује, пре

свега и на првом месту, објективно, научничко рухо, и тек као такво оно прелази на поље политичког проматрања и оцене.

Надати се, да ће и бугарски позвани радници стати у одбрану науке и истине. То ће, у осталом, бити једини пут да се сузбије ова националистичка болест, престане са братоубилачким радом и припреми остварљиво политичко зближење.

М. Ђ. Милојевић.

Swiat Slowiański, miesięcznik pod redakcyą Dr. Feliksa Konecznego. Краково.

Под овим насловом почео је 1905 године излазити у Кракову месечни часопис који има за задатак да упозна читаоце своје са животом и радом свих словенских народа у садашњости и прошлости. По овоме свом задатку овај лист подсећа на „Славенски Век“, који је до скора излазио у Бечу под уредништвом Др. Вергуна. Али се ова два листа јако разликују; изгледа као да је између једног и другог протекло неколико векова. Док „свесловенство“ „Словенског Века“ подсећа на романтични илиризам четрдесетих година, свесловенство које треба разумети као сверусизам, дотле трезвени чланци „Света Словенског“ испитују прилике под којима би се могло извести духовно јединство словенског народа, интересовање једног за други, нивелисање идеја о слободном животу појединих словенских нација, схватање *правога* интереса сродних народа који су у непосредном додиру. Од „Словенског Века“, дакле, до „Света Словенског“ учињен је један огроман корак. То се, у осталом, само и могло очекивати од часописа око кога се искупила елита нације која је, културна и велика и иначе, од последњег устанка 1863 године имала довољно времена да се навикне на хладно и зрело суђење, и довољно искуства да не чини погрешке. Ово особито видимо по идејама које заступа овај *пољски* часопис према Русији. И

не спомињући „стару славу и сјај Пољске Краљевине“, група Пољака око „Света Словенског“ налази се на истоме терену са напредним странкама у Русији и тражи, заједно с њима, слободу и сва грађанска права за Пољаке у Краљевини[1] и јемство за то — аутономију.

Што се тиче осталих словенских народа, „Свет Словенски“ бележи сваки важнији догађај тако прегледно и тако опширно да се може добити тачна слика о политичком животу дотичног словенског племена. О Србији пише веома симпатично; није остао незапажен ни један значајнији моменат из прошле године, а да није у рубрици „Преглед словенске штампе“ забележен и прокоментарисан. У свесци за јануар 1906 године има врло симпатичан чланак „Царинска Унија између Србије и Бугарске“. Али од свих чланака о Србима најинтересантнији је чланак Др. Зигмунда Стефанског „Аграрне прилике у Босни и Херцеговини“, у свесци за април 1905 г. Из чланка се види, да је Г. Стефански пропутовао те српске провинције, и да их је врло добро упознао. Међу важније чланке долазе још и ови: „Словенофилство и трговина“ од Др. Ф. Конечног (свеска за август 1905), „Русија и Пруска“ од Казимира Моравског (свеска за фебруар 1905), „Социолошки проблеми у аустриској политици“ од Лудвика Гумпловича (свеска за новембар 1905).

Али сем политичких чланака, овај часопис доноси често и научне расправе из друштвених наука и књижевности. Да споменем „Препорођај словеначке књижевности у XIX веку“ од Др. Јана Лећејевског (свеска за март 1905 г.), „Пољаци на Лаби у XII веку“ од Станислава Закшевског (свеска за август 1905 год.), „Стари штампани споменици словенски у Регенсбургу“ од Смуљског (свеска за јули 1905), „Гундулић у Пољској“ од Др. Хенрика Глика (свеска за јануар 1906).

У чланку „Гундулић у Пољској“ Др. Глик износи шта се све до сад радило у Пољској о Гундулићу и ње-

[1] Ово је руски назив, ма да се у нас чује назив „Руска Пољска.“

говој поезији, а нарочито шта се мислило и писало о чувену епу његову „Осману“.

Резултате те студије, која нас међу свима другима може највише занимати, саопштавам опширније.

Као што је познато, поред Османа II у „Осману“ се истиче као најглавнија личност пољски краљевић Владислав који је предводио пољску војску у боју с Турцима код Хоћима на Дњестру. Зато су се Пољаци јако интересовали тим епом који је Бобровски упоређивао са „Илијадом“ и „Енеидом“.

Међу првима који су се заинтересовали „Османом“ био је сам краљ пољски Станислав Аугуст Поњатовски по чијој је жељи и преведен на талијански. Пронађена су два рукописа тога превода: један се налази код графа Потоцког, а други у Библиотеци кнежева Замајских у Варшави. Први рукопис има два текста: српски у стиховима, а поред њега талијански у прози. Оба текста, по мишљењу Михаила Бобровског, имају грешака. На рукопису који је у библиотеци Замојских има интересантна забелешка: „14 и 15 певање уништио је сенат дубровачки из страха од Турака“. Натпис је на рукопису талијански, и у преводу гласи: „Осман, спев графа Гундулића, властелина дубровачкога, спеван 1621 и посвећен од графа Венцеслава Смеће, властелина которског, Његовом Величанству Станиславу Августу, краљу пољском и великом војводи литванском, итд.“[1]

Научник пољски Александар Сапјеха, бавећи се 1802 и 1803 године ради књижевних студија у Дубровнику, добио је један рукопис „Османа“ и поклонио га библиотеци „Пријатеља Наука“. Кад је касније растурено друштво „Пријатеља Наука“, библиотека је његова пренесена у Петроград где се без сумње налази и тај рукопис.

Највише се одушевљавао „Османом“ Михаило Бо-

[1] L' Osmano, Poema del Conte Gondolo Patrizio di Ragusa composto l' anno 1621 e dedicato dal Conte Venceslavo Smecchia Patrizio di Cattaro e rassegnato a sua Maesta Stanislao Augusto Re di Polonia e Gran Duca di Littuania, etc.

бровски, професор теологије у Вилну. У „Дневнику Виленском“ има дужи чланак од њега „О животу и делима Дубровчанина Гондола или Гундулића“ (недовршен). Бавећи се у Дубровнику и он је добио један рукопис на поклон од Петра Бунића (Бона); наслов је томе рукопису; Osman, spievan po Givu Gundoliću Vlastelinu Dubrovačkomu godišta 1621. Pripisan na službu Monasteru Sv. Marije godišta 1747.“ Сада се овај рукопис налази у Библиотеци кнежева Замојских у Варшави.

После Бобровскога путовао је по Далмацији 1828 и 1829 г. филолог Андрија Кухарски, који је такође имао један рукопис „Османа“. После смрти његове, библиотеку је његову откупио Универзитет Одески где се, можда, налази и тај рукопис.

У „Дневнику Виленским“ спомиње се, да је граф Тадија Лубјењски преводио у Кракову „Османиду“. Рукопис са кога је он преводио није пронађен, или се, можда, налази у приватној библиотеци породице Лубјењских.

О Гундулићу су писали још: Петар Дубровски, граф Александар Пшезђецки и Адам Жонжевски. Жонжевски се специјално бавио поређењем „Османа“ са „Ослобођеним Јерусалимом“ од Таса. А најбоље је, по мишљењу Dr. Глика, препевао поједине песме Гундулићеве граф Леон Потоцки.

Пошто је Гундулић био савременик великих пољских књижевника Кохановског, Скарге и Вацлава Потоцког, Dr. Глик мисли да је тада морало бити јаче интересовање за „Османа“, и да би даља испитивања јамачно дала много веће резултате.

М. Ст. Јанковић.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Срђ. — Нашим читаоцима познато је, по честим белешкама у нашем листу о „Срђу“ и иначе, да је „Срђ“ прошле године престао. Мило нам је забележити да ове године опет почиње. и да ће први број ускоро изићи. Уредник му је Г. Антоније Вучетић, стручњак по историји и писац занимљивих и по подацима нових „Ситница из дубровачке прошлости“ („Срђ“, 1904). П.

Глас Матице Хрватске. — Ми смо пре две године у једној подужој белешци („Српски Књижевни Гласник“, 16 фебруар 1904; XI, 316), а поводом престанка „Вијенца“, изложили укратко какве су књижевне прилике тада биле у Хрвата, показали зашто је „Вијенац“ престао и у какву је фазу тиме ушао познати спор између „старијих“ и „млађих“ у хрватској књижевности. Доцније, кад су млађи основали свој кратковремени „Ловор“, ми смо се узгред, опет у белешци, дотакли тога спора („С. К. Гласник“, 16 децембар 1904; XIII, 626), који је тада ушао у нову фазу. Сад тај спор улази у трећу фазу. Млађи су покренули „Савременик“ а старији „Глас Матице Хрватске“. До сада је било напорâ од стране млађих да оснују свој лист („Живот“), било је и трансакцијâ да обе стране оснују заједнички лист („Вијенац“); сад су обе стране основале свака свој лист.

О „Савременику“ говори идућа белешка; ову ћемо посветити само „Гласу Матице Хрватске“. Нећемо говорити много, остављајући да се и доцније на исти лист повратимо. Сад ћемо рећи само ову примедбу, коју казујемо врло пријатељски и желећи да будемо боље схваћени од надлежних него онај сусед који је развађао Зганарела и његову жену: — Поред све озбиљности чланака у „Гласу“, нарочито поред све озбиљности књижевничких и научничких репутација које међу нама имају Г. Г. Иван Милчетић, Др. Стјепан Босанац, Др. Никола Андрић и други сарадници овога листа, нама изгледа да је тон у полемици „Гласа“ попет врло високо. Не улазећи у испитивање колико је то оправдано писањем противничкога табора, ми то само констатујемо, налазећи да је то за саму *ствар* незгодно, и желећи да се то избегне. П. П.

„Savremenik“. — Од 1 јануара, ове године, под стручним уредништвом Г. Др. Ђура Шурмина почео је излазити „Savremenik“, „љетопис Друштва Хрватских Књижевника“. Од престанка „Vienca“ осећала се у хрватској књижевности стална празнина и потреба за једним добрим књижевним листом, и „Savremenik“ је дошао да задовољи ту велику књижевну и културну потребу. Као сваки прави књижевни лист, „Savremenik“ има већих културних амбиција, и он у првом броју обећава да ће не само „заступати интересе књижевника, показивати широким слојевима књижевни рад“, него и „говорити о своме друштву, својим читаоцима, какве се прилике рађају у различитим згодама, да се за времена у друштву нађе отпора, који би могао у одлучном часу да издржи коју настраност.“ У своје четири свеске које су до сада изашле, „Savremenik“ стално испуњује обећања која је дао и наде које су у њега полагане. Најбољи представници хрватске књижевности, нарочито Млади, који данас представљају њену животну снагу и језгро, похитали су да се одуже своме летопису, и „Savremenik“ даје врло живу слику стања хрватске књижевности каква је данас и каква ће бити сутра и одличан преглед свега хрватског духовног живота. Чињеница да су ту махом млађи, напреднији и борбенији елементи даје листу изглед не сувог и укоченог академског часописа но истинског летописа на чијим отвореним листовима цело једно покољење пише шта осећа и шта мисли. „Savremeniku“ се имају уписати у заслугу и разумни и широки погледи у односима југословенских народа, нарочито између два дела једнога истог народа: Срба и Хрвата.

У ова четири броја често се говорило о српским књижевним приликама, и о новим српским књигама. До сада је проговорено о студији Г. Павла Поповића „Приповетка о девојци без руку“, Др. Милана Ћурчина „Das serbische Volkslied in der deutschen Literatur“, о „Песмама“ Др. Светислава Стефановића и опширнији преглед „Српска приповијетка младе генерације“. С.

Стогодишњица нове бугарске књиге. — Бугарска нова књига, нова по језику, садржини и обради, почета је делом Софронија епископа врачанског, које је угледало света у Римнику (Румунија), 25 новембра 1806 године, под насловом: „*Кириакодрамион* сиреч недјелник ...к разумјенију простому народу“. Пре но што је приступио штампању те књиге, обратио се епископ Софроније неким Бугарима у „Влашко-Богданској“ за новчану

помоћ, напомињући да помоћ учињена за такво опште добро целога народа више вреди и од хаџилука и од Свете Горе; они су му помогли да је изда. Колико је био тежак почетак, види се по размаку који га дели од непосредних подражавања. Тек 1814 године излази у Будиму друга бугарска књига, од учитеља јеромонаха Јоакима Крчовског „Ползованија ради простјејших человјеков и некнижних."

25 новембра ове године, дакле, навршиће се сто година од појаве нове бугарске књиге, и та стогодишњица биће достојно прослављена. Бугарско Књижевно Друштво решило је да тога дана изда велики „Бугарски Књигопис", који ће бити библиографија свега што је за сто година писано на бугарском језику. Тај посао поверен је Г. А. Теодорову-Балану, професору словенских књижевности на софиском универзитету, који је већ једанпут радио сличну библиографију, први стручни покушај библиографије у Бугара. М. Ив.

Дубровник и околина. — Као нов прилог у већ доста развијеној књижевности дубровачких „бедекера", изишла је ту скоро из штампе занимљива књига Г. Шмаликса „Дубровник и околина" (Ragusa und Umgebung). Поред свакако занимљивих и живих описа старог Дубровника и његове околине, Г. Шмаликс је у своју књигу унео врло много говора о историји дубровачке републике до њенога пада, о књиждвности, уметности, култури, трговини, клими и симпатичном становништву Дубровника. Уз текст иду две топографске карте и до седамдесет илустрација, већином од Госпође Иде од Ласер, жене пишчеве. Своју лепо написану и укусно издану књигу писац је посветио Г. Антонију Вучетићу, уреднику „Срђа" који му је за време његовог бављења у Дубровнику био на услузи. А.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Југословенска Читаоница. — У недељу 12 марта о. г. отворена је Југословенска Читаоница и конституисао се Клуб „Словенски Југ" двојно: са Управом и Одбором. У управу су ушли: Г. Г. Петар Јанковић, Миодраг Ристић, Др. Милан Милојевић, Љубомир Јовановић, Коста Јовановић и Мирко Мићић. У Одбор: Г. Г. Др. Јован Цвијић, Коста Главинић, Милутин Степановић, Љуб. Давидовић, Марко Трифковић и Др. Милоје Васић.

Матица Српска. — Књижевни одбор имао је у четвртак 16 фебруара (1 III) своју редовну седницу. Секретар наводи, да је на његову молбу г-ђа Анка Пајевићка пристала да Матици уступи сва писма Змај-Јовановићева Арси Пајевићу. Та ће се писма штампати у Зборнику а г-ђи Анки Пајевићки има се изразити захвалност на том чину. У Одбору се повела реч, да би добро било да се у Зборнику издаду сва писма Змајовина, у колико се може доћи до њих; секретар је добио упутства, да гледа да што више таквих писама прикупља. — Установљују се хонорари по штампаном табаку за Књиге за народ: за оригиналне радове 40 круна, за преводе и компилације 20—30 круна. — Примају се за издања Матичина ови рукописи: „Ала имам комшиницу младу!“ приповетка Д. Ђ. Омчикуса; одломци из Гетеовог „Фауста“, превод М. Савића. — Не примају се: „Један догађај“, приповетка; „Узроци бројног опадања нашег народа“; „Матица Српска“. — Издају се на оцену: „Слика из српске историје“; „Црногорске јуначке песме“; „Приповетке из народа“. О.

ЧИТУЉА.

Лука Зима. — У Вараждину умро је у дубљој старости један скроман и вредан човек, Лука Зима. Рођен 1830 године у Штајерској у селу Мајнштбрегу, он је учио гимназију у Марибору, свршио је 1852 у Загребу, свршио универзитет у Прагу, где се опријатељио са Змајем и 1856 године дошао за професора у српску карловачку гимназију. Ту је остао све до 1876, кад је прешао у гимназију у Вараждин, док 1891 није био стављен у пензију. У то доба на београдској Великој Школи делила се катедра класичне филологије на катедру латинског језика и књижевности и катедру грчког језика, и за ову последњу би изабран Зима. У Београду Зима је био само четири године, па се због изнурености и нарочито слабих очију својих вратио у Вараждин, где је остао све до смрти своје. — Радио је доста, и његове важније расправе јесу: „Фигуре у нашем народном пјесништву с њиховом теоријом“ (Rad, 1880); „Некоје, већином синтактичне, разлике између чакавштине, кајкавштине и штокавштине“ (1887); „Старинско трује грчко и латинско у песмама Војислава Илића“ („Бранково Коло“, 1896), студија по којој је можда највише обратио пажњу наших књижевника на се; итд. Био је дописни члан Матице Српске и Српског ученог друштва. А.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 8. — 16 април, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(8.)

XV.

Тетка Анђелија никако није могла отрпити а да, послије задњег састанка Атина с Милком, не оде Милки. Намјеравала је да је добро изгрди. Већ је била и смислила све: како ће почети и шта ће казати. Одлучила је да се једном окани ласкања, да буде сасвим искрена, те да је опомене на све посљедице које се неће моћи избјећи због њезина чудног држања и још чуднијег отказа. Али, чим се суочила с Милком, чим је погледала и пољубила се с њом, већ је половину смишљенога заборавила. Почела је, додуше, којешта пребацивати и околишећи, корити је, напомињући како је Ато један красан момак каквог више никад неће добити и кога би свака друга дјевојка једва дочекала. Почела је, али није могла договорити. Милка, која се ничега није бојала колико благих и жаловитих пријекора, да би прекинула разговор, скочи и пољупцима јој поче запушавати уста. И тетка Анђелија, чим је осјетила њезине вреле усне на својима, била је одмах „разоружана". Онај строги израз лица брзо је замијенио благ осмијех и милујући је по коси, тетка није ништа друго знала него полугласно процијedити кроз зубе:

— Па добро, добро... Ради како знаш... Ја знам да ћеш ти вазда имати момака, чим си тако лијепа...

Тим су се завршили сви пријекори и све страшне пријетње тетка Анђелијине.

Међутим је Шелер сваку вече долазио Милки и разговарао с њоме. Лагано и опрезно, док су сви у кући спавали, она се спуштала низ степенице на авлију и чекала га за канатом. Чекала га је по сахат, по два, стрепећи, подрхтавајући, гурећи се и сваки час провирујући кроз кључаоницу хоће ли га опазити?... Криво јој је било што увијек окашњава, љутила се и, покаткада, једва се могла савладати а да не заплаче... Но чим би му зачула кораке, чим би осјетила да се приближује, одмах се исправљала и отварајући канат, старала се да изгледа што веселија. И он је, пажљиво се обзирући да га ко не би опазио, прокрадао се за канат, подупирао га леђима, и ту, сакривен од свега свијета, стајао с њоме очи у очи. Тад би му се језик развезао и брбљао би без престанка. Говорио је све што му је на памет падало. Својим грубим и усиљеним досјеткама, које је раскошно расипао на рачун чаршинлија, трговаца и мајстора, смијао се грохотом, а понекад насмијао би и Милку. И тад би поново почео истицати, како је рођена за велику, одличну госпођу и како би се љуто покајала кад би се удала за каква неотесанца, грубијана, лукождера...

Кад је, напошљетку, опазио да јој је „завртио мозгом“, да је све мисли о *простацима* избио јој из главе, те кад је био потпуно сигуран у своју побједу, поче јој говорити и о себи, о својим намјерама. Једне ноћи, осјећајући како њезина рука дрхће у његовој, као да се нехотице загрија и приносећи усне до уха јој, шапну:

— А... је ли Вам се допадам ја?...

Милка као да га не чу добро, те устукну натраг. Тек кад то гласније понови, она подиже очи, погледа га једним чудним погледом, пуним прикривене страсти и чежње, и лако уздахну. Другог одговора није му ни требало. Тај уздах јасно му је казао: „А зар још питаш!...“

— Ја... ја сем луд за Вама, — викну он готово из

свега гласа, обавијајући јој руку око коначког, витог тијела. — Ја Вас волем...

— Волим и ја, — прошапта Милка као кроз сан и спусти му главу на раме. — Волим од првог састанка.

— А што то ми несте казала? — запита он узбуђено, стежући је све јаче и својим уснама тражећи њезине. — Ја сам патил... мучила се... а то несам знао... Ти моја рај!... Сунце!... Мој душа!...

И страстан, сладак пољубац пуче и обоје као да се поплашише, те се почеше обазирати. Кад опазише да нема никога, Шелер рашири руке и она му поново паде у загрљај... И тупи, пригушени пољупци опет почеше пуцкарати, као што ватра пуцкара на огњишту... У том часу као да бијаху заборавили на сав свијет... Милка барем није била при себи и он је могао понијети као какво дијете, куд хоће, а да се не би освијестила, нити покушала да се опире...

— Ти... ти не смеш бити како бачен цвет, — шаптао је он полугласно, опијајући је врелим својим дахом и љубећи јој образе. — Ти будеш госпоја и будеш најлепше госпоја у цело Беч и Парис... Ти... ти... ти како нимфа!... Кашите још једном: волете ме?

— Волим, — опет понови Милка, пригушено, малаксало, као при издисању...

— Како срце?

— Као срце.

— Како очи?

— Као очи!...

И читав низ дјетињих питања постављао је, и она је, као дијете, одговарала. А свако питање, сваки одговор притврђивали су пољупцима. Читави сати пролазили су им као минуте и, једва једном, тек иза поноћи, сјети се он први да се треба и растајати.

— Немој... немој још, — мољаше она све се више привијајући уз њега. — Немој... Остани... Рано је...

— Време је. Касно. Сутра!

— Немој... Овако је лијепо... Куд би љепше!... Остани!...

— Доста! Сутра опет, дочека он извлачећи се из загрљаја и лако је гурајући. — Збогом!...

До неколико дана газдиница Стака опази велике промјене на Милки. Поче јој се чак прибојавати и за здравље. Била је додуше још покаткад ведра и весела, али некако блеђа; омање модрице и руменкасте пјеге почеле јој избијати по лицу. И поноситија је била него прије. Са многим комшиницама с којима је прије понекад и разговарала, престаде говорити; са неким ујнама и теткама говорила је хладно, „преко срца“. Па и говор је некако измијенила и почела ријечи чудновато наглашавати, онако како је чула да их Шелер наглашује. Газдиница Стака руменила је од стида, слушајући кад пред другима тако говори, док је тетка Анђелија озбиљно тврдила да јој то доликује, те да се и по том види е је друкчија од других... Газда Јован, по срећи, ништа није ни примјећивао, а Никола, мирни, добри Никола, мргодио се и, испод ока, некако чудно премјеравао Милку.

— Ја бих ти нешто казао, — рече јој једне вечери, уводећи је у своју собу и сједајући је поред себе на шилту. — Каз'о бих, па макар се и љутила на ме. Ти си ми се нешто промијенила... а и ја сам нешто начуо... па ми је дошло и да вјерујем и да не вјерујем...

— У чем сам се промијенила? — запита Милка и поче га миловати по образу. — Шта си видио?

— Ама... нешто си поноситија... и чудно говориш...

— Ја?...

Никола је узе за браду, подиже јој главу и отворено погледа у очи.

— Од кога си научила тако говорити? — упита је.

— Од кога? — замуца она, покушавајући да се отме. — Ја... Од кога?...

— Ти сад не говориш к'о прије... Синоћ си три пут рекла „ја сем“, а прије си говорила „ја сам“...

Милка се брзо прибра и удари у смијех.

— Па то ја говорим од шале! — викну. — Зар си

толико звекнут да не познајеш да сам то у шали говорила?...

— Мени се није чинило да је шала, — отегну Никола.

— Шала је, — окреса Милка брзо. — Ко ти је крив што ти то не видиш...

— А је ли шала оно што свијет говори? — запита Никола и ухвати је за руку, да му не би побјегла. — Је ли шала што прича Ато и другови му?...

— Коме прича? — запита Милка поблијedивши. — И ко зна шта он прича!

— Ја знам, — нагласи Никола. — Он вели да си га оћерала и да ће ти се осветити... Каже да ти пази сваки корак и да је уфатио како се састајеш с некаквим јабанџијом, Швабом... Уфатио је траг, вели, па ће се осветити... Јуче се умало није побио са Савом Варагом због тога... Саво му каз'о да лаже и хтио га ударити, а он се куне и преклиње да је истина...

Милка се мијењала у лицу, не проговоривши ријечи. Једино је гледала у врата, смишљајући да се какогод отме и побјегне.

— И мени се чини да је истина, — додаде Никола тише. — Ти си се промијенила... и по том познајем да је истина.

Милка, немоћна да се брани, одгурну Николу, паде по шилти и поче јецати као раздражено дијете.

— Зар и ти вјерујеш?... И ти?... викну испрекидано, трзајући се и превијајући. — Једну сестру имаш, па јој и ти то збориш...

Никола се збуни, смете се, и дође му да и сам заплаче. Очи му се напунише сузама, а усне и читав десни образ почеше се кривити. Он јој приступи и поче је грлити.

— Остави... Не плачи!... — викну плачевно, дижући је са шилте. — Остави!... Вјерујем ја теби више него свеме свијету... Не плачи!... Свак лаже, па и ја лажем... Опрости!...

И док је она јецала и трзала се и даље, он је једнако тјешио и молио за опроштење.

XVI.

Да би се осветио Милки, Ато се није ни дан ни ноћ одмарао. Скупио је око себе четири пет другова, пио с њима, чашћавао их, зајимао им новаца; кашње их је слао да пазе на Милкина врата. Он је добро знао, да га је Милка могла одбити само због каква вреснијег супарника, и хтио је пошто пото дознати ко је тај супарник. И он и другови, прикривени, стражарили су наизмјенце по читав дан и по читаву ноћ, само да га пронађу. Најпошље, на своје велико изненађење, открише да је то Шелер.

— Аха! Ту ли смо! — узвикну Ато пакосно, трљајући руке. — Сад си моја, голубице медена!... Сад већ знам шта ћу и како ћу!... Нећеш јефтино проћи к'о што си мислила!

И нареди друговима да и даље пазе.

— Пазите добро и шутите!... Нико о том не смије ништа знати док вријеме не дође, док ја први не проговорим!...

Али ни он ни другови му нијесу могли све оћутати. Кроз три четири дана већ се почело зуцкати по чаршији, како је Милка заволила једног Швабу и како сад с њим ашикује. Наравно да је и Саво Варага дочуо за то. Он је и отишао Ати да га пита, а кад је Ато потврдио, умало се нијесу потукли. Одмах затим пронесе се кроз чаршију глас и о тој свађи, и Ато се готово поче прибојавати да се неће моћи људски осветити. Бојао се да за то не дочују Шелер и Милка, па ће постати пажљивији и он им тад неће моћи ништа. Зато се и опет састао са друговима и одржао читаво *ратно вијеће*. Питао их је: шта и како да раде, *одмах* да раде, „да се кује гвожђе док је вруће". Лазар Гачаница, који је у читавој вароши био познат као древна пијаница и у пићу љута кавгаџија, који је увијек носио капу на криво и велики нож за појасом, те хотимично стајао људима на ногу само да га опсују и изазову тучу, одмах је предложио да се учини један јуриш на Шелера, те да му се мало

„измехрају кости“. Али тај је предлог свечано пропао. Тад је узео ријеч Стојко Перичић, *адвокат* названи, и, наравно, њега сви пажљивије саслушаше. Он напомену, како је чуо да Шелеру није мрско вино и како, опијен, воли свашта да прича. Зато предложи, нека се нађу двојица који ће га опити и искушати, а пошто им све избрбља, да слошки приступе дјелу, уз припомоћ самога газда Јована. И његов се предлог једногласно усвоји. Одмах се изабра и као неки *одбор*, који ће се старати да нађе згодне људе што би могли опити Шелера.

Ни око тога се нијесу морали много мучити. Шелер се обично хранио код чувеног гостионичара Павла Раданова, чувенога због добрих и јефтиних јела, а још више због свога чудноватог држања према гостима. Њему, на примјер, нико ништа није смио заповједити, него је морао молити; његову јелу није се смјело ништа замјерити, јер би одмах дизао и тањир и јело, и грдећи, слао госта у друге гостионице. Са Атом је био неки род и лијепо живио с њиме. Ато је одмах и кренуо њему, „да га уплете у своју ствар“, а како је то била једна занимљива ствар, није се бојао да ће га одбити. И Павле га је једва дочекао, тим више што је мрзио господу швапску, макар што су му то биле најбоље муштерије. Одмах је изјавио да ће све свршити на потпуно задовољство Атино. За свој посао он је чак и нашао достојна садруга, Милана Рашковића, трговчића, који је увијек, зван и незван, волио да буде свједок у свима туђим, обичнијим и необичнијим пословима. Њих двојица држали су такођер једно вијеће и, након дуже препирке, најпошље се споразумили како ће почети и како свршити свој разговор са Шелером.

Чим је Шелер дошао на ручак, Павле га је одмах одвео у засебну собу, гдје је у једном крају већ сједио Милан. Ту га је посадио за сто, који бијаше прекривен новим, као снијег бијелим чаршафом, оивичен финијим, скупоцјенијим чашама и боцама, а на средини окићен крупним ружама, леандерима, ђурђицама и карамфилима.

— Охо! Што то јест? — зачуди се Шелер, разгледајући око себе. — То сад ново?...

— Шта ти је ново? — окоси се Павле, научан да грди свакога који би се почео у његовој гостионици нечем чудити. — Мислиш ли ти да смо ми волови, па да не знамо ни стола окитити?...

— Ама то не била пре, — опет ће Шелер мекше. — То ново...

— Ако није било прије, ево ти сад! — узвикну Павле. — Прије нам је Турчин био господар, па сте дошли ви, Швабе, а ми се нијесмо чудили... Што се чудиш и ти?... К'о да никад прије нијеси видио окићена стола!... И к'о да ми не можемо славити јубиларуме.

Шелер га погледа осмјехујући се.

— Какво јубилеј? — запита.

— Какав је да је, мој је, — осијече Павле сурово. — Шваби се наврши двадес' година, а он јубиларум; наврши му се двадес' и пет, а он јопет јубиларум; дочека са женом педесету годину, па и ту јубиларум... Читав вам је живот од јубиларума!... Па зар то не можемо и ми?... Зар и нама не теку године к'о и вама?... Мени се, на прилику, данас навршује четереста, па и ја хоћу један јубиларум!...

— Охо! — узвикну Шелер, па скочи са столице, учтиво се наклони и пружи му руку. — Гратулирам...

— Не дај ми Боже што ми ти желиш, — дочека Павле рукујући се с њим и свом снагом стежући му прсте. — Ама ја данас славим и мој си гост на ручку!... Еј, донеси јела и вина, — викну момчету које је пролазило кроз собу. — Ама оног старог вина што га Швабо није никад пио...

Шелер га потапша по рамену.

— Браво! Ја несем пила ваше стара вино. То буде добро!

— Било ти добро не било, ред ти га је пити! — осијече Павле. — Ми Срби љуцки залијевамо наш јуби-

ларум, не би ли нам никла која година више... Нећемо се оканити док не смажемо неколико литара...

Чим се слуга врати, Павле навали вином на Шелера. Искапише прву *у добри час*, другу *у бољи час* (Павле је хтио да Шелер пије „по српском адету“), а трећу *за славу божју*. Затим заредаше чаше за здравље домаћина, домаћице, кумова и пријатеља, цркава и манастира и духовних пастира. А свака чаша морала се пити до капи. Шелеру се необично свиђало ово старо вино и како је коју чашу испијао, као да је све то већма жеднио. И језик му се некако одријешио, па почео причати о себи, о свом дому, о укућанима. Сјећајући се њих, поче још више пити, а сузе му ударише на очи. Поче грлити Павла, називајући га својим добрим пријатељем у туђини, поче грлити и Милана и позва га да попију *брудершафт*. Тад се сва тројица почеше куцати и поново испише чаше.

— А кажи ти мени, Швабо, има ли у вас кршних ђевојака? — запита Павле, узваљујући се на столици и гледајући га попријеко. — Има ли их, на прилику, 'вако к'о у нас, па да су једре и здраве к'о праве планинке?

— Има... так... пуно... — одговори Шелер, заплећући језиком и уздишући. — И све лепо... пуно лепо.

— То ти не вјерујем, — дочека Павле жешће и опет му напуни чашу. — У вас су момци врснији, лицкастији, онако к'о да су из калуфа излетили... Ама су наше ђевојке љевше.... Ето, на прилику, ми немамо тако врсна момка к'о што си ти... Лијеп си некакав, убио те Бог, па наше ђевојке изгибоше за тобом... Душе ми, педесет ћеш их у гроб оћерати!...

— Хе, хе... то лепо комплимент, — отегну Шелер гладећи брадицу и забацујући косу, па стаде пред огледало и поче поправљати машну. — Лепо, лепо...

Павле намигну на Милана.

— Ја сам чуо, — рече, — да се наша најљевша ђевојка, Милка Радетића, загледала у те... Болан Швабо, јади те заћели, нема је онаке у Јевропи!... Ти си, да

кажемо, најсретнији чојек!... Кад би мог'о да се, какогођ, састанеш с њоме, ваљало би ти Цариграда.

— Ех, — избаци Шелер поносито, одмахујући руком. — Ја сем већ састала.

— Шта? Састао си се? — викну Павле, токорсе изненађен, па скочи и опет га понуди чашом. — Благо теби, Швабо, под сретном ти ли си се звијездом родио'... Болан, волио бих њу слушати, него двјеста бумбула да ми запјева под пенџером...

Шелер се осмјехну.

— Ја сем пуно слишал, — рече.

— Швабо, објешењаче један, хоћеш нам одмамити ђевојку, — викну Павле теглећи га за брадицу. — Хоћешуграбит' нашим момцима испред носа најљепши залогај... Ето си се састао, ето си и разговарао с њоме... Још да си је пољубио!... Ама јок то!... Наше се ђевојке не дају пољубити!...

— Хе, хе, хе, — засмија се Шелер и посрћући пође столици. — То не право...

— Како није право?

— Хе, хе, хе...

— Ама шта је? Што се смијеш, да Бог да црк'о од смијеха?...

— Ја сем и пољубил.

— Милку? Њу пољубио? — узвикну Павле дрмусајући га. — Њу?

— Њу пољубил, а она мене...

— Пуно?

— Пуно.

Павле погледа у Милана и заврти главом.

— Па ти ћеш се њоме и оженити, — рече отежући. — Несретни сине, имаћеш најљевшу жену.

Шелер не одговори. Само се климао на столици и добовао прстима по столу.

— А можебит' ћеш је и оставити, — настави Павле јаче. — Објешењак си ти, Швабо, па ћеш је обљубити и оставити... Она ти је сад само к'о забава једна... Ти

ћеш покупит' кајмак, а оставићеш какву нашем заврзану да срче сурутку...

— Хе, хе, хе, — опет се засмија Шелер и поче тапшати. — То добро... Зурутка!...

— Нашем сурутка! Је ли?

— Хе, хе, хе, хе!...

Павле опет погледа у Милана, а Милан у Павла, као да питаху један другога је ли доста?... Неколико минута ћутали су обојица и сједили замишљени. А кад се Павле прену и хтједе поново Шелера понудити вином, он је, спустивши главу на сто, већ слатко спавао...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(19.)

XXV.

ЛА НУ.

Фенест.

Што тај човек уме да се понаша!

Д' Обиње, *Барон од Фенеста.*

Опсађени беху учинили срећан испад против истакнутих утврђења католичке војске. Затрпали су неколико хвати ископаног шанца, испретурали кошеве и убили на стотину војника. Одред који је постигао овај успех враћао се у варош кроз капију Тадонску. Напред је ишао капетан Дитрих с четом стрелаца, сви зажарена лица, задихани, тражећи да пију, што је поуздан знак да се нису штедели. Затим је долазио велики одред грађана, међу којима се видело неколико жена које као да су учествовале у борби. За њима је ишло једно четрдесет заробљеника, већином рањених, између два реда војника који су их с тешком муком бранили од разјарене светине, искупљене на путу којим су пролазили. Око двадесет коњаника образовало је позадницу. Ла Ну, коме је Мержи служио као ађутант, ишао је последњи. Оклоп му беше улубљен једним пушчаним метком, а коњ рањен на два места. У левој руци држао је још испаљен пиштољ, а помоћу једне куке која му је, уместо руке, излазила из десног рукава, управљао је уздом свога коња.

— Пустите заробљенике да прођу, пријатељи моји! узвикивао је сваки час. Будите човечни, добри Рошелци. Они су рањени, не могу више да се бране: они нису више наши непријатељи.

Али му је олош одговарао дивљом дерњавом: „На вешала папинце! на вешала! живео Ла Ну!“

Мержи и његови коњаници, са неколико згодних ударача дрвеним делом својих копаља, потпомогли су дејство племенитих речи свога вође. Заробљеници бише напослетку одведени у варошки затвор и под добром стражом склоњени на место где се нису имали чега бојати од разјареног народа. Одред се растури, и Ла Ну у пратњи неколико племића само, сјаха пред општинском зградом, у тренутку кад је из ње излазио председник са неколико грађана и са једним старим пастором који се звао Лаплас.

— Но, храбри Ла Ну, рече председник општине пружајући му руку, ви сте показали тим убицама да сви јунаци нису изгинули с Г. Адмиралом.

— Напад је доста срећно испао, господине, одговори Ла Ну скромно. Имали смо свега пет мртвих и нешто мало рањених.

— Ми смо унапред били сигурни у успех, господине од Ла Ну, пошто сте ви руководили испадом.

— Ех! шта би учинио Ла Ну без Божје помоћи? узвикну срдито стари пастор. Силни Бог борио се данас за нас; он је услишио наше молитве.

— Бог даје и одузима победу по својој вољи, рече Ла Ну мирним гласом, и једино њему треба захваљивати за ратне успехе. Затим, окренувши се председнику: — Па! господине, је ли савет већао о новим предлозима Његовога Величанства?

— Јесте, одговори председник, и мало пре смо вратили трубача Господину[1], замоливши га да се не труди више да нас позива на предају. У будуће ћемо одговарати на такве позиве само паљбом.

— Требало је трубача обесити, напомену пастор; јер није ли писано: „Неколико рђавих људи изишло је из твоје средине, који су хтели да заведу становнике своје вароши... Али ти нећеш пропустити да их убијеш; твоја рука биће прва на њима, а затим рука целога народа.“

[1] Титула најстаријег брата француских краљева.

Ла Ну уздахну и диже очи к небу не одговоривши.

— Шта! да се предамо! настави председник, да се предамо кад наши зидови још стоје, и кад се непријатељ шта више и не усуђује да их одлучно нападне, док га ми сваки дан нападамо у његовим опкопима! Верујте ми, господине од Ла Ну, да у Ла Рошели нема војника, саме жене биле би довољне да одбију париске разбојнике.

— Господине, кад је човек јачи, треба да говори с уважењем о своме непријатељу, а кад је слабији...

— А ко вам каже да смо ми слабији? упаде му у реч Лаплас. Не бори ли се за нас Бог? И није ли Гедеон са три стотине Израиљана био јачи но сва војска Мадијана?

— Ви знате боље но ико, господине председниче, колико је храна недовољна. Барута је мало, и ја сам био приморан заповедити стрелцима да не пуцају из далека.

— Монгомери ће нам послати из Енглеске, рече председник.

— Небесни огањ пашће на папинце, рече пастор.

— Хлеб је свакога дана све скупљи, господине председниче.

— За који дан појавиће се енглеска флота, и тада ће се изобиље поново осећати у вароши.

— Бог ће пустити ману с неба, ако буде потребно! узвикну са жаром Лаплас.

— Што се тиче помоћи о којој говорите, настави Ла Ну, довољан је јужни ветар од неколико дана, па да не може ући у наше пристаниште. У осталом, може бити заробљена.

— Ветар ће дувати са севера! То ти ја проричем, човече са мало вере, рече пастор. Ти си изгубио десну руку и своју храброст у исто време.

Ла Ну као да се беше решио да му не одговара. Он настави, обраћајући се и даље председнику:

— Изгубити једнога човека за нас је опасније него

за непријатеља да их изгуби десет. Ја се бојим да, ако католици јаче навале, не будемо приморани примити услове теже од оних које ви сад одбијате с презирањем. Ако краљ, као што се надам, пристане да се задовољи тиме што ће ова варош признати његову власт, не тражећи од ње жртве које она не може да поднесе, мени се чини да нам је дужност отворити му наше капије; јер, најзад, он је наш господар.

— Ми немамо другог господара до Христа! и само безбожник може назвати својим господарем свирепога Ахаба, Карла, који пије крв пророка!...

И пастор поче падати у све већу јарост, видећи непоколебљиву хладнокрвност Ла Нуа.

— Ја се добро сећам, рече председник, да нам је Г. Адмирал, кад је последњи пут долазио у нашу варош, рекао: „Краљ ми је дао своју реч, да ће са његовим поданицима, протестантима као и католицима, поступати подједнако“. Шест месеца после тога, краљ, који му беше дао своју реч, наредио је да га убију. Ако отворимо капије, Вартоломијска ноћ биће код нас као и у Паризу.

— Краља су преварили Гизи. Он се каје и вољан је да искупи проливену крв. Ако својим упорством наљутите католике, сва сила краљевине диће се на вас, и тада ће бити уништено једино уточиште протестантске вере. Мир! мир! верујте ми, господине председниче.

— Кукавицо! узвикну пастор, ти желиш мир зато што се бојиш за свој живот.

— О! господине Лапласе!... рече председник.

— Укратко, настави хладно Ла Ну, моја је последња реч: ако краљ пристане да не држи војску у Ла Рошели и ако нам допусти слободно исповедање вере, онда му треба однети кључеве и уверити га о нашој покорности.

— Ти си издајник! викао је Лаплас, и потплаћен си од тирана.

— За Бога! шта то говорите, господине Лапласе? понови председник.

Ла Ну се насмеши мало и рече с презирањем:

— Као што видите, господине председниче, чудна су времена у којима живимо: ратници говоре о миру, а пастори проповедају рат. — Драги господине, настави он, обраћајући се напослетку Лапласу, чини ми се да је време ручку, и жена вас зацело чека код куће.

Ове последње речи сасвим су разјариле пастора. Он не умеде наћи никакву нову увреду; и како шамар разрешава човека од паметна одговора, од удари један староме ратнику.

— До сто ђавола! шта то урадисте! узвикну председник. Да ударите Г. од Ла Нуа, најбољег грађанина и најхрабријег војника у Ла Рошели!

Мержи, који беше присутан, хтеде да одмери Лапласу казву коју би добро запамтио, али га Ла Ну задржа.

Кад је његову седу браду додирнула рука овог маторог лудака, био је један тренутак, брз као мисао, у коме су његове очи севнуле гневом. Али његово лице одмах поврати своју хладнокрвност; рекао би човек да је пастор ударио мермерни кип каквог римског сенатора или да је Ла Нуа додирнула нека мртва ствар, коју је случај нанео.

— Водите тог старца његовој жени, рече он једноме од грађана који су вукли старога пастора. Кажите јој да га негује; њему заиста није данас добро. — Господине председниче, молим вас да ми међу грађанима нађете сто педесет добровољаца, јер сам рад да сутра у зору учиним испад, у време када су војници, који су провели ноћ у опкопима, још укочени од зиме, као медведи на које се напада кад се почне кравити. Опазио сам да војници који су спавали под кровом лако излазе на крај у јутру с онима који су провели ноћ под ведрим небом.

— Господине од Мержија, ако не хитате на ручак, хајдете да се прошетамо до Јеванђелске куле... Хтео бих да видим докле је непријатељ дошао с рововима.

Он поздрави председника, и ослањајући се на раме младога човека упути се кули.

У њу су ушли баш кад је један топовски метак смртно ранио у њој два човека. Камење је било све попрскано крвљу, и један од тих несрећника преклињао је другове да га дотуку. Ла Ну, лактом наслоњен на ограду, гледао је неко време, ћутећи, непријатељске ровове; затим, окренувши се Мержију:

— Страшна је ствар рат, рече; али грађански рат!... Ово ђуле метнуто је било у француски топ; Француз је нанишанио тим топом и испалио га, и два Француза убило је то ђуле. И још то није ништа задати смрт са даљине од пола миље; али, господине од Мержија, кад ваља сјурити свој мач у тело човека који вас моли за милост на вашем језику!... Међутим, ми смо то баш јутрос радили.

— Ах! господине, да сте видели покоље од 24 августа! да сте прешли преко Сене кад је била црвена и кад је носила више лешева но што ваља саната кад се лед проломи, осећали бисте мало сажаљења према људима с којима се боримо. За мене је сваки папинац убица...

— Не клеветајте своју земљу. У тој војсци која нас је опсела има врло мало од тих чудовишта о којима говорите. Војници су француски сељаци који су оставили свој плуг да добију од краља плату, а племићи и официри туку се зато што су се заклели краљу на верност. Они су можда у праву, а ми... ми смо бутновници.

— Бунтовници! Наша је ствар праведна; ми се боримо за своју веру и за свој живот.

— Како видим, вас не гризе савест много; ви сте срећни, господине од Мержија.

И стари ратник уздахну дубоко.

— Сто му мука! рече један војник који тек што беше испалио своју пушку, тај ђаво мора да има неку чаролију! ево већ три дана како га гађам и никако да га погодим.

— Кога то? упита Мержи.

— Ено оног јунака у белом ґрудњаку, с црвеном

ешарпом и црвеним пером. Сваки дан нам се шета под носом, као да хоће да нам пркоси. То је један од дворских позлаћених мачева који је дошао с Господином.

— Далеко је, рече Мержи; али ипак, дајте ми једну пушку.

Један војник пружи му своје оружје. Мержи наслони крај цеви на ограду и узе врло пажљиво нишанити.

— Ако је то који од ваших пријатеља? рече Ла Ну. Што узимате на себе посао стрелаца?

Мержи хтеде повући за обарачу, али задржа прст.

— Ја немам пријатеља међу католицима, сем једног јединог... А тај, уверен сам, није међу онима који нас опсађују.

— Ако вам је то брат, који је допратио Господина...

Пушка плану; али Мержијева рука беше задрхтала, и видело се како се од пушчаног зрна диже прашина доста далеко од шетача. Мержи није мислио да његов брат може бити у католичкој војсци, али је ипак био врло задовољан кад је видео да је промашио. Личност на коју је пуцао настави ићи лаганим кораком, па се затим изгуби иза гомиле свеже прекопане земље, која се дизала свуда око вароши.

XXVI.

ИСПАД.

Hamlet.
Dead, for a ducat! dead!
Шекспир.

Ситна и хладна киша, која је падала непрекидно целе ноћи, беше најзад престала у тренутку када се дан јављао на небу бледуњавом светлошћу са истока. Ова је с муком пробијала тешку и ниску маглу, коју је ветар овде онде разгонио, стварајући у њој широке проломе; али ови сиви праменови убрзо су се спајали, као што таласи које лађа сече падају и попуњавају бразду коју је она обележила. Покривено овом густом паром коју су

пробијали врхови појединих дрвета, цело је поље изгледало као преплављено.

У вароши, нејасна јутарња светлост, помешана са светлошћу буктиња, обасјавала је доста велики одред војника и добровољаца, искупљених у улици која је водила на јеванђелски бедем. Они су тупкали ногама и комешали су се у месту, као људи пробијени оном влажном и оштром хладноћом која зими настаје с рађањем сунца. Ружне псовке и грдње нису се ни мало штеделе против онога који им је наредио да се тако рано лаћају оружја; али, поред свих увреда, огледало се у њиховим разговорима добро расположење и нада која одушевљава војнике под заповедништвом старешине кога сви поштују. Они су пола у шали пола љутито говорили:

— Та проклета *Гвоздена рука*, тај *Жан што не спава*, не би могао да доручкује док не пробуди наше убице мале деце! — Грозница га појела! Ђаволски човек! с њиме нисте никад сигурни да ћете провести ноћ на миру. — Браде ми покојног Г. Адмирала! ако ускоро не чујем гроктање пушака, заспаћу као да сам у постељи. — Ура! ево ракије која ће нас поткрепити и сачувати да не добијемо кијавицу по овој ђаволској магли.

Док је ракија раздавана војницима, официри су, окружавајући Ла Нуа који је стојао под стрејом једнога дућана, с пажњом слушали његов план за напад на војску која их је опкољавала. У један мах добоши забубњаше; сваки оде на своје место; један пастор приђе, благослови војнике, и опомену их да се храбро боре, обећавајући им вечни живот ако им се деси, што не би било никакво чудо, да се не могу вратити и примити награде и захвалност од својих суграђана. Беседа је била кратка, а Ла Нуу се учинила сувише дугачка. То не беше више онај исти човек који је, у очи тога дана, жалио сваку кап француске крви проливену у овом рату. Сад је био само војник, и чисто је хитао да што пре види убијање. Чим је пастор завршио свој говор и чим су војници одговорили *амин*, он узвикну гласом одлучним и оштрим:

— Другови! господин вам је казао истину; препоручимо се Богу и Богородици. Првога који испали пушку пре но што буде у непосредној близини кога папинца, ја ћу лично убити, ако останем жив.

— Господине, рече му тихо Мержи, ви говорите данас сасвим друкчије но јуче.

— Знате ли ви латински? упита га Ла Ну осорљиво.

— Знам, господине.

— Онда се опомените оне лепе изреке: Age quod agis.

Он даде знак; један топ пуче, и цео одред упути се крупним корацима у поље; у исто време мале чете војника изиђоше на разне капије и узбунише непријатељске редове на више тачака, тако да се католици, мислећи да су нападнути са свију страна, не усудише послати помоћ против главног напада, из бојазни да не ослобе који од својих шанчева којима је свуда претила опасност.

Јеванђелски бедем, против кога инжињери католичке војске беху управили све своје напоре, трпео је нарочито од једне батерије од пет топова, намештене на једној малој узвишици с рушевином која је, пре опсаде, била млин. Један шанац с грудобраном бранио је приступ са стране вароши, а испред шанца беше размештено као стража више стрелаца Али, као што беше предвидео протестантски војсковођа, њихове пушке, изложене влази неколико часова, морале су бити готово неупотребљиве, и нападачи, добро снабдевени свим и спремљени за напад, били су у далеко бољем положају од људи изненађених, изнурених неспавањем, искислих и промрзлих.

Први стражари бише побијени. Неколико пушака, које су плануле као чудом, пробудише батеријску стражу на време да види непријатеља који беше већ заузео грудобран и почео се пети на брежуљак на којем је био млин. Неколико њих покушаше дати отпора, али им оружје клону из руку које се беху укочиле од хладноће; готово све њихове пушке слагаше, док ни један непријатељски метак није промашио. Победа више није била сумњива,

и протестанти, који беху освојили батерију, зверски су узвикивали: — *Нема милости! Сетите се 24 августа!*

Једно педесет војника с капетаном становало је у кули од млина; капетан, у капи за спавање и необучен, с јастуком у једној руци и с мачем у другој, отвори врата и изиђе, питајући каква је то граја. Не помишљајући ни из далека на непријатељски испад, био је уверен да је граја потекла из свађе између његових војника. Али је свирепо био изведен из заблуде; ударац сикире обори га свега крвава. Војници су имали времена да барикадирају врата на кули, и неко време бранили су се успешно, пуцајући кроз прозоре; али уза саму зграду била је велика гомила сламе и сена, као и грања за плетење кошева. Протестанти то запалише и пламен за трену ока обузе кулу до самога врха. Из ње се убрзо зачуше тужни узвици. Кров је био у пламену и изгледало је да ће се сваког тренутка срушити на несрећнике којима је био над главом. Врата су горела, и барикаде које беху подигли на њима нису им дале да изиђу. Ако су покушали да скачу кроз прозоре, падали су у ватру, или су дочекивани на врх копаља. Тада настаде један страховит призор. Један заставник, у потпуном оклопу, покуша да скочи као и остали кроз један узан прозор. Његов се оклоп, по ондашњем доста честом обичају, завршавао неком врстом гвоздене сукње,[1] која је покривала кукове и трбух и ширила се као левак, тако да се у њој лако могло ићи. Прозор није био довољно широк да би могао проћи овај део његовог оклопа, и заставник беше у забуни скочио с толиком силином да је с највећим делом свога тела био ван куле, не могући се ни maћи,

[1] Овакви се оклопи могу видети у артиљеријском музеју. Једна врло лепа Рубенсова скица, која представља борбу на коњима, објашњава како се са овом гвозденом сукњом могло јахати. На седлима се налази нека врста столичице, која је улазила под сукњу и подизала коњаника толико да су му колена била готово у висини коњске главе. — За човека који је био жив сагорео у свом оклопу, видите *Општу историју* од д' Обињеа.

и као у менгелама. Међутим, пламен је лизао до њега, загревао му је оклоп, и сагоревао га је у њему полако као у каквој пећи или у оном чувеном тучаном бику који је измислио Фаларис. Несрећник је страховито викао, и узалуд је махао рукама као да моли за помоћ. У једном тренутку завлада међу нападачима тишина; затим сви заједно, и као да су се договорили, почеше клицати, само да не чују јечање човека који је горео. Он ишчезну у вихору од пламена и дима, и у остатке од куле паде један усијан шлем који се пушио.

Усред једне борбе, осећаји ужаса и туге не трају дуго; нагон за самоодржање и сувише је јак код војника да би овај дуго могао бити осетљив према туђој несрећи. Док је један део Рошелаца гонио бегунце, други су закивали топове, ломили им точкове, и бацали у шанац батеријске кошеве и лешеве њихових бранилаца.

Мержи, који се беше међу првима попео у опкоп и на грудобран, одмори се за часак, да врхом свога ножа уреже Дијанино име на једноме од топова; затим поможе осталима да униште непријатељска утврђења.

Један војник беше узео за главу католичког капетана, који није давао никаква знака живота; други један држао га је за ноге, и обојица су се спремали, љуљајући га, да га баце у шанац. Наједанпут тобожњи мртвац, отворивши очи, познаде Мержија и узвикну:

— Господине од Мержија, милост! ја сам заробљеник, спасите ме! Зар не познајете вашег пријатеља Бевила?

Несрећноме Бевилу било је лице крваво, и Мержи је с муком познао у овом самртнику младог дворанина кога беше оставио онако здравог и веселог. Он нареди да га врло пажљиво спусте на траву, сам му преви рану, и, сместивши га попреко на једног коња, издаде заповест да га полако однесу у варош.

Док се с њим опраштао и док је помагао да се коњ изведе из батерије, он спази на једном пропланку одред коњаника који су се у касу примицали између вароши и

млина. То је по свој прилици био одред католичке војске која је хтела да им пресече повратак. Мержи одмах отрча да извести о томе Ла Нуа.

— Ако хоћете да ми поверите само четрдесет стрелаца, рече он, ја ћу засести иза ограде до оног пролоканог пута куда ће они ударити, и, ако се не врате брже но што су дошли, обесите те.

— Врло добро, млади човече, ти ћеш бити једнога дана добар војсковођа. Војници, идите са овим племићем и радите оно што вам он буде заповедио.

За тили часак распоредио је Мержи своје стрелце дуж ограде; заповедио им је да једним коленом клекну, да спреме оружје, и забранио им је да пуцају док он не изда заповест.

Непријатељски коњаници примицали су се брзо, и већ се јасно чуо кас њихових коња по блату пролоканог пута.

— Капетан им је онај нитков с црвеним пером кога смо јуче промашили, рече Мержи тихо. Пазите да га данас не промашимо.

Стрелац који му је био с десне стране климну главом, као да је хтео рећи да га он узима на себе. Коњаници су били сад свега на двадесет корака, и капетан, окренувши се својим људима, као да је био готов да им изда неку заповест, кад Мержи наједанпут устаде и узвикну:

— Пали!

Капетан са црвеним пером окрену главу, и Мержи познаде свога брата. Он пружи руку ка пушци свога суседа, да је уклони; али пре но што је могаде додирнути, пушка беше планула. Изненађени овим неочекиваним плотуном, коњаници се разбегоше по пољу; капетан Жорж паде: два га зрна беху погодила.

(Свршиће се.)

Проспер Мериме.

(*Превео с француског* Д. Л. Ђокић.)

MACULATURALIA.

Бајка за пријатеље књига.

(2).

Председник се поклони у знак своје захвалности на интересовању и пошто је цео збор бурним допадањем изјавио жељу да чује његово житије, отпоче овако:

„Као духовно чедо великога Сервантеса, који ме је написао у тамници у Аргамасили, маломе селу у прашљивој равници Ла Манка, угледах свет 1605 године у Мадриду, у штампарији Дон Хуана де ла Куеста. Овај се, како доцније сазнадох, тек после дугог устезања одлучио да ме штампа и изда, пошто се бојао — не без разлога — да ће против себе изазвати писце многобројних, у оно време врло омиљених ритерских романа, против којих сам ја још онда износио на видик очито негодовање. Па ипак ме пусти у свет под својим именом и својим штамнарским знаком, и ја смем да тврдим да га никад нисам осрамотио. Девизу његове куће, „post tenebram spero lucem“[1], носим још и данас. Мој кум, коме ме је мој писац посветио, беше војвода од Бајара, маркиз од Гибралеона, граф од Беналказара, Бенареса и Алкоцера, човек који се целог свог века најтоплије за ме заузимао.

Прве своје младости, коју сам провео у појединим табацима, не могу, нажалост, више да се сетим; поуздано се сећам тек онога дана кад су ти поједини табаци превијени, наслагани један на други, увучени у једну пресу, па иглом и концем прошивени. У леђима осетих болове, који међутим уминуше кад ми дотична места замазаше четкицом и неким балзамом који у Дон Хуановој радионици називаху од шале ћиришем. Другог дана обрезаше ме једним оштрим ножем чудновата облика,

[1] После мрака надам се светлости.

чему се у толико више зачудих, што људи који имађаху посла око мене не беху ни Маври ни Јевреји, већ добри католички хришћани. Кад се и тај обред изврши, обукоше ми капут који је још и данас на мени. А после морадох оставити колевку свога детињства, те дођох с петорицом мени равних у радњу Дон Франциска де Роблес, дворског књижара Његовог Величанства Дона Филипа III. Овде, у видном пријатном дућану, који даме и кавањери из двора посећиваху исто тако често као и чланови научних академија и имућни трговци из улице Монтера, проживех лепе дане и познадох многе људе.

Једног јутра уђоше у дућан три господина, од којих најмлађи задржа свој шешир на глави, док она двојица иђаху за њим гологлави. Дон Франциско и његови помоћници поклонише се до земље, донеше из споредне одаје једну столицу, коју у осталом младић и не погледа, па стојећи понизно, очекиваху заповести отменога купца. Овај приђе до дугачке тезге на којој беху најновија издања, отвори понеку књигу, прелете очима преко на слова, па је опет склопи. Пошто је и мене удостојио врло површног погледа, поиште један молитвеник. Изнеше му неколико, а он изабра онај што се због своје маленкости најзгодније могаше да завуче у џеп са стране на прснику. Један од пратилаца упита за цену и плати. После изађоше сва тројица, и то без поздрава, а Дон Франциско и помоћници поклонише се и опет до земље. Доцније сазнадох да је онај млад човек био сам краљ.

Што сам дуже био у радњи Дон Франциска, све је горе поступао са мном, а то је факт који за прве три године нисам никако умео да објасним. Најпосле ми би јасно да је тај незахвалник, чијој радњи ја заиста нисам наносио срамоте, хтео да ме се курталише. Показивао ме је свакоме, хвалио мој дух и хумор и називао ме цветом шпанске фантазије; али чим би људи изишли из радње, називао би ме најбеднијом књигом коју је икада у свом веку штампао Дон Хуан де ла Куеста и исказивао своју бојазан да неће никад наћи купца.

Почех већ и сам да сумњам у своју вредност, кад ме Целестина ФернандаРојаса, најбоља књига свога доба, утеши и рече, да је застајање каквог литерарног дела увек добар знак о његовој вредности, пошто се публици допадају само плитки и бљутави производи. Ах, то беше кап ћириша за моје боно срце! Од тога дана увек сам се радовао кад ме је газда коме купцу узалудно нудио.

Једне вечери, с пролећа 1610 године, уђе у радњу један стари официр, који једну руку држаше у вези о врату, а другом се наслањаше на једну трсковачу. „Имате ли историју оштроумног хидалга Дона Кихота од Манке?“ упита једног помоћника. — „Имамо, сењоре,“ одговори овај, узе ме из мога кута, својим рупцем обриса прашину с мог кожног одела и пружи ме староме ратнику. Овај ме загледа са свих страна, отвори ме, па дуго гледаше мој насловни лист, којом је приликом погрешио, јер ме је био главачке окренуо. „Драги пријатељу,“ окрете се помоћнику, „можете ли ми рећи да је ову књигу заиста написао Дон Мигуел де Сервантес Саведра, што је ратовао у пуку маркиза од Санта Круца и под врховним заповедништвом адмирала Колоне?“ Помоћник одговори да је тако и да његова екселенција може прочитати то име на мом насловном листу.

„То баш не могу, пријатељу“, рече официр, „али кад ви кажете, тако ће бити. Шта да вам дам за ову књигу?“

„Три пијастера и седам реала,“ вели књижар.

„Тако ми Св. Јага, то је много,“ одговори стари војник. „За то могу купити доброг тичара или шест парастоса у капели Св. Илдефонза.“

„Али ћете се мучно толико обрадовати тичару или тим парастосима, као садржини ове ненадмашне књиге!“ дрзну се да одговори помоћник.

„Ама није ми, пријатељу, до садржине. Мени је стало само за тим да је ову књигу заиста написао Дон Мигуел де Сервантес Саведра, који је служио у пуку Санта Круц. Јер, пре 34 године лежали смо заједно у

болници у Месини. Онда ми је позајмио два пијастера и четири сребрна реала, што му још и данас дугујем. Хтео сам одавно да му их вратим, ну како нисам знао где живи, вратићу му их просто тако, ако купим ту књигу коју је, како сам чуо, написао пре неког времена.“

Стари нареди да ме завију, узе ме под своју рањену руку, па ме однесе кући, где ме затвори у један мрачан орман, не бринући се више о мени.

Провео сам тамо тако седам до осам година, када син мога газде, потпоручник у пуку војводе од Парме, који се баш спремаше на пут за Холандију, отвори орман да отуда узме и метне у своју торбу једну боцу ликера од помаранџе, која ми је правила друштво неколико месеца. Том приликом нађе мене. Па, било да је тај младић већ чуо што лепо о мени, било да сам ја својом спољашношћу начинио на њ утисак, тек он изјави да сам добар плен и понесе ме собом у Антверпен. Е, сад сам се сваки дан надао да будем прочитан. Али, потпоручник беше мало кад код куће. Највише је имао службенога посла у тврђави или на утврђењу Алби, често је био по селима да отуда допрати кола са фуражи, а кад је баш кога дана и био слободан, онда је тумарнуо у табагију (пушионицу) и у крчму коју је наш земљак Педро Баргаса отворио у пристаништу. Отуда доведе једанпут кући једног свог друга. Кад ме овај виде у соби на орману за одело, скиде ме отуда, па, смејући се, упита друга, да није нешто постао какав потајни научник или поета, кад држи у свом стану књиге.

„То не, све друго, само то не!“ одговори питани. „Мислим да се по мени познаје да сам добар војник а не буба књижара или шкрабало. Дон Кихота сам донео да га неки пут, на случај невоље, заложим. Ну, бојим се, ни ђаво ми не би дао за њ један реал.“

„Та, ко би и био тако луд да дâ новац за књигу, која се не може ни појести, ни попити?“ вели други. „Не може се њоме ни ватра наложити, што не би било

рђаво у овој проклетој магловитој земљи. Али таква књига само тиња, а не гори пламеном!“

Сад се почеше договарати шта би са мном. „Знаш шта, Дијего?“ викну најзад онај други потпоручник. „Да прикујемо на њу мету од артије, па да пробамо твоје нове пиштоље!“

Тај предлог би усвојен, те ми ти варвари притврдише с леве стране један лист артије, на коме су мастилом повукли неколико кругова. После зовнуше газдарицу, удовицу једног валонског чипкара, па јој рекоше да се не уплаши ако чује у соби пуцање, — то ће они пробати нове пиштоље. Изби ми хладан зној по челу, кад официри унеше кубурлуке, па почеше пунити пиштоље. Лицем ме навалише на наслон од столице, те ми тако бар уштедише ужасан поглед на убилачке цеви, које су на ме биле наперене. Прво тане окрзну ме мало и удари у врата. Пуцањ је био тако жесток да стрелци брже боље затворише прозоре, да не би изазвали скупљање народа. Други метак — ко га је испалио, не знам — зари ми се дубоко у леђа, тако да ми одмах мрче свест. Кад дођох к себи, беху официри већ оставили своју опаку игру и пиштоље. Десила им се недаћа те су распрскали оба прозора, чија је оловом притврђена окна силан потрес ваздуха избацио на улицу.

На то дође газдарица и поче псовати, па онда затражи да јој се сместа плати штета, иначе ће се одмах жалити команданту. Те тако кривци морадоше пристати да плате, што мени беше веома мило, пошто у томе видех одмазду за моје злостављање.

Да га не бих више подсећао на тај, по њега непријатан догађај, замоли Дијего газдаричину кћер, једну гиздаву плавушу, да ме однесе на таван, што она и учини. После сам тамо лежао, а нико ми није ни извадио из леђа стињено тане које је допрло до стране 180, па ту и остало. Бејах се припремио да на мрачном тавану проведем неколико година, те се не зачудих мало, кад ме она кротка плавуша после неколико недеља опет скиде

и у својој соби прикри. Официр је, чух, наједанпут позват натраг у Мадрид, те је Антверпен већ напустио.

А девојка, која је кришом волела Шпанца, покушаваше сад да створи себи лик одсутнога на тај начин што свако вече прочитаваше на глас по једну страну моје садржине, старајући се да матерњи језик свога драгана, од кога не разумеваше ни речи, изговара баш његовим гласом и нагласком. Морам признати да су ми ти варварски звуци, и ако их нису изговарала ружна уста, причињавали муке према којима ми је пуцање пиштоља изгледало као какво доброчинство.

После неког времена задовољаваше се плава Фламанка са пола стране, затим са неколико редака, најпосле ме више и не погледа. Беше се упознала с једним млинаром из Делфта, који је набављао храну за антверпенски гарнизон, па поред тог честитог Холанђанина би мој налицкани земљак брзо заборављен. Кад се после венчања пресели у млин, понесе, истина, и мене, али ме сакри у један сандук за одело, где због помрчине и тишине наскоро дубоко заспах. Колико сам тамо лежао, не умем рећи; знам само да су сасвим други људи, можда синови или чак и унуци плаве млинарке, отворили једног дана сандук и веома се зачудили, кад су између финих чоханих хаљина и кошуља од грубога платна нашли и једну шпанску књигу. Како нису знали шта ће са мном, продадоше ме једном чивутском телалу из Ротердама, који је сваке недеље по један пут долазио са својим колима у Делфт. Не памтим више колико је за мене дао, ну сума није могла бити велика, пошто је Марко Мускат умео да покуди моје одлике а да истакне моје махне. Он ме назва — а то ме највећма заболе — старим шкембетом и напомену да једну књигу од 1605 године може само по врло јевтину цену истурити из руку, сад, кад се пише 1670 година. Ну опет се пазар сврши, и Чива ме с једном старом вазом за цвеће, две потковице и једним џаком костију стрпа у своја кола, седе на ме без околишења, потера свог мршавог коња и оде са мном

у Ротердам, где је на једном од најтешњих канала држао малу телалницу.

И мада је тај кутић био мали, опет је био велики свет што је тамо поред мене пролазио. Драго камење и старо одело, оружје и зарђали лонци, слике и крпљене чизме, сатови необичног облика и перине, особите споменице и пребијени чешљеви, све, и узвишено и просто, могло се видети у Маркову дућану. Неке ствари, и то већином баш оне најгоре, задржаваху се тамо само по неколико часова, па већ нађоше купца. Само ја као да бејах осуђен да се задржим у кући Чивиној. Та ја бејах само једна књига и то књига на шпанском језику, који је само мало људи у Ротердаму знало, а још мање волело.

Тада дође једног дана у Марков дућан један господин кога телалин веома љубазно поздрави. „Је ли господину доктору по вољи једна лепа златна бурмутица, или дијамантски прстен, или пар крчага из Делфта?“

Господин ван дер Снитен растера најпре својом свиленом марамом прашину с једне столице, па се полако на њу спусти. „Овом приликом нећу ни драгоцености, ни камено посуђе, већ какву књигу, и то што може бити већа. Откако Елзевир штампа она сићушна издања за џеп, ушли су ти кепеци тако у моду да се тешко добија која књига у паметном формату.“ — „Жели ли господин доктор какву побожну књигу где стоји писано о Мојсеју и пророцима, или да буде каква књига у којој“...

„А, какву му драго, само што већу,“ прекиде доктор многоглаголивога Чиву. „Овамо што имате књига!“ Марко одмах шчепа мене и метну ме на сто пред муштерију. „Ово је само некаква шпанска књига,“ извињаваше се Чива, „али зато је и јевтина. Нећу на њој да зарадим“. — „Не мари, стари, само ако артија није сувише гумирана; то је главно. Дај да видим!“ Ван дер Снитен метну своје наочаре опточене рожином, па један мој лист пажљиво протре врховима прстију. „Артија је добра,“ рече мало после, „могу је употребити. А шта да ти дам за њу?“ — „Ја сам са̂м дао за њу три форинте, а ако ми господин доктор

дâ две и по, биђу задовољан, пошто је то шпанска књига.“ — „Шта, 3 форинте дао за њу?“ — „Три форинте, здравља ми!“ увераваше Марко, ну најпосле ипак одмекну и даде ме доктору за једну форинту. Мада ми беше мало криво што ван дер Снитен не хте да дâ за мене више, опет се зарадовах што најпосле наиђох на човека који показа да уме ценити моје одлике. Кад је тај отмени господин нашао да ми већ и сама артија вреди, да како ли ће тек умети да цени моју садржину!

Ван дер Снитен беше лекар. Његова радионица, у којој примаше болеснике, беше набијена са хиљаду којекаквих бочица, шољица, реторта и других таквих ствари, којима је био циљ да у болесника створе што боље мишљење о учености свога газде, но у њој беше за чудо мало књига. И што је најгоре, — оних пет шест књига што је имао, лежаху све на поду у соби, притиснуте камењем. И мени је било суђено да се брзо упознам с тим уређењем. Другог јутра, пре зоре, оде ван дер Снитен у поље и врати се тек у подне. Кући донесе пуно наручје расцветаних биљака, које пажљиво очисти од земље и прашине, па кроз неко округло стакло посматраше, а једним малим ножницама дотериваше. Онда скиде мене с банка на пећи, где ме је прошле вечери оставио, отвори ме, поравни ми листове, па између њих пажљиво разастре биљке. Пошто се све склони у моју утробу, метну ме на једну столицу, поседе мало на мени, па онда прегледа да ли су све биљке остале онако како је хтео, па исправи и поглади по који листак. После ме притиште једним каменом и остави судбини. Ја, по рођењу *племенити* Дон Кихот, бејах се дотле срозао да будем преса за биљке! Неки пут, кад баш не беше биљака у мени, употребљаваше ме доктор и за друго нешто. Кад би му онда дошли пацијенти нижега реда, па он од њих дознао шта им је, узео би ме полако из мога кута, па би ме прелиставао, градећи се врло замишљен, и прочитао полугласно ма које место. Онда би склопио своју *латинску*

књигу, како ме у таквим приликама називаше, написао рецепт и примио за свој лекарски савет звечећу монету.

Кад се једног дана сâм разболе, дође на ту несрећну мисао, да сâм себе лечи. Ну томе пачању у права природна не могаше његово иначе врло добро здравље да одоли, он паде у постељу и умре, ну не пре него пошто своје хербарије завешта тестаментом граду Ротердаму, а осталу своју имаовину, дакле и мене, некој својој далекој сестричини.

Ова, пошто се удаде, распоклања оних других шест књига што са мном чињаху докторову библиотеку. А мене, који сам се по најчистије држао те стога уживао наклоност младе Холанђанке, понесе у своју нову кућу, ради сећања на старога ујака. Ту добих на једном као снег белом банку на зиду почасно место, до породичне библије. Одавно сам био напустио наду да ће ме кад било прочитати, те тако и не завиђах својој сусетци, коју сваке недеље изјутра скидаху на једно пола часа. А и иначе беше та поштовања достојна књига у блиским односима с том породицом. Сваки дан рођења, крштења, венчања и смрти бележаше округла Холанђанка на прве листове моје сусетке и ја више пута видех, како наша домаћица после каквог новог рођен-дана наскоро записа други датум и један крстић уз то. Мада, као туђинац, нисам могао полагати право на тако присно пријатељство, опет зато нису ни мене баш запустили. Два пут недељно брисаху ме од прашине, а суботом ми чак и копче чишћаху вуненом крпицом и прашком. Добих опет мало самопоуздања. Јер, велим, кад се једна млада, лепа госпа толико заноси око тебе, онда ти, стари Дон Кихоте, ниси баш мачји кашаљ!

Са свог узвишеног места, с кога сам могао прегледати сву чисту собицу, делио сам с том породицом и добро и зло. Гледао сам децу како расту, како један стари амстердамски буквар губи своје здравље и праве удове око тога да потомке моје пријатељице посвети у тајне азбуке, морао сам доживети да ти незахвалници

употребљавају ту слабачку књигу као оруђе за напад и одбрану и да је једног дана избаце кроз отворен прозор у један канал, у чијим хладним таласима нађе прерану смрт.

Отуда беше за ме веома ласкаво, што на мене гледаху с нарочитим респектом и што се, кад год би се повела реч о мени, сећаху и старог доброг доктора, коме онда, са оним тихим дивљењем којега се на земљи удостојава само наслеђени ујак, надовезиваху и то да је потпуно знао шпански. Добричине! Зато што је ван дер Снитен имао једну шпанску књигу, он је, по њиховом чврстом убеђењу, морао умети и да течно говори шпански! Његов облик добиваше у очима његових праунука баснословне димензије, а породична легенда дочепа се и његове учености. Он постаде светао углед за омладину. Најстарији мушкарчић толико се самим погледом на мене и славом покојног главара породичног одушевљавао за шпански језик, да се не смири док му не нађоше једног учитеља који га мораде учити шпанском језику. После четвртог или петог часа скиде ме он с мога банка и покуша да чита. Ну кад му знање не беше довољно за то, стаде кривити мене, назва мој шпански језик сасвим застарелим и неупотребљивим и закле се да ће прекинути сваку везу са мном. Али ме утеши поверење које ми поклањаше сестра тога младића. Како је била врло лепа, није оскудевала у обожаваоцима, међу којима се један, некакав млад сликар што им често долажаше у кућу, могаше подичити тиме што му се на љубав одговарало. Заљубљени могаху мало кад разговарати насамо, те су тако морали писати изјаве, које нису биле намењене јавности. Е, а у томе сам ја играо улогу немога посредника, једно зато што ми се ти људи допадаху, а друго и зато што ми, вероватно, не би помогло да сам се баш и бранио.

(Свршиће се.)

Јулије Хархаус.

(Превео с немачког М. Петровић.)

МОЈЕ ПТИЦЕ ЗБОГОМ!

Славуји лаки, када магла оде,
Пролеће сјајно затрепти у лугу,
Лептири први кад се скоро роде,
У моме врту запјевајте тугу!

Ја немам више плавих јоргована
Ни ружâ да вас на састанак зовну,
Свијетли празник васкрснијех дана
Мени дођ' неће кроз маглу оловну.

Како је негда сладак живот био!
Ја сам га жедан пуним чашом пио,
А сад ми тече са горчином многом.

К'о рањен галеб тако падам и ја
И вал ме валу даје и разбија —
Ја тонем, ево, моје птице збогом!

Алекса Шантић.

ЗА ХЉЕБОМ.

Пароброд спреман. — Море се колеба,
Пошљедњи пламен на Западу трне;
Сутон се рађа и с јесењег неба
Полако слази на хридине црне. —

Палуба пуна. Руке уздигнуте
Поздраве шаљу и рупцима машу;
У мноштву овом видим чељад нашу,
Наслонили се на перваз па ћуте...

Земљаци! Људи! Докле ћете, докле?
„Далеко, брате, јер нас судба прокле
И на нас паде тврда туча с неба"...

А зар вам није родне земље жао?
„Жао је, брате, Бог јој срећу дао,
Ал хљеба нема... збогом, брате... хљеба"...

Алекса Шантић.

РИБАРИ.

Примите ме тамо на убогу лађу
И незнаног странца назовите другом!
На пучини сињој кад вас муке снађу
И кад муње плану потамњелим кругом:

Ја ћу да вас тјешим и да с вама страдам
И да кушам борбу са морем и небом,
Хоћу да се с вама и молим и надам,
Хоћу да се с вама истим храним хљебом.

И у мутно доба кад лед оштри реже
И кад нимфе ћуте у морскоме биљу,
Ја ћу с вама вући ваше тешке мреже,

Да прекаљен тако напором и радом,
Једном гордо пођем, с новом ватром младом,
Кроз маглу злих дана свом завјетном циљу.

Алекса Шантић.

МОДЕРНА БУГАРСКА ДРАМА.

Оглед о Петку Тодорову.

(Крај.)

Четири главна лица има у „Самодиви“, и сва четири су оцртана верно и поузданом руком — као типови и као индивидуалитети, али са више типичних елемената. Можда само за Стилијана треба више појединости, да би били јаснији његови прелази из једног стања у друго. Од та четири типа, сасвим су нови за бугарску књижевност: Ђурђа, Стилијан и Бојко, али су од њих само прва два довољно проучени. — Основна је црта Стилијановог карактера немоћност да у додиру са животом очува снове младости, његово ситничарење, губљење у условима живота. Јер битни узрок његове несреће није, разуме се, спољашњи сукоб између мајке и снаје, него дисхармонија у *његовој* души, његова смелост да своју судбину сједини са судбином једнога бића истканог од сунчевих зракова, етра и слободе. Али Стилијан ће нам постати сасвим разумљив кад га упоредимо са његовим антиподом Страхилом, једним позитивним типом, који има несравњено дубље душевно стање и већи значај. — Слика Ђурђина је једна врло срећна замисао, плод најнепосредније интуиције, — сан бујне младости, оваплоћен у тренутцима вишег творачког надахнућа. Сама мисао да се употребе поетска народна веровања у вилинску слободу, у којима нема никаквих елемената за трагичне и уопште драмске конфликте и ситуације, — сама та мисао говори о дубоким уметничким диспозицијама у песника. Није то први случај да Г. Тодоров одваја од народне душе дубоке мотиве за најиндивидуалнију поезију. Као што смо већ напоменули, то чини карактерно обележје свих његових малих „песама“, пи-

саних од пре седам до осам година, и у томе лежи његов нарочити значај за нову бугарску књижевност. Али док су те песме, у главном, развијање и усавршавање онога што је дато, или обогаћавање новим елементима, — „Самодива“ у њих уноси сасвим *нову садржину*, даје им сасвим *нов душевни свет*, — један развој који се у „Сунчевој женидби“ уздиже до једне висине која већ излази из тесног оквира бугарског живота, и са које нам се указује опште-човечански живот и поезија.

II.

Оно што је у Ђурђе природа, — у Стилијана само врење младе крви —, то *Страхил* достиже борбом са самим собом, побеђујући све што је земаљско, себично у његовој души. Страхил је трагичан карактер у Шекспировом стилу: његова природа објашњава све сукобе у које запада. Песник по души, сањало по темпераменту, он је страшан за девојке по орима и седељкама, јер не поштује ред ни закон, и не хаје за људске речи; али је у исто време стидљив у својим осећањима као млада девојка. Са тако супротним особинама, он је у својим радњама неразумљив за свако шаблонско мерило, не толико стога што није реалан већ легендаран карактер, колико стога што његова психологија није психологија обичног човека. Природа импулсивна и готова за крајње одлуке, он је неспособан да ради у тренутцима који изискују радњу и у којима би сваки други на његову месту радио. Ту је извор двоструке трагедије коју он преживљава. Он губи Милкану, најличнију девојку, као што је и он најличнији момак, јер није имао смелости да јој проговори о својим осећањима. Она је чекала да јој и он, као сваки момак, затражи веру и заклетву, а он је мислио да ће и њој њено срце све рећи као што је њему рекло његово. И кад се она, мислећи да је слободна, невезана за њега, обриче другоме, он то осећа као превару и заклиње се на освету. И оставља миран сеоски живот, и диже главу ка Балкану, да чека прилику за

освету, која му једино живи у души. — Али, и ако је оставио дом и род због презрене љубави, и ако је дошао на Балкан да живи само за своју љубав и своју освету, он се одједном одриче и једнога и другога, — и, уместо љубави и жеђи за осветом, ведрина препорођене душе испуњава његову душу кад се уверава да Милкана није она слободна, несаломљива природа каква је живела у његовој машти. А да се убеди у то, доста је било да чује — баш кад их је вребао на Балкану да испуни своју љуту заклетву — како она пева песму против воље, зато што је нагонио муж, „мужевљу вољу да покаже“. „И песма, најслободнији израз душе, за њу је туђа воља,“ помисли он и мâне руком. „Од онда, прича сам он доцније Милкани, не хтедох ни да се светим за издајничку превару, која ме у гору отера, да се скитам, ни за род рођени да се не бринем. Дигох руке и од тебе и од целог света, па се дохватих горе... Познадох шта је слобода и лепота, познадох и себе у свету. Хвала ти.“ Победивши себе, он прашта све Милкани, пошто му је она, и против своје воље, помогла да се узвиси над својим ситним страстима и да заживи заједно са природом. А он осећа живот и поезију природе, како само најосећајнији песник може да осећа, — њена чудна лепота и хармонија уништавају у њему свако лично осећање, чак и инстинкт за самоодбрану:

Страхил.

...Тако ме и увребаше сејмени занесеног и заборављеног у њима, самог крај хајдучког извора... Остадох сам-самцит са својом жалбом без жалости, са својим јадом без невоље: ја и гора, обоје да жалимо... А у поноћ опет беше запевала гора и шума...

Милкана.

Певаш ли ту песму сад и ти, Страхиле, — не могу да те се наслушам!

Страхил.

Ко мисли зле мисли, ко тражи освету у тај благ час! Самог душманина да видиш пред собом, и њега би загрлио! И не покрену ми се рука ни пушку на сејмене да подигне...

Али не долазе само код Страхила све његове невоље од најбољих, највиших особина његове природе. Истом је драмском прагматиком оцртана и Милкана; само што код ње није реч о тим високим особинама ума и срца, и што узрочна зависност није тако строго изведена, већ је дато места и трагичном случају. Бар највећа њена несрећа (смрт првог порода), која је и убија, јесте такав случај, послан од судбине. У свему осталом и она страда од своје сопствене природе. Она се гледала са Страхилом, и волела га, али га није желела за мужа: бојала се, како му сама признаје, да, „чим прогрме бубњи", не дигне главу по туђини и остави је саму-самциту, „младу-зелену", да „кука у кући". Али баш чега се бојала то је задешава: муж је оставља с првим породом на рукама. Са чежњом да живи само за кућу и за свога мужа, да у њима нађе свој свет, она већ осећа да јој се све охладило у срцу и да се изнова бӯде слободне чежње, које она силом хоће да угуши у грудима. Али узалуд: сусрет са Страхилом буди их новом снагом — да се сталоже само пред сазнањем да је већ „залупало клепало над њиховим главама", да је за њих живот свршен: њега чекају вешала, њу црна шамија. Последњи плам светлости која се гаси запламти — не нада него жарко осећање живота, — да се затим слије у једну дивну слику примирења: он у лепоти да умре, она у спомен-песми за њим да жали. Живот и смрт су за њих *један* свет.

Упоредо са овим паром, који свршава трагедију живота, стоји други један, који почиње своју, за који живот не крије никакве тајне ни опасности. То су Калина и Лудо-младо, — безбрижна идила посред једне трагедије.

А *над* оба та пара, у очевидном контрасту са првим, који је просвећен песничким посматрањем света и природе, стоји Милканин свекар, поп Никола, помирен са светом преко *религиозне* вере и општег праштања. У његовој се прошлости нејасно назиру моменти слични онима који и Страхила уздижу над светском таштином: изгубио

младу невесту, закопао два сина сокола, познао јад и невољу, али познао и живот, и како „Балкан пева у потајно доба“ (ово последње необјашњено).

На тај начин, „Страхил“ се и по композицији јавља као једно уметничко ремек-дело: исцрпношћу даног мотива, заокругљеношћу и јасним контрастима. Песник је већ потпун господар својих средстава: он карактерише са мало али одсечних потеза, покрети већ нису без лакоће и слободе, концепције су му кристално јасне, и у њиховом извођењу сачувана је најстрожа уметничка економија: нема ничега излишног. Најзад, и онај нарочити недостатак који смо споменули код „Самодиве“, нескладност између „форме“ и „садржине“, у „Страхилу“ не постоји.

Али много су важније за нас и карактеристичније за уметника — за његов унутрашњи свет, његов интимни однос према његовим мотивима — релације које постоје између лица те две драме. Ми смо већ напоменули о контрасту између Стилијана и Страхила као типских представника два супротна психичка развоја. Док Стилијан при првом додиру са стварним животом губи све што су му у душу усадили снови слободне младости, и, заборављајући високе полете свога духа, изнеможе у немоћи и спада на обична осећања и страсти, — Страхил, од обичног човека са сасвим људским али моћним, непокорним осећањима и пуном вољом, која га чини неспособним за компромисе са животом и за полу-осећања, својим незадовољством и тежњом за вишим, — уздиже се постепено до вилинске висине. Али оно што је у Ђурђе Самодиве самоникла природа, у Страхила је дело воље и разума; отуда већа психолошка дубина. Још интересантнију и сасвим нову варијацију мотива о Стилијану представља Милкана. Као Стилијан, и Милкана се у себи обмањује: она врло касно открива своју истинску природу, у њој се врло касно буди сазнање о њеном битном *ја*. Одрасла у традиционалном моралу самоодрицања жене, она хоће да живи само за другога, не и за

себе: она налази смисла свом животу само ако може да се склони под сенку туђег живота. Али онај под чију се сенку она могла склонити, у чијој је души једино могла ишчезнути а да се не изгуби, прошао је покрај ње, задахнуо је својим дахом, и оставио је, не узевши је собом — због једног чудног неспоразума. И покушава она да заживи живот за који мисли да је рођена, проникнута осећањем да над њеном вољом треба да влада мужевља воља, и жедна само љубави и миловања. Али муж, изабраник њене душе, без кога она неће и не може да живи, оставља је још као младу невесту; њено дете, које је једино могло допунити њен живот и неосетно јој заменити мужевље миловање, умире, и она остаје као кукавица, да оплакује дане. Тек онда избијају угушене жеље. Сломљена животом, изгубивши све у шта је веровала и за шта је живела, она се враћа успоменама, натраг у оскудну младост, орима и седељкама, Страхиловим лудоријама и задиркивањима. Али Страхил — стварност и симбол у један исти мах — долази јој свезан, окован, као што је и она. Једно за друго рођени, једна им је суђеница и судила: да у заносном сањивом спомену преживе живот, који им зао усуд није дао да проживе у стварности, и да нађу покоја: он у смрти, прекрасној као што је песма, она у „новим песмама о лепоти и слободи, о младости и лудости: у њима и себе да допева најпосле“.

*

Али се песник није задовољио концепцијом девичанске поетске природе (у Ђурђи), ни концепцијом душе која се песничким размишљањем просветила и узвисила над животом (Страхил), ни, најзад, сликама немоћних природа које себе нису познале (Стилијан, Милкана); он је створио и један виши завршетак у лицу генија-уметника, генија-творца. Тај завршетак чини „Сунчева женидба“, чудна по замисли, али претрпана сликама, и због тога не кристално јасна у извођењу (као „Страхил“, на пример). Једна трагедија генија. Двојака задаћа коју је

песник себи поставио у овој песми-сну долази од двојне символизације — космичке и психичке —, и представља, у извесном погледу, веће техничке и нарочито стилистичке тешкоће него иједна од његових драма. Два лика, сливена у једно и ипак увек јасно опредељена, испуњавају „Сунчеву женидбу“: лик Сунца, творца живота и лепоте у природи, и лик генија-уметника који је у својим творевинама оваплотио снове своје душе. Дотужило Сунцу да само лута по свету, „као слатки снови над јуначким главама да дрхти и да греје над овим светом, све да милује и буди, а над њим нико никад да не огреје“. И, заведено младићским дрхтајима, поверује да и оно може „младост да позна“, да и оно може, као сви људи, да проживи тихо и срећно, склоњено у неком куту. Оно, чији је позив „над свима подједнако да греје у свету“, помишља да може да свије гнездо, да незнано живи у тихим домаћим радостима. Али њему је суђена срећа без радости: само у поднебним висинама да живи, — себе да заборави, живот да не позна. Побеђено тешком муком, Сунце мења закон своје природе, и узима жену из доње земље, узима лепу девојку Грозданку. И настају благи дани тихих домаћих радости: „као да је Сунце било заборавило и себе и свет, замашне замисли и широке снове скупило у своје тихо и топло гнездо, и већ није хтело нигде лица да покаже“. А она се на све привикава. Пред Сунцем се већ не стиди: „гледа — и оно је као сви, и мада у свету греје, мада га зна и радује му се мало и велико, — кад спусти главу у њене скуте, ...чини јој се тако младо-зелено да за његове зађевице не би марила ни последња девојчица у селу. И мислила је млада невеста — проживеће и они тихо и срећно своје дане, како је Господ дао“. Али ускоро се сети Сунце правих речи, како му је „некад прва драга Даница често казивала: — Кад је тако широк божји свет твој, зашто да тражиш да се сам у љуску савијаш; кад својом љубављу грејеш и покрећеш сав свет, зашто да се с њоме у љуску успављујеш!“ —

Али га убрзо обузима незнани јад, дотужују му домаће радости, и као омађијано иде по кући, уздише и копни, а „по челу му, као по мајском небу, час се нагомилава безброј тамног облака, час се одједном опет разилазе...“ Пролећни облаци и муње сред јасног неба, вихори и чежње творачке моћи у души творчевој! „У грудима му се пени и кључа море из дубина, а пред замреженим његовим погледом разастро се цео свет у бескрајним долинама, и са хиљаду гласова му дошаптава своје снове!“ „И не будећи своју младу невесту, не јављајући се својој мајци, диже се оно гордо у зрак, растури облаке и магле, и све румено и једро осмêну се у висинама.“ Све је занемило, завијено у снег и иње; али једним махом оно раздире магловите небеске засторе, отапа снег по присојима, — и „њиве и пољане, горе и планине оживљавају под њим“. На мртвој, до јуче укоченој земљи закипи живот, па кад се Сунце у подне издигне „да с поднебних висина погледа свој сан, оживео на земном своду“, „замрежи му се јасан поглед: и само остаје задивљено пред својим величанственим делом“. — Сунце, извор сваког живота, изменило је закон своје природе — да греје од јутра до мрака —, и све се живо кôчи у студи и мразу. Али се вечни закон његове природе из дубина појављује: пролећни облаци и муње — вихори и тежње творачке моћи — избијају из његових груди. И оно се не уздржава: напушта топао домаћи кут, диже се у висине, и огрева, развесељава и оживљава охладнеле земне груди. Геније-творац, за кога је живот и радост само да чува сан своје душе, изнемогао је од бола за личном срећом, и зажелео да и он, као сви људи, осети земну радост, да и он воли и да буде вољен земном љубављу: *једна* душа за њим да чезне, и он само о њој да мисли и жуди, презревши небројене милионе за које је он младост и живот, над којима његов дух — Сунце — треба вечно да греје. Али се одједном буде вихори и тежње творачке моћи у творчевој души — облаци и муње његовог пролећа —, проговара вечни закон, тежња

његове више природе; и нестаје из срца земних жеља. Оставља стару мајку и младу невесту, оставља радост и љубав, и иде да у невеселом животу, у несвесном лутању по усамљеним висинама, овапути своје тамне снове; прима у смирености свирепу судбину свога светског усуда, и односи невољу усамљености у поднебне висине, веран закону своје природе, сâм да греје и да гори у свом огњу.

Једна апотеоза индивидуализма. Ослободивши своју душу свега што је пролазно и егоистично у њој, угушивши у грудима најнежнија осећања према мајци и невести, живећи у хармонији само са својом вишом природом, геније — Сунце — испуњава своју велику социално-светску мисију. Величанствена символизација у којој слика не садржи ничега алегоричног и апстрактног, него је сама мисао добила видљив — телесан — облик.

Са „Самодивом“, „Страхилом“ и „Сунчевом женидбом“, обрађивање мотива народне песме, започето у новој бугарској поезији од П. П. Славејкова, који је у својим „Коледарима“ (1892 године) дао први образац за то, добија неочекиван, брз и моћан развој. Нарочита заслуга П. Ј. Тодорова у том развоју обновљења наше поезије јесте та што се оно што је у Славејкова само једна општа тенденција (на Славејкова су у много већем степену утицали уметнички потхвати бугарске народне песме), у њега јавља као главна, систематски изведена сврха; оно што је у Славејкова само један од много елемената, у њега је централна тежња; што је у Славејкова још жеља, у њега је реализација. И ако уметничке тежње ове двојице песника буде прихватила најближа генерација писаца, то ће означавати скори крај епохе подражавања у бугарској поезији и сјајан почетак нове епохе, епохе изворности, у којој ће и књижевност најмлађег словенског племена унети своју нову реч у словенску и светску поезију.

Др. В. Мирољубов.

(*Превео с бугарског рукописа* М. Ив.)

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.

(4.)

И најзад, кад је реч о томе, да ли аутономија неће послужити само као етапа за анексију, не сме да се губи из вида ни географско-политички моменат који би, у случају да Маћедонија добије аутономију, учинио анексију њену Бугарској немогућном. Окружена непосредно Србијом, Грчком, Арбанијом и Бугарском, којој се за леђима налази Румунија, Маћедонија не би могла ни у ком случају одиграти улогу Источне Румелије, чак ни онда, кад би Бугарска имала за анексију много присталица у словенском делу њезина становништва. Ни једна од околних држава не би смела, с погледом на своје животне интересе, допустити, да се Бугарска увећа Маћедонијом. И онда је велико питање да ли би се Бугарска усудила рисковати рат на четири фронта да изведе ово дело.

Ако се хоће, кад је реч о аутономији као једном од могућних решења Маћедонскога Питања, да има правилно и објективно мишљење, не треба губити из вида ни факта која лишавају свакога основа зазирање од ње, ни ове обзире и моменте који би, баш и кад би се аутономија показала могућном, учинили анексију немогућном. И пошто ствар тако стоји, онда је сасвим на своме месту зауставити се мало пред овим питањем: па добро, кад Велике Силе, водећи рачуна о некима од поменутих факата и обзира, искључују за сад аутономију као могућно и жељено решење Маћедонскога Питања, и кад, с друге опет стране, ни ми, према свима овим фактима и обзирима, немамо разлога плашити се анексије — чиме би се онда могла правдати и како бранити наша принципална опозиција овој идеји? А с овим је питањем у свези и друго: да ли је ова опозиција корисна или

штетна по правилно схваћене интересе које имамо да штитимо при решавању Маћедонскога Питања?

Докле год се не оспори основаност изнесених факата и обзира, на прво се питање не може одговорити друкчије него негативно, а пошто је ово друго у свези с првим, ни за ову се опозицију не може тврдити да је корисна. Није без значаја ни факат да се ово зазирање од аутономије најјаче манифестовало код нас као отворена опозиција идеји о аутономији за време оних владâ, чија је маћедонска политика била карактера туркофилско-аустрофилскога, а та је политика — то је данас фактима утврђена истина — и у Маћедонији и у Старој Србији била праћена само неуспесима. Каквим се, на пример, успесима могу да похвале у овим странама либерална влада од 1892-3, влада Светомира Николајевића или трогодишња влада Д-ра Владана Ђорђевића? Све што имамо у оним странама успехâ и тековинâ, добивено је за време владâ које су се, и ако се ни саме нису могле сасвим отети од овога зазирања, бар трудиле да солидаришу наше интересе са бугарским, како би се дошло до поуздане основе за заједничку акцију која би имала задатак: озбиљним реформама поправити положај словенскога живља у спорним странама. А ово је већ био један корак напред који је обележавао победу правилнијих схватања, јер су наши аустрофили и туркофили, као одлучни противници идеје о аутономији, били тако исто и одлучни противници реформама које су чл. 23 Берлинског Уговора, на хартији истина, обезбеђене биле Хришћанима у Турској. Опозиција идеји о реформама и аутономији сматрала је одржање данашњега режима у Турској као погодбу за успех нашега рада који се, по њој, имао сав ограничити на школу и цркву. Политика пак, заснована на овоме сматрању, не само што би била, с погледом на фазу у којој се налази питање о положају Хришћана у Турској, један анахронизам, него би, што је још и горе, била у супротности и са најелементарнијим потребама становника Старе Србије и Маћедоније

који гледају свој идеал у ослобођењу од данашњега режима и са хуманим расположењима просвећенога европског света који има симпатија за ствар ослобођења потиштених. Очевидно је да не може бити наш интерес у томе, да, истичући се као присталице данашњега режима у Турској, отуђујемо од себе симпатије и становништва, у коме желимо увећати број присталица, и јавнога мнења европскога, чија нам је потпора потребна због утицаја који оно има на респективне владе. Таква политика, сем тога, потхрањује антагонизам балканских народа, онемогућује њихов споразум и изазива последице, штетне по опште им интересе, последице којима се врло вешто користе непријатељи балканске самосталности.

Све ово што код нас предвиђа један део јавнога мнења кад је реч о аутономији, у Бугарској се јасно увиђа; о свему се томе води у њој најозбиљнији рачун, па се, према томе подешава и држање, за чију карактеристику, а ради наше правилне оријентације у овом питању, вреди нарочито истаћи ово што следује: — Кад је изашао у Београду први број „Аутономне Маћедоније", већина је бугарских листова нотирала само његову појаву, али се није нашао ни један да прокоментарише основне му идеје. Наш је „Дневни Лист" поздравио био појаву овога листа једним врло симпатишућим чланком, у коме се одсудно изјаснио за принцип аутономије. Бугарски листови, који су врло ревносно нотирали све што су о „Аутономној Маћедонији" писали наши реакционарно-шовинистички листови, ћутом су, и без и једне речи, прешли преко овога чланка у „Дневном Листу" који је, с обзиром на групу младих људи око њега и њихов положај у нашој отаџбини, заслуживао много више пажње, него ли друга мишљења. Кад је пак „Бугарска Телеграфска Агенција" донела вест о томе како је омладина у Београду спалила на јавном месту први број „Аутономне Маћедоније", сви су бугарски листови нотирали ту вест, пропраћајући је злурадим коментарима, а неки и читавим чланцима, у којима се овај догађај

истицао као доказ да су сви Срби одсудни противници аутономије Маћедоније и изводили по том закључке мало ласкаве за нашу толеранцију и наше маћедонске претензије. И што је на овом месту од нарочите важности нагласити, то је факат да ни један од бугарских листова није хтео, према накнадним обавештењима свих бољих наших листова о овом догађају, констатовати да је у њему учествовала, не универзитетска омладина, него само један део националистичке омладине и да је држање овога дела омладине наишло на осуду и осталих им другова и доброг дêла јавнога мнења. А „Le Courier de Sofia", недељни лист који издржава и *инспирише* бугарско Министарство Спољних Послова, правећи се глуво према овим констатацијама, доноси о „Аутономији Маћедоније" чланак у коме се, по опису у „Вечерњим Новостима", коментарише спаљивање „Аутономне Маћедоније" на начин врло неповољан по нас, само да би се имала на чем засновати ова декларација: „Од три елемента који се озбиљно отимају о надмоћност у Маћедонији, осим Турака са којима ипак треба рачунати, једино се Бугари, сагласни у осталом са европским јавним мнењем, изјашњују да су присталице аутономије или, бар, администрације која се највише приближује овом облику управе и која би становишту обезбеђивала слободну употребу човечанских права (les droits de l' homme). Значи ли то, да Бугари абдицирају на сваку другу амбицију и да њима не би било по вољи да оснују на развалинама отоманске царевине краљевину која би се пружала са обала Дунава до брегова Бела Мора? Свакојако нѐ; и ако би оне то изјављивале, не би им се могло веровати. Па ипак Бугари, поштујући вољу Европе(??), мало расположени да вређају интегритет царства отоманскога и да подстичу амбиције које би могле изазвати штетне компликације(?!), ограничавају своје жеље на то да подржавају политику која тежи, остављајући недирнут интегритет Отоманске царевине и поштујући вољу Европе, да побољша судбину становништва у пограничним областима."

Према свима овим фактима очевидно је да Бугарима ни мало не би било по вољи, кад бисмо се ми Срби одлучно изјаснили за принцип аутономије. На против, они сматрају да је баш у интересу њихове народне ствари све оно по чему би могли и пред Маћедонцима и пред страним светом доказивати, како смо ми противници овога принципа. Зашто? Јер им тим противљењем дајемо и права и основа да се сами свуда истичу као *једини* борци за ослобођење Маћедоније испод Турскога ига и да, позивајући се непрестано на Соломонову причу о мајци и маћеси које се отимају о једно дете, тврде, како се ми противимо аутономији само с тога, што нас не боле, као њих, патње Маћедонаца итд. Као што су се некад, док је Маћедонско Питање било у својој црквено-школској фази, врло обилато користили у својој националној пропаганди традицијама о Сан-Стефанској Бугарској; тако се исто данас, кад је ово питање ушло у своју политичку фазу, врло вешто користе, *у истом циљу*, идејом о аутономији и нашим тобожњим противљењем њезином остварењу. Очигледан је о томе пример горња декларација у „Courrier de Sofia“ у свези с указаним фактима која нам доста убедљиво говоре, да није у нашем интересу оставити Бугарима овако снажно средство за агитовање против нас. Сами су им Руси, политиком које се последњих година држе према Србима и Бугарима, упућујући их стално на споразум, одузели из руку прво оруђе; на њима је да им својим држањем у Маћедонском Питању, одузмемо и ово друго. А и крајње је време да се почнемо отресати извесних заблуда које су нам сметале и сметају да се у овом питању правилно оријентишемо. А једна је од ових заблуда — као што показасмо — и бојазан да аутономија није само једна етопа за анексију Маћедоније Бугарској.

Значи ли, међутим, ово, да ми, прихватајући аутономни принцип, абдицирамо, тиме, на национална права и политичко-економске интересе које имамо да штитимо у овој области? Свакојако не. Само је питање у томе,

како треба схватати ова права и ове интересе и какав треба да је идеал на који га се они упућују. Свој национално-политички идеал не треба да тражимо *готов* у прошлости, него треба да га сами створимо према приликама и духу времена у коме живимо и према снази с којом располажемо да бисмо га могли остварити. А пошто нас све данашње прилике упућују на споразум са осталим балканским народима, а на првом месту са бугарским, морамо се старати најпре о томе, да солидаришемо своје економско-политичке интересе, како бисмо се лакше могли сагласити у питањима у којима нас раздвајају супротне националне претензије. Станемо ли једном на ово гледиште, чија се исправност мучно може ма с које стране да спори, јасно нам се указује један општи интерес: одбрана балканске самосталности, према којој Маћедонско Питање долази, по својој важности. тек у други ред. Не успемо ли у овој одбрани, пропадне ли принцип „Балкан балканским народима“, одзвонило је и националистичким претензијама балканских народа у Маћедонском Питању. Оно ће, у овом случају, бити решено у корист заједничких им непријатеља. И кад ствар тако стоји, зар би било паметно с гледишта и општих и посебних интереса балканских народа, због питања о аутономији, чинити немогућним њихов споразум, на коме може бити заснована једина здрава политика? Свакојако не, и у толико мање, што је, како данас ствари стоје, у Маћедонском Питању пресудна реч Великих Сила које су својим реформним програмом указале малим балканским народима основу на којој се могу споразумети. Имајући свакојако на уму, поред својих интереса, и антагонизам који раздире маћедонско становништво и данашњу анархију, коју би само погоршале ако би штитиле претензије једнога од балканских народа противу свих осталих — Велике Силе су искључиле, за сад, из свога реформнога програма политичку аутономију као средство за умирење Маћедоније, али не и као циљ којем могу повести реформе, ако би се реформни програм. нормално

се развијајући под стварном европском контролом, све више ширио и материјално и територијално. И зато би баш и била дужност свих балканских народа, а на првом месту Србије и Бугарске, не да Великим Силама натурају решења која оне, с пуно разлога, привремено искључују, него да лојално помажу реформе којих су се оне прихватиле у тежњи да побољшају положај Хришћана у Турској. О ову се дужност балкански народи не би смели грешити, поред других разлога, ни с тога што само нормалан развитак реформне акције може довести у току извеснога времена до аутономије. Ако би се сметње — које оваквом нормалном развитку чине Турци — увеличале и сметњама које би му, гоњени антагонизмом, чинили балкански народи, реформна би акција могла, на крају крајева, довести не до аутономије, него до окупације.

Према свему што се данас дешева, није искључена могућност, да се Маћедонско Питање реши, на штету свих балканских народа, — окупацијом. Ову би штету најтеже поднеле Србија и Бугарска чија би политичка самосталност могла бити доведена у питање пре и више него ли политичка самосталност Румуније и Грчке. За то су Срби и Бугари, пре свију осталих, упућени да се ослањају једни на друге, да би заједничком акцијом боље очували своје опште интересе. А међутим се, на жалост, ни до данас није могло доћи до споразума за овакву акцију у Маћедонском Питању само зато што Бугари још не могу дефинитивно да напусте мисао о анексији која је немогућна, и што Срби због тога још не престају зазирати од Аутономије, безразложно се плашећи да она не поведе анексији. Овде је, као сметња споразуму, по среди очевидно једна заблуда, због које и Срби и Бугари, сваки са своје тачке гледиште, процењују значај аутономије, превиђајући раније указана факта, која чине илузорнима и бугарско надање и српско зазирање. Тако је исто дуго година сметала нашем национално-просветном раду у Маћедонији и скопаљском делу Старе Србије за-

блуда да Патријаршија има рачуна да нас у њему помаже као своје савезнике против „шизматичке“ Егзархије. Неки су од наших државника претпостављали да ће „православна“ Патријаршија сматрати као свој сваки наш национални успех којим би се умножио и број њезине пастве. Та је претпоставка заснована била на премисама које су биле у складу с логиком, али не и с реалним фактима да нам је у нашем националном-просветном раду сметала сама Патријаршија више него ли Егзархија и Турци скупа. Зашто? Одговор врло прост: — зато што она, патријаршија, као оруђе за јелинизацију словенскога и куцо-влашкога живља у Маћедонији, није могла у нама гледати жељене савезнике, него нас је сматрала као нежељене и од Егзархије опасније противнике који су дошли да јој отргну испод јелинизаторскога утицаја и онај део нејелинске паства што јој, и после тридесето-годишњега рада Егзархије, оста веран. Тек кад смо се, под утицајем ових реалних факата, отарасили ове заблуде, успели смо наћи начина да својим сународницима у тим странама обезбедимо право, да имају своје школе и да, при избору епископа бар за две епархије, води рачуна о њиховим жељама и тежњама.

(Наставиће се.)

* * *

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(7.)

24 јуна.

Из Бора нема друма за север куда смо ми намеравали, већ се тек обичним сеоским путевима излази на друм, и то или преко Кривеља или преко Оштреља. Ми смо изабрали овај последњи пут, јер нам рекоше да је преко Кривеља много незгодније и 24 јуна у 6 часова из јутра већ јахасмо за *Оштрељ* у који стигосмо око 8 часова.

По традицији која у Оштрељу живи, становништво му је, и ако румунско, мешовито, јер се доселило са различитих страна. Неки су дошли раније, неки доцније, али одакле поименце не знадоше ми рећи. Знају само толико да их има чак из Румуније и из Бугарске.

Почевши од Бара на север, нарочито од Оштреља, становништво се у неколико одликује оделом од оних Румуна на југу. Овде носе *бајбарак* (baĭbarac), као капут од црног сукна, без рукава и *гуњу*, такође од црног сукна, са истим обликом само што има рукаве. Истина су ово, веле, од скора примили од села која су северније, али тек тиме почиње прелаз у оделу. Сем овога, овде се и мушка и женска кошуља зове *камаша*. Женско се пак одело одликује тиме што се не носи кеба, што се носи *бајбараче*, тј. кратак јелек од црног сукна без рукава и што врло често у место двеју кецеља носе *крацан*, а то је кратка сукња од шарене вунене тканине, што је у јужним румунским селима непозната ствар.

Сем овога, овде отпочиње дијалектичка разлика у румунскоме говору, коју је вредно испитати, јер би она

много помогла упознавању порекла румунског становништва Србије.

Како баш тога дана беше Ивањ-дан, ја запитах како се овде зове тај празник, па ми рекоше да се зове *Симзијење*. Тога дана рано иду жене те беру лековите траве.

У 9½ часова кренули смо се из Оштрења, а у 10½ бесмо у *Белој Реци*, где изађосмо на друм који води из Зајечара за Д. Милановац.

Бела Река је чисто српско село. Белоречани су чисти Срби и по њиховом казивању досељеници из Старе Србије и са Косова. Ношња је у мушкараца врло проста и груба и колико могох приметити, нешто налик на влашку. Носе чарапе, што је код Влаха непознато. Делови од одела не зову се румунски већ чисто српски. Жене не носе две кецеље већ једну, и то сад лети одмах преко кошуље као и Влајње. Носе чарапе, и главу сасвим другојаче намештају но Влајње.

Баш кад смо силазили са коња пред доњом механом у Белој Реци зачусмо горе у селу гајде и песму, прави урнебес и лом од весеља. На наша питања шта је то, рекоше нам да је данас Ивањ-дан и да се бабе враћају из трава па се мало понапиле ракије и ето — веселе се. У то већ и бабе натоварене торбама и снопљем трава, праћене музиком и силном децом и радозналом млађаријом приспеваху пред горњу механу. Ја пожурих тамо да видим повратак из бапског излета и весеља и имађах да видим веселу и шарену слику. Један гајдаш свираше у гајде а један бубњар удараше у бубањ. Наквашене жене од преко 40 година ухватиле се у коло па играју ли играју, заједно са травама које су им на леђима у снопљу или у торбама. Час је једна коловођа, час друга. Коло се непрестано квари и прекида и ако музика не престаје. Уз бабе се ухватила и млађарија па чак и унучад, а сви певају, смеју се, вичу и узврискују. Бабе спопао зној које од сунца које од ракије, па се зацрвенеле готово као цвекла и тресу ли тресу. Сав тај лом још зачи-

њују неслани вицеви и шале на рачун баба од стране беспослених, радозналих, залудних и несујеверних старијих људи којих беше пред механом. Призор који се не виђа ни онда кад би га човек хтео платити. — На моје разбирање, рекоше ми да је овде обичај да на Ивањ-дан поране остарије и старе жене и иду у сеоски синор, те беру *ивањске траве*. Ту уз пијуцкање ракије, које свака понесе, наберу свакојаких трава, које оне знају по имену и по лековитости. Кад буду готове и са травом и са ракијом враћају се у групи или у ору, уз песму и свирку кући. Кад тако дођу насред села, пошто мало поиграју пред механом, разилазе се свака својој кући. Траве распростиру те се осуше, па их после у нужди употребљавају према томе од чега која помаже. Или их дају болесницима те их пију, или их њима облажу, или их у њима купају, како кад затреба, према рецептури народног лекарства.

Овако исто иду бабе у траве на *Бељаницу* или *Бељани петак*. Тога дана иду засебно и девојке у здравац.

Девојке иду у здравац и у цвеће још и на Васкрс. У старо време ишле су на Велики петак, али је то после забрањено те су отпочеле ићи на Васкрс.

У 12¼ час. кренули смо се Белом Реком за село *Луке*. Пут води лепом и романтичном клисуром којом тече Бела Река. И ако је пут раван силно је искварен током реке, која, кад надође, испуњује целу клисуру и исквари пут, те и поред тога што је овде пут на карти означен као друм, нимало не личи на друм. Овде би ваљало врло много потрошити на друм коме вода не би ништа могла учинити.

Између села Беле Реке и Лука готово при крају белоречких атара, на једноме месту где се клисура нешто проширује, видесмо гомилу од земље која изгледа као тумул (tumulus). Близу ње канда је било још неколико који су лежали у једној линији, али се они мало познају. Да ли су ово прави тумули или само изгледа да су, не знам. Тек, ценећи по месту, чини ми се да не би било немогуће да су.

У Луке стигосмо у $2^1/_2$ часа по подне. У овом су селу опет сами Румуни, но како сазнадох од мештана, раније није било тако. Ово је село некад испод Тупанског потока било насељено самим Србима, а изнад Тупанског потока беху Румуни. Током времена цео се српски крај порумунио и данас у селу нема Срба. Пре 50—60 година доселило се опет у Луке нешто Срба, али се до сад и то потпуно порумунило, сем што још старији људи од њих знају поред румунскога језика још и српски, али се њиме ретко кад служе.

У нас се врло често говори о томе да наши Румуни румунизирају Србе и да обратно тешко бива. Често се наводи као пример како једна Влајња, кад се доведе у српску кућу, целу кућу порумуни, а она не научи српски. Можда је овај пример мало и претеран, можда и није. Можда има и таквих примера, као што сигурно знам да има случајева да доведена снаха, Влајња, научи српски а нико у кући не научи румунски, али румунизирања је у истини бивало, и то у великој размери.

Бивало је случајева да су Румуни дошли у запустела српска села, па су их населили и ту остали, а од Срба остао је траг само у месном имену. Тако имам забележено о селу Николичеву у срезу зајечарском. То је било, прича се, првобитно српско село, па је запустело, не зна се услед чега. Његово српско становништво замене Румуни из села Мишљиновца. Кад су дошли, они су, из успомене на свој Мишљиновац, назвали једно брдо близу села, између Николичева и Метовнице, тим именом. Зашто су напустили своје село и дошли у Николичево, нисам могао сазнати.

Такво румунизирање било би природно и не би му требало нарочитих објашњења. Али има још примера оваквих какав је овај у Лукама.

Село Слатина је до пре 80 година, причају, било половина српско, половина румунско, са тачно одређеном границом између Срба и Румуна. Данас је то чисто ру-

мунско село, али се онај део у коме су Срби живели још и данас зове *Српска страна*.

У Сени (срез звишки, окр. пожаревачки) било је до скора српских фамилија, али су данас веħ све порумуњене. Од њих само још понеки старији људи говоре српски.

Дати тачна одговора на питања зашто су у овоме крају Србије Срби више румунузирани но што су Румуни србизирани, без дубљег познавања историјске прошлости, традиције, географских прилика, етничких особина и статистике, врло је тешка, или још боље, немогуħа ствар. Овако на први поглед, не јамчеħи много за апсолутну тачност, ја бих рекао да је српски народ у појединим местима овога краја, било емиграцијом, било из других узрока, био врло редак или врло прореħен, да је Румуна у таква места дошло и придолазило у веħој мери и да је према томе у таквим местима сама њихова множина била први узрок и главни услов њиховом одржању, јачању и утицају на своју прореħену, ретку или ишчезлу српску околину. — Сем тога мени изгледа да су Румуни били и суровији и грубљи и некултурнији, а физички уз то врло снажни и здрави, и према томе чвршħи у свему од Срба, и о те се њихове особине ломио српски утицај, док су Срби били културнији и еластичнији за пријем њиховога. — И српски је језик тежи од румунскога, па је Србину лакше научити румунски а Румуну је много теже научити српски.

У Бољевцу сам у прилог овим стварима забележио још један жалостан факат. Код Српкиња је обичај да врло често трљањем, намерно, уништавају пороħаје, док Румунке то неħе учинити нипошто, веħ раħају докле је год којој суħено.

Сем овога, код Румуна има и некаквога уроħенога тврдоглавства, јогунства, затворености, неприступачности и подмукле себичности, којима се намерно паралише сваки туħи утицај. Кад Румуну или Румунки назовете Бога, редовно ħе вам одговорити румунски, па макар и

знали српски. Намерно неће српски да говоре и одговарају, и онда кад знају. Кад Румуна запитате о чему, редовно одговара румунски: *ну шћиу србешће*, па ма и знао српски. Срби су међутим другојачи, некако попустљивији. На румунски поздрав одговарају румунски, па ма то било и из шале и исмевања. А кад их Румун запита што румунски, они му, и ако не знају румунски, увек одговарају румунски: *ну шћиу румуњешће*. Толико сваки зна и не либи се да то рекне.

Румуни чак имају некакву, не знам откуда, ако не урођену, племенску или националну мржњу према другим народима, па и према Србима. Колико се према Србима у томе далеко тера, да наведем један, мало смешан пример. У Брестовцу, Бору и околним селима обичај је да Румуни, кад сахрањују мртваца, мећу поред њега у сандук између осталога и по једну батину. Такав је обичај, али Срби веле да су им Румуни објашњавали да то чине због тога да се умрли на ономе свету том батином брани од Срба!

Срби су куд и камо блажи и питомији и све се код њих своди на исмевање и грађење вицева на рачун Румуна.

Најзад Срби су према Румунима били вечито и сувише равнодушни. У Валакоњу ми причаше један Румун да му је око 1864 г. био у Бољевцу учитељ неки Петар Павловић, родом из Каравлашке, па је имао влашких књига, и терао своје ученике Румуне да их читају и казнио је ко не би хтео или се не би могао научити на румунско читање. Можда ово и слично не беху јелини примери. И ако не велим да их је морало бити много, ипак је ово доказ наше равнодушности.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Иван Иванић: Макидонија и Макидонци. Путописне белешке са географском, етнографском, статистичком и привредно-трговинском грађом. Са 43 слике, вел. 8°, стр. XII, 312. — Београд, штампа Савића и Комп. 1906. Цена 6 динара.

Обилата и познатог карактера литература о Македонији и македонском питању, које се развојем новијих догађаја тако јако истакло на дневни ред, обогаћена је још једним, знатним прилогом. Г. Иван Иванић је у почетку ове године објавио велику своју књигу под горњим насловом, у лепом издању и украшену многим сликама, као први део свога опширнога дела о Македонији. Он је провео дванаест пуних и — како сам вели — најлепших својих година у Турској као дипломатски чиновник и с разлогом држи, да има права да изнесе, на основу свога богатога искуства, многобројних путовања по свима вилајетима и на основу проучавања Македонаца „на лицу места“, и своје мишљење о Македонији и Македонцима. Плод тих трудова је и ова књига, коју Г. Иванић посвећује српској читалачкој публици.

Потребно је одмах нагласити, да је за објективно писање о Македонији и Македонцима, нарочито о њиховим националним и етничким особинама, неопходно важно имати не само сопствене утиске и темељна, критичка проматрања о земљи и народу, већ донекле и извесне храбрости и искрености, да се каже и брани збиља оно што се у истини мисли и осећа, да се изнесе истинско уверење о томе. Такво једно убеђење, па ма било донекле и једнострано, или нетачно, само кад је искрено и часно изнето, мора се поштовати. Ко се год у нас занимао страховито компликованим македонским проблемом и добио сам многе утиске на пу-

товањима по Македонији, тај је и могао доћи до једног непоколебљивог уверења, које износи и на јавност, само кроз дугу и врло мучну душевну борбу. Многим добрим, несумњиво искрено патриотски расположеним, али довољно необавештеним људма може овакво тврђење изгледати мало чудновато и можда неразумљиво. Али не треба сметати с ума, да се македонско питање може расправљати с разних становишта и разним методама; даље, да је оно невероватно заплетено у сваком погледу, — географском, етнографском и етничком, религијском, културном, политичком и економском. Македонија је чудна земља, централна област Балканскога Полуострва у којој се сутичу и мешају расе, народности, вере и културе без мало свих периферно положених земаља са оним елементима, који су аутохтони и који изгледају као специфично македонски. Ванредна компликованост македонском проблема може се овде нагласити само са ово неколико општих напомена и свести на то, да Македонија сада нечувено страда у првом реду због своје такве шарене етничке композиције.

Због тога је тешко доћи до једног непоколебљивог и објективног уверења о македонским приликама, а још је теже изнети га и бранити пред нашом јавношћу. Зато је и Г. Иванић осетио потребу, да се у предговору својој књизи исповеди, да нам даде своје „вјерују“: он „тврдо верује, да су Маћедонци исто тако Срби као што је и сам и сви ми у слободним и неослобођеним крајевима“ (с. X) и то кроз целу ову прву књигу на безброј места тврди и обећава, да ће у наредним двема свескама то и нарочитим доказима потпуно образложити. И већ из ове исповести се види са кога гледишта посматра македонско питање Г. Иванић: он је искључив, у целој Македонији је све словенско становништво чист Србин, онако исто као што и маса бугарских шовинистичких писаца види у Македонији и у већем делу Старе Србије само Бугаре. Метода је дакле оваквих радова стара, једнострана и

несолидна, па се ни резултати оваквих радова не могу дуго одржати.

Изгледа да нигде није писац изложен већој опасности да једнострано, површно, па чак и тенденциозно, и ако сасвим несвесно и из најбољег патриотског одушевљења, представља ствари, него пишући о Македонији и Македонцима. Јер одиста често пута налазе се у њиховим говорима и етничким особинама, обичајима и животу оне црте које он баш тражи, док друге, које не иду у прилог његовом мишљењу, или не запажа, што је чешће, или их прећуткује. Само се тако, држим, могу протумачити многи наводи Г. Иванића о народности македонских Словена разних крајева, као на пр. тврђење, да је сеоско становништво високе планинске области између Струме и Месте, и од Сереза до бугарске границе с Разлогом, по пореклу српско, па да је и остало српско, јер говори српски и има неокрњене и све остале српске особине (страна 49).

Пошто није сам путовао кроз ову планинску област, Г. Иванић узима у Драми, у хотелу, на испит из филологије, поред других, и једно момче из Неврокопа, које „говори лепше српски но наше Нишлије“ (с. 105). Овакав закључак изводи и отуда, што се у говору становника ових области чују чисти српски облици: „ја“, „овде“(?), „ноћ“(?) „кућа“(?) и друге. Али може ли тако категоричан бити и онај који је и путовао кроз ову област и у језику запазио и друге, несумњиво несрпске особине као на пр. да се „ѣ“ замењује са „*ја*“ (мљако, 'љаб), да постоје групе: „жд“, „шт“, и члан?

Допустимо да је Г. Иванић ове и сличне језичне особине могао и превидети, јер није сам по пиринској области путовао, међутим се сувише поуздавао у филошку методу испитивања, која је и наше и бугарске филологе довела до тако супротних и искључивих резултата о народности македонских Словена. Али кад Г. Иванић на једном месту (с. 308, у примедби под 3) тврди: да су „*у једренском вилајету Бугари, но пореклом као и они*

у источној Румелији су из старог српског племена Србо-Рашана"[1] или на истоме месту, да у јањинском вилајету има и сада *српских* 1000 домова, или, говорећи о становништву Халкидике, да је српског порекла, како неки старци (без сумње на Халкидици) то *отворено* и признају (с. 240), онда човек мора да дође у велико искушење да посумња у искреност његове исповести, изнесене онако категоричким изразима у предговору. Овакви и многи други слични наводи, који се не могу стварним разлозима бранити, који су површни и на брзу руку донесени, нису ни најмање имали места у једној књизи о Македонији, која треба да послужи правилном обавештењу нашега јавног мњења о македонским приликама. Наша јавност, која хоће да паметно мисли, треба да једном сазна, колико је год могуће више, *стварне прилике које сада у Македонији владају*, да би могла једном да заузме у развоју догађаја једно правилно и чврсто становиште. Јер се, држим, мора најзад одсудно нагласити, да српски народ, који је велики, снажан и с великом облашћу, нема потребе да заснива своје узвишене националне идеале на заблудама.

Овде је ипак потребно рећи неколико речи да би се избегли неспоразуми. За нас мора бити од сасвим различнога значаја питање о Старој Србији, чије се границе могу и морају и научно бранити, од питања о Македонији. Због супротних погледа на народност македонских Словена, који, не треба заборавити, не достижу више од половине целокупног становништва, *Македонија је била и биће спорна област између Срба и Бугара*. Искључиво и основно гледиште Г. Иванића о овом предмету, које се као црвени конац кроз његову књигу провлачи, да су сви без разлике македонски Словени, и они у Разлогу, као и они на Југу који су у пола или и више процесом јелинизирања савладани и по историји, и по језику, духу, типу, обичајима и другим знацима *чисти*

[1] Курзив је овде мој.

Срби, може се правдати само као неминовна реакција на горопадно писање бугарских шовиниста, који византиским аргументима проширују границе бугарског елемента преко већег дела Старе Србије и чак до саме наше Мораве! Ако се пође овим трагом, онда је појава књиге Г. Иванића оправдана, али у самој ствари она не доприноси много разбистравању појмова, мада је за то куцнуо већ дванаести час. Она, напротив, заоштрава неспоразуме и на једној и на другој страни и онемогућава споразум, на који смо и ми и Бугари несумњиво упућени и због суседства и заједнице интереса у Македонији и општих политичких прилика на Балканском Полуострву и у Европи.

Г. Иванић се служио, дакле, при изради ове своје књиге старом, добро познатом пропагандском методом; она има пропагандску тенденцију, и све појединости, често пута и најситније, потчињене су овоме циљу. Да би срушио читаву зграду од бугарских шовинистичких теорија о народности македонских Словена, он их је, као и Гопчевић, на основу историје, на коју се тако често позива, језика и етничких особина, прогласио за чисте Србе „као што је и сâм и као што смо и сви ми у ослобођеним и неослобођеним осталим српским земљама“. Међутим, њему без сумње није непознато, да се у компликованом питању о народности македонских Словена према научним испитивањима и научној савести може доћи до само једног поузданог закључка: да су ти Словени, у правој Македонији, у етнографског погледу прелазна зона између српског и бугарског народа.[1] Према садашњим приликама ово становиште је и најсолиднији терен за успешну борбу против свих шовинистичких тенденција, јер је то становиште у суштини тачно и истинито. Штета што Г. Иванић, кад је већ толико труда у овај рад уложио, није пошао са ове основе, јер би се тако ослободио од уских погледа, који су му често сметали да гледа

[1] Др. Ј. Цвијић: Неколика проматрања о етнографији македонских Словена, »Дело« јануар, 1906.

отвореним очима на својим путовањима: земљу, народе, њихов живот и кретање и многе друге појаве које немају непосредне везе с националним питањима...

*

Оволико је било потребно казати и окарактерисати тенденцију и методу рада Г. Иванића, а сада да се позабавимо укратко и садржином његове књиге. Она има облик путописних бележака с географском, етнографском, статистичком и привредно-трговинском грађом, коју је скупљао на својим путовањима по Македонији, зими 1896 године по источној (један део овог путописа већ је био објављен исте године у „Трговинском Гласнику"), и у току 1897 године по западној и јужној Македонији.

(Свршиће се.)

П. Јанковић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Изложба српске „Ладе“.

У недељу, на први дан Ускрса, отворио је Краљ прву изложбу нашег уметничког удружења „Ладе“. Ова је изложба, у исто време, уопште прва изложба једне уметничке групе у нас; досада су, као што је познато, излагали само поједини уметници. То је велики напредак према досадашњем, и сваки разуман пријатељ српске просвете радоваће му се искрено.

Како је „Лада“ скорашње удружење и ово њена прва изложба, није ни чудо што „Лада“ не излаже у својој властитој згради или зградици. Али, полако; временом ће и то доћи. Наши су уметници, међутим, Павиљон Пољопривредног друштва, у коме излажу, врло лепо удесили. Преградама, застртим платном, са којега се слике добро одбијају, поделили су павиљон у осам одељења, од којих је, у главном, свако поједино додељено по једном уметнику. Само су вајарски радови Г. Ђ. Јовановића, врло умесно, размештени још и по другим одељењима. Изложба није велика по броју изложених радова, јер ни број уметника није велики; уз то је мало тескобно смештена; али је спретно удешена, и врло симпатична. Радови су, скоро без изузетка, уметнички; то јест показују праве уметничке намере, и нису удешавани да угоде рђавом укусу публике. Уметници који излажу ђаци су модерних школа, и имају колористичке тежње (реч је овде, разуме се, о сликарима). И једно је и друго похвално; треба ићи за својим временом, и треба увек тежити колористичном сликарству. Наши су уметници били у исто време вредни; види се да су сви радили и напредовали од Југословенске Изложбе. И сваки је дао оно што је могао дати; тако да њихова данашња из-

ложба тачно показује каква је наша данашња уметност. И таква каква је, добра је, и ми имамо права бити с њом задовољни; она је здрава и права.

Ми ћемо радове прегледати редом којим иду одељења, полазећи с десна. У првом одељењу, једном од најбољих, излаже Г. М. Мурат. Ми га ту видимо опет онаквога каквога га знамо изодавна, као сликара песника и нежна, али с више снаге но прошли пут, и у исто време с још више нежности и још више вештине. Његово „Гробље“ на Лопуду је уживање за око, нарочито предњи део, то јест скоро цела слика: она мека трава, оне плоче које покривају гробове, онај мирни звоник и његови зидови покривени љубичастим цвећем, све је тако меко сложено, уједначено, хладом који о заласку сунца захвата заклоњене пределе. Мања је, али не мање песничка, а још савршеније уједначена, слика „Вечер“ (бр. 2); чисти сиви, прозрачни тонови преливају се с великом нежношћу једни у друге, а из целе слике издваја се једна интимна, необично мека, чежњива поезија. Скоро свакој слици Г. Мурата доликовало би (врло мало измењено) мото, које је овом приликом дао једној другој својој сличици; „Era già l' ora che... intenerisce il cuore...“ Његови „ликови“ приметно надмашају његове ликове изложене на Југословенској изложби; крепчи су, здравији, и рађени савршенијом техником. Нарочито се међу њима издвајају лик „Дума М.“ и студија за самолик (окренути десно): онај први сликан вештачки смело и темељно, овај други с пуно деликатнога рада у појединостима, у распореду и удешавању светлости и увијању ваздухом. Поменућу између осталих слика још и ону летњу, сунчану сличицу „На води“ (бр. 5), колористички врло свежу и пријатну.

У другом одељењу може се поменути студија „Старац“ од рано преминулога Ђ. Трифуновића, и опет једна студија старца од Г. Д. Павловића, и један песнички и уједначен предео „Solitudo“ од К. Војиновића.

Трећи одељак заузимају радови Г. Р. Вукановића. Г. Вукановић има најзамашнију слику на целој Изложби,

свој велики триптих „Молитву“. Г. Вукановић у њој наставља решавање проблемâ који су га и раније занимали — али их бира још сложеније, и решава их још боље. Задатак је овога пута био врло крупан: свака слика у триптиху имала је да реши по један проблем осветљења, а све три слике укупно требало је да реше заједнички проблем целог триптиха: сукоб и уједначење хладне и топле светлости. Разуме се да се таквом крупном раду може скоро увек што приговорити, било у погледу колорита, било у погледу композиције линија, која је врло сложена ствар у сликама с многим фигурама. Али је проблем у целини решен, а слика још и пуна лепих појединости; нарочито је лево крило триптиха — молитва Јевреја — врло лепо израђена, и по колориту, и по композицији, и по начину схватања. Да додам и ово, да је Г. Вукановић можда био пристрастан у корист Хришћана; али се не може оспорити да је карактеристика ових разних „молитава“ озбиљно проучена, као што и мисао целе слике заслужује сваку похвалу. Поред овог замашног рада, нарочитога помена заслужује још и веома лако и свеже израђен пастел „Дана“ (бр 33), затим крепко моделиран и колористички ефективан лик Г. Д. Гођевца, и један добар нацрт, претходна студија за лик Њ. В. Краља Петра.

У четвртом одељењу налазе се неколики вајарски радови Г. Јовановића, о коме ћемо говорити на крају.

Гђа Бета Вукановићка испунила је својим радовима, којих има двадесет на броју, пето одељење. Плодност, разноврсност, енергија, крепка и поуздана техника, и живо осећање и свежина боја, то су, као и на Југословенској Изложби, остале и на овој њене карактеристичне особине. Овога пута је Гђа Вукановићка изложила, као нов мотив, први пут досада, један велики женски акт: „После купања“ (бр. 54), — рад један који јој, и правилним цртежом и тачном бојом меса, чини сваку част. Но њену крепку технику и њен живи колорит још боље показује једна мала слика њена, „Насмејана девојчица“ (бр. 62). Ово је један од најсвежијих радова Гђе Вука-

новићке и ове изложбе. У „Сунчаном зраку“ (бр. 59) вештачки је изведено упадање јаке сунчеве светлости у собу кроз прозор, и њено расипање, и јаче и слабије треперење по целој соби. „Пролетњи предео“ (бр. 66) веома је свеж, истинит, и мирно уједначен предео. Од других добрих радова Гђе Вукановићке ја ћу још нарочито поменути „Хризантеме“ (бр. 61), с њиховим отменим сребрнастим тоновима, и један лако и сигурно рађен цртеж једне детиње главе (бр. 63).

У шестом су одељењу слике Гђице Н. Петровићеве и Г. П. Раносовића. Публика се овом одељењу смејала; нарочито сликама Гђице Петровићеве. Одељење и није добро. Али на сликама није рђаво оно што је публици изгледало најсмешније. Публика се исто тако могла смејати и најбољем вештаку чија би техника била необична. Што код Гђице Петровићеве није добро, то је што она ствари узима олако, и жури се да каже своје уметничке утиске пре но што је сваки пут учинила претходне студије. И цртеж, и осветљење, и бележење ваздушне перспективе, траже дуго и пажљиво претходно посматрање, и систематично, неуморно, и постепено вежбање. „Вежбање чини вештака“, и ни највећи дар не помаже где се занат није добро научио. Гђица Петровићева је иначе показала да није без дара, и њене намере су увек уметничке. Шта више, у техници својој, она има добрих, смелих, крепких потеза. И то јој не може одузети ничији смех, па ма како гласан био. А на њој је да радом прибави себи оно што јој недостаје.

У седмом одељењу излаже Г. П. Вучетић своје свеже, лако и складно рађене студије сељана и предела. Као што смо већ раније имали прилике констатовати, треперење сунчеве светлости, њена одбијања, ваздушни тонови, „вредности“, на тим су студијама увек врло тачно, свеже, и истинито забележени. Међу тим студијама ваља посебице поменути „Сељака“ наслоњена на дрво, „Сељанку“ у пољу, и нарочито „Снежни предео“ при заласку сунца. Ова последња сличица врло је ефективна

студија топлих и хладних тонова. Уз то је све рађено врло лаком, слободном, и поузданом кичицом. Акт под бројем 47 има много осећања, али није на висини „Акта" који смо видели на Југословенској изложби. Од ликова, који су слични, нарочито је колористички пријатан лик „Старе госпође" у српском оделу, и врло добар врло просто, али врло вешто израђен лик једног српског официра; у њему је много дато с мало средстава.

Једини наш вајар који је на овој изложби представљен, то је Г. Ђ. Јовановић. Он излаже повећи број већих и мањих, и врло разноврсних радова, међу којима их има неколико изврсних, равних његовим најбољим радовима истога рода. Његова велика попрсја Карађорђа, Карађорђа и Милоша (под именом „Васкрс Србије 1804 1904"), и Текелије; рељефи Њ. В. Престолонаследника Ђорђа, Г. Стојана Новаковића (изврстан); маска „Чика Милованова" (изврсна); мало попрсје „Мога Мирка" (изврсно); његов споменик Јанку Веселиновићу, његова „Мала Кокета", и лепо замишљена ваза „Перуника", чине част њему и Изложби. На свима се види његова одлична карактеристика ликова и форама, његово поуздано знање анатомије, његова вештина моделирања. Али то су познате ствари, и није их потребно понављати.

Према свему, дакле, ми можемо поновити оно што смо у почетку рекли, да имамо пуно разлога бити задовољни с нашим уметницима и с овом првом њиховом заједничком изложбом.

Остаје нам још само да им пожелимо добрих мецена. Наши људи нису тврдице; кад би знали колико куповањем радова наших уметника користе своме роду, и колико тиме себи за доцније спремају задовољства, ја сам уверен да би их чешће куповали но што већ чине.

Б. П.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Угарска криза.

Угарска криза, која траје још од октобра месеца 1902 године, најзад је, и ако привремено, отклоњена. Згодно је подсетити укратко на историју ове кризе.

Повод кризи је био предлог тадање либералне владе, која је, на основу тражења врховног војног Савета из Беча, тражила од Сабора да одобри повећање броја рекрута у Угарској од 103.000 на 125.000 рекрута. Предлог владин о томе изазвао је незадовољство не само код независних странака него и код самих либерала. Почетком 1903 године угарски посланик гроф Апоњи поднео је либералној влади меморандум у коме је разложено питање о угарскоме језику, о заставама, о грбу и официрима угарским у војсци краљевине Угарске. Независна партија није хтела да се остане на томе меморандуму, већ је пошла даље, тражећи у самоме Сабору од владе да се у угарским трупама уведе мађарски језик као службени језик, да се на њему врши настава у војсци и међу официрима, да у угарској војсци имадне само официра Мађара, да грбови и заставе буду само мађарске, да се заклетва полаже само на верност Угарскоме Уставу. Од тога доба настале су у Угарскоме Сабору познате сцене, у Европи дотле непозната у онаквоме облику опструкција, коју није могао Селов кабинет ни на који начин да отклони, због тога је он морао да уступи место кабинету грофа Куена Хедерварија, који је, добивши из Беча одобрење, повукао ранији владин предлог о повећању броја рекрута, и на тај начин приволео опозицију да престане с опструкцијом. Граф Хедервари је због гласовите афере поткупљивања у коју је био умешан и тршћански намесник Сапари, морао да остави владу —

коју је, најзад, узео у своје руке либерални посланик Тиса за кога су сви држали да је дорастао послу и да ће скрхати опозицију. Али и Тиса је, због познатих мера у пословнику угарскога Сабора и несрећних резултата саборских избора, морао, најзад, да уступи место кабинету Фејерварија, дугогодишњег министра домобранства у Угарској.

Овај кабинет, који је одлагао и распуштао Сабор без икаква успеха по себе, довео је до највеће заоштрености односа између Круне и Угарскога Сабора. Својим радом прошли угарски кабинет ставио је у питање јединство војске, јединство Аустроугарске монархије, и, најзад, и са̂м устав Угарске за који су се Угри дуг низ година, читаво столеће и по, борили с успехом. 27 март о. г. био је последњи дан када је требало да се распишу нови избори за Сабор, по угарскоме уставу. То бејаше последњи рок кад је требало одлучити се Круни за неуставност а опозицији на све последице неуставних радњи једне војничке владе. Сасвим изненада и неочекивано поверен је, на дан два пре тога рока, састав кабинета удруженим опозиционим странкама. У тај коалициони кабинет су ушли са Векерлом сви вођи опозиције (либерални дисиденти, независњаци, један радикал и један клерикал). Ова дакле опозиција одустала је за сада од својих захтева и пристала на овакав програм из Беча: да очува Устав од повреда и изврши законодавне изборе; да од Сабора издејствује буџет за 1905 и 1906 годину, закон о сазиву рекрута, и све остале законе без којих држава не може правилно да функционише; да изгласа трговачке уговоре са страним државама; да сазове делегације; да установи квоту и замени провизоријум с Хрватским једним редовним државноправним уговором; да издејствује од Сабора кредите за појачање војене силе — дакле ванредне кредите. Поред тих државних послова, коалициона влада имаће да сврши још једну врло важну ствар а та је да даде Угарској нов изборни закон, којим ће се предвидети много шира изборна права за Маџаре

и за све остале народности у Угарској него што је до сада било. Кабинет Фејерваријев је имао у своме програму и начело општег права гласања. Хоће ли га у свему усвојити данашња коалициона влада, и хоће ли га примити будући угарски Сабор, зависиће од његова састава. Кад је угарски Министар Унутрашњих Дела из кабинета Фејерваријева изјавио да влада мисли увести опште право гласања у Угарској, готово сви вођи опозиције су били противу њега — из националистичких разлога. То је било јуче, а данас су они на влади. Изјаве које они данас чине представницима неугарских народности повољне су; али, свакојако, треба се држати што чвршће програма који је прошле године израђен од Срба и Хрвата на Ријеци, и програма који су обележили Срби, Румуни и Словаци пред последње изборе за Угарски Сабор. Интереси су садањих угарских министара истоветни: очување уставности и мира у Угарској; кад дођу нови избори, интереси ће бити друкчији; и гроф Андраши, и гроф Апоњи, и Кошут и Адалар Зичи могу бити оно што су и пре били, прво народњаци па онда присталице равноправности међу народностима у Угарској.

Иностранн.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Модерна бугарска драма. — У овом броју довршавамо студију „Модерна бугарска драма (Оглед о Петку Тодорову)“ од Др. В. Мирољубова. Њен писац, Др. К. Крстев, који се и овде потписао својим уобичајеним псевдонимом, доценат је философије на софиском универзитету, уредник софиске „Мисли“, часописа који представља модерну струју у Бугарској, и писац више дела̂ из области литерарне критике и философије, као што су „Студије и критике“ (1894), „Историја једне приповетке“ (1904), итд. Тим својим радовима Г. Крстев је изишао на глас као први литерарни критичар бугарски, и ако му се то често с противничке стране оспорава. — Ова студија која је чинила предмет једног јавног предавања у Софији, штампа се овде први пут.

Архив за правне и друштвене науке (орган правног факултета универзитета београдског, уредници Др. Коста Кумануди и Др. Драгољуб Аранђеловић, Београд, књижара Г. Кона, 1906). — Одавно се натезало у Србији са правничким листом. Много пута је покушавано да српски правници имају стално свој орган. Било је пуно правничких листова, који су излазили час као орган правозаступника у Србији час под уредништвом наших најбољих правника. Ни један од тих листова није могао да се одржи скоро ни добрих пет година. Није се могао одржати из истих разлога из којих се у Србији ниједан стручни лист не може, или тек с натегом може, одржавати. Нешто лична неспособност за истрајан рад и напор, нешто политичке прилике, нешто друштвене нрави допринеле су много томе. Покушај који се сад чини има све изгледе да ће имати успеха. Архив је орган правнога факултета; уредници се дакле могу мењати, факултет ће остати сталан; сарадници су му сви професори правнога факултета и оно што је међу српским правницима најбоље; Архиву је издавач једна књижара а не какво удружење или неколико лица; најзад, цена је Архиву мала.

Први број Архива је врло добро уређен. Све што је у њему има актуалну важност, коју увећава врло много то што је све изворно, ништа преведено а писано темељно, лако и разумљиво. Ако и будући бројеви буду

овакви, онда ће овај лист моћи са правом да тражи приступ не само код оне једне хиљаде српских правника у Србији, него код свакога онога српског грађанина који, поред себе и својих личних послова, мисли и на државу и њене послове. J.

Војна књижевност у 1905 години. — При говору о војној књижевности у 1904 години („С. К. Гласник, XIV, 379) јасно смо се изразили да ће утицај материјалних незгода официра бити од пресудног значаја, по даљи развој наше малене војне књижевности, и да ће је угушити, ако војна управа не учини са своје стране оно што треба да потпомогне издавање књиге. Те материјалне незгоде и учиниле су да је војна књижевност у 1905 години много слабија него 1904 године.

У 1905 години изашла су ова оригинална дела: „Увод у новију историју ратне вештине“, од Дра Јована Б. Јовановића. — „Основи сталне фортификације“, од потпуковника Стев. Илијћа. Ова књига има задатак, да ниже официре свих родова војске толико упозна са сталном фортификацијом да се могу њоме користити у градској војни. Жао нам је, што поред свих добрих страна књиге морамо истаћи нејасност стила у књизи, од кога пате они што ову књигу не само морају да читају већ и да у потпуности изучавају. — „Војничка библиотека“ од Рад. Космајца израђена је за лектиру редова и каплара. И ако је потреба овакој библиотеци нужна, ово издање је није могло задовољити, у многом и зато што једно лице није у стању да дâ овде ништа савршено и потпуно добро. — „Војнички буквар и основне дужности војника“ (9 и 10 издање), од Косте Јокића пешад. официра. Ово је једна књижица, која добро пролази. — „Путовање по Србији 1904 године“, од Вој. М. Чолаковића. Успомена официра који су с писцем пропутовали лане један део Србије. — „Вера и инстинкт самоодржања као најважнији фактори морала“, предавање поручника Светомира С. Ђукића. — „Упут за обуку и употребу оптичке телеграфије у пуковима“, од капетана Милоша П. Цветића. — „Уџбеник за редова“, од капетана Љуб. Балтића. Можемо рећи да су овде основне дужности војника боље израђене но у Јокићеву „Буквару“. — „Модерна или брзометна артилерија“ са гледишта констуктивно-балистичког и тактичког, од потпуковника Гојка Ђурића. Ово је званично издање. Књига има да упозна

с елементима, којима се треба руководити у садањем решењу питања о брзометној артилерији. Овде је приказано више система и изведен резиме о њима. — Г. Д. J. Дерок је почео од прошле године да издаје: „Генералну карту Старе Србије и Македоније“. Раз. 1 : 250.000. Карта је израђена по картама Др. J. Цвијића и другим податцима. — Капетан М. Вукашиновић издао је рељефну карту Краљевине Србије. — Потпуковник у пенсији Г. Миливој J. Николајевић продужио је ове године своју географију Балканског Полуострва и помоћу уредништва „Ратника“ угледала је света „књига III. Војна географија Европске Турске“. Књига је подељена на два дела: први, географија Европске Турске и други, војно-географско разматрање војишта (реферат о ранијим свескама, види „С. К. Гласник“, XIV, 309).

Преводи су ово: „Војно-географски поглед Манџурије“, с руског Вој. Н. Томић, поручник. Добар прилог за изучавање руско-јапанске војне. — „Упут за обуку пешадије за рат“, од генерала Пјерона. Превео Ж. Станисављевић, потпоручник. Књижица је састављена у виду питања и одговора из ратне службе, хигијене, исхране војске, службе у месту које је војска заузела. Из књижице видимо шта друге војске имају а ми немамо. Боље би било да је књижица прерађена за наше прилике. — „Моћ представе у рату и њен значај за мирнодобску обуку“, од ђенерал-мајора Рајзнера Фрајхнер од Михтенштерна. Превео капетан Дим. В. Милић. Наслов и име аутора препоручују сами књигу, али превод је требао бити много бољи. — „Наполеон као војвода“, од пуковника, грофа Јорк од Вартенбурга. Превео капетан Чед. Марковић. Две свеске. Овим класичним делом обогаћена је наша војна књижевност и библиотека сваког официра. Уредништво „Ратника“ потпомогло је издање овог великог дела. Превод је задовољавајући, но није слободан. — „Тактика“, од мајора Густава Дикута. Преводилац ?. У оригиналу књига носи назив: „Ручна књига за вођење трупа у рату“. Књига је призната у немачкој литератури. Превод је издало уредништво „Ратника“. — „Конзерве“, од М. Ирбена. Превео Боривој С. Маленић, виши интендант IV класе. И ова је књига издање „Ратника“.

Војни листови су ово: „Узданица“, уредник Градимир Драгашевић. Месечни часопис за редове и ниже чинове. — „Војска“, уређује одбор. Излази недељно један пут. — „Ратник“, издаје главни ђенералштаб, уредник

потпуковник Милутин Мишковић. Месечни часопис српске војске. — „Службени војни лист", орган и издање војног министарства, уредник потпуковник Боривој Драгашевић. — „Артилеријско-инжињерски гласник", уредници, мајори Ђ. Божидаревић и Љ. Поповић. Овоме је листу прва година; појавио се у другом полгођу. Треба прегнути да се истраје на једном оваком часопису. Врло користан, добро се уређује, обећава успеха. П.

„Reliefi" Јосипа Регали. — У књижници укусне спољашности писац с неједнаким успехом приказује душевна стања обичних, већином добрих људи, и доведених у искушења или трагичне прилике. Г. Регали, један млад словеначки књижевник, јак је у детаљној анализи људских инстинката и рефлексија, има брижљиво склопљене реченице, и уопште се одликује особинама једног доброг писца. Ив.

Издања Словеначке Матице. — Сем „Мемоара др. Ј. Вошњака", о којима је говорено засебно и раније, и за које се слободно може рећи да су права књига за народ, Словеначка Матица издала је за 1905 годину још пет књига разне садржине. Међу њима је широј публици намењен Шекспиров „Млетачки трговац" у преводу с немачког од песника Г. Отона Зупанчића, и XII свеска „Књижнице Антона Кнеза." У тој су свесци три моралистичке приповетке: „Потепух Марко ин краљ Матјаж" и „В месечини," обе од Г. Ивана Цанкара, и „Без задњега поглавља," од Г. Јосипа Костањевца. Г. Иван Цанкар, свакако најбољи словеначки приповедач, који, и поред небрежљивог стила, увек чини јаку импресију на читаоца, дао је овом приликом две неједнако писане, магловите приче кроз чији се самволизам једва разазнаје шта је писац с њима хтео. „Без задњега поглавља" је једна суморна приповетка са рђаво срачунатим ефектом, али са неколико топлих и снажнијих места. — Остале су књиге врло специјалне садржине, које би пре имале места у издањима једног друштва које негује само науку, и које Словеначка Матица, мада има скромније претензије, очевидно издаје само у недостатку Словеначке Академије Наука. Јер само врло мален број читалаца може наћи „Словеначка Библиографија" Г. дра. Ф. Симонића (III св.), у којој се налазе пописане словеначке књиге од године 1550—1900, и која има велику вредност иначе,

и, у „Зборнику научних и поучних списа“, исцрпна словеначка библиографија за 1904 годину коју је саставио Г. др. Јанко Шлебингер. У истом „Зборнику“ Г. др. Фран Илешић саопштава марљиво сакупљену и коментарисану „Кореспонденцију покојног др. Јосипа Муршца (од 1827—1895)“, важну зато што је пок. Муршец био међу првима који су будили националну свест међу Словенцима у Штајерској, и што је дуго одржавао везе са скоро свима истакнутијим словеначким политичким људима. И међу овим издањима Словеначке Матица налази се једна (IX) свеска „Словеначких Народних Песама“. Њих уређује проф. Г. др. К. Штрекељ, и у овој су свесци песме које се певају у колу, на игри, на свадбама, при вину, и у веселом друштву. Последња је по реду 5831.
Ив.

Две књиге др. Франа Илешића. — Пре кратког времена изашле су две књиге Г. др. Франа Илешића, професора у Љубљани: „Iz prvih časov romantike“ (прештампано из „Часописа за историју и етнографију“) и „Hrvatski utjecaji u starim istočnoštajerskim tekstovima“ (прештампано из 162 књ. „Rada“ Југословенске Академије у Загребу). Док се у овој књизи објављују неки словеначки језички споменици и показује хрватски утицај на њих, у првом раду, који је од ширег интереса због свога значаја по историју идеја у Словенаца, писац се бави биографијом Ивана Нарата, словеначког филолога, који је живио од 1777 до 1803, и расправља питање о штампању словеначке граматике и речника Антуна Мурка, из тридесетих година прошлога века, у време романтичног покрета у Европи, који је захватио и Словенце. Ив.

Словенци у шомођској жупанији у Угарској. — Тако се зове књига коју је, на словеначком језику, написао Г. Антон Трстењак У њој се показује опадање и нестајање Словенаца и Хрвата пред Мађарима у југозападној Угарској, затим повлачење Хрвата и Срба у Славонији пред јако развијеном и снажном мађарском акцијом ради потискивања српско-хрватског племена у тој покрајини. Подаци који се наводе, управо поражавају. Књига има патриотску тежњу да првацима словеначког, хрватског, и српског народа који тамо живи, обрати пажњу на националну опасност која прети од, званичног и незваничног, систематичког помађаривања, и, мада је, као

путопис који је прво штампан у подлиску љубљанског „Словеначког Народа“, писана као што се пише за новине, она је од најживљег интереса, и може бити врло информативна за све наше јавне раднике који се баве југословенском политиком. Ив.

Балкански Гласник. — Под горњим именом почео је у Риму излазити на италијанском језику десетодневни гласник, чија је задаћа да италијанско јавно мишљење што свестраније обавештава о развоју догађаја на ближем Истоку. У првом броју (од 20 марта по новом) износи се програм листа. „Балкански Гласник“ ће се бавити свима питањима политичким, економским, научним, историјским, књижевним и војничким ближег Истока. Источно Полуострво нарочито интересује и Италију и Европу; он жели општи споразум свег балканског становништва, да би се могао од држава које га сачињавају створити савез, једини способан да заустави пангерманизам који стално прети опстанку балканских народа. Потпуно или посебно завојевање три македонска вилајета од стране једне или друге балканске државице било би веома опасно по Албанију која је саставни део Отоманске царевине. Ово би завојевање било сасма противно интересима Италије, која тражи одржање интегритета Турске. Улаз Аустрије у Солун био би очевидна смрт за Грке, Србе и Бугаре, и Савез Балканаца са Италијом намеће се сам собом.

Потребно је на овом месту истаћи, да су све државе, непосредно заинтересоване у источном питању, прегле на озбиљан и систематски рад, бранећи своје тежње и планове кроз нарочита јавна гласила. Бугарска има два („Courrier de Sofia“ и „La Macedoin“ излази у Паризу); Грчка „L' Hellénismos“ у Паризу, и „Revue d' Orient“ и „Alexandre le Grand“ у Атини; Румунија „Courrier des Balkans“. Најзад и сама Турска, поред масе плаћених листова, има један недељни лист „Mechverette“ (Савет) који излази у Паризу са задатком да брани отоманску империју нападима својих противника, то јест целог просвећеног света.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Коло Српских Сестара. — Ово вредно и корисно друштво приређује низ популарних предавања из књижевности, историје и друштвених наука. Досада су др-

жали таква предавања Г. Г. Симо Матавуљ (Женски карактери у Црној Гори), Тихомир Ђорђевић (Фолклор и његов значај), Миленко Вукићевић (Српски устанак у 1806 години), Бранислав Петронијевић (Становништво на Планетама) и Јован Ђаја (О Макијавелу). Предавања су била добро посећена и занимљива. X.

ЧИТУЉА.

Марин С. Дринов. — Смрћу Марина С. Дринова, који је недавно умро у Харкову као професор тамошњега универзитета, изгубио је бугарски народ једнога од најбољих својих историка. Први радови Марина Дринова баве се специјално прошлошћу бугарскога народа. Њима је он документовао своју темељиту спрему и добар научни метод. Кашњи његови радови, „Насељење Балканскога Полуострова Словенима“ (Москва, 1873) и „Јужни Словени и Византија у X веку“ (Москва, 1875), пронели су му име широм словенскога ученога света. У првом делу расправљао је Дринов о тешком и заплетеном питању словенске колонизације Балкана. Дринов је за ту радњу употребио скоро све тада познате изворе, те је, противно Шафарику, тврдио да је стална словенска колонизација Словена на Балкану отпочела већ у IV веку после Христа. Од тога доба придошли су нови извори, стари опет извори боље и тачније су интерпретовани, а темељније су проучена и нека питања из области лингвистике, етнографије и топографске номенклатуре, због чега се теорија Дринова није могла одржати. У другом делу објаснио је Дринов у многом сјајно доба владе бугарскога цара Симеуна, историју посавских и далматинских Словена у IX веку и српско-хрватске односе према Бугарској и Византији у првој четврти X века. И ова радња одликује се савесном употребом извора, а нарочито су од вредности његове критичке напомене о делу Порфирогенита De administrando imperio и Дукљаниновој хроници. И ако далеко од Бугарске, одржавао је Дринов свагда живе везе са својим земљацима, учествујући живо у сваком културном покрету бугарскога народа. 1900 г. издали су бугарски научници и књижевници у Софији Зборник у почаст Дринову поводом прославе његова тридесетогодишњег књижевнога рада. Р.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 9. — 1 мај, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(9.)

XVII.

Газда Јован је, прекрштених нога, сједио на шилти и из овећега, мало напуклог филџана мирно испијао кахву, кад му у магазу ступи намргођени Павле. Павлову ћуд познавао је сваки чаршинлија, па и газда Јован. Свак је знао да он друкчије не зна говорити него грдећи; зато се на њега и његове грдње, ма како крупне оне биле, нико није ни љутио. Ато и другови му, након краћег савјетовања, баш ради тога и нашли су за најзгодније, да главом Павла пошаљу газди Јовану, те да му он, како знао, преприча свој разговор са Шелером.

Кад Павле уљезе и назва *добр› јутро*, газда Јован брзо опружи ноге и спусти их у плитке кундуре, које су лежале пред њим на тлима, па подиже главу и као да се зачуди. Чак га и не отпоздрави нити понуди да сједне. Само се помакну на шилти да начини мјеста поред себе и поче чистити прашину са лијевог кољена.

— Хајде ти, момчино, мало из магазе, — окоси се Павле на Николу, који је у прикрајку чистио нешто. — Имам нешто да разговарам са ћаћом.

Никола погледа у оца, па не добивши никаква одговора, лијено се извуче.

— Чујеш ти, Јоване, ја ти имам нешто крупно рећи, — поче Павле, сједајући подаље од њега и отресајући пепео са цигара. — Можебит' да ћеш се и наљутити, ама мени је свѐдно, љутио се jȁли не љутио... Ако си паметан чојек, за каква те рачунају, — а ја те не рачунам, — нећеш се љутити...

Газда Јован, мислећи да се Павле шали и да неће бити никаква озбиљнијег разговора, осмјехну се.

— Па говори, говори инаџијо, — рече. — Ја знам да си ти вазда пун жаока к'о и оса...

— Ја ти рекох да те не држим за паметна, — настави Павле брзо, не чекајући да договори. — Да си паметан, био би домаћин у својој кући, а ти нијеси ни домаћин, ни по домаћина...

— Охо... ко то вели! — узвикну газда Јован јаче и опет извуче ноге из кондура, па их подави пода се. — Ко вели?...

— Велим ја, — окреса Павле изазивачки, ударивши се руком у прса. — Да си ти домаћин у кући, ти би знао шта ти свако чељаде ради... А ти не знаш ништа... Ти си баш к'о во, који мирно прегриза на јаслима, а не мисли ни о чем, па ни о томе шта свијет говори о њему и како га процјењује.

Газда Јован се поче немирно врпољити, а вилице му почеше да мељу попут жрвња.

— Павле, Павле, да ти не прећераш, — рече строго. — Знаш... ја теби не замјерам, ама да ми се о чељади говори, то не дам ни теби ни другоме.

— Љутио се ти jȁли не љутио, мени је свѐдно, — опет ће Павле мирније, замотавајући нов цигар. — Ама ти ја кажем, да ти не знаш шта ти које чељаде у кући ради...

— Да нијеси што чуо за Николу? — запита Јован живо и наклони се према њему. — Да није он...

— Никола ти је добар и поштен, нек је жив и здрав, — прекиде га Павле, дајући му руком знак да ћути. — Због Николе ти неће образ поблиједити, (да

нијеси црвен, поцрвенио би од стида), а хоће због другога...

Газда Јован устаде и, онако у чарапама, брзо приступи Павлу.

— Не клеветај ми куће, јер ће зло бити! — викну, раскорачивши се пред њим. — Ако рекнеш коју а да не пристоји, нека знаш да може бит' белаја каквом се никад нијеси надао. Само су два прста образа у чојека, а то треба чувати више него сву главу!...

Павле се искези према њему.

— А ти га не чуваш, — отегну. — Да ти је стало до образа, друкчије би глед'о на шћер.

— На Милку!!!

— На њу!

Газда Јован дохвати аршин и измахну њиме изнад главе Павлове.

— Не говори о њој, ако ти је глава мила! — дрекну помамно да је одјекнуло по свој чаршији. — Знаш ли ти ко је она мени?... Знаш ли?...

— Ја знам да она ашикује с чојеком који нит' је наш, ни наша вјера, нит' говори нашим језиком, — дочека Павле, наглашујући сваку ријеч и као дражећи га. — *Ја* то добро знам, а *ти* не знаш... а знам и то, да тај чојек (није ни чојек, него Швабо) не мисли поштено с њоме, к'о што никад поштено није ни мислио...

— Напоље из магазе! Напоље! — цикну газда Јован и зграби Павла за рамена, покушавајући да га избаци. — Напоље, никакви сине и вечојече... С очију!...

Павле се ухвати за вреће с пиринчом, а ногама заприје о тле, из све снаге.

— Љутио се ти jа̀ли не љутио, мени је свѐдно, — окреса, плазећи му језик. — Само ти велим: пази се!... А ако хоћеш да се увјериш о истини, немој ноћас спавати, него пази на Милку.. Куд она крене, крећи и ти за њом, само нек те не опази... И тад ћеш виђет' читаву преставу к'о у тијатору jа̀ли карађозу...

Јован га пусти и одмакну се мало.

— Ама велиш ли то озбиљно? — запита промукло, задављено, узалуд се упињући да прождре пљувачку. — Не ругаш ли се, среће ти?...

— Не ругам се, среће ми!

— И ти знаш?

— Знам.

Газда паде на шилту и спусти главу међу руке.

— Е добро, — изговори испрекидано, након краће почивке. — Ето, поћас ћу пазити и пратит' јој сваки корак... Ама ако ми слажеш, кучкин сине, — викну бјешње, — и ако ми бациш бијелу на право дијете, онда се добро обуј у опанке и бјежи куд те очи воде. Отворено ти велим: биће белаја каквом се никад нијеси над'о...

— Пас био ко слагао, — дочека Павле, који бијаше пошао па застао на вратима. — Ти само пази, па ћеш виђети... Читава престава џаба! Ако хоћеш, можеш их и благословити, јер си ти виши богомољац од попа, и благослов ће ти одјекнути у десето небо!... Збогом!...

Па се окрену и оде низ чаршију.

XVIII.

Газда Јован био је цијелога дана љутит и узнемирен. Николу је грдио без икаква повода, псовао га, гурао; два пута замахивао је и да га удари, али се опет некако савлађивао и са уздахом окретао се од њега. Муштерије је одбијао непрестано, и ако који није хтио одмах оставити магазу, свађао се с њим. Није могао ни сједити на једном месту, него је и ходао по магази и испред магазе, замотавајући цигар за цигаром и бацајући их готово читаве. Пролазнике је пажљивије посматрао и загледао свакога. Ако га је когод испод ока погледао, или необичније поздравио, мргодио се, постајао немирнији, и раскорачивши се гледао за њим као да би да га зовне да се посвађа. Мислио је да сад сав свијет зна оно што и Павле, да му се свак руга и иза леђа говори, како није домаћин у својој кући.

У вече није ни с ким говорио у кући; пренемагао

се и говорио како тешко пати од главобоље. Милку, која је пошла да га по обичају загрли, лагано је одгурнуо од себе и казао јој нека га остави с миром. На Стаку није ни гледао, нити јој је хтио одговорити на неколика питања. Кад су вечеру донијели, није окусио ништа. Презриво је одгурнуо јело испред себе и измакао се иза софре.

— Ја не могу ништа окусит', — рече. — Санан сам нешто... Гледајте да се брже вечера, па да иђемо спавати...

Кад је легао у постељу, није се свлачио. На питање Стакино одговорио је да мора лежати обучен, јер ако му не умине главобоља, мораће макар и по ноћи ићи доктору и питати га за савјет. Мирна домаћица није више смјела проговорити ријечи. Попипала га је само по глави, лако уздахнула, и окренувши се зиду, пошто њу није ништа болило, брзо је заспала.

Газда Јован још је дуго лежао, стењао, превртао се с бока на бок, непрестано ослухујући хоће ли чути какав шапат... Ослухујући, опет се поче љутити на Павла.

— Да ме није преварио погани син? — прошапта полугласно, надносећи се над Стаку и гледајући је ли заспала. — Преварио, па хоће да ме једну ноћ намагарчи и да ми не да спавати... Угурсуз је, и он све може...

Затим се одуприје рукама о душек и сједе.

— А ако не лаже? — запита уздахнувши. — Ако у оном његову говору има и истине?

Газда Јован опет разгледа све, опет се наднесе над Стаку, па лагано устаде и тихо, на прстима извуче се из собе. Пазио је да врата не цијукну, да слабе даске под ногама му не шкрину. На врх степеница саге се полако, из прикрајка једног узе свој дебели штап и чврсто га стиште. Поче се спуштати низ степенице.

— Да нијесу овђе ђегођ, близу? — запита сам себе застајући на степеницама и осврћући се. — Да ме не чују?...

Ту се погури и готово поче пузати. Ослухивао је пажљивије него икад.. Узалудно!

— Преварио ме лопов један, — опет прошапта и

као да му мало одлахну у прсима. — Преварио ме к'о нико никога, — настави, — а ја био магаре, па му вјеров'о... Још ми дирнуо у Милкин образ и опет му вјеров'о... Стара, луда глава!...

Газда Јован окрену се и хтједе се вратити. Али као да га задржа нешто.

— Нијесам још повирио на авлију, — рече, — а треба и за канат погледати... Ако слаже Павле, куку њему!

Пође и повири у мрак, у авлију. И тога часа зачу пуцкарање неко, слично пуцкарању младих кукуруза, кад се пеку.

— Шта је ово? — помисли, таруђи очи да боље види. — Шта ово чујем?...

И изненада одиже обје руке изнад главе и умало не врисну, опазивши неку чудну прилику, пола бијелу а пола црну, са двије главе, како се миче и повија за канатом.

— Она! — као да му шапну неко, и газда, као помаман, једним скоком створи се насред авлије, и чврсто стиснувши штап, из све снаге удари по оној прилици.

— Жив сам ја! жив! — рикну бјесомучно, и даље махајући штапом и не пазећи куд удара. — Жив сам, и видим све шта се ради, проклетници једни!

Милка врисну и одскочи у страну, Шелер залелека и хтједе умакнути.

— Не бјежи, ниткове! — викну газда Јован, препречавајући му пут и ударајући куд стигне. — Имам ја још снаге да се с тобом разрачунам!...

Међутим се узбуни сва кућа. Стака, Никола, Фимија, дотрчаше усплахирени, и грајући и вриштећи, умијешаше се међ њих. Никола се некако одлучи, па се залети и извуче Шелера из очевих шака. Снажном руком зграби га за јаку и лако, као перце какво, избаци га кроз врата. За Шелером излети шешир, па амбрела, па газдин штап.

— Ихааа! Ихааа! Ево га! прифатите! — диже се силна граја напољу пред вратима и читава гомила људи дочека Шелера у наручја, те га поче бацати. Скакао

је с руке на руку као лопта каква, а узастопце за њим скакали су шешир, штап и амбрела, сустизали га и ударали час у главу, час у прса, час у леђа.

— Држите га!... Држите!... Удрите!... — чули су се гласови, међу којима се највише истицао Атин баритон. — Удрите!... Нек чује поносита Милка, како јој дарујемо младожењу!...

И као да се читава махала крену да им помогне дигнути што већу грају. Резе на комшијским вратима заклепеташе, канати залупаше, прозори зазвекеташе; пси, кокоши, мачке, све као да се разбуди. Читава војска комшија и комшиница, неиспаваних, неуређених, рашчерупаних, у најлакшем одијелу, истрча на врата и на сокак, да види и чује какав је то белај?... Псовке, узвици, грдње осуше се са свих страна!...

— Амо, несретнице, амо! — пошто је пустио Шелера, поче викати газда Јован, хватајући Милку за плетенице и вукући је за собом у кућу. — Амо ходи, да те ја научим како ћеш се грлити са невјеријом, јабанцијом и Швабом једним!... Амо, да те питам ко те томе научио! — дречао је јаче, ударајући њоме о земљу. — Амо да те убијем к'о псето!... Под моју старос' ти ми образ укаља, кучко никаква; ти ми пљуну на име и поштење... Амо...

Јадна Стака, са вриском и помагњавом, оптрчавала је и увијала се као црв око њега, покушавајући да му је отме; Никола се подвлачио и подметао своја леђа, да дочекује ударе намијењене Милки, а Фимија је тетурала за њима, грухача се у прса, крстила се и читала све молитве што их је знала...

— Швабу ли хоћеш? — опет викну газда Јован, пошто је довукао у собу и снажно бацио за врата, да је главом ударила о зид. — Туђина хоћеш, а?... Хоћеш да се с њим састајеш, а?... У воду, у воду тебе треба бицити јали те раскинути коњима на репове к'о што су стари радили...

— Немој, бабо, — уплете се Никола заклањајући

Милку собом и поново подмећући леђа под ударац. — Доста јој је...

— Шут' ти, мамлазе! — дочека газда Јован, гурнувши га ногом. — Шути! Нек ми је нико не брани! За њезину вољу ја сам одбио Саву, онакога просиоца, за њезину вољу чинио сам пуно... Ама сад је моја воља! — викну, уносећи прсте Стаки у лице, као да је и она с Милком у договору била. — *Моја!* Хамал нек је сад заиште, па ћу му је дати!... Први ко дође, даћу му је, а ако не пође за њ, заклаћу је својом руком... Ја сам домаћин у овој кући!... Вићећемо хоће ли се моја слушати...

И, силно залупнувши вратима, изађе, потрча у своју собу и затвори се.

— Ко се над'о да ћу ово *од ње* дочекати! — јекну спустивши се на душек и сакривајући лице у јастуке. — Ко се *од ње* над'о!...

XIX.

Док је газда Јован грдио и викао, Милка као да није знала за се. Нит' је осјећала удараца, ни болова, нити га је потпуно разумијевала; дрхтала је само као преплашена птица, тресла се и гурила, усплахирено га гледајући и невјесно покушавајући да се отме или одбрани. Тек пошто је изишао и пошто је остала сама у соби, као да се мало освијести. И сјети се свега.

— Тешко мени, зле ти сам среће! — испрекидано узвикну, па скочи и сједе поред прозора, наслонивши се главом на зид. И сузе, што јој се бијаху накупиле у очима да готово није могла ни гледати, сад се тек отргоше, навалише и потекоше низ образе, слијевајући се на свилену јечерму. Брада јој се поче трести, дрхтати, а груди се надимати и таласати...

— Тешко мени, пропала сам за вазда! опек викну и сав накит, што га је имала на себи, поче кидати и бацати; поче мрсити и косу, коју је била уредила, и бујни, рашчешљани бичеви разасуше јој се по челу, образима и раменима. — Тешко мени, сад ми више ништа

не треба! .. Ни накити, ни љепота не треба ми!.. И живот шта ће ми?... Шта ће све, кад сам несретва!..

Па раствори прозор и разгрну њедра, нек их бије хладан вјетар, не би ли само намамила какву болест која ће је раставити од овога свијета...

— Шта ће сад са мном бити? — запита сама себе, након дуже почивке, грчевито се хватајући за челичне демире, као да ће их преломити. — Куд ћу сада?... Како ћу баби излазити на очи?... И... и *он?* — запита изненадно. — Шта ће с *њим* бити?.. Је ли изишао здрав и читав из куће?...

И као да је бòцну неко, одскочи брзо и грозничаво поче се окретати и као тражити нешто.

— Мени овђе више нема станка, — рече, сапињући споне на јечерми, које, као за инад, нијесу јој се покоравале него су запињале за кошуљу или за косу јој. — *Њему* иђем, па шта ми Бог да!... Њему сам драга и неће ме оставити!... Он је мој, а док је њега, нико ми други не треба!... Сви ће се они опет *мени покорити!...*

Пошто се мало уредила, брзо поче купити ствари и замотавати их у бошчу, да понесе собом. И наките поче купити и све што јој је дошло под руку. А у тој журби, као да заборави на све што је било. Само је желила, да час прије остави ову кућу, да закуца на његова врата, те да му се сасвим преда...

Врата се собна отворише и на њима се помоли — Никола. Знао је да је сама, да је сад заборављена од свакога, па пошао да је види и да се разговори с њом. Опазивши шта ради, он зину и застаде од чуда.

— Шта је то? — запита, прибирајући се мало. — Шта си намислила?...

Милка умало не цикну и испусти бошчу из рука. Не одговори ништа. Само га поплашено гледаше...

— Куд си пошла? — запита он јаче, приближујући јој се. — Ђе ћеш?... Шта си то смислила?...

— Ништа, — замуца она обарајући очи, јер није могла издржати његова погледа. — Ја... онако...

— Ти си кренула некуд?...

— Нисам.

— Јеси, видим ја, — дочека он, па узе бошчу и баци је у крај. — Ти све кријеш од мене... А ја знам, да си пошла оном Шваби, оном никоговићу...

Милка као да се услободи мало, па се исправи.

— Не грди га, — осијече брзо и некако пркосно. — Мене грди, а немој њега... Није он никоговић!...

— Он је најгори чојек на свијету, — прекиде је Никола, старајући се да му глас изгледа што мекши и болећивији. — Макар што си се састајала с њим, ти га не знаш...

— Ја да га не знам? — избаци Милка презриво и окрену се од њега. — Ја?...

— *Ти*, *ти* га не знаш, — дочека Никола упорније. — Ти мислиш да те воли, а он те не воли.

— *Ви* би хтјели да ме *он* не воли, — осијече Милка поносито, — али то вам и јесу јади: он ме воли!!

Никола уздахну.

— То баш и јес' несрећа, што си мислила да те воли, па си га пустила у кућу, — рече. — Ти си мислила поштено, ама он није... Знаш ли ти да је у пићу испричао, како те сад држи од забаве, како се само игра с тобом, а потље ће те оставити.. Он је први издао и ваше састанке и љубљење и све... Да није његових прича, бабо не би ни знао за то, нит' би вас мог'о уфатити...

— Је ли то истина? — запита Милка пригушено. — Је ли чиста истина?

— Оклен би бабо, оклен би и ја знао, да није истина?

Ово је за Милку био најјачи ударац.. Она малакса, клону, паде под прозор и очајно поче ломити прсте.

— Онда сам ја пропала, — готово јаукну. — Онда мени *ниђе* станка нема!...

Никола сједе код ње и ухвати је за руку.

— Нијеси пропала, — рече, нит' те свак заборавио.. Ако те Швабо и оставио, нијеси пропала...

— Пропала сам, — дочека Милка још упорније,

трзајући се као у грчевима. — У овој кући више ме нико гледат' неће, нико... Прије сам била сваком драга, а сад сам сваком мрска... И баби и мајци и свакоме... Сад ће сви окретати главу од мене к'о од проклетиње...

— А ја? — меко запита Никола, приносећи јој руку своме срцу и стежући је. — Зар мене заборављаш...

— Ах... *ти*, — одговори Милка полушапатом, — и ти ме више нећеш волити... Ко би још *срамоту* волио!..

— Немој тако, — прекори је Никола благо, бројећи јој прсте. — Немој... Зар ти нијеси мене разговарала, кад су ме сви заборављали?... Зар нијеси?... Ех, још само да си била искрена па да си ми истину казала кад сам те оно пит'о, — рече привлачећи је себи. — Да си ми онда казала, ништа не би овако било... Ама и сад... и сад ја не мислим к'о бабо... Ја знам да је младос' лудос'... Мени... мени се чини да си ми једнако драга... и... и још дража, *јер сад патиш...*

Док је он говорио, Милкине прси таласале су се јаче него икад прије, а руке су јој подрхтавале и шириле се. При задњим ријечима брзо му се обмоташе око врата, а глава њезина клону му на раме.

— Никола... ти... зар ме се не стидиш?... — зајеца и поче га стезати. — Ти.... Зар ти?...

— Имаш ти мене, — дочека Никола живље, а сав се промијенио у лицу, па изгледа некако љепши, храбрији, јуначнији, као да би готов био сав свијет на мегдан изазивати... Нек те свак остави, неће те брат оставити... Ја и опет не верујем све што свијет говори... Ни себи не вјерујем... Ти... ти... ама не бој се!... Нећеш патити сама.. патићемо заједно!...

И ослободивши се њезина загрљаја, положи је на шилту, клекну поред ње, и хватајући је за руке, љубио је час једну час другу.

Заједно су и зору дочекали...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

КРОНИКА О ВЛАДАВИНИ КАРЛА IX.

(Крај.)

XXVII.

БОЛНИЦА.

Father.

Why are you so obstinate?

Pierre.

Why you so troublesome, that a poor wretch
Cant die in peace? —
But you, like ravens, will be croaking round him.

Otway, Venise preserved.

Један стари манастир, који је одбор вароши Ла Рошоле прво узаптио, беше претворен за време опсаде у болницу за рањенике. Под у капели, из које су клупе биле уклоњене, олтар и сви украси беху покривени сламом и сеном: ту су преношени прости војници. Трпезарија је била одређена за официре и за племиће. То беше доста велика соба, обложена старом растовином, са широким готском прозорима, који су давали довољно светлости за хируршке операције које су се ту непрекидно вршиле.

Ту је капетан Жорж лежао на једном душеку, који се црвенео од његове крви и крви многих других несрећника који су пре њега били на овом месту патње. Сноп сламе служио му је као јастук. Беху му скинули оклоп и поцепали грудњак и кошуљу. Био је наг до појаса; али је на десној руци још имао рукав од оклопа и челичну рукавицу. Један војник заустављао је крв која му је текла из рана, једне на трбуху, одмах испод оклопа, и друге, лаке, на левој мишици. Мержи је био тако убијен тугом, да је био неспособан указати му какву помоћ с успехом. Час плачући пред њим на коленима, час ва-

љајући се по земљи у очајању, није престајао оптуживати себе да је убио најнежнијег брата и свог најбољег пријатеља. Капетан је, међутим, био миран и трудио се да стиша његово узбуђење.

На две стопе од његовог душека био је други, на коме је лежао јадни Бевил у тако исто рђавом стању. Његове црте нису изражавале ону мирну преданост која се огледала на цртама капетановим. Он је с времена на време потмуло јечао и окретао очи своме суседу, као да је хтео да га замоли за мало његове храбрости и чврстине.

Један човек од четрдесет година од прилике, сув, мршав, ћелав и пун бора, уђе у собу и приђе капетану Жоржу, држећи у руци једну зелену торбу, из које се чула нека звека од које су се јадни болесници веома плашили. То беше Бризар, хирург за оно време доста вешт, ученик и пријатељ славнога Амвросија Паре. Он тек што беше извршио неку операцију, јер су му руке биле голе до лаката, и на себи је још имао велику кецељу која је била сва крвава.

— Шта хоћете са мном и ко сте ви? упита га Жорж.

— Ја сам хирург, витеже, и ако вам име магистра Бризара није познато, то је зато што не знате много штошта. Ја се, Богу хвала, добро разумем у пушчаним ранама, и да ми је само да имам толико кеса од хиљаду ливара колико сам зрна извадио из тела људи који су данас здрави као ја...

— Молим вас, докторе, кажите ми истину!... Рана је смртоносна, ако се ја у томе разумем?

Хирург прегледа прво леву мишицу, и рече: „Ситница!“ Затим поче испитивати сондом другу рану, при чему је рањеник страшно кривио лице. Он својом десном руком одгурну још доста снажно руку хурургову.

— Доста! не идите даље, проклети докторе! узвикну он; по лицу вам видим да сам готов.

— Видите, витеже, всома се бојим да зрно није прошло кроз косину малог трбуха, и да се, идући на

више, није зауставило у кичми, коју ми грчки зовемо rhachis. Да тако мислим, даје ми повода то што су вам ноге без покрета и већ хладне. Овај патогномонични знак никад не вара; у том случају...

— Један метак из непосредне близине, и једно зрно у кичми! До врага! докторе, то је више но што треба да се један убоги ђаво пошље ad patres. Зато, не мучите ме више и оставите ме да умрем на миру.

— Не, он ће живети! живеће! узвикну Мержи гледајући непомично у хирурга, кога је снажно шчепао за руку.

— Да, још један час, можда два, рече Бризар хладно, јер је снажан човек.

Мержи поново паде на колена, узе десну руку капетанову, и потоком суза working поли гвоздену рукавицу којом је била покривена.

— Два часа? понови Жорж. Тим боље, бојао сам се да ћу дуже трпети болове.

— Не, то није могућно! узвикну Мержи јецајући. Жорже, ти нећеш умрети. Брат не може умрети од руке свога брата.

— Буди миран, и не дрмусај ме. Сваки твој покрет осетим овде. Сад ме не боли много; само да потраје овако... Тако је говорио Зани, надајући се звонпка.

Мержи седе поред душека; главу беше наслонио на колена и покрио рукама. Био је непомичан и као успаван; само би му се овда онда цело тело стресло као у грозници и из груди су му се отимали уздаси који нису имали ничега људског.

Хирург беше метнуо неколико завоја, само да заустави крв, и сасвим је хладнокрвно брисао своју сонду.

— Препоручујем вам најискреније да се припремите, рече; ако хоћете пастора, има их овде доста. Ако више волите католичког свештеника, добићете и њега. Мало пре сам видео једног калуђера кога су наши људи заробили. Сад баш исповеда тамо оног католичког официра који ће умрети.

— Дајте ми шта да пијем, рече капетан.

— То нипошто! умрећете један час раније.

— Један час живота не вреди колико чаша вина. Збогом, докторе; ево поред мене једнога који вас очекује с нестрпљењем.

— Треба ли да вам пошљем пастора или калуђера?

— Ни једног ни другог.

— Како?

— Оставите ме на миру.

Хирург слеже раменима и приђе Бевилу.

— Тако ми браде! узвикну он, ово је рана! Ти ђаволски добровољци ударају као бесомучни.

— Оздравићу, јелте? упита рањеник слабим гласом.

— Дишите мало, рече Бризар.

Тада се зачу као неко слабо звиждање; оно је долазило од ваздуха који је излазио из Бевилових груди, у исто време и кроз рану и кроз уста, и крв је текла из ране као црвена пена.

Хирург узе звиждати као да је хтео да подражава овом необичном звуку; затим метну један облог на брзу руку, и, не рекавши ни речи, узе своју торбу и пође. Међутим, Бевилове очи, светле као буктиње, пратиле су сваки његов покрет.

— Но, докторе? упита он уздрхталим гласом.

— Спремајте се на пут, одговори хирург хладно.

И он оде.

— Вај! да умрем овако млад! узвикну несрећни Бевил и спусти главу на сноп сламе који му је служио као јастук.

Капетан Жорж тражио је да пије; али му нико не хтеде дати чашу воде, из страха да му не ускори смрт. Чудна човечност, која само продужава патње! У том тренутку уђоше у собу, да виде рањенике, Ла Ну, капетан Дитрих и још неколико официра. Сви се зауставише пред Жоржевим душеком, и Ла Ну је, ослањајући се на балчак свога мача, наизменце гледао два брата, очима у којима се огледало велико узбуђење које је у њему изазвао овај тужни призор.

Једна тиква, коју је немачки капетан носио о рамену, привуче Жоржеву пажњу.

— Капетане, рече му он, ви сте стари војник!...

— Тако је, стари војник. Дим барута оседи браду брже но године. Зовем се капетан Дитрих Хорнштајн.

— Реците ми, шта бисте ви радили да сте рањени као ја?

Капетан Дитрих погледа му за часак ране, као човек који их се доста нагледао и који је научио да суди о њиховој озбиљности.

— Ја бих се побринуо за своју савест, одговори он, и затражио бих добру чашу рајнскога вина, ако би се нашла која боца у околини.

— А ја им, видите, тражим само мало њиховог рђавог рошелског вина, и будале неће да ми даду.

Дитрих скиде своју тикву, која је била позамашна, и хтеде да је пружи рањенику

— Шта то радите, капетане? узвикну један стрелац; лекар је рекао да ће одмах умрети ако пије.

— Свеједно! имаће бар једно мало задовољство пре смрти! Ево, јуначе, жао ми је што немам бољега вина да вам понудим.

— Ви сте љубазан човек, капетане Дитрише, рече Жорж пошто је пио. Затим пружи тикву своме суседу:

— А ти, мој јадни Бевиле, хоћеш ли ми дати за право?

Али Бевил одмахну главом и не одговори.

— Ах! рече Жорж, друго мучење! Шта! зар ме нећете оставити да умрем на миру?

Он беше видео једног пастора који је прилазио с библијом у руци.

— Сине мој, рече пастор, сад код вас...

— Доста, доста! Знам шта ћете ми рећи, али све вам је узалуд. Ја сам католик.

— Католик! узвикну Бевил. Дакле ниси више безбожник?

— Али раније сте васпитани у вери протестантској

рече пастор; и у овом свечаном и страшном тренутку, кад вам предстоји да изиђите пред највишег судију дела и савести...

— Ја сам католик. До сто ђавола! оставите ме на миру!

— Али...

— Капетане Дитрише, зар се нећете смиловати на мене? Учинили сте ми већ једну велику услугу; ја вас молим још за једну. Настаните да могу умрети без савета и без јеремијада.

— Идите, рече капетан пастору; видите да није вољан да вас слуша.

Ла Ну даде знак једноме калуђеру, који сместа приђе.

— Ево једног свештеника ваше вере, рече он капетану Жоржу; ми не мислимо сметати ничијој савести.

— Био калуђер био пастор, нека иду до ђавола! одговори рањеник.

Калуђер и пастор стојали су један с једне други с друге стране постеље, и као да су били вољни да један другоме оспоравају самртника.

— Овај је племић католик, рече калуђер.

— Али је рођен као протестант, рече пастор; дакле мени припада.

— Али је после прешао у католике.

— Али хоће да умре у вери својих отаца.

— Исповедите се, сине мој.

— Кажите које сте вере, сине мој.

— Јелте да ћете умрети као добар католик?...

— Уклоните тог посланика Антихристовог; узвикну пастор, који је осећао да је већина присутних на његовој страни.

Чим је то рекао, један војник, ревносан Хугенот, шчепа калуђера за појас и одгурну га вичући:

— Напоље, калуђерштино! Одавно се већ не служе службе у Ла Рошели.

— Станите! рече Ла Ну, ако овај племић хоће да се исповеди, кунем вам се да му нико неће стати на пут.

— Много вам хвала, господине од Ла Ну... рече самртник слабим гласом.

— Ви сте сви сведоци, упаде му у реч калуђер, да хоће да се исповеди.

— Нећу, до сто ђавола!

— Он се враћа вери својих предака! узвикну пастор.

— Ни то, гром и пакао! Оставите ме обојица. Да нисам већ мртав кад се гаврани отимају о мој леш? Нећу да знам ни за ваше службе ни ваше псалме.

— Он хули на Бога! повикаше у исти мах обе слуге супарничких вероисповести.

— Али мора човек веровати у нешто, рече капетан Дитрих с непоколебљивом мирноћом.

— Ја верујем да сте ви добар човек који ће ме ослободити ових чудовишта... Јест, идите и оставите ме да умрем као псето.

— Добро, умри као псето! рече пастор одлазећи љутито. Калуђер се прекрсти и приђе Бевиловој постељи.

Ла Ну и Мержи зауставише пастора.

— Покушајте и последњи пут, рече Мержи. Имајте сажаљења према њему, имајте сажаљења према мени!

— Господине, рече Ла Ну самртнику, верујте једном старом војнику, утехе човека који се посветио Богу могу да ублаже последње часове једног самртника. Не слушајте савете грешне сујете, и не губите душе простим разметањем.

— Господине, одговори капетан, не помишљам ја на смрт тек од данас, и нису ми потребне ничије утехе да се за њу спремим. Ја никад нисам волео разметање, у овом тренутку мање но икад. Али, до ђавола! не требају ми њихове будалаштине.

Пастор слеже раменима. Ла Ну уздахну. Обојица се удалише лаганим корацима и оборене главе.

— Друже! рече Дитрих, мора бити да осећате ужасне болове кад тако говорите.

— Тако је, капетане, осећам ужасне болове.

— Онда се надам да доброга Бога неће увредити

ваше речи које страховито личе на хуљење. Али кад је човеку прошло пушчано зрно кроз тело, до ђавола! онда му је допуштено да мало псује колико да се утеши.

Жорж се насмеши и дохвати тикву.

— У ваше здравље, капетане! Ви сте најбољи чувар кога рањен војник може имати.

И говорећи ово он му пружи руку.

Капетан Дитрих стеже је с узбуђењем.

— Teufel! промрмља он тихо. Да је нешто мој брат Хениг католик, и да је од мене добио пушчани метак у трбух!... Сад је дакле објашњено Милино прорицање.

— Жорже, друже, рече Бевил тужним гласом, реци ми шта. Ми ћемо умрети; ово је страшан тренутак!... Мислиш ли још и сад као што си мислио кад си ме преобратио у незнабоштво?

— Разуме се; буди храбар! кроз неколико тренутака нећемо више трпети болове.

— Али овај калуђер говори ми о паклу... о ђаволима... и шта ти ја знам?... и чини ми се да све то ни мало не успокојава.

— Празне речи!

— Али ако то буде истина?

— Капетане, завештавам вам свој оклоп и мач; волео бих да имам шта боље да вам понудим за ово добро вино које сте ми тако великодушно дали.

— Жорже, пријатељу, настави Бевил, било би страшно кад би била истина ово што ми он каже... вечност!

— Кукавицо!

— Јест, кукавицо... то је лако рећи, али је допуштено бити кукавица кад је реч о вечним мукама.

— Онда, исповеди се.

— Молим те, кажи ми, знаш ли поуздано да нема пакла?

— Којешта!

— Не, одговори ми, знаш ли поуздано? Закуни ми се да нема пакла.

— Не знам ништа поуздано. Ако има ђавола, видећемо је ли сасвим црн.

— Како! не знаш поуздано?

— Исповеди се, кажем ти.

— Али ти ћеш ми се подсмевати.

Капетан не могаде да се не насмеши; затим рече озбиљним гласом:

— Да сам на твом месту, ја бих се исповедио; то је најсигурније; кад се човек исповеди и буде миросан, спреман је за сваки случај.

— Лепо, ја ћу учинити како ти будеш учинио. Исповеди се ти прво.

— Нећу.

— Бога ми... кажи шта хоћеш, али ја ћу умрети као добар католик. Дед, оче! да очитам Confiteor, али ми казујте, јер сам га мало заборавио.

Док се он исповедао, капетан Жорж попи још гутљај вина, затим завали главу на свој рђав јастук и затвори очи. Био је миран једно четврт часа. Затим стисну усне и задрхта, а из груди му се оте бôно јечање.

Мислећи да издише, Мержи викну и подиже му главу.

Капетан сместа отвори очи.

— Опет? рече он отурајући га благо. Молим те, Бернаре, стишај се.

— Жорже! Жорже! да умреш од моје руке!

— Шта ћеш? ја нисам први Француз који је погинуо од руке свога брата... а не верујем ни да ћу бити последњи. Али нико ми није крив... Кад ме је Господин ослободио затвора и повео са собом, ја сам се зарекао да нећу извадити мач... Али кад сам дознао да је овај грешни Бевил нападнут... кад сам чуо гроктање пушака, хтео сам да видим борбу из близине.

Он опет затвори очи и убрзо их отвори говорећи Мержију:

— Госпођа од Тиржиса замолила ме је да ти кажем како те још непрестано воли.

Он се благо осмехну.

То су му биле последње речи. Умро је после четврт часа, без великих болова. На неколико минута доцније издахнуо је Бевил на рукама калуђера, који је после уверавао да је лепо чуо у ваздуху клицање анђела који су примили душу овог покојника, док су под земљом ђаволи одговарали победоносним урликом односећи душу капетана Жоржа.

У свима историјама Француске налази се како је Ла Ну напустио Ла Рошелу, сит грађанског рата и мучен савешћу која му је пребацивала што се бори против свога краља; како је католичка војска била приморана да дигне опсаду, и како је закључен четврти мир, за којим је убрзо дошла смрт Карла IX.

Да ли се Мержи утешио? Да ли је Дијана узела другог љубавника? То нека реши сам читалац који ће, на тај начин, завршити роман по својој вољи.

Проспер Мериме.

(Превео с француског Д. Л. Ђокић.)

MACULATURALIA.

Бајка за пријатеље књига.

(Крај.)

Под изговором да га мој шпански језик тако живо подсећа на његов, талијански, узео ме је сликар, превртао ми листове, па међу њих скрио писамце, те ме Дортје, која ме је од тада сваки дан прашила, нађе и другим замени. Мислим да се никад млади људи нису ревносније машали за какву књигу, но ово двоје за мене. Али, али, та се ревност није тицала моје праве садржине, него само слатких тајана што их ја за време скривах у своме срцу, не одајући их никоме. После неколико година наста опет тишина у кући — деца беху отишла у свет, а у малој чистој собици, где су плакала или кликтала, живљаше сад само још једна старица, седа као овца. И гле чуда! — Сваког јутра, пошто залије своје каранфиле и шебоје на прозорима, пошто нахрани канарицу и шољицу за чај плакне у једној ћасици од делфтанског фајанса, скидаше ме старица својим дрхтавим рукама, намешташе своје наочаре и почињаше да ме чита. Јер њен најстарији син, њен љубимац, беше одавно отишао у Перу, где је био науман да корисно употреби своје знање шпанског језика и да нађе злата. Кад се обогати (тако је писао), одрећи ће се скитачког живота по златним рудницима, купиће имање па неуморно и поштено радити земљу. Онда му тамо мора и мама доћи да му води кућу и да ту, поред њега, у лепој благословеној земљи, весело проведе вече свога живота.

И ето, зато је стара ишчепркала из синовљег сандучета с књигама граматику којом се служио док је учио шпански, зато се мучила да своје скромно знање прошири лектиром коју сам јој ја пружао. Учење јој зада-

ваше посла; само с грдном муком зарезиваху јој се у памети необичне речи туђег језика, и бака опет не клону. Та, учила је због сина! Јадница! Није ни слутила да је онај ради кога се мучила, давно у гробу. Један португалски галијаш, који је с младим Холанђанином радио у истом окну и с њим становао у једној колибици, пробуразио га је, кажу, у једној свађи.

Године пролажаху. Стара се сваког боговетног дана надала писму, које ће је позвати преко мора. Колико су већ пута њене мисли прешле тај пут! Лежећи пред њом, видео сам много пута да јој се истина мичу усне, али да јој је дух био у далекој земљи, где јој беше што јој је најмилије. Мирно, погружена, седела је у својој наслоњачи, увеле јој руке механички превртаху моје листове. Једног дана осташе на мени непомичне, ја осећах како се све више хладе. Овом приликом се њен дух не врати с пута у далеку сунчану земљу — можда ју је мртав син задржао код себе!

Само што се рашчуло о смрти моје старе пријатељице и само што је положише у уски сандук, кад њеноме зету који је узео на се да уреди њену скромну заоставштину, дође један књижар да се извести шта мисли са мном, са „старим Дон Кихотом“, како ме он назва. Као мало даљи сродник, он је сваки пут о новој години походио моју газдарицу и редовно се са очитим задовољством уверавао да сам још у кући. Разне навештаје, као: како се, божем, и он живо интересује за шпанску литературу, или питање, да није моја штампа нејасна за старе очи, старица је сваки пут намерно пречула. Али њени наследници, за које ја нисам имао никакве вредности, нису се устезали да ме понуде књижару, који без речи даде за мене 25 жућака и одмах ме собом понесе.

„О, стари Дон Кихоте,“ рекох радостан сам себи, „најпосле се нашао човек који уме да оцени твоју вредност. Доктор ван дер Снитен није хтео да да̂ више од једне форинте, а данас се драге воље плаћа 25!“ Од оне боце са ликером с којом сам се у оном орману у Мадриду

често разговарао о стварима што одговараху ниском ступњу њене образованости, бејах чуо да доброме вину и цена скаче са годинама, — сад опазих да је сасвим тако и с књигама.

И моја вредност скакаше необично брзо, јер после четири недеље продаде ме књижар једном богатом енглеском лорду за 150 форината. Ну највише сам се зачудио што лорд Гренвил, мој нови газда, сматраше ту цену за лудачки малу и што не могаше да обузда своју радост због те тако јевтине куповине. Још се лепо сећам свога доласка у замак Вудсток. Било је то једног зимског дана 1775 године. Лорд се беше ломио да ли да иде у лов на вране, или у своју књижницу. Јер, колико је био велики пријатељ књига, толико исто је био и страстан ловац. Како је баш те ноћи био пао снег, а време било ведро и не баш сувише хладно, био је наредио да се у колибу за вране однесе сова. У том тренутку стиже поштански момак, који је имао да преда домаћину један велики пакет. „То је Дон Кихот из Ротердама!“ дрекну лорд тако да сам лепо могао разабрати сваку реч кроза све своје завоје од обичне и дебеле артије. Сад остави вране вранама, однесе ме у своју књижницу и стаде ме одвијати, веома пажљиво и не журећи ни мало, баш као да хтеде да своју прву радост продужи што може више. А после ме брзо отвори и прелете очима преко првог листа. „Он је,“ кликну, „први Дон Кихот! — Мадрид — Хуан де ла Куеста — 1605! Е, хвала Богу, сад ми се остварио мој најлепши сан! Зазвони за свога момка, овај му мораде дозвати жену, синове, кћери, па чак и управника добара, шумара и сеоскога попу, којима ме показа, ну не допуштајући никоме од њих да ме узме у руку. Пошто ме је неколико пута принео срцу, састави тачно библиографску белешку о мојој личности, моме формату, слогу, артији и годинама, и уврсти је у свој каталог. А мене намести на један диван стелаж од политираног махагонског древета, где на своје велико чудо нађох читаву гомилу других Дон Кихота,

који су били одштампани у Севиљи, Барцелони, Лисабону, Антверпену, Ротердаму, Лондону, Паризу, Риму и Лајпцигу. Не бих никад веровао, да сам имао толико сродника! Беше ту рођака сваког формата, неких још скромнијих но што сâм бејах, неких опет у тако скупоценом повезу, да се одмах видело докле су дотерали, поред све своје младости. Један од њих, који као да је шпански сасвим заборавио а зато опет говорио течно енглески, беше чак и златом опточен, чиме се не мало поносио. Моји ме рођаци најљубазније поздравише и признадоше како су давно били изгубили наду да ће мене, старешину породице кадгод лично познати, пошто је лорд једнако тврдио да је editio princeps[1] Дон Кихота (такав необичан назив беше ми дао мој нови газда) постао врло редак. Уважаван са свих страна како само може бити, могао сам се у књижници лорда Гренвила осећати срећним, само да се нисам понадао, да ћу ипак једног дана бити прочитан ради своје садржине. Међутим, та нада оста неостварена. Кад после неколико месеца изјавих због тога осталим књигама своје чуђење, изазваше моје речи веселост у целом друштву.

„Не, драги рођаче,“ вели ми рођак из Севиље. „Не треба да се због тога узнемиравате! *Читао* није лорд Гренвил ниједнога од нас, њему је доста што нас има и што нас уводи у списак. Он зна тачно кад смо, где и у каквим околностима изашли, он зна водени тисак наше артије, име нашег штампара, па неки пут, чак и нашег књиговесца, он зна да каже који нас је папа завео у индекс, а који нам је владика грозио са спалиштем — али *садржина* му је наша сасвим равнодушна.“

И заиста, колико сам година провео у лордовој библиотеци, никад нисам видео нашег господина да кога од нас чита. Шта више, строго је пазио на то да ни који од његових пријатеља, које је кадгод провео кроз одаје своје књижнице и увек им скренуо пажњу на мене, и не дирне коју књигу, или да је сачувај Боже скине с рафа.

[1] Прво издање.

Дабогме, за таквих околности није чудо што смо своме госи остали садржином сасвим туђи и што та равнодушност према нашој духовној вредности пређе и на његово четворо деце. Кад лорд умре (скрхао се једног дана са лествица у књижници) разделише његову књижницу просто, те сваки наследник доби четврти део од укупног броја књига и то тачно по азбучном реду. Прворођени син доби све књиге чијим писцима имена почињаху са А до Ж, други од З до Н. Тако и две кћери поделише остатак, те се прва усрећи с онима што беху од О до У, а друга од писмена Ф до Џ. Како је та млађа рђаво прошла у деоби, због оскудности последњих писмена, то она доби у накнаду полице и каталог целе књижнице.

Мој нови госа понесе ме собом у Немачку, и то на Рајну, где је на почетку новог столећа купио једну лепу вилу. Дабогме, за нас књиге није било места у тој малој вили, те тако ти све нас у житницу, где смо, негледани и нечитани, провели 80 година. Ја сам лежао у једном врло мрачном и забаченом куту и пресвиснуо бих од досаде да ми једна мишја породица, која је моја леђа употребљавала за читаве генерације као стан, није својим брбљањем време кратила. Господин Мишић, тако се звао оснивач породице, пронађе ме једног дана, тумарајући по собици на тавану. Како је баш тражио стан, шмугне у моја леђа, изврши преглед и реши се да се ту настани. Беше то некакав зловољан момак, који као да мало пажаше на своју спољашност, те своју суру кожу ретко кад четкаше, који врло неуредно кући долажаше, а са свима се осталим мишевима вечито свађаше и ратоваше. Али на један пут, једног топлог дана у марту, који поче топити снег на крову, те се са страховитим шумом слеваше, отпоче нека промена са г. Мишићем. Постаде некако елегички расположен, према месечини свираше на једној сламчици соло за флауту, по читаве сате провођаше око тоалете, док му се кожица не углади као свила, и поче гласно да сања. С дана на дан беше све мршавији, час по чи-

таве сате уздисаше, час опет од некакве милине играше на глави. Од свог дугачког репа завијаше леп монограм, те му сузе тецијаху низ образе кад га погледа, а бркове, које је дотле носио растршене, сад је два пут недељно колмовао. Слутио сам шта то бива с јадником.

Једне вечери дође кући гласно певајући, удараше страшно на сируп и целе ноћи викаше, час у смеху, час у плачу, име Белчица. Сутра дан распреми свој стан, па се онда и сâм очисти тако брижљиво као никад дотле и оде од куће, па тамо оста цео дан. Предвече дође кући, ну не сам, већ праћен једном малом сасвим белом дамом, чије су га ружичасте очи зацело очарале. Бојажљиво уђе млада у нов дом, сва озарена срећом разгледа ушушкани кутак, где ће одсад живети поред свог сурог мужа. Г. Мишић беше најпажљивији и најнежнији мужић, који је своју женицу управо на шапицама носио а сваки дан јој доносио најлепша зрнца шенице и грашка, и сланине из једне обλижње одаје за оставу. На десет дана пошто се уселила, предузе госпођа Белка по кући неке измене а у најтамнијем кутићу свога стана удеси пространу и топлу постељу од самих огризина, које је пажљиво изгрицкала од две богословске књиге, једне протестантске и једне католичке. Г. Мишић хтеде да јој помогне, али беше тако узбуђен и растројен, да му жена препоручи да боље изиђе мало на кров и да том приликом посети удову госпођу Врабецову. Док се он вратио с те шетње, догодило се било код куће нешто пријатно, те госпођа Белка похита да срећноме оцу покаже шест сићушних потомака. Наравно, она је мислила да ће појава ове ружичасте дечице сасвим друкчије утицати на оца, те се не зачуди мало, кад овај доста снуждено рече да је за први почетак била довољна половина те породице. Времена су, вели, гора него икада, много деце задаје много бриге и најзад прави се мајстор огледа тек у умерености. Да је бар на томе остало, госпођа Белка би се извесно умирила, али овај крвник изјави просто да он од тих шест жгепчића — тако се сурово изразио

— може признати за своју децу само оне који се својом бојом могу представити као његови легитимни потомци.

Млада мајка уздрхта, јер њено оштро око беше одавно познало да ће половина потомака бити бела, као што је и она. Са правим женским лукавством наговори она све стрине и тетке које су долазиле на бабиње, да пред г. Мишићем изјаве како је свако дете „сушти отац“ — све бадава; једног дана беху у колевци још само три. Разјарени је отац оне беле просто — појео! А то је био почетак драме која се од тада одиграваше у мојим леђима. Ужасан злочин — убиство деце — вапијаше за жестоком осветом, те су још многе генерације имале да страдају од судбине што сад наиђе на мишији род. Све нове и нове казне шиљаше Бог на тај злогласни народ: час наилажаху гладне године када су се морале глодати старе чизме, час се јављаху потуљена чудовишта, што својим зеленим очима пронађу и најмањег мишића и у најтамнијем кутићу, а својим оштрим канџама хватају. Па и сама земља као да се заверила против свега што се мишем зове, те поче рађати љуљ, који ако и не зада смрт, кад се једе, а оно бар чупа по стомаку.

Нећу да говорим више о тим ужасима, него само да испричам како сам опет дошао међу људе. Једног дана у подне, тако пре једно десетак година, чух по тавану кораке. Уза степенице се попе некакав млад човек с једним живахним дераном, па обојица, разговарајући гласно о инсектима, почеше да траже по гредама паукове које су, ако сам добро разумео, хтели да посматрају кроз микроскоп.

Дабогме паукова нису нашли, јер ове иначе тако вредне животиње морале су да напусте своју домаћу индустрију, пошто у изради финијих ткања и чипака нису више могле да издрже конкуренцију са фабрикама, чији јевтини производи освојише светске тргове. Ну зато деран нађе нешто друго. У прашини и између старудија нађе једну књигу, у којој његов пратилац одмах познаде једно старо оригинално издање чувеног Сервентесова

романа. У триумфу ме однесоше доле, у стан, где онај млади човек (учитељ у том селу, који је поучавао сина садашњега господара виле) тако гласно исказиваше своју радост због тога ретког наласка, да ме деранов отац њему поклони.

Сеоски уча, веома љубазан господин, који се потемељном шишкавошћу и са овим удруженим веселим погледом на свет, одликоваше од већине својих колега, још раније се, ради свог уживања, бавио шпанском литературом. Па како је узгред имао повише појма за све што је практично, стаде одмах премишљати на који би ме начин најбоље искористио. „Како би било да ја овог старог Дон Кихота, кога сваки бар по имену зна, прелијем у други облик, па да од „високоумног“ хидалга створим каквог ваљаног немачког кројача? За тога се понајпре може поверовати да ће постати жртвом своје љубави према књижевности.“

И поче једну по једну главу да препевава у везаном слогу, тако враголасто, да сам се и сâм једва уздржао од смеха, кад је декламовао строфе од четири реда стихова, чим би коју страну исписао. Истина ми неки пут у таквим приликама и очи засузише, али то од љутог дуванског дима који је, кад га спопадне песничко одушевљење, пио из своје дугачке луле, па ми га дувао у лице. Морам признати да ми је у учитељевој кући било врло лепо, мада ме ни он није читао из некористољубивих побуда. У његовом малом стану владаше она права немачка пријатност, која нас јужњаке тако необично дира. Нарочито је лепо било за тихих зимњих вечери. Пошто би поправио задатке својих ученика, па их заједно са љутњом целог тог дана закључао у своју фиоку, мој би домаћин узео мене. Његова омалена, плава жена, која је с каквим радом у рукама седела за то време према њему, извукла би се онда полако а вратила с бокалом пива, који је остављала поред мужевљеве мастионице. Она је знала како тај мрки сок даје полета немачкој фантазији. И онда потеку по артији стихови, тако течни

и тако чисти, као оно ти поточићи у марту. Пегаз мога уче зауставио би се обично тек кад се унесе здела с врућим колачима. Е, а онда би се сви шпански јунаци узалуд мучили да скрену пажњу мога уче. Та, ни Адонис из Галије не би одолео чаробној моћи тих дивота!

Кад је довршио свога Дон Кихота — тако назва свој препев — и после многих узалудних покушаја привезао га једном лајпцишком издавачу, нађе да сам постао излишан.

Заузимањем једног пријатеља књижара продаде ме у Лајпциг, и ето ме сад овде. Кад ћу опет доћи у друге руке, не знам, ну једно знам поуздано: да ме ни у будуће неће нико читати, тј. ради уживања у мојој садржини! Људи у главноме нису рђава секта, само једно не смемо тражити од њих: да нас читају! И тако је уважена господо, свршена моја прича. Радоваћу се, ако вам нисам био сувише досадан!“

„Не Очарана Ружа — Чаробна Ружа треба да се зовеш!“ зачу се у том тренутку глас малог Петра Шлемила који на столу клечаше пред својом Ружицом, тако занет својом љубављу да и не опази изненадну тишину. Гласан смех опомену јадника да је цело друштво чуло његове нежне речи. Заљубљени јурнуше куд које, гледајући да се склоне од подругљивих погледа гомиле. Ружица стиже лако на своје старо место, али као да се над Петровом главом вила нарочита несрећа. Бежећи, саплете се преко Шмитлајнове руке, која је била клонула на сто.

При том изненадном додиру трже се млади књижар као из дубока сна, закачи руком за обе гомиле књига и збаци их својим силним трзањем са стола. Од лупе полетелих књига разбуди се сасвим али му је требало доста да се разабере где је. Дође му, као да је заспао у купеу на возу, па на једној кривини сасвим изненада продрман. Али му лампа која мирно гораше и преграде свуда унаоколо с књигама објаснише где је. Од жара у пећи беше само нешто мало остало, те само с муком могаше под-

стаћи да букне пламеном. Шмитлајн погледа у часовник. Тек прошло седам, а кроз прозоре провириваше слаба светлост децембарског јутра. Цептећи од хладноће, младић покупи са земље разбацане књиге у две гомиле. Кад диже Шулцову „Очарану Ружу", морао је тако живо мислити о догађајима те ноћи, да је ту књижицу, место на гомилу за попу у Холштину, метнуо на ону другу групу књига — за графицу Ландек.

После седе опет на своју столицу, протрља очи да се расани и спреми се да започет посао доврши. У том тренутку уђе господар радње, који је пред божић долазио обично врло рано. Зачуђен застаде у вратима. „Шта, зар сте ви г. Шмитлајне, сву ноћ провели на послу?" Мирне савести могао је питани то потврдити.

„То више не сме бити!" настави стари господар. „И ако у ово доба године има у нас много посла, опет не треба да одмах салетите! У осталом, допада ми се ваша вредноћа. Мислио сам да вам после пола године повисим плату, али, овако, додаћу вам одмах од јануара 25 марака. Ви, извесно, немате ништа против тога?"

Наш пријатељ беше од оних људи што такве обрте судбине примаху без роптања. Како ни иначе није могао да наведе какве умесне разлоге против одлуке свога господара, то се ограничи на то да старом господину топло захвали.

После неколико дана донесе пошта једно парфимисано писамце ове садржине:

„Н-овој књижари у Лајпцигу.

Са јуче примљеном пошиљком књига беше и једна књижица, коју истина нисам била поручила, али опет хоћу да задржим. То је Шулцова Очарана Ружа. Молим вас, да је којом приликом дате да се повеже са Шамисовим Петром Шлемилом, у прост али укусан полуплатнени повез. Ваш момак може узети обе књиге од портира мога хотела.

С поштовањем.

графица Ландек."

Читајући ове редове, Шмитлајн осети неко тако ванредно задовољство да се његови другови зачуђено згледаху. Али се овај добро пазио да ма шта спомене коме о доживљајима своје прве ноћи у Лајпцигу. Довољно му је било што је знао да су Ружица и њен Петар Шлемил најпосле његовим посредовањем спојени, и да се пажња захвалности, коју му је онда обећала та књижица у ружичастом оделу, показала тако брзо на најпријатнији начин.

Али осим те материјалне користи, имао је од оне ноћи још једну добит: од тада му књиге више не изгледаху као роба, као мртви предмети за трговање, већ као памећу обдарена бића, чија толико пута необична судба и пути у животу заслужују већу пажњу и више учешћа свакога мислиоца, него хиљаду којекаквих других ствари, којима се у наше време толики значај придаје.

Сад је разумео и ону стару изреку: Habent sua fata libelli![1]

Јулије Хархаус.

(Превео с немачког М. Петровић.)

---

[1] Имају своју писану судбину.

ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ЉУБАВИ.

1902.

ПОЗНАНСТВО.

Априлскога једног дана, док је вртом
Мирисао љиљан и јоргован плави,
И док се звонењу вечерњем и кртом
Одзивао цврчак у полеглој трави,

И блејала стада из сиве даљине,
И прве се звезде палиле обзорјем,
И шуштала крила сред благе тишине
Сањивога јата међ' зеленим борјем —

Ненадно вас спазих у жбуњу јасмина
На старинској клупи од црног гранита,
Где читасте помно страсног Мопасана.

Пружајућ' вам тада струк белога крина
Поклоних се смерно са пуно усхита...
У сумрачје једног априлскога дана...

Милутин Јовановић.

ЉУБАВ.

Као црна јата гладних гавранова
Притисли ме дани мемљиви и мрачни,
И минуло време заноса и снова
Оставило само тек отисак зрачни

На срце и душу. У то доба тмурно
Сјај вашега лица блисн'о је кроз таму:
И слађе нег' слатког Росини нотурно
Ваш је глас одјекн'о кроз пусту осаму.

И сад, мила госпо, свакога тренутка
Привлачи ме себи чар скривеног кутка
Где вас познах једном раскошну и милу;

Сањам само вашу косу, лице бело,
У сновима вазда грлим нежно тело
Ув'јено у чипке и у меку свилу.

Милутин Јовановић.

ЧЕКАЊЕ.

Дакле дођ'те, госпо! Кад ноћ падне свежа,
У дебелој сенци платанова листа, —
Чекаћу вас, док из купинових врежа
Кроз шедрван вода провидна и чиста

Прска капљицама. У чашкама крина
Док опојни мирис жута пелуд скрива,
Ја ћу бујну раскош младих вам година
Пити са усана сочних к'о олива

До китњастих фраза није мени стало,
Нит' тражите да вам бонвивански ласкам:
Ја за вама чезнем, за младошћу вашом.

Ја лагати, госпо, не умем ни мало,
И искрено с вама хтео бих да ћаскам
И да срчем љубав препуњеном чашом.

Милутин Јовановић.

ЈЕДНЕ НОЋИ.

Доброћудно, љупко с висина етирни'
Трептале су звезде. Ми слушасмо тада
Како звучним ритмом кроза ваздух мирни
По трави и лишћу свежа роса пада.

И жилама нашим струјала је бесно
Заједно са крвљу страст к'о огањ врела,
Ја вас љубих лудо и стисках несвесно,
И свег ме обујми једна жеља смела...

Око нас је страшћу ноћ дисала ведра,
Блистала белином ваша нага недра
И глас вам је дрхт'о као гук голуба..

На растанку чежња у уздаху лаком...
И сад вешто кријем под црвеном јаком
Спомен на ноћ страсну — траг од ваших зуба.

Милутин Јовановић.

О НОВОМ ПОКРЕТУ У РУСИЈИ.

Нови руски покрет даје се поделити на три фазе. Прва је фаза буржоаско (грађанско) социалистички покрет (до публиковања царског манифеста 17 октобра 1905); друга обухвата догађаје од манифеста до Московских изгреда (фаза чисте социалистичке револуције); и најзад, трећа је фаза изборног кретања (од Московских догађаја до данас).

I.

Зачетке грађанске револуције у Русији треба тражити у опреци „земстава“ и варошких представништава („думе“) према влади. То су биле једине установе у Русији са неким, наравно ограниченим, аутономним правима. Наредба бившег министра унутрашњих дела Плеве-а, да седнице и саветовања земстава по провинцији контролишу владини органи (губернатори), покушала је да им ускрати и ту аутономију. Те су мере отерале грађане у крајњу политичку опозицију, и онда су се земства, а уз њих и градски магистрати, почели јавно опирати влади. Тако су немирни социалистички елементи, који већ увелико приправљаху терен социалистичком агитацијом, добили прилику да се при распростирању својих идејâ позивају на једномишљенике из пучанских и племићских кругова.

Први плодови њихове агитације били су страјкови по индустријалним средиштима државе и сељачке побуне у харковској и полтавској губернији, где су сељаци почели да секу поседничке и државне шуме и да терају господарску марву у своје оборе. По селима су социалисти, знајући сељачку приврженост цару и царској породици, ширили лажне царске манифесте, држали говоре

преобучени у војничко генералско одело, итд. Ипак је то њихово агитовање имало по селима врло слабо успеха. Али у толико више им је пошло за руком да задобију за своје идеје раднике по варошима; помоћу радника они су у Русији спровели практичан социализам за куд и камо краће време него што се то учинило у западној Европи. Он је управо и послужио онда као подлога грађанској револуцији, а продро је баш помоћу радника донекле и у војску, особито у мрнарицу.

Карактеристично је за политику, коју је влада у Петрограду у осталом од вајкада, али поглавито за време отворене опозиције слободоумне интелигенције, водила, да је она сама, преко својих агената и фабричких инспектора (чиновника који у име владе посредују између радника и фабриканата) подржавала раднике у борби против фабричара и помагала их у постизавању чисто економских захтева. Она је очевидно хтела да раднике употреби као оружје против непослушне буржоазије. Доцније су се радници стали дизати и против владе, те су страјкови променили улогу: охрабрени социалистички пролетаријат употребљавао их је сад отворено за чисто политичке смерове. Будући пак да страјкови слабе производњу у земљи и сиромаше раднички сталеж, то су социалисти њима постизавали двојаке сврхе: шкодили су посредно државном кредиту и стварали су све већи пролетаријат, те гонили тако раднике у социалисте и револиционаре.

Напоредо са страјковима и са социалистичким агитовањем, употребљавала је слободоумна интелигенција законита средства: банкете и скупове, да жестоко критикује и напада владу и њено делање. По селима су земства, а по градовима градска представништва отворено стали проповедати оправданост и потребу борбе против владе. Ни у каком сразмеру с необичном издржљивошћу покретача није стајала с једне стране слабост владе, која је све већма избијала на површину, с друге стране непопустљивост дворских владајућих кругова, који

се оберучке придржаваху своје превласти, а у својој заслепљености нити знадоше проценити замашај покрета, нити прегоше да и сами нешто учине. Све громовитији протести земстава, учестали напади на живот представника старог режима, огорчена кампања штампе, која је на све могуће начине стала да изиграва цензуру, аграрни немири у појединим губернијама, по економни живот убитачни страјкови, а нарочито симптоматичне побуне у ратној мрнарици, која се са свога начина рекрутовања и због додира у који је често долазила с радницима при грађењу и поправљању ратних бродова, показала најприступачнијом социалистичкој пропаганди, примораше најзад цара да позове за саветника човека који је некад својом вештом финансијском политиком, а још пре краћег времена својом дипломатском вештином при склапању мира с Јапаном, стекао популарност и у земљи, а још више ван ње. Међутим, Ј. С. Вите важио је у слободоумним руским круговима од вајкада за политички непоуздана човека. С друге су га стране опет придворни и конзервативни кругови држали својим противником. Тај му је неповољни положај, наравно, много сметао при извођењу задаће која се састојала у том, да умири земљу, а да јој у исто време од слободоумних установа да̂ оне које би је повеле благостању, али уједно не би шкодиле њеном националном развитку. Осим отпора дворске странке, која је напрегла сву снагу да спречи преображај државе, показао се као даљи разлог неуспеха Витеова несташица у људма с маркантним личним својствима, који би као вође опозиције — а у даном случају народне воље — преговарали с новим првим министром, те му олакшали споразум с народом. Интелигенција, из које се рекрутоваху оштри критичари старога режима, састојала се већим делом из професора и студената, који се показаше истина као изврсни теоретичари и одушевљени борци за слободу, али који ни сами не знађаху како и до којег степена треба приводити у живот своје теорије, те се у критичном тренутку или повукоше с по-

литичне позорнице или се одметоше у социалисте и револуционаре, под изговором да Вите у политици не иде одређеним правцем и да не тежи озбиљно к потпуном преображају земље. Под њиховим вођством претворише се свеучилишта у зборишта за скупове свију класа и руфетâ; они су ишли по народу па агитовали говорима и прокламацијама за револуцију. Остали део интелигенције или је из бојазни сасвим напустио Русију и спасао се у иноземство, или се повукао из себичних побуда, јер је видео да је револуција дошла до степена кад ваља жртвовати своје личне интересе. Тако је маса полуинтелигенције, омладине и раздражених радника и сељака, заталасана правом, мисленом интелигенцијом, наједаред за неко време остала без тих моралних вођа, предана демагозима и социалистичким агитаторима. чија парола није гласила: реформе и слобода, него: преврат по сваку цену. —

У целој тој фази покрета највише и најјасније се истиче момент агитације. Агитација је, вероватно, једно од најпогоднијих средстава за политичко васпитање народне масе, особито кад од другог цивилизованог света изолована, политички посве неваспитана маса треба за кратко време да схвати и помогне сврхе и тежње својих вођа; али агитација без системе и тачно истакнуте мете, управљена на напредак државе у политичком смислу, може лако да пређе границу и да послужи сасвим другим смеровима него оним које су покретачи њени себи замишљали. Обе најекстремније странке, социалреволуционари и социалдемократи у чисто Марксовом правцу, остадоше управо једине потпуно организоване странке, те, овладавши покретом, поведоше оштром агитацијом народ на остварење свог утопистичког програма. Доказом да се грађански покрет изметнуо у чисто социалистичку револуцију, служи и то што се није зауставио ни онда кад је цар, под непосредним притиском импозантног сверуског страјка жељезничара, издао познати манифест од 17 октобра 1905, којим је у начелу даровао скоро све

постулате што их је поставила била грађанска револуција. Међутим, револуционари баш на дан публиковања манифеста развише црвене заставе, стадоше да скрнаве руске тробојнице и иконе, и да држе најжешће говоре против владе и цара, а у корист руске републике. То се догодило на дан објаве манифеста. Онда је престала грађанска, а почела чисто социалистичка револуција, којој су се доцније за неко време опет придружиле странке крајње грађанске левице. Ствар политичара и вођа била би да заустави бујицу у оном моменту кад је либерализам, консеквентно изведен, повео анархији. Тај је моменат интелигенција у Русији пропустила, а употребили су га социалисти у своју корист, али на штету целог покрета.

II.

Социалистички елементи који су суделовали у овој револуцији, рекрутовали су се већином из редова радничког сталежа. Раднички пролетаријат је у Русији најприступачнији социалистичкој агитацији, и у свакој фабрици један, обично већи део радника, припада које социалреволуционарној које социалдемократској странци; а и остало све стајаше непрестано под њиховим утецајем и терором. Економски су радници у Русији за последње време добили знатније уступке него у западној Европи, како у погледу трајања рада тако и у надници. Међутим, полако су ти уступци прешли ону меру која допушта фабриканту да ради и продукује тако успешно да би се могао такмичити са туђим индустријама у земљи. Главни захтев руских социалистâ: раднички дан од 8 часова, данас није још испуњен ни у државама са боље развијеном индустријалном продукцијом. У Северној Америци на пр. од 700 позива раде 600 око 10 часова дневно, а само до 50 по 8 часова. При том ваља имати на уму да је руски радник лошији од америчког, да слави два пут толико светаца колико онај, а уз све то, да је руска индустрија нејака, вештачки одгајена државним

поруџбинама и високим, (од чести) прохибитивним царинама. Осим тога су се страјкови за време друге фазе револуције понављали једино из политичких побуда, те су фабрике дуже стојале празне него што су радиле, тако да су их многи фабриканти најпосле сасвим затворили, чекајући на боља времена. На тај начин остао је велики део радника без посла, те се предао револуционарним агитаторима.

Друкчије стоји ствар код сељака. Они се нису бунили из политичких разлога. Сељачке побуне у Русији потичу због нерешеног аграрног питања; то су побуне гладујућих (Hungerrevolten), које су револуционари употребили у своје сврхе. Аграрно је питање у Русији актуално већ одавна; оно од по века не избија из ступаца новина, а не мање баве се о њему и чиновници у појединим руским министарствима. Тма божја комисијâ, стручних изасланика и др. испитује узроке аграрне кризе, па ипак питање ни данас још није решено. Руски сељак не зна доста интензивно да обрађује земљу, у задрузи не налази доста личне користи, ван задруге опет морао би имати више земље да исхрани себе и породицу и да му још претекне семе за пролетње усеве. Новаца нема, јер продаје храну још у класу, а продаје ју несавесном Јеврејину, који га дере немилице. Кад су при том још и неродица и глад учестали, није било тешко кренути сељака на богате поседнике и уселити му идеју у главу да је цар-баћушка заповедио да се земља има међу њих поделити. Уосталом, ако се успе да сељака на неки начин курталишу глади и немаштине, онда га нико неће моћи више подстаћи на устанак, јер је од природе и сувише предан цару, а при том тром, апатичан и необразован.

Даље су социалисти попуњавали своју војску из редова занатлијâ и нижих чиновника. Да би лакше њима владали, извршише међу њима картеловање. У прошлој години скоро се сви еснафи, помоћу социалиста и револуционара, удружише; постадоше савези хлебара, месара, столара, служитеља, жељезничара, итд. Имајући пак

главешине савезâ уза се, социалистичке странке служиле су се и читавим савезима. Најзад створише и *савез савезâ*, централу за све поједине савезе, који предузе систематско приређивање страјкова и других политичких акција. На тој мрежи савезâ, коју су распрели преко читаве Русије, најбоље се огледа спрема и организација социалистичких странака. Они су имали само да даду знак, а мрежа се скупљала и увлачила према потреби, те би по читав део економног живота у Русији на мах престао да функционише.

Социалистичке вође већим су делом студенти, адвокати, лекари, затим механичари и бољи радници, најзад један део новинара и књижевника. Њима одушевљено помажу пре свију студенткиње (гимназистке и курзистке) девојке од 16 до 22 године. Револуционарних студената било је у толиком броју, да су по свима великим руским градовима отворили универзитете у своје сврхе, те их начинили средиштима револуционарног покрета.

Тактика социалиста била је: опоновати влади свима средствима, почевши од страјкова и уличних манифестација, па до отворене битке, а свако непријатељско расположење осталог становништва према социализму угушити терором. Терором су они скупљали и материјалну помоћ својим странкама. Новац је требао поглавито за набавку оружја (пре свега револвера Браунингове системе) и муниције, за штампање прокламацијâ, које су у свима форматима, тајно и јавно, уносили чак и у касарне и ратне лађе; за плаћање појединих радника-агитатора, итд.

И тако руске социалисте после публиковања манифеста напустише буржоазију, те вођени револуционарима пођоше да распростиру анархију, да би остварили своје утопије. Руска је влада опет, да би очувала своју превласт, употребила своја стара средства: потпомагање у борби једној раси или народности против друге. Будући да се велик део револуционарних и социалистичких агитатора састојао из Јевреја, то је влада употребила Русима урођену мржњу спрам туђина, а пре свега спрам

Јевреја, те је, и ако не баш приредила, али на сваки начин трпела, а донекле чак и потпомагала гоњења Јевреја по јужним крајевима Русије. Мржња спрам Јевреја била је у овом случају тим већа што су баш они у главноме учествовали у провокативним демонстрацијама на дан публиковања манифеста. Место да одмах тада продузме оштре мере против недозвољеног држања тих штетних по ред и мир елемената, руска је влада гледала кроз прсте свима тим провокацијама, па је онда допустила, а посредно изазвала, неоправдана гоњења Јевреја, наравно и таких који нису уопште ни симпатисали с револуционарним идејама. Влада није и даље стајала на своме објективном становишту као мандатор целог народа, него се тако рећи придружила руским националним странкама, мислећи зар да на тај начин покори бунтовне елементе. Међутим је покрет већ и сувише задобио маха, те се не би могао на тај начин зауставити; агитација је почела да продире већ и у војску, те се влада није могла више слепо на њу ослањати; терор је беснео на све стране, и за једно време настали су таки нереди, да је потпуна анархија стајала на прагу. На овој тачци ситуације већ се ни бољи познаваоци руских прилика у Европи не разазнаваху више у покрету. Недостајало му је природне консеквентности, покрет је постао социјалистички, те како влада за неко време не располагаше довољном снагом, изгледало је да ће доћи до потпуног преврата, без сврхе и правца. Осим тога је недовољно информисана штампа у иностранству распростирала лажне гласове, те је неупућене читаоце потпуно збунила.

(Свршиће се.)

Ђ.

ПОВОДОМ ЈЕДНЕ БУГАРСКЕ СТАТИСТИКЕ.

„Софијски Весник“ („Courrier de Sophia“), лист који излази на француском језику двапут у недељи у Софији а о трошку државноме, разаслао је ту скоро бесплатно као прилог једну црвену књижицу под насловом *Крај крваве године* (Fin d' année rouge). Књижици је задатак да оне који не знају бугарскога језика, а знају француски и баве се о судбини становништва у вилајетима битољскоме и солунскоме и једноме делу косовскога вилајета, увери: да откако су стамболовисти на влади (од 3 маја, 1903 године), влада бугарска није допустила никакав рад револуционарним комитетима маћедонским на земљишту бугарскоме; да од благовештенскога споразума између Турске и Бугарске (1904 године) није прешла до данас преко турске границе ниједна бугарска чета; да су ексархисте на територији реформне акције мирно подносили сва зла која су их снalaзила од грчкога, српскога, арнаутскога и турскога терора; да, најзад, европска реформна акција у Европској-Турској није показала никакве повољне резултате.

За потврду овога прештампана су из енглеске *плаве књиге* три писма званичних представника Енглеске у Солуну, Битољу и Атини; неколико претећих писама грчкога револуционарнога комитета, једно писмо једне српске чете, и, најзад, списак „мирних Бугара“ који су били жртве арнаутских, грчких, српских и турских чета. Према томе списку било је свега 1010 жртава. Арнаутске и бугарске чете убиле су или раниле 504 лица; турски војници убили су или ранили 219 људи разнога доба и пола; грчке чете су побиле и онаказиле 522 лица; а српске чете су убиле 48 лица. Свуда је обележен датум, година и место погибије.

Ова, несумњиво крвава статистика не уступа ни у чему осталим бугарским статистикама које се тичу прилика, народносних односа и положаја, у горе поменута три вилајета. У њој је пуно произвољних бројева, намештених аргумената, нетачних тврђења и неверних саопштења. То треба исправити, метнути све на своје место, и утврдити меру одговорности свачије у „кравоме послу револуције“.

Од свега што је у овој књижици речено тачно је да реформна акција није успела. На крају овога чланчића показаће се и зашто.

Нетачно је да је пало 1010 људских жртава; пало је преко 1500 које људи, које жена, које деце хришћана у области на коју се простире реформна акција. Та лица нису жртве само арнаутских, грчких, српских и турских чета, него и бугарских; него, и о томе доцније.

Није истина да бугарска влада није допустила никакав рад револуционарним комитетима у току 1904 и 1905 године. До октобра 1905 године дејствовао је комитет генерала Цончева у Бугарској, о томе је пуно података у органу спољне револуционе организације „Реформе“ из 1904 и 1905 године. До октобра месеца 1905 фракције растурене унутрашње револуционарне организације такође су радиле свака за себе. Фракција Б. Сарафова развила је најживљи рад и прикупила највише материјалних средстава. У октобру месецу те године држан је у Рилскоме манастиру, дакле на бугарскоме државноме земљишту, општи конгрес револуционара бугарских, на коме су учествовали делегати из целе Маћедоније и скопљанског санџака. О томе је била тачно обавештена и бугарска влада, која је преко Грујева и Сарафова утицала на измирење и међу фракцијама унутарње и између унутарње и спољне организације. Конгрес је одлучио да се све фракције из обе организације измире и склопљен је нови једренско-маћедонски револуциони комитет, чији су програм и решења штампана у његову органу „Маћедонско-једренскоме прегледу“ и револуци-

онарноме листу као и у многим бугарским листовима. — Бугарска влада помагала је и помаже и материјално (у новцу и оружју) и морално маћедонске револуционаре. О томе има изјава и маћедонских првака и открића у бугарским новинама. Дамњан Грујев и Б. Сарафов не одричу да им даје влада бугарска помоћ и да без ове не би могли ништа учинити (в. „Маћед. једрин. преглед“). О томе, у осталом, има и посредне званичне потврде. Лист демократске партије „Препорец“, оптужујући јавноме мнењу пре кратког времена данашње бугарске министре Р. Петрова и генерала Савова за неке злоупотребе у набавци оружја, навео је како су добили извесне пушке репетирке које су им нуђене по 30 динара комад, а после су откупили 10000 комада истих пушака по 48 динара комад за потребе револуционарнога покрета у Маћедонији. Одељење за артиљеријску инспекцију у бугарскоме војноме министарству демантовало је званично ово тврђење „Препореца“, али је изречно у исправци рекло и то да су то пушке куплене нê за бугарску војску, него за друге државне потребе.

Не одговара истини тврђење да за после три године нису прешли из Бугарске ниједна чета нити какав војвода у Турску. Напротив, чете су и даље прелазиле из Бугарске преко границе, и ако је привидно постављен чак и један бугарски војнички кордон дуж границе, нарочито код Дупнице и код Ћустендила. У августу 1904 године прешао је са четом у неврокопску околину С. Атанасов; у новембру месецу исте године прешли су код Ћустендила са четама П. Бајчев за кумановски крај, Бобе Стојчев за скопљански крај и Лука Иванов бивши бугарски официр са 30 четника за битољски крај. У току прошле године прелазили су и враћали се преко границе са већим или мањим четама војводе Л. Иванов, Сугарев, Ив. Наумов, Бобев, Развигоров, П. Ацев, Апостол, П. Ангелов. Ово су и примери о делатности унутрашње револуционе организације. Ево примера о раду спољашње револуционарне организације. Пуковник Јанков провео

је, као и потпуковник Николов, целу прошлу годину у петричкој кази. Генерал Цончев исто тако одилазио је преко границе да обилази граничне казе. Војвода Бакалов такође је прешао границу, и ту скоро, по извештајима публикованим у бугарским новинама, настрадао у мелничкој кази. Целе прошле године стално су долазили у Бугарску на одмор многи четници, а други прелазили да их смене по разним местима солунскога и битољскога вилајета. Софијска полицијска хроника пуна је података о изгредима које су чинили четници на одморишту. Догађај са бугарским капетаном Чунковим, којега је опасно ранио четник Дајев на Велики Петак у софијској кафани „Батемберг“, један је најскорији доказ. Најзад, сем тога што је свима представницима Великих Сила у Софији било несумњиво познато да се стално организују усред Софије чете и да прелазе, уз припомоћ власти, границу — то је познато и њиховим консулима у Турској. Енглески генерални консул у Солуну, у једноме своме писму енглескоме амбасадору у Цариграду од 7 априла 1905 г. каже ово: „Што се тиче Бугара, број четника је свакојако порастао. Новаци су се придружили рејоним четама, а разне војводе су се вратиле са својих зимовника из Бугарске да организују чете за наступајуће лето“[1]. Слично овоме пише и скопаљски енглески вице консул[2].

Није истинито тврђење да су ексархисти у области реформне акције трпљиво подносили сва насиља од стране арнаутских, грчких, српских и турских чета и турских војника. Напротив, може се утврдити да су Грци и Срби нарочито страдали од бугарских чета, било месних било оних које су долазиле из Бугарске. Примери које ћемо ниже навести заједно са једном малом статистиком, утврдиће да су Срби страдали од бугарских чета, и то мирни Срби, и само зато што нису хтели да признаду ексархију, већ хтели да остану верни вери својих пре-

[1] *Плава књига, Турска,* № 3 1905 стр. 111, 112, № 109.
[2] *Плава књига, Турска,* № 1 1906, стр. 27, № 40.

дака и патријаршији. Ево једнога писма, које је бугарски војвода Тодор из ђевђелијскога краја упутио октобра месеца 1904 године српскоме учитељу у селу Богданцу: „С овим писмом саопштавамо вам пресуду коју је изрекла револуционарна организација: осуђујемо Србе и српство, који шире по бугарскоме народу националне идеје... Позивате се од стране организације да оставите бугарски народ на миру; за случај да не учините што се од вас тражи, осуђени сте на смрт. — Чета. — Тодор.“ — Српски учитељ је, после поновљених опомена истога војводе, напустио дужност, и морао се доселити у Србију. Ево другог писма, које је упутио истог месеца исте године војвода Апостол Србима у селу Богородици ђевђелијске казе: „Пробудите се и одбаците све што је српско. Ви сте Бугари; зашто се одричете своје народности и предајете се у руке проклетим Србима? Ропство турско од Срба нам је, па су они и сада душмани наше слободе. Срби овамо долазе да ископају гроб бугарскоме народу. Еј, заблудели народе, дођи себи, одбаци све што је српско... С овим позивамо свакога Бугарина да се одрече србоманства и да пређе својој браћи. Ко се не одрече србоманства биће гоњен и убијен. Ко прими у свој дом грчке зликовце биће испечен са својом децом. Доле с гркоманством и србоманством! Живео чист овејан бугарски народ! — Чета. — Апостол.“ — Ево шта поручује бугарски војвода Атанас Бабата Србима исте године из кратовскога села Шопско-Рударе: „Заповедам вам да од данас за три дана предате молбу да сте се одрекли грчке патријаршије и признали нашу свету егзархију; ако то не учините, сви ћете под нож мојих храбрих момака.“ Ево још једнога писма, које је војвода Ангелов у прошлој години упутио свештенику српскоме из Берова, Вељку Кацаревићу: „Оче, ми смо сви Бугари; зашто да се делимо? Ово је све овде бугарско. Ово је последњи пут што ти пишем, па или ћеш бити Бугарин или ћеш видети како и поповске главе лете. Ако се за 15 дана не обрнете егзархији, нико од твојих неће остати,

кућу ћемо ти бомбама разнети. Убијства над Радовиштанима ја учиних... Да би ме уверио да си се опаметио послаћеш ми одмах по пријему овога писма по Новоселцу 4 наполеона, један шал, једну оку дувана, једну оку љуте ракије.“ Ево најзад још једнога писма које је упутио бугарски војвода дримколски Милош Србима из села Јабланице: „Чим примите ово писмо, скупићете се и одлучићете се за *„грцката патрикана“* или за *„нашата света егзархија“*. Ако не пређете нама, ниједан неће остати жив, — жене и деце нећемо штедети. Јабланичани, Подгоричани и Боровчани знају војводу Милоша.“ Ето то су само неколика писма из масе других које су слали Србима у вилајетима солунскоме, и битољскоме, и скопаљскоме санџаку бугарске војводе Шиваров, Сугарев, Бобев, Ст. Димитров, Бајчев, Ацов, Атанасов, Јор. Спасев, и др. За статистику рекосмо горе да није у свему истинита у овој књизи; навешће се неколико примера који ће утврдити то што кажемо. На страни 24 горње књиге стоји, на пример, како је српска чета убила Наума Богатинова и Кр. Стукевскога из кратовскога села Горње-Ђувенце; међутим, ову двојицу, иначе велике сиромахе, убила је бугарска чета зато што нису могли платити бугарскоме терористи, Јордану Спасеву, разрезани данак. На страни 26 стоји како је турска војска дошла у кратовско село Шопско Рударе и убила М. Џијака, његову жену, Н. Лазаревића и сина Кузмана; међутим, ова четири лица, и још Д. Дунковића и његову жену, искасапила је једна бугарска чета. На страни 30 стоји како су Турци убили Јанета Павлова из штипског села Лазова, а међутим су убили сами Бугари Србина Јанета Костића, што није хтео да слуша наредбе комитета. На страни 34 стоји како су Турци убили Лазара Гигова, сељака из Башинога села; међутим, овога Гиговића убила је чета Шиварова зато што је сазнала да је одлазио српским четницима из велескога краја. На страни 58 стоји како је српска чета погубила Цветка Стојковића сељака из кичевског села Светорачана; међутим, бугарска је чета

ушла 12 августа 1905 године у српско село Лазаропоље и убила овог Цветка зато што није хтео да преведе село на бугарску страну. На страни 72 стоји како је српска чета убила Лазара Бојанова зато што није хтео да пређе ексархији; међутим Лазара Бојановића, виђеногa сељака из кумановског села Добрича, искасапила је чета бугарска зато што није покупио од Добричана печате и сеоске потписе да село пређе ексархату.

Оволико ради тачности, а сад односно самога броја жртава које су пале од бугарске руке у Маћедонији и у скопаљскоме санџаку.

(Свршиће се.)

J. Скопљанче.

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(8.)

У последње време слушао сам да се приметила међу Румунима нашим и некаква тајна пропаганда из Румуније. Но она канда није имала великога успеха, бар у крајевима којима сам ја пролазио. Слушао сам да су из Румуније прелазили некакви људи, и знајући са како простим елементом треба да имају посла, причали су Румунима да су пророци. Сем тога, они су им објашњавали да је влашко све до земљиног пупка (Ртња) и да све то треба да потпадне под Румунију.

Почетком 1903 г. два су Румуна из Румуније дошла у Кладурово као да просе милостињу за веку цркву у Ердељу. Кад је власт скренула на њих пажњу, они су ишчезли.

1902 г. Д. И. учитељ у С. ухватио је у своме селу масу румунских књига које су из Румуније пренели наши Румуни кад су тамо ишли у печалбу, па је све то послао Министарству Просвете, но на то није добио никакав одговор.

Уза све ово додајем да и у нас има неких људи, на жалост, слушао сам чак и свештеника, који иду на руку па чак и помажу некакву румунску идеју у Србији. Оно што сам о томе сазнао овде прећуткујем. Мислим да ове ствари нису тајна онде где треба да се знају. —

У лукама су куће направљене од брвана. С поља нису олепљене, јер се мисли да ће се тако грађа дуже очувати од трулења. У свакој кући обично има: *каса* (кујна), *соб* (соба), *'н тре уш* (предсобље) и *кљет* (одаја за остављање смока, брашна и др., која се у српским селима у Крајини назива *стасина*). Поред куће обично има:

подрум (подрум), *кошере* (кошара) и *шопрун* (наслон за кола и алате).

Г. Никола Касапић учитељ у Лукама био је тако добар те ми је, по мојој молби, послао опис славе у томе месту, који ја овде саопштавам.

И у Лукама, као год и у свима другим селима у којима живе наши Румуни, слави се слава коју зову *Празник*. На дан пре славе домаћица меси славски колач — *колаку празнику*. По колачу намести пшенична зрна, која ту остају утиснута. Сем славског колача који се сече у цркви, умеси још један који ће се сећи у кући, а сем њега још и *литургију*, која се састоји из девет колачића слепљених све један за други и опасаних једном дугачком штанглом од теста. Поред тога умеси и три колачића: на првоме уреже један крст, на другоме два а на трећем три.

На дан славе из јутра, жене одлазе на гробље те прекаде мртве, и тек по повратку почињу спремати ручак.

Кад дође време да се носи славски колач попу, домаћица спреми колач, стакло вина или ракије, три свеће завијене у пешкир, киту цвећа, па све то домаћин или које друго чељаде однесе.

Затим домаћица простре насред собе по поду једну мушку кошуљу, па на њу метне литургију, црнога лука, соли, чашу вина, меса, или ако је пост — рибе. Све то окади и подели за здравље укућана.

Кад се домаћин врати са пресеченим колачем једно женскиње узима крчаг с ракијом и одлази да зове званице на ручак. За то се време у кући спрема софра, која се зове *маса* и која може бити дугачка и по четири метра. То су састављене две поширe даске са заокругљеним зачељем. У врх софре метне се други колач, који ће се овде сећи. Он се обично меће поврх једног пшеничног хлеба и једне проје, а на колач се метну она три колачића са урезаним крстовима. Колачић са три крста намењен је Богу, са два Св. Аранђелу, а са једним Богородици (Мајка прећеста).

Пошто се искупе званице, мушке и женске, и за-

узму места око софре по старешинству и годинама (мушки седе одвојено од женских у врху софре) устају сви те се приступа резању колача. Резање врши домаћин са најстаријим гостом, који се зове *поп*. Обично се пази да је „поп“ један пут жењен. На ово се пази због берићета. Пошто поп пресече колач прелије га вином и ломи га са домаћином говорећи: „Ристос мижлоку“ (Христос посреди нас), на што домаћин одговара: „Јаста ши о фи“ (Јест и биће). Три комада од пресеченог колача разделе се међу гостима, а једну читаву четвртину задржи „поп“ те је носи својој кући.

После овога сви се прекрсте и почиње ручак. У половини ручка устаје обично „поп“ и напија у славу. Он обично рекне: *Са жуче думнезо ла празник, ши лъ газда, ши ла гошћ. Са пазаска Думњезо ђе р‹о ој, вићe. Са жуче каре ињака ла друм!* (Да помогне Бог о слави и домаћину и гостима. Да сачува од несреће овце, стоку. Да помогне онима који путују!) После овога сви испијају чаше и седају. За све време домаћин само служи, а при крају ручка и он пије у славу.

Кад се гости стану разилазити домаћин узима стакло с вином па испраћајући их, нуди их у дворишту да још једном пију.

Исти гости долазе и на вечеру, која се зове *шина празникулу*.

Другога дана, који се зове *празнику ђе пеорма*, опет се позивају гости на ручак. На вечеру другога дана, која се зове *кода празнику*, сваки гост доноси литру ракије, погачу, меса или рибе, а домаћин ништа не спрема.

Трећега дана, који се зове *транка њеле*, рано изјутра долазе гости на ракију и тиме се слава свршава.

У Лукама се славе они исти свеци које славе и Срби: *Вињерја маре* (Петковица), *Свећи Никола*, *Алимпи*, *С'н Гјорге* или *Џјорџу*, *Јован*, *Арангел*, *С'нта Марија*, итд.

Г. Касапић је забележио и неколике женске празнике који се празнују у Лукама:

Од Божића до Крстова дне (5 јануара) жене не раде, бојећи се падавице *(бола маре)*.

Марца 'нкујата (ковани уторник) је први уторник Великога поста, а не ради се због болести.

Вињера а Столу луј (Столов петак), то је петак у очи Тодорове суботе. Тога дана одлази женскиње на оближњу планину Сто те бере траву *јађер* (оман), којом се мију да би им расла коса.

С'н Тође а маре је Тодорова субота.

С'миц (9 марта). Чува се због стоке.

Велики четвртак, петак и субота.

Целе недеље после Ускрса до уторника, познате под именом ***маткал***, не ради се због велике болести.

Опет ***Вињера а Столу луј*** (Столов петак), то је Biљани петак.

Русаље од 3 дана Тројице до другога уторника.

Жоја верђе (зелени четвртак), то је четвртак тројичне недеље, чува се од грома.

Марија Опрлија (Огњена Марија), чува се од грома.

На дан Св. Вртоломе, који је овде познат под именом ***Рипаћин***, граде жене препуље, јер се верује да ако се тог дана награде, дуже ће трајати. Црепуље гради по неколико жена заједно. За то се сем нарочите првене ***(рошу)*** земље узима још: пепела, коњске балеге и кучине. Сав се тај материјал замеси с водом, па га жене добро изгазе да се измеша. Затим узимају од њега по онолико колико је потребно за црепуљу и рукама му дају облик црепуље. Кад препуље буду готове, остављају их у хладовину да се суше.

Из Лука смо се кренули у 5¼ час. за *Танду*.

Пут од Лука до Танде сличан је путу од Беле Реке до Лука, с том само разликом што кад се из Лука изађе, прође се између Стола који је лево и Дели Јована десно. Они се горостасно уздижу с једне и с друге стране да начине онај прелаз са кога се воде сливају према северу и према југу. И док смо од Беле Реке до Лука ишли уз Белу Реку, сад полазимо ка Танди низ Црнајку.

У Танду стигосмо у $6^{1}/_{2}$ час. у вече. Оно што овде називам селом Тандом, управо и није село, већ само у Клисури механа, школа. судница, дућан и једна кућа. Остало се село састоји из *торова*, који се пружају око три сата у пречнику по брдима с једне и друге стране реке, тако да су раздалеко један од другога негде по читав сат. У целоме источноме крају Србије поред села постоје и *торови*, који се још називају *салаши*, *колибе* и *којате*. На њима борави стока, или је око њих груписано имање, па се на њима станује као год и у селу, а често пута још и у већој мери. Село Танда управо и није село, већ је састављено из самих торова.

У усамљеној, пустој, прљавој и бедној механи преноћисмо, па се сутра дан у 6 часова кретосмо за Црнајку.

25 јуна.

Клисуром ужасно стрменитом, на гдекојим местима и врло тесном, води пут од Танде за Црнајку. Ту је и друм проведен. Колико се по остацима од њега види, он је био и утврђен, и доста је коштао, али га је вода толико упропастила да је са колима сада тешко проходан. Почевши од Беле Реке па све до Дунава друмом је врло мали саобраћај. Понекад по читав сат и више нити смо кога срели ни стигли, нити нас је ко стигао, нити смо уопште кога на путу виђали. Кола већ и да не помињем. Толико се овим путем мало иде.

Испред села Црнајке наиђосмо на велике гомиле згуре, која је остатак Бог те пита кадашњег рударства на томе месту.

У Црнајку стигосмо у $7^{1}/_{2}$ час. Пред механом доручковасмо и одморисмо се, па колега отиде да разгледа у рудном погледу интересантну околину овога села. Мислим да ће бити од интереса да наведем његове белешке о томе.

Идући од Танде, онде где се смењује терен исконског шкриљца са јуром, почиње атар села Црнајке. На три километра јужно од села, баш у десној обали реке,

налази се мајдан сребра, који је ту скоро напустило неко друштво, јер се не рентира. Нисам ни силазио с коња да преврћем по материјалу, већ на гомили видех трошну руду, коју по јакој металној сјајности и сивој боји оцених да је галенит (Pb S) у коме има аргентита (Ag_2 S). Ту у близини, у друмском усеку, налазе се с десне стране фосили (phillocerasи и perisphinctes-и) карактеристични за јурску периоду. Мало даље, опет на истоку, у једном врло стрменитом потоку, налази се већа количина пирита (Fe S_2), магнетита (Fe_3 O_4), халкопирита (Cu S + Fe S) и галенита (Pb S). И веровато је да је то био материјал за старе топионице гвожђа чија се згура и данас у близини налази, и за коју сељаци ни по причању не знају кадашња је. С десне стране друма, преко пута од поменутих згура, простире се брдо са скоро вертикалним падом, које по изгледу врло много подсећа на вулкански пепео. Близу гробља, у поточићу, источно на 50 метара од друма, налази се слој распаднутог аргилошиста, више мање земљастог изгледа, прожет слабим воденим жицама. Моћност му је један метар са нагибом према западу. —

Запазио сам и у Црнајци и у Танди и у Бору да кад се ко с ким рукује, после тога стане па се прекрсти!

У 4½ часа по подне били смо у *Клокочевцу*, где се пред механом одморисмо пола часа, па се кретосмо за *Мосну*, где стигосмо у 7 часова, а у 8½ бесмо већ у *Доњем Милановцу*.

И Луке, и Танда, и Црнајка, и Клокочевац и Мосна, села су насељена готово самим Румунима.

Беше се већ скоро спустило вече кад изађосмо из Црнајкине клисуре и наиђосмо на Дунав, да се уз њега кренемо ка Милановцу. Ми смо целим путем ишли кроз дивну романтичност. Из једне природне лепоте, којима је Србија тако богата, наилажасмо у другу. Али од Беле Реке та лепота беше готово једнолика: клисура па клисура; под нама река, с једне и с друге стране планине и брда шумом покривена, а над нама плави небески свод

и жарко сунце, те нам и та једноликост постаде обична, па најзад и досадна, нарочито на припеци врелога сунца са краја месеца јуна. А кад сад у свежој вечери наиђосмо на величанствену понараму што је чини горостасни и овако пред вече чисто страшни Дунав, утисак беше сасвим другојачи, снажнији, силнији, већи. Овде је Дунав особито леп. Планине с једне, планине с друге стране његове и пространство његове ширине која се низ воду сужава и чисто планинама затвора на мене је чинило утисак од прилике онакав какав је учинила Бока Которска за коју Љубиша вели: „и збиља би рекао да се је овдје природа играла кад је своје чудесно дјело на махове стварала“. Дивно је путовати красном отаџбином Србиновом. Ја мислим да њене чари и лепоте нису лепе само нама којима сваки комадић њезин изазива толике успомене. Она је лепа и мора бити лепа и без тога свакоме који истински зна шта је лепо, и ако му ту лепоту не појачавају никакве асоцијације. Оне нису потребне па да лепо само собом одскочи.

(Наставиће се.)

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Иван Иванић: Маћедонија и Маћедонци. Путописне белешке са географском, етнографском, статистичком и привредно-трговинском грађом. Са 43 слике, вел. 8°, стр. XII, 312. — Београд, штампа Савића и Комп. 1906. Цена 6 динара.

(Крај.)

Мада Г. Иванић обећава у предговору да ће о правим границама Македоније расправљати у двема наредним књигама, ипак се већ и из ових бележака може у неколико означити његова граница према Старој Србији. Она иде поглавито оним огромним планинским луком који је просечен Вардаром у Демир-капији, па се преко Пљачкавице хвата малешних планина (Ограждена и Осоговије) на једној, и Нича, Неречке и Перистера на другој страни, тако да област великих језера, Преспанског и Охридског, спада већ у Стару Србију. Само треба очекивати да Г. Иванић јаким доказима и образложи овако повучену границу.

По источној Македонији Г. Иванић је путовао поглавито железницом од Солуна преко Пољанина (Дојрана), Сереза и Драме, и даље продужио и кроз Тракију до Дедеагача. Изван железничке пруге није залазио у далеке и забачене планинске крајеве, једино се удаљавао на краћа одстојања, као од сариђолске станице до Кукуша, од струмичке до Струмице, из Сереза до чувеног манастира Св. Јована Претече (Продрома) у долини Бродске Реке и до Тахинског Језера. На овоме путу се Г. Иванић служио познатом етнографском картом од Гопчевића и на њој вршио, по својим проматрањима и обавештењима, исправке и допуне, које могу бити користан прилог за нашу сиромашну картографију. Он описује

пределе и места десно и лево од железничке пруге, наводи званичне турске и своје статистичке податке о становницима, расправља питање о правој народности македонских Словена и уплиће на врло много места историјске реминисценције, које се везују за поједина места или области. И ако се запажа да Г. Иванић нема проматрачке способности за разноврсне географске и антропо-географске објекте, ипак су његове кратке, често врло концизне белешке о местима и областима одакле има личних опсервација, интересантне, доста занимљиве, и садрже по гдешто и нових података, као на пр. описи Кукуша, Дојрана и Језера, Сереза, нарочито манастира Претече. Али чим пређе на веће области или места која није посетио, описи уступају пред сувим ређањем, у телеграмском стилу, разноврсних статистичких података и пред историјским прегледима који су израђени махом по историји П. Срећковића.

Како је главни циљ његовог путовања пропагандски, то се и већи део бележака односи на расправљања о народности македонских Словена. Овде су саопштени и многобројни, често једнолики разговори, које је Г. Иванић, као и Гопчевић, водио о том предмету с разним лицима. Такав је на пр. онај његов филолошки разговор с Турчином берберином у Серезу (с. 17), са сељацима из околине манастира Претече (с. 72), с Грком из Сереза о становницима зихненскога краја (с. 96), с послугом из Неврокопа и неким трговцима из Крушева у Драми (с. 105 и 107), у вагону с адвокатом из Сереза, „Грком“ К. из нигритског среза, који, убеђен доказивањем Г. Иванића да је и он Србин и да треба са многим заблуделим синовима да се врати своме народу и имену, и упитан:

— А хоћете ли и ви бити у њиховим редовима? узбуђено и одушевљено одговара:

— Ја ћу бити први, тако ми крсног имена Св. Ђорђа, кога славим!

Из тих проматрања, статистичких података и таквих разговора Г. Иванић на небројено много места нагла-

шава српски карактер или порекло словенског и погрченог становништва. Тако за данашње становништво Сереза вели: да су „две трећине Срби-Гркомани, до 1000 правих Грка“ (с. 27); да су у Горњој Џумаји „половина Срби под Егзархијом и Патријаршијом“ (с. 54); да у Петричком селу Србинову (Шчирбанову?) „становници *отворено* признају да су Срби“ (с. 53); у Разлогу већина становника су Срби (племе Смољани из VII века, с. 54), итд. Од свих описа најинтересантнији је онај о манастиру Св. Јована Претече у Меникејској Гори, код Сереза, његова историја у вези са прошлошћу целе струмске области, а нарочито опис знаменитих, сада на жалост саструганих ликова цара Душана, царице Јелене и Уроша, које је Г. Иванић био срећан да још види. Затим је добар и доста исцрпан опис села у Подгору струмичке котлине (истина по једном бугарском извору), мада има у овом првом делу књиге и приличан број нетачних тврђења, због недовољних обавештавања и брзине у раду.

Највише простора запрема у овим белешкама одељак о Солуну, који Г. Иванић добро познаје, пошто је три године у њему пробавио, и опис физиономије овог главног македонског града као да му је најсрећније испао за руком. Али он још није довољно јак и изразит да нам даде тачну представу о оном чудноватом медитеранском и левантском шаренилу и кретању на овим обалама „где вечно пролеће влада“. И поред тврђења да у Солуну има три хиљаде Срба, који „поносито и јавно веле да су српског рода“, — у овом одељку има врло корисних трговачко-економских података.

Из Солуна је Г. Иванић чинио неколике излете и у најближу околину, као до села Пајзања (Керечкеје) под Хортачем (који он назива као и Гопчевић Хртић) и до Лугадина (Лангазе), а добијао је обавештења и о Бешичком Језеру, Халкидици и Светој Гори. Другом приликом је железницом путовао до Демир-капије, само је жалити што лепој, богатој и економски врло важној ђевђелијској котлини није више пажње поклонио. Говорећи о

вароши Ђевђелији, он помиње убиство нашег власника школе и других Срба и с пуно права устаје противу ових дивљачких мера бугарских комитета.

У току 1897 године, баш кад се турска војска кретала на грчку границу, путовао је Г. Иванић по западној Македонији, махом дуж железничке пруге, изузев до Пазара и Меглена, а области и места јужно од пруге, у сливу Бистрице, описује махом према карти и неколиким, не баш увек поузданим обавештењима. И у овоме делу његовог путописа осећа се иста тенденција као и по источној Македонији и још већа оскудица сопствених проматрања. Тако су описи Бера (Караферије) и Његуша (Њаусте) врло бледи и изгледа као да Г. Иванић није ни свраћао у ове лепе градове на ободу кампање. Ослањајући се поглавито на садашње име, вели да су овој вароши „ударили темељ још у VII веку српска досељеничка племена и дали јој српско име, које је и до сада очувала“ (с. 238. Међутим назив „Његуш“ или „Њауста“ као да је пре постао од старе Nea Augusta?). Јениџанску (пазарску) казу „насељавају чисти Срби, потомци српских племена Сагудата и Драговића, који су били у суседству са Белим Србима, Пуливаковцима“, и даље: „Пелу (стара Pella) населили су Срби племена Пуливака (Белих), те се она звала и Бела, али су је Грци изговарали као и пре Пела“ (с. 258).

Из Пазара је Г. Иванић путовао преко Вртокопа и у Воден, где је посетио, као и иначе у другим местима, патријаршиског владику и у салону владичанском добио од једног воденског „Грка“, на питање шта је, овакав одговор:

— ...„*Оно што си и ти*, бре братко, *Срби*[1], *стари Срби*, на које сте ви тамо у Београду толико година заборавили били, па нас се тек сад присећате“... (с. 272).

Јединствени положај Водена и величанствене травертинске слапове помиње писац само са неколико речи

[1] Курзив је пишчев.

и радије доноси преводе из описа страних путника, као и опис једног мештанина. О своме доста ризичном путовању у Меглен и о овој необично плодној котлини Г. Иванић мало говори. Од већег је интереса причање о оном догађају кад је цео Меглен с владиком примио ислам због тираније Патријаршије. Само ће проценат влашког становништва у Меглену свакако бити већи од онога који Г. Иванић наводи (5%).

Даље је писац путовао из Водена преко Владова до Острова, Соровића и Лерина. Подаци о великом Островском Језеру су му врло тачни, док су они о Преспанском и Охридском само у неколико. И овде се је врло згодно могао послужити изврсним „Атласом језера“ од Ј. Цвијића.

Од Лерина писац води читаоца оним важним путем преко Псодера до Костура и одавде у цинцарске касабе Шатисту („Пречиста“?), Кожани и Серфице (Србија), где се завршују ове путне белешке. Према доста површним описима и неким нетачним наводима изгледа као да писац није и сам путовао по овој области. И овде је највише простора дато историјским успоменама из доба насељавања Словена и Срба по овим удаљеним крајевима, који су сада већим делом већ сасвим изгубљени за словенство.

Статистичких података има у изобиљу у књизи Г. Иванића. Они се односе махом на број домова и становника појединих важнијих места и области, али их има у знатној мери и привреднога карактера. Ове је последње махом сам прибирао и та грађа, у колико је само тачна, може да буде од велике користи. Мада скоро редовно наводи и званичне турске податке из вилајетских „салнамеа“ — а њих и са̂м Г. Иванић не препењује — он свуда наводи и своје бројеве. Осим тога у додатку књиге дао је и један извод из своје статистике становништва, махом по епархијама, целе Старе Србије и Македоније, затим кратак извод из статистике српских школа у Турској. Може се замислити колико га је труда морало стати прибирање ових података, и то у земљи где је свака иоле тачнија статистика готово немогућа.

Г. Иванић је на својим путовањима обраћао врло велику пажњу и многобројним културним траговима српске владавине у Македонији и његови опширни описи толиких немањићских задужбина и друге српске властеле добар су прилог с културно-историјске стране. Историјски моменат, коме он придаје необично велики значај у расправљању спорних питања, довољно је, на неким местима и сувише истакнут. Колико су ти многобројни историјски наводи у књизи Г. Иванића критични, о томе ће, без сумње, когод позванији штогод казати.

Но, време је да сведемо! Овај приказ књиге Г. Иванића је можда нешто опширнији но што се то обично чини, али он је морао да буде опсежнији већ и због тога што је и сама појава оваквог једног великог дела о Македонији у нашој књижевности од великог значаја. Мора се истаћи да је Г. Иванић уложио много труда и ревности при изради ове прве књиге. Ако буде у стању да до краја изведе своје дело о Македонији на овако широким основама како нам у предговору обећава, онда ће тај његов рад бити један од најопсежнијих у нашој македонској литератури. Кад се имају на уму напомене које су изнесене у почетку овога приказа, онда ће многи читати ову књигу Г. Иванића с коришћу и интересовањем. Ипак ће у њој остати као најјаче и најбоље само оне странице где износи низ сопствених опажања и проматрања о местима и областима кроз које је путовао и где га претерано патриотско одушевљење није навело на површне или тенденциозне закључке.

Издање је дела врло елегантно (не стоји, чије је) и с многобројним сликама (у тексту и ван овога), које су чисто репродуковане, само нису увек обележене из којих су тачно крајева и чији су снимци. Штета што књизи није придодата бар каква простија скица Македоније с најважнијим ознакама, кад већ није било могућности да се изради детаљисана карта, која би читаоцу била од врло велике помоћи.

П. Јанковић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Концерти сестара Черњецких.

Концерат је почео са дивном и врло тешком токатом и фугом Бах-Таусиговом. Гђа Черњецки зна врло много, има доста технике, све могуће техничке мајсторије она изводи с лакоћом, али јој недостају тон способан за модулацију, топлина, и осећање, што се код Шопеновог Nocturno нарочито могло запазити. Гђа Черњецки има колосалну снагу која каткад чини ружан утисак, гласовир је стењао под њеним прстима, није могао да издржи толику употребљену снагу, те је већ после токате и фуге био потпуно раздешен. Најбоље, скоро одлично су изведене композиције Менделсона, Грига, Листа, и Рубинштајна, и нарочито је парафраза „Оњегина“ од Чајковски-Пабста, у сваком погледу, била угледно изведена. „Шубертов марш“ у Таусиговој обради није имао ефекат који тај марш обично има, а познато место у фортисиму са обавезним crescendo и decrescendo било је без утиска поред свега тога што је свирано с много снаге.

Гђца Черњецки певала је велику арију из опере „Живот за цара“ од Глинке, песме Ребикова, Куи-а, Паскалова, једну дивну песму од Гречањинова, и велику арију Далилину из S. Saëns-ове опере „Самсон и Далила“. Глас Гђце Черњецки великог је обима и снаге, али боја тона њеног гласа није симпатична. Висина је много боља него дубина, која звучи тупо, тмоло и монотоно. Звучност нема еластичан облик за титрање и металну језгру. Нешто мало самопоуздања и наклоност према спољашњој виртуозној страни, одвећ бацају у засенак музикално изражавање, те се није могао постићи чист, или дубљи утисак, а и извођење је одвећ театрално.

Обе даме морале су, у више махова, допуњавати програм.

Сала није била распродата, али је била добро посећена. Реклама је учинила своје, јер је на концерту било публике која се на другим концертима не може да види.

Други концерат сестара Черњецких, у сали која је била до половине пуна, има, поред заиста одлично изведених ствари, и врло рђавих. Нарочито је певање овога пута било врло слабо, јер је певачица мислила да може да пева песме које, ни текст ни мелодију, није довољно научила. „Црвени сарафан“, на пр., морао се прекидати из тога разлога, а исто тако и идућа песма била је у сваком погледу с недостацима. У унутрашњости Русије негде могло би се можда допустити да се песме уче у концертној сали, али Гђица Черњецки се вара ако мисли да овде нико не разуме певање. Бар „Црвени Сарафан“ знамо боље од ње.

Извођење пијанискиње Черњецки, на против, било је сасвим добро, покаткад шта више без махне. Парафраза Верди-Листовог „Риголета“ изведена је најбоље од свега на оба вечера. „B-moll соната“ била је пред крај убрзана, и стога је утисак умањен, док је „Погребни марш“ био одличан и по извођењу и по схватању. Исто тако „Phantasie-impromtu“ од Шопена. „Пробужденiе льва“ од Констког, једну већ преживелу и застарелу ствар сасвим слабе садржине, свирала је, технички, с полетом и ефектом, али такве ствари данас се не свирају више; гласовирска књижевност тако је богата ваљаним музичким делима да није тешко начинити избор. Овога вечера свирала је Гђа Черњецки на другом гласовиру. Могуће да је начин свирања на том гласовиру бољи и пријатнији, али је тон гласовира на првом вечеру био много бољи, а висина код другог гласовира одвећ је стакленог звука.

X. X. X.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Последице европске конференције о Мароку.

Европска конференција, која је држала своје седнице у Алгесирасу а решавала питање о Мароку, завршила је, најзад, свој мучни и велики посао, без којега се могло бити само да је немачки цар мало мање брз био. Све европске силе потписале су један општи акт у коме се налазе њихове одлуке. Акт има шест одељака. У првоме одељку говори се о полицији у Мароку. Полиција стоји подувереном влашћу султановом, а рекрутацију врши султан међу мароканским муслиманима, које после распоређује у осам мароканских пристаништа, која су слободна и отворена европским трговцима. Полицајце обучавају служби и дисциплини официри и подофицири француски и шпањолски. Други одељак се бави о организацији надзора над увозом оружја и о уништавању кријумчарења оружја. У трећем одељку је реч о једној Мароканској Банци. Основни капитал банке биће подељен на онолико делова колико је било европских Сила на конференцији, али тако да Француска имадне у томе капиталу још два дела као додата због њенога ранијега привилегисанога положаја у Мароку. Банком ће управљати један одбор, састављен од нарочитих делегата европских, с тим да ће у одбору Француска имати три делегата, као и три дела у основном капиталу. Четврти одељак се нарочито бави о начину што бољега прибирања, порезивања, и повећања данчних прихода. У петоме одељку се излажу одредбе које се односе на мароканске цаpинаре, на кријумчарење при увозу и извозу. Пети одељак се бави нарочито о лицитацијама и набавкама за јавне грађевине и путеве.

Независност Магзена Мароканскога и интегритет Марока су признати нарочитом декларацијом, али из овога што је напред наведено види се да је суверенитет окрњен, и то више него што је окрњен суверенитет султана Абдула Хамида мирцштегским реформним програмом. Исто тако је очуван за сада и мир европски, а како ће бити у будућности, тешко је рећи. Немачка је изгубила игру на конференцији, и није немогућно да ће, уз припомоћ мароканских државника, тражити свој реванш. Њој је тешко не бити оно што су некада Француска и Енглеска биле, највећа заштитница Муслимана. Ако га не нађе у Мароку, тражиће га на другоме месту. Французима треба бити нарочито на опрези; али тако исто и Италији, и Русији и Енглеској. На конференцији у Алгесирасу, Немачка се налазила свакога часа осамљена. Италија је на конференцији, и ако савезница Немачке, стално била на страни Француске због својих интереса у средоземноме мору. Русија се, као савезник Француске држала врло одлучно на страни савезнице, а Енглеска, због својих ранијих погодаба с Француском у питањима Африке, држала се својих обавеза. Аустријски делегат био је у врло мучноме положају. Аустрија је морала да буде и верни савезник и поборник „права граничне државе да уводи ред и извршује реорганизацију у провинцијама туђим где влада неред“. Да није така била, онда би погазила савезничку реч и поцепала своје програме за Босну и Херцеговину и за Маћедонију. Из тога положаја умео се аустријски представник вешто извући. Депеша цара Вилхелма „брилијантноме секунданту немачке политике“, грофу Голуховскоме, којом му је захвалио за инструкције и држање грофа Велзерсхајмба коме је дао и нарочито велико немачко одличје, најбољи је томе доказ. Неучешће немачких банкара у новоме руском зајму и доцне изјаве саучешћа немачкога цара и његове владе талијанском владару и влади због несрећа у Италији услед ерупције из Везува, докази су незадовољства немачкога противу Русије и Италије за њихово држање у питању о Мароку.

Конференција у Алгезирасу има велики значај. На њој су се, најпре, оцртала нова груписања сила европских, може бити и будући нови савези. На њој је утврђено првенствено право једне државе да може у суседној земљи у првом реду заводити мир и ред, ако то ова сама није у стању да учини. Ово последње за Балкан има нарочити значај. Али, још већи значај има за Балкан и државе на њему то што ће утицај Аустроугарске на балканске ствари бити претежнији, јачи. Немачка којој се Аустроугарска у Алгесирасу на невољи нашла, и која је до сада била сталан посредник између Аустроугарске и Италије због њихових узајамних тежња на Балкану, наградиће Аустроугарску пустивши јој на вољу у њеним плановима за Исток, не водећи више никаква рачуна о Италији и њеним интересима на Балкану. Изјаве цара Виљема II о Италији по којима је она супротно Аустроугарској „најбољи секундант“ Француске у Мароканскоме питању и садање писање званичне и полузваничне немачке штампе, показују Италији чему се има надати од Немачке у будућности. Због тога се на аустро-италијској граници чине журно многе припреме, због тога је утврђено ново ратно пристаниште у Мецану, због тога преоружање, због тога агитације у Арбанији. Почеци јачега утицаја Аустроугарске на Балкан већ се показују. Како је Србија најближа, на њој се тај утицај прво осетио. Приликом преговора о новом трговачкоме уговору између Србије и Аустроугарске, делегати аустроугарски су српским делегатима учинили овакву нечувену до сад у Србији изјаву: „да ће цео трговински уговор доћи у питање ако се приликом набавке топова не буде водио најозбиљнији рачун о аустријској топовској индустрији“. Уз овај услов има, чини се, и других који су исто тако безобзирни а који треба да уђу у трговински уговор. Такав је онај да се „при јавним лицитацијама за разне државне потребе води рачуна о аустроугарским индустријским производима и понуђачима“. — Пописивање станова за војне потребе у гарнизонима аустријским у санџаку,

такође је један знак агресивнијег држања суседне царевине.

После конференције о Мароку за балканске државе уопште, а за Србију нарочито, настају тешки дани. Србија са Црном Гором и остале балканске државе данас више него икад морају имати једну опрезну и миролубиву политику; сад им ваља показати да су оне истинити пријатељи мира и културног развијања, не смећући с ума никад ово: савез међу собом, а наслон на западне либералне силе, у првоме реду на Енглеску, па онда на Италију и Француску.

Инострани.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

А. С. Пушкина Скаске. Превео с руског Др. Н. Ђорић. Београд, 1906. — Цена 1 динар.

Скаске Пушкинове, које се сад први пут овако у целини јављају у нашој књижевности, не заузимају у делима Пушкиновим бог зна какво важно место. Пишући их, песник није имао намеру да домаћу литературу обогати неком значајном књижевном творевином — он их је писао у времену кад је, због извесних несугласица са критиком и читалачком публиком, у његовом стварању наступио застој. Читалачка публика, дотле навикнута да у Пушкиновим производима налази одзива на болна питања савременог живота, није пристајала да се Пушкин у својим делима удаљује од потреба дана и да опева прилике само свог личног и општечовечанског живота. Књижевна критика и читаоци тражаху од свог омиљеног песника да у својој поезији буде учитељ и проповедник етичких принципа и судија савременом злу. Пушкин на то не пристаје и изјављује у неколико значајних својих производа да неће да чује за утилизам и актуелност у поезији и почиње од то доба обрађивати градива социално индиферентног, општечовечанског, искључиво естетичког карактера. У то доба постају и ове Скаске. Оне су писане у часовима одмора и забаве, више као из шале. Пишући их, песник се послужио готовим градивом из народних приповедака, које је сам бележио по казивању своје дадиље, Арине Родионовне. Лишене икаквог дубљег значаја, написане наивним, народним тоном, детињски простим и јасним језиком, ове се скаске и данас код Руса употребљују као врло лепа дечја забавна лектира. Опазивши да се и наша деца интересују овим безазленим а живахним причама, Г. Ђорић их је

превео на српски. Но у свом новом руву ове су приче лишене многих чари, које сретамо у оригиналу. Г. Ђорићу није пошло за руком да Пушкиновим Скаскама да облик, који им је потребан да би их деца могла читати са интересом. Многа лепота оригинала пропала је стога што преводилац није свуда разумевао оригинал и што је зарад версификације на многим местима употребљаван такав ред речи, који чини тешкоће при читању не само деци но и старијима. Стога Пушкинове Скаске у Г. Ђорићевом преводу неће моћи наћи пута до дечјег ума и срца, који траже простоту, јасност и пластичност. Код Пушкина је израз свагда прост и конкретан, све се уочава и схвата на први поглед, а код Г. Ђорића има сувише много инверсија, врло често се јављају ненародни, књижевни изрази, који су врло неподесни при обради народних мотива.

Што су Скаске Пушкинове овога пута тако незгодно прошле може се жалити тим пре што нека места Г. Ђорићева превода сведоче, да он иначе није оскудан у народним изразима и да њему уметничка употреба језика није непозната. Понека група стихова у овом преводу испадне тако лепа и живахна да се преко ње не може равнодушно прећи. На жалост, таквих места нема много. Као целина, овај превод не задовољава. Он је, као и скоро сви наши досадашњи преводи Пушкинове поезије — нетачан и без уметничке вредности.

М.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

У часовима одмора. — Наш сарадник Г. Светозар Ћоровић спремио је за штампу трећу књигу своје збирке приповедака „У часовима одмора“. У њу улазе ове приповетке: „Стари механџија“, „Бећирагин пут“, „Нов ђердан“, „За њим“ (све четири штампане у „С. К. Гласнику“), „Хафиз-ефендија“ („Дело“), „Ђулбегова Зејна“ („Н. Искра“), „Пошље хамама“, „Ријеђак теферич“, „На визитацији“, „Мујагино јунаштво“ (све четири штампане у „Бранкову Колу“), „Он“ („Срђ“), „Васиљев Божић“ („Дневни Лист“), и још две три. — Књига ће изићи у издању Пахера и Кисића, и биће технички иста онаква као што су и прве две књиге. Ми је најтоплије препоручујемо нашим читаоцима.

Venus Victrix. — У Спљету, у лепом издању Спљетске Друштвене Штампарије, изашла је нашим читаоцима позната комедија „Venus Victrix“ од Г. Милана Беговића, која је била најпре штампана у нашем листу. Оцену њену ми смо донели у „Позоришном Прегледу“ приликом Југословенског Вечера у нашем позоришту, и није потребно да сад још што томе додајемо. Можемо је још само препоручити нашим читаоцима.

Младосрпска лирика. — Под тим насловом доноси немачки познати часопис „Север и југ“ један чланак Отона Хаузера, у својој свесци за март о. г. У томе се чланку говори о Г. Г. Ј. Дучићу, М. Ракићу, С. Стефановићу, М. Ћурчину и М. Петровићу, и доносе се преводи неколико песама Г. Дучића. Чланак је симпатично написан и с доста познавања ствари; могло би се замерити што је писац помињао оно о плагијату из Шекспира кад ни сам не верује у то.

Е. Дрио, професор лицеја у Версаљу, стекао је у Француској, за неколико година, врло леп глас као историк. Оба његова капитална дела „Источна Политика Наполеонова" и „Источно Питање" (тј. Историја Источног Питања од почетка до данас) награђена су Академијом моралних и политичких наука. — Сад је изашла нова књига од њега, која је само наставак његових студија о Наполеону. Дело носи наслов „Наполеон у Италији" (1800—1812), и изашло је у Алкановој збирци („Bibliothèque d' Histoire Contemporaine"; цена десет динара). Италију је Наполеон гледао као пут за Цариград и за Исток; излагање Наполеонове политике у Италији расветљава само његову политику на Балкану, и према томе, лако је схватити важност ове књиге за нашу новију историју. Последња глава овога дела носи наслов „Погледи на Исток", у којој се додирују односи Наполеонови са Карађорђем и мисија Рада Вучинића у Паризу. Г.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — Скуп Академије природних наука 27 фебруара ове године: 1. Расправа академика Г. Д-ра Мих. Петровића „О распореду корена једне опште класе алгебарских једначина" примљена је за „Глас" I разреда; 2. Према рефератима Г. Г. Д-ра Мих. Петровића и Д-ра Б. Гавриловића примљена је за „Глас" I разреда расправа Г. Косте Стојановића: „Обртање тела око утврђене тачке у релативном кретању"; 3. Расправа Г. Д-ра Жив. Ђорђевића „Македонске Хидрахниде" примљена је за „Глас" I разреда. — Скуп Академије философских наука: 1. О препису Синтагмата Матије Властара, од академика Г. Ст. Новаковића одлучено је да се штампа као IV књига првог одељења Историјског Зборника; 2. Према реферату академика Г. Ст. Новаковића примљена је за „Глас" II разреда расправа Г. Андре Гавриловића „Поновно певање народно"; 3. „О радовима академика Г. Љ. Ковачевића: а) „Служба Св. Сави", по рукопису XIV века, б) „Мудре изреке философа Евагрија" и в) „Чудо Св. Ђорђа" одлучено је да се наштампају у „Споменику" II разреда; 4. Г. Др. Александар Белић приказао је радове који ће се штампати у II књизи Српског Дијалектолошког Зборника. — Скуп Академије друштвених наука 13 марта 1906 г.: 1. Према реферату академика Г. Мих. Валтровића примљени су радови Г. Д-ра Милоја Васића: „Старогрчки споменици

у Србији“ за „Глас“ II разреда и „Део калупа за ковање новца цара Тројана“ за „Споменик“ II разреда; 2. Према реферату академика Г. Ст. Новаковића примљени су за „Споменик“ II разреда радови Г. Д-ра Драг. Н. Анастасијевића: „Хрисовуља Алексија III. Комнена од г. 1198 о оснивању Хиландара“ и „Акт цариградског патријарха и Св. Синода о проглашењу аутокефалне српске цркве“; 3. Расправа Г. Д-ра Ник. Вулића: „Октавијанов илирски рат и изгнање Скордискâ из Горње Мезије“ и „Један прилог историји Александра Великог“ упућене су на реферат: прва Г. Д-ру Ст. Станојевићу, друга Г. Ст. Бошковићу; 4. Препис српског летописа из XV века, од академика Г. Љ. Ковачевића, упућен је Одбору за Историјски Зборник; 5. Одлучено: предложити председништву да се о трошку Академије изашље у Свету Гору Г. Др. Драг. Анастасијевић да препише за Академију грчке повеље и друге документе које су издавали српски, грчки и бугарски владаоци и друга црквена и световна лица, а тичу се српског народа и његових земаља. — Скуп Академије уметности 20 марта 1906 г.: 1. О црквеним музикалијама пок. Корнелија Станковића, које је министарство просвете и црквених послова уступило Академији, одлучено је, да их прегледају Г. Г. Ст. Мокрањац и Јосиф Маринковић и Академији реферују шта би се од њих могло издати на свет; 2. На предлог академика Г. М. Валтровића одлучено је да се приступи издавању живописа у нашим старим црквама, и да у прву књигу уђу орнаменти које су израдили Г. Валтровић и пок. Драгиша Милутиновић; 3. Одлучено је предложити председништву да се издаду 58 и 74 књига „Гласника С. У. Друштва“. М.

Матица Српска. — Књижевни Одбор имао је у четвртак 23 марта (5 априла) своју редовну седницу под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. У седници су расправљени ови предмети. Узима се на тужно знање смрт почаснога члана Матичина Луке Зиме, умир. проф. у Вараждину, а Књижевно Одељење умолиће се да одреди члана који ће говорити у спомен и славу покојникову. — С тугом се узима на знање и смрт Аврама Ђукића, генерал-интенданта у Бечу, једног од највернијих сарадника на Летопису Матичину. — Према извештају секретареву о састанку Редакцијоног Пododбора одређено је да се у Књиге за Народ уврсти и саставак Павла Аршинова „Уму и срцу“ и да се писац умоли да

напише и други део; за извештај о раду београдског позоришта сезоне 1905—6 умољен је г. проф. Милан Грол, који се тога посла и примио, а за извештај о представама нашег позоришта, кад дође у Нови Сад, умолиће се Г. Др. Лаза Марковић; од старијих рукописа одређено је да се уврсте у Летопис: заостали рукопис дра. Теодора Мандића „Успомене из нашег народно-црквеног живота", и Молијеров „Пучанин као властелин" у преводу С. Матавуља; др. Светислав Стефановић умолиће се, да свој превод Шекспировог „Отела" спреми за штампу. — Прима се за издања Матичина рукопис: „Уму и срцу" од П. Аршинова. — Не примају се: „Предавање у оку"; „Јесења песма"; „Српске народне пјесме новијег доба"; „Наше новинарство", на основу неповољне оцене другог и трећег оцењивача. — Издају се на оцену нови рукописи: „Историја марчанског и свидничког владичанства"; „Два брата"; „Окајан гроб". — Константин Шевић, питомац задужбине Симе Ђорђевића, свршив науке, захваљује лепим речима на уживању стипендије

20 априла (2 маја). Од предмета наводимо ово. Узима се на тужно знање смрт чланова Књижевног Одељења проте Јефте Вукадиновића и епископа Герасима Петрановића. Члан прота Димитрије Руварац изјавио је да је вољан згодном приликом говорити у спомен и славу члана проте Јефте Вукадиновића, а Књижевно Одељење умолиће се да одреди говорника члану епископу Герасиму Петрановићу. — Према наредби високог Министарства богочасти и јавне наставе има се жалба Саве Кршића у ствари избора за питомца задужбине Ђене Брановачког и жене му Иде из Сенте сматрати као беспредметна, тим пре што је Сава Кршић међутим изабран за питомца наведене задужбине. Књижевни Одбор је решио, да на то спорно место распише у своје време нов стечај. — За издања Матичина не примају се рукописи: „Песме Радивоја", „Црногорске јуначке песме", а издају се на оцену неколико рукописа, о којима ће се говорити, док се о њима донесу извештаји.

22 априла (5 маја). Председник с растуженим срцем јавља, да су од последње седнице Управног Одбора до данас преминули ови чланови Матичини: 1) Др. Ђура Ружић, адвокат у В. Кикинди, уписао се за члана 1880 године. — 2) Јефта Вукадиновић, окружни прота и члан Књижевног Одељења Матице Српске, постао је чланом г. 1864. — 3) Герасим Петрановић, епископ Боко Котор-

ски, почасни члан Матичин и члан Књижевног Одељења, у Котору, изабран за почасног члана г. 1864. — Успомени свију тих преминулих чланова указане су уобичајене почасти. — Подноси се кр. уг. Министарству унутрашњих послова на даљи преглед завршни рачун о фонду Марије Трандафилке за г. 1905. — Кр. уг. Министарство богоштовља и јавне наставе тражи, да му се накнадно пошље рачун о фонду Христофора Шифмана за г. 1903. Учињено по захтеву. — На захтев кр. уг. Министарства богоштовља и јавне наставе послато му је разјашњење на примедбу коју је исто Министарство учинило на рачун о фонду Софије Пасковићке за г. 1903. — Кр. уг. Министарство богоштовља и јавне наставе шаље на изјашњење молбу Милеве Биљчевићке из Илока, у којој тражи да се кћери њеној Илки одреди припомоћ из фонда Катарине Д. Јовановићке. — Кр. уг. Министарство унутрашњих послова послало је на изјашњење тужбу Луке Јоцића против Матице Српске због несавесног руковања фондом Марије Трандафилке. Од књиговође друштвеног, у споразуму са фискалом друштвеним зготовљено опширно и доказима потврђено разјашњење, из којег се види да је тужба сасвим неоснована, поднеће се кр. уг. Министарству унутрашњих послова. — Узет је на знање извештај благајнице, да је примила легат од 500 к., које је Матици оставио Ђока К. Јовановић из Новога Сада. — Одређено је на подизање споменика Змај-Јовану Јовановићу 100 к. — Српском академском друштву „Змај“ у Инсбруку послаће се тражена изјава за намесништво. — Примљен је предлог економског пододбора у ствари оправке зграда на салашу фонда Симе Ђорђевића и у ствари парцелирања земље. — Према образложеном извештају економског пододбора поднеће се предлог Скупштини, да се кућа Маргетићкина у Темишвару, која никакве хасне не доноси, прода, и ако Скупштина предлог усвоји, да се потражи и министарска дозвола за то, пошто је завештатељка у својој опоруци наредила да се кућа не сме продавати. — Узет је на знање извештај председников, да је каса изненада сконтрована и да је сасвим у реду нађена. — Одобрени су рачуни фискала друштвеног о готовим издатцима које је имао у г. 1905-6. — Према предлогу изаслатог одбора установљене су дневнице и путни трошкови за фискала друштвеног и за све остале чиновнике Матичине. — Издано је нешто мало

зајма и решене су још многе друге ствари од мање важности. О.

Међународна изложба новина. — Литерарни Одсек нашег Министарства Спољних Послова упутио је свима уредништвима новина и часописа овај позив:

„У мају ове године отвориће се у Франкфурту у Немачкој *међународна изложба новина*. Да би и Србија на овој међународној изложби могла узети учешћа, Српски Пресбиро у Београду позива сва уредништва дневних и недељних (политичких и неполитичких) листова, даље уредништва књижевних, научних и других стручних часописа у Београду и у унутрашњости Србије, да од свога најновијег броја, односно свеске, *што пре пошаљу* Пресбироу у Београд по *пет* примерака.

Пресбиро ће комплетирану збирку српских новина и часописа послати на франкфуртску изложбу заједно са детаљним каталогом на француском и немачком језику. Учешће на овој изложби имаће, сем моралне користи, вероватно и ту, што ће се светске фирме, из поменутих каталога, заинтересовати за наше листове односно оглашавања у њима“.

ЧИТУЉА.

Pierre Curie. — Чувени француски физичар, Петар Кири, завршио је врло трагично свој живот. Кад је 7 пр. м. пошао у штампарију, ради свог последњег рада о радиоактивним појавама, оклизне ногом по мокром асфалту париске улице и падне, у то му предњи точак једних тешко натоварених кола размрска лобању и мозак разнесе.

Он је рођен у Паризу 1859 год.; више школе није посећивао, али је вазда радио марљиво, сам или у заједници са својом ученом браћом и са другим научарима. Предмети његових радова су физичко-минералошке и физичко-хемијске природе; а највише је времена био посветио изучавању појава кристализације.

Оставио је за собом трајан спомен у својим многобројним научним радовима. Проучавао је и мерио *дужине колоричких таласа и распоред топлоте код спектара* многих тела. Код кристала кварца и турмалина открио је, излажући их притиску у извесним правцима, појаву *пиезоелектрицитета*, односно јављање једнаких електричних маса противног знака на двема кристалним пљоснама су-

протног положаја; количине пиезоелектрицитета мерио је помоћу свог електрометра. Испитивао је *деформацију кристала помоћу електричне струје;* јер, као што код пиезоелектричних кристала притисак у једном правцу производи известан распоред електрицитета у самом кристалу, исто тако ће спољни електрични извор, распоредив свој електрицитет на кристалу тако исто, произвести појаву обрнуту компресији, дакле дилатацију. Дуго се бавио испитивањем *магнетских особина тела на разним температурама.* Са Сањаком је мерио електричне масе *секундерних Рентгенових зракова.* Познато је да сва тела, поглавито метали, кад на њих падну Рентгенови знаци (X), испуштају друкчије зраке, тако зване *секундерне зраке* (S), које гасови много брже упијају него Рентгенове зраке. При тим радовима Кири је употребљавао инструменте своје конструкције, као: пиезоелектричне кристале, електрометре, електричне кондензаторе и апериодичке теразије. Радови су му били одликовани већим наградама у више маха.

Његови најважнији радови датирају се од 1896 год., кад је, заједно са својом госпођом, пронашао у пехбленди, богатој руди уранијума, два нова хемијска елемента, *полонијум* и *радијум.* Шведска академија наука, ценећи заслуге Бекрелове на испитивању радиоактивних особина уранијума, и Киријеве за сензациозно откриће радијума, наградила их је једном „Нобеловом наградом“ од 200.000 дин. Кири је још добио „Озирисову награду“ од 100.000 дин., заједно са Бранлијем, који је пронашао „Бранлијеву цев“ са металним опиљцима, или „коерер“, најважније улоге у телеграфији без жица.

Кири је нашао да, од свију до сада познатих радиоактивних елемената, радијум испушта најактивније тамне зраке, хиљаду и више пута јаче него што су били познати зраци металног уранијума. Интересно је да се није могла констатовати приметна промена у тежини радијума, и после дужег зрачења. Познате су нам чудновате особине тих тамних зракова: да изазивају фосфоресценцију код неких тела; њихова разноврсна хемијска дејства; да јонизирају ваздух и гасове; да индукцијом учине радиоактивним друга тела; напослетку, њихова снажна физиолошка дејства на организам[1].

Са проналаском радијума, Кири је констатовао једно ново, „зрачно“, стање материје, чији се атоми, као најситнији хемијски делићи, могу даље разлагати у још сит-

[1] „Српски Књижевни Гласник“, св. за 16 јули 1904, стр. 1092.

није делиће или „корпускуле". При тој дисоцијацији атома у корпускуле ослобађа се огромна количина енергије, која је била раније нагомилана у атому, кад се овај стварао. Поред многобројних експеримената и научних истраживања, до данас још немамо такву теорију о природи и узроку радиоактивних појава, која би била од праве научне вредности.

Човечанство је захвално Киријевом генију, који је унео у науку нове погледе на Далтонову теорију атома и утврдио зрачно стање материје. С друге стране, његова открића имају и велику практичну вредност у томе, што се данас зраци радијума примењују са успехом у радиодијагностици, радиотерапији и радиографији.

Цео научни свет оплакује грозну смрт заслужног француског физичара, који је, у свом најактивнијем добу, оставио за собом отворено поље за нова научна истраживања. М. С.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 10. — 16 мај, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(10.)

XX.

И ако није била ни недјеља ни пазарни дан, ипак су, другога јутра, све чаршинлије похитале да још прије сванућа отворе своје дућане и да их *распреме*. Стари, полупијани пасванција Симат необично са зачудио кад изненада, са дна и са врха чаршије, почеше клепетати ћепенци дућански и шкрипати тешка, гвоздена врата магаска. Са грозничавом брзином дућанџије су бацали и намјештали ствари, — нијесу их ни чистили, ни отресали прашину са њих, — усиљено кашљући и као режећи један према другоме; затим не чекујући да све уреде, остављали су дућане, истрчавали на цесту и, приносећи устима шаку савијену попут трубе, почели се дозивати.

— А јеси ли ти чуо бруку? — питао је један вичући из свег гласа.

— Е, а ко не би чуо! — одговарао је други, са дна чаршије.

— Хоће господу, а?

— Лијепо је то бити госпоја!

— Избирач стече отирач!

Затим су се окупљали пред дућане, збијали се у у омање групе, и паручивши кахву и запаливши цигаре,

живо почели причати о синоћњем догађају. Неки увјераваху да су од поузданих особа сазнали тачно и потанко како се све збило, други се заклињаху како су својим очима гледали. Казивали су како Шелер није улазио кроз врата, бојећи се да не шкрипне канат, него се као мјесечар какав пео уза зид и са зида скакао право у загрљај Милкин. Са Милком заједно ишао је и у њезину собу, а тамо су се грлили и љубили по четири дебела сахата. И у ње и у њега, — тврдило се, — почеле су пуцати усне од многих пољубаца, а по образима, попут оспица, низати се модрица до модрице. Газда Јован је, рекоше, нашао их тако загрљене и кад их је гурнуо, обоје су, онако у загрљају, три пута се преметнули преко главе, па се ни тад нијесу могли раставити. Затим је газда Јован дохватио Шелера за ногу, — ухватио га управо испод кољена, — и као миша пребацио преко зида на улицу. На улици га је дочекала Атина дружина, која је стајала прикривена пуна два сахата, и са руке на руку одбацала га чак до куће а да се нигдје није спустио на земљу. Неки додадоше како је Шелер на умору од тешких буботака, а пошто се никако ни појављивао није на улици, то је свак тврдо вјеровао у то.

Након причања и препричавања, долазиле су на ред осуде. И све су биле врло оштре. Једни су предлагали да Милку узјашу на губаву мазгу, — а Шелер да води за јулар, — и да је тако покажу свој вароши, као што се радило у „старо, сретно вријеме“, кад би каква дјевојка погазила образ макар и са домаћим а камо ли туђим момком. Други су, опет, мислили да је паметније спјевати је у пјесму, која би отприлике овако почињала:

Подигла се прашина,
Отуд иђе машина,
На машини слово пише:
Швабо Милки неће више!

Они су уједно тврдили да ће пјесма одјекнути по свој земљи, — најпошље и Цигани су ту да је разнесу, — и да ће свак живи знати за Милкину недаћу, а то би

јој била најжешћа казна!... Трећи су били најоштрији и ишли су тако далеко да су тражили нек се Милкино име избрише из протокола *крешчајемих*, јер „неће бити да је она направ крштена, и срамота је да име њезино стоји забиљежено међу именима толиких чесних и добрих ђевојака“. Наравно, свака је група упорно бранила свој приједлог и никако се нијесу могли споразумјети. Једино је, у неколико, усвојен приједлог Симата пасванције, који се, чувши овако неочекивану вијест, намах растријезнио: да ни једна дјевојка не смије Милку поздравити, нити у цркви стати близу ње, а при случајном сусрету, да сваки има пљунути за њом и пљувачку ногом разгазити. Симат посванција још је предлагао да се и Стака, мати Милкина, избаци између жена, а газди Јовану да се купе рогови и да му се набију на главу. Али тај је предлог био готово једногласно одбијен. Нико није хтио ни желио кривити „јадне“ родитеље, нарочито газду Јована, који се онако славно осветио, пребацивши Шелера преко зида.

— А Ато? Шта је с њиме? — питаху се неки зачуђено. — Он је управо и открио Милкину тајну, а нема га у чаршији да нам прича.

Сви су са нестрпљењем чекали кад ће га угледати, па да га сврате у дућане и да распитају о свему. Нико ни сањао није, да је у то доба док су га сви хвалили и називали највећим јунаком читаве земље, купио Цигане око себе и нештедимице бацао новце, само да их опије. Касније, опкољен њима и неколицином јарана, изненада се појавио, и пролазећи испред Милкине куће, из свега гласа пјевао познату пјесму:

Мени Милку дају,
Та валах дају...
А ја Милке нећу...

Пред Милкином кућом и сукобио се са поднапитим Савом, кога су такођер пратила неколицина јарана. И умало се сав џумбус није завршио крвавим главама. Де-

сило се некако, да је Саво, хотимице или нехотице, стао Ати на ногу. Ради тога изродила се голема свађа, те су обојица повадили ножеве и готови били кидисати један на другога. Полиција је једва успјела да их умири и растави, растеравши прије тога све радознале гледаоце; Цигани су се, међутим, и сами разбјегли.

XXI.

У газда Јовановој кући сви су били као утучени. Сам газда Јован за прва два дана никако није излазио из куће; кашње се смисли и оде у Касабе, такорсе да купи ненаплаћену вересију, барем дотле док се читав догађај мало не заборави. У магазу је ишао само Никола, па и он ишао прије сванућа а враћао се увече касније, по мраку, кријући се од свијета и као стидећи се да иком отворено у очи погледа. Чинило му се као да се свак подсмијехује, као да и њега презиру. Милка никако није ни излазила из своје собе, нити јој је, осим Николе, когод улазио, нити су је звали. Стара Фимија, доносећи јој понешто јела, — које она готово није ни окушала, — затицала је увијек гдје сједи поред прозора замишљена, уплакана. Лијепо лице њезино дошло још блеђе, очи помућене и засуте бичевима косе, која, као црн, искидан вео, покриваше јој чело и образе. И Фимија, макар што се спремала да је и сама прекори и пребаци јој понешто, сваки пут је застајала, и приближујући се, почела је нуткати благим и меким гласом, каквим се, обично, нуде болесници... У другој соби, поред Милкине, сједила је Стака, сломљена, сатрвена. Изгледало је да је кроз ово неколико дана више остарила и осиједила, него прије кроз петнаест година. Нечујно, као авет, прошла би, каткада кроз кућу, кријући се од чељади; затим се опет враћала у собу и ту, усамљена и сакривена од свачијих погледа, ударала се рукама у прса и полугласно нарицала, као да је пала мртва глава... Тек кад би дошле тетке, ујне и стрине, — а оне су се наскоро, трећег дана, почеле окупљати „да је утјеше“,

— излазила би преда њих и тужним, плачевним гласом почела се јадати. Госпаву ни Љубицу није хтјела никако ни примити, одговарајући да су „оне и њихов Швабо“ узрок свој овој несрећи. Понижене и посрамљене обје су се морале вратити окле су и дошле, макар што је Љубица напомињала како има испричати „радосне вијести“, јер да ће Шелер, кроз три четири дана, сасвим отпутовати и тако се и он и сва ова хука брже заборавити.

Тетке и ујне, растужене и забринуте, са сувим јаглуцима на очима и изразима притворног саучешћа на лицу, непрестано су напомињале, како у овакој прилици, не би требало само једном доћи, него би се морало узети живљега учешћа у читавој ствари. Пошто се на првом састанку није могло готово ништа ни урадити, — јер се ту највише уздисало и јадиковало, — то су једногласно закључиле да обрже и други састанак, управо једно велико породично вијеће. На том вијећу морао би се читав догађај боље и смишљеније претрести и напошљетку одлучити шта да се ради?... Састанак се требао, свакако, обдржати прије него се Газда Јован врати из Касаба, јер, како је плах, могао би једним несмишљеним испадом све покварити и од једнога зла начинити четири. Зато се и здоговорише да се окупе најдаље кроз четири дана, па шта више, и све остале сроднице, осим Госпаве и Љубице, у помоћ да позову.

И за чудо, у уречени дан све су се састале и окупиле. Ни једна није изостала, нити закаснила. Горница газда Јованова, са дна до врха, била је препуна. Тетку Анђелију, као најстарију, вргли су у прочеље, — она је, управо била као неки предсједник, — а око ње се нанизале и посједале једна до друге и ујна Аника и љепорека тетка Марија и читав табор других: родица, тетака, кума и прија. Свака се некако достојанствено, као паша какав, наслонила леђима на јастуке, свака набрала чело и уозбиљила се, па само што отиру уста јаглуцима и гледају једна у другу, као очекујући која

ће прва отпочети?... Једина Стака, снуждена и покуњена, што је, савивши руке у крило, шћућурила се у крају и усплахирено гледала преда се и око себе, као осуђеник ком ће сад очитати смртну пресуду.

— Што сте занијемиле?... Што не говорите која? — оштро се окоси прва ујна Аника, којој бијеше додијало толико ћутање и која се сад осјећала овдје моћнија него у својој кући. — Ти, Анђелија, к'о да немаш уста. Најстарија си, а најмахнитија!... Заборавила си, зар, говорити?...

— Ја чекам да најприје Стака проговори, — дочека тетка Анђелија извијајући вратом и главом указујући на Стаку. — У њезиној смо кући, о њезиној се кожи ради, па је она и најпреча...

— Јок! Нек Стака ништа не говори! — прекиде Аника брзо иману руком као сабљом, бива да тим пресијече свако даље препирање. — Стакине се ријечи данас не слушају... Да је она била паметна, до овога не би ни дошло!... Она је свеме злу крива... Она и нико други!..

Стака уздахну и као да се спремаше да заплаче...

— Јадна мајка сваком је крива, — промуца. — На њу данас свак и удара...

— Крива си, крива! — осијече Аника, дајући јој знак да ућути. — Да си ти боље пазила на Милку, све би друкчије било!... Да си ти њу привезала за кућу, па да ради, не би онака постала.... Ама ти хоћеш да је мâзиш, хоћеш да јој тепаш, да је држиш к'о мало воде на длану...

— Аника има право, — одобри тетка Анђелија, окрећући се осталим сродницама. — И ја сам вазда говорила Стаки: „Припази ти на ово своје дијете, јер ми се чини вртоглаво. Пази, да ти се не састаје сама са момцима... Гледај, нек се мање гизда, а нек више ради!...“ Све сам ја то говорила, ама ме Стака није слушала. Стака је шћела да јој се шћи зове султанија, па је с тога 'вако и прошла.

— Стака је шћела да јој се пред шћери клањамо к'о пред иконом, — настави Аника жешће. — Мислила

је да нико на свијету нема љевшег ђетета, па се понијела њоме к'о паун репом... И ето ти сад!... Поноси се сад! — викну и опет се окрену Стаки. — Ја немам образа да погледам у свијет, а камо ли ћеш ти...

— Па и ви сте је пазиле к'о и ја, — прошапта Стака све више обарајући главу. — Драга је она била и вама...

— Нијесмо ми, нијесмо! — заграјаше готово све, прије него је и договорила. — Била нам је драга, ама је нисмо мазиле к'о ти... Ми је никад нијесмо звале султанијом.

— Ја се стидим што сам јој тетка, — додаде Анђелија, као ударајући се у прса, али полако и пажљиво. — Кад ми ко назове *добро јутро*, не чини ми се да ме поздравља, него к'о да пита: како ти је Милка!

Тетка Марија успи губицама и преврну очима некако необично, да јој се само бјелина виђела.

— Тако је и мени, секо, — дочека стењући. — Стидим се и ја богме од црне земље, а камо ли не би од жива иксана... Данас свијет ни о чем и не говори него о Милки...

— Мене питају: кад ће бити бабине? — упаде кума Сока немилосно, стријељајући Стаку погледом пуним презрења.

— ...Кажу да ће је Швабо одвести у свијет, у тијатор некакав, па да ће му тамо играти по конопу к'о пехливан...

— ...и питају ме али ће се дијете крстити у нашој вјери, али у швапској, — доврши Сока још пакосније.

Стака као да се прену мало, па подиже главу и раздрљи кошуљу на прсима.

— Па шта ћете с нама? запита кроз плач. — Шта ћете?... Донесите, ако хоћете, нож, па ме закољите и проста вам крв... Закољите и њу, баците је у воду, само немојте таке ријечи говорити... Доста ми је јада на глави... Зар хоћете више?...

— Ми причамо само шта свијет говори, — поче Анђелија мекше, отирући се јаглуком по челу као да зној

брише. — Причамо, секо, и сад се знојимо смишљајући како би сваком зачепили уста?... И нас боли срце к'о и тебе... и ми смо чељад ове куће... Треба само наћ' начина како ћемо овом злу стат' на крај?...

Ујна Аника као да се замисли.

— Нема друге, него да удамо Милку, — окреса. — То је најбоље.

— Знам и ја да је то најбоље, — отегну Анђелија упола пјевајући, — ама кажи ми, за кога ћеш?... *За кога?*... Ко ће је *сад* запросити?...

Све ућуташе. Оборише главе и силом се почеше накашљавати; неке, сакривајући лице јаглуком као да се подсмјехиваху и кришом гуркаху једна другу.

— Отац је рек'о да ће је дат' за хамала, за сваког ко је први заиште, — прошапта Стака, упирући на њих један поглед, пун и очајања и притајене наде, као што мати гледа чувена доктора код самртне постеље свог јединчета. — А ја њега знам, он ће одржат' ријеч... С тога вас молим и са моје и са божије стране, да нађете кога..., само да не буде неприлика...

Тетка Марија дрпну тетку Анђелију за рукав.

— Хм... а шта је с Атом? — запита шапатом. — О њему и о Милки пуно се говорило... Како би било да опет...

— Ништа ту нема опет, — прекиде је тетка Анђелија и одмахну руком као да би од свију да отресе сваку помисао на то. — Ја сам му говорила и наговарала га, ама он вели: „Ја нећу похабана злата, ни обљубљене ђевојке“...

— А Саво? — прошапта Стака гласније, са страхом погледујући Анику. — Шта он мисли?...

— Саву сте ви једном одбили, па не вјерујем да ће се више вратити, — одговори Аника осорно. *Ја*... *ја* сам га довела, а ви га одбисте... Хоћете господина, па то је...

— Ама... он је и послије обилазио око куће и... свадио се с Атом...

Аника се куцну прстом по челу, хтијући да покаже како је Саво мало луцкаст.

— Он јес'... јер је чудан... јер ми се чини да му је и сад драга, — рече. — Он ни сад не вјерује да је *све* онако к'о што свијет говори, и ако му баба Станија сваки час пуни уши новијем гласовима и наговара га да узме ону Клепанову намигушу... Ама... опет... мучно ће вам се вратити...

— Како би било да се покуша? — уплете се тетка Анђелија живо. — То би ти могла.

Аника слегну раменима.

— Тхе... можебит' би се и могло, — отегну кроз зубе. — Могло би се нешто и учинити, ама за то треба памети... Ту треба задобити баба Станију, која му највише чами у кући, да нам не буде душманин... Па сестру му Мару!... Ко ће њу преломити?... Додуше Мара није у његовој кући и он је не слуша пуно, ама опет...

— Баба Станија нам је потребнија него Мара, — упаде и тетка Марија. — Ама ко ће њу сад умолити да дође у ову кућу?... Ко?...

Тетка Анђелија рашири длан и показа им га.

— Треба баби позлатити ово, па ће доћи, — осијече намигујући. — Ако је за њом запело, с њом ћемо лахко... А и ти, — рече Аники, — не смијеш сједити скрштених рука. И ти проговори Сави... Мени се све чини да га можемо уловити...

— Да Бог да, — одговори Аника и, као сумњајући, заврти главом.

А као по команди, све дочекаше:

— Да Бог да!...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

(5.)

V.

Иза тога догађаја који је, за часак, пробудио и потресао ову мирну кућу, све се ноново слегло и смирило. Исти онај мир, иста она тишина и једноличност која је била прије тога, враћала се са побједничким ликовањем, и падала заједно са новом прашином и суморним даном, који је стрмоглављавао као у понор кроз мале застрте прозоре своју јадну и безвољну свјетлост на предмете и на човјека, умртвљавајући их и изједначавајући их, правећи од човјека неки чудновати предмет који је случајно овамо забасао. Само у зору протреса се кућа из темеља од инжињерева гласа, који чисти грло, и његов кашаљ чује се у десетину околних кућа, откуда се већ људи журе на посао да тамо стигну прије њега. И онда протабају ходником његови кораци и мирис цигаре продре кроз пукотине од врата; зачује се још једном испод прозора његово кашљање или како одзравља својим погрјешним нагласком, и све се то наједном изгуби и у кућу се враћа стари мир.

Неколико дана иза тога кад се је видио с Панеком, он се сам доброћудно сјетио оне вечери и почео да се слатко смије: по образима му се тресло црвено месо, мале плаве очи губиле се и ишчезавале у салу, поигравала куља и на њој поскакивао дебео, златан ланац. Он је хвалио вино код Јандрића и није могао да прежали што Гавре Ђаковић није био у друштву. Ирена је била поруменила и гледала у страну, збуњена изазивањем успомена оне непријатне ноћи.

Њу је спазио у башти поред Уне, једног благог јесенског јутра са изблиједелим небом и уморним и бла-

гим сунцем, које позлаћиваше пожутјелу, старачку, изживјелу траву.

Она се дигла и пошла му у сусрет, с веселим и добрим осмјехом, и пружила му пријатељски руку, као старом познанику. Он није очекивао да ће се с њом срести и осјећаше малу, пријатну збуњеност и руменило на лицу, без имало зловоље; примио је њезину руку и промрмљао неколико безначајних ријечи. Пошли су заједно, и не питајући се, низ стрму обалу. Гавре Ђаковић посматраше њу пред собом, свјежу и витку, са шеширом у руци, гледајући како њезина нога иде с камена на камен, како се повијају њезине хаљине по тијелу; он не осјећаше да иде, већ да га вуче за њом нешто јаче од њега, и он хиташе а да није знао шта је то што га носи, не марећи за камење које запиње за ципеле ни за трње које зауставља. Он није гледао гдје стаје, он није видио ништа око себе, ни пожњевена глатка поља ни воду која блијешти, већ само њу, прегибе њезиног тијела, њезине покрете, упијајући у очи њезину слику, као да је сада гледа по први пут, не скидајући погледа с њезиних плећа, на која коса баца сјенку. А она се осврташе с времена на вријеме, осмјехнувши се и казавши му коју ријеч, осјећајући његове очи на себи, чујући његове кораке за собом, слутећи његову мисао која је прати. Кад дођоше једном грму, она се заустави, окрену се и сједе под грм.

— Ово је мјесто које ја волим, — рече она. Он се спусти поред ње.

И с ногама над водом, с осмјехом у очима, они су причали много и весело, као пријатељи што се познају годинама, док је вријеме јурило као вода испод њихових ногу. И обоје се осјећаху тешко и неодлучно у часу кад се морадоше растајати.

Кад је изгуби с очију, он иђаше лагано, с обореном главом, с очима пуним њезине слике, с ушима пуним њезиног смијеха и ријечи. Гавре Ђаковић осјећаше у себи нешто необично и ново што улази, не питајући,

у његов живот крчећи себи пут моћно и силно, одбацује његове мисли, потискује и даје друге правце његовом дотадањем животу, разгони мрак, уноси свјетлост, доноси стотину промјена, ствара новог човјека и рађа вољу, младост и снагу.

Ипак, на махове, снажно избијаше у њему тјескоба, мрачна и црна, пуна питања и сумње: „Куда то води?“ И он се упињаше да разумије то ново осјећање, бојећи се да га назове једним именом, и преврташе га, испитујући, са свију страна, не вјерујући ничему и бојећи се обмане и излишног варања самога себе. „И зашто то баш сада долази?“ питао се. Колико дана гледао ју је, као што је посматрао сваку жену, не правећи велике разлике између једних и других и не мислећи касније на њих; гледао ју је а да ништа у њему није казало да је она боља, љепша и њему милија од других. Он се увјераваше да се вара, да је то само један дан слабости, као што их има много у животу; и он вјероваше да ће и тај дан проћи, као што су прошли и ишчезнули многи други, и однијети за собом и успомене и слике и ријечи, а живот ће протјецати поново једнолично и тупо.

Пушташе се мислима, не присиљевајући се да их управља, и оне тражаху њу и налажаху је и добру и веселу и са тужним сјећањем оне вечери кад ју је видио уплакану и несрећну, и онда гдје лагано махаше ногама над водом, и гдје корача преко камења Унском обалом, а он хита за њом, не одвајајући поглед са њезиног струка, ни са плећа која се провиде.

И он осјећаше да његове мисли нијесу довољно јаке да се отресу ње; он их осјећаше испретрзане, натегнуте, намјештене, као да не долазе из душе. Њезина слика била је моћнија; Гавре Ђаковић није осјећао довољно снаге да покуша одлучно да је избрише или да јој дода нешто не добро, рђаво, ружно, — осјећајући да нема права да је вријеђа и да би та увреда исто толико бољела и њега, као и њу, кад би је знала. Он пушташе да га притискује тај сладак терет што пада

на његову душу, испуњава је, и носи његове мисли некуда гдје још нијесу дотада биле. И пред њим као да се рађа нов живот о коме није никада ни мислио ни снивао, млад, свјеж и крјепак.

Он ипак сјутрадан не изиђе из куће, мада је знао да ће она бити поред Уне, јер ју је чуо кад је изишла и видио куда је пошла, да ће га чекати, мислити на њега, да ће јој можда учинити на жао. У томе часу, он осјећаше у себи нешто рђаво и вољу да учини неко мало зло и злобну жељу да је уједе за срце, и он се увјераваше, не вјерујући у то али ипак допуштајући да она не мари за њега или да мари можда само зато што нема овдје никога другог, да је он за њу само један предмет којим она прекраћује вријеме. Па и ако није отишао да се с њом састане, он мишљаше на њу цијелог дана.

Можда никад толико дотада, као ових дана, Гавре Ђаковић није осјећао да је у његовом животу недостајало нечега што би му можда дало други правац и другу боју, унијело у њега више младости и више свјетла. Он се не сјећаше да је волио икада у своме животу, волио на онај начин како је он љубав замишљао, и чекао је с нестрпљењем, док се осјећаше млађи, да то вријеме дође; успављивао је с тешким срцем своју чежњу и лутао кадгод, у узбуђеним ноћима, по мрачним и сјеновитим дрворедима, док му једнолично пршташе пијесак испод ногу, а по клупама се виђаху нејасни и зближени парови, којима нијесу много сметали кораци самца пролазника што лута по кривудавим стазама. И успављивала се лагано чежња у њему, тјешећи се обичном, вашарском љубављу; гасила се непримјетно младост, коју је остављао у мрачним ћошковима кавана, међу остацима цигарета и другим смећем. Чинило му се да је прегорио и ту жељу, заједно са осталим којих се био одрекао. Тек покадшто га нешто запече у срцу једним оштрим и јетким болом, и он само осјећа како пролази нечујним кораком кроз године, мрзовољан, са рукама чврсто притиснутим

на груди, са стиснутим зубима и са згрченим песницама, као човек што је наумио да се свега одрече и да све мрзи. Прошле су га биле те ватре и грознице; он је био готово преболио и заборавио нешто за што је мислио да се можда није за њега ни с њим родило.

И кад је најмање то очекивао, кад је најмање осјећао за то воље, кад је можда био напола раскрстио са животом, кад осјећаше да ће то можда унијети у његов живот више несреће него благодати која би га, да је дошла прије неколико година, вратила раду, младости и животу, кад већ налажаше у проријеђеним косама сиједе власи, осјећајући слабост у тијелу, а безвољност у души, кад је сахранио младост пуну неразумљиве чежње, — јављала се она, та дјевојка коју је упознао једним обичним и простим случајем.

Кад ју је срео, послије неког времена, с оцем, који је остајао вазда исти и непромјенљив као и његова одјећа, ријечи и погрјешке у говору, он је спазио у њезиним очима пријекор. Он настављаше да говори са старим, осјећајући што му она каже својим нијемим погледом; он се трудио да заборави на то, али кадгод је обраћао очи према њој, видио је гдје иде поред оца озбиљна и без ријечи и он се корио да није требао да је жалости. И кад смете с ума и кад се превари да је упита да му нешто потврди, она лагано климну главом и погледа га поново, и он јасно видје да у томе погледу бијаше више жалости, више неке мирне, озбиљне туге него пријекора. Гавре Ђаковић пушташе старог да му прича, не слушајући шта му овај говори.

Стари оде радницима и остави их саме, и Гавре Ђаковић не усуђиваше се да је погледа у очи. Он баци на њу један поглед са стране: она преврташе у рукама неки вез, а очи јој се бијаху изгубиле на другој страни преко Уне.

— Ви се љутите? — запита он.

— Зашто? — рече она и погледа га зачуђено.

— Ја сам мислио... — каза он збуњено, љутит на

своје питање и погледа очима у даљину, као да тамо нешто тражи. Како га је бунило њезино: „Зашто?“ „Она је дакле равнодушна,“ помисли он. „А ја не једем, не пијем, не спавам, без и једног часа мира и починка, мислећи непрестано на њу.“

Па гледајући на њу, ћутљиву и замишљену, без смијеха и без ријечи, он се питаше, шта јој је? Њему би криво што је дошао овамо. И кад је хтио нешто да каже, све ријечи које му се натуриваху, чиниле му се неспретне и глупе, незгодне и излишне.

— Ви ћете скоро у Загреб? — запита га она. Он не очекиваше њезино питање и трже се.

— У Загреб? Не, нећу ићи ове године. То јест, не мислим више никако тамо одлазити, — и би му непријатно што га она ово пита.

— Остајете овдје? Шта да радите? — рече она чисто зачуђено и не вјерујући.

Он се мало замисли и погледа је у очи.

— Чекати вас да дођете овамо до године, — каза он лагано и тихо, отежући ријечи; присјећајући се из разговора с њезиним оцем да ће радови око путова у овој околици трајати двије, три године.

Она се осмјехну, погледа га и засмија се веселим и звонким смијехом. И за час нестаде између њих свега што је сметало њиховом разговору и удаљавало их једно од другога. У њихов разговор мијешао се жамор шуме над њиховим главама и око њих, док се видјело ужурбано мноштво радника и чула лупњава рада. И тога читавог дана не раздвајаху се.

„Шта је то са мном?“ питао се увече Гавре Ђаковић, кад стајаше у мраку крај отвореног прозора. „Нашто сав овај немир, збуњеност, слутња која се рађа у мени? Шта ће то мени сада?“ И тражаше одговор.

Поглед му нехотице паде на њихове прозоре. Свјетло је било угашено; ваљда су већ били легли. И он се љутио што је примио ове дошљаке у кућу, што су баш

нашли овдје да станују; зар није било за њих стана нигдје на другом мјесту? Па онда му дође мисао да га они нимало не сметају, да је он сам свему томе крив, да је он био увијек несрећа за самог себе са својим лудим и суманитим мислима. Кад би им отказао стан? Неће моћи, и шта да им каже? Не иде, није лијепо ни поштено да их истјера из куће; нијесу му ништа скривили и учинили на жао. Он не сврши никако те мисли и не нађе изласка из њих, скупи чело, залупи прозор и оде да спава.

Вазда те мисли налијетаху на њега и он не налажаше никад правог одговора који би га умирио, довео његове мисли у склад, унио старо расположење у његов живот и дао свима стварима обичан ток. Зашто је срео ту жену и шта има у њој? Шта је она за њега и шта је он њој? То му се питање не скидаше с ума. Шта гони његове мисли и зашто их збуњује, смућује, узбуркује и баца по души један страшан вјетар гдје се мијешају, сударају, сатиру једна другу, у једној неразумљивој забуни? Или је њу довело пред њега искушење живота, са лукавим, малим смијехом на танким испијеним усницама и мирним, равнодушним подсмјехом у кутовима очију? А он тражи, има ли још ишта у њему, и налази пепео и сатрте, прашне осјећаје и уморне, млаке мисли, док живот хуји око њега и шири мирис пролећа и меку топлину младости; он осјећа његов здрав, бујан мирис и још више опажа како је он за све то туђ, престарио; како је закаснио и да то све долази само да убрза његов пад и да покаже његову маљушност, ускоту и ништавило.

И долажаху му тренуци кад хтијаше да се отресе свега тога, да баци то преко себе као једно бреме са својих леђа, да одгурне ногом, да раскине рукама, да кида зубима, — па да исправи поново главу и да поново погледа пркосно у живот.

Али то бијаше само у тренуцима заноса, и он осјећаше како бива слабији, како подлијеже; како се његове мисли ругају с њиме, како га махнито нападају, боле,

жегу и бацају на кољена пред животом који стоји озбиљан и миран, сав у ноћи, изнад шумне ријеке.

У извјесним часовима он бијаше сасвим туђ самоме себи. Мјесто једног туробног, замишљеног, разочараног човјека, како је он себе замишљао, он налажаше у себи једно чудновато, ружно биће, пуно злобе према свијету и животу, себично и јадно у своме рођеном злу. Он се запрепашћавао, чудио, питао: „Откуда ово у мени? Кад се је ово биће уселило у мене? Откуда је дошло? Шта хоће тај човјек који мрзи себе и друге, који се подсмијева свему и себи, који живи од зла из којега је изникао?“ И он га загледаваше, посматраше и налажаше на њему своје црте. „Не, не, нијесам то ја!“ рекао је он с ужасавањем, док је онај у њему направио једну презриву гримасу. Па кад је покушао да га ухвати, да га ишчупа, он је осјетио његову снагу; он је осјетио како је то биће уско срасло с њим, како га оно и сачињава, да то није нико други до он, Гавре Ђаковић, да он носи годинама то биће у себи, да га годинама крије, ућуткује, претрпава гомилама изговора, обмана, лажи, да га се боји и да га поштује, и да му се са тајним уживањем ропски покорава. Он га је осјећао у себи као терет који га вуче земљи, који му не да̂ да се крене, исправи, пође; који га је обухватио својим великим, неприродним рукама и стеже му тијело, притискује мозак и води га вазда у једном истом уском кругу; меће му своје велике дланове пред очи и заклања му видике, говорећи му да нема пред њим ничега што вриједи да се гледа и види, да нема ничега за чим треба да се тежи, ни циљева који требају да се траже, ни путева који њима воде. Он убија жеље, сужује мисли, затвара очи, заглушује својом гласином све што се око њега чује, збива, гласно живи и ори. Он кликће кад опажа у њему пустош гдје се шири, наде гдје се руше, намјере где се ломе. И кад све застане и замре, кад настане у њему једна чудна мртва тишина, он осјећа у себи његово задовољно дисање. Гавре Ђаковић осјећаше да га се боји, да стри-

јепи пред њим и да уступа кад покуша да му се отме или, кад се ухвати с њиме у коштац, како га онај слама, мрви, сатире и обара, показујући своју снагу и надмоћност.

На посљетку, њега поче да замара ова борба, ово превртање мисли и непрекидна збуњеност; он се не осјећаше више код своје куће, као у првим данима; њега је љутило што други улазе у његове мисли, као што су ушли и у његову кућу, да га свуда сметају, узнемиравају, да се свуда на њих подстиче, да га они гурају у страну и да му не даду да живи оним животом који је био одабрао.

И он помишљаше, да се, 'ма на који начин, врати староме начину живљења, да поново потражи своју стару наслоњачу, своје старе снове у полумрачној соби, да проживљује напола успаван дане, да лута сам око Уне, да зури у воду, у планине, у плавичасту даљину, да га носе његови снови као једна широка ријека с лаганим током, на којој он плови полеђушке и са затвореним очима.

Кад тога дана видје Јеку, њему се учини као да је није одавно видио, као да није долазила овамо сваког дана, већ се наједном показала изненада. Он је није опажао, није говорио с њом; она није више постојала за њега, и сада му се чињаше као да је гледа послије растанка од неколико мјесеци, година, вијекова.

Његов поглед паде на њезино мирно лице које није ништа казивало; једино што је сврнула мало очи у страну да избјегне његов поглед, и мирно га послуживала.

У њезиној мирноћи он наслућиваше један тихи јад; он осјећаше да је раскрвавио њезину душу, да је у њезину безбрижну младост, пуну сунца и ватре, унио своје мразеве и зиме, и да је мирно и хладнокрвно, послије једне преспаване ноћи, на то све заборавио, без иједне мисли која би га корила, без иједне жеље која би је тражила; она је нестала и утопила се у његовим успоменама, изравната можда са гомилама шарених жена, са безбојном, плаћеном, воденом љубављу. Тек иза толико недјеља, он осјети у себи неправду и у души оптужбу.

И кад се једним наглим покретом маши њезине мишице и привуче је себи, кад се задуби у њезине очи, он не могаше да у њима ишта прочита до нечега што се скаменило. И прије него што он могаше да посумња да ли је она могла да осјети његову равнодушност и да ли је носила јад у души, не казујући га никоме, сакривајући га од свијета, од њега, па можда и од саме себе, она рече мирним гласом, без роптања и срџбе:

— Шта ћу вам ја више? Ви ме више не волите. Ви волите *ову* у вашој кући.

И хтједе да му скине руку са себе.

Једна мрачна сјенка прелети преко лица Гаври Ђаковићу; нешто затитра у његовој души, жеља и молба да не скрнави једно ново осјећање у своме зачетку; јављала се *она* са сјајним и благим очима, и у трену кад хтједе да остави Јеку, јави се у њему нешто животињско и сурово, као да рикну нешто, да угуши, убије ма чим то осјећање против којега се буни.

— Не волим ја њу, — рече нагло Гавре Ђаковић, рапавим и ружним гласом, — то се теби само чини. — И привину је чвршће к себи. Она му се ропски покори, без воље и без радости.

— Ви волите *ову* у вашој кући, — каза она поново одлазећи, уморним и туробнијим гласом него прије, без икакве промјене у расположењу и без веселијег израза на лицу, и затвори лагано врата за собом и изгуби се.

Он оста сам и са њезиним посљедњим ријечима које се усјекоше у његов мозак, изазивајући ријечи и призоре, враћајући поново у њега сву његову борбу са мислима узбурканих дана кад се отимаше од једног осјећања које, у часу кад мишљаше да га угуши и поништи, јављаше се још јаче изречено и одређено у њему, са много више пријекора него до тада. И кад се потресе поље и село од једне експлозије динамита, која долажаше с брда, њему се створише пред очима гомиле радника, Панек над њима, црвен и узнојен, гдје маше штапом, а ниже, у гају,

он видје Ирену, са шеширом поред ње, са погледом упртим у даљину према његовој кући.

И онда мишљаше на ову сељачку дјевојку чију је душу он сатро, служећи се њом само као средством да заборави за часак своје мрачне мисли или да истисне слику друге жене из своје душе, не трудећи се да бар пред њом покуша да то сакрије, да је бар за неко вријеме одржи у вјеровању да је воли. Он се је на њезину љубав бацио каменом првог дана и он знађаше да сваког дана кад му није ни падало на памет да је гледа, прозбори коју љубазну ријеч, погледа с осмјехом, на њезину душу падаше по један тежак камен. Он је без мишљења и без оклијевања, мирно и равнодушно, смрвио њезино срце под једном могилом, и то га заболи сада кад је све било касно, кад је он био немоћан да ту могилу крене, да је испод ње ослободи и да покуша да је поново врати младости и животу.

Он се успава са осјећајима човјека који је убио: трзао се немирно и гонио привиђења; цијеле ноћи падала једна могила камења на његове груди, убијала га, притискивала, мрвила му мозак, и он једва дочека да прође та страховита ноћ и са искреном радошћу поздрави дан који се рађаше.

И ујутру, кад проломише ведрину сунчаног дана звона с манастира, томе звуку одазва се негдје дубоко у његовој души један одјек из младости, који га сјети мајке, браће и дјетињства, тога безазленог и доброг доба, које га преплави са хиљадом успомена, — и у њему се јави жеља и осјети потребу да узме из тог дјетињег времена мало снаге, вјере у Бога и весеља за животом, па предавши се сав слатким сновима из дана што су прошли, облачио се, изишао из куће и упутио се цркви.

Он корачаше брзо, као да га нешто гони, као да хита да скине један терет с душе, као да ће да му одлахне кад стане у мрачну црквицу, да ће се вратити старо, безбрижно доба, да ће оставити тамо бреме својих мисли и брига, вјерујући да ће се родити у њему нешто

што је умрло, дати му полета, крила и топле вјере што препорађа срце, улијева снагу, рађа силну и крјепку вољу, пуну дивље, безумне и слијепе храбрости, и ликовања над животом. Он убрзава корак, док непрестано јечи звоно, односи звукове у кланце, који их одбијају и сурвавају под своје ноге у Уну.

Гавре Ђаковић не обраћаше пажње на људе који смицаху с главе своје црвене капице поздрављајући га, ни на жене ни девојке које му се уклањаху с пута и шаптаху нешто за њим. Он пријеђе преко једног полутрулог дрвеног моста, пуног шупљина, кроз које се провиди блистава вода што благо шуми не реметећи кротку тишину свечаног дана, кога не буни бучно окретање витлова с водом, која прШти и расипа се у пјени на све стране, ни пуцњаве с брда, ни лом рада, ни поклмчи, ни свађе. Пред њим се црвенио звоник мале и здепасте црквице, са кога се мјестимице сљуштила боја и голи лим упијао сунце и заслијепљивао очи. Он се сјећаше причања старих људи да та црквица бијаше сазидана на рушевинама једног, од Турака спаљеног и са земљом сравњеног манастира, чији се темељи познаваху у трави између неједнаких каменитих крстова и гробних плоча. Манастир је оставио цркви само своје име и у њу долажаше, сваке друге недјеље, један калуђер из Босне да служи литургију.

Звоно застаде у тренутку кад он ступи на црквена врата, скинувши шешир с главе, и његови кораци одјекиваху по каменитим плочама, угушујући слабачко појање које допираше из пијевнице. Он стаде недалеко улаза, и сви се погледи управише на њега. Калуђер размахивао кадионицом, стријељајући очима. За пијевницом појао јадно и жаловито неки напола слијепи и крезуби старкеља; неколико дјеце помагаху га пиштавим и нескладним гласом, и утјецаху му напријед што је старога љутило. Прекидајући појца у половини започете пјесме, загрми калуђер из олтара, не пуштајући никад старца да започето доврши, журећи се крају.

Један сељак, црквењак, послат ваљда за то од калуђера, приђе Гаври Ђаковићу и понуди га да оде за пијевницу. Он одби, и читаво вријеме сметаше га један млаз сунца који падаше кроз прозор на његову главу. Па кад читав свијет поче да се крсти, и Гавре Ђаковић се прекрсти и учини му се да је то урадио неспретно, ненавикнуто на то толико година. И бијаше му непоћудно што је овамо дошао. Осјећаше влагу која је оставила своје жуте, велике биљеге на давно обијељеним зидовима. Сметаху га слике на иконостасу, са страховитим и јаким бојама које су блијештиле, и жалобно старкељино појање и громовнички калуђеров глас. Над главом му бијаше један дрвени полилеј, ручни рад једног побожног сељака који је изучио резбарију кад је био на робији. Гавре Ђаковић гледаше преда се, љутећи се што сви гледају у њега, и осјети како је туђ на овом мјесту које убијаше без милости његове јутарње илузије. Не враћаше се ни младост ни вјера; ти топли и ведри дани бијаху умрли заједно са Богом из дјетињства. Он сам себи учини се смијешан и глуп, и не чекајући краја, изиђе, праћен погледима свију.

Он се чуђаше тренутном нагону који га је био овамо довео, љутио се на се у исти мах и стидио се самога себе и једне дјетињарије коју је био увртио себи у главу. И журио се кући исто онако како је хитао у цркву, осјећајући се непријатно кад би се с киме срео који би га могао зауставити и приморати на разговор, и трудио се да заборави на оно што је учинио у једном сумњивом часу. Једва дочека кад стиже кући, сав у зноју, збаци са себе капут и стајаше у кошуљи на прозору, смијући се своме чину и одмарајући се.

Послије пола сата, између свијета који се враћаше из цркве, пројаха калуђер, са излињалом камилавком на глави, на осамареном коњчету, са подсавијеним ногама које млатараху подбадајући лијено кљусе, и готово додириваху земљу.

(Свршиће се.)

Вељко Милићевић.

ИСТОРИЈА ЈЕДНЕ ЉУБАВИ.

1902.

НА БАЛУ.

Био сам са вама зај'дно у кадрилу,
Ћаскали смо слатко скривени лепезом;
Обучени бесте у дамаску свилу
Претрпану златом и бриселским везом.

Заљубљено гледах у очи вам холе,
Чији пламен силно сажиже и пали;
Осећах топлину мишице вам голе
И кришом вам стезах ружичаст и мали

Прстић, на ком' опал блист'о је у злату.
И музика док је свирала сонату
Изгнаника вечног, тужнога Шопена,

Душу ми је једна обујмила мис'о,
Осећајем једним ја сам само дис'о:
Да будете моја на вечна времена.

Милутин Јовановић.

ДОСАДНО ВЕЧЕ.

Напољу је вече влажно и суморно,
Са покислих грана ветар капље стреса;
Ви склапате очи тихо и уморно
Слушајући песму високих чемпреса

Под прозором вашим. Са старог клавира
Још ишчез'о није задњи ехо жица;
Сат лагано куца; досаду тог мира
Ја вам читам јасно са бледога лица.

О, како бих знао забављат' вас красно
Мрсећи вам косе, стискајућ' вас страсно!
Како би нас двоје ћеретали много!

Ал' у једном куту малога салона
Он преврће прашног, старог Цицерона
Мотрећ' на нас преко наочара строго.

Милутин Јовановић.

У ЦРКВИ.

Некако је мрачно било под тим сводом
Где мирише тамњан, измирна и цвеће,
Кандило пуцкара, гуши дим од свеће,
И гробнице где су под мермерним подом.

И развратног попа прегибање смерно,
Појање без ритма ненавиклих ђака, —
Сав сјај лажни и сва та побожност млака
О, како је све то било лицемерно!

Ал' гледајућ' како ви у куту мрачном,
Склапајући руке, целивате Чисту
Док вам дрхће тело од страшног сазнања. —

И суза се блиста у оку вам зрачном,
И ја с вама шаптах ту молитву исту:
За грехове казна да нам буде мања.

Милутин Јовановић.

СЛУТЊА.

Црвенкаста светлост сенчила је благо
Слике по дувару и старе фотеље, —
У једном се куту Амор, дете наго,
Смешио из гипса кријућ' тајне жеље.

За застором тешким од плавога плиша
Скривала се ваша постеља у мраку;
О прозор је силно ударала киша,
Загушно је било у собноме зраку.

Јечање и уздах из болних вам груди
Потресли би каткад жалосну тишину, —
И ви ме грлисте грозничавим жаром.

Но у грудма мојим к'о авет се буди
Веровање кобно у страшну Судбину,
Док кандило пршти пред иконом старом.

Милутин Јовановић.

О НОВОМ ПОКРЕТУ У РУСИЈИ.

(Крај.)

Ако ћемо ближе разгледати природу овог социалистичког покрета, пашће нам у очи да је, док је био у јеку, јако нагињао комунизму; превладале су тенденције идеја Марксове школе над Рескиновим социализмом, што није тешко протумачити тиме, да су главни учесници и носиоци покрета Јевреји и Руси, дакле два доста прононсирана комунистичка типа. У Русији је социалистички покрет млад и бујан, па иде куд и камо даље; карактеристично је за тај покрет, да занесени студент с руског свеучилишта свагда иде с Марксовим „Капиталом" под пазухом и да му је то јеванђеље, од којег неће ни за јоту одступити. На западу влада Нео-Марксизам, у Русији Ултра-Марксизам.

Да би свом покрету стекли што више популарности, социалисте су почели проповедати самосталност народности. Пољаци, Украјинци, Јермени, Татари, па и Јевреји стадоше ковати националне планове о аутономији. Нешто због ове појаве, која је осим економских интереса почела да се коси и с етичним погледима становништва, а поглавито због революционарне романтике, коју су крајњи елементи почели приводити у живот те тиме стали на пут развијању економног живота у земљи а кредиту на страни, отуђило се грађанство од революционара. Уједно је и влада почела да се прибира. Повисивши дневницу војницима, побољшала им је економно стање, а отпустивши резервисте очистила је војску од најнепоузданијих елемената. У исто време је почела да поступа с већом енергијом према револуционарима и социалистима, што је ове навело да измене своју тактику и да оружани устану против ње. Како су последње по-

буне у војсци најопаснији вид имале у Москви, то су револуционари решили да у старој руској престоници устанком покушају задобити један део војске за се. На помоћи им је била и велика буна у прибалтиским крајевима, где је влада већ од двадесет година амо дражила Латише против досељених немачких барона, и где су се Латиши баш у то по њу незгодно време дигли на оружје. И ако се тај покрет у прибалтиском крају битно разликује од осталог покрета у Русији, будући да је чисто националан, ипак су га наравно социалисте подржавали, да би на тај начин владину снагу што више распарчали.

Али су московски догађаји показали да су се социалисте и револуционари преварили у рачуну. Војска је остала верна цару и помогла је влади да скрха за дуже време силу социалистâ. Још пре њих су револуционарне странке по млаком извршењу пројектованог сверуског страјка могле познати да им покрет губи мах. И да су се онда за неко време повукле, док прикупе снагу за urbi et orbi разглашени импозантни страјк 9 јануара, оне би јамачно већега успеха пожњели него ли с московским поразом, који је стао силних жртава, и не би уједно пружили прилику влади, да се приближи оним реакционарним круговима који за очување својих прљавих традицијâ од вајкада не познају друга средства до бич и тамницу.

III.

На московском устанку имала је влада прилике да опроба верност своје војске. Ова је тако рећи скрхала социалистичку револуцију у Русији. Уједно су противници крајњих странака, грађанске странке, па и већи део племићких аграраца, који су донде једва могли дићи гласа против моћних социалиста, почели да се организују. Исто се тако један део интелигенције, који је у почетку био за насилне мере против владе, видећи да покрет иде странпутицом и против свију других класа у земљи, одрекао социалиста и њихове тактике, па стао сам да

ствара нове, умереније странке. Природно је да су на тај начин почеле да ничу странке као печурке из земље, разликујући се разним становиштима: по политичком уверењу, по сталежима, по грани производње, итд., и зато је веома тешко похватати и прегледно упоредити програме свију тих странака и истаћи у њима што је најважније.

Политички се групишу, по расположењу према староме режиму или боље према влади, у крајњу левицу (социалисте и радикали), у центар (странке између радикала и конзервативаца) и у десне странке (конзервативци и странке које нагињу њима и влади). Главне досад организоване странке рећају се отприлике овако:

ЛЕВИЦА.	Социални демократе.	ЗА РЕПУБЛИКУ.
	Социални револуционари.	
	Бунд (јеврејска социал. радничка странка).	
	Радикали.	
ЦЕНТАР.	Уставне демократе.	ЗА УСТАВНУ МОНАРХИЈУ.
	Слободоумна странка.	
	Раднички савез (ван странака).	
	Умерени напредњаци.	
	Прогресивно-економна странка.	
	Странка народног блага.	
	Трговинско-индустријална странка.	
	Савез 17 октобра.	
	Уставне монархисте.	
	Странка правног реда.	
	Савез мирног преображаја.	
ДЕСНИЦА.	Савез руских људи.	ЗА status quo.
	Руска странка народног центра.	
	Странка братства, слободе и реда.	
	Руско собрање.	
	Монархисти — царисти.	

Од тих многобројних странака истиче се само један мањи део, како бројем својих чланова тако и својим радом; око њега се групишу све остале странке. Стварно најјача странка је данас бесумње: уставно-демократска,

а око ње се групишу слободоумна и умерено-напредна странка. На челу су јој први борци грађанског покрета, као Миљуков, Набоков, Родичев, Струве, Шчепкин, и др. Од листова стоје уз њу: „Петербургская газета“, „Петербургскій листокъ“, „Свободній народъ“, и др.“. Као уопште све странке, на почетку свог опстанка, тако је и уставно-демократска странка развила богат програм, који обухвата економне и политичке захтеве, али ови су за прост свет, за бираче, тако нејасни и сплетени да га је и она за сад редуковала у неколико главних потеза, а оставила тумачење и спровођење ширег свог програма за доцније; отуда је изгледало да је уставно демократска странка мењала свој програм. — Њена је главна мета: демократски парламент у уставној држави; она дакле у својим политичким захтевима према данашњој влади јако нагиње левици, јер држи уставну и то парламентарну монархију за погоднији државни облик од досадањег и хоће из темеља да прекине са „самодержавијем“. Још радикалнији је њен тактички програм; ту је она неко време ишла чак напоредо са социјалистама. Данас се стара да што више својих кандидата протури у „Государствену Думу“, коју би онда без многог преговарања с владом просто прогласила за законодавно тело, те је тако претворила у уставодавну скупштину. Њој је дакле „Государствена Дума“ мост који треба да послужи за прелаз демократском уставу. Као демократска странка иште опште, директно, једнако и тајно гласање (четырехчленная формула), у којем и женскиње има удела. — У начелу ће се борити поглавито за три групе руског становништва, које су по њеном мишљењу највећма угњетене: 1) за инородце (Пољаке, Јевреје, Јермене, Татаре, Латише, и др.); 2) за раднике (по фабрикама) и мале занатлије, и 3) за сељаке. Инородце ваља ослободити од насилног порусивања, и то путем автономије, која мора бити ограничена и не сме шкодити јединству и снази државној. — Радницима треба извојевати законодавним путем раднички дан од 8 часова и слободу страјковања,

да би се страјковима могли борити за побољшање свога стања, за разне установе свог обезбеђења, за повећање фабричне инспекције, итд. — Најзад у погледу сељака хтела би та странка да реши аграрно питање поделом земље међу сељаке, а ту поделу државних и поседничких земаља спровела би експроприацијом, наплаћујући као оштету поседницима извесни проценат продајне цене.

На десној страни центра имају вођство две странке: „странка правног реда“ и „Савез 17 октобра“, које по свом програму доста личе једна на другу. Обе хоће „Государствену Думу“ по манифесту од 17 октобра. И оне истичу разне тачке у својим програмима, али им је главно решење аграрног питања, при чему се старају да очувају интересе поседникâ. Оне су постале под притиском револуционарног покрета, особито међу сељацима и могу се назвати аграрним странкама. На пољу индустрије одговара им „трговинско-индустријална странка“, а придружује им се и „прогресивно-економна странка“. Све те странке састоје се у главном из чистих Русâ, који истина нагињу слободоумним начелима и боре се за уставну државу по обећању октобарског манифеста, али заступају уједно идеју потпуног државног јединства, територијалну непоцепаност, те стоје у опреци са уставно-демократском и социалистичким странкама, које се задовољавају јединством државним на федеративној основи. Уз аграрно питање фигурирају у програмима ових странака и остала питања, само што још нису предвиђене и прецизоване мере којима се она мисле решавати. Говори се ту и о поклањању земље сељацима по сиромашним крајевима и о смањивању порезе и другим олакшицама. Спомиње се и радничко питање, народна просвета, усавршавање војне силе, итд. Од најугледнијих привржености ових странака јесу Корф, фон Егерт, Бјелоусов, и др., а органи су им конзервативнији листови: „Слово“, „Россія, „Петербургскія Вѣдомости“, „Новое Время“ и др.

Од крајних странака стоје на левој страни социалисти и радикали, који траже пре свега демократску

републику с једним представничким домом. У осталом је социалистички програм сличан програму западно-европских социалиста̂, само што су у Русији према већој слабости владе радикалнији у тактици, док се у економном погледу не одмичу од Маркса. Снажну подлогу добио је руски социализам организацијом општег радничког јеврејског савеза „Бунд“-а 1897 године и социал-револуционарне странке. Док све остале странке агитују за изборе посланика у Государствену Думу, на којој ће онда отпочети борбу за извршење политичких тачака свога програма, дотле социал-револуционари, а делом и социал-демократе и радикали бојкотују засад Думу и неће да учествују у изборима. Међутим, тај је бојкот донекле последица гоњења од стране владе, која их је лишила и вођа и војске. Нема сумње да су социалисте припремили терен за новији руски покрет, и да је, благодарећи њима, тај покрет узео толико маха, али једино што су они стварно постигли, то је организација руског радничког сталежа. Радници су мање више свуд, по већим градовима, искупљени у савезе, организовани у странке; на челу им стоји комитет, састављен из изасланика појединих савеза (комитетъ рабочихъ депутатовъ), који управља њима и чини као неки генерални штаб радничке армаде. У њиховим су редовима поред радника и ситних занатлија и људи либералних позива; органи су им: „Сынъ отечества“, „Новая жизнь“, „Начало“, и други.

На крајњој десној страни стоје понајнезнатније групе, присталице старога режима; то су странке око „Савеза руских људи“ и „Руског собрања“, које опонују покрету ослобођења; најназадније од њих бојкотују чак Государствену Думу, јер веле да спас Русије лежи у строгом апсолутизму. Те странке су све постале под притиском револуције, а у сврси да потпомажу владу против либералних странака. Њима припадају стари назадњаци и делимице руске шовинисте и антисемите, а воде их Дурново, Беклемишев, Дубровин, Бољшаков, и др. Листови су им: „Русское знамя“, „Народный голосъ“, итд.

Ко разгледа редом политичке програме појединих странака, видеће да скоро код свију аграрно питање заузима главно место. Ово је сасвим разумљиво, кад се има на уму, да се у Русији до 80% становништва бави ратарством, обрађујући 60 милијуна десетина земље, а да просечни доходак од једне десетине износи само 385 кг. хране годишње (у Америци 4 пута, у Немачкој 3½ пута толико) и да се отприлике шести део од производње извози у иностранство, те да се дакле у самој земљи троши годишње једва 170 кг. хране на главу (у Немачкој 450 кг). Те основне несразмерности довољно показују лоше стање земљорадње, те главне гране производње у Русији, и лако је према томе замислити какав утицај има то јадно стање на снагу и кредит државе; то је главно зло које кочи њен политички и културни напредак и које пре свега вапије за реформама у земљи, с тога и јесте свима странкама без разлике заједничка брига како би се оно прво уклонило. У самом решавању аграрног питања теже странке разним метама: једне би да се земља подели на равне делове међу ратаре; друге траже да се руском сељаку отпусте сви дугови за старе откупнине и да сељак почне живети новим животом; неке су опет раде да набаве сељаку земље на рачун круне и великих поседника; а неке би само да омогуће сељаку куповање земље, итд. Међутим, то су саме тежње које већ и због тога не воде управо мети што се не могу једнако применити на све пределе Русије, и што зло лежи много дубље те се не би тим мерама могло излечити. Земља се у Русији и дан данас већином обрађује на врло примитиван начин: дрвеним плугом и по трогодишњем плодореду. — Овоме опет има више узрока; најглавнији је: културна заосталост руског сељака, која се само ширењем просвете, школама и стручним образовањем даје донекле излечити. Школа је до сад увек била пасторче руске владе и за њу се увек релативно најмање издавало. У Русији 3% становништва учи школе, а 16% уме читати и писати, док на пр. у Немачкој алфабети међу одраслима броје

98%. У Русији нема ни довољно основних школа, а у Немачкој отварају специалне течајеве за занатлије, раднике и сељаке. И тако се долази до жалосне и чудне појаве, да се у Русији годишње троши просечно од човека преко 3 рубље на ракију, а само 27 копеке на школовање. Зато је искање школа и увађање оптег похађања школа друга главна тачка у програмима странака. — Нема сумње, да код суве климе, без икакве влаге, а са много ветра, донекле само земљиште, а код немарности, лењости и других рђавих особина, и сам руски сељак криви заосталости руског ратарства, али и то је невоља којој се донекле просветом и образовањем још понајпре даје доскочити. Потребне су дакле радикалне аграрне реформе, које ће навести сељака да промени начин обрађивања земље, да интензивније и с више разумевања ради, али се те реформе морају спроводити постепено и што више природним током, а томе стоје на путу исто толико привърженици старог ражима са својом познатом „руском системом“, колико и крајње странке са својим насилним превратом.

Не мање хаотично стање влада и у тачкама програма о другим питањима.

Остварење политичких тежња остављено је Государственој Думи. Засад скоро све странке спроводе при изборима посланикâ свој тактични програм; састављају се спискови оних који имају бирачко право; бирачи по срезовима бирају одређен број тзв. избирача (выборщики), и тек ови бирају посланике за Государствену Думу. Само радници и сељаци учествују и у изборима избирача индиректно, посредством својих заступникâ. — Бирачи се јављају у свом кварту комисији, и ко докаже своје право документима, уписују га у листине. Изборно право за Государствену Думу, која је сазвана за 27 април по ст., установљено је с два закона: законом од 6 августа и законом од 11 децембра 1905 год. По првом закону су бирачко право имали само: 1) поседници имања од 1500 руб. и преко тога; 2) трговци и индустријалци извесног

реда; 3) лица која плаћају порезу првог реда за своја приватна индустриска подузећа и 4) они који плаћају порезу на стан од десет виших класâ. Овај изборни закон није могао да умири побуњен народ; под притиском револуционарног покрета издан је закон од 11 децембра, који је значајно повећао број бирача. По њему имају право гласа: 1) поседници непокретног имања, за које плаћају државни или варошки прирез, и то ако им припада имање дуже од годину дана; 2) трговци и индустријалци с подузећима старијима од године; 3) лица која плаћају основну занатлиску порезу за лична подузећа; 4) сви укућани са одељеним станом (ма и с једном само собом), који држе дуже од године дана, и 5) сва лица (с неким изузецима) која станују у једној вароши више од годину дана а добијају редовну плату. — Искључене су женске, иностранци, младићи до 25 година и студенти, војници и полиција.

Код припремâ за изборе, па и код самих избора, опажа се пре свега неочекивана равнодушност бирачке публике, која не стоји ни у каквом сразмеру са одушевљењем с којим је отпочео покрет за ослобођење. Даље избијају на површину половни и мутни појмови о начину и праву бирања; та се појава уосталом даје протумачити с једне стране нејасношћу и компликованошћу изборног закона, а с друге стране непосвећеношћу света у ствар. Поједине странке предузеле су просвећивање и дисциплиновање публике у изборима; највећма се у томе истиче уставно-демократска странка, која и има највише успеха; ипак је изборно кретање тако слабо, да тек мали проценат оних који имају бирачко право, учествује у изборима.

*

У овоме часу руски покрет налази се дакле у оваком стању: стагнација услед енергичног гоњења од стране владе, и реакција, при којој руске странке према почетку покрета нагињу све већма десници. Загонетно је само, да руска влада није раније имала храбрости да енергично стане на пут акцији революционарних и социали-

стичких елемената. Али то је уопште карактеристично за историју овог руског покрета, да се срећа једнако колебала између оба противника: час су борци за слободу пробеђивали, час реакционари, привврженици старог режима, уз владину припомоћ; држава пак патила је и од једних и од других, а није уједно ишла унапред у сразмери према жртвама.

Ђ.

ПОВОДОМ ЈЕДНЕ БУГАРСКЕ СТАТИСТИКЕ.

(Крај.)

Од 1 јануара 1900 године до 15 августа 1905 године, по приближним подацима у скопаљскоме санџаку, као жртве бугарске пало је, и то само зато што су српски осећали, 93 које људи, које жена, које деце. Уценама, телесним повредама, разбојништвима и осталим кривичним делима нема броја. У току 1904 и 1905 године убивено је у битољскоме вилајету од бугарских чета 70 Срба, над 12 Срба извршена су разбојништва, над десеторицом је извршена насилна уцена, запаљено је пет кућа, један манастир и две школе. За то исто време извршена су од стране бугарских четника 5 убијства и 5 разбојништва над Србима у солунскоме вилајету.

Према грчкој статистици убијстава које су починили Бугари над Грцима у вилајетима битољскоме и солунскоме, а која је издата пре две године у истом облику у коме и горе поменута књига бугарска[1], и према додатку атинскоме листу „Источни извештај“[2], убијено је у 1897, 1898 и 1899 години у солунскоме вилајету 40 лица. У истоме вилајету побијено је у 1900, 1901 и 1902 години 54 Грка; за исто време побијено је у битољскоме санџаку и костурској кази 134 лица. У години 1903 и 1904 побили су Бугари у солунскоме санџаку 111 Грка; у сереском санџаку убијено 38 Грка; у драмскоме санџаку убијено је 7 Грка. За те две године убијено је у битољскоме вилајету 133 лица који припадају Патријаршији. Овде се помиње дакле да је од 1897 до краја 1904 го-

[1] Bulgares contre Hellènes, Jeanne Stephanopoli, Атина 1903.

[2] Bulletin d' Orient, Tableaux des meurtres commis par la propagande bulgare contre des Hellènes orthodoxes dans les vilayets de Salonique et de Monastir, février 1903—novembre 1904

дине убијено 517 лица од Бугара; а остала почињена злочинства, разбојништва, паљевине, уцене, итд., нису ту убројана, као ни она грозна злочинства која су починили у току 1905 године Бугари над Грцима у Маћедонији, за злочинства која су Грци над Бугарима опет починили.

Кад се пореде ови, српски и грчки, подаци с оним подацима које Бугари износе у овој црвеној књижици, видеће се да је пало више жртава од бугарске руке, него што је било бугарских жртава од српске и грчке руке. Више, зато што овде нису урачуната она лица која су у току 1905 године побијена од стране Бугара. А нотаран је факат да је 1905 година била најнесрећнија по Србе и Грке. Сем тога, треба утврдити да у овим двема статистикама нису поменути Грци, а нарочито Срби које су Арбанаси и Турци потукли за ово време које помиње горња бугарска статистика.

Није истинито да су Бугари седели и ништа не радили у Маћедонији већ „остављени на милост и немилост грчких и српских чета“ мирно сносили њихов терор. Ево за то само неколико примера. 5 фебруара 1904 године сукобила се чета војводе Кола у Морихову са турском војском; чета је пролазила за битољски вилајет. 14 априла 1904 године затворени су у Битољу секретар бугарске митрополије Мирчев и адвокат и професор гимназије бугарске Дорев, зато што је утврђено да су били у свези с војводом Колетом. 22 маја 1904 године експлодирала је бомба у товарном вагону брзога солунскога воза а близу Ђевђелије. 27 јуна 1904 године разрушен је динамитом железнички мост код Дедеагача. 3 новембра 1904 године једна бугарска чета дошла је у ђевђелијско село Лугунце, убила пет лица а затим спалила попадију, попову снаху, попову унуку и још два човека, зато што нису хтели пређи на бугарску страну. 27 децембра 1904 године Блаже Иљов ранио је Благоја Вучетића полицајца из Тетова. 5 јануара 1905 године убили су Бугари српскога митрополијскога наме-

сника у Куманову проту Анастаса Петровића. 1 марта 1905 године сукобила се бугарска чета близу Ђевђелије са турском војском; у сукобу уништена је сва чета и две војводе. 6 јуна 1905 године бугарска чета је запалила село Градешницу у Мурихову; изгорело је шест кућа и шест лица. 7 јуна 1905 године био је сукоб чете војводе Дончева са турском војском код паланачког села Петраљице. — Да се боље утврди ово што је набројано, навешће се речи из писма солунског енглеског генералног консула упућеног 5 априла 1905 године енглескоме амбасадору у Цариграду, које се помиње у поменутој књизи као доказ мирнога држања Бугара у Маћедонији: „...међутим, број злочина бугарских није се повећао."[1]

Овде треба утврдити још једну ствар. Убијства која су чинили Бугари над Србима правдали су увек тиме што су Срби уходе турске, што су са Турцима у пријатељским односима. Бивало је случајева да су Срби немајући кога да их брани, призивали турске власти у помоћ, као год што су то чинили и Бугари. Јуначко страдање Срба на Петраљици, на Четирцу, на Челопеку, код Гулинаца, дошло је услед издаје, и то ексархиста. И још нешто. После неуспешнога устанка од 1903 године, свака бугарска чета има наредбу да може, на случај своје погибије, проказати свога непријатеља турскоме аскеру. Овом се наредбом користила, на пример, бугарска чета која је имала сукоб са српском одбраном код велеског села Мокрања 29 марта 1905 године. Бугарске чете, па чак и званични представници Бугарске у Турској, чине још нешто горе. Они стоје у свези са аустријским представницима у Турској. Приликом прошлогодишњега суђења неколиким Бугарима из Велеса у Солуну, утврђено је несумњиво писменим доказима да је бугарски војвода Стефан Димитров имао свезе с аустриј-

[1] *Плава књига, Турска*, № 3, 1905, стр. 111 № 109; даље: стр. 78 № 66; стр. 95, № 86, № 87; стр. 102 № 97; *Плава књига, Турска*, № 1 1906, стр. 7 № 13; стр. 17 № 27; стр. 21 № 29; стр. 25 № 35; стр. 38—39 № 59.

ским консулом г. Паром преко ових Бугара из Велеса. Димитров је преко њих питао г. Пару да ли је време да „искочи“ (у гору). У Скопљу ухваћени, у марту месецу 1905 године, бугарски војвода Даме Мартинов, није хтео да се преда Турцима него је тражио и предао се аустријскоме официру жандармеријскоме. Преко аустријскога консулата у Скопљу стижу пакети бугарских књига револуционарне садржине. Аустријски реформни официри знају тачно кретање бугарских чета у скопљанскоме санџаку и, по изјави једнога од њих, имају наредбе да им гледају кроз прсте. Бугарски трговински агенат у Скопљу, радио је све споразумно са доскорашњим аустријским скопљанским консулом Паром. Ево шта пише о томе један бугарски лист, орган народњачке партије, „Мир“, у броју од 26 јануара (бр. 1758)... „Бугари у скопљанскоме крају налазе утехе и потпоре само код Аустријанаца. То може изгледати чудно, али је цела истина... Консул аустријски Пара је истински заштитник Бугара и њихова љубав према њему дубоко им је у срцу урезана... С друге опет стране и радње аустријских жандармеријских официра у пуном су складу са радом консуловим... Није чудно што су Бугари скопаљски грађани предали били аустријској влади адресу којом су јој захваљивали што је оставила г. Пару у Скопљу. Приврженост бугарскога становништва према Аустрији расте и рашће све више зато што у њој гледају заштитницу и што се све више шири глас да је скопаљски санџак жртвован Аустрији....“

Једино истинито тврђење у овој књижици данашње бугарске владе (на стр. 3 каже се изрично: „никаква бугарска чета није образована у Бугарској, никаква чета бугарска није прешла турску границу последњих неколико година, тј. *откако је садања влада дошла на управу*...“) јесте оно да реформна акција није успела у Маћедонији. Али, ова акција није успела не само због зле воље Турака и због небрежљивости европских сила, као што се у књижици истиче, него много, и највише, због тога што су Бугари, а за њима Грци и Срби, својом политиком

узајамнога истребљавања овој сметали. Маћедонским револуционарима, бар онима који се налазе на челу устаничкога покрета, није ни стало до пројектованих реформа, јер добро знају да би — кад би се извела, на пример, реформа жандармерије онако како је Де Ђорђис скоро предложио с осталим европским официрима — кретање чета њихових овако слободно као данас било немогућно.

Кад се потражи почетак и узрок крвавој сечи, која данас стаје Маћедонију (вилајете битољски и солунски) и Стару Србију (од ове само скопаљски санџак) просечно 100 људских жртава на месец, онда ће се наћи, без тешкоћа, да почиње све од Бугара, да они носе сву одговорност за садашње стање. Од 1897 године па све до 1904 године, бугарски пропагатори су уништавали многе виђеније хришћане по Маћедонији само зато што нису хтели узети бугарско име. Скоро шест година гледали су и Срби и Грци како им нестају њихови прваци по румелијским вилајетима турске царевине, како се врши над њима најужаснији терор. Њихове представке и жалбе код турских власти и код представника страних држава остајале су без дејства, њихове опомене званичним представницима ексархата нису такође помагале. И Срби и Грци су се, најзад, почели сами бранити. У почетку су се предомишљали, рачунајући да ће ипак и Турска и Европа предузети да се бугарскоме терору стане на пут, и кад су видели да то неће никад дочекати, почели су организовати оружану одбрану. И, чим је она почела враћати оно чиме су је Бугари задужили, настали су протести од стране званичних заштитника бугарских; *Крај црвене године* је један такав протест.

Грци су с одбране прешли на освету и у њој нису знали границе. Догађаји загоричански и зеленички су једна срамота за грчко име и оружје. Сасвим је праведно што су ти догађаји изазвали гнушање целе Европе. И ми те догађаје осуђујемо и гнушамо их се.

Срби су радили само на својој одбрани. Њихов рад је био чисто дефансиван, регулисан, утврђен. Српска

одбрана је имала за своју сврху, као што се види из правила нађених код једног погинулог четника Србина, а штампаних априла месеца 1905 године у скопаљскоме листу „Косово“, ово: „1) да, поводом и сувише учесталих непријатељских насртаја на све што је српско у Старој Србији и Маћедонији, ради на одбрани истим средствима и путем којим их непријатељи нападају; 2) да поред бриге о одбрани припрема народ за ослобођење од садашњег тешкога и несносног стања и то путем еволуције, да потпомаже извођење реформа, да стално ради на груписању српскога живља и на његову културном и економском напредовању; 3) да, ако му Султан и велике силе не обезбеде миран живот и слободно напредовање, прибегне и револуцији као средству за ослобођење.“ И српска одбрана је тој сврси стално тежила. По турским подацима, у току 1905 године било је између турске војске и српске одбране 14 сукоба. У сукобима који су се догодили у скопаљском санџаку и у битољскоме вилајету, пало је опет по турским изворима 97 четника а само 36 турских војника. По српским подацима, број сукоба је већи, број погинулих четника је 126, а број турских војника побијених у сукобима око 600. Погибија српских четника на Четирцу, на Челопеку, на Петраљици и код Велике Хоче најјасније је утврдила са каквим је пожртвовањем и за какву сврху српска одбрана радила. Усмена признања неких бугарских револуционара из Софије за држање српских четника у сукобима са Турцима само допуњују ово што је речено о српској одбрани. Брза готовост и лакоћа са којом су се многа егзархијска села у крајевима прилепскоме, кичевскоме, велескоме, паланачкоме и кратовскоме стављала под заштиту српске одбране, утврђује да је она са мирним народом лепо и човечно поступала. Од њене руке пало је сигурно невиних жртава, али жртве су изазвали нападачи. Крв је тражила крв.

Ј. Скопљанче.

КРОЗ НАШЕ РУМУНЕ.

ПУТОПИСНЕ БЕЛЕШКЕ.

(Крај.)

26 јуна.

У Д. Милановцу смо преноћили. Сутра дан до подне проведосмо разгледајући ову варошицу, која има све што и друге наше варошице, и сем тога још и пристаниште на Дунаву и тиме јачу везу са светом и његовим прометом од многих наших варошица и паланака. Но то ипак није ништа сметало да се у њој нађе и Дон Кихота са манитим уображењем о својој вредности и Санча Панса извршилаца донкихотских проналазака. Шта су један Дон Кихот и његов кукавни Панса хтели да изигравају пред нама у очи 26 јуна и којим поводом вредно је приче, којој није место овде, али коју ће можда ко други по нашем казивању написати и на другом месту саопштити. Довољно је да смо ми некоме који над влашћу бди изгледали сумњиви и да је он изволео наредити да један орган власти „уљезе к нама, да нам кућу напуни смијеха“, што би рекао Његош и да се — орезили.

26 јуна после ручка, тачно у 2 часа кренули смо се за *Мајдан Пек*. Пут од Милановца води у почетку у цик цак уз брда, остављајући у низини Дунав, преко кога се такође уздижу лепе планине, што све опет некако чини минијатурни утисак Боке Которске и њеног пута за Црну Гору. За тим пут води даље веома живописним планинама пењући се и спуштајући се док се најзад код *Рајкова* и последњи пут не успне да се спусти у М. Пек.

И ако је предео на овоме путу са свим пуст и ако на њему нигде нема ни села, ни куће ни појате, ни живе душе сем товарних или празних кола која носе потребе за М. Пек или се отуда враћају ипак је на њему било

тако лепих и романтичних места да смо морали стати те посматрати ону дивну романтичност што је чине колосалне планине и питома и честа зелена гора на њима. На неколико места отварала се пред нама и око нас величанствена панорама. Из далека па до наших ногу изукрштали се и чисто ти се чини најахали један на други силни планински огранци: читаво море од планина, како би се могло рећи. Учини ми се од прилике утисак сличан ономе што се добија кад се изађе из Његушке низине и пође ка Цетињу. Брег до брега и планина до планине. Само што је у Црној Гори све то огромније, гломазније, колосалније и што је тамо голо суро црногорско стење, а овде питома гора застрта сва својим милим зеленилом, које се прелива од јасно отвореног до тамно затвореног и чисто црног, како где сунце хвата или хлад покрива.

У 4½ часа бесмо код *Корита*. У Милановцу су нам рекли да је то половина пута, да ту има воде и да се ту можемо одморити. Ја сам под утисцима таквога казивања мислио да ту има ма шта што би одмор чинило пријатнијим. Али како се изненадих кад нам рабаџије, који се, враћајући се из М. Пека ту одмараху, рекоше да смо код Корита. Та то је само изворчић, који кроз једну издубљену гредицу цури. Ту нема ни толико воде да човек стоку честито напојити може. Једна искварена клупа сва је угодност у овој пустињи. Али кад се помисли да је то толико воде од Милановца па до М. Пека, кад се загледа врлетна околина кроз коју се пролази и тешки, местимично ужасно искварени, пут којим се иде, потпуна ненасељеност и самоћа, онда и ово изгледа као права благодет коју благосиљају уморни путници који овуда пролазе.

Силна је гора на овоме путу и на планинама око њега. Србину мора бити мила ова шума јер је део богаства његове земље, али и лаику у овим стварима, мора изгледати да канда на њу није обраћена довољна пажња.

Око 6 часова спустисмо се у *Рајково*. То је стара запустела рударска насеобина из почетка нашега рудар-

ства у М. Пеку, која је основана око 1848 г. кад је овде отпочела да се вади руда.

Из Рајкова се још једном песмо уз брдо и почесмо силазити у М. Пек. М. Пек посматран са брда изнад њега чини леп, идилски, утисак, а кад се већ у њега уђе врло је пријатан својом скромношћу и ако је свачим снабдевен што је животу потребно. Он има и школу, и цркву, и полицију, и пошту, и механу, и дућане и интелигенције и радника и свега што једном таквом скупу људи треба.

Тачно у 7 часова бесмо у М. Пеку. Мајданпечко насеље дели се на: *Варош* — у средини, *Пемски крај* — уз реку Мали Пек, *Шашка*, *Циганска мала* и *Код Кузнице*.

М. Пек има чудновату историју. По поткопима и другим траговима може се рећи да су га још Римљани експлоатисали, а исто тако и Срби у Средњем веку. И Аустријанци су кад заузеше Србију од Турака у првој половини 18 века вадили одавде бакар. То су исто радили после њих и Турци до Кочине крајине, а доцније запусти и тако је трајало све до 1847 г. кад га поче експлоатисати српска држава. Но после многих мена и прелажења из државних руку у приватне и обратно, што има дугу и не баш похвалну историју, најзад пређе у руке Белгијског Безименог Друштва за експлоатацију руда, које упркос уверавању од стране наших стручњака да је М. Пек исцрпљен вади и дан дањи из њега бакар и троши грдан новац на даље развијање рада. Оно подиже ливницу најновијега система, како веле друга у свету од те врсте, која ће коштати преко милиун динара.

По белешкама мога колеге Г. Марјановића М. Пек лежи на терену исконског шкриљца, а мање је палеозојски заступљен, од мезозојског имамо представника само у креди. Кад погледамо геолошку карту Краљевине Србије видимо да је кречни терен у мајданпечкој долини управо језеро на копну исконског шкриљца. У том терену има и еруптивних стена и дилувијалних и алувијалних наноса. Но за нас је најважније мноштво минерала: куприт (Cu_2 O), малахит [$Cu\ CO_3 + Cu\ (OH)_2$], азурит [$_2Cu$

$CO_3 + Cu(OH)_2$], халкосин (Cu_2S), ковелин (CuS), халкопирит ($CuFeS_2$). Из ових минерала и данас се топи бакар. Истина је да је проценат много мањи од оног у Бору, јер док у Бору и не мисле да топе руду са 2—3% бакра, дотле су овде и са тим задовољни. Сем поменутих минерала, овде има и неких гвоздених руда из којих се пре 30 година добијало гвожђе. И гвоздене и бакарне руде нису овде онако чврсте и континуирне као у Бору, већ је по више или мање растресит материјал, у коме има на 1000 кгр. 1 грам чиста злата.

Беше недеља кад радници не раде па кад стигосмо пред кафану на пијацу, или како то место назва један Немац, рударски инжењер у М. Пеку — „Unter den Linden“, јер је засађено липама и служи као променада у М. Пеку, као и истоимено место у Берлину — видесмо потпуну циганску капелу уз коју играше у правом смислу речи шарено коло разноструког мајданпечког становништва, о коме нам даде онако лепу слику Б. Нушић у својој причи „Кикадонска посла“.

Кад сиђосмо с коња и заседосмо за сто под једном липом да се одморимо, имађасмо право уживање у весељу овог чудног друштва састављеног из људи од којих су неки видели чак и Јапан и Бразилију, и који беху весели у разним ступњевима и наравима, од „мртвих“ пијаних до „ћефли“ веселих и од оних који хоће да се бију до оних који воле да се љубе. Све се то слило у једну гужву да јој и кафеџија са свима момцима једва хвата прави крај и конац. Беше и смешно и шаљиво ово весело шаренило.

27 јуна.

27 јуна беше понедељак. Кад смо устали и изашли у механу још затекосмо једну масу радника, која тера „плави понедеоник“. То су радници који овде носе специјалан назив „барабе“, којима свагда недеља траје по два дана. И ако смо били врло уморни и те ноћи тврдо спавали, ипак смо их од времена на време чули, нарочито пред зору, кад већ сан није тако тврд.

До подне смо, благодарећи доброти г. директора мајдана, разгледали топионице, хемијску лабараторију и стару топионицу која је остала из доба кад је држава овде радила. После подне прегледали смо грађење нове топионице, ваздушну железницу и рудник. Силан се посао овде ради. Преко хиљаду радника налази овде посла свакога дана.

Радници су у М. Пеку различите народности и са различитих страна. Срба из Србије сразмерно је мало, а највише је Румуна, т. зв. *Буфана*.

Буфани (женскиње *Буфанице* и *Буфанке*) су као што сам већ поменуо Румуни који долазе у М. Пек из Угарске из места Уј-Молдава, још од како је у њему отпочето рударство. Њихов је специјалан рад рударство и због тога се називају и *окнари* (рудари) и угљарство (карбонарија) због чега се називају још и *карбонари* (угљари). До скора су у М. Пеку они били једини мајстори за грађење дрвеног угља, а од скора су им у томе почели правити конкуренцију Срби угљари из пиротског округа. Других румунских радника, сем Буфана, у М. Пеку нема. Буфани се одликују пошњом од осталих Румуни у Србији. Њихове су кошуље куд и камо ишараније везом. Кецеље које носе њихове жене с преда и позади састоје се управо из шарених вунених конаца који се спуштају за дужину кецеље, а само су при врху ти конци за ширину једне шаке и нешто више преткани.

Буфани као и сви остали Румуни Србије славе славу, коју и они зову *празник*.

Бележим још и то да кад Буфани почну да играју у колу, нико не сме до коловође да се ухвати док се не ухвати његова *драгуцана* (девојка с којом се воли).

У М. Пеку радници не славе Св. Варвару, као што је славе сви рударски радници на другим местима Србије, већ славе Петров-дан. Неки кажу да је то због тога што је Петров-дан био слава кнеза Александра Карађорђевића, под којим је започело рударство у М. Пеку, а други веле да је тај дан месна заветина.

28 јуна.

28 јуна у $5^1/_2$ часова кретосмо се за *Кучево.*

Кад се из М. Пека пође пролази се поред грдних гомила згуре, која је остатак старих рударских радова на томе месту, а нешто испод М. Пека налазе се већ порушене или у пола порушене грађевине које су биле станови за раднике и канцеларије управине. Ово запустело место данас се зове *Бакарница.*

Прошавши кроз домену пок. краља Александра упутисмо се реком кроз лепу, али пусту, шумовиту клисуру, која се чудновато вијуга. Гора је овде бујна као босиљак у башти. Млада висока букова стабла на неким су местима тако честа и бујна да чисто изгледа као да смо у тропима.

У $9^1/_4$ час. били смо у, из новина чувеном, *Благојевом камену,* где су такође отпочети рударски радови. Како овим путем слабо ко пролази то у Благојевом камену нема човек где да се одмори, те се кретосмо даље за *Нересницу.*

Лепа је и романтична ова клисура, али је потпуно пуста. Нико овуда не пролази. Села овде и нема, а друге потребе за путовање овде нема, те целим путем никога не видесмо, сем на једноме месту неколике појате села *Волује.*

У два часа по подне јелва стигосмо пред механу скоро два часа дугог села Нереснице. Пошто ту ручасмо и одморисмо се пођосмо око 6 часова за Кучево. Успут свратисмо да видимо машине и рад на испирању злата, али нам на жалост настојник рече да нас не може пустити да видимо без одобрења од дирекције, која је у селу. Како већ беше касно да се враћамо по одобрење, настависмо пут, видевши само с поља две велике машине којима се песак црпе и испира.

У 7 час. бесмо у Кучеву, незнатној варошици са среском канцеларијом за срез звишки и осталим принадлежностима таквих места.

У читавоме срезу звишком живе сами Румуни сем Кучева, Кучајне и Милошевца.

Што је од особитог интереса у овом срезу, то су *Русалије*. М. Ђ. Милићевић вели о њима: *„Краљице* или *Русалије* у Звижду, особито у селу Дубоки, у Русану недељу (о Тројицама), изашле су на глас. Тамо иду многи људи из далека само да виде како ће да „падају русалије“ и како ће *кирибаш* да их враћа у свест гласом својих *караблица“*.[1] Због тога ме је ово врло интересовало. Како не беше тројичка недеља, те не бих од овога ништа видео, ја само разбирах о русалијама, и што сазнадох од људи који су русалије гледали, забележих. Падање русалија састоји се у томе што сва три дана Тројице пада женскиње из Дубоке у несвест и из несвести се враћа свирком карабаша. Првога дана Тројице падање почиње око 3 часа по подне, другога дана почиње у подне, а трећега дана још око 9 часова пре подне, и траје увек до мрака. Падају, веле, деца у колевци па све до најстаријих баба. Пре но што ће која пасти задрхће и легне и одмах почиње да се бацака и да се бије песницама где стигне. Чим која падне, одмах трче по карабаша. Уз пало женскиње дођу два мушкарца који се зову *краљеви* и три женскиње, *краљице*. Краљеви имају извађене јатагане у рукама и ухвате са краљицама коло тако да је један од њих коловођа а други кец, и играју око онесвесле уз песму

Оп, оп, оп, оп аша! јар аша!
Ш' енкодата јар аша!

Hop, hop, hop, hop așa! iar așa! Și 'ncodată iar așa!	Оп, оп, оп, оп овако! још овако! И још једном још овако!

а гајдаш за све време свира. Игра и песма траје око пет минута. За тим је коловође ухвате испод мишице, па је пренесу преко потока спуштајући је на три места, свуда певајући као и први пут. Док остали играју један

[1] Кнежевина Србија, стр. 1085.

од коловођа узме у уста мало воде из потока, мало пелина и бела лука, па то сажваће и пљује јој у уста и по лицу. Приликом играња коловођа је закрсти јатаганом по пресима, а остали је из кола ударају ногама. У том се и она почиње расвешћавати. Чим се освести, прекрсти се. Коловођа је запоји водом са ножа, дају јој још воде и умију је, па је носе на место где је пала. Затим она устаје и иде у коло и игра као да јој није ништа ни било. Коло међутим игра и не освпће се на попадало женскиње. — Од скора је, веле, почело падање женскиња и по околним селима приликом сеоских заветина. Још сам слушао да се девојке из Дубоке не удају далеко, већ у околна села, и долази о Тројици у Дубоку да ту падне, јер би иначе пале тих дана на ком другом месту те не би имао ко да их диже или би, ако би се саме дигле, остале луде преко целе године, па би морале ићи у манастире да се лече.

О постанку овога падања прича се ово. Била је у старо доба у Дубокој једна фамилија која је патила од некакве заразне болести, тако да је за неколико година сва изумрла само је остао један старац. Да би спасао свој живот, он се крене у свет. У путу га сретне некакав старац, који је био светац, и упита га куд је пошао. Пошто му овај рече, светац га упита би ли волео да се врати својој кући. Старац рекне да би волео. Светац му онда да једну пушку и рекне му да се врати, па кога прво сретне да пуца на њега, па ако га убије да се врати у своје село и неће му ништа бити, а ако га не убије да се не враћа. Идући тако сретне старац три Циганке које су ишле једна за другом. Он потегне из пушке и убије све три и пође даље. Да би га спасао од тога греха, светац му се опет јави, да̂ му још један метак и рекне му да га испали на заветини код Цркве о Тројици. Старац рекне свецу да је код њих заветина три дана и да му да још два метка, како би за сваки дан имао по један. Светац му даде још два метка и нестане га. Кад дође Тројица, старац се опије па метне у пушку сва три

метка и испали. Пушка пукне тако јако да од потреса све женскиње попада и од тада остаде у Дубокој падање женскиња о Тројици![1]

О овој чудноватој и интересантној појави написао је Др. Војислав М. Суботић врло прегледан и исцрпан чланак под насловом *„Русаље“*, где је, поред свога личнога опажања и извештаја који су му слати, прикупио и све што је писано о томе, и на основу сличних појава и података о нашим русалијама изводи овакав закључак: „Кад се сав историјски материјал изложен у овоме моме раду доведе у везу с оним што сам ја на лицу места видео, забележио и напред саопштио, онда ће се видети сличност између падалица у Србији и разних хистеричних епидемија. Појава падалица у Србији продужење је старих и вековних појава хистеричне природе, унетих са стране у Србију у влашки елеменат: Србо-Влахе. — Русаље — падалице у Србији јесу наслеђем пренета, локална, хистерична епидемија, која се аутосугестивним путем периодично враћа о Св. Тројицама, на истом месту и у истим породицама, или бар у породицама које су некада биле у крвном сродству.“[2]

Кад смо већ на овоме да поменем још нешто. Мени се чини да наши Румуни имају некакву особиту душевну диспозицију за бесвесност. Њу помиње и Г. М. Ђ. Милићевић говорећи о становницима Тимочке Крајине. Ја сам на неколико места међу Румунима чуо да има људи и жена који извесних дана падају у занос и бунило, који су на различитим местима различити и на сваки

[1] Помињем још да *русалије* (Rusalii) у румунском језику значи: 1. Дани тројичке недеље. За време тих дана не скупљају се лековите траве, јер се мисли да тада немају никаквог лековитог дејства; 2. Нимфе водене, ваздушни духови који проузрокују буру и велике ветрове. Легенда вели да су то три краљеве кћери, које мрзе људе, јер су их они презрели. Да би се сачували од русалија жене носе при себи пелина. (Nonveau Dictionnaire roumain-français par F. Damé код речи Rusalii.)

[2] Три предавања од Д-ра Војислава М. Суботића, Београд 1905, стр. 96.

начин вредни испитивања. Примера ради само наводим Анку жену Мите Мартиновића из Валакоња, која у очи великих празника пада у занос и бунило и тиме као бајаги предсказује невољноме свету оно за шта буде питана. У таквим приликама њој долази свет из села и околине те му, како сазнадох, предсказује и помаже. Ако је коме што украдено, или има ког болесног, или је иначе у каквој невољи, долази њој, да му помогне. Др. В. М. Суботић прича о некој Докији, жени од 40 година, из Волује, која о Тројици пада као Русалија од детињства, а о већим празницима заноси се и пада од како је постала врачара. У својим заносима о великим празницима она прима лаковерни свет, говори са Богом, свецима, живим и мртвим, предсказује судбину и казује лекове од разних болести. Веле да то ради бесплатно.[1] Сем овога наши Румуни често пута пате и од некакве врсте лудила које траје кратко време па прође. Кад оно спопадне, болесник просто побесни, насрће, удара где кога стигне и чини чуда од узнемирености. Ја знам доста таквих примера од пре 30 година из Брестовца и Бора, о којима ми је често причала моја мати. У случајевима таквог лудила болеснике везују и зову свештенике те им читају молитве. И ове би ствари било вредно дубље испитати.

29 јуна.

У 8 час. пре подне кренули смо се из Кучева за *Петровац*. Ишли смо не друмом већ краћим путем преко села *Каоне*.

Из Кучева за Каону иде се лепом каменом клисуром, у чијој је средини поред пута чудновато врело *Потајница*, у коме се периодично после неколико часова скупља вода и отиче. Ту долазе болесници те својим бољкама лека траже. У Каону стигосмо у 9 час. И Каона је румунско село.

Одмарајући се пред каонском школом, забележио сам

[1] Три предавања Д-ра В. М. Суботића, стр 80.

да у Каони носе литију два пут годишње: о Спасовудне и првог дана Ускрса. То они зову *Душе круше ши икона* (Duce crucea și icoana = ићи са крстом и иконом). Том приликом узму они из цркве, из Кучева, јер своје у селу немају, *стаг* (steag = заставу) и иду по пољу од записа до записа и певају српски:

Крста носе Бога моле
Господ помилуј![1]

Са литијом иду и гајдаши и Цигани свирачи, па за све време свирају. Свештеник им за литију не долази, јер је тих дана заузет послом код цркве. После литије је чашћење и игранка.

У Каони сам забележио и имена неколиких њихових народних игара (игра се каже *жок* — joc, а то су: *преиишор*, *ўâра* (оро), *пре лок* (на месту), *ђорђонка*, *омољонца*, *кобиљан*, *срба*, *полочка*, *тарандео*, *тропа*. Сем ових играју они и многе српске игре, које већином доносе војници из војске.

Г. М. Николић, учитељ у Каони, забележио је на моју молбу о становништву свога села ово. По причању старих људи становници су Каоне досељеници из Аустро-Угарске, из села Алмаже. Отуда су се преселили од прилике пре две стотине година, и то због тога што крај око Алмаже беше сувише густо насељен, па није могао да исхрани све своје становнике. Кад су се доселили

[1] Не имађах прилике да успут више забележим о ношењу крста код наших Румуна, нити да оверим ово казивање о певању српске песме том приликом. Међутим, певање српске песме од стране Румуна у овој прилици врло је карактеристично. Ја не забележих читаву песму, јер се устезаше да ми је кажу, али и овако ова очито казује своје српско порекло и можда српско порекло обичаја који су с песмом заједно Румуни примили од Срба. У Румуна има сем овога и сем српских речи још и других читавих израза који су се скаменили као петрефакт, па се употребљавају као румунски, а нико и не сања да су српски. Чак у читавој Румунији има таквих ствари. Примера ради помињем само: Bo(g)daproste = Бог да прости = Domnezeŭ sa ĭerte = Gott vergelte es Ihnen!

нису затекли никаквих староседелаца, но је читав крај био пуст.

У 10½ час. пошли смо за *Рановац*, село у срезу млавском. Како нисмо знали пут за Рановац, јер смо ишли ван друма пречим путем, то се придружисмо једној гомили из Каоне, која је ишла у Рановац родбини. Тога дана беше Петровдан, а у Рановцу је тада црквена слава и сабор, па је обичај да се у таквим приликама иде у госте родбини у села где је сабор. Са нама је дакле ишао један човек са снахом од брата и једна баба са снахом од сина. Узпут је баба у пркос својих 70 година, а можда и више, корачала као каква младица. Да бих заметнуо разговор рекох јој у шали: „Бабо, ти ниси још за секирче, кад идеш тако добро!“[1] Баба није добро разумевала српски, те јој онај човек што иђаше с нама, преведе моје речи на влашки. Баба се на то стаде смејати и рече: „Нисам за секирче, но сам за ракију.“ Мој колега имађаше у чутури нешто ракије, те јој пружи и она се слатко напи. После тога ја је упитах да ли је истина што се прича да су у старо време кад људи остаре на досаде својима убијани. Она ми рече да је то било некад и да је слушала да су у старо време људи умирали и после 40 дана поново оживљавали и онда вечито живели. Живећи вечито, они би толико остарели да се нису могли ни мицати и били би на вечитој досади својим млађима. Млађи би, да би их се опростили, умесили проју, па би им је метнули на главу и преко ње ударали секиром док их не би убили. Ово су чинили због тога да би изгледало као да их нису они убили но она проја. Но од како је оживео Св. Лазар, од тада људи кад умру више не устају, па је тако нестало и обичаја убијања стараца.

[1] У јужној и источној Србији за људе кад остаре па већ нису ни за шта више, рекне се као у шали: „Стигао за секирче“ или „Готов за секирче“, што значи да нису већ за живот, но да треба узети секирче па их убити. Ово је можда у вези са некадашњим обичајем убијања стараца.

На моје питање да ли овде ископавају мртваце на четрдесет дана од смрти, као што је то обичај у селима округа тимочког и крајинског, рекоше ми да је то овде непозната ствар.

Око 1 часа по подне изађосмо већ на друм, који овдашњи Румуни не зову ни друм ни насип као у нас, већ *калдрма*.

Чим се изађе на друм, одмах се већ наилази у велико и богато село *Рановац*, које има неколико механа, дућане, основну школу са много одељења, тако да изгледа као варошица. Двоспратна нова основна школа од таквог је градива и тако направљена, да би се њоме могла свака варош подичити.

Већ од Каоне почиње влашка ношња да попушта и да се ублажава у корист моравске, српске. Овај сам прелаз најлепше уочио на сабору код цркве у Рановцу. Као што рекох, у Рановцу је тога дана црквена слава и велики сабор, те после ручка изађосмо на сабор да видимо свет који се овде беше из далека скупао. Ту је било света и са Пека и са Млаве. Печка и мушка и женска ношња нагиње ка влашкој; жене имају на глави *ђинђале* као трвеље. Млавска је пак ношња готово моравска. Људи носе гаће и кошуље са јелецима, исто онако као и у Морави, али се и на онима са Пека осећа моравски утицај, а на онима са Млаве влашки. На оделу и једних и других опажа се неко шаренило једнога и другога, што чини прелаз из једне у другу ношњу.

Врло је карактеристично што одавде, или још боље од ове околине, људи не носе бритве већ врло велике и тешке ножеве за појасом, који могу да се употребе и као бритве а богме и као секире. И ови су ножеви производ или варошких ковача или Цигана.

На сабору спазисмо пуно момака са барјацима у руци, које ношаху кроз сабор. На сваком барјаку је марама а на врху пешкир, око мотке су пак увијене тканице. На моје питање какви су то барјаци, рекоше ми да су то помени умрлим момцима и девојкама, који се

тако носе за годину дана на сваком месту на коме се свет скупља весеља ради.

Предање у Рановцу вели да су Рановчани Срби који су у старо доба побегли од Турака у Румунију, тамо се порумунили, а доцније опет прешли на своје старо огњиште. Мој колега г. Миливоје Башић, који је као надзорник основних школа провео доста времена у крајевима Србије насељеним Румунима, причао ми је да наши Румуни и Царани и Унгурани казују да су пореклом са Косова, да су у старо доба били Срби, да су отишли у Угарску, у место Алмаш, да су се тамо порумунили и отуда се као Румуни вратили у Србију, на садашња своја седишта. Отуда су им, веле, српска имена и презимена, а отуда им и српски обичаји и слава.

Ово интересантно предање ваљало би што боље упознати, јер изгледа да у њему лежи једна истинска тајна, која би се његовим тачним упознавањем бар донекле дала открити. Отпочето испитивање насеља у српским земљама, пружиће по свој прилици и у том погледу више података.

У 6½ час. већ се кретосмо за ***Петровац***. Прошавши кроз село Кнежевицу, бесмо у 8 час. у Петровцу. Већ од Рановца ишли смо другојачим тереном који потсећа на приближавање долини и питомини. То показују и поља својом бујношћу и уређеношћу, и села, и куће у њима, и ограде око њива, и добар друм. Бесмо већ сишли у питому долину Млаве, која се шири од Браничевског Ждрела па до Дунава.

30 јуна.

Преноћивши и одморивши се у Петровцу, тачно у подне 30 јуна упутисмо се у манастир Горњак, оним путем који је овековечио Ђура Јакшић у својој песми „Пут у Горњак“. Од села ***Ждрела***, које је насељено Румунима, почиње већ чувена дивна ***Горњачка Клисура*** или ***Млавско Ждрело***. Чим се нађе у Горњачку Клисуру, наилази се свуда редом на остатке од рушевина и на ру-

шевине старих остатака тврдиња и зграда које су некада ту биле.

„Горњачка је Клисура начичкана остацима од старих утврђења. На вису *Вукану* је градић, на Узенгији градић, на противној страни на Јежевцу стражара мотриља, с које се види сав предео чак до Београда, доле до воде зидине капије, које су затварале и овај једини мучни пролаз у Хомоље. Даље уз Млаву у једној долини од Вукана *„Митрополија“*, где се мисли да је седео владика браничевски, па малко више *Благовештање*, а највише уз воду манастир *Горњак*, који и данас служи.“[1]

Ту у Ждрелу беше и столица Дрмана и Куделина браничевских господара, који 1285 г. онако затресоше владавину Милутинову, док не беху побеђени и Браничево присаједињено држави краља Драгутина.

Сила је и новаца и труда стало док је просечен данашњи пут кроз Млавско Ждрело. Ваљало је пробити тврде камене стене, па начинити угодан пролаз којим се сад иде за Горњак и даље за Жагубицу.

У Горњак који лежи у самој клисури стигосмо у 3 часа по подне. Манастир је задужбина кнеза Лазара. О постанку овога манастира постоји предање, које је већ на неколико места саопштено.[2] Све се пак своди на то да је кнез Лазар ловио по планини Вукану и Јежевици. Његови пратиоци нађу у шуми пустињика Св. Глигорија Синајца, који је у пећини изнад садашњег манастира живео и испаштао се. Кнез пожели да с њим говори, али испосник не хте доћи већ стаде на противној обали Млаве. Вода је хучала те један другога није могао чути. Пустињик заповеди да умукне, те вода и данас на томе месту ћути као да се и не миче. У томе разговору каже Св.

[1] М. Ђ. Милићевић, Кнежевина Србија, стр. 1032.

[2] Путешествија по Сербији од Јоакима Вујића, књ. I, Београд 1901 стр. 98—101: Србскій Венацъ, сочинѣнъ Тодоромъ Влайћемъ, учителѣмъ I часть. Београд 1850 стр. 31—35; Манастири у Србији од М Ђ. Милићевића (Гласник српског ученог друштва, књ. XXI, стр· 57).

Глигорије да жели да му се начини црква. Кнез му прими жељу и сагради манастир Горњак у славу Введенија Св. Богородице.

Ја сам 1898 године пишући о манастиру Св. Стевану у срезу алексиначком рекао:[1] „Ако је веровати народном причању, онда је манастир подигнут на месту где се испаштао пустињик Св. Стеван, а у част његовог богоугодног живота. — — — Место где је манастир необично је згодно за пустињички живот, а положај му и пећина у многоме одговарају опису места на коме је живео и испаштао се Св. Петар Коришки"[2]. Манастир Горњак био би још један пример да је за спомен богоугодног живота испосника подигнут манастир на месту где је живео, испаштао се и умро. На сваки начин има још оваквих примера о којима предање чува успомену.

1 јула.

У 10½ часова пре подне кретосмо се донекле истим путем којим и дођосмо у Горњак ка селу *Шетоњу*. За Шетоње се одваја пут испод села Ждрела.

Шетоње је чисто српско село и има око 500 пореских глава. По казивању самих сељака они су досељеници са разних крајева. Има их са Косова, из Крајине и из других места. Старије жене носе по две кецеље, једну с преда, другу позади, као и Румунке, али се код млађих то сасвим изгубило. У мушких је одело као и у Мораваца, али ипак има по нешто што подсећа на румунски утицај. То су румунске панталоне, велика шубара, кратка лула и вез на кошуљама.

Село Шетоње, причају сељаци, добило је име отуда што се одатле до Горњака шетао кнез Лазар кад је градио Горњак. Село има и цркву за коју причају да ју је

[1] Извештај српске краљ. учитељске школе у Алексинцу за 1897—1898 школску годину стр. 49.

[2] Види: Гласник срп. учен. друштва кн. XXIX, стр. 309—311 и 327 и Годишњица Н. Чупића кн. XIV, стр. 483—288.

сазидао кнез Лазар или Милош Обилић, па је доцније обновљена.[1]

Данашње село Шетоње састављено је из старог села *Шетоња* и села *Извора*, која су била једно поред другога, али су их држала двојица спахија, један једно, други друго. Доцније је кнез Милош оба села спојио у једно, те се тако село Извор изгуби у Шетоњу, али и данас постоје две сеоске славе, које подсећају на некадашња два села: Спасов дан и Св. Никола (9 маја), које слави свака половина за себе у своме крају са засебним колачарем (крстоношом). Кад некадашњи Изворци славе своју славу, са литијом коју носе по једној половини сеоског атара, онда им Шетоњци иду на гозбу и игранку, и обратно. И једна и друга слава трају по два дана. — Св. Тривун им је заједничка сеоска заветина за винограде и за поља и славе га три дана, у пољу на месту где су некада били виногради. И за ову славу колачар меси колач, који ту свештеник и сече првога дана. Ту се доноси част од сваке куће, ту се гости, ту се игра, ту је сва свечаност и весеље сва три дана. Св. Тривун је, веле, први *полемезао* сено да га ветар не однесе, с тога кад поп пресече колач, онда преко колача укрсте кашике онако као што се лемези на пластовима укрштају.

Један крај поља између манастирског имања и Шетоња зове се *Царина*, име које није ретко за сеоске атаре у Србији и које је вредно протумачити. Ја сам још 1894 г. помнуо[2] да се једна лепа висораван близу села Краљева у срезу алексиначком зове Царина. Том приликом поменуо сам да Вук Караџић у „Српском Рјечнику“ вели код те речи да се многа места у народу нашему тако зову, нпр. код манастира Шишатовца, код Смедерева, итд. Смедеревску царину помиње и М. Ђ. Милићевић.[3] Тада сам поменуо да се у околини Алексинца царином назива међа између два синора, нарочито између имања два

[1] М. Ђ. Милићевић вели 1833 г. (Кнежев. Србија, стр. 1053).
[2] Наставник, за 1894, св. 1 и 2, стр. 36.
[3] Кнежевина Србија, стр. 132.

села. Кмет издаје наредбу да нико не сме прелазити царину. У напомени испод ових мојих речи додало је уредништво „Наставника“ белешку: „По белешкама Г. J. Цвијића, проф. Велике Школе, реч *царина* у том смислу употребљава се и у целом тимочком округу“. Овоме тадашњем тумачењу додајем сад друго сасвим тачно које сам после тога забележио у Соко Бањи и околини. Царином се у старије време називаше земљиште на коме је село са воћњацима и баштама. Ван царине био је *синор*. Царина је била ограђена врљикама или плотом и онде где пут излази и улази у село ограда имађаше вратницу. Сваки који би том вратњицом прошао био је дужан да је за собом затвори, да не би стока из села улазила у синор. Ограду од царине поправљали су сељаци и то сваки своју деоницу. Ако би се где ограда покварила те чија стока уђе из села у синор, онда штету не плаћа онај чија је стока, но онај на чијој је деоници ограда покварена. Таквих царина имало је свако село у срезу алексиначком, бањском и у читавој Тимичкој Крајини. Царине су се у неким селима доскора држале, а село Криви Вир имало је царину све до 1893 год. Реч царина је по свој прилици влашког порекла и остатак од средњевековних Влаха на српском земљишту. И Румуни у Румунији зову царина (ţarina) поље у близини села (champ dans le voisinage d' un village).[1]

У 3 часа по подне кретосмо се за село *Ћовдин*. Уз пут свратисмо и на Шетоњско Врело, које је мало више села под Јежевицом. Врело је бистро као кристал и јако да одмах испод њега меље воденица са неколико каменова.

У Ћовдин стигосмо у 4 часа по подне. То је чисто српско село, насељено становницима из Црне Горе и Старе Србије, те се одликују од околних становника и говором, и ношњом, и обичајима.

Од 5—6 час. путовасмо ка селу *Везичеву*, које је насељено Сеничанима из Старе Србије.

[1] Nouveau Dictionnaire roumain-français par F. Damé, код речи ţarina.

После овога, преко села *Златова* и *Грабовца* стигосмо у 10 час. у вече у *Деспотовац*, мало место, које је на силу варошица и седиште среске власти за срез деспотовачки.

2 јула.

Овога дана пре подне посетисмо манастир *Манасију*, који је свега пола часа далеко од Деспотовца, и лежи у живописној, шумом одевеној клисури.

Манасија је задужбина Високог Стевана и за његове владе особито значајан центар књижевни. Ту су били познати „Ресавски преводници“. У Манасији је и сахрањен њезин оснивач деспот Стеван 1427 год. Некадашњи значај Манасије показује њезина величина, лепота и јако и велико утврђење које је око ње. Но све је то морало некада да запусти и ороне. Садашњи је манастир обнова старог, а тврдиња стоји онако оронула и сваким даном све се више руши и опада.

У 1 час по подне већ путовасмо за *Ћуприју*, где стигосмо у 4½ часа, и после кратког одмора кретосмо за Параћин, где бесмо у 6½ час.

Кад сам са висова између Деспотовца и Ћуприје угледао моравску долину и Мораву која се у њој беласа било ми је као да сам се одморио од тешка и дуга пута по планинама источне Србије, и као да сам код куће. Ми равничари, кад видимо равницу, налик смо на приморце кад виде море. Лепа су нам брда, али нам је милија равница. Где ко никне, онде и обикне!

3 јула.

Ово је последњи дан нашега пута, али више не и екскурзије. Јахали смо питомином и равницом, друмом цариградским, некадашњим најживљим билом наше Домовине. Овога дана нисам забележио ништа сем о једној не тако давнашњој *задужбини*. Недалеко од Секирице, идући из Параћина, на једноме је месту друм угнут, јер га вода прокопава и квари. Да се друм не би сасвим

исквапио и да не би на том месту било глиба који би ометао саобраћај, ударио је ту 1830 год. калдрму неки Тривун из Доњег Видова за севап, те се то место и сад зове *Тривунова калдрма*. Овај ми податак исприча Г. Марјановић, коме је тај Тривун прадед по матери, и ја га наводим као заостатак оваквих задужбина из старине.[1]

Остатак дана провели смо путујући кроз *Секирицу*, *Јовановац*, *Ражањ*, *Делиград*. У Алексинац стигосмо у 9 час. у вече.

На путу смо провели равно четрнаест дана.

Др. Тих. Р. Ђорђевић.

---

[1] Подсећам само на народну песму где Свети Сава вели за свог оца:

Није бабо расковао благо
На нацаке ни на буздоване,
Ни добријем коњма на ратове,
Већ је бабо похарчио благо
Све градећи многе *задужбине*:
— — — — — — — — — — —
Осталога што претече блага
Остало је благо похарчио
Зидајући по калу калдрме
И градећи по водам ћуприје.

(Вук, Срп. нар. пјесме, књ. II, 97—98).

Исто тако и на народну песму „Опет Зидање Раванице", где цар Лазар, жалећи што не гради задужбине, вели:

Ми пијемо и господујемо,
Задужбине нигђе не ґрадимо,
Намастира ни бијеле цркве
Ни на води камене ћуприје
Ни на друму камене калдрме.

(Вук, Срп. нар. пјесме, књ. II, стр. 195).

К. Зено, путник из 1550 г., путујући између Једрена и Цариграда, вели да је ишао „по лепој цести (калдрми) коју саградише некоје паше за путничку употребу, *а то све за љубав Божју*". (Rad jugosl. akad. LXII, стр. 116).

И у западној су Европи овакви примери честа ствар.

НОРДЕРНЕЈ.[1]

(3.)

Задовољство је и ловити поред обале. Што се мене тиче, ја не умем бозна како да ценим то задовољство. На добро, лепо, и благородно, човек се често може и васпитањем да навикне, али воља за лов лежи у крви. Кад су праоци, још од незапамћених времена, пуцали на срндаће, онда и праунук ужива у том легитимном занимању. Али моји праоци нису били од оних што лове и гоне, него од оних што их лове и гоне, и зато ми и сама крв не да̂ да нападам на потомке некадашњих другова њихових. Шта више, знам из искуства да ми је, покаткад, много лакше ударити на каквог ловца, који чезне за временима кад су и људи били дивљач за лов високој господи. Али прошла су, хвала богу, та времена! А дође ли и сад таквим ловцима воља да лове каквога човека, морају му бар платити за то, као што је нпр. брзоходац ког сам пре две године видео у Гетингену. Сиромах човек беше већ малаксао од умора, трчећи у недељу на омари, а неколико хановеранских јункера, који хуманиора студоваху, понудише му неколико талира ако још једном претрчи даљину коју је већ срећно прешао; и сиромах човек узе трчати, и беше блед као смрт и ношаше црвено јелече, а одмах за њим, у облацима од прашине, благоурањени и благородни младићи касаху на великим коњма, који покаткад udараху копитама јадног човека који сипаше трчећи, и то је био човек.

Пробе ради, јер ја морам моју крв на боље навикнути, одем јуче у лов. Нанишаним и опалим на неколико галебова, који без бригиша летијаху тамо и амо, и ако не могаху насигурно знати да ја рђаво гађам. И

[1] Видети „С. К. Гласник“, XVI, 6.

не бејах рад да их погодим, него тек да их опоменем да се други пут чувају људи који носе пушку: али промаших, и, на несрећу, убих једног младог галеба. Срећа је још што не беше матора; јер шта би онда било с јадним малим галебићима, који, још голуждрави, леже у гнезду у великом сипу, и који би поскапали без матере. А још пре тога слутило ми се да ће ми се догодити што у лову; јер ми је зец прешао пут.

Нарочито ми је чудесно у души, кад сâм у сумрак по обали шећем, — за мном равни сипови, преда мном валовито, неизмерно море, нада мном небо као какво грдно кубе кристално — тада се самом себи чиним да сам мањи од најмањег мрава, и опет се моја душа простире у даљину свију светова. Величанствена простота природе, која ме овде окружава, обара ме и уздиже у један исти мах, и то више и силније него икад икоја друга узвишена околина. Никад никоја црква није ми била довољно велика; моја душа, са својом старом титанском молитвом, увек је тежила за вишим него што су готски стубови, и увек је хтела да се кроз кров пробије. На врху Рострапе, мени су, на први поглед, прилично импоновале колосалне стене у дрским групама својим; али тај утисак није трајао дуго, моја је душа била само изненађена, али не и савладана, и оне грдне масе камена посташе мало по мало мале у мојим очима, и напослетку ми се учинише само као незнатни остаци неке порушене грдне палате, у којој би моја душа можда угодно боравила.

Мада би коме било и смешно, опет не могу да затајим да ме прилично мучи разлика између тела и душе, а овде на мору, у величанственој околини природној, покаткад ми је сасвим разговетна, и метемпсихоза је често предмет мојега размишљања. Ко зна велику божју иронију која милује да ствара свакојаке противности између душе и тела? Ко да зна у ком кројачу седи сада душа Платонова, и у ком јадном учитељу борави душа Цезарова? Ко зна да душа Гргура VII не седи у

телу какве Туркешање, и ту се много пријатније осећа под миловањем хиљаду ручица женских, него некад у пурпурној ризи својој. На против, шта га је душа правоверних мослема из Алијиног доба које сада бораве у нашим антијелинским кабинетлијама! Душе оне двојице разбојника што су поред Спаситеља разапети можда сада седе у дебелим трбусима конзисторијалним, и ту жарко ревнују за ортодоксне догме и доктрине. Душа Џингисканова борави можда сада у каквом рецензенту, који сваки дан, не знајући, исече, у каквом критичком листу, душе највернијих својих башкира и калмука. Ко зна! ко зна! можда је душа Питагорина отишла у оног сиромаха кандидата, који је пао на испиту што није знао доказати правило Петагорино, а у господи егзаминаторима његовим живе можда душе оних волова што их је некад Питагора, радостан што је пронашао то правило, жртвовао вечним боговима. Индуси нису тако глупи као што мисле наши мисионари; они поштују животиње због душе људске коју држе да је у њима, и што они подижу лазарете за инвалидне мајмуне, на форму наших Академија, то ће по свој прилици бити зато што у тим мајмунима живују душе великих научника, док је у нас хвала богу свакоме као сунце јасно да у неким великим научницима нашим бораве само мајмунске душе.

Ах, ко би, знајући свуколику прошлост, могао с висине погледати на радњу и дела људска! Кад ноћу путујем морем, и чујем песму таласа̂, и кад ми се тада разбуди свакојака слутња и успомена, чини ми се као да сам некад тако с висине гледао, и од страха вртоглавицу добио и доле на земљу пао; чини ми се као да су ми онда очи биле тако телескопски оштре, да сам видео звезде у животној величини њиховој како се небом шећу, и да ме је та вртоглавична светлост засенула и заслепила; — као из дубине од хиљаду година долазе ми онда свакојаке мисли у главу, мисли прастаре мудрости, но оне су тако магловите да не могу да сазнам шта хоће. Само толико знам да све наше мудричење,

знање, тежење и рађење мора изгледати каквом великом духу тако исто сићушно и ништавно, као што је мени изгледао онај паук што сам га тако често посматрао у гетиншкој библијотеци. Он седијаше на фолијантима историје света и брижљиво плетијаше мрежу своју, и погледаше тако философски на околину своју, и имађаше сву ону гетиншку научну надменост, и изгледаше као да се поноси својим математичким знањима, својим уметничким творевинама, својим усамљеним размишљањем — и при свем том, он не знађаше ништа од свију оних чуда о којима се пише у књизи, на којој се он родио, на којој је сав век свој провео, и на којој ће и умрети, ако га одатле не отера вулави Др. Л. А ко је тај вулави Др. Л? Његова је душа можда боравила некад у оваком једном пауку, а он сада ето чува фолијанте, на којима је некад седео тај паук — и, ако их кад и чита, он опет не зна праве садржине њихове.

Шта ли је, боже, било некад на земљи, по којој сада идем? Један конректор, који беше овде у бањи, хтеде да ми докаже да је овде некад обожавана Херта, или, боље рећи, Форзета, о којима Тацит онако тајанствено говори. Само ако се известиоци по којима Тацит прича, не буду преварили, па од бањских кочија помислили да су света кола богињина!

Године 1819, кад сам у Бону, једног истог семестра, слушао четири колегије, у којима су трактирани махом немачки антиквитети из најтавнијих времена, и то: 1. Историја немачког језика у Шлегела, који је скоро пуна три месеца развијао најбарокније хипотезе о пореклу Немаца, 2. Ђерманија Тацитова у Арнта, који је у старим немачким шумама тражио врлине које је погубио у салонима садашњости, 3. Ђерманско државно право у Хилмана, којега су исторички погледи још најмање тамни, и 4. Немачка праисторија у Радлофа, који на свршетку семестра не беше даље дошао него тек до времена Сезострисова — тада би ме прича о старинској Херти више интересовала него данас. Никако јој не бих

дао да живи на Рујану, него бих је преместио на какво источно-фризијско острво. Млад научник увек воли своје приватне хипотезе. Али никако не бих тада мислио да ћу некад шетати обалом северног мора, а да с патријотским одушевљењем не мислим на старинске богиње. А то ето сад није, и ја овде мислим на сасвим друге, млађе богиње. Нарочито кад, шећући обалом, дођем на оно чудно место где су ономадне најлепше жене као виле пливале. Јер ни господа ни госпође не купају се овде под једним кровом, него слободно шетају у отворено море. С тога су купалишта за оба пола одвојена једна од другог, али не сувише много, и ко има добре наочари, тај може свуда видети много штошта у свету. Тако причају да је један нов Актеон спазио на овај начин Дијану кад се купа, и, за дивно чудо, од тога су порасли рогови не њему, него мужу лепотичином!

Бањска колица, дрошке северног мора, иду овде само до воде, и састоје се махом из четвороуглих дрвених каната, навучених дебелим ланеним платном. Сада, у зиму, стоје у конверзацијоној сали, и ту зацело воде онако исто дрвенасте и ланене-укочене разговоре као и одличан свет што се ту пре неког времена забављао.

Но кад речем: одличан свет, ја под тим не разумем честите грађане Остфризланда, народ, који је чист и трезвен као и земља на којој живи, који не уме ни да пева ни да звижди, но који при свем том има један таленат који је бољи од сваког певукања и звиждукања, таленат који облагорођава човека и уздиже га поврх оних ветрењастих услужних душа, које мисле да су једине благородне — мислим таленат слободе. Кад куца срце за слободом, онда то куцање срца вреди толико исто колико и највеће благородство, а то знају слободни Фризи и заслужују народни придев свој; изузевши доба главарско, аристократија није никад владала у Остфризланду, тамо је живело врло мало благородних фамилија, и утицај хановеранског племства, управним и војним сталежем, као што се сада у земљи осећа, тугом

мути гдекоје слободно фришко срце, и свуда се опажа већа воља за пређашњу пруску владу.

Што се пак тиче опште тужбе немачке на хановеранску племићску охолост, на то не могу пристати безусловно. Хановерански официрски кор даје најмање повода таким тужбама. До душе, као што у Мадагаскару само племићи имају право да буду касапи, тако је некад и хановеранско племство имало такву једну повластицу, јер само племићи могли су бити официри. Али откако се у немачким легијонима одликовало толико грађана и узвисило се до официрских чинова, од то доба ослабило је и оно ружно обичајно право. Шта више, сав кор немачке легије много је допринео да се ублаже старе предрасуде: ови људи ишли су свуда по белом свету, а у свету се много што шта види, нарочито у Енглеској, и они су много научили, и права је милина слушати их кад причају о Португалији, Шпанији, Сичилији, Јонским Острвима, Ирској и другим далеким земљама, где су се борили, толике вароши видели и обичаје им познали, тако да се човеку чини као да слуша неку Одисеју, која, на жалост, неће наћи својега Омира. А међу официрима овога кора остало је много слободоумних енглеских нарави, које су много противније старинском обичају хановеранском, него што ми у осталој Немачкој хоћемо то да верујемо, јер обично држимо да пример Енглеске има велики уплив на Хановер. У овој земљи Хановеру не види се ништа друго осим племенских дрвета, за која су коњи повезани, и од тих многих дрвета потамнела је сва земља, и, код свих својих коња, не миче се напред. Не, кроз ову хановеранску племенску шуму никад није продрла сунчана зрака британске слободе, и никад никоји британски глас слободе није се могао разабрати од хрзања хановеранских коња. А шта је британски глас слободе, то сам тек скоро појмио, кад сам, усред најжешће буре, видео једну енглеску лађу, и на њој множину људи који дрско пркосе ветру и таласима надвикујући их својим старим: **Rule, Britannia, rule the waves, Briton never shall be slaves!**

Општа повика на хановеранску охолост племенску пада до душе махом на красну младеж гдекојих фамилија, које владају Хановером или мисле да посредно њиме владају. Али и ти благородни младићи махнули би се тих погрешака, или, боље рећи, тога неваљалства, кад би се и сами мало по свету промували, или кад би боље васпитање добијали. До душе шаљу их у Гетинген, но ту се они сви здруже, и говоре о својим керовима, коњма и дедовима, слабо слушају новију историју; ако баш кадгод и чују што од тога, тада су њихова чула сва поражена изгледом грофовског стола, који је, знамење Гетингена, намењен само за високородне студенте. Заиста, кад би се племићска хановеранска омладина боље васпитавала, било би много мање вике против ње. Али омладина живи као и остарина. Она иста надутост, као да су они цвеће у свету, а ми остали проста травуљина; она иста будалаштина, заслугама предака својих покривати смрдибунство своје; оно исто незнање о проблематичном у овим заслугама, јер њима ни на крај памети да помисле да су владаоци ретко кад обасипали почастима и племствима највернијe и најдобродетељније слуге своје, него врло често подводнике, улизице и друге драге ниткове своје. Мало је њих који се поносе прецима својим, а да могу опредељено казати шта су управо учинили ти преци њихови; — шта више, кад реку да су им преци, као крстоношки ритери, освајали Јерусалим, ваљало би, пре него што се тиме понесу, да докажу да су се ти ритери поштено борили, да њихове панцир-гаће нису биле ватиране жутом поставом, и да је под црвеним крстом њиховим куцало срце честитих људи. Кад не би било Илијаде, него само списак имена оних јунака што су пред Тројом стојали, и кад би та имена и данас живела — ала би се дули и ребрили потомци Терзитови! О чистоћи крви нећу ни да говорим; о тој ствари, философи и ћирице имају чудновате појмове.

(Наставиће се.)

Хајнрих Хајне.

(Превео с немачког Мита Ракић.)

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

Радован Тунгуз-Перовић Невесињски: Горштакиње. Књига прва, Београд, 1906. 8°; стр. 301; цена 1 динар.

Пре три године почео је великошколски „Словенски Југ“ доносити прозне саставе једнога младога Херцеговца који се потписивао: Невесињски, и који је од првих потеза показивао да носи нечега у себи. Одатле нашао се у подлистцима београдских политичких листова, затим прешао у књижевне часописе, пишући обилно, грозничаво, као сваки којега перо храни и који осећа нагомилану снагу у себи. Тако је за три године написао на стотину дужих и краћих приповедака, неједнаке вредности, међу којима има и површних и слабих, али и таквих које су привлачиле пажњу на себе и заслуживале да се јаве у засебној збирци.

Коларчева Задужбина издала је сада једанаест приповедака Невесињскога, махом објављених, у времену од 1904 до 1906, у „Српском Књижевном Гласнику“, „Делу“ и „Босанској Вили“. И ако је одбирање могло бити пажљивије и боље, утисак који чини ова велика збирка херцеговачких приповедака јачи је но када се оне читају у подлистку београдских политичких листова, у оној атмосфери паланачког политикастерства, простачких надвикивања и дивљих мржњи примитивних људи.

По своме романтичном животу, по средини у којој је живео и коју са љубављу описује — или боље рећи: опева — по срођености са народном душом и ретком лакоћом у руковању народним језиком, Невесињски подсећа на једног старијег нашег писца, у своје време тако слављеног а данас готово сасвим заборављеног Јоксима Новића Оточанина, чија је „Лазарица“, „сувог злата вредна“, некада стављана упоредо са Његошевим „Горским Ви-

јенцем“ и „Песмама“ Бранка Радичевића. Јоксим Новић Оточанин, дете из официрске племићске породице, студенат у Бечу, Јени и Хали, ђак Копитара и друг Јана Колара, због своје „жестоке нарави“ био је оставио породицу и цивилизован свет, и, као прави романтичар, отишао међу „природне људе“, петнаест година провео у босанским планинама, по херцеговачким кланцима, на Пирлитору и Дурмитору, на чардацима босанских бегова, међу херцеговачким хајдуцима, на катунима слободних горштачких племена и по кулама арбанашких поглавица, трудећи се да се саживи са животом тога света, да добије његову душу, да гледа на свет његовим очима, да говори његовим језиком, да би могао прошлост и садашњост опевати као какав Тешан Подруговић или Филип Вишњић.

Али све је то код Новића била само једна дуга романтичарска ескапада, у великоме оно исто што је чинио Стеван Влад. Каћански, који се као ђак гимназије, пошто је прочитао Шилерове „Разбојнике“, одметнуо у хајдуке на дедин салаш код Сегедина, „да мало прокарломорствује“, како вели један његов савременик. Новић је био и остао „дете из добре куће“, ђак немачких романтичара, и када је опевао косовску епопеју или доживљаје Старине Новака, он је непрестано мислио на свој првобитан књижеван и романтичарски план: створити српске „Нибелунге“.

Код писца „Горштакиња“ сасвим је друга ствар, када се већ чини поређење, оно испада у његову корист. Рођен и одрастао у најкршнијој, најтипичној, најхерцеговачкијој, — ако се може тако рећи — Херцеговини, изникао из самога онога тла, у пуној заједници осећања и идеја са људима тога краја, он је самоникао, природан, оригиналан, спонтано развијен, онакав какав је Јоксим Новић тек хтео бити.

Он описује свој родни крај, примитиван, херојски и поетски, онакав какав је, или боље рећи онакав какав је био. Као и толики наши, чак и новији, писци који су,

поред свега свога реалистичкога схватања и приказивања спољног света, сачували романтичарску носталгију за прошлошћу, као Јаков Игњатовић који се никада није утешио за Сент-Андрејом из доба лајпцишких и краковских вашара, као Јанко Веселиновић који је чезнуо за Мачвом задругâ, као Борисав Станковић који у „Старим Данима“ жали за старом Врањом ашиковања и љубавних дертова, и уздише: „Старо, старо ми дајте, оно што мирише на сух босиљак и што сада тако слатко пада!“, тако и Невесињски жали за оном Херцеговином пре окупације, и заједно са старим усташима вели: „Хај наша златна старино!“

Он је и осетио и успео да изрази оно што извесни романсјери француски зову „душа земље“, и то чини нај јачи и најтрајнији утисак свију његових приповедака. Није то само она обична, често површна „локална боја“, но то је онај интимни дух, који се на крају крајева, не да рашчлањавати, и који оживљава, даје душу и живот целоме томе свету брдских главара, црногорских четника, сеоских врачара, мостарских балија и старих бегова.

У главном тај утисак изниклог, истинског и *правог*, тако човек да каже, долази отуда што се писац држао онога богатог, сигурног и реалног народног основа. Он је сликао праве људе из народа, каткада их фотографски снимао, и уносио оне поетске и снажне народне легенде. Више но обично ту има богатог етнографског елемента, народних веровања и обичаја, као онај опис сватова у „Невјести и по“, који може послужити као објашњење сватовским песмама у Вуковој збирци. И све то у једном необично богатом народном језику. „Горштакиње“ ће зарадовати наше лексикологе, али и свакога онога који верује у обилност, обимност, живописност, изражајност и вечиту младост нашег народног језика.

Но није у овој књизи једино добро тај народни дух. Невесињски има маште, која је врло јака у „Здухаћу“, на пример онај прелаз сватова џинског цара, у глуво доба

поноћи, преко мостарског моста, или оне поноћне борбе белог и црног вола, доброг и злог здухаћа, на Ловћенској висини, под јасеном, код Иванових Корита. Има у овим причама страсти, има поетских излива као у Петра Кочића, нарочито има оне неуздржане речитости коју имају сви наши писци из јужних крајева, од Стјепана Митрова Љубише до Марка Миљанова.

Али има и мана, и то много, и то крупних, местимично таквих да једва претежу над оним урођеним добрим способностима. Има оне непријатне патриотске фразеологије, која не само да подсећа на „беседе“ и здравице шездесетих година, но и одаје писца који је свој писмени рад почео писањем патриотских чланака у једном покрајинском листу. Има и сувишног, натрпаног кићења, целе једне дивље флоре фигура и епитета, звекетања речи, онога због чега је реторика и једнога Ђуре Јакшића тако често падала у галиматијасе. Има опширности, која ако каткада даје нешто налик на епску ширину, врло често замара као и свака друга тапкања у месту и сељачка причања од Кулина Бана. Има најзад, по сред онога красног народнога језика и стила, места из оног ругобног и простачког новинарскога језика. Тако ће стари херцеговачки усташи рећи *„сафирски* небесни свод“, а писац говорити о „танталском бремену традиционалних политичких мука“, и сасвим озбиљно узвикивати: „Распалимо буктињу маште и погледајмо духовним очима ноћас по царству побјеснелог времена“.

Прва књига Невесињскога има својих лепих врлина, али исто тако и озбиљних мана. Његов таленат, свеж и плах, али сиров и неприбран, јесте једна елементарна снага; њему треба културе и рада, па да добије праву књижевну облину, меру и склад, без чега нема више уметности. Невесињски је *лакописац*, како су говорили нама стари, и није у опште пријатељ „регула“, и зато је опасност да не растроји, уситни и уништи своје несумњиво лепе способности. Он је сада господар своје књи-

жевне судбине, и ићи ће донде докле буде хтео ићи. Све стоји до тога: хоће ли се задовољити даром природе, благословом родног му краја, духовним наследством, па да прође рђавим трагом толиких наших „природних генија“ и „богоданих талената“, или ће гледати да се прибере, да преври, да среди све што носи у себи, да развије свој књижевни укус, да подигне свој дух и да организује свој таленат.

J. С.

Nekoliko dubrovačkijeh pokladnijeh pjesama iz XVI vijeka, za štampu priredio Petar M. Kolendić. Dubrovnik, Srpska Dubrovačka Štamparija, 1906.

Г. Колендић је веома добро учинио што је ову своју ствар одштампао из „Dubrovnika“, јер би иначе отишла изгубљена, како и све што се штампа по политичким дневницима и листовима. Право је да ове покладне пјесме није задесила таква судбина.

Г. Колендић попратио је ово седам саопштених покладних пјесама и једним уводом. У уводу наводи он једно своје мишљење о тому, да ли је у Дубровнику постојало неморалних покладних пјесама или не. Он мисли да их је било, и да те нијесу нимало заостајале тривијалношћу иза оних талијанских, које су им и извором биле. Дубровачку су властелу у тому потицали исти они разлози који и кућу Медичи у Фиренци, а то да народ игром и таквим забавама одврате да се не пача у државна питања. Ту своју тврдњу Г. Колендић оправдава тиме што су покладне пјесме уведене у Дубровник баш у оно доба кад је било вријеме свакаквих трзавица у републици. Ту су издајства и завјере међу самом властелом (1483, 1486), па међу народом г. 1474, 1479, итд. Овому мишљењу Г. Колендића не може сметати ни оскудица покладних пјесама, које би имале њеку патриотску тенденцију, јер се по Ветранићевим „врлачама“ види да је таквих пјесама било. Ово седам приопћених пјесама,

којих пјесник није познат, откриле су нам и трећу „Сибилу“[1] (пјесма IV), а још нам показују, да су се покладне пјесме у Дубровнику и под прозорима рецитирале, (V):

Тијем болес ку мори и труд јој задава,
дозови нас гори, часом ће бит здрава.

и то у вечер (VII):

Ето нас пусти свак за худу нашу чес,
нег само ови мрак, ки сличан нами јес,
љубави, твој поглед помили нашу злед,
само ова тамна ноћ, ку срцем служимо,
дала нам јес помоћ... итд.

Г. Колендић је добро учинио што је саопштио ове пјесме и штампао и ако су оне „непристојне“. Жали боже, код нас у Дубровнику има много рукописних ствари, паче и једно читаво дјело једног дубровачког писца прошлога вијека, у рукама оних који, ради „непристојне“ садржине, неће да то угледа свијета, или — што је горе — угледаће свијета онда кад буду „мало промјењене и ублажене“. Проти овим штетним непријатељима дубровачке литерарне прошлости треба се борити, а у првом реду ми млађи Дубровчани, које боли ово неумјесно натраштво неких власника од неколико дубровачких рукописа.

Ове саопштене пјесме, измијењене и прилагођене дубровачком духу, могу имати за изворник талијанске пјесме ове врсте, што је опет тешко одредити. Пјесма I могла би имати изворник талијански у Гверинију: „Canti carnascialeschi“ у пјесми „Canto de' uomini vecchi allegri e goditori“, а VII у Грачинију „Canto de pellegrini d' amore“. Пјесме II и V прије би могле бити под упливом Чубрановићеве „Јеђупке“, и то у „Трећој Госпоји“, него ли талијанских сличних пјесама.

Франо Кулишић.

---

[1] v. Pjesnici hrvatski XVI vieka. Zagreb, 1858, II, str. 11—12, od Iv. Kukuljevića.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

О новом покрету у Русији. — У овом броју свршава се интересантни оглед „О новом покрету у Русији“ који је писао један добар познавалац данашњих политичких прилика у Русији. Оглед је написан у месецу марту, дакле пре но што су извршени избори за Думу, те због тога не говори о најновијем стању ствари, али зато својим фактима и објашњењима пружа довољно материала да се и то стање разуме.

Посмртни радови Др. Љубомира Недића. — Посмртни радови Др. Љубомира Недића штампају се полако, један по један, у овом или оном листу, и вероватно ће најзад бити штампани сви, и моћиће се издати трећа књига његових критичких студија. У нашем листу већ штампани су ови од тих радова: „Предлог како да се помогне нашој нејакој књижевности“ („С. К. Гласник“, VIII), „Л. К. Лазаревић“ („С. К. Гласник“, XIII), „О Гетеовом Вертеру“ („С. К. Гласник“, XIV), а штампаће се ускоро још: „О васпитању укуса“ повећа књижевна студија, и „Јанко Веселиновић“, врло фрагментаран есеј о овом приповедачу којега је Недић јаче ценио. Сад је у последњој свесци „Летописа“ штампан есеј о Светиславу Вуловићу, који је, колико се сећамо, био намењен да буде предговор издању Вуловићевих књижевних радова у С. К. Задрузи. Ми држимо да је и овај есеј тачно штампан, само нам изгледа да се понечем може замерити. Цитате нпр. требало је увек ставити под наводнице да би се знало које је Вуловићев а које Недићев текст. Па онда, реченица „тако је (Вуловић) приказао *Горски Вијенац* у нетачноме преводу Кирстеа...“ по свој прилици је нетачна. Реч „нетачноме“ стоји сигурно место речи „немачкоме“, пошто је Кирстеов превод одиста немачки а није нетачан, најмање по Вуловића оцени. П.

Срѣ. — Изишао је први број „Срђа“ од ове године. Лепше су му корице, боља му је садржина него у по-

следњим бројевима лањским, има више реда и система него што је обично у њему било. Поред старијих, међу којима видно место заузима сам уредник Г. А. Вучетић са својим ваљаним али и сувише стручним „Споменицима дубровачким“, можемо забележити и неке млађе сараднике „Срђа“, који се сад први пут у њему јављају. То су Г. Иво Војновић који је за овај број дао један фрагменат из своје врло прослављене а сасвим промашене драме „Смрт Мајке Југовића“, о којој ћемо ускоро писати, и Г. Милан Беговић, сарадник и нашега листа, који је дао једну песму из своје интересантне збирке „Књиге Сунца“. Не видимо преводне књижевности довољно. Нема романа преведеног, који сваки књижевни лист има и сам га је „Срђ“ пређе имао, и која је врло потребна и врло корисна рубрика у једном књижевном листу. Желели бисмо да и та рубрика буде заступљена у овом листу који чини све напоре да се одржи што боље, и који топло препоручујемо нашим читаоцима. Наше књижнице, читаонице и гостионице врло би добро учиниле да се на „Срђ“ претплате. Тако би се избегла бар та аномалија да врло просвећени чланови нашега друштва не знају ни да „Срђ“ постоји. П.

Illyricum Sacrum. — „Срђ“ јавља да Археолошки Музеј у Сплиту намерава прештампати ово преважно дело за историска истраживања уопште, које су написали Јаков Колети и Данило Фарлати, оба исусовца, у годинама 1751 - 1819. Дело је врло обимно, и хвата 8 великих фолианата од којих сваки има преко 500 страна. П.

Нове књиге. — Задужбина Д-ра Љубомира Радивојевића. Издања за народ, II. „Поуке из агрикултурне хемије“, за народ написао проф. Никола Весин. (Награђено из фонда Љ. Радивојевића с 500 динара.) Београд, штампарија „Доситије Обрадовић“, чика Љубина ул. 8, 1906. Цена 50 пара дин. Стр. IV, 1—144, у 8°. — М. П. „Један српски добротвор“, написао —. Издање уредништва „Мале Библиотеке“. Цијена 40 пара. У Мостару, 1906. Штампарско уметнички завод Пахера и Кисића. Стр. 3—83 у 8°. — „Мала Библиотека“, свеска 115. Година VIII, 1906, број 1. Симо Матавуљ, „Цар Дуклијан“. У Мостару, 1906. Штампарско умјетнички завод Пахера и Кисића. Стр. 3—49 у 8°. — Српска Краљевска Акаде-

мија. Српски диалектолошки зборник. Књига I. „Дијалекти источне и јужне Србије“. Са две карте. Написао А. Белић. Ова је књига помогнута из фонда Д-ра Љубомира Радивојевића. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1905. Стр VII—CVII, 1—715 у 8°. — Др. Ј. Цвијић, „Неколика проматрања о етнографији македонских Словена“, написао —. (Прештампано из „Дела“.) Београд, „Доситије Обрадовић“ — штампарија Аце М. Станојевића, чика Љубина улица број 8, 1906. — Zabavna knjižnica „Matice Hrvatske“: svezak CCLXXXVII—CCLXXXVIII. Evgenij Kumičić, „Jelkin bosiljak“, pripoviest iz istarskoga života. U Zagrebu. Izdała „Matica Hrvatska“ Tisak Dioničke Tiskare, 1905. Стр. VII—LXXXIV, 3—169 у 8°. — Knjiga CCLXXVII—CCLXXIX. Vjenceslav Novak „Zapreke“. roman iz savremenog života. U Zagrebu. Izdala „Matica Hrvatska“. Tisak dioničke tiskare, 1905. Стр. 5—365 у 8°. — Sveska CCIC—CCICII. J. Perkovac: „Pripoviesti iz bojnoga odsjeka“. Sa životopisom J. Perkovca od D-ra Ivana Zahara, i slikom piščevom. U Zagrebu, izdala „Matica Hrvatska. Dionička tickara u Zagrebu, 1906. Стр. VII—CXII, 3—239 у 8°. — „Рад и именик Матице Српске“ године 1905. С додацима: I. Извештај о раду управног одбора у год. 1904—1905. II. Извештај о раду књижевног оделења и одбора у г. 1904—1905. Нови Сад, издање Матице Српске, штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, 1906. Стр. 3—146, 3—68 у 8°. — „Slavenska knjižnica“, izdaje Matica Hrvatska. Knjiga trinaesta. N. A. Nekrasov: „Komu je dobro u Rusiji?“ preveo August Harambašić. U Zagrebu, izdala Matica Hrvatska. Dionička tiskara u Zagrebu, 1905. Стр. V—XIV, 3—160 у 8°. — В. Грђић, „Ријеч двије о нашем спору“, написао —. Издање пишчево. У Новом Саду, Српска штампарија Ђорђа Ивковића, 1906. Стр. 3—32 у 16°.

А.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Коло Српских Сестара. — Предавања које је ово вредно друштво почеле приређивати ове зиме, и о којима смо раније саопштили читаоцима, настављена су с истом тачношћу, и сад су завршена. Та су предавања још држали: Г. Г. Лујо Војиновић (Пад дубровачке републике), Богдан Поповић (Шекспир или Бекон?), Милан Јовановић-Батут (О новијим успесима у проучавању туберкулозе), Божидар Николајевић (Богородица у уметно-

сти). И сва ова предавања, као и пређашња, била су добро посећена и занимљива. X.

ЧИТУЉА.

Герасим Петрановић. — Један одличан представник старе генерације, Герасим Петрановић, дугогодишњи владика бококоторски, дубровачки и спичански, умро је. Рођен 23 априла 1820, у Шибенику, он изучи само основну школу у свом родном месту, а гимназију и богословију у Карловцима, и филозофију у Загребу. Затим се, 1844, закалуђери у манастиру Крупи, постаде архимандрит 1855 и епископ 1871. Уз свога брата Божидара, познатог скупљача српских народних песама и корисног књижевног радника, радио је и Герасим на књижевности. Његови су књижевни радови ово: „Добри пастир" (проповеди) 1850, „Побожна размишљања при слушању литургије" 1853, „Повјест о манастиру Драговићу" 1859, „Кратка повјест православног општества будванског" 1867. Још је извесно време уређивао „Српско-далматински магазин", један од врло важних часописа српских у Далмацији.
П.

Миша Петровић. — Наш сарадник Миша Петровић, професор гимназије у Чачку, преминуо је. Писао је и преводио по „Просветном Гласнику" и другим стручним листовима. За наш лист превео је врло пријатну бајку „Maculaturalia" коју смо донели пре кратког времена.
X.

Хенрик Ибзен. — Ових дана цела европска штампа, као о каквом великом политичком догађају, пише о смрти Хенрика Ибзена, чувеног норвешког драматичара. Нарочито германска штампа одликује се обожавањем овога песника и мислиоца са Севера, узносећи у њему човека који је „револуционисао човечји дух", а посебице германски, и уздижући његову борбу за права појединаца пред гомилом, његов скептицизам и љубав према истини, и стварање новог драмског стила са новим задацима и новим типовима. Заиста је ретко који писац толики утисак чинио на своје време као Хенрик Ибзен, праведно или неправедно; и у томе свакако играју велику улогу нови морални принципи које је проповедао. — Хенрик Ибзен је рођен 1828 у Скиену, једној варошици у Нор-

вешкој, где му је отац био пропали трговац, и где је оскудно провео младост учећи гимназију. Не положивши матуру, решио се да буде апотекар, спремајући се узгред и за универзитет. Али га захвати борба тадањега времена, и он поче да учествује у јавном животу, да држи говоре по зборовима, пише политичке песме, а неко време, кратко, издавао је и један лист који је био опозиција и влади и опозицији. Тада је написао и политички комад „Катилина“ (1852). Исте године напусти апотекарски позив, и прими се за драматурга позоришта у Бергену, где је остао до 1856 године, написавши за то време неколико мање познатих драма: „Гроб Хуна“ 1854, „Госпођа Ингер од Естрота“ 1855, „Свечаност на Солхангу“ 1856, „Олаф Лилиенкранс“ 1857, итд. У то време већ је постао познат у ширим круговима, тако да га позваше за драматурга и позоришног писца у Кристијанију. Ту је написао комаде „Поход на север“ 1858, „Комедија љубави“ 1862, „Претенденти престола“ 1864. Помоћу једне стипендије отишао је 1864 из своје отаџбине на југ, и живео је у Риму, Минхену, Дрезди, све до 1892, кад се вратио у Норвешку. Тек ван своје отаџбине написао је Ибзен дела која су му славу пронела светом, најбоље своје драме. „Бранд“ 1866, „Пер Гинт“ 1867, „Цар и Галилејац“ 1873, „Савез омладине“ 1869, представљају оштру сатиру на норвешке друштвене прилике, док су против друштва уопште упућени комади „Стубови друштва“ 1877, „Нора“ 1879, „Авети“ 1881, „Непријатељ народа“ 1882, „Дивља патка“ 1884, „Розмерсхолм“ 1876. Последње његове драме су „Госпођа с мора“ 1888, „Хеда Габлер“ 1890, „Грађевинар Солнес“ 1890, „Мали Ејолф“ 1894, „Џон Габриел Боркман“ 1896. Као епилог целом свом раду написао је Хенрик Ибзен 1900 још и символичку драму „Кад устану мртви“. Годину дана доцније ударила га је капља, те је боловао све до 10 маја ове године, када је умро у својој 79 години. Ив.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ
КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.
Књига XVI, број 11. — 1 јун, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(11.)

XXII.

И газдиница Стака морала се преклонити пред бабом Станијом и постарати се да задобије њезину наклоност. Чим су се родице, ујне, тетке, куме и прије разишле, она леже на шилту, завали главу међу јастуке, и стењући и јечећи као тешка болесница, зовну Фимију преда се.

— Јеси ли рада да ти умрем? — запита.

— Шта ти?... Коме ти то?... — поче гунђати Фимија, мрштећи се и трескајући главом као и увијек кад би се хтјела свађати. Јесам ли ја антикрист jàли никаква вјера, па да ми то збориш?... Ђаво нек однесе вȁс свијет и све било проклето да Бог дâ, само нек ова кућа остане здрава и читава...

— Е, ако нијеси рада, а ти пођи баби Станији, — прекиде је Стака, — и кажи јој да сам тешко слаба.

— Ја да иђем Станији, оној погануљи што је читаве прегршти лажи просула на ову кућу, проклето јој име и кољено... Зар ја? — поче се опирати Фимија, а згурила се још више, да јој се готово није могла ни видјети глава између рамена. — Зар мене...

Стака јекну и опружи руке према њој.

— Умријећу, ако је не зовнеш, — застења. — Само ми њезине траве могу помоћи и нико други. Тако јој и кажи...

— Па што ми одма тако не кажеш? — осијече Фимија, спремајући се да пође. — Шаљеш ме њојзи, а не кажеш рашта?... Проклете да Бог дâ биле све болести и сва зла на свијету, проклет им и траг и сви знаци њихови!...

Пошто је Фимија отишла, газдиница се брзо диже, па поче чистити и распремати собу, „да све буде уређено". Желила је да „свака ствар буде на свом мјесту", како баба ни по чем не би могла познати, е је било „икаквих промјена јàли немира". Није чак заборавила поставити насред собе и малу мумтафтицу, прекривену шареним чаршафом, и поређати по њој неколико гурабија, три таблице са цигарима и двије овеће чаше ракијске. Насред мумтафтице поставила је невелику боцу, у којој се златила стара шљивовица, опа што је газда Јован испија само о великим, Христовим празницима... Свршивши све, опет се завали на шилту и опет поче јечати и стењати.

— Једва се једном и тај белај сврши, — јави се најпошље, након пола сахата, стара Фимија, дахћући и отхукујући од умора, па се зачуђено поче обзирати по соби и, испод ока, са неким неповјерењем, гледати Сташу. — Једва једном... проклета била и баба и болес' и... духан и стара шљивовица!... Сатрала сам се иђући, покорила се пред њом и једва је намолила да дође... Да нијесам почела плакати... ђаво ме однио и с мојим срцем и сузама... не би никако пошла. „Нећу ја," вели, „у ту кућу, па нећу!" Да није невоље, ја бих њојзи очитала молитву да би јој се све капа на глави окређала!... Она, кучка једна, па да неће у ову кућу!... Ама невоља је и... ето... заплакала сам... у з'о час га плакала... и казала сам да си на умору.

— А ђе је? Што не дође?... запита Стака оштро, гласом који ни мало није наличпо на болеснички. — Камо је?...

— Рекла је да ће одмах доћи, — окоси се Фимија још оштрије и опет поче тресвати главом. — Нећеш дуго чекат' на њу, проклет јој био ва̂с род и све племе њезино до скончања свијета!...

Фимија би можда још говорила и проклињала, непрестано искоса гледајући на духан и шљивовицу, да се, изненада, не отворише собна врата и баба Станија указа се на њима.

— Шта је ово?... Овђе ми нешто не мирише на болес', — зацака баба смјешкајући се и разгледајући собу. — Шта је ово?...

— Не питај шта је вего сједи и пуши, — окреса Фимија, окрећући јој леђа и спремајући се да изађе из собе. — Ни мени не мирише, нит' ми се чини ствар крупна, ама о томе не треба нико да пита и распитује...

Баба Станија сједе поред Стаке, узе један цигар и запали га.

— Шта ти фали? — запита, спуштајући јој руку на чело. — Шта је, шћерце!

— Све ми фали, — одговори Стака, стењући и превијајући се као у највећим мукама. — Све ми фали и све ме боли... Дошло, чини ми се, до умора... С тога сам и поручила по те, да дођеш и да ми нађеш траве...

— Па лахко је то! Трава и лијекова, фала Богу, има доста, — одговори баба подсмјехујући се. — Излијечићеш се ти, без икакве муке.

— Ако ме добро излијечиш, биће ти од мене двије лијепе свилене кошуље на пешкеш, — дочека Стака гласније, као да јој болови одмах одуминуше.

Баба искапи чашу ракије и весело пијукну.

— Охо, то ми нико неће скупље платити од тебе, — узвикну. — То ће ми бит' боља плаћа нег' и доктуру.

— Биће ти, вала, и три дуката, — додаде Стака још јаче.

— Охо! То је љевше! — готово подврисну баба.

— А ни Милка ти неће остат' дужна. — настави

газдиница неуморно. — Ја знам, да ће ти и она поклонит' читав антерилук...

Баба је погледа зачуђено.

— Читав антерилук?

— Хоће, хоће, — осијече Стака. — Знам ја њу... Она ми је то јутрос казала. „Ако те баба," вели, „излијечи, поклонићу јој антерилук." Она ме и наговорила да тебе зовнем, јер каже да ти знаш боље лијечити него сви доктури.

Баба испусти густ млаз дима из уста и поче га разгонити руком.

— Хе, хе... знаш... није јој то махнито... То сам ја њојзи плахо у вољи, — рече.

— Плахо! — узвикну Стака одушевљено и подиже главу између јастука. — Ти си јој вазда била у вољи!

Баба заврти главом, као не вјерујући, и поче гледати према вратима.

— А што она не изађе да је видим? — запита лукаво. — Шта ради?...

— Затворила се у собу па плаче, — одговори Стака уздишући. — Ископниће ми дијете к'о груда снијега... Има проклета свијета, који није мог'о с миром гледати њезину љепоту, па свашта измислио на њу... Ружне ствари причају се по свијем махалама... Хоће да јој убију срећу, па то је...

— Она је и крива, — протепа баба отежући. — Она је одабрала Швабу између толико наших момака.

— Није га она одабрала, него се он силом намећао и врзао се око наших врата.

Баба намигну.

— А је ли силом дош'о за канат? — запита.

Стака се ухвати за прса, застења и опет се поче превијати.

— Ух, ух, ух несретна болес'... Ух, сломи ме! — зајаука. — А лаже свијет на њу, пуно лаже, — рече затим, исправљајући се. — Питају и за некакво дијете и за ба̀бинс.. Ко је им'о душу да то рекне?...

— Милка се сад крије од свијета, па се то, богме, свакојако толкује, — дочека баба и опет пусти густ млаз дима кроз нос. — Свијет је не види, па зато и говори...

— Ето! Ето како се измишља! — узвикну Стака, па се брзо диже и сједе на шилти. — А сад ћеш виђети да то није истина!... Милко! Милко! — викну јаче и пљесну дланом о длан. — Сад ћеш виђети да је она ђевојка к'о што је и прије била и да ништа нема *на путу*...

Након подуже почивке уљезе Милка у собу: сатрвена, изнемогла, погружена, као цвијет који вене. Угледавши бабу, застаде мало; затим лагано приступи и пољуби је у руку:

— Жива била, шћерце, жива била! — отегну баба, мјерећи је погледом од главе до пете. — Бог ти дао дуг вијек и више здравља него сад...

— Милко, реци Фимаји, нек донесе још боцу вина и ракије, да баба понесе кући, — рече Стака, окрећући се Милки. — Ама јој реци, нек изабере од оног старог, доброг вина, из *нашег* винограда.

Милка ћутећи саслуша, па лагано, оборене главе, изађе из собе.

— Блиједа је, — проциједи баба кроз зубе, гледајући за њом. — Ослабила је пуно...

— То је од плача и несанице, — дочека Стака забринуто. — А видиш да *није* истина *оно* што су измислили.

— Није истина, — потврди и баба. — Својијем очима ја најбоље вјерујем, и ево отворено велим: није истина!...

Стаки се разведри лице; једва се могла савладати, да не скочи и не загрли бабу.

— Е тако је измислио и лагао свијет за све, — рече. — Тако је обиједио!

Баба опет намигну и заврти главом.

— А канат? — запита. — Канат?...

— Куку, куку, опет ме проклете прси забољеше, —

застења Стака и поново леже. — Куку мени, умријећу од мука!... Излијечи ме, Станија сестро, па не жалим још два дуката дати.

Баба је прекрсти и, трљајући је својом сувом, коштуњавом руком по прсима, поче читати некакве молитве.

— А највише је лагао и измишљао онај Ато, онај погани син! — опет ће Стака одахнувши мало и одгурујући руку бабину. — Он је изнио све, јер смо га одбили и јер му је Милка, у пошљедње доба, казала да воли Сави.

Баба искапи још једну чашу и припали нов цигар.

— Па зар нијесте Саву прије одбили? запита пакосно, кезећи се према њој и указујући крњаве зубе. — Зар нијесте и мене ишћерали из куће, кад сам дошла да просим?..

— Онда... онда се Милка стидила да истину каже, — отегну Стака руменећи, као да се и сама стиди. — Онда је била дијете, па још није ни знала ко јој је драг, а ко није?... Потље је замиловала Саву и Ати то у брк рекла...

Баба је погледа испитујући.

— Хе, а ко зна милује ли и Саво још њу? — прошапта као за се, и ако је Стака могла добро чути.

— То ти знаш, — осијече Стака хватајући је за руку и чврсто је стежући. — Ти си с њиме, ти знаш... Ја ти само велим да је он Милки драг и драг је свима нама... Сад бих волила да ми буде зет него ико други!..

— А ако и он вјерује свијету? — запита баба још пакосније и опет се поче кезити.

— Ти си виђела Милку својим очима и ти му можеш рећи је ли истина?... дочека Стака не пуштајући руке, као да се бојала е ће јој баба побјећи. — Немој му ништа лагати, него реци по души...

Баба се осмјехну.

— Кад би он прист'о, онда би и ти била излијечена? — запита.

— Онда бих заборавила све муке, — осијече Стака.

Баба пружи и другу руку и сухе, намрежгане усне принесе Стакину уху.

— Ама то је мало поскупљи лијек, — прошапта. — Ту треба примакнути још који дукат.

— Примакни, ако хоћеш и четири, — узвикну Стака и обгрли је.

Баба је пољуби у образ и полако се изви из загрљаја.

— Онда је наша погодба готова, — рече. — Ти мени треба да предаш: дукате, кошуље и антерилук, а ја теби зета... Је ли тако?...

— Тако је, — потврди Стака, па се диже и пође да је испрати. — Погодба је готова!... Само нек се сретно сврши!...

XXIII.

Бојећи се да је ко други не преухитри и не уграби јој „масан залогај“, баба Станија не хтједе оклијевати. Одмах се упути Савиној кући.

— Отиђи Сави на дућан, — рече једном дјетету, сусревши га у путу, — и реци му да га чекам код куће. Крупна је ствар овог пута, његова је, па нек се ни мало не смишља, него да одмах остави све остале послове и да дође.

У кућу није хтјела улазити прије Саве, него га је чекала пред вратима, одмарајући се на овећем камену, *бињекташу*, са кога су некад Савини дједови узјахивали на коње полазећи на пут. Тек кад се он помолио, ознојен и задихан, подиже се баба, и развлачећи лице на осмијех, пође му у сусрет.

— Шта је?... Шта ми то имаш казати? — запита Саво брзо, отварајући врата и уводећи је у авлију. — Шта је?... Од кога је?... Није ли опет какав нови хабер о Милки?...

— Крупан је хабер, — одговори баба, развлачећи и наглашујући сваку ријеч. — Добар је хабер и, чини ми се, теби неће бити мрзак...

— О чему се ради? — запита Саво нестрпљиво. — Не отежи и не замршуј, јер знаш да ми то није мило... Казуј одмах шта има!

— Хе, а ја хоћу да ти погађаш!...

Саво забаци капу на затиљак и поче отирати зној са чела.

— Остави се, баба, беспослица, него говори о послу, — окоси се сурово. — Нијесам ја пророк, нит' сад могу погађати. Казуј шта је, ако је за казивања! Ако није, нијеси требала ни долазити!...

Баба, не тражећи шилта ни јастука, сједе онако, на авлији, и прекрсти ноге по турски.

— Колико ћеш ми дати, ако ти нешто лијепо кажем? — запита.

— Теби је до погодбе, — дочека Саво гледајући је презриво. — Па лијепо!... Колико ћеш искати?...

— Ја велим није пуно: три дуката.

— Добро!... Пристајем!... Говори!...

Баба се као замисли и поче шарати прстом по прашини.

— Би ли се ти зачудио, ако ти рекнем да сам била у газда Јовановој кући? — запита га.

— Што бих се чудио? — осијече Саво, па одмах сједе поред ње да је боље чује. — И то је кућа к'о и остале...

— Ама о тој се кући пуно говорило.

Саво се намргоди.

— Па говорило се о свакоме, — рече. — Ама ко ће мени казати да је баш *све оно* било истина?... Ко ће казати?... Можебит' да и има нешто истине ама *све*, *све* да је *онако* било?...

— А шта би ти радио, ако ти ја рекнем да оно ништа није истина? — прекиде га баба, спуштајући му руку на раме. — Шта би на то одговорио?..

— Ни томе не вјерујем, — прошапта Саво и дубоко уздахну. — Волио бих да није истина... ама... свијет опет неће оно чудо измислити без икаква повода...

А ако ћу право, и ја сам виђао Швабу ђе се врза око њезине куће. Доста сам се врзао и ја, па сам и њега виђао...

Баба се као наљути и зачепи му шаком уста.

— Оно се он њојзи намећао, — дочека. — Она њега није шћела!

— Па рашта би свијет од мухе правио међеда? — запита Саво онако кроз прсте јој. — Рашта би се причало онолико?...

— Рашта? Рашта? — окоси се баба и, правећи се још љућа, удари га по устима. — Прич'о је ради тога што је све оно Ато измислио, а Ато је измислио што га је Милка одбила, а Милка га је одбила што је бегенисала тебе!

— Не шали се, баба, и не проводи бруке са мном, — отегну Саво. — Камо среће да је било тако!... Ама и то је лаж!... Рашта ја на њој никад не познадох да сам јој драг?... Рашта се због ње напатих к'о нико мој и изломих младос' своју к'о што се суха грана ломи?... Рашта?...

— Јер је млада, па се стидила да ти каже, будало једна! — дочека баба ругајући се. — Зар си толико махнит да ни то не можеш разумјети?...

— Знам ја њу... Није она тако стидна! — одговори Саво. — Има она језик баш к'о и ја...

— Има језик, ама га није шћела пред тобом показивати, јер је ђевојка, — осијече баба жешће. — Баш се највише пред оним стидимо кога највише бегенишемо... — Саво се окрену вратима и хтједе поћи.

— Баба, окани се шале и ћоравих послова, — рече. — Ти к'о да си дошла да мене искушајеш... Зар нијеси сама преда мном нападала Милку?... Зар те чак због тога нијесам неколико пута изгонио из куће?...

— Изгонио си ме, јер си им'о право, јер сам била махнита и вјеровала свијету, — одговори баба и опет поче шарати по прашини. — Ама данас сам виђела да је *све* лаж!... Виђела сам Милку својим очима и говорила с њоме. Да је видиш, срце би те заболило! Ни налик

на ону ђевојку!... Убило је свијетско оговарање, па је клонула, малаксала и вехне... вехне к'о феслиђен пред ииконом...

Саво застаде.

— Да је била мање поносита, не би то доживила, — рече шапатом. — Ја сам јој говорио... ама није слушала...

— Нијеси ти знао говорити с њоме и с тога те није слушала, узвикну баба. — А био си јој .. и сада си... најдражи!... Она ми сама јутрос рече: „Свак је мислио да ми је Ато драг, а није никад био. Одбила сам га, па ми се сад свети. Нико ми није био дражи од Саве, ама је Саво вавијек мудровао, никад није шћео казати шта му је на срцу...“

Саво обори главу.

— Нијесам јој ни мог'о *све* казати, јер...

— ...Јер си се и ти стидио к'о и она, — упаде баба. Ти си шћео да она прва теби *све* каже...

— А зар је нијесам просио? — запита Саво.

— Просио си је, ама није шћела поћи за те, док из твојих уста не чује да је волиш, — опет ће баба упорније. — Није она к'о друге ђевојке па да, чим јој се пише једно писмо, одмах полети момку. Јок!... Писмо је писмо, а уста су уста!... Није она вјеровала ни писму, ни мојој просидби, него је чекала тебе, да јој се исповедиш *право*... не мудрујући и не увијајући...

Саво увуче руке у џепове и поче ходати по авлији.

— Па... то ми није нико каз'о, — рече тужно.

— Нијеси никог ни пит'о, — љутну се баба. — Ти никад ни за што нијеси пит'о... А она ми јутрос вели: „Да ми је Саво једну ријеч рек'о, пошла бих за њим и у гору и у воду... Моје је срце било само његово, — а ја нијесам крива што га он није знао уграбити.

Саво стаде пред бабу и спусти јој руке на рамена.

— Ама она то рекла? — запита муцајући. — Из њезиних си уста чула?...

— Она је рекла, она, а није нико други, — по-

тврди баба. — Биле смо саме у соби ја и она, па ми отворила срце к'о матери. Вели: „Умријех за њим, а он ни хабера. Кад сам га први вут виђела, остао ми је у срцу и нико га отолен ишчупат' не може... Колико сам мука виђела, колико сам плакала због њега, а он ништа!... Ама ни једну ријеч о *брагом* севдаху није ми рек'о... И ја му се нијесам шћела намећати, него сам чезнула и вехнула и ништа ме излијечит' неће, него црна земља“...

— Баба, тако ти Бога, је ли све тако било? — упаде Саво и притиште бабу рукама, као да би у земљу да је сатјера. — Ја не могу ни томе вјеровати, јер...

— ...И плакала је преда мном, — настави Станија, правећи се као да га ни чула није. — Плаче и моли ме. „Ти си,“ вели, „к'о моја мајка и теби се исповиједам... Ти му отиђи и кажи му све, нек само зна... Ја знам да ми он сад неће приступит', ама нек и он зна да га волим и гинем за њим... И кажи му: кад умрем, нек ми на гроб дође... Лакше ће ми бити!...“

Сави као да је и капа била тешка, па је баци, завуче руку у косу и поче је мрсити.

— Ама што ми прије не каза? — запита готово јаучући. — Што ми се говори баш сад... сад...

— Сад је и вријеме томе, — прекиде га баба живо. — Ја сам јој рекла да ми се чини е је и сад волиш...

— То само зна Бог и ја! — узвикну Саво. — Нијеси слагала... истину су рекла... ама...

— Ја сам јој рекла: да би ти за њу главу дао и у воду скочио.

— Више... више... ако може, и више бих учинио! — упаде он. — Ама...

— ...И она се умало обезнанила није од радости, — дочека баба, не пуштајући га да договори.

— Она?... Зар?...

Баба устаде и приступи му.

— Грехота је да онаку ружу пушћеш да свехне, — рече. — Запроси је одмах и одмах ће поћи за те...

— А свијет? — запита Саво гледајући јој право у очи. — Шта ће свијет?...

— Нек говори свијет шта хоће, само кад није истина.

— А Мара?... Сестра ми?... Како ће она?...

— Мара ти није домаћин!

Саво поново помијеша прсте у косу и још више поче мрсити и теглити, као да би да ишчупа неколико бичева.

— А ако има истине? — отегну. — Ако није *све* лаж?...

— Ако ћеш тако говорит', онда никад краја, — пресијече баба оштро. — Ако се бојиш свијета, што си се инадио с Атом... што си потез'о нож на њега... Што...

— И баш није лаж што си ми сад причала? — запита Саво стајући јој на пут, јер му се чинило да ће му измаћи. — Није ли лаж?...

— Све је истина к'о да си својим ушима слуш'о, — одговори баба мирно. — Не лажем ја ни сад, нит' сам кад лагала...

Саво се исправи и стиште бабину руку.

— Ако није лаж... ако сам и ја њој драг... онда... онда ћу је узети да је све седам смртних гријехова учинила! — викну. — Ја сам махнит за њом и узећу је за инад свеме свијету, а највише за инад ономе лажову и поганову Ати!...

Па остави бабу и пође вратима.

— Десет дуката а не три даћу ти, ако ме и сад не одбију, — додаде полазећи. — Срећа ће се зар једном и на ме насмијатм... Треба и ја да се смирим!...

XXIV.

Газда Јован, на поруку Стакину, вратио се из касаба трећег дана, пошто је баба Станија поднијела „извјештај о своме дјеловању“, како се то званично каже, тражећи, наравно, да јој се одмах даде све оно што је обећано. Није се имао кад ни прекрстити, — као што је обичавао враћајући се с пута, — него, одјахавши

од коња, одмах полети у авлију и, онако прашњав и упрскан блатом, стаде пред Стаку.

— Шта је? Је ли готово? — запита узбуђено. — Хоће ли се том свијету једном зачепити уста?

— Нијесмо могли уредити без тебе, — одговори Стака, која га, као уредна домаћица, није могла онако гледати, него му одмах почела четкати одијело. — Ама... Саво је наш... чини ми се да смо га освојили...

— Нема ту *чини ми се*, — окоси се газда Јован и љутито се удари руком по кољену. — Хоћу ја на сигурно да знам...

Газдиница му поче рашчешљавати и перчин и учини се као да га није чула.

— Гвожђе треба ковати док је вруће, — настави газда гласније, не бринући се хоће ли га ко са улице чути. — И кад ви нијесте саме уредиле, иђем му ја да лијепо свршим.

— Ти?... — заусти Стака.

— Шут', — пресијече је он. — Ја сам домаћин и знам шта ми треба радити.

Па одгурну газдиницу у страну и изађе из авлије...

Да се случајно читаво брдо одронило и пало на чаршију, не би се Саво толико зачудио, колико се зачуди кад угледа газда Јована у свом дућану и кад му газда рече да има с њим нешто крупно разговарати. Покорно и смирено, као слуга пред моћним господарем, узе једну столицу, очисти је и понуди газду да сједне. Затим се измакну у страну и оборене главе, држећи обје руке на појасу, очекиваше шта ће проговорити?...

Газда Јован најприје извуче ноге из кундура, прекрсти их по турски, па извади свој велики ћилибарски цигарлук и поче га чистити сламчицом.

— У мене нема увијања, него ћу одмах с бојом на сриједу, па како испало да испало, — рече. — Баба Станија долазила ми у кућу и каже како је нешто разговарала с тобом о Милки и како се Милка теби свиђа...

Саво се поче немирно врпољити и накашљавати, спремајући се да и он коју проговори.

— Ти си њу и прије просио и драг си нам био... ама... била је онда дијете, — настави газда брзо, бојећи се да му Саво не прекине говора. — Сад је, фала Богу, велика ђевојка, на снази је, и кад се вас двоје бегенишете, ја не могу друкчије него казат': сретно!

Саво се и опет накашља и отвори уста, али га газда пресијече оштрим погледом и још гласније узвикну:

— Сретно данас и вавијек да Бог да̂!... Ти си̂ ми сад к'о и син и ја те слободно могу загрлит'... Бог вас благословио и дао вам сваке среће и берићета!...

— Ја... поче Саво руменећи.

— Ништа ми ти немој причати, — пресијече газда, па скочи и загрли га. — Знам ја да би ти и с ђевојком да проговориш... Ама не брини!... Што ја велим, вели и она!... Да не знам е си јој драг, не бих ти је ни дао!... Није она мени на терету... Сретно вам било! — узвикну још једном и пружи му руку. — Пољуби ме у руку и преклони се, јер сам ти к'о отац, — додаде.

Саво, без поговора, приступи и пољуби га у руку, па се збуњено поче освртати, као да би да види гледа ли га ко?...

— Ја сам с бабом говорио и о сватовима, — настави газда мирније, сједајући поново и поново чистећи цигарлук, — и баш ми је драго што се неће отезати. Нек све буде убрзо и без велике галаме... Ја не волим галаму, ни оне ваше Цигане, (убио их Бог и ко их доведе у наш вилајет), него све тихо, мирно, што се рекне: дипломатически. Није ни теби до трошка, а и мени је милије, кад не морам и Фираунe дворити...

— Како ти наредиш, нек тако и буде, — усоколи се и Саво да проговори, — ама ја бих...

— Ништа, ништа, ништа више! — окреса газда брзо. — Ко слуша старијег, томе ће и Бог помоћи... Ти само без галаме... И брзо нек буде... Што прије, то је боље!...

Вративши се кући, газда Јован сједе на своју троножницу и зовну Стаку преда се.

— Одмах нек се све припрема за свадбу, — рече осорно. — Одмах да се почне. Кроз пет дана нек све буде готово, јер се са свадбом неће отезати.

— Брзо је... замуца Стака и хтједе још нешто додати, али газда љутито скочи и одиже јој руку изнад главе, као да ће је смождити.

— Јок! — викну — Јок!... Све ће бит' како ја хоћу!... Знам ја шта би ти шћела, ама то неће бити... Хоћу да свадба буде брже и да се сврши у највишој тишини... Сватови нек дођу рано, по мраку, како не би свијет истрчавао да их гледа и да опет *свашта* говори. Ја сам домаћин и све ће бити к'о што ја хоћу!...

И у прву недјељу, прије зоре, дођоше сватови, да одведу лијепу Милку из очеве куће. Али то нијесу били весели, кићени сватови, него десетина људи који као да су пошли на нечију сахрану. Ишли су лагано, нијемо, кроз пусте улице, засуте плавичастим сумраком, за једним дјететом које је носило овећи фењер; из фењера жмиркаху пламенови трију свијећа, чији је одсијев час милио по тлима, час се пузао уза зидове, а час клизио преко дугачких сјенака сватовских и пресијецао их. Нико ни да закашље, камо ли да запјева!... Изгледало је као да су кренули у крађу па се боје да им ко ни бахата не чује...

Кад су дошли у кућу дјевојачку, као да се још више покуњише и сневеселише. Макар што газда Јован није жалио ракије, она им, сад, никако није могла еглена отворити. Стари сват, који је морао држати здравице, кад је почео говорити, изгледало је као да се спрема да заплаче; кум је непрестано ушмркивао и трљао нос, заклањајући лице јаглуком; дјеверови су се сашаптавали полугласно и, испод ока, са неким страхом гледали газду Јована... Једино жене што су биле слободније и оне су у другој соби гласније разговарале. Ујна Аника забављала је куму, причајући јој о својој свадби и „лијепом старинском теферичу“; љепорека тетка Марија нудила је двије *јенђије* баклавом и наговарала Стаку, која се

између њих покаткад провлачила као сјенка, да сједне, а тетка Анђелија врзала се око Милке, старајући се да је увуче у разговор. Милка је сједила на столици, у врх собе, обучени у вјенчано рухо. Била је блиједа, мршава, слаба; на образима су јој се распознавали свјежи трагови суза. Нијема и укочена, као од камена, гледала је негдје у зид; нит' је пазила ни слушала шта се око ње ради и говори, као да је се то ништа не тиче, као да је читава ова свадба — туђа свадба. Тетка Анђелија чак се почела и љутити што јој ни на једно питање није одговорила, али је ипак некако савлађивала љутњу и силом покушавала да се насмије.

Чак ни онда кад су свати повели младу и кренули из куће, није се заорила пјесма. Излазили су полако из авлије, једно за другим, и полугласно се опраштали с газдом Јованом, који их је, гологлав, пратио до врата, и са Стаком, која је, блиједа и уплакана, хтјела још једном да загрли Милку, на *кућњем прагу*. Николу нијесу могли видјети. Док су они излазили, он се био сакрио под степенице, поред цвијећа, и наслонио чело на обијељени зид, као да би носом да га раскопа. Стара Фимија причала је кашње, како га је у само свануће ту затекла гдје сједи „отуђен од сваког к'о проклети антикрист“ и, на велико чудо њезино, „плаче ли, плаче“...

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

КАСАНДРА.

Пада вече. Под сенком Ила устремише се опет на непријатеља високи зидови. Снебише се доле у зеленилу Пријамове палате, у страшивом очекивању последњег боја са Ахејцима. Сам Пријам, залутао по мраморним дворанама, оборио је главу на груди, — кад весник с бојног поља дотрча задихан, и стаде пред старога цара. — Сврши се! Падоше Ахил и Ајакс, један од своје сопствене руке, други од руке Зевсове, и напразно осташе сви покушаји Одисеја, као и Нестора Мудрога. Те вечери, тек што су Тројанци били изишли из илионских врата и упутили се непријатељском стану, месту где обитаваху Ахејци, — а дӣмê се у пламену застори и платна последњих лађâ које замичу за Тендос, тамо иза бујних острвских мирта и борова. На обали се диже само једна дрвена гомила, слична коњу, која ко зна шта значи. Једни хтедоше да је унесу у град као трофеј и да је поставе на Акропољ, други се успротивише томе, и захтеше да се тај дар Данајаца баци у море, и да се с њим избрише и последњи спомен њихов у царству Пријамову. .

Скрушен трзавицама, педесет синова оплакавши, само Хектора не могавши да прежали, Пријам подиже старачке руке да благодари Боговима што најзад распрострешe своју заштиту над Тројом, и не оставише чељад његову и старине његове на поругу Ахејцима. Кад виде мужа свога, устаде, обрадована том вешћу, и престарела Хекуба, скочише за њом на ноге и све кћери њене, па чак и утонула у неутешну тугу Андромаха. Зевс, пред чијим ногама стоје два суда — један пун невоље, други благодати —, проли најзад срећу и на њих. После десетогодишњих крвавих бораба, прва радост озарава широки

Пергам, и бурно весеље одјекну по дворанама његовим, први пут после толико грозних искушења!

Недирнута том општом радошћу, само једна Пријамова кћи, Касандра, ћутећи, одвоји се као сенка кроз колонаде, зави покрај тамних кедрова, и брзо ишчезе ван.

— И у радости, и у тузи, роб је опет роб. Ни у чему он није господар. Ако се обрадује, треба да дигне руке да благодари; ако га јад снађе, он ће погнути главу покорно за милост... — Пригрташе она свој широки хитон, чврсто корачајући граду, као гоњена шумом и весељем што брујаше за њом у Пергаму.

Али чим се Касандра приближи граду, весели усклици заглушише је издалека. У бујном пиру љуља се и цела Троја те ноћи. Потоци љулй сливају се по раскрсницама и пољанама. Наслоњене по прозорима и вратима, Тројанке се радосно погледају, бацајући поглед с времена на време надоле ка Илиону.

— Иду, иду они, хероји који чак иза таласа хелеспонтских прогонише крвавог непријатеља! — вичу сви у један глас.

Међу њима, старац настављаше: — Идите, невесте, идите у градине, још ове ноћи одломите најсвежије гране дафине и мирте, најмирисније гранчице. Венце свйте за победиоце који спасоше живот и част Троје. За њих су цветали ловори и мирте у Пријамову граду.

Само крадом окренувши поглед према старцу, Касандра опет уђе у гомилу, и горак осмех развуче њене бледе усне. Али усред општег метежа, и тај осмех, невиђен ни од кога, брзо се сакри у њено срце, — тамо где сузе обливају сваку тугу, па кад се после неког времена покаже на свет, сјај суза да заслепи све, и нико да је не позна...

Као заблудела, она залута сама у гомили, и нигде не застаде. А весеље се разгорева. Тамо се чују трубе отуд се разлежу флауте, и као да вихорска игра обузима целу Троју. Она се једва провлачи. А ено одоздо се указаше снажни ратници, — подигли горде погледе,

наступају овамо. Као што се морски валови бацају на високе граните, да се разбију и у часу понова устреме на њих, гомиле се упутише ратницима, застадоше, заграјаше, и опет понова почеше да их обасипају почастима и славом... Са ускипелом жеђи за борбом, са неутрошеном снагом, враћају се храбри Тројанци. Копља су сакривена. Чак натраг окренуте, сабље бију по бедрима. И грли сада ратник своју дра̂гу замахом којим је хтео да ма̂не сабљом на бојном пољу.

— Вина, вина, еј! виче тамо један са запенушеним устима. Снага је ускипела, где јунак да је де̂не? — Или у пиру, или у боју...

— Тројанци — то нису жене и деца! виче други. Да им не забљеште штитови и да окрену леђа...

И подижу се подсмеси на све стране.

Али усред тог општег пијанства, Касандру озарава моћна промисао. Божанско сазнање узбуркава њене груди, и страсна чежња вуче је ка тргу. „...Тешко победиоцу који ће, пошто изнури снагу у пировању и боју, опет превити врат над ралом, усред ситних брига да проводи своје дане.“

И она обрну поглед даље, где по праговима невесте и белокосе жене подизаху умилно очи нагоре, већ уљуљкане сновима о мирном и срећном животу. — Поља, десет година натапана и обливана крвљу, опет ће покрити тучна трава, опет ће од гојних стада одјекнути обале Симоиса и Скамандра, чак до Хелеспонта. Под штедром десницом Богова, који су увек обасипали благодати њихове крајеве, опет ће све оцветати и зазеленити се на све стране... Како их срећна нада уљуљкује, како се спокојно дижу њихове груди, као да је тежак камен спао с њих!

...Таква је људска судбина! Као што празник сутра очекују свакидашње тегобе и таштине, тако глуп пад чека да одмени сваки горд полет... — сави се у страсној стрепњи срце Касандрино, она подиже надахнуто чело, али јој овога пута на уснама замукоше пророчанске речи.

— Коме да говори сада, и зашто? Она одмâну руком. Сиђе са трга, зави настрану, и упути се напоље. — Далеко, далеко од те таште вреве! Брже — кроз те стрме улице. Горе ка Илу!... Тамо где се сједињава песма Богова са вечним сновима и жудњама земљиним. У свакомъ звуку тога склада, она је назирала ново откровење да објави. Вај, глуви остадоше за њену реч они чија судбина трује живот њен дан и ноћ. — Зар се једном она подухватала да предсказује будуће дане Троје, и колико пута њене речи окупљаху око ње нехајнике са разјапљеним устима! Баш кад се она мучи у заносу да докучи најтајније роморе свога срца, кад се мâшâ да дохвати најнедокучније слике својих привиђења, тамо се неко почеше по потиљку:

— Лепе речи говори кћи цара Пријама.

— Аполон светлолики обдари је даром да сваком сну даје облик, и нечувене-невиђене ствари да предсказује.

— Али лепе речи она увек говори; зар само на реч да верују Тројанци... — трже се из заноса од њеног говора и други, и цела се гомила опет повраћа свом срећном задовољству, погледајући је с подсмехом на устима.

И то је био њен јад — њено највише задовољство, као и свакога који се одвоји од смртних, свој свет да створи, сам у њему да живи! — И као да је крилата: брзо се диже уз брдо, све више и више, да побегне од свега: од вреве и од саме себе. Ево и врха. Касандра разгрну широки хитон, и седе да одахне на мекој трави. Али незнане слутње и овде јој не дају мира. Испуњава се кобна судбина коју јој некада Аполон предсказа у светој гори, — кад осети да се у грудима њеним први пут разгорева огањ божанског надахнућа, и кад обиђе гордог Олимпејца! — Да би задобио њену љубав, он ништа нê пожали, чак ни божански свој дар да предсказује и проричe судбине људске... Али кад поче разумевати тајанствени ромор горâ, читати у пламеновима

огња, и слушати шапат звезда — она не хте да буде Аполонова драга.

— Ја сам Богиња, и живећу сама као Богиња. Опрости! — и обиђе га хладно Касандра.

— Тешко теби, кћери Пријамова, коју саблажњава венац видовитога — трнов венац је то. Твојим речима незагрејаним љубављу, нико неће поверовати; твој говор неиспрекидан уздасима и непроткан смејом, изгубиће се без одјека кроз пустињу људских душâ!... И дуго гледа за њом Аполон, док она не скрену и оде својим путем...

Ноћ је мирисала унаоколо, миловала траву и цвеће, и као да је нежним својим дахом разведравала и душу Касандрину. Спава већ заморена од весеља Троја, спавају и јаки зидови и бојна поља. Само Скамандар пљуска о обале, ȍдјёче тамо доле, и промукао лети задремалим валовима Хелеспонта. Запенушене његове воде час се тајанствено стишавају у врбацима, час са подсмехом избијају над лескама: какву ли судбину опет проричу за сутрашњи дан, какве ли догађаје и несреће!...

Касандра дуго ослушкује сред ноћне тишине, и у подозривом предосећању ȕтаји се дух њен. Она подиже потамнели поглед. У тај мах тамо по обали већ потпалише тела ратникâ палих тога дана, да сагоре. И гле, шȗм водâ као да затрепта у пламену над мртвим телима. Одједном се сплику огњени језици, стишавају се, блéдê, и опет избијају у бујном пламену. Пророчица скочи поражена. — Камен на камену од Троје неће остати! Пребаци широки хитон, али, не ступивши ни корака наниже, Касандра застаде с погнутом главом и отпуштеном десницом:

— Ја предсказивах пре седам година и Хекторову смрт. Ко ме чу? — Да ли да предсказујем и данас сутрашњи дан?...

Петко Тодоров.

(Превео с бугарског рукописа М. М. Ибровац.)

К О Б.

Измучена лица, хладна и воштана,
Почиваћу бедан к'о и сви пре мене:
Светлуцаће свећа дремљива и сана
И плакаће горко две кукавне жене...

Али лаж је да ће, кад ми неман црну
Коб свемоћна пошље и живот ми свене,
К'о јато гаврана болови да прну...

И ваш плач залудни, и вас што к'о сене
Дркћете у болу, и мир онај тужни,
И дим воштанице гадни и отужни
Душом осетићу... Ја знам шта ме чека...

И док звона брује побожно и кобно,
Васионом чућу церекање злобно
Неумитне судбе бедногa човека
И лупу точкова њених тешких кола...

О, не моћи онда крикнути од бола!

Б.

В Е Р А.

Тамо доле на дну мог суморног срца
Пучина дубоког језера се стере,
И на њој се вечно гиба, ломи, крца
Трошна моја лађа уздрмане вере...

Често, авај, буре безобзирних дана
Поломе катарке, развале јој бедра,
И невина жртва беснога оркана
Пучином се распе, и у њена недра

Утоне дубоко. Ал' к'о дете које
Од карата куле пале опет зида,
Моја душа болна, што грца и рида,
Олупине скупља јадне лађе моје

И поново диже трошну лађу вере...

О имати душу и немати неба
И живот волети без смисла и мере! —
Ено опет креће, гиба се, колеба
Трошна моја лађа уздрмане вере!

Б.

ЧЕЖЊА.

О, да ми је опет да се вратим тамо
У пролеће младо, невиност, чистоту,
У времена кад сам свуда вид'о само
Величанство Бога, светлост и лепоту;

У дане када сам у пролећна јутра,
Кроз цвеће у роси чедно насмејано,
Проживљујућ вечност, не мислећ на сутра,
Невиношћу дис'о као јутро рано...

Истина се онда младој души крила —
А била је горка, онда к'о и сада —
Чаробна се тајна над животом вила,
И био је сладак, без бола и јада...

Није било оног што к'о рана пече:
Ни себичних суза, ни грешних осмеха...
Чисто к'о и јутро спуштало се вече,
Без разблудних жеља, срамоте и греха...

А сад колко душа, као грешник, жуди
Да зна само Бога и живи у њему,
И плавкасто небо када се заруди,
Да тоне у вечност верујући свему!...

О, да ми је како да се вратим тамо
У пролеће младо, невиност, чистоту,
У времена кад сам свуда вид'о само
Величанство Бога, светлост и лепоту.

Б.

ЂУРА ЈАКШИЋ КАО ПРИПОВЕДАЧ.

Ђура Јакшић оставио је за собом име једнога од највећих, можда и највећег чистог лирика српског, и ако је само мањи део његова рада у стиху, и ако је још понајмање радио на лирској поезији. Али он је у своју лирику унео сав свој страстан и бујан беснички темперамент, дао јој толико крепкости и својега личнога и особенога, да је релативно мален број његових лирских песама значајем далеко премашио његову многобројнију епску и драмску поезију, а нарочито бацио у засенак његов обилан рад у прози.

Јер, Јакшић је био не само један од најјачих лиричара српских но и један од најплоднијих приповедача целе наше књижевности, плоднији но многи наши писци који су се искључиво приповетком бавили. Од 1860 године па све до саме смрти, он је писао приповетке, и оставио за собом близу четрдесет мањих и већих, од којих су неке само нацрти а друге готово мали романи. Нарочито последњих седам или осам година живота, од 1870 па до 1878, Јакшић је пустио у свет велики број приповедака, са предметима из разних средина и разних тренутака, али писаних у једном истом основном лирском расположењу и задахнутих једним истим песничко-романтичним духом.

Светислав Вуловић, који је са великим симпатијама проучавао књижевно лепу личност Јакшићеву и његов многострани рад, зауставио се и на његовим прозним радовима. Критичар је поделио песникове приповетке на пет група: „романтичне“, „сатиричне“, „приповетке о животу Срба у Угарској“, „сеоске приповетке из Србије“ и „приповетке ратнога времена“. И то је била један-

ствена подела, изведена у исти мах према облику, садржини, средини и тренутку!

Када се већ хоће, и када се мора ради прегледности изводити нека подела, правилније је поделити Јакшићеву прозу у три заокругљене групе: на чисто романтичне повести, на политичке сатире и на приповетке из сувременог социјалног живота. Као и остале поделе, не само у књижевности но и у свима моралним наукама, и ова је општа, произвољна и неизбежно непотпуна и нетачна. Све ове три групе Јакшићевих прозних радова мешају се, преливају се једни у друге, допуњују се, и у чисто романтичним приповеткама има политичкога и социјалнога елемента, као што су му социјалне приповетке пуне романтичких фикција.

I.

Српска романтичарска књижевност имала је два велика песника: Змаја и Јакшића. Змај је обилнији и обимнији, разностранији и шири, али Јакшић има много јачи песнички темпераменат, и то онај основни темпераменат једног правог романтичног песника, страстан и плах темпераменат који није имао ни један од наших старијих песника. Змај, човек од необично гипка и пријемљива духа, мењао се и прилагођавао времену и његовим променама у идејама и у књижевном укусу; Јакшић је остао увек једнак и исти, у добрим и рђавим странама своје песничке индивидуалности, увек неуздржљив лиричар, увек песник *личности* и страсти, са оним карактеристичним „душевним стањем“ једног рођеног, природног и искреног романтичарског песника.

Као сви прави романтичари, Јакшић је осећао у себи напонску снагу и силну жудњу за нечим вишим, јачим и лепшим, носталгију идеала и јаких страсти и осећања, осећања горчине што спутан мора да проводи своје дане у једном студеном и мртвом добу без боје и без ичега налик на поезију.

Осећам мишцу снажну и јаку,
У срцу крви, у крви бој...

певао је Јакшић, казујући тако оно своје основно расположење, из којега ће шибати најличније и најснажније његове песме. Његова страсна и плаховита душа била је рођена за поетска доба херојских подвига, за далека витешка доба укрштених мачева на бојном пољу, љубавних судова, великих страсти и великих борби. Он се осећао једнак по души са оном сјајном властелом на двору Немањића, пред којима, у приповетци „Син седога Гамзе“, певач пева славу предака: „Муње су севале у очима јуначких слушалаца. На грудма им се стезаху панцери, жице су пуцале, а љути палоши посукташе из сјајних корица. Видели су у жарком спеву душмана; у гласу песме чули су јаук и писку рањеника, дим, прашину и крваво поље, где се лешинама посуто далеко пружаше. Већ мнидијаху да су на коњима и да гоне душмана... Поскакаше са меких јастука. Крв им је врела, срце је силније било, а душа зажарена славом говорила је витешкој крви: Рат! Рат! Нова слава! нова победа!“

И Јакшић је осећао у себи ту исту „витешку крв“ и „душу зажарену славом“, и он се осећао спутан, гушио се што је морао да води узан и прозаичан живот једнога човека нашег сивог и једноставног доба, нарочито живот сеоскога учитеља и малога чиновника, са великом породицом а са мало плате, који троше најбоље своје снаге и најлепшу своју енергију у ситним и понижавајућим борбама за комад хлеба, увек стран и туђ свету у коме је живео, увек побуњен против филишћанских схватања, тиранских конвенција и чаршијскога морала. И као сваки прави романтичар осећао се на земљи као Прометеј, прикован на Кавкаској литици, и он је духом излетао ван свога суморног времена и жалосне средине и носталгично певао:

Покажи ми само оно доба старо:
За час бих се јунак у њему одмар'о
К'о што ми се деди одмараху седи...

И после тих тренутака полета и враћања у зрачне успомене прошлости, он је са угушеном горчином довршавао:

Ал' збогом витези, соколови моји!
Преда мноме са свим друго време стоји.

И прве приповетке Јакшићеве, писане у току шездесетих година, стваране су у томе романтичном расположењу, и нису ништа друго до песничка идеализација витешких старих времена. Песник са љубављу и дивљењем слика оне охоле и сјајне „велможе“ српске, каткада као соколове у њиховим каменим замцима, каткада као паунове у мраморним дворанима. Он их износи у њиховим витешким играма, када скачу на голог коња у најбешњем трку, и лободима гађају тицу у лету, или када са свим старинским властелинским сјајем полазе у лов. Слуге обучене у црно свилено одело, са дугом косом која се таласа на снажним плећима, хрти и огари весело лају, соколови кликћу, пера за калпацима лепршају се, панцири звече а ловачки рогови одјекују кроз старе и велике шуме. То су приповетке о племенитим херојима, о заљубљеним „бледим витезима“ са тамним погледом, на чијим високим челима већ се види „ладан пољубац немиле смрти“; ту су тајанствени „црни коњаници“, као у Бајроновим спевовима, које кобне страсти сажижу, вуку их у дубине тамница да их тамо нестане као жртве великих љубави. Ту су анђелске, озарене жене, „мученице несрећне љубави“, девојке „бледе као крин“, лепе као сан, са поетским именима и са љубављу која не зна за границе. И све те драме страсти, сав тај обајани свет љубави и хероизма, све је то у „сенци мрачних планина“, уз тајанствено ујање горских потока, или под крвавим зрацима самртнички бледога месеца који се пробија кроз тмуре облаке, или у страховитом вихору побуњених елемената који као да оглашују судњи дан људима.

Јакшић није био у томе романтичном расположењу када је описивао само тај идеализовани Средњи Век или херојска времена народних борби са Турцима, људе и ствари у варљивој перспективи прошлости. Истим тим

очима он је радо гледао и доба у коме је живео и људе у чијој се средини кретао.

Као и сви идеалисти, Јакшић није видео стварност онакву каква је, но онакву какав је он био. Други људи, гледајући из близа, по ономе староме да „нико није јунак за свога собара“, и да је лепота само у ономе што је било и што је далеко, и нису у стању да се обмањују и улепшавају садашњицу. Јакшић, тако битно идеалистичка природа, дух који је преображавао све чега се дотакао, гледао је своје савременике са висине идеала, посматрао свет очима једног романтичког песника и налазио лепоту и величину и онде где их нема. И он је тако налазио романске љубавне хероје у простим тимочким сељацима и старинске витезе у херцеговачким брђанима залуталим у прљаве каванице београдске.

Ништа у том погледу није карактеристичније но његова „приповетка из сеоског живота из године 1857“, „Сељаци“. Драматична, или боље рећи мелодраматична, радња дешава се у Црној Реци, у једноме од најдивљачнијих крајева наше земље, где је српска раса тако измешана страним елементима, код убогих и кротких сељака тимочких који немају сјајних спољних особина чисте наше расе у Шумадији и Мачви, али који показују тиху енергију и ћутљиву истрајност у раду. И да опише тимочко село Каменац, Јакшић, некадашњи учитељ у тим крајевима, неће се послужити аналитичним, реалистичним методима, брижљивим ређањем живих и карактеристичних ситних појединости, да тако дâ општу и пуну слику села. Он се служи чисто песничким, синтетичким, интуитивном методом, место реалистичких описа даје песничке визије, а место тачне слике пружа утисак и осећање. Он неће да приказује једно изгубљено село у једноме мртвоме крају Србије, где је природа тако сурова и непријатељска према човеку, где је борба за живот тако мучна а живот црн сиромашним сељацима; он, са висина орловога лета, са врха сурога стења Хртња и Малиника, гледа на мало село које се беласка у долини. „С једне

стране камен, с друге камен, голо све! Страх те обузима кад у то суро стење коракнеш: твоје те сопствено мицање плаши; уздахнеш ли, чини ти се да камен уздише; спотакнеш ли се, камен се одрони а у понорима јечи и грми, рекао би планине се руше. Кад дубље загазиш у ту пустошну самоћу, чујеш како човек јауче, чини ти се да у помоћ призива... Ноћ је...“

А љубавна повест која се ту прича достојна је тога поетског оквира. Јанко Веселиновић нас је доцније навикао на оне једнолике типове Ромеа и Јулија у мачванским селима, али Јакшићеви сеоски љубавници још су на већем ступњу љубавне страсти и душевнога благородства. Смиљана је приказана као јунонска лепота, племенита лика и висока чела „као од карарског мрамора“, и њена зрачна, поетска фигура још више је истакнута у полутами сеоске куће, „као од прилике на Рембрандтовим сликама“. А он, њен љубавник, Стојан, јесте романски херој каквога сневају петнаестогодишње девојке у пансионатима и каквога гледају у позоришту у првом љубавнику романтичних драма. Стојан ради као јунак и говори као песник, и када прети то је у Јакшићевским фигурама: „Пепелом његовим ће се још сутра играти плавински ветрови“. Тако говоре сеоске лепотице у једној његовој приповетци, и једна овако кити своме драгоме: „Видиш ли оне силне капљице што ударају у шарени шљунак и на обали скачу, и оне љубе оно шарено цвеће, што своју лепу главицу умиљато доле савија, да у своја недра усиса те бисерне капи потокових пољубаца“.

Србијански сељак Ђуре Јакшића има све могуће и немогуће човечанске врлине. Песник је целу Србију поделио на два табора који представљају, као у источњачким религијама, два супротна светска принципа, добро и зло, светлост и таму. С једне стране су неисварена „деца природе“, честити, искрени, храбри и пречисти сељаци; с друге стране, то је прокажена власт, капетани, кметови, попови, калуђери, зеленаши и Цинцари механџије, код којих је и од којих је свако зло и који

некажњено трују здраву народну душу. И та борба између сељачких анђела и власничких ђавола свршава се готово увек пуном победом добродетељи над пороком. Каткада, и само се небо умеша, и пошље гром да сатари грешнога кривца.

Јакшић је сељака идеализовао и као романтичар и као народњак. Као романтичар, јер је у сељаку гледао „природног човека“, од природе неискvареnога и доброга, и са искреним, дубоким и лепим осећањима првобитнога човека. Као народњак, он је волео сељака, јер је био уверен да се недотакнута, здрава народна душа налази у сељака, да је он извор и утока свега, и да су у њему живе силе народа које силници и власници трују. И са таквим схватањима, са затвореним очима за стварност, уљуљкиван сопственим самообманама, не познавши никада праву природу србијанског сељака, он је стварао оне идилично-епске спевове у прози, које је без права називао „приповеткама са села“.

Истог таквог романтичарског надахнућа јесу и његове приповетке из српских ратовања са Турцима, у добу од 1875 до 1878 године. Као и цело његово занесено поколење, Јакшић је провео цео свој век у једном одушевљено ратоборном расположењу. Наши стари су веровали, све до Кримскога Рата, да ће православни император и государ Николај I побости крст на Аја-Софији у Цариграду, и да ће одмах после даровати Србима Босну и Херцеговину; млади су са нестрпљењем погледали на Србију и Црну Гору, дрхтали под одјецима борбе на Грахову, бомбардовања Београда, устанка Луке Вукаловића и Кривошијâ, уверени да је уједињење Српства од „Вршачке Куле па до Јадранскога Мора“ питање најкраћега времена. Као и сви срцем и духом млади људи тога одушевљеног нараштаја, који је у све веровао и ни у шта није сумњао, Јакшић је горео од нестрпљења да једном почне тај тако жељени, тако призивани свети крсташки рат за народну слободу, и поетичније но ико он је пружао руке ка трагичној равници косовској:

У пусту земљу, у стене голе
Срце ме зове...

Као и осталим омладинцима шездесетих година, и Јакшићу је Србија — Србија која педесет година није војевала! — изгледала себично политична и несрпски смотрена, и он је био готов да са оним либералним вођом назове Кнеза Михаила „турским пандуром“, а заједно са Змајем да се подсмене „београдским бакама“ и њиховој лажљивој и кукавичкој песми „На пролеће!“ Са колико ће се сарказма он подсменути мирољубивој бирократској и ћивтинској Србији која се, док раја страда и гине, боји рата и плашљиво се пита:

А шта ћемо с вересијом?
А шта ћемо са пензијом?

у име целог свог нараштаја Јакшић је гневно узвикивао:

Шта ће нам овај мир,
Овај блатомир?

И треба знати да код Јакшића тај ратоборни патриотизам није био једно опште место српске поезије онога доба када се више но икада певале „бојне песме“. То за њега није била једна лака и популарна књижевна тема, којом су ондашњи песници надокнађивали сиромаштину својих мисли, неискреност својих осећања и прозаичност својега изражавања. Код Јакшића је то било искрено и дубоко уверење у којем је цео свој живот провео. Он и Јован Илић били су једини од српских писаца онога времена који су имали доследност једнога Кернера и Петефија, и који су се 1848, са оружјем у руци и на бојном пољу, борили за оно што су певали и на шта су друге призивали. Јакшић, као младић од шеснаест година борац у „Народном Ополченију“ Лазе Зубана и добровољац у Легији Диштрикћана, дао је доказа својега родољубља готовог на сваку личну жртву, и са пуно права могао је доцније довикнути својим непријатељима:

С крвавом сабљом на бојној муци,
Бољи сам био, бољи од вас!

И када су најзад Србија и Црна Гора загазиле у тај тако дуго очекивани рат са вековним непријатељем, Јакшић, изнурен од живота и разривен болешћу која га је у гроб гурала, полетео је на Дрину, „међу племениту“, да види како српска војска најзад прелази у „честиту Босну“, и како се остварује сан његова живота. Ти дани за њега су били „Српски Рат“, „наш рат“, „садашњи српски устанак“, и готово све што је последње две-три године живота писао то је било прослављање тих „светлих дана српскога ослобођења“, што рекао други један наш романтички песник.

Јакшић је тада написао цео један низ ратних приповедака из времена од 1875 до 1878. Такве су „Мале слике за време рата“, топло сликање родољубивога ковача, који у хармоничној прози и речитим стиховима казује ратничко расположење и непоколебиву сигурност у победу коју су имали сви српски родољуби онога времена. Такви су „Ратници“, панегирик јаворском јунаку мајору Михаилу Илићу, и „Капетанов Гроб“, прозни спев о јуначкој смрти капетана Карановића на Нишору. Такав је „Ратник“, романтична историја Гарибалдијевца и српског добровољца Антонија Панагинија, којега је очајање за изгубљеном лепом Флорентинком и љубав према слободи потлачених народа довела на Дрину да се бори за српску слободу.

У свим тим саставима Јакшић је не причао но певао епопеју „Српског Рата“ и „Садашњег Устанка“, последње и завршне епизоде вековне борбе српског народа. У свечаном расположењу оних историјских часова, и људи и ствари изгледали су му и велики и лепи, и он је и врло обичне егзистенција и свакодневне појаве дизао на висину историјских догађаја и песничкога хероизма. Његов београдски ковач мајстор Митар говори овим језиком: „...силе су биле, векови су прошли, земља и небо, краљеви и слуге дигоше се, да Србина упропасте, и... Србин стоји!... Деде господине нађи ми у планини једну стену, коју су громови и земљотреси за пет стотина година у

своме неприродном беснилу потресали, а да се није са места кренула... Србин је господине тврђи од стене, јачи од света!... Свет ће се у страху дивље несвести заљуљати, а Србин ће овде, где га је Бог и природа наместила стајати!... ја бих господине волео да сам лава, да жаром полијем оне бедеме, у којима су турски шакали страшљиве главе заклонили!... Желео бих да сам самум, да отровном паром у заблуђеном току зауставим покварену крв наших непријатеља!... А после да сам грмљава: да на прозорима големога света, потресајући гвоздене полуге, загрмим ужасним гласом:

Тиранија је погажена, а на њеним развалинама слобода престолује!... Срби су слободни!...“

Али, после таквих речи, ко да у томе родољубива и речитом ковачу не виде Ђуру Јакшића, и у мајстор Митровој „племенитој речитости“ снажне акценте „Отаџбине“?

И због једне од таквих занесених и заносних патриотских приповедака, Јакшић је изведен пред Преки Суд у Београду, оптужен и осуђен због ометања „свете народне цељи ослобођења и уједињења српског“! Начелник округа шабачког Луњевица оптужио је песника што је у ратној приповетци „Рањеник“ „тенденциозно и злонамерно, — тако вели званична оптужба, — неверно представљао публици бој на Бељини и бој на Међашима, са чиме је нарочито ишао на то: да војсци српској дринскога кора и њеном команданту убије онај кредит код народа, који су они својом патриотском радњом у ствари заслужили, те да се на тај начин код народа произведе неповерење како спрам саме те војске и њеног команданта, тако и према светој народној цељи ослобођења и уједињења српског.“[1]

Овим обрасцем тупе бирократске прозе изведен је пред Преки Суд и осуђен најродољубивији песник српски, најискренији и највећи ентузиаста којега је наша књи-

[1] „Ђура Јакшић пред Преким Судом“ прибележио Ж... Ађ.... „Дело“, 1903, књ. XXIII, стр. 151.

жевност имала, и то ради издаје „свете народне цељи“! Такве су ствари песника свлачиле са романтичних „гора одушевљења“ на којима је живео и бацале га у ругобне низине и загушљиви ваздух сурове бирократске Србије онога времена. Због таквих ствари бујни лиричар постајао је горак и оштар сатиричар, престајао певати и почињао звиждати.

II.

Јакшић није био од оних, некада тако многобројних војвођанских Срба, који су прелазили у Србију са уверењем да као људи више врсте иду међу полудивљаке и да носе „просвешченије“, како је Бранко Радичевић иронично певао у „Путу“. Јакшић је дошао у Србију не на неко велико и добро плаћено место и у заветрину какве канцеларије, но у забачена влашка села у Црној Реци, на кукавну плату сеоскога учитеља. И у таквом положају, и са животом који је водио, он је волео Србију, „нашу малу Србију“, како он са синовљом нежношћу вели, и, са Милицом Стојадиновић-Српкињом, он је био један од оних наших ретких романтичара који је нису заборављали или презриво гледали за љубав романтичне и поетизоване Црне Горе.

Јакшић је у ствари видео две Србије, једну Србију народну, честиту, младу и напредну, Србију сељачке масе народне и реформаторске и слободоумне млађе интелигенције, и ту Србију Јакшић је волео са свим жаром своје душе која није знала за половна осећања, певао урођену чистоту и величину сељачке душе, све „либералне надежде“ и родољубиви занос који је Омладину тресао. Али он је видео и ону другу Србију, Србију сурово бирократску и ниско цинцарску, Србију срамних и гнусних династичних борби и великашких ровења, Србију тајних фондова, плаћених листова, изузетних закона, преких судова, честих конфискација, „височајших решења“ и „жесточајших казни“, Србију мртвих шиба, точкова, мацака и ценића, врачарских рупа, шабачких

обора, гургусовачких кула, целу ону званичну, још полутурску Србију, у којој је око 1870 ваздух био такав да га нису могла дисати плућа једног свесног и слободног човека. Страсније и отвореније но ико Јакшић је мрзео ту правитељствену Србију и њене велике и мале пандуре, кметове и сукметице, цинцаре механџије који су као пауци расплели своје мреже по селима и сисали крв бедном и незаштићеном сељаку, њене угојене и блудне калуђере, „подлу чету калуђера“, како их назива у „Јану Хусу“, њене лакоме и грабљиве попове, које је он, син једног и унук другога попа, нарочито презирао. И упоредо са тим неутољивим мржњама ишла је његова вера у бољу будућност младе Србије која је имала животне снаге и која се лагано али стално препорађала. „Србија је родна земља, узвикивао је Јакшић представницима правитељствене Србије, вредан баштован направио би од ње башту, свет би се чудио лепоти њеној, а празноверник заклињао би се да је то рај у коме се вечно блаженство ужива. Али милијун душа треба годинама да се зноји док истреби коров што га ви с неколико плаћених надничара посејасте.“

Јакшић је био независан, смео и слободан дух, и ако је било човека који се дао савијати по прохтевима и наредбама „претпостављених“. то је најмање био он. Поносит и непокоран, он је мислио само својом главом и ишао само својим путем. „Пуст човек“, говорили су његови многобројни непријатељи који су гомилама ницали за усправљеним и поносним ходом кроза живот овог слободног духа, развијене јединке и *свога* човека.

У „Претпостављеноме“, у том крепком и срчаном нападу на само начело чиновничке јерархије, на кастинску неједнакост нашега друштва где су сви људи пред законом и у речи једнаки, он овако открива своју душу: „Сирото срце *потчињенога!* То је камен који се храпавим ђоном предпостављенога донде гази: докле не севну варнице или док се не распрсне... О благо вама који не

зависите од зле или добре воље *предпостављенога*".[1] И он прича како му крв трују прекори и увреде „предпостављених", како му се срце стеже и како му сузе гнева и очајање ударају на очи што није слободан и независан, да живот проведе по својој вољи и по своме закону, без „грозних претећих лица... предпостављених у потпуној униформи, са белим випушкама и златним крагнама".

Биографија Јакшићева позната је. Највећи део свога живота провео је он у гањањима, казнама сваке врсте, премештањима, отпуштањима, у сиротињи, са многобројном породицом на врату, у данима без рада и без леба, у беди која му је била највернији друг кроз цео бурни живот његов. 1870 и 1871, у тим годинама оштре реакције у Србији, био је врхунац беде Јакшићеве. Правитељство је хтело да угуши сваку слободнију мисао и све што је наличило на отпор, и отпочело се са гањањима сваке врсте. За „республиканце" није било леба у државној служби, и Јакшић, тада учитељ цртања у јагодинској реалци, дописник опозиционих листова, буде зле среће да се неповољно изрази о власти, коју је у прилици представљао варошки кмет Јованча Цветковић. Према „црвенацима" власт тада није морала да има много обзира, и кмет душмански изудара песника и разбије му главу. За све то, Јакшић буде због „неморалног владања" отпуштен из државне службе, а два млађа чиновника која су сведочила у његову корист буду за казну премештени из Јагодине.[2] И песник се тако нађе на улици, без игде ичега, и тада, да би исхранио породицу, по сред зиме пешице обилази моравске манастире и поправља старе иконостасе.

У таквим приликама, и земаљским и личним, не пишу се љубавна уздисања и патриотски поклици. Јакшић, озлобљен и раздражен, наоштрен бедом и гањањима, страсно се баца на политичку сатиру, да у гневним речима каже

[1] »Србија«, за 1870, бр. 68.

[2] J. Скерлић: „Ђура Јакшић у години 1870 и 1871". „Српски Књижевни Гласник", књ. XIV, стр. 839–841.

оно што њега пече и гуши и што цео млади напредни нараштај мисли и осећа. И Јакшић у то доба, око 1870, постаје за Уједињену Омладину Српску оно што је око 1840 Хајне био за Млалу Немачку: песник који свој велики таленат ставља у службу идеја слободе и истине.

Уједињена Омладина Српска имала је мало тако убеђених и тако оданих чланова као што је био Јакшић. Он је био увек у првим редовима њене крајње левице, уверен да је унутрашња и грађанска, слобода Србије први и неопходан корак ка ослобођењу Српства. И он је један од ревносних сарадника либералне „Србије“, где у току 1870, под потписом „Теорин“ и „Учитељ цртања у некој вароши“, штампа пет својих политичких сатира: „Једно писмо баба Р..и“, „Друго писмо баба Р..и“, „Предпостављени“, „Мисли једног пензионера“ и „Покојној цензури“. 1871 јављају се његове политичке сатире у „Младој Србадији“: „Комадић швајцарског сира“ и „Моја љубав, писмо пок. цензури“. А 1871 и 1872, он је, са потписом „Темељко“, ревносан сарадник „Враголана“,[1] сатиричног политичког листа, на којем су радили Светозар Марковић, Љубен Каравелов („Хаџи-Воштац“), Светислав Вуловић, Ђура Јанковић и Милован Ђ. Глишић. У томе врло занимљивом социјалистичком листу, који је био ставио себи у задатак: „исмевати све махне друштвене, све што се у јавности и приватном животу обележи као глупост или недоношче“, штампао је Јакшић неколико својих сатиричних песама, од којих неке нису ушле у његова скупљена дела, и два прозна састава „Мајстор Триша и Г. Миша“ и „Писмо из Смедерева“.

Прве Јакшићеве сатире у „Србији“ јесу лична његова препирка са реакционарним „шаљивим“ листом „Ружом“ Михаила Ђелешевића, која је била силно омрзнута у омладинским и слободњачким круговима. Увређен и раздражен ударио је Јакшић на „мисирску бабу“, „матору блебетушу“, и на друга два,. не мање омрзнута назад-

[1] Ј. Скерлић: „Ђура Јакшић као сарадник „Враголана““, „Одјек“, 1906, бр 79.

њачка листа „Видовдан“ и „Световид“, на целу реакцију у Србији. „О знам вас ја!“ узвикује гневно песник. „Има томе дванајест година од како вас све познајем, и морам вам благодарити; јер сам на вама и вама равним лепу психолошку студију научио: да као што љубав може до највећег вршка доспети, да тако исто и мрзост до највишег степена допире... Ја вас све мрзим, ја вас све презирем... Ви сте голи скелети, на којима је ко оно на луткама пришивено нешто мало трула меса и пабушине.“ И он са високо уздигнутим челом истиче своју поштену и поноситу сиротињу, јаван рад из личнога уверења и чистих побуда, силно презирање „трулих стубова назадњаштва“, жарку љубав за „слободу златну“.

Исти тај дух оживљава речито написаног „Предпостављеног“ као и „Мисли једног пензијонара“, монолог задовољног и угојеног човека који има двокатницу у вароши и велики чибук са скупим ћилибаром, и који грди искварену младеж што не чествује више власт и старије, „црвењаке“, којима ништа није добро и све хоће да руше, сиротињу у чију главу никако не може да уђе јасна и природна истина да је она на свету да тегли и без роптања трпи, а чиновници и газде да заповедају и уживају. У „Мајстор Триши и Г. Миши“, Јакшић своје мисли ставља у уста слободоумног и разборитог мајстора, удара на „Видовдан“ који је отупео зубе недостојно грдећи побеђену херојску Комуну, „Лепотицу Комуну“, и за париским арцибискупом којега су комунарди пушкарали „више плаче него за свим српским мученицима што су од Косова до данас на мукама изгинули.“ Мајстор тврди да му је једно српско шегрче драже него сви немачки и француски грофови и принчеви, и од новина тражи, сасвим у духу чланака Светозара Марковића у „Раднику“, не да кукају на гробљу туђинских власника, но да српском народу „кажу, за што смо у свему назадни, — па да нам пишу о занатима и о општинама, о земљоделству, да нас избаве из овог несретног и јадног сиромашног живота...“

Оба писма „покојној цензури“, написана су у духу и тону политичких сатира Хајнеових, које су се у то доба радо преводиле у „Даници“, „Вили“ и „Србији“. Ревносни омладинац Мита Ракић превео је 1869 у „Србији“ „Идеје, или књигу Ле Гран“, и та духовита и лепа књига, у живом и течном преводу, несумњиво је послужила Јакшићу за узор у оба његова писма цензури. Као што се може мислити између песника слободњака и „госпе“ цензуре нема љубави, он је живописно представља као сув костур, „у једној руци са катанцем, а у другој са празном и ненаситном кесом“, и казује јој оно што у дубини души носе сви „витези духа“ и „синови слободе“.

Све те ствари нису приповетке у обичном смислу речи. То су полемичке самоодбране, политички напади, нека врста такозваних „козерија“, без радње и обавезне интриге. Од свих Јакшићевих сатиричних радова на приповетку личе заокругљена епизода „Комадић швајцарског сира“, и нека врста романа „Чича-Тима“. „Комадић швајцарског сира“ је жива причица, коју је пре две године драматизовао и на београдској позорници дао играти један од наших млађих писаца, и сем анегдоте која је занимљива, има у њој готово реалистички опис чувене Шарене Механе у Јагодини и њених не мање шарених гостију.

„Чича-Тима“, велика „приповетка из учитељског живота“, писана доцније, 1876 и 1877, нема више политичкога смера, и ако у њој има речи пуних непоштовања према власти и њеним представницима. Јакшић је ту са безобзирним, каткада свирепим реализмом нацртао Пожаревац где је био некада учитељ, и пожаревачке учитеље и чиновнике. И то није дело посматрања и друштвене сатире но личне освете. Јакшић, плах у свему па и у мржњама, учинио је све да цео свет позна јунаке његове траги-комичне паланачке повести. Као у епиграмима „Г. Гркињи“, „Једној васпитатељци“ и „Старој Госпођи“, он је и у „Чича-Тими“ сишао са своје песничке висине, и, не подигав скуте и рукаве, загазио у брлог паланачких ого-

варања, у све ситничарство загушљивог маловарошког живота.

Уопште, готово у свима политичким сатирима Јакшићевим има много личног, локалног и пролазног, ствари које се данас мало нас тичу, алузија које ми више не разумемо. Шта се кога данас тиче стара пожаревачка учитељица „Гросмутерка“, коју је песник и у стиху и у прози изобличавао? Михаило Ћелешевић са његовом шаљивом „Ружом“ не изгледа нам достојан толиких и таквих жучних напада. Треба се распитивати код људи који су војевали у покрету од седамдесетих година па сазнати да онај злосрећни „Мајстор-Лексин син“, за којега Јакшић није имао довољно мржње и презирања, јесте један реакционаран новинар из онога времена, Милан Максимовић, професор у Смедереву и писац назадњачких политичких чланака у „Видовдану“. Све је то далеко, и у тој даљини изгледа тако мало и незнатно, недостојно једнога пера као што је било Јакшићево.

Али у свему томе има и врло искрених и интимних осећања песникових, речитих излива где је осећање незадовољства са људима и приликама налазило снажнога и високог израза. Те сатире ће остати не само као драгоцени прилози за боље познавање оног узрујаног доба око 1870, но у њима, као у свему што је излазило из пера овога човека од темперамента и тако особенога лиричара, има и душевних исповести, одломака моралне аутобиографије, који не мало доприносе да се боље позна тако необична и толико занимљива личност Јакшићева.

III.

Најважнији и најбољи део прознога рада Ђуре Јакшића то су његове социјалне приповетке, са предметом из живота банатских Срба, и које се дешавају или у Буни 1848 и 1849 или у годинама одмах после ње.

Оно што даје особито и снажно обележје свим тим социјалним, банатским и „четрдесетосмашким“ приповеткама то је дубоко осећање социјалне правде и искрена

љубав према маси народној. Од свију наших писаца који су причали „из народнога живота“, — а таквих је велики број, — нико није стварније и топлије волео народ него Јакшић. Његови ултра-националистички савременици истицали су народ као један историјско-књижеван и метафизички појам, народ у сновима далеке прошлости или у магловитим надама будућности. Они су волели нацију, „славну нацију“ како се код нас писало у XVIII веку, „милу народност“ како су говорили наши романтичари око 1850, док је Јакшић волео народ, пук, широке слојеве народне, сељака сагнута над плугом и притиснута сопственом бедом и туђинским угњетавањем.

1848 године Јакшић се није тукао за празне речи и плитке илузије „Славјанског Царства“, но за живе људе који трпе стварне невоље, за убоге сељаке који су се дигли против спахијске експлоатације и против страначког угњетавања. Од свију српских писаца онога времена Јакшић је био можда једини који је осетио социјалну страну покрета од 1848. Док је српска интелигенција устала у име историјских успомена и ради политичких слобода, српска сељачка маса у Јужној Угарској дигла се у првом реду против феодалнога система. У Великој Кикинди, у Диштрикту, крају у коме је Јакшић био рођен, покрет је добио вид неке жакерије, и дошло је до опасних оружаних сукоба, у којима је било мртвих глава, између српских малих сељака и сеоских надничара, „карбонара“ како су их тада звали, и „фактора“, богатих сопственика и чиновника српских.

Јакшић је саосећао са том побуњеном сељачком масом, и покрет од 1848 за њега је био народна буна против спахијске „роботе“ и друштвене неправде. Кроз цео живот њему је остала визија сељачкога устанка, и ко се не сећа оне од силног утиска слике у „Спахији“, оних мрких и претећих сељака наоружаних косама и „лонџама“, које су сеоски ковачи ноћу ковали, и оних збегова бедних сељачких породица, које у расклиматаним колима изгладнела кљусад вуку кроз ритове, док се видик

зажарио у пламену од запаљених села. Са колико узбуђења и страсти писао је Јакшић своје „Успомене“ из тих трагичних година, и ко би рекао да су оне писане пуних двадесет година доцније! И каква разлика између тих устрепталих речи, њиних гневних акцената и дубокога узбуђења, у којима се осећа не само једна велика и хумана душа, но грозница целог оног времена, трагедија целог једног страдалничког народа, каква разлика између тих редова Јакшићевих о 1848, и она млака, сентиментална „Два Идола“ Богобоја Атанацковића, где је Буна послужила само као оквир за једну баналну и књишку љубавну историју, и оних ладних, усиљено патриотских „чувствителних“ „образа из последњег рата“, „Женског Јунака“ и „Мађарице“, од великог „биргера“ српске књижевности Јована Суботића!

Другачи дух и другача душа била је у Јакшића, и он је осећао оно што је било страно и далеко његовим савременицима. Живот је дошао да у њему развије то урођено снажно социјално осећање. Овај човек који је за беду знао не из књиге но из рођенога искуства, чији је живот био испуњеним мучним борбама за комад хлеба, који је, да би се прехранио, носио малтер на београдским грађевинама и због оскудице напустио даље школовање, уметник који је спао да мала сеоске иконе, књижевник који је отишао да учитељује по забаченим селима, тај човек је животом био спремљен да појми и осети туђе невоље и нимало романтичне болове народне. Због својег независнога духа и поносите природе гоњен у државној служби као дивља зверка, увек у борби са моћнима и „предпостављенима“, он је добро осећао сву суровост социјалне неправде и тешкоћу живота у једном друштву где на крају крајева увек влада право јачега. Његов живот: „два три добра дана, пише он сам 1871, две три пријатне вечери, зар могу читав низ пострaданих дана својом благословеном слашћу разблажити“. И човек који је писао једном пријатељу: „опростите моме сиромаштву које је од некога доба тако мах нада мном отело, да

вам ни писмо исплатио нисам“, човек који је имао такве часове у животу имао је разлога са радошћу поздравити „Лепотицу Комуну“ и могао је казивати невоље сироте Банаћанке и спахијскога себра Чича-Мате.

С једне стране његова плаха и бунтовна природа, с друге стране живот који га је немилосрдно обмануо, притисао га свим невољама и отео му сваку наду, чинили су да је Јакшић имао оно што људи његова нараштаја нису познавали: мржњу на друштвену неправду, широко човекољубље и братско саучешће према малим и слабим, „пониженим и увређеним“ сваке врсте. И као Андре Шеније, он је могао узвикнути:

Souffre, ô mon cœur gros de haine, affamé de justice...

У његовим приповеткама није више онај апстрактни Србин, којега су у тромим трохејима певали наши романтичари, и ми смо далеко од оних патриотских фантазија о походу на Цариград и обнови Душанова Царства. Ту више није литератор који развија једно обично књижевно место и који се лако и празна срца игра речима; то је човек који осећа и трепери, и који са страшћу, са гневом говори оно што хиљаде њих мукло осећају. Када баци поглед на пространу степу банатску, на црну и масну земљу на обалама Тисе, Мориша и Бегеша, на „ту природом благословену а Богом и сиротињом проклету земљу“, пред његовим очима се дижу на ноге трагичне гомиле сељачке, „сиротиње, бедне сиротиње“ српске, „којој се још нико не научи веровати“, презрени „Раци“ или „вајта“, како је туђински господари називају, „простаци“ како јој име даде одрођена господа српска. И он узвикује: „Богатство, можеш ли не бити благословено?... Сиротињо, можеш ли не клети богатога?... Ти радиш, цели дан радиш, мршаво ти тело пробија зној, зној цури с коштуњавог лица твог; радиш, а у вече те чека посна вечера, тврда постеља, и нико те не гледа, само једини Бог, који рече — знојем лица свога да солиш хлеб свој...“

Јакшић је волео сељака и земљу банатску. У Србији

он је сачувао носталгију роднога му краја, „благословене земље банатске“: „три дана је како ти лепо и глатко лице не гледам, па већ је срцу дуго и тешко“. У „Ратару“, у „Сељаку“, у прози и стиху, он се неколико пута враћао на беде банатског сељака и његову борбу да очува свој комад земље. Ко се не сећа онога познатог завршетка из „Ратара“:

У руке је заронио
Своју седу главу
Отеше му тековину
Мучну и крваву.
Гледа себе, гледа сина,
Срце му се пара —
Нема хлеба, нема вина,
Нема за ратара.

Јакшић је био један од врло ретких Срба својега времена који је јасно видео каква треба да буде права национална борба, осећао да је треба водити на реалном темељу са једном јединoм мишљу: обезбедити земљу и материјално благостање широкој сељачкој маси. Тај фантаст, тај поет, који се никада није бавио политичком економијом, на двадесет и пет година пре данашњега покрета земљорадничких задруга, видео је у чему је тежиште питања и довикивао у „Попи Тихомиру“: не дајте земљу из српских рука, спасавајте сељака, не напуштајте позиције које се тешко после враћају.

Човек са таквим погледом и осећањима био је готов да се од првог почетка придружи социјалистичком покрету Светозара Марковића. Љубомир Недић, у својем мизонеизму, у социјалистичким песмама Јакшићевим гледао је само једну моду. Као и толико пута, Недићу, који често није знао ствари о којима је писао, није било познато да је први део „Спахије“, где се већ налазе први акценти тог бунтовнога духа, писан 1866, а да су први чланци Светозара Марковића почели изилазити тек 1868 године. Када је седамдесетих година почела проповед „нове науке“, Јакшић је у њој нашао оно што

је и сам у дубини душе и тамно осећао, и он постаје борбени друг „нових људи“ и „мислећих пролетера“, и пред саму своју смрт он их високо уздиже над осталима, велећи да у Србији има само „неколико младих срдаца која осећају народне болове и јаде — оно је све друго камен и ко́ров“.

И од седамдесетих година његово урођено социјално осећање постаје све јаче, његова социјална критика постаје све општија и оштрија, нешто мање национална амного више хумана. Јакшић је још из 1848 сачувао неутољиву мржњу на Мађаре и Немце, и његове приче не престају одисати њоме. Али, у познијим радовима, под утицајем нових идеја, он проширује свој видик. У „Попи Тихомиру“, а нарочито у „Сиротој Банаћанки“, нису више само напади на спахије и њихове ферналтере, инспекторе, ишпане и пандуре, на царске комесаре, штулрихтере, финанце и жандарме. Он удара и на господу српскога рода и племена, на племиће који су заборавили да су им стари били Срби, на подмитљиве владике и грабљиве протојереје, на бесну господу из кикиндског магистрата. „Сви дакле једно мисле, вели Јакшић, једно желе, осећају — сви тебе мрзе, јадна сиротиња српска!“

Јакшић, највећи од наших патриотских песника, са целим нараштајем седамдесетих година, жигоше свом силом, „великаше“, чиновнике, „зеленаше и кајишаре“, „газде, попове и друге ћифте“ како сам вели. У „Сиротој Банаћанци“ та његова социјална мржња добија најоштрији и најопштији израз. Онај опис јагодинског начелства за време поплаве, претвореног у привремену болницу, то је оптужба против целог једног друштва. Они невољници редом, као сведоци, казују своја страдања: онај у̀вели човек који је добио куршум у слабину, када је гладан хтео да присвоји неколико ока туђег кукуруза; она напуштена и убога мајка двојице ћифта коју су синови отерали у болницу; онај бедник око чијег се последњег бакрача побили зеленаш и поп, нарочито она увела невољница,

бледа „као да је смрт својом ладном руком помиловала“, која прича своју страховиту повест, повест глади, и страдање, без броја и имена, целу мартирологију српског сељака у Диштрикту. То су просте и страшне ствари: жандарми који кундацима и нацацима верним Србима из 1848 деле царску правду, „суви зулум“ аустријских власти после Буне, гладна година 1863, „страховита шесет трећа“, грабљивост и неосетљивост српске господе, прота у чијој се спахијској кући пије шампањ и токај и који хоће да му се плати за сарану сељака поскапалих од гладне смрти („ако ми станемо све сарањивати, који од глади поумиру, онда ћемо и ми од глади умрети“), најзад оне страшне и мрачне жупанијске тамнице у Великом Бечкереку, „оне грозне тавнице“ о којима сиротиња у дугим зимским ноћима приповеда.

Јакшић у нашој књижевности представља један занимљив духован тип, чудан и непојмљив на први поглед. хибридан по данашњим израђеним појмовима. Код њега је занимљива мешавина између социјализма и национализма, социјалан национализам или националан социјализам, какав је у то исто време представљао у Француској стари револуционар Бланки, а код наших најближих суседа Бугара Христо Ботев.

IV.

Јакшић је написао много приповедака али би било погрешно узети га као приповедача. Као у драми тако и у приповетци, он је у првоме реду и изнад свега лирски песник, најискренији и најромантичнији лиричар наше књижевности.

Он је приповетке писао само узгред, у последњим годинама ради живота, ради политичке агитације, ради личног разрачунавања, или, што је било најчешће, из нужде. Велики број његових приповедака писан је по наруџбини уредника књижевних листова и календара. Приповетке су се тада тражиле, и са марком једнога писца као што је био Јакшић нарочито су добро ишле. И многе од њих

рађене преко ноћ и на дохват, као једним потезом ужурбанога пера, развучене као што је обично када сиромах човек ради „по табаку“, носе на себи карактер импровизације и каткада нису достојне песника, који и иначе није имао много посматрачких и анализаторских способности. Али за одбрану Јакшића добро је подсетити на речи убогог Достојевског, који јављајући једном пријатељу о бедном стању у које је запао, да је последњи комад рубља дао у залогу, да му жена лежи болесна а деца плачу гладна, додаје: „И од мене се тражи уметност, чиста поезија, пружа ми се за пример Тургењев, Гончаров, богаташи! Нека се дође да види у каквим приликама ја радим!...“

Али и у том несавршеном, убрзаном и поруџбинском раду, Јакшић је успео да дâ један део онога што је најбоље било у њему. Целина може бити да не задовољава: логика је оскудна, природност је занемарена, посредних и прелазних осећања нема, сцене и личности премашају и најнеобичнију стварност, говори се и сувише реторским, китњастим и задиханим језиком, и све даје на знање да се изишло из реалнога света и залутало у мелодраму, царство фикција и књижевних илузија. Знатан број његових прича имају чисто романтичарски карактер, са којим се још може мирити када се представљају далека времена и давно ишчезли људи, али који је немогуће примити када је реч о средини у којој и ми живимо и о људима са којима се сретамо на улици. Апсолутна, од свакпх обзира независна вредност тих приповедака није велика; оне се не могу ставити на изузетно високо место у историји наше приповетке, и у свакоме случају не могу послужити као узор. Јакшић је био можда последњи добар писац који је писао та дела историјске и романтичарске фантазије, и после њега ту врсту књижевности продужавали су само писци без дара и способности.

Својим и историјским и сатиричним приповеткама Јакшић је прелазан писац између шездесетих и седамдесетих година, и у његовом прозном делу има и Чедомиља Мијатовића и Милована Ђ. Глишића. Његове

политичке и социјалне приче већ носе обележје седамдесетих година, и ако у њима има много локалнога и личнога, каткада и сувише страсног и страначког, ипак оне вреде племенитошћу својих осећања, смелошћу своје мисли, речитом љубављу према слободи и новим идеалима, и оне су најзад важан књижеван документ, како се у оно прелазно и узбуркано доба осећао један даровит писац и један од најсложенијих и најоригиналнијих духова српске књижевности.

У приповетци Јакшића треба увек гледати као лирског песника. Његова и мана и врлина то је необично обиље лиризма. Али и онда када је писао без правога надахнућа, и онда када је производио дела од релативно слабије вредности, он је увек остајао изнад обичних и осредњих писаца, свему давао обележје свога крепкога талента, свуда показивао своје изузетно високе и оригинално песничке способности, по оној старој речи: да тица и када иде по земљи показује да има крила.

Сва његова устрептела душа, сва његова набујала осећања нашла су израза и у његовим приповеткама. Он их није писао но певао. Не само да се песник заборавља и место прозе окреће у своје снажне стихове, но његова проза има тако јаких лирских места, такве речитости и таквих песничких излива, казивана је таквим сјајним фигуративним језиком и у таквим ритмичним реченицама, да је треба преламати у неравне редове па да се добију „слободни стихови", са много више поезије но код многих старијих и млађих песника наших. И Јакшић тако остаје не само као један од највећих лиричара наше књижевности но и као један од мајстора српске прозе.

Јован Скерлић.

ФРИДРИХ ХАЛМ И ВОЈИСЛАВ.

2 априла по новом било је сто година откако се родио немачки песник барон Минх-Белингхаузен, који је писао под именом Фридрих Хал. У последње је време немачка образована публика прославила више занимљивих годишњица својих великих људи; спомињем само бучну прославу стогодишњице од Шилерове смрти, чији су се одјеци изгубили једва некако сад пре кратког времена, кад су се либералнији немачки елементи, уз припомоћ јеврејске штампе и јеврејских књижевника, упели из петних жила, да „достојно“ прославе педесетогодишњицу од смрти по песмама тако популарнога а као личност у Немаца тако омраженог Хајнеа. Изгледа да се и прослава Халма по занимљивости придружује донекле овима. Да ли је ново-романтичко доба већ толико снажно да се може упуштати у спасавање својих романтичких претходника, немилосрдно прегажених и силом заборављених од књижевне генерације реалиста и натуралиста? И да ли је у пригодној прослави доста узрока, да коцка падне прво на Халма? Сумњам. Барон Бергер је додуше сломио прво копље за Халма недавно у подлиску „Нове Слободне Пресе“, али ће се још једнако скроз демократски дух у данашњој критици зацело ћутом прећи преко овог покушаја, а Халмов спомен освежиће засад само овде онде како аустриско-немачко књижевно друштво и понека позорница. — Нити се загревам за прославе годишњица, нити преводим Халма и пишем о њему зато што бих мислио да нема важнијих појава у немачкој књижевности које би прво требало приказати српској читалачкој публици, већ имам једно мало откриће, за српску новију књижевност не без вредности, које се везује за Халма,

и које су читаоци зацело већ наслутили. Том приликом рећи ћу и реч две о Халму као песнику.

Халм је после Грилпарцера најпознатији представник немачко-аустриске драме. Његове су драме тип позоришних комада какви се допадају широј публици и какви нпр. у бечком дворском позоришту, за које је Халм у првом реду и писао, сачињавају језгро репертоара. Крај све спољашње романтике, Халмови комади кипте од просечних нормалних мисли, завијених у пуно лепих, и ако често сасвим излишних, речи и стихова, са доста усиљене сентименталности, речју: како их честити грађани воле у позоришту слушати, кад имају своје добре часове и хоће да се уздигну изнад свакидашњице. Лаубе, који је морао ићи с управништва дворског позоришта, кад је Халм постао генералним интендантом, имао је ипак право кад је у некрологу за драматичара Халма рекао да је он проблеме чинио полазном, средишном и завршном тачком својих комада. Заиста, од почетка до краја, нижући вешто за око сцену за сценом, он пушта своје јунаке да све у новим обртима играју с истом замисли и расветљују проблем увек с оне стране с које је он хтео, а који се обично по здравом разуму најприродније и имао, решити. Само по предметима које бира, он је романтичар и фантаст; у истини је велики вештак у облику, увек са широким погледом за ефект на позорници. У малом нам може послужити примером и његов „Камоенс“. Он пушта да нестаје крова на позорници над песником кад овај умире, а указује се небо, с којег „у магичној светлости“, „у облацима и уз звуке далеке музике“, слази геније са отаџбинском заставом у руци, да метне ловров венац песнику на главу. А кроз цео спев треба спровести и што јаче истаћи идеју о супротности између идеалисте и реалисте; ту супротност треба терати до крајних граница, а судар оба вечито противна погледа на свет и на ствари биће најјаснији, кад покушај реалисте-трговца оца да „спасе“ идеалисту сина, показујући му ad oculos како пролази идеализам, про-

маши смер и учини противан утисак. План је јасан, и Халм, ученик Шпанаца и изврстан познавалац позорнице, знао је како га треба извести на задовољство велике публике.

Халмови су се комади, крај све опозиције противне струје у књижевности уопште а у драмској књижевности напосе, држали мање више на репертоарима целога 19 столећа, и свакако има барон Бергер право кад им прориче нове успехе у будућности. Сасвим је разумљиво што су му драме превођене на све европске језике јер, су позориштима увек добро дошле. Још је разумљивије што су Халма у нас доста преводили, кад се зна да су се сва три наша позоришта, и београдско и загребачко и новосадско, до пре двадесетак година управљала у избору комада мало те не искључиво по репертоару бечког дворског позоришта[1]. Сви важнији Халмови комади играни су на нашим позорницама: „Гризелда“ (писана 1836) први пут у Загребу 1 марта 1841[2]; „Син пустиње“ (1842) у преводу Ивана Трнскога 3 октобра 1869[3] и у преводу Г. М. Р. Поповића под именом „Син дивљине“ у Београду 1895 године[4]; „Сампиеро“ (1844) 14 марта 1850 у Загребу[5]; и „Стрелан“ („Wildfeuer“, 1864) 2 јануара 1886 у Новом Саду[6].

[1] Није тачно, бар што се превођења *драмских* дела тиче, одомаћено мишљење да се у нас преводило у раније доба „без реда и правила, до чега се дошло“, или боље рећи, ово стоји само у толико у колико и бечко дворско позориште није пазило на ред и систему. Неће бити тешко, згоднијом приликом, доказати изближе горњу тврдњу.

[2] Превео Ј. Ужаревић: превод је штампан у првој свесци „Izbora igrokazah ilirskoga kazališta“, Zagreb 1841.

[3] в. 1 свеску „Hrvatskoga repertoara“ од год. 1872.

[4] Поменик о тридесетогодишњици К. С. Н. Позоришта. Београд 1899, стр. 64.

[5] Превео опет Ј. Ужаревић. Штампано као 3 свеска „Igrokaza društva dobrovoljaca zagrebačkih“, 1850.

[6] Превео Јован Грчић. Књига је штампана 1885 у Новом Саду. — Може бити да ово нису сви преводи Халмових драма у нас.

И Халмов драмски спев „Camoens“, који је угледао света 1838[1] и први пут био приказан на дворском позоришту у Бечу године 1837, имамо на српском. Прерадио га је Војислав Илић. Само што је Војислав можда мислио да „ваља и критичарима да остане нешто мало посла“, кад је без икакве напомене пустио да угледа света његов „Песник“ у 1 од 9 бројева „Гласника за забаву и науку“[2]. Онде стоји, осим потписа и датума на крају, само још посвета „пријатељу Илији Вукићевићу“ испод натписа. А било би у реду да је назначио откуда је позајмио градиво и замисао, јер у овом случају није само „уплив неких пјесника очит и јасан“ (Беговић), него је Војислав прерадио Халмов спев, и ако свакако вештије и радикалније него некад Јоаким Вујић и Константин Поповић, „камераш“ новосадски, Коцебуове и друге драме. Не може човеку бити криво на неке наше критичаре, који су тако брзо готови да у наших песника траже туђе утицаје и узоре (па их често нађу и онде где их нема) кад још Војислав није био толико скруполозан да наведе свој извор за „Песника“. — Ствар је доста занимљива, те сам поглавито ради лакшег упоређења с немачким оригиналом и превео „Camoens“-а.

Не знајући немачки, Војислав се послужио руским преводом В. Жуковскога. — Овај је нашао у Гербељевој антологији из немачких песника. Руски је превод врло течан а сасвим веран. Војислав оригинала зацело није ни видео.

Халмов Quebedo зове се у Војислава *Санчо*, а син му *Перец* (за којег Халм у напомени каже, да је то Vasco Mousinho de Quebedo Castel-Branco, по подацима португалске књижевне историје најбољи португалски песник, после Камоенса; Жуковски га и зове *Васко*, — али у ру-

[1] Camoens. — Dramatisches Gedicht in einem Aufzuge von Fredrich Halm. — [Мото]. Vien. Gedruckt und in Verlage bey Carl Gerold. 1838. 8⁰, 44.

[2] „Гласник за забаву и науку“. Уредник Милорад Павловић. Број од 20 јан. 1903.

ском преводу нема Халмове напомене, те Војислав одатле није могао дознати да је то историска личност) *Хуан*. У Халма има још и четврта личност: болничар, који доводи госта Камоенсу у собу и говори једно десетак стихова. Осим овога изоставио је Војислав ближу мотивацију зашто Квебедо долази баш Камоенсу ради сина —: што му је ово некадањи школски друг. Ово је учинио поглавито зато што је на тај начин могао испустити велики део разговора, где један и други причају, шта су доживели откад се не видоше; кад је ово отпало, није имао даље потребе, да остави призоре по реду оригинала, већ их је могао слити уједно, контаминовати. У немачком долази прво Квебедо са болничарем сâм Камоенсу и тек после дугог разговора ухвати прилику, да каже своју жељу; затим он одлази и шаље сина. У Војислава после Камоенсова монолога улази Санчо заједно с Хуаном, и призор се више до краја не мења. Тако је Војислављев „Песник“ више од половине краћи него Халмов спев (у овога има 647 стихова, у Војислава 267). А био би још краћи да Војислав није на Камоенсов говор о песницима речито надовезао тему о противности између богоданог песника и песника-стихотворца. Иначе је ствар остала иста. Отац трговац и практичан човек, несрећан с тога што му син пева и не мари за радњу, хоће с помоћу Камоенса, синовљева идола, који у болници траје своје последње часе, да сина излечи. Камоенс му иде на руку, али увиђа да је ту труд непотребан, јер је син заиста песник. — Можда треба још истаћи лепу сцену на почетку „Песника“, где изнемогли песник започиње говор гледајући како сунце седа и слушајући јеку вечерњих звона; — то је управо најлепши додатак Војислављев Халмову спеву.

М. Ћурчин.

НОРДЕРНЕЈ.

(Крај.)

Као што рекох, ја највише корим рђаво васпитање хановеранског племства и ону прерано усисану надменост о важности неколико изучених форама. О! колико сам се пута морао насмејати видећи колико се много полаже на те форме; као да је бозна како тешко изучити оно репрезентовање, оно презентовање, оно смешење а да се ништа не рече, оно говораше а да се ништа не мисли, и све оне благородне мајсторије у које добар грађанин блене као у какво морско чудо, и које при свем том сваки француски учитељ играња зна боље од сваког племића немачког, који их је с великом муком изучио у Лутецији што мечке примамљује, па их потом код куће, с немачком основаношћу и незграпношћу, предаје подмлатку својем. Ово ме опомиње на ону басну о медведу који је играо по вашарима, па побегао од вође и учитеља својега, и вратио се у своје друштво у планини, па се ту хвалио и поносио како је играње мучна вештина, и како је он далеко дотерао у њој; — и доиста, животиње нису могле да се не диве пробама вештине које је пред њима показивао. Она нација, као што је Вертер зове, сачињавала је одличан свет, који је овде ове године сијао и на суху и на мору, а све су били љубазни, пријатни људи, и сви су добро играли.

И кнежевских лица било је овде, и морам признати да су она, у својим изискивањима, била скромнија од ниже ноблесе. Да ли пак та скромност лежи у срцима тих високих личности, или је она само производ спољашњег положаја њиховог, то ћу да оставим нерешено. Ово говорим само у колико се тиче немачких медијатизованих кнежева. Овим људима учињена је у последње

време велика неправда, јер им је отето суверенство, на које они имају толико исто права колико и већи владаоци; већ ако се узме, као што мој друг у неверју, Спиноза, вели, да што није кадро да постоји, нема ни права да постоји. Али за много поцепану Немачку била је права благодет што је овај број седец-деспотића морао да престане владати. Јер страшно је само и помислити шта га је те гадије што је ми сиромаси Немци морамо да хранимо. Ако ови медијатизовци и не машу више скиптром, они машу, те још како, кашиком, ножем и виљушком, а међутим не једу јечам или овас, а и сам овас био би скуп и прескуп. Ја мислим да ће нас Америка једном опростити мало од овог владалачког товара. Јер, пре а после, председници слободних држава америчких преобратиће се у суверене, и тада ће тој господи требати супруге које су већ премазане легитимним мазом, и они ће бити радосни кад им ми теслимимо принцезе наше, и ако их узму шест, седму ћемо им дати радоша, а доцније могли би и наше принчиће аплоаирати код својих ћеркица; — и зато су медијатизовани владаоци врло политично урадили што су бар добили право једнаког рођења, и што своју пасму тако јако цене, као Арапи пасму коња својих, и то још у једној истој намери, јер они добро знају да је Немачка од вајкада била велика ергела владалачка, која је морала све суседне владалачке домове подмиривати с нужним бројем кобила и ајгира.

У свима бањама влада старо обичајно право да госте који из бање отиду оговарају они који у њој остану, и како сам ја последњи који се још овде бавим, то бих могао у потпуној мери да уживам ово право.

Али сад је тако пусто на острву, да сам себи изгледам као Наполеон на Светој Јелени. Само што сам ја овде нашао забаве, коју онај није тамо имао. А та је забава сам велики Цар, с којим се овде занимам. Један млад Енглез дао ми је књигу Метлендову што је ту скоро изишла. Овај поморац прича како му се Наполен предао

и како се понашао на Белерофону док није, по заповести енглеског министарства, пренесен на лађу Нортемберленд. Из ове књиге види се као сунце јасно да је Цар, романтички верујући у великодушност британску и да би једном дао свету мира, отишао к Енглезима, више као гост него кав преданик. То је погрешка коју зацело не би учинио нико други, а најмање какав Велингтон. Али историја ће казати да је ова погрешка тако лепа, тако узвишена, тако величанствена, да за њу треба више величине душевне, него што је ми други можемо показати у свима великим делима својима.

Што је капетан Метленд баш сада издао своју књигу, томе као да неће бити други који узрок, него тежња да се човек морално опере, потреба коју осећа сваки поштени човек ког је зла судбина уплела у сумњив посао. Али сама књига неоцењив је добитак за историју заточења Наполеоновог, која образује последњи акат живота његовог, која чудесно решава све загонетке пређашњих дела његових, и која, као и свака права трагедија, потреса духова, чисти их и помирује. Карактерна разлика између четворице главних писаца, који нам причају о овом заточењу, нарочито као што се огледа у стилу и погледима њиховим, опажа се тек онда кад се пореде један с другим.

Метленд, као бура хладан поморац енглески, описује догађаје опредељено и без предрасуде, као да су то природне појаве које он бележи у свој логбук; Лас Казес, одушевљен дворанин, у свакој врсти коју пише пада на колена пред Царем, не као руски роб, него као слободан Француз, коме се од дивљења нечувеној величини и слави јуначкој нехотице колена угибају; О' Мира, лекар, мада је у Ирској рођен, но опет зато сав Енглез, и као такав стари непријатељ Царев, али признавајући сада величанствена права несреће, пише слободно, без украса истинито, готово рећи лапидарним стилом; на против, није никакав стил, него је прави стилет онај шиљати, бодљиви начин писања француског лекара Ауто-

маркија, Италијанца, који је сасвим трезвено пијан гњевом и појезијом земље своје.

Оба народа, Брити и Французи, дали су сваки по два човека, обичнога духа, и неподмитљиве од силе која влада, и ова порота судила је Цара и осудила га: да вечито живи, да му се вечито свет диви, и да га вечито жали.

По овој земљи чепало је много великих људи, овде онде видимо светлуцаве трагове стопа њихових, и у светим тренуцима излазе нам пред душу као магловите слике; али човек који је тако исто велики, види много разговетније преходнике своје; из појединих варница светлога земаљског трага њиховог сазнаје он најтајнију радњу њихову, из једне једине речи која нам је остала, познаје он све боре срца њиховога; и тако, у некој тајанственој заједници, живе велики људи свих времена, клањају се један другоме из даљине од хиљадама година, и погледају се значајно, и погледи им се сусрећу на гробљима преминулих колена, што су се између њих утисла била, и они се разумеју и узајамно воле. Али ми мајушни, који не можемо да имамо тако тесне свезе с великанима прошлости, којима тек покаткад спазимо само траг и магловите облике, за нас је од највеће вредности кад о таком једном великану сазнамо само толико да нам буде ласно да га сасвим разговетно и јасно примимо у душу своју, те да тиме њу сироту проширимо. Такав је Наполеон Бонапарта. О њему, његовом животу и тежењу, ми знамо више него о другим великашима света овога, и из дана у дан дознајемо о томе све више и више. Ми видимо како се полагано откопава засути боговски лик, и са сваком мотиком земље што се с њега откопава, ми се све радосније дивимо равномерности и сјајности благородних облика који тада излазе на видик, и духовне муње непријатељске које би хтеле да сможде велики лик, чине те он тиме само сјајнији и лепши бива. То нарочито производе изрази Госпође Стаелове, која свом опо рошћу својом опет ништа друго не каже него да Цар

није био човек као што су други људи, и да се његов дух не може мерити никаквом познатом мером.

Таквог духа мисли Кант, кад вели да можемо замислити ум који, зато што није, као наш, дискурзиван, него интуитиван, иде од синтетички општега, од посматрања целога као таквога, к посебитоме, то јест од целога к деловима. Јест, што ми сазнајемо дугим аналитичким размишљањем и дугим закључцима, то је онај дух у оном тренутку спазио и дубоко појмио. И отуд њему таленат да разуме време и садашњост, да кажолује дух њихов, да их никад не вређа, и да их увек на своју корист окреће.

Но како је овај дух времена не само револуционаран, него је створ ситуација двојих назора, револуционарних и контрареволуционарних, то Наполеон није никад радио сасвим револуционарно нити икад сасвим контрареволуционарно, него увек у смислу обојих назора, обојих начела, обојих тежања, која су се у њем сједињавала, и по томе он је увек радио природно, просто, великански, никад грчевито нагло, вазда лагано тихо. И зато он није никад интриговао у ситницама, и његови удари долазили су увек од вештине његове да појми масе и да управља њима. К заплетеној, лаганој интризи теже мали, аналитички духови; на против синтетички, интуитивни духови знају тако чудесно ђенијално да прикупе средства која им тренутак даје, и да их брзо употребе на оно што хоће. Први врло често иштете, јер никаква људска памет не може предвидети све случајиће живота, и јер одношаји живота нису никада дуготрајашни; а други, интуитивни људи, најлакше извршују што науме, јер њима треба само да прорачуне као што ваља оно што постоји, и они онда тако брзо раде да покрети и таласи живота не могу да учине напрасних непредвиђених промена у оном што постоји.

Срећа је хтела те је Наполеон живео баш у оно време које је нарочито волело историју и историјска излагања и испитивања. И с тога мало шта да су нам

утајали о Наполеону мемоари савременика његових, и из дана у дан расте број историјских дела која теже да га, више или мање, доведу у свезу с осталим светом. И с тога сама објава такве једне књиге из пера Валтера Скота побуђује најрадозналије очекивање.

Сви поштоваоци Валтера Скота морају стрепити за њ; јер таква књига може ласно бити поход на Русију оној слави, коју је он с муком стекао читавом једном ниском историјских романа, који су, више темом него појетичком силом својом, потресли сва срца јевропска. А та тема није само елегијско путовање за старом народном славом шотском, која је мало по мало уступила место туђинским обичајима, туђинској влади, и туђинском начину мишљења, него је то велики бол за губитком особина народних које пропадају у новијој општој култури, бол који сада жижи срца свију народа. Јер народне успомене леже дубље у грудима људским него што се то обично мисли. Покушајте само да изнесете на видик старе закопане ликове, па ћете видети како ће обноћ да процвета и стара љубав са старим цвећем својим. Ово није речено фигуративно, него је то сушта истина; кад је Болок пре неколико година ископао у Мехици један стари пагански кип од камена, нашао је сутра дан да је обноћ венцима окићен — мада је Шпанија огњем и мачем затрла стару веру у Мехиканаца и кроз пуна три века јако помутила духове њихове, преорала их и хришћанством засејала. А такво цвеће цвета и у спевима Валтер Скотовим, и ти спеви буде стара осећања, и као што је некад у Гранади све живо, и мушко и женско, с очајним урликом врвело из кућа својих, кад би се на улицама заорила песма о уласку краља маварскога, те је зато смрћу забрањивано певати ту песму — тако је тон што влада у спевима Скотовим тугом потресао васколики свет. Тај тон одјекује у срцима властеле наше, која види опале куле и грбове своје, одјекује у срцима грађана наших, којима је пространн, немили модернитет истиснуо онај пријатни и уски начин живота старих

њихових; он одјекује у католичким црквама, из којих је вера одбегла, и у равинским синагогама, из којих чак и верни беже; он одјекује по свој земљи, све до банансних шума хиндонстанских, у којима брамин тужи и уздише, и предвиђа изумирање богова својих, смак њихове praисконске системе света, и савршену победу Енглеза.

Али овај тон, најсилнији што га шотски барда уме да измами из голем-арфе своје не доликује за царску песму о Наполеону, о новом човеку, човеку новога доба, човеку у коме се ново доба тако сјајно огледа да нас тако рећи опсени, те више и не помишљамо на минулу прошлост и увелу славу њену. По свој прилици, Скот ће, по склоности својој, узети поглавито онај споменути стабилни елеменат у карактеру Наполеонову, контрареволуционарну страну духа његовог, док би други писац ухватио у њему само революционарно начело. С ове последње стране оцртао би га Бајрон, који је по свему тежењу своjем противан Скоту, и уместо, као овај, да јадикује над пропашћу старих форама, он се још осећа стешњен и овима што су још у животу, па би рад био да их затре револуционарним смехом и шкргутом зуба, и у том гњеву, својим мелодичким отровом, квари најсветије цвеће живота, и као какав смушен харлекан удара се ножем посред срца, те да црном крвљу која отуд бризне заједљиво попрска госпе и господу.

И доиста, у овом тренутку најживље осећам да нисам ни најмање обожач, или, боље рећи, оговарач Бајронов, моја крв није онако *сплински* црна, моја горчина долази само из галице мастила мојега, и ако имам у себи каква отрова, то је само антидот, антидот за оне змије што се по развалинама старих кула и цркава опасно вулају. Од свих великих писаца Бајрон је управо онај којега ми је најнепријатније читати, док на против Скот ми сваким делом својим срце весели, блажи и снажи. Ја се радујем и имитацијама њему, као што их налазимо у Вилибалда Алексиса, Брониковског и Купера, од којих први, у свом ироничком Валадмору, најближе стоји узору

своме, а у једном доцнијем спеву показао нам је толико богаства у сликама и духу, да би заиста био кадар да нам, поjетском оригиналношћу, која би се само служила формом Скотовом, изведе пред душу најдраже моменте немачке историје у једној нисци историјских новела.

Али никојем правом ђенију не могу се обележити путови којима ће ићи, они су изван сваког рачуна критичког, и што сам ја изрекао своју предрасуду о Валтер Скотовој историји Царевој, то нека се сматра као безазлена игра мисли. „Предрасуда" је овде најшири израз. Но једно се може поуздано рећи: књига ће се читати од јутра до мрака и ми ћемо је, Немци, превести.[1]

Ми смо и Сегира превели. Је л' те да је то красна епска песма? И ми Немци пишемо епске песме, али јунаци њини живе само у главама нашим. А јунаци француског епа јесу истински јунаци, који су починили много већа дела, и претрпели много већа страдања, него што их ми можемо измислити у нашим собицама. И при свем том ми имамо много фантазије, а Французи врло мало. Но можда је за то Господ Бог накнадио то Французима с друге стране, те је њима доста да само верно испричају оно што су видели и учинили за последњих тридесет година, и они имају једну проживљену литературу какву није произвео још никоји народ нити икоје време. Ови мемоари државника, ратника и благородних жена,

[1] Ове стране писане су 1826, а потоње године штампане у другој књизи »Путних Слика«. 1828 изиђе »Историја Наполеона Бонапарте« од Валтера Скота, и ја, на велику тугу своју, видех да се испунио прогностикон што сам га изрекао о тој књизи; она је претрпела савршен фијаско, и од тог жалосног догађаја угасила се литерарна звезда великог незнанца. Огроман посао који је натоварио на се, да би одговорио потраживањима поверилаца својих, поткопао је здравље Валтеру Скоту; но он се опет мучио и упињао да напише неколико досадних, готово будаластих романа, и наскоро затим и умро је Кад је изашла његова књига о Наполеону, бласфемија у дванаест свезака ја сам био у Минхену, где сам издавао месечни лист »Политичке Анале«, и за тај лист написао сам о тој књизи чланак, који сам доцније, 1830, уврстио у четврту књигу својих »Путничких Слика« (О Енглеској, V).

што излазе у Француској из дана у дан, чине један венац од приповедака, о ком ће потоњи свет имати много да размишља и да пева, и у ком се усред среде, као какво горостасно дрво, сјајно уздиже живот великога Цара. Сегирова историја похода на Русију јесте песма, француска народна песма, која иде у овај венап од приповедака, и која је тоном и материјом својом равна епским спевима свих времена. Једно витешко колено, које је чаробном речју „Слобода и Једнакост!“ поникло из земље француске, које је, као у неком тријумфу, опијено славом и вођено Богом саме славе, прејурило свет, престравило га и прославило га, игра на послетку бојну игру на леденим пољима севера, и та ледена поља пропамају се, и синови огња и слободе пропадају од зиме и робова.

Овакав опис или пророштво о пропасти једног витешког света јесте основни тон и материја епских спевова свих народа. На стенама Елоре и других инђијских пештерских храмова, таква епска катастрофа урезана је големим јероглифима, којима је кључ у Махабарати; Север је, не мање каменим речима, исказао ову пропаст богова у Еди својој; песма Нибелунга пева исту трагичку пропаст, и на завршетку свом има још особиту сличност са Сегировим описом пожара у Москви; Роландова песма о боју на Ронсивалу, којој су речи ишчезле, али о којој још траје прича, и коју је ту скоро препевао један од највећих песника отаџбине, Имерман, и она је она стара несрећна песма; па и песма о Илијону најлепше слави стару тему, и опет није ни величанственија ни тужнија од француске народне песме, у којој је Сегир опевао пропаст својега херојског света. Заиста је то прави еп, витешка омладина француска јесте красни херој, који прерано гине, као што смо такву песму већ видели у смрти Балдуровој, Сигфридовој, Роландовој и Акиловој, које је тако исто оборила несрећа и издаја; и оне јунаке којима се дивимо у Илијади, налазимо сада у песми Сегировој, видимо их како се договарају, свађају и боре, као некад пред скеиском капијом; и мада је руво краља

напуљскога сувише шарено и модерно, опет је његова бојна кураж и сила тако исто велика као и у Пелида̂; Хектор по кротости и храбрости, стоји пред нама принац Јевђеније, племенити витез; Неј се бори као Ајакс, Бертије је Нестор без мудрости, Даву, Дари, Коланкур, итд., у њима бораве душе Менелаја, Одисеја, Диомеда — и само један Цар нема себи равна, у његовој је глави Олимп песме, и кад га, по спољашњем владалачком изгледу његовом, поредим с Агамемноном, то бива само зато што је њега, као и највећи део ратних другова његових, чекала трагична судбина, и што његов Орест јоште живи.

Као год Скотови спеви, тако и Сегиров еп има неки тон који нам срца савлађује. Али тај тон не буди љубав к давно минулим данима прошлости, него је то тон којега нам звучна фигура даје садашњост, тон који нас одушевљава баш за ту садашњост.

Ми Немци, ми смо ти прави кукавци! Ми смо и у последње време много шта видели, много шта претрпели, нпр. уквартиравање и племићску охолост; и ми смо најблагороднију крв своју продали, нпр. Енглеској, која још и сад има сваке године да плаћа приличну суму за однете руке и ноге некадашњим имаоцима истих; и ми смо, у маломе, учинили толико што шта велико, да би отуд, кад би се све скупило и срачунило, изашла највећа дела, нпр. у Тиролу; и ми смо много изгубили, нпр. нашу сенку, титулу предрагог светог царства римског — и при свем том, код свих ових губитака, жртава, оскудица, недаћа, и великих дела, наша литература није добила ни један цигли споменик славе какви се сваки у бога дан, као какви вечити трофеји, дижу у суседа наших. Наши липиски вашари мало су шта добили од битке на Липисци. Као што чујем, некакав Готанац мисли још да их опева у епској форми; но како не зна да ли он припада у оних 100.000 душа које Хилдбургхаузен добија, или у оних 150.000 које Мајнинген добија, или у 160.000 које Алтенбург добија, то још не може да почне еп свој, јер би иначе морао овако почети: „Певај, бесмртна душо,

хилдбургхауска душо, мајниншка душо, или алтенбуршка душо — свеједно, певај, певај грешном искупљењу немачком!“ Овај душопродавац у срцу отаџбине и крвава поцепаност њена не дају да се подигне никакво чуство поноса а још мање да се чује ма каква поносна реч, наша најлепша дела постају смешна глупим успехом нашим, и док се зловољно завијамо у скерлетни огртач немачке јуначке крви, дотле нам каква политичка шаљивчина меће лудачку капу на главу.

Да би се још боље појмила празнина и незнатност нашега багателног живота, ваља само поредити литературе суседа наших с ону страну Рајне и Канала с багателном литературом нашом. Често, кад читам Морген Кроникл, и у свакој врсти видим енглески народ с његовом народношћу, с његовим кошијама, боксовањима, петловским бојевима, поротама, парламентским дебатама, итд., тада, с погруженим срцем, узмем у руке какав немачки лист, и тражим у њему моменте народног живота, и не налазим ништа друго осим литерарних бапских задевица и позоришних препирака.

Али друго шта не може се ни очекивати. Кад је у којег народа угушен сав јавни живот, он опет тражи предмете о којима ће узајамно да се разговори, а за ту цељ узима он у Немачкој књижевнике и комедијанте. Место коњске трке, ми имамо књижарску трку о липиском вашару. Уместо боксовања, имамо мистичаре и рационалисте, који се у својим памфлетима толико грде, док се когод од њих не опамети, а други не оглупу и не обневиде, те вера у њих не уђе. У место петловских бојева, имамо журнале, у којима јадници које нарочито за то хране, прљају један другоме лепо име, а ћивте међутим радосно кличу: Гле, гле, то је тек петао! Гле како ономе крви креста! Ала онај душмански кљује! Овај петлић ваља да поквари још доста пера, треба га само дражити, итд. На тај начин имамо ми и своју јавну пороту, а то су проливаће саксонске књижевне новине, у којима свака будала осуђује себи равну будалу, по на

челима литерарног криминалног права, које исповеда теорију застрашавања, и према томе, казни сваку књигу као преступ. Ако писац показује да има духа, онда је то злочинство. Но ако докаже да је глуп, онда му то олакшава кривицу. Разуме се, у овом кривичном суђењу велика је незгода што је тако много остављено личном нахођењу судијском, тим више што наше књижевне судије, као и Фалстаф, не одустају од својих разлога, и покаткад су и сами потајни грешници, па предвиђају да ће им сутра судити они исти преступници које они данас осуђују. Младост је у наших литерарних кривичних судија значајна олакшица, и погдекоји стари писац само је зато благо осуђен што га држе да је дете. Шта више, и искуство које се у последње време показало да млади људи, у време кад им се пуберитет развија, имају болешљиву тежњу за паљевином, развило је свој утицај и у естетици, и с тога се блаже суди о погдекојим пламеним трагедијама, као што је нпр. трагедија онога ватреног младића који је запалио, не штогод мање, него управо краљевску палату у Персепољу. Да наставимо и даље поређивања, ми у неку руку имамо и своје скупштинске дебате, а то су наше позоришне критике, као год и што се наше позориште може управо назвати простачка кућа (доњи дом енглески), због многих гадотија које у њему цветају, због простачких француских трица које наша публика, и онда кад јој се исте вечери даје и каква Раупахова комедија, сасвим мирно гута, као год мува која, кад се отера с ћупа у ком је мед, одмах затим с најбољим апетитом седне на балегу, и ту доврши ручак свој. Овде су ми нарочито на уму Раупахови „Обраћени“, које сам зимус гледао у Хамбургу кад их представљају најбољи глумци, и то с таким одобравањем као и „Ђаци Ђаволаци“, парфимисана балегица, која је, исте вечери, одмах затим представљена. Али на нашем позоришту напредује не само ђубре него и отров. И доиста, кад чујем како се у нашим комедијама распусним тоном и лакоумно дирају најсветије нарави и осећања живота,

тако да се човек на послетку навикне сматрати их као најравнодушније ствари; кад чујем оне ћиричке и собаричке изјаве љубавне, сентиментално братимљење ради узајамне преваре, смешне планове за варање родитеља и супругâ, и друге неизбројне стереотипне мотиве комедијске — ах! онда ме обузме нека унутарња језа и безгранична туга, и бојажљиво погледујем оне јадне безазлене анђеоске главице којима се све то, не без успеха, декламује у театру.

Тужбе на квареж и опадање комедије немачке, као што поштена срца често на то уздишу, критичка ревност Тикова и Цимерманова, којима је теже почистити театар наш него Херкулу кошару Аугијасову, јер нашу позоришну кошару ваља чистити још док су волови у њој; тежње даровитих људи, који би ради били основати романтичку комедију, најзгоднија и најпогодљивија сатира, као што је нпр. Робертова „Рајска тица“ — ништа то неће помоћи, и уздисање, и световање, и кушање, и шибање, све то само ваздух дира, и свака реч која се о томе прослови иде заиста у ветар.

Наш горњи дом, трагедија, стоји мало сјајније. Ту мислим кулисе, декорације, гардеробе. Али и томе има крај. У римском театру играли су слонови на ужету и градили велике скокове; али даље се није могло дотерати, и римско царство пропаде, а с њиме и театар римски. До душе, трагедије нашега позоришта нису нимало оскудне у игри и скакању, али то овде чине сами млађани трагеди, и почем се често догађа да жене, великим скоковима, наједанпут постану мужеви, то женска појеткињица сасвим паметно ради, кад својим лаким ножицама покушава да начини велике александријске скокове.

Хајнрих Хајне.

(Превео с немачког Мита Ракић.)

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Још једном о Александријском Питању.

У фебруарским свескама овог часописа, у књижевном прегледу, било је речи о историјској студији Г. Луја Војновића о Александријском Питању.

Као што је тамо показано, предмет ове студије јесте интересантан. То је дипломатски сукоб између дубровачке републике и Француске у XVI столећу, сукоб изазван прво покушајима, а потом једним успехом Дубровчана на Порти, да се ослободе заштите, коју је тада Француска вршила над бродовљем и над трговином хришћанских држава око Средиземног Мора, сем Млетака, у турским левантинским водама. Али у колико је предмет интересантан, у толико му је обрада у једној научној студији недовољно добра, због чега се о раду Г. Војновића не може с похвалом говорити. У њој је писац једна факта погрешно разумео, док за друга интересантња није знао; показао је мало воље да све податке претходно провери него их је узимао како је који где нашао, због чега му је погрешан суд о појединим догађајима; и огрешио се о дужност правог историчара, што се унапред определило за гледиште једне спорне стране, због чега је погрешно схватио и узрок и основ сукобу. Стога, пошто сам претходно похвалио једну добру ствар у овој студији, уношење нових архивских података, али само за једно доба развоја Александријског Питања, учинио сам писцу замерака за неколико од најкрупнијих ствари, не упуштајући се у набрајање појединости, где је такођер грешио. Г. Војновић, међутим, показао се незадовољан тим и изразa свом јаком негодовању према мојој „псевдокритици“ показао је у два маха: прво, у једном писму штампаном у 12 бр. „Dubrovnika“, кавжећи се са „Pra-

vom Crvenom Hrvatskom,“ а потом, у другом писму штампаном у мартовској свесци „Дела.“

Према наговештају једне белешке у фебруарској свесци „Дела,“ да ће Г. Војновић одговорити на моје замерке, био сам радознао да видим хоће ли ту бити нових података, којима ће он утврдити тачност свог излагања у студији и неумесност мојих замерака, па према томе и нетачност података, на којима су замерке засноване. Интересовало ме да видим чим се може правдати непознавање неколико најкрупнијих факата за расправљано питање и непознавање правог основа Александријском Питању. И то је оно интересовање што прати сваког писца кад, бранећи једно мишљење на супрот другоме, у започетом спору ишчекује нових података и разлога са противне стране, да би према томе оценио не само тачност свога суда него и јачину свога противника. Али је тог интересовања нестало, чим сам из писама Г. Војновића видео да он у место нових података, у место тачних историјских података, наводи приватна ласкава, пријатељска, писма; да преко једних замерака прелази као и да не постоје, док друге не разуме; да у место на њима да се задржи, износи некакве захтеве, који стоје у потпуној опреци с оним што његова студија стварно представља као научан рад. Тог интересовања нестало је кад сам видео какве просте ствари не зна Г. Војновић и кад се на место претресања спорних питања бацио на оптуживања критичара за „неблагохотност“ (!) критике, за „непријатељско, несимпатично нерасположење“ према њему, писцу, и за „ничим непритајену антипатију према Дубровнику и његовој дипломатији“. Та два писма Г. Војновића, која су имала бити одбрана његове студије од замерака, изненадила су ме на једној страни незнањем њихова писца како основних принципа у историјском раду тако и онога што је морао знати кад је писао о Александријском Питању, а на другој страни чудним претензијама, које са знањем стоје у обрнутој размери.

Г. Војновић мисли да је довољно навести за доказ ваљаности његове студије пријатељско, ласкаво, писмо хрватског историчара Г. Натка Нодила, у коме овај хвали „умну танчину његове критике“, па да има права тражити да му и други хвали рад, па ма овај и не био достојан похвале. Међутим, он је смешан, кад тако мисли. Јер било да не зна какав доказ може бити такво писмо у једној научној полемици, било да зна, али га наводи што рачуна на некакав успех, смешно изгледа за доказ потрзати писмо, које је могао сачувати као знак симпатије свог пријатеља, али га не износити на јавност, а још мање служити се њим као аргументом тамо где једино поуздани историјски подаци помажу да се изиђе на чистину. Колико је познато, такве доказе потржу писци, кад се нађу у љутој невољи, кад немају ничега бољег и поузданијег за одбрану, у тренуцима сличним оном кад се дављеник и за сламку хвата, да се спасе. Тако је једном учинио пок. Св. Вуловић у полемици са Г. Андром Николићем око државног издања прве књиге Вукових јуначких народних песама („Видело“ за год. 1887, бр. 105), само много озбиљније него овде Г. Војновић и него једном приликом Г. А. Гавриловић („Наставник“ за год. 1900, стр. 240).

Овакав доказ смешан је као и његово полагање искључивог права на познавање литературе и извора о Александријском Питању; као његово тврђење да ово питање није било познато израније у историјској литератури и у оној врсти извора што сам их обележио у приказу; као његово тврђење да је критичар о том питању могао дознати само из његових списа, пошто сумња да ми је могао бити познат и једини, по његову мишљењу, извор, Шаријеров зборник. Све је то смешно, кад се види са каквом се озбиљношћу истичу ствари, које Г. Војновић прво није знао, а потом није хтео да научи.

Али у колико у томе има смешнога, у толико има и жалоснога. Г. Војновићу не допада се критика стручна, која зна за једно основно правило: да је тачна и об-

јективна. Њему се не допада стручна критика која има да констатује какве је податке употребио историчар у својој монографији, је ли их претходно критички оценио, на каквим је фактима заснован суд, колико је историчар објективан у оцени догађаја и рада појединих лица, да би се потом донео суд: што је добро, да се похвали, што не ваља да се осуди. Он би хтео и „благохотности“! „Благохотну“ критику тражи ауторитет!

Г. Војновић је у својој студији и у писмима учинио толико погрешака и показао толико незнања, да је ранији приказ његове студије био блага оцена. Јер шта он није знао и како је рђаво разумео и податке и своју дужност, као историчар, нека се види из даљег излагања, које ће бити „документирано“. Само читаоци нека ми допусте да се обратим Г. Војновићу, јер се све ово у првом реду тиче њега. Њему се раније није допала критика.

*

У приказу ваше студије, Г. Војновићу, изнео сам да је Александријско Питање и раније било „у неколико“ познато „у историјској литератури“ и то „из француских збирака листина о француској трговинској политици у Леванту и из збирака уговора између Порте и Француске“. Ви сте у писму штампаном у „Делу“ рекли о томе да је такво тврђење „нелојално и двосмислено“, тврдећи да је питање било само „фрагментарно“ познато и то не „у историјској литератури“ него само из Шаријерова Зборника (Negociations de la France dans le Lévant, ou correspondances, mémoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France en Constantinople, etc. tomes I-IV, Paris 1848-1860), сумњајући чак да ми је и ово било познато!

Није тако, Г. Војновићу, прво, што ви не знате ни чега све има у том зборнику, друго, што не знате која је то „историјска литература“ из које је Александријско Питање било познато, и треће, што сам знао и шта је Шаријеров зборник и чега у њему има за то питање.

Ви се буните против израза „у историјској литератури,“ међутим не знате ни тако просту ствар да Ша-

ријеров зборник није проста збирка листина, како ви о њему мислите, него и зборник читавог низа марљиво израђених студија из историје дипломатских односа Француске са другим државама, а нарочито с Истоком, због чега се то дело не убраја у просте зборнике историјског материјала него у „историјску литературу.“ А због чега се, нарочито у погледу Александријског Питања, то дело убраја у историјску литературу, узрок јесте у нечем, што ви, Г. Војновићу, нисте знали. У том зборнику, испод линије, паметни Француз решио је и пречистио многа питања, и тамо, засебно од текста докумената, истакао је интересантна факта за Александријско Питање, што ви нисте знали, него сте уносили фабуле и погрешна факта у студију у место пречишћених. Ти примери биће даље наведени.

Друго није тачно зато што је Александријско Питање, сем Шаријерова зборника, људима од струке било познато и из зборника уговора између Порте и Француске од барона де Теста (Recueil des traités da la Porte Ottomane avec les puissances étrangères, tome I, Paris 1864) где су штампани сви познати уговори, који се дотичу тог питања, с интересантним објашњењима, као и хатишерифи и многи од докумената, у којима је реч о Александријском Питању. Даље, о том питању знало се из засебно штампаних релација француских посланика у Цариграду, као што је она де Жермињија од 30 марта 1583 (Archives curieuses do l' Historie de France etc. publiés par M. Z. Cimber et F. Danjou, I serie, X tome). А података за поједина питања што су у вези с Александријским Питањем, сем дела која сте ви навели, има код путописаца: д' Арамона, Канај-Дифрена, де Хе-а, затим у писмима Шарла IX и Франсоа, војводе од Анжу, Селиму I (Revue Historique tome LXXVII, 308—319) и у студијама о односима Француске с Портом (Revue Historique, tome LXXVI, 297—380) и у појединим делима (као J. Zeller, Quae primae fuerunt legation s a Francisco I in Orientem missae. Paris 1881, итд.):

Као што видите, Г. Војновићу, Александријско Питање било је „у неколико = фрагментарно“ познато, и не само из Шаријерова зборника него и с друге стране, и не само из докумената него и у историјској литератури. Што пак сумњате да ли ми је Шаријеров зборник био познат, имам да вам одговорим: да ми је био познат пре него су се и појавили ваши списи, и сматрао бих за зло, да сам га тек по њима познао. Шаријеров зборник познат ми је од 1895 године, када сам из њега, у универзитетској библиотеци у Греноблу, испунио замашну свеску исписима, коју вам сада, као непотребу поред целокупног примерка Шаријерова дела у овдашњој Народној Библиотеци, набављеног пре седам година, могу поклонити за доказ овог мог тврђења и за успомену. Ако ли вам је то недовољан доказ, отворите Споменик Срп. Краљ. Академије XXXVIII и ту ћете наћи један мој рад под натписом „Опис двају путовања преко Балканског Полуострва француског посланика де Хе-а у 1621 и 1626 години од непознатога писца“ и пред путописом једну расправу о односима француско-турским у XVI и XVII столећу, у колико се тиче разјашњења самог споменика. Али, ако вас мрзи да је сву читате, а ви бар разгледајте само изворе, на основу којих је рађена, јер ћете ту наћи још онда наведено и Шаријерово дело и друге изворе, у којима има података о Александријском Питању, наравно „фрагментарно.“ Да би пак уз то имали и тачнији суд о хронологији овог рада и вашег првог списа, у коме сте наводили Шаријера, отворите Годишњак Академијин, књ. XII, па упоредите одлуке Академијине на стр. 56 и 102.

И не дао Бог, Г. Војновићу, да сам из ваших списа знао за Шаријерово дело нити да сам по вашој студији упознао Александријско Питање! Такву судбу никако нисам желео себи, јер да се десио такав случај, ви би се промакли као ауторитет и критика би била само регистровање вашег „врло критичног и врло озбиљног рада.“ Овако пак, зато што нисам желео упознати се са Шаријеровим зборником из ваших списа, него сам га изра-

није познавао а сада га пажљиво прелиставао, и зато што се за Александријско Питање нисам задовољио изворима које сте навели, али им нисте знали садржину, него сам потражио и других, дала ми се прилика да и овога пута не пишем похвалницу, него да и опет останем при критици, тачној и објективној, у границама највеће објективности што је допуштују ваша писма о Александријском Питању. Ви ћете и противу ње негодовати али вам она није крива. Она вам није крива што нисте знали врло много од онога што сте морали знати.

Јер, зар је крива критика кад изнесе да се ви бавите специјално Александријским Питањем, у коме тако крупну улогу играју капитулације од 1569 године са оном одредбом у уводу, по којој се Француској признаје заштита над трговином и бродовима хришћанским, сем млетачких, а да међутим не знате за прави текст те одредбе? Ви је наводите по најгорем тексту штампаном уз дело Saint-Priest-a, Memoires sur l' ambassade de France en Turquie (Paris 1879 стр. 365–366), где је то место непотпуно — избачена је читава једна реченица — због чега је и ваш навод нетачан. Међутим да сте загледали било у прву књигу де Тестиға зборника на стр. 91 и 92, или да сте загледали у зборник уговора Портиних од Габријел ефендије Норадунгиана Recueil d' actes internationaux de l' Empire Ottoman (tome I, Paris 1897, стр. 89), видели би какав је прави текст наведеног става, и тада не би било оне несугласице између њега и ваших речи у тексту, које у њему немају потврде („Дело“, стр. 183, прва три реда).

Или, зар ће критика бити крива кад изнесе да ви не знате да постоји и један тако интересантан докуменат, као што је хатишериф Сулејмана Величанственог, издат александријском консулу Француза и Каталана, Жану Беноа, сину Пјера Беноа, 20 септембра 1528 године? То је један од најинтересантнијих аката за питање француског консулата у Александрији и Александријског Питања уопште. Ви се чудите и с неповерењем питате

и да ли уопште и постоји, кад велите да му не наводим садржину ни извор. Али, за бога, Г. Војновићу, ко би још могао и помислити, да *ви* не знате да је тај хатишериф штампан не само у I књ. Шаријерова зборника — оног истог зборника, за који ми не допуштате да сам га и могао знати друкчије до из ваших списа — него и у делу Saint-Priest-a, које сте толико пута наводили! Ако не верујете, отворите прво дело и нађите у њему стр. 121, па од ове листајте даље до 129, и ту ћете наћи цео тај интересантни акат у двоструком тексту, француском и италијанском; нећете ли то, узмите Saint-Priest-a, па ћете у њему наћи хатишериф на стр. 345-354. Не допада ли вам се пак ни то, ено вам поменуте I књ. де Тестина зборника уговора, па га разгледајте тамо, на стр. 23—26.

(Наставиће се.)

Јов. Н. Томић.

УМЕТНИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Руско музичко-литерарно вече. — Словеначки концерат.

У Народном Позоришту било је 3 маја руско музичко-литерарно вече. Концерат је, због свог програма, био врло занимљив, и, тога вечера, имали смо прилику да слушамо само руске композиције. Ваља да будемо врло захвални због тога, јер нам се иначе не даје прилика да чујемо руску музику која је последњих година показала великог полета. Руска музика негује се у иностранству врло много, нарочито у Немачкој, Француској, Енглеској, и Америци, где се, може се рећи, једино и негује само руска музика, и где је чувени диригенат и управник московског конзерваторија Сафанов с грдном платом ангажован на две године да даје симфонијске концерте са искључиво руским композиторима. Чувени музички критичари Ерлих и Таперт прорекли су још пре десет година да је будућност музике у Русији.

Концерат је отворила Г-ђа Љагутајева Добковић са „Barcarole A-mol“ и „Галоп H-dur“ од Рубинштајна. Сем тога, свирала је и „Nocturne Des-dur“ за леву руку од Скрјабина (композиста који је сада много омиљен у Немачкој), и „Фауста“ од Листа. Она је добра пијанискиња, али има одвећ мало индивидуалног да би могла занети публику. Још је свирала „As-dur-валцер“ од Рубинштајна. Г. Серебрјаков певао је песме Даргомиског, Гречаникова, Глинке и Шумана. Он је већ скоро двадесет година члан Царске Опере, што се јасно опажа и на његовом гласу који је мало изгубио од своје свежине и гипкости. Поред свега, он је ипак врло школован, рутиниран, и пун темперамента певач; све што је певао, певао је из срца и душе, смишљено, и уметничкидотерано.

Његова ћерка, Г-ђца Лидија Серебрјакова, пева с много укуса и разумевања. Њен је глас, додуше, мали, али је брижљиво школован, и кад је певала песме Черепнина, Чајковског, Давидова и Глинке, Г-ђца Серебрјакова је свуда показала своју музичку интелигенцију. Г. Сафанов је, на жалост, услед назеба, био спречен да пева соло, и суделовао је само код триа од Димитријева и Даргомиског. Због тога не можемо о њему да дамо тачан суд. Сем тога, певали су Г. и Г-ђца Серебрјаков дуете од Гроског и Димитријева врло укусно. Г-ђа Ана В. Бежоева рецитовала је две песме које је публика дочекала с много одобравања. Цело је вече било врло успело, кућа пуна, као што је и ваљало да буде.

У Коларчевој Сали, празној, био је 5 маја Словеначки Концерат. Од певача ваља истаћи Г. Уредника, који је певао „Цар и тесач“ из Лорцингове опере, Ескамилову песму из Бизетове „Кармен“, и две песе од Парме. Г. Уредник има врло леп баритон, његово извођење је отмено, и музички смишљено, док нас Г-ђце Гочевар и Берганд нису много задовољиле. Оне су, додуше, певале врло весело и с темпераментом, али ни њихови гласови ни музичко образовање нису ни од какве важности.

X. X. X.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Мала Библиотека. — У својој 119 свесци донела је Мала Библиотека једну несигурно изведену, недовољно јасну и с патриотском тенденцијом новелу Свет. Хрубана-Вајанског у доста течном преводу Г. J. Вучерића; у 120 свесци из фељтона „Политике" прештампан је слаби превод Г. М. Дамњановића, трију новела Детлева фон Лилиенкрона: „Пораз", „Ађутантски доживљаји" и „Летња битка."

А.

Деоба Јакшића, драма у три чина. Написао Мита Калић. Издање и штампа М. Спаића, Срем. Митровица, 1906. Цена 1 круна или дин. 1.10. Стр. 71 у 8°. — Једна збуњена незграпна, наивна и неписмена (Г. Калић пише к', с', а вокатив од Алах код њега је Алаше, итд.) драма у рђавим, нехармоничним стиховима као што су ови:

Ко врела земља жеђогасни дажд. —
Ко брега два кад стресе земљетрус. —
Реци ми злато какав гризе црв
Расположаја твога једри цвет. —
Па мени буди моја Ружица
И срцу моме верна дружица. Итд.

А.

Календар „Штросмајер." — Одбор госпођа из Загреба за подизање споменика Штросмајеру, издаће календар који ће носити име покојнога бискупа. Календар ће у свом првом делу донети од „првих хрватских, словеначких и српских књижевника" — како се у прогласу вели — сређен сав материјал о Штросмајеру, и репродукције оних хрватских слика које се тичу умрлог бискупа. У другом делу календара биће исцрпна и детаљна „културно-политичка статистика Хрватске", и потом забаван део „за који су — у позиву на претплату стоји — први наши пјесници, књижевници, стручњаци и критичари обећали своје приносе, из којих ће се дашто најбоље изабрати". Календар ће износити 15—20 штампаних табака у четвртини, биће у укусном и богатом издању, а цена му „неће никако надмашити своту од 2 круне".

А.

Нове књиге. — Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбане Петра Коњевића. Свеска 116. „Разговори у доколици". Саставио Ђока Михајловић, учитељ. II. У Новом Саду, издање Матице Српске, 1906. Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду. Стр. 82 у 8°. — Kristo P. Dominković, „Sličice sa sela iz dubrovačke okoline". Nakladom pisca. Dubrovnik, Srp. Dubr. Štamp. Dr. M. Gracića i dr., 1906. Cijena 60 para. Стр. 63 у 8°. — „Споменица капетана Илије Ђ. Коњевића", командира I чете граничне трупе. Чист приход од ове књиге употребиће се за подизање споменика на гробу Илије Коњевића. Издање одбора за подизање споменика. Београд, Нова штампарија—Давидовић, 1906. Цена 0,50 дин. Стр. 67 у 8°. — Др. J. Цвијић, „Проматрање о етнографији македонских Словена", написао —. Друго попуњено издање. Београд, издавач: књижара Геце Кона, Кнез Михајлова улица 34, 1906. Штампарија „Доситије Обрадовић". Цена 1,50 дин. Стр. 69 у 8°. — Мала Библиотека: св. 119. Светозар Хрубан-Вајански, „Бура у Затишју", Новела. Са словачког Јован Вучерић. У Мостару, 1906. Штампарско умјетнички завод Пахера и Кисића. Стр. 96 у 8°. — Св. 120. Детлев фон Лилиенкрон, „Ратне Новеле". Пораз, Ађутантски доживљаји, Летња Битка. С немачког превео Мирко Дамњановић. У Мостару, Штампарско умјетнички завод Пахера и Кисића. Стр. 61 у 8°. — Српска Краљевска Академија. „Споменик" XLII. Други разред. 37. Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1905. Цена 6 дин. Стр. 220 у 4°. — Српска Краљевска Академија. Годишњак XIX, 1905. Београд, штампано у Државној Штампарији, 1909. Цена 1,50 дин. Стр. I—III, 3—567 у 8°. Књиге за народ. Издаје Матица Српска из задужбине Петра Коњевића, свеска 120. „Брдо и човек", географско-културна црта. Написао М. А. Јовановић. У Новом Саду. Издање Матице Српске, 1906. Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића у Новом Саду. Стр. 3—31 у 8°. — Књиге Матице Српске, број 16. „Саул", драма у пет чинова, од Драгутина J. Илијћа. У Новом Саду, издање Матице Српске, 1906. Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића, у Новом Саду. Цена је овој књизи: 1 круна. Стр. 3—159 у 8°. — „Der ungarische Landes-Industrieverein, sein Wirken in der Vergangenheit und in der Gegenwart. 1842—1906. Skizzirt vom Vereindirektor, königl. Rath Moritz Gelleri. Budapest, 1906, Eigenthum und Verlag des Vereins, VI, uj-utza 4. Стр. 3—40 у 8°. — „Kritike

in prevodi za poskušnjo". Spisal Dr. Karl Glaser, vodja zasebnega gimn. zavoda. Samozaložba. Tisk K. Graffe-ja v oserkem Brodu. Стр. 3—27 у 8°. — Литературенъ сборникъ на Българановцитѣ. Стъкменъ отъ Андрей Протичъ, Елинъ-Пелинъ и Ал. Божиновъ. София, олчево издание, 1906. Цѣна 1,50. Стр. 180 у 8°. — А.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Књижевни Одбор Матице Српске имао је у четвртак 25 маја (7 јуна) о. г. свој редовни састанак под председништвом А. Хаџића, председника друштвеног. Од предмета наводимо: Узима се на знање позив „Кола младих Срба" у Будимпешти на прославу стогодишњице од рођења Јована Стерије Поповића, с тим да се за један дан закаснио. — За издања Матичина примљени су ови рукописи: Извештај д-ра Јована Радонића о својим истраживањима у бечким архивама; превод Благоја Бранчића Арањеве песме „Славуј"; „Милош Обреновић и Вук Караџић", од д-ра Михаила Гавриловића; „Пред освитак", приповетка Буда Будисављевића-Пријединорског. — Издају се на оцену рукописи: „Неколико важних писама за повесницу српску"; „Прилози за историју марчанског владичанства"; „Прилог историји српске просвете. I. Српске школе (1768-1778)"; „Бегунци", комедија у 4 чина; „Кнез Јелеч", спев у пет песама. — Остали су се предмети тицали питомаца под руковањем Матице Српске. О.

Узајамност Матице Хрватске и Словеначке. — Још прошле године ступиле су ове две културне установе у тешњу везу, кад су се решиле да сваке године Хрватска Матица штампа једно словеначко дело а Словеначка Матица једно Хрватско које је матичино издање. На седници од 1 маја ове године, Матица Словеначка решила је да предложи Хрватској Матици да у узајамности пођу још даље, и да једна Матица члановима друге Матице даје своја издања за половину чланског улога ако се пријаве до одређеног рока. На тај ће начин издања оба друштва добити шири круг читалаца, и свакако ће корисно послужити зближавању оба народа. И.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.

СРПСКИ

КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК.

Књига XVI, број 12. — 16 јун, 1906.

МАЈЧИНА СУЛТАНИЈА.

(12.)

II. ДИО.

I.

Весели газда Јован тврдо је вјеровао да ће након свадбе Милкине свијет престати са оговарањем, те да ће и Милка и читава кућа његова „починути једном и опет живити мирно, к'о што се и прије живило"... Па и ту се преварио!... Као за инат, одмах иза свадбе почеше се проносити којекакви гласови још чуднији и, готово, пакоснији него прије. Ато, који је мислио да се никада не може достојно осветити, измишљао је сваки дан по неколико новости, чак и најневероватније, и преко својих другова пуштао их у свијет. На све стране говорило се о њима. Говорило се како је газда Јован дао Шелеру око пуне четири хиљаде круна да се уклони, да отпутује куда, и како је три пут толико дао Сави, само да Милку узме. Жене су опет тврдиле, е је газдиница Стака послала Сави некаквих колача, гдје су биле умијешане бенђелучке траве. „Момак је," рекоше, „чим их окусио, добио јаку несвјестицу, изгубио памет и одмах запросио." Зато се, по њихову мишљењу, и обавило вјенчање по мраку, „јер да је, случајно, било по дану, момак би се

освијестио и из цркве вратио невјесту"... Неки су, чак, ишли Сави и питали га каквих је колача јео. Питали су још је ли га тих дана болила глава, је ли имао несвјестицу или што слично несвјестици... Али су се увијек враћали мргодни и љутити. Саво не само што није изгледао покуњен и нерасположен, нити одговарао онако како би они хтјели, него је био весео, веселији него икад. Поцупкујући и поскакујући као врабац и задовољно трљајући руке говорио је непрестано, напомињући увијек како никад ни здравији ни чилији био није, као ових дана, нити је икад прије срећа излила толико благодати на њега колико сад. Додавао је још како се осјећа тако лаган, да би могао три коња прескочити и на коњима до три бојна копља, као оно некад Милош Војиновић у сватовима цара Душана... Тих дана Саво је био и необично издашан. Свакога је чашћавао. Дувана, вина, ракије имао је свак колико је хтио. А баби Станији дао је два пута више него је обећао и, сврх свега, скројио јој ново новцато одијело.

— Ти си ми највиши пријатељ на свијету! — говорио је, тресући јој старе, коштуњаве руке и снажно их стежући. — Нико ми није више добра учинио!... Откако ми Милка праг прекорачи к'о да ми сунце сву кућу обасја и све ми оживи у њој... Зидови стари, мрачни, окрхани, свијетле ми се сада и к'о да се смију на ме. Читава кућа смије се и пјева!... Нестало ми леда, нестало студени, Станија бȏна, и сад је око мене и у животу ми само прољеће, прољеће, прољеће!...

И сваког часа трчао је кући. Каткада, у највишем послу, мјерећи пиринач, кахву или шећер, изненада као да се сјети нечега, па оставља и муштерије и све, и трчи. Нит се обзирао на чије приговоре, ни на шале које су му компије добацивале. Само је трчао, неуморно трчао, не окрећући се и не заустављајући се све док не би ускочио у своју авлију.

— Шта ми радиш? — питао је Милку, приступајући јој и обухватајући је око стаса. — Шта радиш?...

— Ништа... ситнице, — одговарала је она.

— Крупнице и нијесу за те, — дочекиваше он живахно, гледајући јој право у очи. — Ништа крупно немој ни радити.... Ја нећу да се ти мориш!... Ове руке и нијесу за рада, него за грљења и за миловања... Хоћу вазда да ми остану бијеле к'о снијег, да миришу и, кад починем на њима, и сан да ми мирише!...

Па, хватајући је за подваљак, љубио је у образе и опет се, онако весео, враћао у дућан.

— Обенђијан је, обенђијан! — шапутале су жене, извирујући иза каната и гледајући за њим. — Да није обенђијан, не би он онако трчао... Који момак онако трчи жени, а не стиди се од свијета?...

За инат клеветницима, газда Јован је сваки дан долазио Сави на дућан. Хтио је тиме свима показати, како он зета није купио за новце, него га истински воли, па га зато и обилази чешће. Још је сматрао за *очинску* дужност, да надзире зета, да га савјетује, како би се „лакше пробио кроз овај покварени свијет". Наравно, да ни савјете није знао друкчије давати него вичући, те су многи мислили да грди зета, да се свађа с њим. Саво је имао грдне муке разгонећи испред дућана радозналу дјечурлију, која се непрестано окупљаше, и, кад му све пријетње нијесу помагале, морао је и воду употребљавати...

А Милка?

Гледајући како су сви око ње весели и задовољни, хтјела је и сама да изгледа весела; усиљавала се колико год је могла, да се направи што љубазнија, кад би јој се Саво приближио. Па ипак... није требало одвише вјешто око, да одмах опази, како у души својој она мора да пати, много да пати, како и сад има нешто што је пече, мучи, гризе, испија... И није то због тога што је свијет онако о њој говорио. Она није ни слушала сва оговарања, а и оно што је слушала, није јој се чинило тако страшно да би због тога морала још више патити. Не! Њу је и сад болило што се на првом кораку, управо

онда кад је нашла свога *изабраника*, грдно разочарала, што јој све наде и сви снови дјевојачки ишчезоше попут дима... И зато се, у потаји, љутила на се, на читав свијет. Рођени њезини, најрођенији, били су јој душмани. Нико је није штедио, нико није имао ни милости према њој, нико осим Николе, мирног, тихог, богом заборављеног Николе. Он је једини имао срца, он је разумијевао, он је и жалио...

Готово сви сродници, који су долазили Милки у походе, могли су одмах опазити како је хладна према њима, како их се клони. Неки се почеше и љутити на њу. Ујна Аника и тетка Анђелија срдито су залупнуле вратима за собом, кад су се враћали од ње, и почеше се заклињати да јој више никад неће привирити у кућу.

— Ја сам вазда говорила за њу да је надута и неблагодарна, — зборила је тетка Анђелија готово плачући. — Вазда сам говорила да од ње неће бити ништа и да је Саво пуно... пуно бољег срца.

— Она није ни достојна онаког момка, — осијече Аника оштро, прикаскујући уз Анђелију. — Њој би треб'о какав хероглавац, па да је тојагом научи памети, да јој све махните мисли избије из главе...

II.

Не марећи за то што су газдиница Стака и газда Јован истјерали Госпаву и Љубицу из своје куће, мислећи да су оне узрок свој *несрећи*, Милка је, између свих сродника, ипак њих одабрала и примала их радије него друге. Нарочито се радовала Љубици. Њу је дочекивала раширених рука, уводила је у своје собе и, сједнувши поред ње на шилту, разговарала с њоме. А највише је говорила о Шелеру. Од Љубице је сазнала све: и шта је он задњих дана радио и шта је говорио. Сазнала је како је грдио момке наше, како их је проклињао, називајући их дивљацима и разбојницима, који су у стању убити човјека за најмању ситницу. Дјевојке је називао *гускама* и никога, чак ни Милку, није издвајао. Жалио

је оно вријеме што га изгуби удварарајући јој се, а још више жалио је своја поломљена ребра, тврдећи да за све дјевојке ове вароши не би претрпио оно што је претрпио због саме Милке. „И кад је полазио,“ причала је Љубица, „проклињао је свакога. Заклео се, да никад његова нога неће више крочити у ово погано мјесто, које није ни достојно да има једног тако питома човјека“...

— Ех, шта ћемо?... Било па прошло, — уздахну Милка, пошто је Љубица докрајчила причање. — Ако бих се ја и могла љутит' на њега, он на ме не може. А, може бит', ни он није мислио све тако к'о што је говорио, можебит' је прије мислио и поштеније... Ко зна!... Да смо обоје били паметнији, можебит' би друкчије и прошли и ја бих *сад друкчије живила!*

— Па зар је теби сад ружно? — пресијече Љубица, гледајући је обучену у свилене хаљине и окићену низама дуката, које јој се спуштаху до половице прсију. — Саву сви фале...

Милка поћута мало, замишљено гледајући преда се.

— Ја не могу рећи да ми је ружно, — прошапта. — Досад се не могу потужити на њега... Пази ме, доноси ми свега, кити ме... Сваки дан дође по неколико пута да ме види, врза се око мене и тепа ми к'о ђетету... Да заиштем нешто скупо, најскупље, он ће ми донијети, макар сву бабовину потрошио. Ако не иштем, он ми сам нуди, намеће... И нико радоснији од њега, ако види да ми се каква ствар свиђела и да ме задовољио!...

— Па куд би љевше! — готово подврисну Љубица од чуда. — То си ти сретнија нег' ико!... То је боље него и код оца!...

Милка је погледа са сажаљењем.

— Не разумијеш ти то, — рече. — Теби се чини да сам сретна, јер живим љепше од тебе. Ама колико их има, *наших* жена, па да имају свега више него ја, да су и богатије и *крупње* од мене!... Оне су, барем, и слободне пред својим домаћинима... а ја... ја сам пред Савом к'о неки кривац, јер сам му украла љубав и не

могу му вратити... А зар то није поруга за моју љепоту?... Знаш ли ти шта су ми некад говорили сви?... Звали ме Султанијом!... Зар није поруга за Султанију, кад се није могла удати пуно боље од других, него им је *равна*, *у свеме равна*, а, често, и *гора* од њих!... А то... то... то боли, дубоко боли!...

— А би ли се удала боље, да те Швабо уз'о? — запита Љубица и унесе јој се у лице. — Би ли?

— Бих, — кратко осијече Милка.

— И, након оне бруке, да те украо па да те вјенч'о, ти би и тад била сретнија?...

— Бих...

— Заборавила би оца, матер, све своје?

— Све.

— Ама рашта?... Рашта? — запита Љубица и поче црвенити. — Зар ти је толико драг био?...

— Није ту говор о драгости, — осијече Милка, — него је говор о том: колико би ми он више дао него други!... Да сам се за њ удала, била би *госпоја*, којој би се друге клањале... Чаршинлије се клањају господи, макар и не били богати, а чаршинлијке им се клањају женама... Тад бих се ја *дигла* изнад њих, изнад њихова друштва, и била бих виша, макар и не имала свиле и дуката к'о што сад имам...

Љубица се измакну од ње и гледаше је некако поплашено.

— Ти... чини ми се... опрости што ти ово никад нијесам рекла... ама ти нијеси при себи...

Милка уздахну.

— И мени се чини да нијесам при себи, — рече. — Ама шта ћу кад сам така?... Шта ћу?... Шта ћу?... — очајно запита. — Мучи ме та несретна мис'о, убија ме, а не могу да је се отресем... Не могу да се помирим са садашњицом, па не могу...

— Зар? — отегну Љубица зачуђена.

— Да сам ја при себи, да сам друкчија, била бих задовољна са овим, — настави Милка још жешће, готово

плачући. — Ама овако... не знам шта ми је... све ми се чини црно, све крваво, све мрско... Све к'о да гледам разбојнике који су ми отели праву срећу, макар што не знам чисто *каква* би и та срећа била!... Да сам при себи, ја бих се и душом и срцем привила уза Саву, јер је добар, јер је златан, јер ме воли махнито... А ја... ја...

— Не волиш га? — прекиде је Љубица брзо. — Је ли?

— Не знам... не могу рећи... тако је нешто... ама не знам, — одговори Милка неодлучно. — Видиш... ја га жалим, жалим га пуно... ама, некако, не могу и да се загријем за њ... Старам се да му угодим и да се чиним весела, ама... пусто срце хладно ми к'о лед... Кад ме грли, кад ми тепа, кад ми ласка — додије ми... Додије а ја не смијем да то позна!... Мучно је рећи, ама теби к'о сестри кажем: постане ми тежак... Кад ме пусти из загрљаја, ја сам некако... не знам ти рећи... сломљена сам и уморна к'о да сам најтежи пос'о радила... Не знаш ти како је то мучно на силу бити љубазан! — узвикну спуштајући руку на Љубичино крило. — Не знаш ти...

Љубица јој узе руку, која је подрхтавала, и поче је миловати.

— Ама ти мораш лијепо са Савом, — рече благо. — Он ти је сад домаћин, па мораш...

— Само дај Боже да ја овако дуго издржим, — дочека Милка и подиже главу, као да би да пркоси коме. — Ако ми се срце не загрије, ако га не заволим, ја знам да овако нећу моћи дуго...

Љубица је оштро погледа.

— Онда си пропала к'о нико твој, — окреса.

— Макар, — одговори Милка слегнувши раменима. — Он је домаћин, па ево му мене... Нека убије... Опростићу му крв... Али овако нећу моћи дуго...

Док су оне говориле, залупао је канат од авлијских врата а да нијесу ни чуле. Тек кад одјекнуше нечији кораци кроз авлију, обје преплашено цикнуше и скочише на ноге.

— Аха! Препао сам вас! — узвикну Саво, помаљајући се на вратима. — Заговориле се о нечем лијепу,

па ме нијесте ни чуле... Милко! — подвикну јаче пружајући јој руке. — Пољуби ме па да те обрадујем!...

— Како се не стидиш од Љубице, — прошапта Милка руменећи и окрећући се од њега. — Шта ти сад на ум пада?...

— Љубица је наша. Она неће замјерити, — опет ће Саво веселије и ухвати је за браду. — Пољуби ме, па ето ти радовања!... Овђе, у образ ме пољуби.

Па се саге и поднесе јој образ под усне. Милка га пољуби.

— Хладно је то некако, хладно, — отегну он исправљајући се. — Стидиш се од Љубице... Увијек ми се нешто стидиш, па увијек хладна... Ти не знаш овако љубити...

И обгрливши је, ватрено је пољуби међу очи.

— Овако се љуби, овако, — додаде одушевљено, смијући се. — Томе треба да те научим... А нек' ти није џабе ни овај хладни пољубац отиш'о, хоћу, бива, да те обдарим једном новом свиленом хаљином... Ама ћеш виђети што је права свила!... Виђећеш... Него шта ти је?... Зар ти није драго? — запита мекше.

— Ја не велим да ми није драго, — брзо дочека Милка и сплом се осмјехну. — Ко би то рек'о!

Саво састави три прста и пољуби их.

— Ама ћеш виђети што је свила! — викну. — Максуз из Беча наређена!... За онаку свилу требало би да ми даш и десет пољубаца.. Десет, а не један!... А ја тебе треба да пољубим педесет пута, па да се намиримо...

Па се окрену на пети, добаци јој два три пољупца кроз ваздух и изађе из собе.

— Видиш какав је! — рече Милка указујући за њим, па се опет врати Љубици. — Погледај га!... Ко га не би жалио?...

— Красан је он, — дочека Љубица шапатом. — Ти се мораш мијењати и угађати му боље.

— Он је зарадио да се пуно воли, пуно, — осијече Милка. — Срце му је, чини ми се, к'о у голуба и свака друга била би задовољна, само ја...

И, прекинувши реченицу, стаде пред Љубицу и поче је дрмусати.

— Шта ти је?... Што ћутиш?... — викну некако раздражено. — Ружи ме, грди ме, кажи ми што оштро, да ме заболи... Немој ме штедит' ни мало, нег окреши све у очи... Не бој се!... То ми треба!... Изгрди ме, тако ти Бога!... Реци ми, барем, и по други пут, да нисам при себи!... Реци!..

(Наставиће се.)

Свет. Ћоровић.

БЕСПУЋЕ.

(Крај.)

VI.

Облаци замрачише небо и застрше планине; просуше се јесенске кише, и Уна се замути, набуја и прели се преко својих обала, напунише се јаруге водом, а брдски потоци, носећи лишће, земљу и камење из планине, ваљаху се низ водојаже и слијеваху се с хуком у Уну. Село се смирило и ријетко ко помаљаше се из кућа, покривен црним аљинцем по глави или заштићен каквим старинским, црвеним кишобраном који је мијењао толико газда. Једног јединог дана, село мало оживи и узбурка се, кад се на неколико дугачких и тијесних кола, покривених асурама, с пијаним кочијашима, вратише неки радници из туђине и уз пјесму пролетише кроз село, збијењени и стијешњени да су им ноге висиле из кола; а главе им се помаљале, с искривљеним лицима од пјесме коју пјеваху из свег грла.

Рад на новом друму бијаше застао и сви се надаху још лијепом времену, али кад се видјело да се дани за рад неће више повраћати те године, срушише се радничке колибице и однесоше алати с недовршеног и раскаљављеног друма.

Панек се није много журио да отпутује, а није ни имао разлога да хита; његове дневнице, и ако се није више радило, расле, а Јандрић довезао из Далмације ново вино којега се Панек није могао довољно нахвалити ни напити. Гавре Ђаковић одбијаше увијек његове позиве, јер није волио да се упознаје с новим људима и да одговара на њихова радознала питања. Он провођаше дане гледајући на прозор у сиво небо и слушајући успављиво и мирно падање кише; послије ручка разговараше

с Иреном, док је она радила неки ручни посао, причајући му штогод из својих ситних доживљаја, и одговарала на његова питања, давајући му увијек у свему за право, што је Гавру Ђаковића љутило. Он је тражио да је дирне којом ријечи, док га је она само чудно погледала, пуштајући га да јој каже све што му се свиди и буде по ћуди.

А увече, док се у старој, жељезној пећи која није била одавно оцрњена и мјестимице се црвенила гдје је спала боја, разгарао и пиштао сиров пањ, Гавре Ђаковић дао се склонити од Панека да играју карте. Ирена је сједила, радећи, иза његових леђа и посматрала његове карте; он осјећаше више пута њезин дах на своме лицу и губљаше игру; једном, кад сјеђаху упоредо, дотакнуше се њихова кољена и обоје се погледаше у исти мах; Гавре Ђаковић се осмјехну, а она збуњено обори очи.

Па и ако му се чинило да не обраћа довољно пажње игри, ради Ирене поред себе, — опет није хтио да вјерује да је тако рђав играч, да губи партију иза партије. Играло се у новац. Инжињер, црвен и задовољан, натеже и искапљује, сваких пет минута, овелику чашу црног вина и опет је сам налијева. Гавре Ђаковић, на своју несрећу, био је купио једно буренце доброг вина које је Панек одмах прогласио за лијек од костобоље која се у њега редовно јавља [illegible] јесени.

И једном приликом, Гавре Ђаковић баци нагао поглед на Панека, тржећи мало сто себи и превали вино које се проли из разбијених чаша по поду, а са инжињерових кољена падоше двије карте. Гавре Ђаковић баци своје на сто, прекиде партију и премјери га очима. Панек тек само што се завали на столицу, зажмири мало и стаде да се смије громким смијехом да се потресала кућа и узбунили сви пси у комшилуку, и само што предушиваше од смијеха, па почимаше поново, тресући се и машућу рукама око себе. Гавре Ђаковић, намрштен, гледа преда се и ошине га само очима, не говорећи ништа. Ирена устала, црвена и уздрхтала; стоји и стри-

јени, погледајући обојицу: полупијаног оца и натмуреног Гавру Ђаковића, страхујући од онога шта ће доћи. Гавре Ђаковић — и ако спреман да се свађа, па и да се бије — погледавши Ирену која га мољаше погледом, остави се кавге, одгурну презриво карте и примакну столицу к пећи, чекајући да дође Панек к себи. Он бијаше задуван, као да је трчао неколико километара, брисаше великом, плавом марамом зној са чела и одахну гласно неколико пута. Потрепта Гавру Ђаковића по рамену, назва га пријатељем, али му не врати добивени новац.

Тако се прекиде играње, и Гавре Ђаковић није хтио више никада од тога доба да попусти толиким молбама Панековим да отпочну поново. Стари се досађиваше и излажаше увече у биртију. Гаврино буренце и онако је било на измаку.

А у времену се већ осјећала промјена; из кланаца udaraше бура и натјериваше Уну о обалу, повијаше косимице кишне млазеве, погињаше пусто дрвеће и стресаше зеостало, жуто и самотно лишће са голих грана и узбуркиваше кроз димњак ватру у пећи. Па кад кише стадоше, испод сивог неба остаде сам оштар и сух вјетар, који замрзну воде и оцрвени уши и носеве дјечурлији која дѐраше бруквицама потковане опанке на смрзнутим барама, веселећи се близој зими и грудању, док их старији не погнају у кућу да не кваре у лудо обуће.

Дан одласка Панекова приближавао се, и Ирена већ почимаше да спрема ствари за пут. Поред ствари, ту бијаше и један боцун домаће ракије од десетину литара, поклон Панеку од једног пензионисаног жандарма с којим се био Панек много спријатељио.

Ирена бијаше невесела и замишљена, не радујући се одласку. Чинило јој се да одлази одовуд сасвим друкчија у души него што је дошла, да се је изменило нешто у њој, да јој је Уна у чији ток је она тако често утапала очи и мисли, однијела нешто из њезине душе и оставила празнину, замишљеност и чаму.

С коликом је радошћу она оставила хладне само-

станске зидине; колико младости осјећаше у себи кад се је осјетила слободна, ријешена молитвеника, круница, светих слика; немајући више да стријепи пред оштрим, мрачним и испитивачким погледом калуђерица; кад је смјела да осјети природу, слободу и младост; да лута сама обалом Уне и да удише шум воде и да се одмара у сјени лиснатог грмља. Па како је то кратко трајало, то безбрижно и весело доба, како су брзо прошли и проjурили ти ведри часови! Осјетила је у себи срце што бије и младост што чезне; срела је једног непознатог човјека који се досађивао и имао настране мисли, који јој се приближио, зауставио је у њезином уживању, задобио њезине симпатије, заузео њезине мисли, показао да му није равнодушна, и остао једнако мрк, неприступачан и затворен.

И она га посматраше, радећи преко воље свој посао, на столици поред себе, гдје пуши цигарету за цигаретом, игра се с димом и добаци јој покоју равнодушну примједбу или обично питање, гледајући у оно што она ради.

Она не знађаше што да мисли о њему. Бијаше дана кад јој се чинио близ у мислима и несрећан, и дана кад јој се чинио досадан и плитак или безобразан и дрзак. Она је уздрхтала толико пута под његовим ријечима, заплакала у себи ради његовог подсмјеха или зажалила и осјетила горко кад би опазила да тај човјек кога је волила, има према њој само једну ниску жељу. И често пута, она није знала да ли га воли, презире или мрзи, и пушташе да јој сузе замијене мисли.

Без икакве радости, она је примила вијест да је добила мјесто учитељице у једном селу у Посавини. Она се осјећаше сама, сасвим сама, још из дјетињства, без мајке која ју је оставила оцу и утекла с једним трговачким путником и изгубила се у свијету; отац је опет волио да пије и живио са својом „вешерком“, мислећи да је најбоље да да̂ своју кћер да проведе године у самостану, у тој огромној, влажној, старинској и непријатној згради. И прво што је срела у животу, то је била

несрећа; прије него што је могла да се нарадује слободи, она је осјетила срце пуно јада.

Рекла је Гаври Ђаковићу да ће отпутовати сутрадан с оцем. Он се само зачудио. Рекла му је да је добила мјесто. Он јој је честитао. Она је хтјела да га омрзне у томе тренутку. Није могла.

Па поред свих спремљених ствари, долажаху јој часови кад не вјероваше да оставља ову кућу и ово мјесто. Чинило јој се све као сан, док она зна да ће да се пробуди и да се радује животу који је добар и пун среће.

И оно мало времена што јој је преостајало, она раздијели у хиљаде и хиљаде тренутака, пуних натегнутог очекивања, горке зебње и слатке наде да ће се то све свршити онако како она жели, да ће њезину срећу повећати једна казана ријеч у последњем часу, и она дрхташе при помисли на то. „Зна ли тај човјек шта се збива у мени?“ питала се она. Тренуци бијаху дуги, а времена све мање. И те последње ноћи она није тренула оком; она никад није осјетила толико несреће колико у тих неколико мрачних и непомичних часова.

А већ прије зоре чекаху кола пред кућом.

Гавре Ђаковић, полубунован и дрјемован, загрнут једним дугачким капутом, опростио се од њих обичним поздравом. Она је уздрхтала, пружила му руку, а ријеч јој се угушила у грлу. Он је напола спавао и очевидно било му је непријатно остављати топао кревет. Она је то видјела, а још више је то осјетила у себи.

И он сигурно већ поново спаваше кад изађоше кола из села и почеше се пети уза страну. Инжињер, држећи један велики кишобран међу коленима, хркаше и љуљаше се тамо и овамо. А у Ирени се нешто проломи и она тихо зајеца и покри лице рукама.

Дан пробијаше, а у даљини се магла утапала у Уни.

Тек касно ујутру, кад отвори [illegible], Гавре Ђаковић осјети пустош и мртвило око [illegible] некада, и ужасну

се. Он се испљуска хладном водом, али не могаше да растјера чаму и да заборави пријекор који се будио у њему. Он осјећаше сву студен овог неразумљивог, сањивог растанка; он разумједе зашто му она не рече ништа при одласку и бијаше му тешко при души, као да је из ове куће отишло нешто што није требао ни смио пустити да оде.

Куњаше читавог дана. Пред вече напи се вина и угрија, насмија се презриво на све будалаштине и црне мисли с којима се гонио неколико мјесеци, и извуче из џепа неки стари број новина у којима се тражила кућа и земљиште на продају, и написа једно писмо.

И осјети како је нешто умрло у њему за увијек.

Нико га није видио кад га је нестало из села. Тек послије петнаест дана допутова неки ситан и ћосав Шваба, откључа кућу Гавре Ђаковића, и истог дана почеше се на кући пробијату врата за дућан, а унутра, стружући тезге, пјевао столар Талијан пјесму у дијалекту.

Писаху неки сељаци кући из Америке да су виђели Гавру Ђаковића у Валпарезу.

Вељко Милићевић.

ВЕЛИКИ СВ. БЕРНАР.

Били смо у манастиру на Св. Бернару, грејући ноге поред ватре, седећи у друштву са приором манастирским. Пошто нам је на наша запиткивања испричао неколико прича, започе опет: „У осталом, господо, овај наш вис Св. Бернар више је славан но што је познат...

— А ја ћу вам, оче, рећи и зашто, прекиде га један пун господин, који је седео на десној страни огњишта и није се дотле мешао у наш разговор: он је слабо познат зато што је често описиван. Ваш славни вис је што и многи данашњи писци, такође славни, а које ми, публика, познајемо из подлиска, биографија или слика. Подлистак се шали, биографије лажу, потрети ласкају: све је лаж као и натпис на гробу!“

Тај господин ућута; али ја, који спадам у публику, ја који имам мишљења и убеђења публике, осетих се увређен лакошћу и наглошћу његових речи: „Допустите, рекох, натпис на гробу...“

Он ме не пусти да довршим: „Натпис на гробу! Да нећете случајно да браните надгробне натписе? Е онда би требало да вас пошљем... (ја задрхтах и знам зацело да ми очи засијаше) да се само један час прошетате по гробљу Пер-Лашез. Ви и сами знате, господине, да је у том гробљу закопан и понеки ђаво. Е. али надгробни натписи веле да су ту све сами анђели.

— Могуће, рекох. У осталом, појмљиво је да ожалошћене фамилије у свом превеликом болу...“

Он ме опет прекиде: „Ви сте, господине, млади, врло млади. Имаћете прилике да научите да такве лажи не потичу никад из бола, већ увек из раскоши, сујете или и радости“.

Ја повиках: „Сујета можда; али радост, господине, радост на гробљу, на гробу!

— Радост, господине, или ако вам се више свиди: веселост, она потајна силна веселост ради великог наслеђа које ће доћи... Из осећања, природног у осталом, али осећања које нема ничег заједничког са болом, човек хоће да се покаже ма на који начин захвалан за учињено добро, и надгробни споменик је одмах ту. То је најзгоднији, најјевтинији начин, па се зато одавно и употребљава. Рèжи, рèжи, мој вајару; рèжи дубоко, само рèжи; уметни унутра све врлине, умећи их још, исплати дуг... дуг чега, господо, ако не дуг дубоке захвалности спрам покојника, дуг нашег савршеног и потпуног задовољства, наше веселости, која је у толико живља, у толико ватренија што јој није допуштено да се јавно показује?...

— Има чудовишта, рекох ја наљућен, која раде тако, али...

— Тргните ту реч, младићу, и сачувајте је за што много грђе. Оно што је невоља, невоља која је својствена човеку, не може се без неправде назвати чудовиштем. Ја вам овде говорим о најозбиљнијим фактима, говорим вам о себичности пре ружној него поквареној о лицемерству које је још учтиво и поштено међу осталима лицемерствима; говорим вам о радњама које могу учинити чудовишта као што сте ви и ја, на пример. Ја хоћу само да кажем да та иста чудовишта, ако су у истини ожалошћена, не морају дизати маузолеје ни надгробне споменике. Бол налази хране у самом себи; он је плашљив, бојажљив, стидљив; њему је несносна и она црнина, коју му намеће обичај и која привлачи погледе. Бол плаче за целим бићем, са свима погрешкама, које опрашта, и са свима врлинама, које воли и којима одаје тајну почаст горким уздасима и искреним сузама. Бол, господине, прави, дубок бол, далеко од тога да се јавно показује, не може се ни изненада опазити; и ја, незахвални син, ако хтеднем да верујем у свој бол, пре свега

ћу се чувати од подизања мраморног споменика на гробу своје матере!“

Није ми се допадао овај човек, који тако говораше. Није ми се допадао ни приор, који се слагао са тим мишљењем које ми изгледаше веома строго а у исто доба и лажно и парадоксално. Да им не бих противречио а уједно да бих скренуо говор на друго што, рекох: „Оставимо гробне натписе; али смо мало пре говорили о описима, биографијама и сликама писаца!...“

— Ја у све то верујем као и у гробне натписе, а то не значи да у то баш ништа не верујем. Дакле слушајте: Они ђаволи из гробља Пер Лашез можда су у основи били добри ђаволи; извесно је да нису били без икаквих добрих особина, и гробни натписи можда више лажу тиме што изостављају понеку њихову врлину него тиме што им понеку додају... Исто тако, портрети наших славних људи нису можда сасвим неверни; али ту тако исто имате да је оно што је лепо лажно а оно што је истинито непотпуно. Није на портрету представљено лице дотичног човека већ је то лик бесмртника; није то више ситна Фенелогова глава, сва упала у перику, него је то величанствена маска улепшана и намештена, ради публике и потомства. Пре се публици остављало да на том ружном лицу пронађе дух који је дао те списе; данас та иста публика има да тражи у његовим списима оно надахнуће, оригиналност, интимност, хуманитарност, које му се огледају на лицу. Надгробни натпис, господине! На свима тим сликама литографисаним, резаним или сликаним, читам крупним словима написано; „Ово је највећи песник! Ово је најузвишенији лиричар! Ето тај се осушио од многог размишљања, а тај постао шупаљ од дубине, а овај се сав надуо од гениалности!“ Гробни натпис господине; све је гробни натпис!... Али да се вратимо на наш Св. Бернар...

У истом тренутку чу се неки жагор на вратима манастирским и лавеж паса угуши глас нашег гојазног господина. „Путници“ рече приор. И остави нас да их

дочека. Ми остасмо сами, пуни господин и ја, мислећи какви ли ће то путници бити, и не мислећи више на гробне натписе. После неколико тренутака уђе један господин у собу.

Тај господин је био турист, стар око тридесет година, врло лепо обучен и врло разговоран. „Добар дан, господо“. Узе столицу, ми се помакосмо да му направимо места. „Извините, али ватра је врло пријатна, кад се дође испод усова„.

— Усова! рече пуни господин.

— У ово доба године? додадох ја.

— И то још какав, кажем вам: четврт миље најмање!“

Ништа нисам разумео какав је усов овог господина. Заиста, били смо на крају јула, дакле у времену кад се снег као усов не може спуштати са околних брда, на којима се већ био отопио. Ипак не смејући противно говорити, задовољих се тиме што замолих господина да нам исприча тај свој догађај.

„Врло радо“, рече он. Оставили смо гостионицу у 6 часова. (Гостионица вам је, са стране Валеа, последња настањена кућа идући манастиру.) На петнаест корака преда мном било је једно друштво; сад су и они дошли. Два господина и једна девојка млада али сичијава. Они је воде да проведе зиму у Италији. Један од те двојице јој је отац; други јој је вереник, велика нека људа, мирна, брза на услузи као статуа. Такви су вам сви Швајцарци. Дошавши на усов...“ Ту покушах, да га прекинем: „Дозволите, господине, ваљда је усов на вас напшао“.

— Чекајте! Дошавши на усов, видех како се госпођичина мазга заглави до трбуха у снег, и како сад они не могу да се извуку, због вође који се ништа не разуме у управљању животињом. Тад се ја приближих, отерах тог глупака, узех узду и поведох вам ја мазгу, те како лепо! Али се девојка уплаши, отац се наљути, вереник тако повика да се она рага поплаши, те се и вођа умеша, да ме задржи, да је не премлатим удар-

цима. „До ђавола, рекох му, ево ти твоје мазге“, и добацих му узду. Али је овај глупак испусти, ја га ошамарих; у то мазга паде а госпођица се скотрља сред усова...“

— Али допустите, прекидох га опет, ваљда се усов сјурио на госпођицу...

— Ама чекајте. Она два страшљивца се деру, вођа псује а госпођица виче за помоћ. Пожелих им да иду сви до ђавола па не гледајући ни на оца ни на псе, јурнух у усов, одох право госпођици и са вођом изведох је здраву и живу на пут. Ето то је цела прича рече наш турист свршив. Па за тим кашљући рече: „Назебе човек у том усову. Добру ноћ, господо. Одох да се чиме подгрејем па да легнем.“

Тако оде не давши нам времена, да поправимо његово скроз погрешно мишљење о усову.

Зна се да је усов гомила снега, која се са извесне висине отисне, па котрљајући се по снегу постаје све већа, за неколико тренутака постане огромна маса, па у свом страховитом паду ломи, ружи, крха све што нађе на путу. Каткада се усов створи на ма каквом месту где је снег на стрмој падини. Али се то обично дешава сваке године на истим оцедитим местима, где год снег има повољних и сталних околности да се крене. Кад се у сред лета путујѐ по Алпима лепо се разазнају та места: то су голе планинске косе без дрвећа, без камења, на њихову подножју су нагомилани вековни остатци који још обрасту и покрију се биљем одозго па служе сами себи као брана. На високим заравњацима где жарко лето врло мало траје, тај снег који се у подножју тих оцедитих места нагомилао, немајући времена да се отопи, остаје вечито ту, те околни сељаци називају усовом те остатке правог усова. Отуда је и произишла заблуда нашег туристе, који је, први пут дошавши на те алписке висине, са главом пуном свих могућих путних описа, врло лако поверовао да се славно бори са том највећом опасношћу алписких висина.

Да ми је само дао времена, ја бих пробао да га

изведем из те заблуде, мада је врло неугодно и непријатно изводити из заблуде једног човека који је чврсто убеђен у оно што годи његовом самољубљу. Кад се мој рођак Ернест тукао у двобоју, ми, као часни сведоци и добри рођаци, напунисмо пиштоље само барутом: противник нанишани. Ернест опали у ваздух; затим одемо на доручак, и част је била спашена. Али кад то прича мој рођак Ернест, он тврди да га је зрно окрзнуло по увету, и подражава како је куршум звиждао. Моја тетка Сара дрхти, цело друшво дрхти, па и ми... ми часни сведоци и добри рођаци морамо да дрхтимо са целим друштвом и са тетка Саром. Зар би ми смо дрхтали да није непријатно и неугодно разуверавати свог рођака?

Родолф Тепфер.

(Превео с француског П. С.)

КАМОЕНС.

Драмски спев.

ОСОБЕ:

Дон Луј Камоенс.

Дон Хозе Кеведо Кастел-Бранко, богат трговац.

Перец, син му.

Болничар у великој лисабонској болници.

Време: 1579.

(Собица у великој лисабонској болници; зидови су само окречени, погдегде оштећени и без малтера. Напред на позорници, десно, сто претрпан хартијама и књигама, и неколико столица, на левој страни наслоњача, мало даље остраг сиромашка постеља, на њој почива *Камоенс;* уз постељу је ослоњен мач, изнад главе виси на зиду напрашена лира. Десно у позадини врата.)

[У првој појави улази у собу *Дон Хозе Кеведо*, праћен *болничарем*. Показав у регистру зачуђеном трговцу да се бројеви слажу, те да нису погрешили собу, оставља болничар Кеведа да чека док се Камоенс пробуди.

Друга појава. Кеведо говори сам за се.]

Кеведо.

Ту сам!
До врага! баш сам својски уморан,
И пријаће ми, да се издувам. —
Та не би мене видла кућа ова,
Да није уш'о у мог сина враг,
Те не хајућ' за посô очински,
Све песме кује, вија сликове,
И стопе бројећ' сања о слави! —
Ах, тешко мени! Њега само имам,
Па славе тражи! Место новаца
Да тече, к'о ја, да тежи за благом,
Камоенсовим он је пош'о трагом.
Ту лежи ето идол младих снова!
У болници! покривен ловорима,
Оронуо и блед, без једног ока,

Ту лежи ето изможден и слаб
Велики муж, и песник Лузијаде,
И борац с ђеуте и код Орана;
У лудници, а све му благо сада
Тај тупи мач и гусле натруле!
Шта беше живот његов? Јад и брига! —
Дон Луј Камоенс племић, соба пет,
И ништа више, тако каже књига.
А ја, којем се вечно руга̄ше,
Ја „тикван“, „грк“ и бог те пита шта све,
Ја који каву мерим, смокве бројим,
Ја сам сад богат човек, здрав и дебô,
Три куће имам, четир галије
Препуне робом мојом морем броде! —
Он тек'о славу, ја сам тек'о злато.
Ха! док га Перец мој сад овде види
Предомислиће се! И дођох стог,
Нек увери се својим очима
И нек из уста чује његових,
Да су му снови заблуда и лудост!
Ал' стој! — Он јечи! Ено, буди се!

[Камоенс се буди. Кеведо му приступи и сећа га да су некад ишли заједно у школу и загреје Камоенса причајући успомене из детињства. Камоенс прича свој живот, а Кеведо, прекидајући га овда онда, свој. Најзад излази Кеведо на среду са својом намером: позива Камоенса, да се пресели к њему у кућу, да би му сина одговорио од песниковања.]

Кеведо.

Саслушај!
Отхраних сина, дику, понос свој,
И бујан, красан младић поста он.
Видех га већ у духу, где мој рад
Наставља вредно, гради бабов сâд;
Ал' изненада, к'о да сађе с ума,
Не хтеде више ићи уза ме,
И презрев светло злато, тражећ' рукописе,
Вештини, песми посвети се сав!

КАМОЕНС.

Заблуда! Сан!

КЕВЕДО.

И ја му тако рекох;
Ал' опомену, савет не слуша,
Поклоник муза̂ к небу лети он.

КАМОЕНС.

Сви снују тако, али снују само!

КЕВЕДО.

Узаман сам га силно преклињ'о;
Поћудио се, неће ни да чује! —
И, драги друже, ето то ме мори;
Изгледа већ к'о да му нема спаса;
Ал' ако види шта се с тобом зби
И види тебе, свога идола,
Свог Камоенса, ту у болници,
Можда би —

КАМОЕНС.

Нек ме види! Пошљи га!
Излечићу га од те заблуде!
Будала, мишљах, нашто живот мени,
А ето могу служит' страшилом!

КЕВЕДО.

Ти ћеш ми дакле спасти сметењака?

КАМОЕНС.

Јест, хоћу; пошљи ми га!

КЕВЕДО.

Близу ту је,
Полетеће, док име т' само чује.

[Кеведо одлази да пошље сина. Камоенс, у 3 појави, монологише.]

Камоенс.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

(После паузе).

Зима је, мрзну ми се зглобови! —
Камоенс мре! — Зар никог нема туде,
Да му у задњем часу лакше буде?
Преда мном, за мном сами гробови,
Дух, снага, вера, куд се денули?!
У праху венци славе свенули!
Шта беше сав мој живот? Лудило!
У заблуди се нисам распознав'о,
Све ишчезе к'о дим, он рече право:
Плод жића просниваног сан је тек!

(Падне изнемогао натраг у наслоњачу.)

[Четврта појава. *Перец* јурне у собу. Камоенс покушава да га одговори од песништва.]

Камоенс.

Размисли, живот мећеш на коцку!
Млад си и душу неискусну твоју
Од земље к небу чежња одводи,
И зато, зато волиш песму ти,
Што ј' с неба она к'о и душа твоја.
Ал' љубав није што и снага; воља
Не ствара сама; нит одушевљење —

Перец.

Знам, господару, хтети није знати!

Камоенс.

Па стога добро срце испитај;
Је л' сујета то што те заводи,
Ил' тежња тек за подражавањем,
Ил' занос узбуђене младе крви,
Ил' надраженост слабих живаца, —
Не варај себе! Стихотворство се
И говорништво изучити даје;

Песника ствара сама природа
И нико други; велик дух се *рађа*;
Он к' небу води, ал' с неба и слази.

Перец (после кратке паузе).

Да ли *сам* песник, не умем ти рећи,
Ал' јасно знам како сам постао! —
Ћутљив и вес'о тек с књигом у руци
Одрастао сам у сновима ја;
Повучен у се нисам глед'о свет;
А друг ми беху тихе ведре ноћи
И осама; за вреву будног дана
Био сам глув; и најзад невољно
Окретох леђа очевоме раду,
У души чежња кут испуни свак;
Тад зачух звуке, зачух Лузијаду,
И духа мог се разви пупољак
Ненадно тихо у мирисан цвет,
А сунце јасно мој обасја свет!
И неста сумње, неста борбе тад!
За њим! се из све душе ораше,
И сваки кућај срца збораше:
За њим! За њим! и осећаји сви;
Да ли сам песник, то одлучи ти!

Камоенс.

По сјају ока рек'о бих да јеси!
Ал' можда — све и да си — врати се. —

[Камоенс покушава још, да га преобрати. Али се најзад уверава да је Перец у истини песник и његов последник; благосиљајући га што му је на самртном часу подигао клонули дух, прашта се Камоенс с њим и са светом; на њега се спушта геније и он озарен гледа у лепшу будућност свога народа. Затим пада у наручја Перецу и издише.]

Фридрих Халм.

КАД ЈЕ СПАЉЕНО ТЕЛО СВ. САВЕ?

До 1888 године у српској историографији владало је мишљење: да је, по наређењу Синана, великог везира, тело Св. Саве спаљено 27 априла 1595 године, јер тако бележе тај догађај српски краћи летописи, тако се о њему вели у неким старим записима, па га тако бележе и пећки патријарах Пајсије у биографији цара Уроша и Иван Томко Мрнавић у биографији Св. Саве. Али поменуте године архимандрит Иларион Руварац у интересантној и одличној расправи „О пећким патријарсима од Макарија до Арсенија III (1557—1690)“ на супрот ранијем мишљењу изнесе: ла је тело Св. Саве спаљено обележеногa дана али 1594, а не 1595 године.

Не губећи из вида ни најмањи податак за питање о спаљивању тела Св. Саве, архимандрит Руварац подвргао их је све онда познате својој јакој критици, одредио је вредност свакоме од њих, показао је у чему су недостатци појединих и изнео више разлога, са којих сматра да је мишљење о 1595 години погрешно. Од тих разлога најглавнији су: прво, што се у свима поменутим изворима вели да је спаљивање тела Св. Саве извршено по наређењу Синана, великог везира, и ако је то тако, спаљивање је могло бити извршено 1594 године, јер је Синан провео у зимовнику код Београда целу зиму 1593-4 и део пролећа 1594 године, а није могао бити 1895, јер Синан није био у Београду ни у зиму ни у пролеће 1595 године, нити је био велики везир тога пролећа, шта више он је тада био у прогонству; друго, што има српских извора, у којима кад се године обележене од постанка света обрачунају у године од Христова рођења на обичан начин, одбијајући број 5508, добија се за догађај невероватна година, 1568, међутим кад се од првог броја

одбије број 5500, као што се то ради у општем делу српских краћих летописа, добија се година 1594; треће, што постоји једна летописна белешка, у којој се каже да је тело Св. Саве из Милешева однесено на Велики Петак (29 марта) 1594 године, чему донекле одговара белешка, на основу које је догађај унесен у врхобразнички летопис, где је као дан одношења тела Св. Саве из Милешева забележен 30 марат, али му је погрешна година, 1595; и најзад, што у прилог години 1594 извори и излагање патријарха Пајсија, који вели на обележеном месту да се догађај десио године када „рать бысть великой на боудимской страни, глаголюже юнокь,“ а то је било 1594 а не 1595, како је патријарах означио.[1]

И ово Руварчево разлагање и критично оцењивање свих података о догађају било је тако убедљиво да његов суд о времену спаљивања тела Св. Саве није имао озбиљног противника. Отуда и архим. Нићифор Дучић, ма да је био велики бранилац црквене традиције у овом питању, ставио се на страну Руварчеву и у два маха изјаснио се за годину 1594, противно мишљењу службених кругова црквених у Србији, које је било за 1595.[2] Па и са̂м кад сам 1899 године, пишући о устанку Срба у Банату 1594 године, тражио везу између овог догађаја и спаљивања тела Св. Саве, не само што поред најпажљивијег разматрања свих познатих ми извора нисам могао наћи разлога против Руварчева мишљења, него сам у спису о том устанку пружио један нов податак у прилог том мишљењу.[3]

Међутим, ових дана, Др. Алекса Ивић штампао је у последњој свесци Јагићева Архива за словенску филологију[4] расправицу под натписом „Wann wurden die Re-

[1] Наведено дело, стр. 29—47.

[2] Мир, недељни лист (Београд, 1894), бр. 19, 22 и 23; Н. Дучић, Књижевни радови, књ. V, 301—303, и 304—314.

[3] О устанку Срба у Банату 1594 године (Београд, 1899), стр. 27, нота 83.

[4] Archiv für Slav. Philologie, B. XXVIII, 1 Heft, 90—93.

liquien des serbischen hl. Sava verbrannt"?, у којој војује за годину 1595, дакле против Руварчева мишљења, усвојеног у српској историографији. Г. Ивић налази да је Руварчево мишљење погрешно, и то: прво, зато што се у горе наведеној летописној белешци, у којој је на завршетку обележен Велики Петак 1594 године као дан кад је тело Св. Саве однесено из Милешева, наводе имена седам угарских градова са погрешним годинама кад су их освојили Турци, због чега мисли да ни последњи део у белешци није тачан;[1] друго, што налази да није тачно Руварчево мишљење како Синана није било у Београду ни крајем 1594 ни почетком 1595 године, јер има три места у писмима објављеним у великој румунској збирци историјских докумената,[2] у писмима из 1595 године, која констатују Синаново присуство у Београду првих месеца те године;[3] треће, што писање историчара Хамера — којим се[4] Руварац поглавито користио да одреди време кад је Синан био збачен са положаја великог

[1] Цела та летописна белешка гласи:

Се лѣтопись когда оузеше се градови Подоунавсціи, Тоур'ци кадь ихь примише:

Белиградь лѣто ҂ З. к. и. (7028 = 1520)

Варадинь лѣто ҂ З. л. (7030 = 1522)

Боудимь лѣто ҂ З. н. г. (7053 = 1515)

Темишварь лѣто ҂ З. ξ. а. (7061 = 1553)

Сигéть лето ҂ З. о. в. (70 2 = 1564)

Сегединь лето ҂ З. п. (7080 = 1572)

И бисть соушна година ҂ З. ч. в. (7092 = 1584)

Бечкерекь ҂ лето З. р. (7100 = 1592)

Вь лето ҂ З р. в. (7102 = 1594) тьдьнїи Пер'скаго цара вьзеть бысть светитель Сава вь петакь великы, оуви мнѣ грѣш'номоу.

(Стари српски записи и натписи, III, 91).

[2] Documente privitóre la Istoria Românilor, највећа збирка докумената за румунску историју, издаје је румунско министарство просвете.

[3] Documenta, vol. III, part. I, 223, 228 vol. XII, 43.

[4] Hammer, Gesch. des Osmanischen Reiches (II Aufl.) II., 599, 600.

везира, кад је престао његов утицај на државне послове, шта је било с њим кад је био збачен са тог положаја, и из тога извео закључак: да кад није имао власти, није могао ни наређивати да се спали тело Св. Саве — није тачно, јер постоји једно писмо из априла 1595 године, у коме се вели како је Синан наредио да се прибере материјал потребан за подизање моста на Дунаву код Београда,[1] и да има још података из којих се види да Синан није слат у прогонство, него да је после силаска с положаја великог везира био од утицаја, будући у врло пријатељским везама са особама од власти и утицаја;[2] четврто, што три краћа српска летописа (дорпатски, врхобрезнички и ковиљски) констатују да је тело Св. Саве спаљено 27 априла 1595 године;[3] и пето, што и савременици тог догађаја, као: пећки патријарх Пајсије,[4] Иван Томко Мрнавић[5] и Диканж[6](!) такођер стављају догађај у 1595 а не у 1594 годину.

И ово је све лепо, и само кад би сви подаци што их наводи Г. Ивић били поуздани, а разлози на њима засновани умесни, мишљење Руварчево о овом догађају било би одмах одбачено. Ну тај случај није овде. Ниједан од нових података, којима Г. Ивић војује против Руварчева разлагања, није довољно поуздан ни толико јак, да може изменити већ усвојени суд о времену спаљивања тела Св. Саве. Тако је и с разлозима заснованим на таквим подацима.

[1] У писму Дубровчанина Јована де Марини, из Сибиња од 10 априла 1595 (Documenta, XII, 43) речи гласе: „E che detto Sinan Bassa haveva ordinato e fatto condur gran legniame in Alba Grecha per far il ponte sopra il Danubio, a poter passare à questa banda con exercitti".

[2] Documenta, XII, 36.

[3] Објављени су у Споменику Срп. Краљ. Академије, III, 124—129, 145—147, 150—153.

[4] У биографији цара Уроша, Гласник Српског Ученог Друштва, XXII, 231.

[5] У биографији Св. Саве у делу Regiae sanctitatis illyricanae foecunditas (Romae, 1630), стр. 292, 293.

[6] Illyricum vetus et novum (Posonii, 1746), стр. 54.

Први разлог Г. Ивића, по коме је завршетак у горе наведеној летописној белешци нетачан зато што су погрешне године наведене уз седам угарских градова, кад су их освојили Турци, није основан, једно, што ако би се по томе ценила вредност сваког хронолошког податка у летописима, то у првом реду Г. Ивић, у питању спаљивања тела Св. Саве, не сме се позивати на она три краћа српска летописа, јер су и тамо погрешно забележиле године пада неких од наведених градова,[1] и друго, што он потпуно испушта из вида карактер целе летописне белешке и разлику између оног набрајања градова и завршетка у коме се констатује дан одношења тела Св. Саве из Милешева. Јер не само што и у тим краћим летописима има истих погрешака којих има и у наведеној летописној белешци, него их има још и горих, каквих нема у белешци,[2] због чега изгледа чудновато тврђење Г. Ивића о тачности дâтâ у летописима.[3] Још је пак чудноватије, што он не види разлику између оног набрајања градова и завршетка белешке, у коме се констатује само дан одношења тела Св. Саве из Милешева, а не и његово спаљивање. Јер после онаквог набрајања оних градова, коме је за извор послужила друга нека белешка или кратки летопис са већ погрешно обележеним годинама кад су се кога града докопали Турци, опширнији завршетак са онаквим начином бележења само одношења а не и спаљивања тела Св. Саве, по мојем мишљењу, јесте карактерна одлика белешке савремене догађају и из краја где се овај догодио. При том још вредност њену ни мало

[1] Упор. у летопису дорпатском и ковиљском за Темишвар и Сигет, а у летопису врхобрезничком за Варадин, Будим, Сигет, Сегедин и Бечкерек.

[2] Види на пр. у врхобрезничком летопису белешку о Бечу под годином 1521.

[3] Он вели о њима: „Diesen Angaben unserer Annalen über jene Zeit können wir vollständigen glauben schenken. Ich vergleich viele Angaben aus dem XVI Jahrhundert mit fremden Quellen und fand, das die Ereignisse in unseren Chroniken aufs Haar genau angegeben sind“ (Archiv f. Sl. Phil., 93), што није тачно.

не умањује то што се у њој вели: да је тело Св. Саве било узето „вь днїи пер'скаго цара“ и што писац њен није знао име том цару, на што Г. Ивић нарочито удара гласом, јер и да се узме да у рукопису доиста стоји „пер'ски“ а не „турски“, треба знати да ово није првина да се у старим српским споменицима реч „Турци“ замењује речју „Персијанци,“[1] нити да се не ставља име цара, за чије се владе десио који догађај. У том погледу ова летописна белешка није усамљена. Тога има и у другима сличног карактера,[2] а писац ове белешке, бележећи догађај из турско-ћесарска рата могао је у толико лакше у место речи „турски“ употребити „пер'ски“ што су тада турске азијске чете биле оставиле врло злог спомена по српским крајевима својим пљачкањем и осионошћу.[3]

Тако стоји и са другим разлогом Г. Ивића.

Руварац је, на основу раније познатих података, тврдио да Синан није био у Београду ни крајем 1594 нити почетком 1595 године.[4] Међутим Г. Ивић наводи три података из писама писаних на разним странама првих месеца 1595 године, којима тврди да је Синан био у Београду, и то не много пре времена кад су Турци могли отићи у Милешево по тело Св. Саве. И на први поглед, тако изгледа да је било; у ствари пак ти подаци само сузбијају оно категорично тврђење Руварчево да Синана није било у Београду ни крајем 1594 ни почетком 1595 године, али се њима не утврђује ни кад је то био Синан у Београду ни колико се тамо бавио нити у опште зашто зашто ће он тамо, а још најмање се на основу тога може изводити закључак о каквој узрочној вези између тог Синанова бављења у Београду и спаљивања тела Св. Саве.

[1] Starine XIII, 188; Стари српски записи и натписи, књ. I, стр. 208 (бр. 672).

[2] Стари српски записи и натписи, књ. II, 214 (бр. 3237), III, 86 (бр. 5178), 90 (5234) 92 (бр. 5259).

[3] Види запис о страхотама тог рата до године 1599 у Ст. срп записима и натписима, књ. I, 257 (бр. 894).

[4] О пећким патријарсима, 45, 46.

Овде је Г. Ивић заборавио да провери тачност података у сваком погледу, а нарочито да одреди какав је био карактер тог бављења Синанова у Београду, колико се Синан могао бавити тамо, зашто је управо и напустио Угарску па похитао у Цариград, и с каквим је намерама хитао тамо, јер од свега тога зависи и суд о могућности да се Синан у Београду бави и таквим питањем као што је било ово о спаљивању тела Св. Саве, и да изда наређење о томе са мотива што га наводи савременик, патријарах Пајсије.[1]

За доказ да се Синан-паша бавио у Београду почетком 1595 године, и то не много пре оног доба кад су Турци, по Синанову наређењу, били отишли у Милешево, од три наведена податка најинтересантније је једно писмо из Кашаве (Coscha) од 1 марта 1595, у коме се вели: „Da nun neulicher Zeit der Sinan Bassa von Raab zuriegg auf Griechischen Weissenburg (da er dann noch sein solle) gezogen....“[2] Међутим, овај податак само на први поглед изгледа тако интересантан и као да служи против Руварчева гледишта, а у суштини преварио би се ко би му поклонио вере, нарочито ко би веровао подвученим речима, јер ово „neulicher Zeit“ не тиче се ни фебруара ни јануара 1595 него тек почетка декембра 1594 г., и више је него извесно да Синан у фебруару није био у Београду, како би се то извело из речи Г. Ивића. Кад је пак било то „neulicher Zeit“ може се одредити по другој једној, ранијој, вести из Кашаве од 26 јануара 1595, кад се ова претходно доведе у везу с неколиким подацима с краја 1594 и из почетка 1595 године. У тој ранијој вести из Кашаве вели се о Синану како је, пре него се кренуо из Београда к Цариграду, ради веће сигурности на путу, био послао 12000 Татара према Влашкој и Молдавској, да му својим бочним кретањем

[1] В. у ставу из Пајсијева списа наведеног даље.

[2] Documente privitóre la Istoria Roman., vol. III, part. I, 228.

заштите марш к Цариграду,[1] јер му је то било потребно једно, што су удружене српске и влашке чете прелазиле преко Дунава и продирале дубоко у Бугарску, и друго, што се није довољно поуздавао у дезорганизоване одреде спахија и јаничара, који се из Угарске повукоше у Београд. Ну тај одред татарски био је разбивен у Влашкој још у првој половини декембра 1594, и о томе има вести још у том месецу као и из првих дана 1595 године.[2] Због тога, дакле, оно „neulicher Zeit“ треба помаћи из 1595 у декембар 1594, а то се мора учинити још у толико пре због оне вести из Кашаве од 26 јануара, која констатује и Синанов одлазак и пораз оног татарског одреда, и да је први претходно другоме.

Према томе, није потребно ни обазирати се у овом питању на ону каснију вест из Кашаве од 1 марта 1595. Она може послужити само за констатовање да је Синан био у Београду при повратку из Угарске у Цариград, али се по њој не да̂ одређивати ни кад је то било нити колико се Синан тамо бавио. Она је и сувише непоуздана да би се на основу ње могао изводити закључак о узрочној вези између Синанова пролаза кроз Београд крајем 1594 и спаљивања тела Св. Саве, читава четири месеца касније. Међутим, приближно време Синанова одласка испод Ђура, о коме је реч у поменутом писму из Кашаве, време пролаза кроз Београд, доласка у Једрене и у Цариград може се одредити, и према томе, тачног разматрања колико и какве везе може бити између Синанова пролаза кроз Београд и спаљивања тела Св. Саве на Врачару, по његову наређењу,

[1] Nachdem nun vorgedachter Sinan Bassa, ehe und zuvor Er von Griechischen Weissenburg auszgezogen, sondern zweifel zu mehren seiner Sycherkeit, zum Reysen 12m. Tartarn in die Moldau unnd Wallachey selbige Inwohner zue vberfallen auszgesandt, hat Cörnoys Gaspar, mit seinen Haufen vngeuahr Inn 1200 starckh, welcher den Wallachen zue hilff zueziehen sollen, vngeuahr vf die getroffen, die Tarttarn zuekheenndt, inn die flucht geschlagen, vnd gueten theyls derselben niedergehaut, mehrere particular auiesier ich hinach (Documente, vol. III, part. I, 222).

[2] Documente, vol. III, part. II, 64, 65; vol XII, 28, 31, 33.

1595 године, може бити тек кад се подаци што их је навео Г. Ивић доведу у везу са другима из тог времена, објављенима у наведеној румунској збирци историјских докумената, и са онима код Хамера, узетим из турских историка, који говоре о смрти султана Мурата III, о ступању на престо Мухамеда III и о Синанову збацивању са положаја великог везира. А то је оно што Г. Ивић није учинио, него се задовољио са два три нова податка, који на први поглед могу изгледати да утврђују његову поставку, али престају бити такви, чим се доведу у везу са другим подацима, поузданијима од њих. Због тога мислим да је, пре него се буде изводио суд о каквој било узрочној вези између ова два факта, потребно хронолошки изнети шта је Синан радио и где је био откако је отишао испод Ђура па до априла 1595 године, јер се само тако може доћи до неке тачности у извођењу закључка.

Пошто је освојио Ђур (септембра 1594)[1] и узалуд покушавао да отме Коморан (октобра 1594),[2] Синан-паша, због зиме што беше наступила, повукао се к Острогону, да би потом разместио војску по градовима у јужној Угарској и у српском Подунављу,[3] оставивши претходно један део чета да праве излете по суседним ћесарским крајевима.[4] Даља намера Синанова беше да војску очува што боље па да се на пролеће упути на Беч, пошто прво освоји Коморан; међутим; увиђавнији људи говорили су му да не прелази преко Дунава, него нека гледа да освоји Јегар, док Ферхат буде оперисао против Сибиња и Горњег Варадина, не би ли се тако омело спајање ће-

[1] Jer. Ortelius, Cronologia, Historische Beschreibung aller Kriegsempörungen und Belagerungen der Staat und Vestungen auch Scharmützeln und Schlachten etc. (Nürnberg, 1602), fol. 70, Fessler-Klein, Geschichte von Ungarn Leipzig, 1874, IV, 23.

[2] Ortelius, Op. cit., fol. 71.

[3] Documente, vol. III, part. II, 66.

[4] Ibid., 65.

сарске војске с ердељском.[1] Али пре него се Синан и повукао у јужну Угарску, у новембру 1594 године, букнуо је устанак у Влашкој и Молдавској и влашки војвода Михаило нападе на турске посаде по градовима и пође к Дунаву.[2] Вести о устанку беху врло непријатне. По њима, опасност с те стране била је већа него од самих ћесареваца,[3] и да би опасност била још већа, а мање наде да се, с оно војске што је било на тој страни, угуши покрет, појави се несугласица између Синана и татарског хана, који један другом пребациваху за покрет у Влашкој.[4] На то се још у Цариграду појави незадовољство против Синана, како због недовољног успеха у Угарској тако и због устанка у Влашкој,[5] и противници Синанови улучише ту згоду и стадоше плести интриге против њега.[6] Зато Синан, извештен о томе, и ако је био потребан на оној страни, због покрета чије су размере бивале све веће, бринући се више о томе како ће разбити Ферхат-пашине интриге и обезбедити себи положај великог везира,[7] пошто је оставио један одред војске према ћесаревцима и свог сина Мухамеда, румелијског беглер-бега, за гувернера Будима,[8] а други део послао према Ердељу и Влашкој, на коју је страну за свог заступника послао Курт-агу,[9] кренуо се пут Цариграда. Пут га је водио преко Београда као најкраћи и најсигурнији, али да би на путу био што сигурнији, он прибеже оној горе наведеној мери: да помоћу Татара, послатих преко Темишвара према Влашкој, обезбеди себи пут кроз

[1] Ibid., 84.

[2] Documente, vol. XII, 25.

[3] Documente, vol, IV, part. II, 188; vol. XII, 1251, 1252.

[4] Ibid., vol. III, part. I, 463

[5] Ibid., vol. IV, part. II, 187.

[6] Lazaro Soranzo, Ottomanno (Ferrara, 1598), 57, 74.

[7] Documente, vol. IV, part. II, 187; vol. XII, 1252; Soranzo, l. cit.

[8] Hammer, Gesch. des Osman. Reiches, II. 586.

[9] Documente, vol. III, part. I, 465; упор. vol. XII, 43.

Бугарску.[1] Међутим, у Београду није се дуго задржавао. У средини незадовољних војника он се тамо није могао дуго задржавати, и рачунајући да ће успети да у Цариграду разбије интриге и да ће се на пролеће поново кренути као серашћер пред војском, наредио је све што се има припремити у погледу подизања новог моста преко Дунава,[2] па је потом наставио пут даље.

(Свршиће се.)

Јов. Н. Томић.

---

[1] В. ноту 24.
[2] Documente, vol. III, part. II, 88.

БОГОРОДИЦА У УМЕТНОСТИ.[1]

Госпође и Господо,

У средњем веку није ни једној личности, после Христове, обраћано толико пажње, као личности његове величане мајке. Појава жене, која је човечанству подарила највећег пријатеља и мученика за идеју општега братства, сасвим је природно нагонила песнике и уметнике, да јој лиру, кичицу и длето стављају у службу. Нема сумње да велики део заслуге припада за то и тадашњој цркви хришћанској, управо њеном пресудном утицају на друштвени живот тих времена. Она је учинила, да прослава богородице задржи дуго у поезији и уметности верски карактер, без кога би се брзо профанисала. То је добра страна тога црквеног утицаја који је, видећемо, и рђавих имао доста. Главно је за сад знати само то, да се богородичин тип у старијој уметности равнао према њему, мењајући се напоредо с јачањем или опалањем црквеног утицаја на уметност. Смер нашем предавању биће: да у потезима, које кратко време од једнога сата допушта, пропратимо најважније мене богородичиног типа, да видимо у чему се састојао и како је изгледао идеал богородице у појединим епохама. При том ћемо се, у првом реду, користити творевинама талијанске уметности, не зато што су најлепше, већ с тога: што је у талијанској уметности створено највише сликарско-вајарских образаца, највећи број типичних творевина уметничких. Догађаји из Маријина живота, на пример, прво су се у сликама талијанских сликара коначно формирали, прво су у њима добили свој дефинитиван вид. Одатле су после, као већ утврђене и живе радње, усво-

[1] Јавно предавање, држано 14 маја о. г. у сали Универзитета, у корист Кола Српских Сестара.

јени на све стране — само с локалним изменама у погледу физиономије саучесника̂, ношње, каквоће зграде или предела у ком се радња збива, итд.

Уметнички приказ богородице двојак је: богородица с младенцем (мадона) и житије богородичино, тј. она збитија у њему, која хришћанска црква празнује: рождество богородичино (Мала Госпођа), 8 септембра; улаз богородичин у храм (Praesentatio B. M. V. in templo, Ваведење), 21 новембра; обручење (веридба, спозалиција) Марије и Јосифа; Благовести (анунциација), 25 марта; сусрет Марије и Јелисавете (виситација); смрт и успеније богородичино (Велика Госпођа), 15 августа и, на послетку, крунисање Маријино. Побројане сцене узете су непосредно из Маријиног живота. У њима је она главна јунакиња, управо оне се лично ње тичу, она их је изазвала и због ње се одигравају. Према том, свака од њих представља још и осовину, око које се обрћу и групишу споредније радње, или боље: радње у којима Марија не игра главну улогу, али које допуњују велику драму њенога живота. У њима је опет Христос главни јунак; и док оне у његову животу означавају најважније моменте, дотле су у Маријином примењене као епизоде, да би драма била потпунија и јаче мотивисана. У те ћемо епизоде убројати: Рождество Христово (Божић), Подворење Три света Краља (адорација мудраца̂ с Истока), Презентација у Храму, Бегство у Мисир, Христос међу Учитељима, Јадна Мати (Mater dolorosa) и Мртви Син (Pietà).

*

Прелазимо на прву врсту уметничкога приказа, на богородицу саму за себе, и са младенцем.

Под мадоном подразумева се света дева као предмет обожавања и призивања, а који је као такав приказан на сликама, пред којима се моли, дакле на иконама.

Писани споменици, који богородицу у том својству износе, много су млађи од уметничких. Глигорије Назиански, у IV, и св. Епифаније у V веку, први спомињу богородицу као предмет обожавања и призивања у мо-

литви, мада је њених уметничких приказа било давно пре тога. Најстарији међу њима налазе се природно онде где је и прва хришћанска уметност поникла, у огромним подземним гробљима и збеговима првих, гоњених хришћана, у катакомбама, тајанственим колевкама хришћанства и његове уметности. Висока и неодољива лепота класичне уметности, која је још једнако својим ведрим творевинама предусретала хришћанске почетнике на сваком њихову промаку кроз римске улице, постала је брзо учитељка оним људима што се побунише противу њених вечито младих и лепих богова. Али се црте тих богова урезиваху тако дубоко у машту првих хришћанских уметника, да су их несвесно придавали и ликовима својих светаца, када су их сликали по дуваровима разних кубикула, крипта и капела по катокомбама. Ни богородицу није то мимоишло: њен лик задржао је до IV века црте класичне Јуноне, отмене и лепе римске божице, која је у хришћанство прешла. Међу најлепше таке примерке спадају неколико рељефа на старохришћанским саркофазима, који се данас чувају у једном музеју (Museo lapidario) у Риму, и слика по дувару (фреска) у једном одељењу Присцилиних катокомба код Рима. Та је фреска уједно и најстарији уметнички приказ богородице с младенцем. Постала је крајем II века, и мада је тринаест столећа раздвајају од Рафаелових мадона, не уступа им ни младалаштвом ни нежношћу: — један доказ више, како међу правим уметничким делима ишчезавају размаци у времену и простору... На крилу госпину мешкољи се наго одојче, упире крупне очи журно око себе и прибљубљује се мајчиним недрима, која га хране. Крај њих стоји један млађи човек, с рукама подигнутим на молитву — без сумње Јосиф, који је тек у доцнијим сликама остарио. За иконографију богородице, ова је фреска једна од најважнијих, јер прва износи срдачни однос између мајке и детета, прва је која располаже с пуноћом оних облика које је тек епоха ренесанса развила у потпун цвет. Али до тога савршеног процвата бого-

родичиног типа морало је много времена протећи и многе се промене извршити у назорима људским о животу, свету и религији. Као што сваки историски период има своје људе, свако доба своје навике и обичаје, тако и разни религиозни назори, који владају у појединим историским периодима, имају своје одговарајуће типове уметничке. Уметничке творевине нису само производ маште појединаца, но су и плод свога, вером и поезијом мање или више прожетога времена. Са променом начина веровања мења се и уметност. Каква је невероватна разлика, на пример, између једне византиске богородице IX века, француско-готске XIII и једне талијанске у стилу ренесанса!

Удаљујући се од свога почетка, хришћанска уметност остављаше све даље за собом класичне узоре. После знаменитог едикта у Милану, којим је Константин Велики признао 313 г. хришћанство за државну вероисповест, мораде и уметност нагло променити свој позив. Док је у катакомбама имала дужност да теши и окрепи гоњене и угњетене, сад јој је постао задатак: да спољним сјајем и блеском својих творевина улива страхопоштовање према новој, царској религији. С оснивањем нове престонице на Босфору, које је извршено под Константином 330 г., та се црта у хришћанској уметности, због непосредне близине увек раскошнога Истока, још јаче потенцирала То се најбоље види на сликама богородице, која у Византији свагда уживаше највећу пошту и којој тамо стално придаваху моћ и достојанство једне царице. На тај је начин створен врло значајни, византиски тип богородице, из мешавине јелинских и источњачких елемената — тип који је доцније, услед преовладалог манастирског и дворско-церемониозног утицаја, изгубио своју здраву подлогу и претворио се у беживотан шаблон.

Крајем IV и почетком V века постојало је на Истоку о неколиким јерусалимским богородицама предање, да их је сам св. Лука с природе сликао. Богородица је на тим

древним иконама, које се још и ахеропоиетама (тј. нерађене руком смртних људи) називају, имала округло лице, врло крупне очи благога погледа, прав нос, мале, цветне уснице и округао подбрадњак. Тога су типа биле и неколико других византијских богородица ранијега времена, као што је славна богомајка Ходигитрија (путовођа, она која пута казује). Њу је царица Пулхерија донела из Антиохије и да би је сместила на достојно место, подигла беше нарочиту цркву и манастир путовођâ (τῶν ὁδιγῶν), недалеко од северних зидова царске палате у Цариграду. Затим је постала предмет честога подражавања и копирања, а под владом последњега Палеолога беше јој углед толико скочио, да је бацила у засенак све остале богородице. Још чувенија била је знаменита икона непобедне Никопије, коју је цар Ираклије донео из Африке у царску палату на Блахернама. Њој приписаше Византинци победу над страшним Аварима, пошто је 625 г. била Византија од њих два месеца опседнута. У очајању и страху, које је владало опсађеним становништвом, позваше Грци своју „возбрану војвотку“ у помоћ. Тек тада је силни аварски хан, ноћу између 7 и 8 августа, повукао војску испред зидина Цариграда, и том је приликом Ђорђе из Писидије испевао своје акатисте у славу Никопијину, познату узбуђену химну: Радујсја невјесто ненавјестнаја, muњо што душе озараваш, лучо што путе обасјаваш, громе што душмане гађаш, веро што савест переш, пехару што радост носиш! радуј се, стено, на којој царевина стоји, мелеме срца мога, спасу душе моје... радујсја, итд.

Богородичин култ био је у Византији још од Константинова времена јако распрострањен. У V и VI веку, у доба првога полета хришћанске уметности на Истоку, њених чудотворних икона беше свуда, у свима василикама и капелама, у свима и најзабаченијим испосницама сирских и мисирских пустиника (анахорета). Она је вешана о катарке бродовљу, кад морима плови; istављана на платна градска, кад варварска најезда нагрне, и уз

клицање одушевљених гомила ношена улицама после победе. Али њен лик поче већ тада губити на иконама свежине и младости, поче бивати све више конвенционалан. Појам о њој постао је тако висок, да се уметници не усуђиваху мењати га према свом личном нахођењу, нити што одузимати од њенога царског достојанства. „Ти стојиш и одвећ високо — вели Методије — да би ти људски језици могли објавити достојну хвалу“. „Камо тога звонког гласа — узвикује Василије — који ће јој достојну химну испојати; камо цвећа тога, да се њој у венац сплете!“ Оно што је још поезија и могла, није уметност била кадра. Богородица у њој све више губљаше земаљску подлогу, постајаше студенија и све мање приступачна, а све више царска. Црте јој се лица скаменише, очи укочише. Одевена у златом изаткане одежде, са диадемом или круном на глави, с ореолом од драгога камења, седи она сада непомична на раскошном престолу, држећи у крилу староликог младенца. Анђели су јој небески телохранитељи. Бескрвни као и њихова владарка, суви и старачки као и мали им цар, окружују престо и тупо гледају на оне што се на молитву скупише. Класичан пример зато имамо у старим мозаицима у Италији, нарочито у оним градовима који стајаху у тесним везама с Византијом и Истоком, као што су Равена и Млеци, и Паренцо у Истрији. У тамошњим црквама, као што је василика св. Аполинарија Новог у Равени и црква св. Марка у Млецима, има мозаичких приказа богородице у свима ступњевима византиско-источњачке уметности, почевши од V и VI до IX и X века.

Византиска култура била је у тим вековима у јеку. Северна, германска племена, заузета испрва општом сеобом, а доцније трајним размирицама и биткама, нису имала снаге за одолевање њеним утицајима. Предузетни Византинци дошли су, према том, у згодан час. Њима паде у део да својим уметничким продуктима снабдевају нове цркве које се, пошто се мачеви вратише у корице, на све стране подизаше на Западу. Оно што им тада

германски народи истављаху на супрот, било је још горе, варварско управо. Неуглађен германски укус нигде се тако лепо не огледа, као у ирским, галским и германским минијатурама VIII—X века. Па ипак се у њима осећа вејање једнога новог духа, осећају се, нарочито у иконама, наговештаји једне расањене тежње: да се византиски узори замене нечим што ће имати више живота, а људима бити ближе и приступачније. XI век представља доба првих судара између осначене, усплахирене и још примитивне германске уметности романскога стила и префињене, калуђерске и устајале византиске уметности. Идућег столећа избише ти судари сасвим јасно на површину. Људи су били сити догама, сити званичне форме култа и калуђерског мистицизма. Почело се тражити више љубави, више непосредности. У том настадоше и судбоносни дани католичанства, због којих се ти захтеви морадоше на кратко време одложити. Али чим је бурни период крсташких ратова протутњио, а врева се ратна стишала, бише они поново, само сад много енергичније, стављени на дневни ред. Тај нови покрет, који је потекао из Француске и један нов, готски стил изазвао, имађаше крајњи циљ: да ослободи духове црквенога ига, да их извуче из круга преживелих традиција и да их упути стварању нових, слободнијих облика уметничких. Дух човечји, пошто је помирио у себи хришћанска предања са законима естетике, мораде се одмах испунити и тежњом за смелијим напретком, за широм самосталношћу, која ће добити израза у оригиналним облицима уметничким. Човечанство у својем напредовању стално тежи новом и бољем, жртвујући при том не само рђаво, но по нешто и добро од старог. Али је то природни закон, коме ништа на земљи не може противстати или га спречити. Тако је било и у овом случају, Крута хијерархија и традиције црквене, одеване донекле у рухо класичности, држале су извесно време у шкрипцу свако слободније тежење човечанства, дајући своје обележје свима манифестацијама живота друштвенога. Али кад се дух људски један-

пут ослободио и осетио сопствену снагу, природни закон ка слободи не даде се више спутавати: све препреке и бране бише провањене, а живот зашуме у новим правцима.

Тај нови дух, то слободније кретање јасно се види већ у почетку XIII века на разним пољима културнога делања. Крајњи његов циљ, за којим се одушевљено тежило и који је, у тамним одрисима, лежао још у будућности, био је, као што рекосмо: ослобођење индивидуе из хијерархичних окова, наравно у оним ужим границама, које дубока религиозност средњега века беше повукла. Јер том покрету не беше намера да води опозицију цркви или да се буни противу ње. На против, ово је доба било побожније и религиозније од ранијега, али пробуђен и очврсли дух није се више задовољавао са уопштеним карактером црквених догама и њиховом мрачном неприступачношћу — но је тежио да се зарони у истине вере, да их рођеним срцем осети и да том својем сопственом осећају да̑ израза на свој начин, слободно и без цензорског назора од стране цркве.

Овом силном нагону није могла ни уметност одолети. Ма како да јој је значај у романској епоси био велик, ипак је њен положај сада још важнији. И ако се она почела још раније у толико истој мери усавршавати, у колико се ослобођавала једностраности манастирске, ипак је прави, дубљи и снажнији живот у њој настао тек онда када је у њу завејао дух народни, када узнемирена осећања лаика дођоше ту до речи. Прво је неимарство освојило себи један нов, смели и ђенијални организам, у чијем је јединственом склопу, изразној целини и незадржаном стремљењу у вис добио дубоко узбуђени осећај свој поетични облик. У сликарству и скулптури пак, напуштен је везани стил романске епохе, а антички тиха узвишеност светих ликова уступила места одушевљеном полету и дубини једнога искреног осећања.

Највећа, највише поштована и омиљена светица била је у епоси готскога стила богородица. Никад њен култ не беше на Западу тако распрострањен, никад мајка сина

божјега није била тако жарко вољена и обожавана, као тада. Откуд то? Шта га је изазвало? Две ствари, управо две важне културно-историске појаве. Немачко и француско ритерство, затим поезија трубадура и минесенгера, која му је дела опевала; а на другој страни, у Италији, појава Фрање из умбриског града Асизи, оснивача фрањевачког реда и једнога од највећих пантеиста. Свима нам је познато колико је пошта према женскињу била у ритерству развијена, и како том пoштом беху испуњене канцонете француских трубадура и немачких минесенгера. Сваки од тих блажено занесених ритера беше очаран и савршено обузет једном једитом мишљу — мишљу о господарци свога срца, и о томе како ће јој се, благородством својих витешких подвига, што боље додворити. Је ли чудо онда што су сви ови витези, и сви песници који су их опевали, пуни онако каваљерске и дубоке поште према највећој госпи свих времена, богородици Марији?...

Али пошта коју је наспрам богородице усадио у људска срца светли проповедник Фрања Асижанин, имала је већег утицаја на поезију и уметност свога доба. Laudi фрањевачких калуђера мајци божјој, међу којима је и чувено Ђакопонеово Stabat mater dolorosa, биће увек бисер црквене поезије. Ни Христа нису ови нежни калуђери тако ганутљиво волели, као мајку његову.

Наскоро је тај осећај прожео и целокупну уметност, и одатле, из њених творевина, продро у срца људи. У току XIII века извојеваше народи с обе стране Алпа коначну победу својим рођеним пробуђеним осећањима. У Италији је Дантеова Беатрича утврдила појам о дони анђеликати, чији sorriso представља одсјај божанске љубави и усрећености рода људског. Поетичне школе XIV и XV века, са Сиеном и Умбријом на челу, обделавале су стално тај тип богородице à la Данте, који је на послетку у сјајној мадони фра Анђелика — сцена Благовести у фиорентинском манастиру св. Марка — добио најсавршенији израз. Њему се достојно може придру-

жити приказ богородице у немачкој, нидерландској и француској уметности XIV и XV века, па чак и до самога Дирера у XVI веку — приказ девичанске богомајке, која не краљује више онако хладно и укипљено на престолу, као каква византиска деспоина, него се, као права mater misericordiae, бави у нашој средини, дели наше јаде и радости, живи с нама заједно! У њу је Германац унео у средњем веку свуколику дубину духа свога и створио од ње онај идеал од жене коме су немачки и француски витезови тежње своје поклањали, а трубадури и дворски песници стихове ковали. Најбоље ствари тога правца дале су фламанска и келнска школа, као што су: позната престона икона у саборној цркви у Келну, неколико француских катедралних статуа, чувени кип мадонин у Нирнбергу и, као круна свега, Богородица у Ружичној Чести, од Мартина Шонгауера (у цркви св. Мартина у Колмару) и Дирерова мадона у Бечу.

(Наставиће се.)

Др. Божидар С. Николајевић.

НАШ МЕЂУНАРОДНИ ПОЛОЖАЈ.[1]

(5.)

Заблуде уопште сметају правилној оријентацији у свима питањима. Њих се увек треба ослобођавати, и то, што пре то боље. Обележавајући зазирање од анексије Маћедоније ма којој од балканских држава на случај да се Маћедонско Питање, у току година̂, реши аутономијом, ја не превиђам извесне користи које би, с погледом на свој данашњи положај у Маћедонији, могли имати Бугари, али тако исто не затварам очи ни пред не мање реалним користима за нашу, народну, као и за словенску ствар уопште, и на Балкану и у Маћедонији посебице, ако би се могло доћи до таквога српско-бугарског споразума који би омогућио *заједничку акцију* Србије и Бугарске у развоју данашње реформне акције у Маћедонији. Због њих треба, с наше бар стране, трезвеније гледати и на ово питање о аутономији која се, с бугарске стране, непрестано истиче као једина озбиљна сметња нашем политичком споразуму, у колико би њиме могло бити обухваћено и Маћедонско Питање. Међутим, и по горе указаним фактима и по искуству које о томе већ имамо, до српско-бугарске заједничке акције у Маћедонском Питању није се дошло, не толико због неједнаких погледа на аутономију, колико због других узрока које нам је, у недавној полемици[2] између „Дена“ и „Вечерње Поште“

[1] Видети „С. К. Гласник“, XVI, 8.

[2] Кад се јавио био на Криту последњи покрет за анексију Грчкој, са српске је стране учињен био предлог бугарској влади, да се, овим поводом, Србија и Бугарска обрате једном заједничком нотом В. Силама, заштитницама Крита, и да с погледом на несравњено тежи положај Хришћана у Ст. Србији, Маћедонији и Једренској области и на 23 чл. Берлин. Уговора траже: *прво, да им се положај поправи реформама ширим и ефикаснијим од оних које*

о српско-бугарским одношајима, открио Г. С. Радев, доскорашњи повереник данашње бугарске владе. Маћедонско је питање, по њему, искључиво бугарско питање; заједничка акција Србије и Бугарске у њему значила би признање са стране Бугарске, да и Србија у њему има једнака с њом права на интервенцију; зато је треба избегавати као штетну по бугарске интересе. Ово гледиште не деле ни сви Маћедонци ни сви Бугари. И међу једнима и међу другима има трезвених политичара који увиђају и признају да је оно погрешно у својој основи и штетно по својим последицама. Али, на жалост, ни Г. С. Радев није усамљен. Још није у Бугарској сасвим изгубио сваку важност глас оних политичара који не престају парадирати, кадгод је реч о зближавању са Србијом, питањем о аутономији тако невешто да се готово само собом казује да им је у Маћедонском Питању идеал не аутономија, него анексија, којој аутономија има да послужи само етапом. Парадирање наивно, идеал — неостварљив. Не може се тако исто порицати ни факат да у Бугарској има и државника̂ који још не могу да се отресу једностраности и искључивости у оцени свих прилика од којих зависи развитак Маћедонскога Питања, те се с тога подају, кад више кад мање, утицају оваквих политичара. Али то нас не треба ни да жести ни да одвраћа од полемике проникнуте тежњом за зближавањем с Бугарском. Сила прилика̂ које утичу неодољиво на развитак Маћедонског Питања, јача је од свих националистичких претензија и средњевековних идеала о тери-

су обухваћене мирцштегским програмом; друго, да се те реформе, под јачом европском контролом, примене и у вилајетима косовском и једренском, и треће, да се једном његовом декларацијом обезбеди интегритет реформне области. Бугарска се влада држала према овом предлогу резервисано: *не одбијајући га у принципу, избегавала је приступити његову извођењу на делу.* Овачво држање бугарске владе изазвало је врло разбориту и занимљиву полемику коју су водили у „Дену" Г. Дим. Христов, народни посланик, у „Веч. Пошти" Г. С. Радев, публициста. Ова ће занимљива полемика бити предмет нарочитог чланка. *Примедба редакције.*

торијалним освајањима. Који се оваквим претензијама инспиришу и оваквим идеалима у својем раду руководе, осуђени су, због ових прилика, на непрестано лавирање. А оно не може бити поуздана основа за здраву политичку акцију. Колебљивост и неодређеност, којима се мора одликовати политика заснована на лавирању, чине је непоузданом, јер нити улива пријатељима поверење, нити непријатељима страх. Уосталом не треба никад губити из вида ни то да ни Бугарска од овакве политике није видела никакве користи, као што ни Србија никад није трпела штете, кад се у својој политици руководила тежњом зближења са Бугарском. Примера за ово има и у скорој прошлости, а још више у садашњој ситуацији и у Маћедонији и на Балканском Полуострву. И посебна балканска и општа европска ситуација упућују нас више него икад на споразум заснован на солидарисању својих економских и политичких интереса. Не превиђајући факат да се с бугарске стране може политика зближавања са Србијом сматрати не као неопходна потреба да се одбране општи интереси, него само као дилаторно средство коме се прибегава по сили прилика јачих од националних претензија, ми ипак не треба да одустајемо, не зазирући при том ни мало од аутономије, од настојавања да се дође до оваког споразума који би једини могао прибавити српској и бугарској политици и поуздан ослонац међу Великим Силама и симпатије свих Јужних Словена. Успе ли се у овим настојавањима, последице им могу бити само корисне и по Србе и по Бугаре; не успе ли се, кривица за неминовне штете пада сва на Бугаре, а у исто им се време избија из руку оруђе којим су се против нас обилато служили и служе, представљајући нас као противнике аутономије, па отуда као противнике српско-бугарскога споразума и заједничке акције у Маћедонском Питању.

*

Што се досад није могло доћи до споразума о заједничкој акцији Србије и Бугарске у развоју питања о

реформама у Турској, томе није криво само зазирање Срба од аутономије која се од стране Бугара истиче као једино здраво и непосредно решење Маћедонскога Питања. Имају у тој кривици удела и Бугари, који не престају одбијати заједничку акцију са Србима, кад год је реч о Маћедонском Питању, па чак и онда кад јој се постављају такви задаци који би, остварени, ни у колико не врећајући њихову националистичку осетљивост, могли знатно поправити положај хришћанских поданика Султанових не само у Маћедонији, него и у Старој Србији и у Једренском вилајету. Ако је зазирање Срба од аутономије заблуда с гледишта данашњих реалних прилика у Маћедонији и ван ње, донекле се бар може правдати успоменом на тзв. румелијски преврат којим је аутономна Источна Румелија преобраћена у саставни део кнежевине Бугарске. Непристајање Бугара да се заједнички са Србима заузму за што стварнију примену пројектованих реформама ничим се не може бранити, ако је искрено њихово изјављивање, да не гледају у аутономији Маћедоније етапу за будућу анексију, него само остварење и обезбећење начела „Маћедонија Маћедонцима“ без обзира на њихову веру и народност. Ово непристајање, као израз искључивога националистичког схватања Маћедонскога Питања, можда је и могло бити, бар у неколико, оправдано пре 1903 године, када су Бугари могли имати извесних разлога да га сматрају као чисто бугарско питање. Данас је оно и погрешка и грех: погрешка, јер су реална факта уверила цео свет да Маћедонско Питање није национално, него политичко, и као такво, није бугарско, него и балканско, па и европско, у колико је његово решење у свези с питањем о судбини Турске у Европи; грех, јер су због њега Србија и Бугарска лишене могућности да се заједнички заложе за побољшање положаја својих сународника у Турској. И у колико је ова погрешка очевиднија, у толико је и овај грех тежи. А још га тежим чини много пута већ обелодањена истина да оне међу Великим Силама којима је

драг принцип „Балкан балканским народима“ јако полажу на споразум балканских народа, а на првом месту на споразум Срба и Бугара и да с тога нису ни мало вољне подржавати претензије једних на штету животних интереса других.

Врло су значајне у овом погледу идеје које је развио био А. Л. Полије у своме предавању „Француска и Јужни Словени“, држаном у Софији априла месеца прошле године. Суштина је његова предавања у овим поставкама: одушевљавајући се националном идејом, балкански народи не треба да буду једни према другима искључиви и да у тој својој искључивости превиђају опште интересе балканске самосталности, јер ће од ње зависити и његови посебни интереси; ово у толико мање што се налазимо на почетку XX века чије ће главно обележје бити — мондиална политика Великих Сила, опасна за мале народе уопште, а нарочито за нас на Балканском Полуострву, где се укрштају толики интереси Великих Сила; није мања опасност за нас ни руско-аустријски споразум, особито данас кад су Русији рат на Крајњем Истоку и нереди у земљи свезали руке и приморали је да се потчињава у својој балканској политици директиви из Беча. Све ове прилике упућују балканске народе, а на првом месту Србе и Бугаре, на споразум, у коме им је свима спас; њихово трвење и међусобно истребљивање слаби на Западу симпатије за њихову ствар; идеале своје не треба да гледају у обнављању њихових средњевековних граница, него у конфедерацији којој треба као основа да служи аутономија Маћедоније, као решење сложенога Маћедонскога Питања, једино спорнога међу Србима и Бугарима. Али не треба губити из вида да је конфедерација идеал за чије остварење треба да раде неколике генерације, и да ни аутономија није решење које се може достићи одједном: њој треба да воде реформе, подржаване споразумно комбинованом акцијом српско-бугарском.

С овим је поставкама у доста добром складу поли-

тика које се држала Србија и према Бугарској и у Маћедонском Питању у току последњих година. Ако је о њеним основама судити по објављеним изјавама меродавних фактора у Србији, оне би се могле овако формуловати: Срби и Бугари не треба да затварају очи пред фактом да је њиховом политичком споразуму камен спотицања у Маћедонском Питању, али тако исто не смеју губити из вида ни истину да има и друго једно од њега много важније питање које садржи у себи и крајње решење Маћедонскога Питања. То је питање о самосталности балканских народа уопште. Ако нас у првом раздвајају различни погледи на његово решење, у овом другом интереси су нам потпуно једнаки и с тога нам налажу дужност да их заједнички бранимо од опасности којима може да буде угрожена балканска самосталност. Тих опасности има, и њима баш даје све више маха Маћедонско Питање, потхрањујући и јачајући супарништво међу балканским народима и онеспособљујући их на тај начин за заједничку одбрану принципа „Балкан балканским народима“. Због тога су, на првом месту, Срби и Бугари, везани и крвним везама и јединством вере и многим економским интересима, дужни, трезвеније гледајући на Маћедонско Питање, тражити му таква решења која би, ма то била и провизорна, омогућавала њихов политички споразум. И пошто Велике Силе за сад, свакојако с погледом на супарништво народности у Маћедонији, искључују аутономију као решење овога питања, а прихватају се да реформама пораде на побољшању судбине Хришћана у Турској, могли би и Срби и Бугари прихватити реформе као објекат свога споразума. У начелу Срби немају ништа против аутономије, али мисле да прилике о којима је било раније више говора, искључују је као *непосредну* сврху њихова заједничкога рада: њој, аутономији, треба ићи постепено, кроз реформе које би се све више шириле, подупиране заједничком акцијом српско-бугарском, а с наслоном на Русију и западне Велике Силе. Ако би Србија и Бугарска

прихватиле овакву основу за своје држање у развоју Маћедонскога Питања, дужне би биле уздржавати се свега што би реформну акцију могло да омета, а предузимати све што би могло њихово ширење да помаже, не губећи при том из вида осведочену истину да се солидарисањем економских интереса и културних тежња утире пут и трајним политичким споразумима. Кад је реч о Маћедонском Питању, све прилике и у Маћедонији и ван ње препоручују овако схваћену *еволуциону* политику на супрот гледишту да је *револуциона* акција једина која има изгледâ на успех. Данашње стање у Маћедонији, у скопаљском делу Старе Србије и у једренском вилајету, није оправдало наде полагане у оваквој акцији, те је с тога крајње време да трезвеније идеје почну освајати духове у Бугарској.

Руковођене оваквим погледима, све су српске владе од 1903 године настојавале не само на томе да се одржавају с Бугарском што срдачнији односаји, него и на томе да та срдачност добије, у подесним приликама, израз и у заједничким корацима које би обе земље предузимале у корист својих сународника у Турској. У овим се настојавањима успело упола: односаји су између обе сестринске земље доиста срдачни, али се ипак није још дошло до заједничкога корака којим би Србија и Бугарска посведочиле сагласност у погледима о начину поступнога решавања маћедонскога питања. И ако увиђају да се без заједнице са Србијом не може учинити ништа добро за хришћане у Турској, Бугари још не могу да се ослободе тежње, да једностраном акцијом обезбеде, без обзира на наше интересе, тековине које је, на црквено-политичком пољу, успела задобити Егзархија, захваљујући једино случајном стицају прилика повољних за бугарску народну ствар. И с тога би желела са нама споразум, али без концесија којима би се жртвовала ма и једна од тако задобивених тековина, а од нас, међутим, траже да се одречемо интересâ који условљују нашу народну егзистенцију и политичку и економну самосталност. Па ипак се с наше,

српске стране, у пркос оваквој непопустљивости бугарској, није престајало у свакој подесној за то прилици тражити споразум на таквим основама које би, не врећајући ни у колико посебне претензије бугарске, задовољавале опште интересе српско-бугарске. Таква се прилика указала у доба последњега покрета на Криту у корист анексије Грчкој. Само се собом наметало поређење између стања на Криту, чији су становници тражили да се присаједине Грчкој, и стања у вилајетима: косовском, битољском, солунском и једренском, за чије се становнике нису могле издејствовати ни реформе, предвиђене 23 чл. Берлинског Уговора. Овим је реформама требало у ова четири вилајета обезбодити стање какво је на Криту било још од 1867 године. Крићани су од 1897 године уживали под протекцијом четири В. Силе, потпуну аутономију, док је, с друге стране, стање у поменута четири вилајета остало непромењено. Против присаједињења Крита Грчкој ни Србија ни Бугарска не би, у начелу, могле имати ништа да приговоре, али су оне морале да воде најозбиљнијега рачуна о последицама расположења, које би ово присаједињење неизбежно изазвало у Маћеђедонији, Ст. Србији и једренском вилајету. Успех овога покрета на Криту, коме је зајемчена пуна аутономија, био би очевидна повреда status quo, заснована на одредбама Берлинскога Уговора. Задовољавати тежње Крићана за анексијом по цену повреда овога међународнога уговора, а не обезбедити хришћанима у поменутим областима у Турској ни реформе којима би се, по чл. 23 тога уговора, у њима имало тек да створи стање какво је на Криту било још од 1867 године, то би значило учинити им незаслужену неправду коју би тешко било подносити и њима и државама које према њиховој судбини не могу бити равнодушне. Србији и Бугарској, којима би се свакојако придружила и Црна Гора, наметала се дужност да учине на В. Силе, заштитнице Крита, заједнички апел, у коме би, с погледом на евентуалне последице овакве неправде, изложиле своје зихтеве у

корист својих сународника у Турској. Србија се није ни мало устезала одазвати се овој дужности. Она је, судећи по полемици које су о томе водили бугарски листови „Ден“ и „Вечерња Пошта“, узела иницијативу за овакав заједнички апел. По обавештењима која смо, поводом ове полемике, успели добити, Србија и Бугарска су имале у овом апелу да образложе ове захтеве:

1. да се реформни програм, пројектован у Мирцштегу и узет за основу реформне акције В. Сила у Маћедонији и скопаљском санџаку, прошири реформама, за које је Србија још 1902 године успела задобити одобрење руске владе, и реформама које је предлагао Стег, француски консул у Солуну, са чијим су погледима изјављивали да су сагласни и Бугари и Маћедонци;

2. да се тако проширен реформни програм примењује и у целом косовском и једренском вилајету;

3. да се примена ових реформа изводи по вилајетима, под јачом и стварнијом европском контролом, и

4. да се В. Силе, заштитнице Крита, једном декларацијом, изјасне за интегритет, овако раширене реформне области и позову и Немачку и Аустро-Угарску да се придруже овој декларацији.

Прва три од ових захтева у потпуном су складу с одредбама Берлинског Уговора, а четврти, с принципом о интегритету царевине, усвојеним од свих Великих Сила; ниједним се од њих не вређају ни национална осетљивост ни политички интереси Србије и Бугарске, а у случају да буду остварени, знатно би побољшали положај хришћана у Турској и поставили поуздане основе за правилно развиће реформне акције, која би, на крају крајева, подупиране овако сарадњом Србије и Бугарске могла довести и до политичке аутономије. Овако замишљен заједнички корак Србије и Бугарске имао је све услове да буде прихваћен од обе сестринске земље и одушевљено поздрављен од оних у чију га је корист требало предузети. И та је, којом срећом, био прихваћен у априлу прошле године, када је и пао предлог о њему, Маћедо-

нија и скопаљски санџак не би свакојако били данас позорница овога страховитога међусобнога истребљења, које само може да слаби симпатије европскога јавнога мњења према потиштеним хришћанима у овим странама. По несрећи, тај предлог није био прихваћен као што се обелоданило поменутом полемиком између „Дена“ и „Вечерње Поште“, кривицом бугарске владе која је, изгледа, од њега јако зазирала.

Зашто? Пред тим бисмо питањем стојали дуго у недоумици како да на њ одговоримо, јер, доиста, није лаго погодити разлоге којима би се могао правдати и оправдати непристанак бугарске владе на овакав заједнички корак. Осим поменутих већ обзира, на њ је обе земље упућивала и политика зближавања, започета 1904 године у Нишу, а санкционисана у Софији. Потреба је била да ова политика добије на неки начин и свој конкретан израз, у толико пре што су на то врло много полагале баш оне Велике Силе на које су Србија и Бугарска имале да учине овај апел. А против садржине предложенога апела, као ни против начина на који је имао да се учини, ни један од меродавних фактора у Бугарској није имао у своје време ништа да примети. Сви су, на против, признавали да је, по садржини потпуно уместан, по начину извођења добар и оправдан, али су се ипак устезали да га прихвате. Разлоге томе устезању открио је неколико месеца доцније С. Радев, који је, по својим везама, био у положају да о њима буде добро обавештен и који се с тога у јавности стално истицао као њихов тумач и бранилац. Поводом тврђења у „Дену“, да је српска влада предложила Бугарској да учине пред В. Силама заједнички корак у корист хришћана у Маћедонији, Ст. Србији и једренском вилајету, С. Радев се пита какву бисмо корист имали од те манифестације. И на ово питање даје одмах овакав одговор: „Велике Силе примиће је, даће нам магловита уверавања да се Европа стара о примени реформама, и нота ће најзад бити заборављена. Срби имају свој рачун; за

њих је од важности да изведемо заједно с њима једну заједничку манифестацију: 1, да и Европа види како и ми признајемо Србима једнака права у Маћедонији; 2, да изазове код Маћедонаца утисак као да се и Србија бори за побољшање њихове судбине. А те две цељи Србија може да постигне само на нашу штету. Из тога излази да није ни требало да прихватимо предлог г. Симића."

И ако нису такви да би могли издржати критику, ови разлози ипак заслужују да се узму добро на ум, јер показују да бугарске публицисте, блиски меродавним факторима у Бугарској, сматрају политику зближења са Србијом као дилаторно средство, а не као једну политичку неопходност, на коју су упућене обе земље данашњим приликама на Балкану и у свету. А ове се прилике развијају сасвим независно од националистичких прохтева бугарских и српских шовиниста, те с тога пред њима губе сваку цену сматрања када, као ово, нису у складу с њиховим развојем. Колико је силан утицај ових прилика, то се види по успешном факту, да трезвеније идеје о међусобним одношајима у свези с решењем Маћедонског Питања почињу стално да освајају земљиште и у Србији и у Бугарској. У овом погледу су, као потврда овога факта, врло значајне дебате које су се, поводом одговора на Престону Беседу, водиле у бугарском Народном Собрању 1904 и 1905 године. Оба пута су се о српско-бугарском споразуму и о Маћедонском Питању чуле из уста представника свих партија изјаве које, у свему противне идејама С. Радева, показују победу трезвенијих сматрања о овим важним питањима

Дотичући се Маћеденског Питања, у свези с питањем о српско-бугарском споразуму (о којем су били једнодушнога уверења да одговара добро схваћеним интересима оба народа), сви су се опозициони говорници старали 1904 године да о њему формулишу своја гледишта на начин који би олакшавао српско-бугарску заједничку акцију. Д-р. Ст. Данев, вођ прогресивних либерала и један од најугледнијих државника бугарских,

нарочито је ударао гласом на потребу да Бугарска води реалну политику, тј. такву која би водила рачуна о ономе што је, у даним приликама, могућно постићи, не излажући земљу опасностима од недогледних последица. Ради тога се Бугари морају — изјављивао је даље — одрицати онога што је до сад чинило њихов народни идеал — политичкога уједињења свих земаља у којима има Бугара, а мирити се с извесним антипатијама које су у бугарском друштву или бар у једном му делу ухватиле корена. „То је уступка коју реална политика тражи да учинимо реалним приликама и коју можемо данас учинити у толико лакше што у идеји о федерацији балканских словенских држава, коју треба да води српско-бугарски споразум, можемо наћи овој концесији добру и довољну компенсацију која одговара и духу времена и заједничким нам интересима.“ На ово је Н. Цанов, вођ радикално-демократске странке, радујући се што је влада супротно ранијим својим објавама, прихватила политику споразума са Србијом, учинио ову примедбу: Не треба жалити што реална политика захтева да се напушта стари идеал о уједињењу свих земаља у којима има Бугара, па да се замењује новим, о федерацији балканских словенских држава, чијем остварењу води заједнички рад на извођењу реформама које би, ширећи се све више, поступно довеле до аутономне управе у Маћедонији. „Овај је идеал већи и узвишенији, јер је заснован не на националистичкој искључивости, него на јужно словенској солидарности.“ И мада се нису сви говорници овако јасно изјаснили за овако схватање смисла и задатка српско-бугарскога споразума, сви су, водећи рачуна о реалним приликама, одобравали овај споразум и препоручивали политику којом би се ишло на то да се овај све више шири и јача.

На жалост, наде, полагане у овај споразум, нису се у току 1905 године оствариле. Није, истина, повео никаквим негативним резултатима, али није тако исто у своме развоју учинио никакав одсудан корак напред да

оправда одушевљење с којим је поздрављен. Међусобни су односи ипак, насупрот свима интригама, остали нормални, али без отпечатка оне искрености и срдачности које би уливале поверење у његову поузданост и трајност. А појаве у Маћедонији и у скопаљском санџаку нису ни мало биле подесне да ово поверење учврсте. На против, под утицајем вести о њима, обично преувеличаних, а често и намештених, изазивала су се у духовима расположења којима нису пропуштали да се користе непријатељи слоге између Срба и Бугара. Срећа је, те бар њихове интриге нису имале стварнога успеха, и ако је анархично стање у Маћедонији за њих давало и подесна материјала и повољних изгледа. У овој анархији, која је неизбежна последица, с једне стране, неуспелога револуционога покрета, а с друге, колебљиве и неодређене политике бугарске владе, нарочито је зло прошла — по општем признању — бугарска народна ствар. И с тога је у Престоној Беседи, којом су у јесен 1905 године отворене седнице Н. Собрања, прешло ћутом преко положаја у Маћедонији, али су се, баш због тога, на њему у толико више задржавали говорници из опозиције, излажући оштрој критици владину маћедонску политику.

(Наставиће се.)

* * *

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД.

Још једном о Александријском Питању.

(2).

Или зар ће вам критика бити крива, ако вам каже да сте, пишући о француском консулату у Александрији („Дело“, нота на стр. 187), ради тачности и потпуности тамо саопштеног факта, морали употребити и податке са стр. 787 из књ. II, и са стр. 551 из књ. III Шаријерова зборника, који толико присвајате и на чије познавање полажете искључиво право?

Или зар је вама критика крива, ако изнесе да сте морали имати потпунији текст меморијала млетачког посланика Суријана у Риму него што је онај издан уз „Коментаре о Кипарском Рату“ од Вартоломија Серена (Commentarii della guerra di Cipro e della Lega dei Principi Cristiani contra il Turco. Monte Cassino, 1845)? Вама је непознато зашто то критика тражи, и то ће вам се рећи: зато што је из меморијала на том месту штампанога изостављено место где се каже зашто је млетачки посланик — или боље посланство — тражио приликом закључивања Св. Савеза у Риму да и дубровачка република уђе у њ. Ако сте знали за тај факат, али сте га обишли да би развили своју теорију о акцији талашње дубровачке дипломатије, не ваља вам посао; али вам исто тако не ваља, и ако нисте знали за то. У овом другом случају обратите се на Joh. Crist. Lüniga „Codex Italiae diplomaticus“ (Francofurti et Lipsiae), том IV, где ћете наћи цео меморијал на стр. 261—306, а оно испуштено место на стр. 301—302.

Зар ће, даље, критика бити крива, ако изнесе да ви јамачно нисте ни загледали добро чега има у „Histoire de France“ (која излази у Паризу под редакцијом Е. Ла-

виса), том VI, partie I, 152, кад велите да је тамо професор Ж. Мариежол дао „веома пристрасну и непотпуну слику смрти краља“ Шарла IX, према томе како ју је описао Дубровчанин Гучетић (Дело, нота на стр. 209). Критичар читајући то мора да се пита: јесте ли ви уопште и загледали тамо? Јер на том истом месту Мариежол није ни писао о смрти Шарла IX него је дао тачну и веома снажну оцену владавине једног крунисаног лудака, који је злокобне Вартоломијске Ноћи нашао уживања у томе да са прозора свог двора пуца на своје поданике на улици као на зечеве, а све у славу божју и за спас католичке цркве! Зар ви не видесте чега тамо има и зар не нађосте да са чим другим поредите Гучетићев бигоњски опис смрти тога Шарла IX него са онако лепом карактеристиком његове владавине од Мариежола?

Или се ваљда неће критици уписати у кривицу кад обелодани како сте једну фабулу узели за истину и на њој засновали свој погрешен суд о раду француског посланика де Ноаја на Порти и о његовом првом кораку тамо, као врло несмишљеном? Јер, позивајући се на Saint-Priesta и његове мемоаре и на непоузданог Жонкјера (Histoire de l' Empire Ottoman), ви сте изнели како је француски посланик, дошавши у пролеће 1572 год. на Порту. прекршио дотадашњи обичај што није донео поклона султану, и што се, кад су га, на првој аудијенцији код султана, капиџи-баше привеле овоме, отео од њих, изјавивши како „слобода једнога Француза и једног епископа не може да поднесе да га као роба воде“ („Дело“, стр. 193 и 196). Ви сте ту узели фабулу која се из незнања прилепила за име де Ноаја, мада нема ничег заједничког с њим. И што је нарочито интересантно, јесте то да сте се и о једном и о другом делу фабуле могли врло добро обавестити из самог Шаријерова Зборника, јер да сте онако пажљиво прелистали III књ. тог Зборника као што сте брзоплето донели суд о несмишљеном поступку де Ноаја, ви би нашли како је сâм де Ноај, јављајући о својој првој аудијенцији код султана, писао

у писму од 23 марта 1572 године да је предао донесене дарове султану, коме је то било мило, и да тамо нема ни најмањег помена о оном отимању од капици-баша. Али да о овом последњем нема помена у том писму не зато што је де Ноај хтео да то прикрије, него што му се није ни десило, могли сте се уверити из ноте на стр. 569. књ. III Шаријерова Зборника, где је овај расправио то питање и показао ко је био тај француски посланик што је то учинио пред султаном. Да је пак то ваше тврђење на основу St.-Priest-a и Жонкјера, нетачно, види се и из писања Дифрен-Канаја, који је с де Ноајом путовао из Дубровника у Цариград почетком 1573 године, кад се де Ноај вратио да настави рад по мисији због које је и био послат у Цариград. Дифрен-Канај прича у свом путопису како је де Ноај идући с пратњом из Дубровника у Цариград, ударио поред Милошевца (Милошева града) код Милошева, о коме вели да је добио име од Милоша (Обилића), који је распорио Мурата код Приштине, па додаје да је од тог времена ушло у обичај да капици-баше свакога ко се приближи и поклони султану приводе држећи га за руке. И Дифрен-Канај не спомиње онај случај са де Ноајом ни ту, нити даље где описује аудијенцију де Ноајеву по доласку у Цариград, када су и де Ноај и сви његови пратиоци прилазећи к султану били вођени од капици-баша. Шта више, он напомиње да је то обичај од кога се никад није одступало; међутим, да се десио онај случај са де Ноајом 1572 године, нема сумње да би га Дифрен-Канај регистровао као интересантност, као један изузетак од правила, пошто се о том могао обавестити док се бавио у Цариграду.[1]

Зар ће, даље, критика бити крива, кад вам каже да ви не знате чега има у Шаријерову зборнику, кад сте друго писмо де Ноајево од 10 јуна 1572 године могли наводити по оном одломку у делу Saint-Priest-a („Дело“,

[1] Philippe. Du-Fresne-Canaye, le voyage du Levant Paris 1897, стр. 30, 68 и 69.

стр. 197)? То писмо штампано је у целини у Шаријерову зборнику, у књ. III, на стр. 276 и 277, испод текста. И оно због чега је требало да сте знали за то писмо, јесте не само што је цело интересантно за питање расправљано у вашој студији, него и због тога што је текст у Saint-Priest-а скраћен, а ви већ знате шта значи имати посла с „фрагментима“!

Зар је критика крива што ви не знате каквих података има у Шаријерову зборнику о другом бављењу де Ноаја у Дубровнику, о времену његова доласка тамо, бављења и поласка, него се за то обраћате на неодређенога Saint-Priest-а („Дело“, 201)? О томе сте могли наћи најаутентичнијих података у Шаријерову делу, у де Ноајевим писмима из Дубровника (III, 312—326), као и у онима из Фоче и Пљевања (Тамо, 348—361), и да сте то знали, ви бисте уместо што се домишљате, тачно навели кад је стигао, колико се бавио и кад је отуд пошао. Даље, о свему томе, као и зашто се де Ноај онако дуго забавио у Дубровнику, могли сте се тачно обавестити од Дифрен-Канајова „Пута на Исток“, из текста као из напомена проф. Н. Hauser-а (Нав. дело, стр. 13—20).

Па зар је критика крива ако изнесе да се у ваше наводе и у ваша тврђења не може нико поуздати, и да се стално морају проверавати изворима на које се позивате? Ви на основу Saint-Priest-а велите, како се де Ноај од закључења уговора Порте с Млечићима и изнурен и незадовољан, не помиње више у француско-дубровачкоме спору. „Повуче се — велите ви — год. 1574 у своју епархију и умре *још прилично млад* у Бајони год. 1585“, (Дело“, 201.) Међутим, Saint-Priest нити вели да је био „изнурен и незадовољан“ нити пак прилично млад, док опет изрично вели да је живео лепих *66 година* (Нав. дало, 196)! Што се пак де Ноај није у току свог даљег бављења у Цариграду бавио Александријским Питањем колико раније, није узрок у овоме што ви наводите, него у питањима много крупнијим за Француску, која су се

низала једна за другим, и о којима у Шаријерову зборнику има много података, као што тамо има података и о томе како де Ноај није испуштао из вида рад Дубровчана на Порти, штетан по интересе француске (III, 402).

И зар је критика крива што вели да ни ви ни Француз Павле Масон, писац иначе одличног дела „Историја француске трговине на истоку у XVII веку“, нисте знали за податке о постојању француског консулата у Александрији пре 1548 године? Нарочито вама, Г. Војновићу, зар је критика крива што тих података нисте могли да нађете у књигама које сте толико пута навели у својој студији, и што се уместо тога позивате на Масоново дело, па не само то, него још тврдите да је дубровачки консулат старији од француског? Тих података има у најкрупнијим актима за Александријско Питање, које сте ви морали имати пред очима, али у које нисте загледали, и не помишљајући како је било преко потребно проучити их најпажљивије, не толико због самог факта да је француски консулат постојао у Александрији и пре времена које наводите, него и због тога што је у тим актима обележено право на коме су Французи засновали своју заштиту над хришћанским бродовљем и над њиховом трговином у турским левантинским водама, и специјално у Александрији.

И зашто ће вама Масоново дело поред тих података? И мене чак не чуди што их Масон није разматрао. Он је писао дело о француској трговини у Леванту у XVII столећу и само у уводу од увода дотакао се XVI столећа у чији почетак падају (мени познати бар) први подаци о постојању француског консулата у Александрији. Дакле њему није ни било потребно да се детаљно бави тим питањем мислећи како ће обрадити своју главну тему, с тога му се није ни чудити што није више знао. Али ако се њему може опростити, не може се опростити вама, Г. Војновићу, зато што сте се ви специјално бавили Александријским Питањем, с којим питање о француском

консулату и о времену његова постанка стоји у таквој вези, да се ово мора добро проучити и бити на чисто, да би се разумео развој Александријског Питања уопште и карактер дубровачко-францускога спора у половини XVI столећа специјално. Али вам се нарочито мора пребацити зато што података о постојању тог консулата пре 1548 године има, као што сам рекао, у оним ситним делима која сте већ наводили у својој студији и за која велите да сам их само по вашим списима могао познати, а већ и да не говорим о другима која су вам била непозната.

Ви чисто не верујете да тих података има и у делима што су вам била под руком! Али ћете веровати и видећете колико су вам за то питање сигуран извор и дело Масоново и „ауторитети".

Отворите, Г. Војновићу, II књ. Шаријерова зборника и потражите стр. 786 и 787 па ћете у оном ситном тексту, што се зове „испод линије", наћи један патенат француског краља Франсоа I од 15 септембра 1539 године, којим се на *упражњено* место *француског* консула у Александрији поставља Петар Помар, родом Лијонац, који је тада био у француском посланству у Цариграду. У том акту интересантна су два места: једно, где се вели да је *упражњено* место *француског* консулата у Александрији у Јегипту, и друго, да је *дзнашњи* обичај да је консуо *француске* народности, због чега се на то место и шаље Лијонац Помар.

Даље, постоје капитулације од 1536 године, о којима сам у приказу рекао да је било вредно задржати се дуже на њима. Е, у тим капитулацијама, које је са султаном Сулејманом Величанственим закључио онај де Ла Форе о коме велите у једној ноти да сте о њему писали „(Дело", стр. 182), има други податак о постојању француског консулата у Александрији пре 1548 године. Тамо, у трећој тачки пише ово: „Кад год краљ (француски) буде послао у Цариград, у Пелу или у друго које место ове (турске) царевине. баила, као што *сада*

држи једног *консула у Александрији*, тај баил и консуо имају бити дочекани и почастовани...“, а на самом завршетку капитулација стоји да ће уговор бити објављен: у Цариграду, у *Александрији*, Марсељу, Нарбони и у другим главнијим местима обеју држава. Зашто се истиче Александрија, јамачно разумете; а разумете и значај податка у акту оваквог карактера. као што су капитулације, које су вам бар некада морале бити пред очима, кад сте писали чланак у „Срђу“. Ако хоћете да се уверите о тачности овог навода, отворите било II књ. Шарнјерова зборника, стр. 283 - 294, или прву књ. де Тестина зборника уговора, стр. 15—21, или Габријел ефендије Норадунгиана прву књ. зборника, стр. 83—87, или најзад, дело „Сен-Приест“-ово, стр. 353—362, и свуда тамо, на обележеним местима, наћи ћете капитулације од 1536 године. Нађите то, загледајте, уверите се и научите!

Па има, даље, онај хатишериф султана Сулејмана Величанственог од 20 септембра 1528 године дат Жану Беноа, консулу Каталана и Француза у Александрији, о коме је горе било речи. Да упознате карактер овог хатишерифа није с горег да загледате у натпис како гласи код Шаријера и „Сен-Приест“-а,[1] или код де Тесте и ефендије Норадунгиана,[2] јер је то поучно, али ће за вас бити још поучнија нота 1 на стр. 22 поменуте књиге у де Тестину зборнику, чији почетак гласи: „Ми уносимо овде хатишериф, којим је Сулејман I 1528 потврдио *старе повластице* Француза (и Каталана) у Јегипту, и који је преписан на *челу уговора од 1535* (resp. 1536) године. О овом истом хатишерифу Павле Масон у наведеном делу на стр. XII вели, да га је 1528 године Шпањолац Антоније Ринкон, најинтелигентнији и најнеуморнији од

[1] „Confirmation par Soliman II du traité fait anterieurement sous la domination des sultans mamelucks d' Egypte avec les consols de France a Alexandrie.“ Шар. I, 121; St. Priest, 345.

[2] »Hatti Schérif renouvelant les privoléges commerciaux et autres aux Français et Catalans en Egypt“. Норадунгиан, I. 28.

агената Франсоа I у Леванту, добио као *потврду привилегија* које је Французима *признао* Селим I“ Према томе, значај овог хатишерифа јесте у томе што у погледу привилегије Француза у Јегипту одржава везу између капитулација од 1536, на које се наслањају оне од 1569 године, с једне стране, и потврде повластица од 1517, уговора између Луја XII и мамелучког султана од 1512 и фермана од 1507 године с друге стране.

Прва три податка, онај патенат о постављању Петра Помара за консула на упражњено место консулско у Александрији, капитулације од 1536 године и хатишериф од 1528 године, јесу несумњив доказ против вашег мишљења о старини француског консулата у Александрији. Али последња два акта, како је напоменуто, јесу само потврде *раније* стечених права. Отуда је претеча хатишерифу од 1528 године хатишериф султана Селима I издан у Гази априла или маја 1517, по турском рачунању времена месеца ребул-акира 923 године (де Теста I, 23; Норадунгиан I, 26), а овој опет потврда је уговора између Луја XII и мамелучког султана у Каиру од 1512 (в. о томе даље), и наређења султана Кансу ел. Гаури од 26 августа 1507 (де Теста I, 23) на основу кога је и постојао француски консуо, који је уједно био и каталански, и заштитник других хришћанских народа у Александрији.

И тај француски консуо, заштитник и француских и других хришћанских трговинских интереса у Александрији постојао је, колико казују познати подаци, још у првој десетини XVI столећа. Поузданих података о томе има из 1510 и 1511 године, и отуда су узети они „фрагменти“ наведени у приказу ваше студије, за које не знате откуда су. Они су интересантни за ово питање, и на њима би вредно било задржати се подробније, у вези са мисијом посланика француског краља Луја XII мамелучком султану 1512 године, по имену Le Roy, али да то оставим за другу прилику, па да се задржим само на вама нејасним и непознатим фрагментима о француском

консулу у Александрији, који су вам дали повода да приказ назовете „недокументираном“ и „нестручном“ критиком.

Ти фрагменти јесу из докумената саопштених у књизи млетачког историчара и архивисте, абата Риналда Фулина под натписом „Diarii e diaristi veneziani“, прво штампано у часопису „Archivio Veneto“ (tomo XXII, parte I), а потом засебно одштампаној 1881 год. за географски конгрес, држан у Млецима те године. У тој интересантној књизи на последњем месту јесте Фулинова студија о Ђироламу Приулу и о његову дневнику (стр. 137—154), после чега су саопштени изводи из тог дневника, састављеног на основу писама млетачких трговаца у Леванту и из службених извештаја. Ти су изводи саопштени под натписом „I Portoghesi nell' India e i Veneziani in Egitto“, и у њима се на више места под 1510 и 1511 г. говори о једном догађају који је натерао султана каирског да поступи сурово према хришћанским трговцима, и да их баци у тамницу заједно с консулом француско-каталанским.

Како о том догађају не могу овде подробно писати због недовољног простора, напомињем вам да података о том консулу има у Фулиновој књизи на стр. 220, 222, 223, 232, 236, 237. Он се тамо зове „consolo de chattelani, quale etiam era consolo de Francesi“. То је био Филип де Парет, о ком и Хајд у свом делу „Geschichte des Levantehandels im Mittelalter“ (Stuttgart, 1879, II Bd., 484) вели да је био консуо каталански и француски. Он је био консуо француски са титулом „каталански и француски“ као што се и несумњиво француски консуо Жан Беноа 1528 називао „consol des Cathelans et de Françoys (Шаријер I, 123, и др.). И да не бисте и даље мислили да је овај био „каталански консуо који је заступао и и француске интересе“, као што оно велите у писму штампаном у „Делу“, треба прво да прочитате ноту у I књ. Шаријерова зборника, стр. 121 и 122, потом Шеферову ноту у делу Сен Приест-а на стр. 345, где се

одмах у почетку каже о хатишерифу од 1528 године: „Овај акат потврђује чисто и бистро привилегије потврђене султаном Гансу Гури у корист *Француза* и Каталана настањених у Египту“.[1] И најпосле да то надовежете на горе наведено писање де Тестино о вези хатишерифа од 1528 са капитулацијама од 1536 године, и онда ће вам бити јасно како се капитулације од 1569 наслањају на оне од 1536, ове на хатишериф од 1528, овај на ферман од 1517, ферман на уговор што га 1512 закључи посланик француског краља Луја XII, Le Roy, са последњим мамелучким султаном у Каиру, и на повластице султана Гансу Гури од 1507, на основу којих је де Парет у Александрији представљао *стварно* француског консула с титулом „консуо Каталана и Француза“, која је престала по капитулацијама од 1536 године, али се по традицији употребљавала и касније.

Ето вам, Г. Војновићу, података о постојању француског консулата у Александрији пре 1548 године, што сте порицали да постоји, на основу Масонова дела. Али ако ви и даље останете при томе да се овде ради о каталанском а не о француском консулу, зато што се у споменицима француски консуо *по традицији* зове каталонским, онда би добро било да приберете све примерке новембарско-декембарске свеске „Дела“ као и примерке засебно одштампане ваше студије, па да то уништите, да се бар не види како сте сами пружили архивских података против таквог свог тумачења. Таквих података има само три у инструкцијама што их је дубровачко Веће давало својим поклисарима слатим на Порту у доба дубровачко-францускога спора, у другој половини XVI столећа, али ћу овде истаћи само један који је и сувише јасан после горе наведених података о француским консулима у Александрији. То је оно место где велите како су 1566 године, дакле у доба француско-дубровачкога

[1] „Cet acte confirme purement et simplement les privilèges renouvelés par Sultan Gansou Goury en faveur des Français et des Catelans établis en Egypte“.

спора, за поклисаре на Порту били послати Маројица Лукаревић и Никола Сорлочевић, да Селиму II честитају ступање на престо, па су собом поред упустава били понели и 22 повеље Сулејмана I, да се поново потврде. Од тих повеља навели сте садржину двеју, од којих је интересантна она друга, у којој се, по вашим речима, тврдило: „да *каталански* консуо (console de Catalani) у Александрији и у Каиру не смије ништа да *тражи* од Дубровчана, да ни у ма чему не смије Дубровчанима да буде *старији*, и да се уопште нема да *пача* у дубровачке ствари“.

Па знате ли ко је био тај каталански консуо? Није шпански него *француски*, последник де Парета, Жана Беноа, Помара и других, који су се и по традицији и по одредбама првих хатишерифа звали „консули Каталана и Француза“, и ако су били чисто француски консули. Тај каталански-француски консуо, на основу права датог Француској од стране Порте, *тражио* је потчињеност Дубровчана француској заштити и застави у Леванту и *мешао* се у дубровачке ствари, наносећи им тим штете, па се зато поклисари имају да боре на Порти не би ли му како оспорили то право, што се и постигло пет година доцније.

(Свршиће се.)

Јов. Н. Томић.

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД.

Грчко-румунски сукоб. — Чете у Маћедонији и Старој Србији.

Односи дипломатски између Грчке и Румуније су сад и званично прекинути. Покушаји чињени од стране Грка да се редовни односи успоставе нису имали успеха. Румуни су одбили посредничке пријатељске услуге грофа Голуховскога и Русије, не хтевши да одступају од својих захтева ни у колико. И, не само да нису хтели да одступе од онога што су тражили, него су предузимали мере, које су само отежавале обновљење односа са Грчком. Тако, румунска је влада отказала трговачки уговор са Грчком, одрекла се протокола којим је утврђено да постоје грчке општине у Румунији. Румунске државне власти предузимале су низ политичких мера против грчких поданика који су наставали на земљишту краљевине Румуније. Многи су Грци морали напустити Румунију због овога. И то није све. Недавно је румунско Народно Представништво изгласало један антигрчки закон по којему ни један грчки брод не може пристајати уз румунске обале, и јако отежава увоз грчкој роби. Грци су одговорили на ово прекидом односа, а њихове чете врше данас најгора и најкрвавија злочинства над Куцовласима у вилајетима битољскоме и јањинскоме. И тако, због грчке искључивости, тако добро познате и Србима и Бугарима, створена је једна нова ситуација, која није много утешна, и без извесних погибли.

Сукоб између Румуније и Грчке, као што је то раније помињано, сâм по себи није тако важан у међународноме погледу. Географски положај ове две државе чини те је искључена могућност каквога оружанога сукоба између њих. Трговачки интереси Румуна, а нарочито

Грка, претрпеће осетне губитке, и то ће бити све. И према томе, погибао отуда не може доћи. Важно је и отуда погибно, што је основ сукобу између Румуније и Грчке, чисто националистички. Свако се сећа да је у мају месецу прошле године султан издао ираде којим се признаје румунска народност у Турској и даје сва политичка права која имају и Грци и Бугари у Турској (школе, цркве, општине итд.). Васељенска Патријаршија преко својих владика, а Грчка преко разних револуционарних комитета, настале су одмах свим силама да осујете практичну примену ове царске ираде. Грчке владике и грчки андарти су наредбе извршивали брзо и савесно. Аргосање куцовлашких свештеника, затварање учитеља, сметње у меџлисима, убиства, паљевине и разни други злочини извршивани су са нечувеним цинизмом и немилосрдношћу у горе поменута два вилајета у којима су Куцовласи најмногобројнији. Румуни су на то одговорили разним горепоменутим мерама у Румунији противу Грка, румунских и грчких поданика, и противу грчке трговине. Али како грчки паликари не престају уништавати мирне Куцовлахе, Румуни ће, најзад, почети одговарати истом мером. И место да се националистичка борба умањи, ослаби, она ће се само појачати. Јавиће се румунске чете са крвавим намерама за осветом, појачаће се међусобно истребљавање међу Хришћанима у Турској. Пружиће се Европи један нов доказ да нису само Турци криви за зло стање у вилајетима солунскоме и битољскоме. И место симпатија које су имале и могу имати балканске државице на Западу, за то што су устале да заштићавају своје сународнике у Турској од турскога насиља, оне ће стећи непријатеље. Све је забадава. Не може никад бити симпатична на Западу она радња која иде на то да помаже Турцима у послу око истребљавања хришћана.

Западне силе, Енглеска и Француска, за овакве поступке могу тешко бранити сада своје држање и балканску политику којој је начело „Балкан балканским на-

родима“, и морају уступити пред онима који од 1897 године стално раде на томе: да увере Европу, да су балканске државе неподобне за какву културну мисију у Турској и да створе уверење код Хришћана у вилајетима косовскоме, битољскоме и солунскоме, да су Бугари, Грци, Румуни и Срби, немоћни завојевачи, заинтересовани а слаби заштитници, да се од њих не може и нема шта очекивати. Овогодишњи експозе грофа Голуховскога у делегацијама о Маћедонским пословима, оно што је писала штампа европска и балканска поводом тога, радња аустријских консула и реформних жандармериских официра у санџацима скопаљскоме, приштевскоме и пљевљанскоме, као и радња аустријских консула у Солуну и Битољу, могу да пруже доказа за ово што је речено. Измирење између Грчке и Румуније најпре, а за тим по могућству што сложнији рад балканских држава на остварењу нанела „Балкан балканским народима“, сваким даном се то све јаче утврђује, неопходни су не само за њихове националне тежње, него и за њихову националну независност. Иницијатива за ово не треба да полази увек од Европе. Зар не би балканске спорове требало да решавају они којих се они највише тиче, балкански народи? Зар Грци и Румуни не би могли потражити суда за свој спор на Балкану?

Четничка радња у Маћедонији и Старој Србији мало је попустила.

Бугарске чете су ређе. Ређе су за то што их народ у тим областима не трпи у оној мери као 1903 и 1904 године. А не трпи их за то што се преварио у својим надањима. Место ослобођења, терор и њихов, и турски и осталих националистичких чета; место мирнијега живота борби за дан и комад, положај гори него каквог дивљега звера; место слободе смрт, уцена, бешчашћење образа итд. Расположење тога народа бива према бугарским четницима све непријатељскије. Није један случај био да ексархисте Турцима прокажу бугарске чете

које су некада са највећим пожртвовањем крили и чували од турске потере; има писама од ексархијских првака који се жале на терор бугарских чета и одричу им чисте намере, намере ослобођења. Ређе су бугарске чете и за то што је међу револуционарима маћедонским у Бугарској и у Турској највеће расуло и завада, и ако је било измирења између унутарње и спољне маћедонско-једренске револуционарне организације. Пред своју смрт пуковник Јанков, други вођа спољне организације, писао је овако војводама Стојчу Бакалову и Ризи Атанасову: „...дошло је истина између организацијâ до споразума, јер су настала времена да треба да смо у миру и љубави. Но разуме се треба да се пазите да вас њихове чете (чете унутрашње организације, И.) не би превариле и удесиле какву заседу, јер су то вероломни људи... Чујем да је Сандански (један од највиђенијих војвода унутарње организације, И.) хтео да дође у Мелничку околину да призове учитеље да га опет изберу за војводу. Објасните становништву да је оно само свој господар, да се не подаје убицама да га убијају, и да их се не боји, јер сада и ми смо унутрашња организација. Објасните становништву да од њега зависи да макне од себе братоубицу и хајдука Санданскога, нека не допусти учитељчићима да га убијају и глобе са Санданским". Нема бугарских чета у долањској мери ни за то што им прелазак спречавају Турци и гоне их до истраге. Ређе су и за то што су се Грци нарочито и свом снагом окренули противу Куцовлаха у вилајетима битољскоме и јањинскоме. Ређе су и за то што је у Бугарској овладало и нерасположење и апатија према једном неуспеломе послу и према радницима на томе послу. Апатија је толика да се већ јавно тражи да се пође другим путевима, да се напусти бескорисна четничка политика. Ово што би се некада казнило линчовањем, данас се у Бугарској почиње сматрати као једина паметна политика.

Грчке чете прелазе и даље у великоме броју. Нападају и даље ексархисте, али им је главна радња окре-

нута противу Куцо-Влаха, над њима врше нечувена злочинства. Код Гребена уништила је једна грчка чета један караван сточара куцовлашких од 60 душа, без икаква друга повода до своје мржње. Ове чете прелазе и врше ово што врше по Маћедонији, а по битољскоме вилајету нарочито, само за то што им Турци гледају кроз прсте и што их не гоне онако као бугарске чете.

Српске чете не јављају се више активно нигде. Њих нема за сад за то што су нападаче сузбили, а биће их кад се нападачи јаве. Држање више мирно, више одбранбено, српске одбране најбоље доказују да она не греде истој сврси као Бугари или као данас Грци. Она не да да се дира у оно што је Српско, и да се тлачи немилостиво српско становништво као што су га на свакоме кораку тлачили егзархисти и као што му прете. (Овај скорашњи пример бугарске националне мржње према Србима живо утврђује ово што рекосмо. Председник бугарског револуционарнога кумановскога комитета, П. Караманов, пише овако Бобеву, вођи бугарске чете од 80 људи, кад је ова прешла код Ћустендила у скопски санџак и која је побивена од турскога аскера: „...на Конгресу окружноме да настојавате нарочито да се почне општи напад против Срба из три среза, из паланачког, кратовскога и кумановскога...“).

Турске чете с арнаутским, због живљег интересовања реформних жандармеријских официра у битољскоме вилајету и једном делу косовскога, као да су умањиле свој разбојнички рад. То не значи још да су оне престале и да ће престати радити што и до сада. Првом приликом ће они накнадити што им је спречено урадити.

Иностранн.

БЕЛЕШКЕ.

КЊИЖЕВНОСТ.

Камоенс. — У прошлом броју нашег листа наш сарадник Г. М. Ћурчин писао је о вези која постоји између Халмова „Камоенса“ и Војислављева „Песника“. Да би читаоцима лакше било поредити та два спева, као и да бисмо дали један од бољих прилога наше преводне књижевности, ми доносимо у овом броју сам Халмов спев, у изводу и у преводу Г. Ћурчина.

Др. Јован Данић, Писма из Сицилије. Београд, 1906 8°. Стр. 104. — Г. Др. Јован Данић, који је, поред својих стручнијих радова („Систем хигијене“ од Е. Рајха, „Једна шетња кроз лудницу“, „Нешто из хигијене љубави“, „О самоубиству“, „Ђеније и лудило“), улазио покаткад и у књижевност у ужем смислу речи (превод Мантегацциног дела „Један дан на Мадери“, Золиног „Маља“), написао је сад један одломак из свог дневника из Италије под насловом „Из Сицилије“, подељен у десет писама. У првом писму писац говори о свом путу најпре, а затим о јужној Италији уопште, о Помпеји нарочито. У даљим писмима говори о Месини, и Сцили и Харибди. У трећим и даљим писмима говори о Палерму и његовим знаменитостима. Испричавши историју овог града, он се зауставља на опису његове Саборне Цркве, других знаменитости, и његове околине. У околини, описује Монреале и брдо Пелегрино и пећину Св. Розалије. У последњем писму описује свој излет до Марсале и повратак из Сицилије. Књижица је доста интересантна, и писана је с познавањем ствари и са доста литерарних и историских реминисценција, нарочито из класичног света. Нема, међутим, реминисценција из наше књижевности: не помиње се ни једанпут Рањина који је Месину толико опевао у својим песмама; не помиње се Канижлић са Св. Рожалијом „панормитанском дивицом“, а толико се о тој светици говори. Књижица је и доста добро писана; замерити је што многе стране речи нису транскрибоване ћирилицом које се иначе обично тако транскрибују. Издање је неугледно. X.

Доситеј у Далмацији. Написао „S“. Карловци 1906. (Из „Бранкова Кола“). — Непознати писац, и који није имао разлога остајати непознат пошто му је спис добар, сложио је у два штампана табака пуно лепих и нових података о Доситију и местима у којима је Доситије у Далмацији живео. Писац је лично био у тим местима, трагао за свим што је из Доситијева времена тамо остало, и то је трагао са великом радозналошћу и са пуно пијетета према Доситију. Трагање је чинио по подацима које је Доситије оставио у својој аутобиографији и ситним списима (Ижица, и др.) Поред лепих и корисних података о местима где је Доситије живео, писац је изнео и неколике поправке у хронологији Доситијева живота. Књижица је доста добро написана, и ако мало старински. X.

„Једно друштво српске омладине у 1848“. — У часопису „La Révolution de 1848“, органу „Друштва Историје Револуције од 1848“, у свесци за мај-јун 1906 године, изишао је чланак Г. Др. Јована Скерлића: „Une société de la Jeunesse serbe en 1848“. То је у главном чланак о „Дружини Младежи Србске“, који је 1905 године изишао у „Српском Књижевном Гласнику“, са прегледом о утицају европских идеја од 1848 на људе и догађаје у Србији. Л.

ДРУШТВА И УСТАНОВЕ.

Српска Краљевска Академија. — Заједнички скуп Академије философских и Академије друштвених наука 10 априла 1906: 1. Одлучено је да се установи засебна серија Историјског Зборника, у којој ће се објављивати споменици, писци, мемоари и остала питања која се тичу Србије, — све из XIX века. 2. Предложити председништву да изради код Г. министра просвете потребан кредит за издавање овог Зборника. 3. Поред досадашњих чланова одбора за Историјски Зборник изабрати су још и ови: Г. Г. М. Ђ. Милићевић, J. Мишковић, Јов. Н. Томић, Ал. Белић, академици; М. Иванић и Ст. Станојевић, дописници; Јов. Радонић, проф. Универзитета и Мил. Вукићевић, проф. гимназије. — Скуп Академије друштвених наука 17 априла ове године: 1. Приказане су расправе Г. д-ра Ник. Вулића: а) „Canabae“, б) „Илирска царина у римско доба“ и в) „Место рођења цара Хадријана“, па су упућене на преглед и оцену: прва Г. Мих.

Валтровићу, друга Г. К. Јиречку, трећа Г. Љуб. Јовановићу. 2. Рукопис Г. д-ра Влад. Р. Петковића: „Један рани хришћански саркофаг из Београда“ упућен је на преглед и оцену академику Г. Мих. Валтровићу. 3. Дописник Г. др. Ст. Станојевић приказује један српски летопис, који је упућен одбору за Историјски Зборник, да га употреби при кодификацији летописа. 4. Хрисовуље влашких војвода, од Г. Мил. Веселиновића, упућене су на преглед академику Г. Љ. Ковачевићу. 5. На основу реферата академика Г. Ст. Бошковића одлучено је да се спис „Један прилог историји Александра Великог“ штампа у *Споменику* II разреда. 6. Пошто Г. Ст. Станојевић није могао прегледати упућени му спис „Октавијанов илирски рат и изгнање Скордиска из Горње Мезије“, одлучено је да спис прегледа Г. Ст. Бошковић. — Скуп Етнографског Одбора 3 маја 1906: 1 Према реферату Г. д-ра Јов. Ердељановића одлучено да се спис Андрије Јовићевића: „Скадарско Језеро“ штампа у *Етнографском Зборнику,* ако писац претходно испуни извесне напомене референтове. 2. Према реферату академика Г. д-ра Ал. Белића одлучено да се збирка народних умотворина, фонетски записана од Г. Милоша Ивковића штампа у II књ. *Дијалектолошког Зборника.* 4. О радовима Г. Вида Вулетића Вукасовића: „Народно бојадисање“, „Биљешке о конопљи“ и „Ткање на Лопуду“, одлучено да се штампају у једној књизи *Етнографског Зборника,* у којој ће бити и других чланака народне технолошке грађе. — Скуп *председништва* Академије 4 маја 1906: 1. Са захвалношћу је примљен оригинални спис пок. Куниберта: „О Србији“, који је Академији поклонио Г. Куниберт Феличе, управник војне библиотеке у Турину. 2. Усвојен је, у начелу, предлог Етнографског Одбора о новчаној потпори људи који прибирају етнографски материјал и одлучено, да се на тај циљ изда у овој години 120 динара. — Скуп Академије *Философских Наука* 27 маја 1906: 1. Усвојени су реферати академика Г. Г. А. Николића и С. Матавуља да се спис Г. д-ра Јована Скерлића: „Омладина и њена књижевност (1848—1871)“ штампа као засебно издање С. К. Академије. 2. Прочитани су радови Г. А. Гавриловића: „Песма о боју на Куновици“ и „Неколике новине о Лукијану Мушицком“, па је одлучено да се први рад штампа у *Гласу* II разреда, а други у *Споменику* II разреда. 3. На понуду Г. Павла Поповића, професора Универзитета, одлучено је да Г. Поповић поднесе пред-

лог од своје стране за уређивање II књиге српске библиографије од 1868—1905 (књиге само ћирилицом штампане), а у додатку да прикупи штампане књиге за раније године, које нису обухваћене библиографијом Г. Ст. Новаковића. — Скуп Академије *Друштвених Наука* 29 маја 1906: Пошто Г. Валтровић није могао прегледати спис „Canabae“, одлучено да се пошље Г. Л. Нидерлу. 2. Према реферату Г. К. Јиречка, одлучено је да се спис Г. д-ра Ник. Вулића: „Илирска царина у римско доба“ штампа у *Гласу* II разреда, ако писац испуни извесну напомену референтову. 3. Неколико записа новијега времена, које је Г. др. Јов. Хаџи-Васиљевић понудио за Академијина издања, упућени су на оцену Г. д-ру Ст. Станојевићу. 4. Академик Г. Јов. Н. Томић приказује писмо херцеговачког владике Висариона од 1596 године. Одлучено да се исто објави у *Споменику* II разреда 5. Историјски документи „Робовање српско под Турцима у 16 и 17 веку“, које је Г. др. Ал. Ивић понудио за Академијина издања, упућени су на оцену академику Г. Јов. Н. Томићу. 6. Примљено је к знању секретарово саопштење, да је Г. Мил. Веселиновић тргао натраг хрисовуље влашких војвода, које је био понудио за Академијина издања. 7. Г. др. Ст. Станојевић приказује варијант пророштва деспота Стевана. Упућено Одбору за Историјски Зборник. Исти приказује летопис из XV—XVI века у коме је општи део, који обухвата време од Василија Маћедонца до Василија и Константина. Одлучено упутити и ово Одбору за Историски Зборник, да га употреби при кодификацији летописа — Скуп Академије *Природних Наука* 10 јуна 1906 године.: 1. Расправа Г. д-ра Мил. З. Јовичића: „О конституцији до сада непознатих деривата фенил-ац-диокс-диацина“ примљена је за *Глас* I разреда. 2 Примљено је к знању секретарово саопштење да је Г. Милутин Миланковић узео своју раније поднесену расправу „Прилог теорији линија притиска“. М.

Власник, Богдан Поповић.
Уредници, Павле Поповић, и Др. Јован Скерлић.